



**T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
TÜRK İSLÂM EDEBİYATI BİLİM DALI**

**MEHMED ŞEMSEDDİN ULUSOY - MİSBÂR-I ŞEMSÎ
(İnceleme - Metin)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Büşra KARTAL

BURSA – 2021



**T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
TÜRK İSLÂM EDEBİYATI BİLİM DALI**

**MEHMED ŞEMSEDDİN ULUSOY - MİSBÂR-I ŞEMSÎ
(İnceleme - Metin)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Büşra KARTAL

**Danışman:
Doç. Dr. M. Murat YURTSEVER**

BURSA - 2021



T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Türk İslâm Edebiyatı Bilim Dalı'nda 701822014 numaralı Büşra KARTAL'ın hazırladığı “Mehmed Şemseddin Ulusoy - Misbâr-ı Şemsî (İnceleme-Metin)” konulu Yüksek Lisans çalışması ile ilgili tez savunma sınavı 13/08 2021 günü 09:30- 11:30 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin (başarılı / başarısız) olduğuna (oybirliği / oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye

Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı

Doç. Dr. M. Murat Yurtsever

Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Prof. Dr. Bilal Kemikli

Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Dr. Öğretim Üyesi Olcay Kocatürk

Selçuk Üniversitesi

Tarih

.../.../ 2021

Yemin Metni

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum "Mehmed Şemseddin Ulusoy - Misbâr-ı Şemsî (İnceleme-Metin)" başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntılarının kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı : Büşra KARTAL
Öğrenci No : 701822014
Anabilim Dalı : İslâm Tarihi ve Sanatları
Programı : Yüksek Lisans
Statüsü : OYüksek Lisans O Doktora

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: .../.../2021

Tez Başlığı / Konusu: MEHMED ŞEMSEDDİN ULUSOY MİSBÂR-I ŞEMSÎ (İNCELEME-METİN)

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam sayfalık kısmına ilişkin,/...../2021 tarihinde şahsım tarafından Turnitin. adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve
İmza

Adı Soyadı: Büşra KARTAL
Öğrenci No: 701822014
Anabilim Dalı: İslâm Tarihi ve Sanatları
Programı: Yüksek Lisans
Statüsü: Y.Lisans Doktora

Danışman
Doç. Dr. M. Murat YURTSEVER

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Büşra KARTAL
Üniversite : Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : İslâm Tarihi ve Sanatları
Bilim Dalı : Türk İslâm Edebiyatı
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : xx + 405
Mezuniyet Tarihi :
Tez Danışmanı : Doç. Dr. M. Murat YURTSEVER

MEHMED ŞEMSEDDİN ULUSOY – MİSBÂR-I ŞEMSÎ

(İNCELEME-METİN)

Mehmed Şemseddin Ulusoy'a ait H. 1349/M. 1931 yılında te'lif edilmiş müellif nüshası *Misbâr-ı Şemsî* adlı eser, çeviriyazı ile günümüz alfabesine aktarılmıştır. Eserin incelemesi yapılırken müellifin yaşadığı dönem, müellifin hayatı, edebî yönü ve eserleri -müellifin kendi beyanları ve konu ile ilgili öncesinde yapılmış pek çok çalışmadan istifade edilerek- ana hatlarıyla sunulmuştur. Manzum-mensur bir eser olan *Misbâr-ı Şemsî*'nin iç ve dış yapısı incelenmiş, şekil ve muhtevaya dair özellikleri belirtilmiştir. Manzum vefat tarihlerinden ve kısa, mensur terceme-i hâllerden müteşekkil eser, bir vefeyâtnâme olarak ele alınmıştır. Çalışmanın giriş bölümünde terceme-i hâl türleri, vefeyâtnâmeler ve tarih düşürme sanatı hakkında detaylı bilgiler verilmiştir. Böylece hem Türk edebiyatında vefeyâtnâmelerin ve tarih düşürme sanatının yeri ve önemi üzerinde durulmuş hem de Mehmed Şemseddin Ulusoy'un vefeyâtnâme yazarlığı ve müverrihliği ele

alınarak edebiyat ve kültür tarihimiz içerisinde Mehmed Şemseddin Efendi'nin eserlerinin konumu ve önemi dikkatlere sunulmuştur.

Dinî-Tasavvufî Türk edebiyatının son dönem önemli temsilcilerinden ve kaleme aldığı altmış iki eser ile Bursa'nın en velûd müelliflerinden biri olan Mehmed Şemseddin Ulusoy'un *Misbâr-ı Şemsî* adlı eseri incelendiğinde görülmüştür ki eser, yazıldığı dönemin sosyo-kültürel hayatı, dinî yaşantısı ve müellifin tasavvufî görüşlerine dair mühim tarihî malumatlar vermektedir. Bu çalışmanın hem klâsik Türk edebiyatı tarihi açısından, hem de Dinî-Tasavvufî Türk edebiyatı tarihi ve Türk tasavvuf tarihi açısından mühim olduğu ve eserin incelenmesinin önemli bir boşluğu dolduracağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler:

Klâsik Türk Edebiyatı, Mehmed Şemseddin Ulusoy, Misbâr-ı Şemsî, Tarih Düşürme Sanatı

ABSTRACT

Name and Surname : Büşra KARTAL
University : Bursa Uludag University
İnstitution : İnstitute of Social Sciences
Field : History of Islam and Arts
Branch : Turkish Islamic Literature
Degree Awarded : Master
Page Number : xx + 405
Degree Date :
Supervisor : Doç. Dr. M. Murat YURTSEVER

MEHMED ŞEMSEDDİN ULUSOY - MİSBÂR-I ŞEMSÎ (EXAMINATION-TEXT)

The writer copy of the literary work named *Misbâr-ı Şemsî* which belongs to Mehmet Şemseddin Ulusoy and compiled in 1931 has been tranferred into modern alphabet with transcription. While examining the literary work, the period of writer's life, writer's own life, his literary aspect and literary works, his own declarations and the other works which were written about the issue before have been considered and presented with the main lines. The *Misbâr-ı Şemsî* which is poetical-prose work has been examine in terms of its internal and external structures and the features about its form and content have been stated. The literarry work composed of poetical dates of demise and short life stories have been discussed as a "vefeyâtnâme" (the literary works includes life of famous people who passed away). In the introduction part of this study, the detailed information has been given about the types of life stories , the works of vefeyâtnâme and the art of chronogram. Thus the place and importance of vefeyâtnâme and art of chronogram in Turkish literature have been discoursed and also the position and importance of Mehmet Şemseddin Ulusoy's literary works in our culture and literature history have been

presented by discussing authorship of vefeyâtnâme and his historian personality. When the literary work of *Misbâr-ı Şemsî*, which belongs to Mehmet Şemseddin Ulusoy who is one of the significant representative of the Religious and Mystic Turkish literature in the last period and also the most productive author in Bursa with his 62 literary works, it is obvious that his work gives important information about the sociocultural life of his period, his religious life and his opinions about İslâmic mysticism.

It is anticipated that this study is important with regards to both classical Turkish literature history and Religious- Mystic Turkish literature and Turkish mysticism history and examining this literary work will be able to fill a gap in this field.

Keywords:

Classical Turkish literature, Mehmed Şemseddin Ulusoy, Misbâr-ı Şemsî, Art Of Chronogram

ÖNSÖZ

“Marifetin muvakkar olduğu müdün-i mütemeddinede dâniş-penâhân-ı eslâfa ne derece itibar edildiği, âsâr-ı münteşire ile sabittir.” Gayretimizin ve bu çalışmamızın da esasını beyan eden bu veciz söz, tezimize konu olan eserin müellifi Mehmet Şemseddin Ulusoy hakkında *Son Asır Türk Şairleri* adlı eserinde “biz birbirimizin hâl-i hazînini iyi biliriz” diyerek müellifimiz ile ruh akrabalığını ilân eden ve müellifimizle aynı devirde yaşayan İbnülemin Mahmut Kemal İnal Bey’e aittir. Bu sözle anlıyoruz ki marifet ehli seleflerimize karşı en büyük sıyânet ve hürmet, onların ömr-i sânisî hükmünde olan âsârını neşrederek, enzâr-ı ahlâfa arz etmektir.

Yine İbnülemin Mahmut Kemal İnal Bey’in ifadeleriyle: “Eslâfın ahvâl ü âsârını tedkik edenler, onların hayatını -ma’nen- temdîd ve ahlâfın efkârını da tenvir etmiş olurlar ki bu hıdmet-i mebrûre, âlem-i insâniyeti sitâyîş-hân eder. Kâbil-i inkâr değildir ki halef, şâh-râh-ı dânişde ne kadar tayy-ı menâzil etse -arkada bıraktığı- selefden müstağnî olamaz. Selef -tagayyürât-ı ezmân u ahkâma, terakkiyât-ı medeniyyeye rağmen- reh-nümâ-yı halef addolunabilir.”

Bu bağlamda bizlere yol gösterici ve yol açıcı isimlerden biri, medeniyetler beşiği Adadolu’nun en güzide şehirlerinden olan ve Osmanlı Devleti’nin ilk başkenti Bursa’nın en mühim müelliflerinden olan Mehmet Şemseddin Ulusoy’dur. Farklı konularda, bilinen altmış iki eserin müellifi bu büyük zat, Bursa’ya dair de en çok eser veren müelliflerimizden biridir. Bununla birlikte medeniyetimizin ve özellikle Bursa şehrinin saklı tarihinin muhafızlarındandır. Pek çoğu müellif hattı yazma ve tek nüsha olan bu kıymetli eserleri gün ışığına çıkarmak, yine İbnülemin Bey’in ifadesi ile hamiyet-i vataniyye ve gayret-i milliyye iddiasında bulunanların hem eslâfa duydukları vefa hem de ahlâfa duydukları vicdanî borcun bir gereğidir.

Müellif Mehmet Şemseddin Ulusoy’un tasavvufî neşve ile vermiş olduğu manzum ve mensur eserlerin birçoğunun, dinî-tasavvufî edebiyat içerikli olmasından, ilgili eserlerin Türk-İslâm Edebiyatı Bilim Dalı içerisinde ilmî araştırma ve incelemesinin yapılması son dönem klâsik Türk edebiyatı tarihi açısından da büyük önem arz etmektedir. Bu yönüyle çalışmamızın hem klâsik

Türk edebiyat tarihine hem de Dini-Tasavvufi Türk edebiyatı tarihine katkı sağlayacağını ümit etmekteyiz.

Çalışmamıza konu olan Mehmet Şemseddin Ulusoy'un *Misbâr-ı Şemsî* adlı eseri, müellifin devrinde yaşamış ve vefat etmiş hocalarına, can dostlarına, farklı tasavvufi muhitlere mensup pîrdaşı olan mutasavvıflara, ilim ve faziletçe kemal ehli kimselere ve dost çevresinden olup genç yaşta vefat etmiş olanlar için kaleme aldığı manzum tarihlerden oluşmaktadır. İçerdiği terceme-i hâller ile vefeyâtnâme türünde kabul edilebilecek bu çalışmanın *Misbâr-ı Şemsî* diye isimlendirilme sebebini müellifimiz mukaddimesinde; "Bu kitabımıza *Misbâr-ı Şemsî* diye isim verdim. Çünkü misbâr, cerrâhun yaralara sokup çıkardığı neştere derlermiş." sözleriyle ifade etmektedir. Aynı zamanda kitabına verdiği bu isimle eserinde zikrettiği kişilerin vefatlarına duyduğu derin ızdırabı haber verip, eseri yazmanın yürek dağlayıcı olsa da vefatların açtığı gönül yarasına şifa ümidi ile kaleme alındığını zımnen beyan etmiş olmaktadır. Bu eserin ilmî çalışma ile günümüze kazandırılmasının, Bursa kültür tarihinin bir dönemine ve dini-tasavvufî edebiyat muhitlerine ışık tutacağı inancındayız. Eserin, metin çeviri yazısının ve incelemesinin en doğru şekilde yapılması çalışmamızın temelini teşkil etmektedir. Tez çalışmamız, giriş bölümüne ilâve olarak üç ayrı bölüm ile tasnif edilmiştir.

Tezimizin giriş kısmında, çalışmanın amacı ve yöntemi sunulmuş İslâm edebiyatında terâcim-i ahvâl türleri ve vefeyâtnâmeler bahsi ile edebî bir tür olarak tarih düşürme sanatı ve tarihî gelişimi genel hatları ile yazılmıştır.

Birinci bölümünde, "Muhitin tesiri müsellemdir" sözü mucibince müellifin yaşadığı devir olan XIX. ve XX. asrın sosyal ve kültürel hayatı ve Bursa'da ilmî ve edebî ortam konularına yer verilmiş ve Mehmet Şemseddin Ulusoy'un hayatı, edebî yönü ve eserleri ele alınmıştır. Hayatına dair öncelikli kaynağımız müellifin kendisinin yazmış olduğu ve ilmî neşri Prof. Dr. Mustafa Kara tarafından yapılan otobiyografisi olmuştur. İlave olarak müellif hakkında günümüze dek yapılmış olan çalışmalardan da istifade edilmiş olup bir alt başlıkta bu eserlerden bahsedilmiş ve eserler tanıtılmıştır. Müellif, divanında yer alan "*âsârımın esâmîsi*" adını verdiği manzumesinde, bütün eserleri hakkında isim isim bilgi vermiştir, buna araştırmalarımız doğrultusunda ulaştığımız bilgiler de

ilâve edilerek eserlerinden görebildiklerimiz hakkındaki malumatımız ayrıntılı bir şekilde sunulmaya gayret edilmiştir. Ayrıca, bir müverrih olarak Mehmet Şemseddin Ulusoy ve tarihleri başlığı açılarak, müellifin tarih sanatındaki yetkinliğine değinilmiş ve tarihlerinden örnekler sunulup incelenerek, bu sanattaki mahâreti gözler önüne serilmiştir.

İkinci Bölümde *Misbâr-ı Şemsî*'nin fotoğraflama yoluyla çoğaltılmış müellif hattı orijinal nüshasından istifade ile nüsha tavsifi ve değerlendirilmesi yapılmış; vefatlarına tarih düşürülen isimler hakkında genel bilgiler verilerek eser, içerik yönünden de tanıtılmıştır. Eserin manzum ve mensur kısımları ayrı ayrı ele alınmış olup nazım şekilleri, nazım türleri, vezin ve kafiye incelemeleri yapılmak suretiyle eserin şekil özellikleri ile dil ve üslûp özelliklerine değinilmiştir.

Üçüncü bölümde ise yazı çevrim işaretleri ve metnin kurulmasında izlenen yol belirtildikten sonra metnin yazı çevrimine yer verilmiştir.

Amacımız, bu eserin ilmî olarak çalışılması ve incelenmesi ile birlikte, ecdâd-ı maneviyye makamında bulunan eslâf-ı kirâma duyduğumuz hiss-i hürmetimizi ve mahabbetimizi bir nebze olsun gösterebilmiş olmaktır. “Ehl-i hünerin kadrini bilmek de hünerdir” sözü bu ilmî çalışmalarımızda, her zaman yolumuzu aydınlatan ve açan bir sözdür.

Bu çalışma şahsım için bir okul olmuştur. Maddi ve manevi destekleriyle pek çok hocamın terbiyesinden geçmeme, nice kıymetli kapıya müracaat etmeme vesile olmuştur. Bu isimlerin başında hiç şüphesiz müellifimiz Mehmet Şemseddin Ulusoy Efendi gelmektedir. Emanetçisi olduğu bilgileri zamanın tahrifatından ve beşerin nisyanından korumak adına titizlikle kayda geçmiş ve geride çok kıymetli eserler miras bırakmıştır. Yaşadığı şehir olan Bursa'nın Camilerine, medreselerine, dergâhlarına, kabirlerine, türbelerine, şairlerine, ulemasına ve daha pek çok kıymetlerine dair müstakil eserler kaleme alarak şehre ve gelecek nesillere vefalı olmayı öğretmiştir. Özellikle çalışma konumuz *Misbâr-ı Şemsî* adlı eserinde, zikrettiği isimlerin birçoğu farklı meşrep ve neşveden kimseler olmasına karşın kullandığı zarif, nezaketli ve hürmetli üslûbu büyük bir vefa ve kadirşinaslık örneği olmuştur. Yüksek lisans öğrenciliğim esnasında tanımakla müşerref olduğum bir diğer isim, “tâlib-i himmet, muhibb-i hidmet olmağa mecburdur” düsturuyla yaşamış, tarihi muallim-i hayat bilmiş ve eslâfi

unutmayı ahlâfî düşünmemek sayarak geçmiş ve geleceğe vefa timsali, şahsıma ise bu yolda rehber olan şahsiyet İbnülemin Mahmut Kemal İnal'dir. Evvel emirde yakın tarihimizin bu iki büyük müeliffine ve yolumuzu aydınlatan tüm eslâfımıza hürmetle teşekkürü bir borç bilirim.

Mehmet Şemseddin Ulusoy'un hayatına dair ve eserlerinin ihyâsı hususunda büyük emekler sarf eden muhterem hocam Prof. Dr. Mustafa Kara'ya; bu mütevazı çalışmanın her safhasında yardımlarını gördüğüm, ilminden ve tecrübelerinden istifade ettiğim tez danışmanım kıymetli hocam Doç. Dr. Murat Yurtsever'e; Türk-İslâm Edebiyatı Bilim Dalı başkanımız kıymetli hocam Prof. Dr. Bilal Kemikli'ye; tarih düşürme sanatı konusunda bilgilerinden istifade ettiğim Prof. Dr. İsmail Yakıt'a; beni *Misbâr-ı Şemsî*'den haber-dâr edip, eseri çalışmama imkân sunan, bilgilerini, vaktini ve kitaplarını benimle paylaşan kıymetli hocam Dr. Mustafa Efe'ye; metnin okunmasında yardımlarını gördüğüm değerli hocam Firdevs Efe'ye ve çalışmalarımında her zaman yanımda olup desteklerini esirgemeyen canım âileme en derin hürmet ve teşekkürlerimi arz ederim.

Ağustos 2021

Bursa

Büşra Kartal

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
YEMİN METNİ	iii
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU	iv
ÖZET.....	vi
ABSTRACT.....	viii
ÖNSÖZ.....	x
İÇİNDEKİLER	xiv
KISALTMALAR	xix

GİRİŞ

A- ÇALIŞMANIN AMACI VE YÖNTEMİ	1
B- TÜRK İSLÂM EDEBİYATINDA TERÂCİM-İ AHVÂL TÜRLERİ VE VEFEYÂTNÂMELER	2
1. TERÂCİM-İ AHVÂL TÜRLERİ	2
1.1. Tabakat	3
1.2. Tezkire	3
1.3. Menâkıbnâme	3
1.4. Silsilenâme	4
1.5. Hilye (Şemâil)	4
1.6. Siyer ve Megâzî	4
1.7. Ensab	5
1.8. Vefeyâtnâme	5
2. VEFEYÂTNÂMELER	5
2.1. Vefeyâtnâmelerin Tanımı ve Genel Vasıfları	5
2.2. Vefeyâtnâmelerin Çeşitleri	8
2.2.1. Tüm Kesimlere Yönelik Vefeyâtnâmeler	11
2.2.2. Belirli Bir Kesime Yönelik Vefeyâtnâmeler	16

2.2.2.1.	Meslekî Zümre Vefeyâtnâmeleri	16
2.2.2.1.1.	Ulema-Şeyh Vefeyâtnâmeleri	16
2.2.2.1.2.	Hükümdar-Hân Vefeyâtnâmeleri	18
2.2.2.1.3.	Şeyhülislâm Vefeyâtnâmeleri	20
2.2.2.1.4.	Vezir Vefeyâtnâmeleri	21
2.2.2.1.5.	Kaptanıderyâ Vefeyâtnâmeleri	22
2.2.2.1.6.	Reisülküttâb Vefeyâtnâmeleri	23
2.2.2.1.7.	Hattat Vefeyâtnâmeleri	23
2.2.2.1.8.	Mûsikîşinâs Vefeyâtnâmeleri	25
2.2.2.2.	Şehir-Bölge Vefeyâtnâmeleri	27
2.2.2.2.1.	Şehir Meşhurları Vefeyâtnâmeleri	27
2.2.2.2.1.1.	Bursa Vefeyâtnâmeleri	27
2.2.2.2.2.	Cami Mezarlıkları Vefeyâtnâmeleri	37
C-	EDEBİ BİR TÜR OLARAK TARİH DÜŞÜRME SANATI VE TARİHİ GELİŞİMİ	38
1.	TARİH DÜŞÜRME SANATININ TANIMI	38
2.	TARİH DÜŞÜRME SANATININ KONUSU	42
2.1.	Ketebe Kayıtları ve Eserlerin Sonuna Düşürülen Tarihler	44
2.2.	Mezar Taşı Kitâbeleri ve Üzerlerindeki Tarih Manzumeleri	48
3.	TARİH DÜŞÜRME SANATININ BAŞLANGICI VE TARİHİ GELİŞİMİ ...	54
4.	TARİH DÜŞÜRME SANATININ ÇEŞİTLERİ	65
4.1.	Söyleniş Bakımından Tarih Düşürme	65
4.1.1.	Lafzen Tarih	66
4.1.2.	Ma'nen Tarih	66
4.1.3.	Lafzen ve Ma'nen Tarihler	66
4.2.	Hesaplanması Bakımından Tarih Düşürme	67
4.2.1.	Tam Tarih	67
4.2.2.	Ta'miyeli Tarih	67
4.2.3.	Katmerli Tarih	68
4.3.	Harflerin Kullanılışı Bakımından Tarih Düşürme	69
4.3.1.	Mevcut Bütün Harflerle Söylenenler	69
4.3.2.	Mu'cem Tarih	69

4.3.3. Mühmel Tarih	70
4.3.4. Mu'cem ve Mühmel Tarih	70
5. DİVAN EDEBİYATINDA TARİH DÜŞÜRME SANATI VE ÜNLÜ ŞAİRLERİ	71
6. TASAVVUF EDEBİYATINDA TARİH DÜŞÜRME SANATI VE ÜNLÜ ŞAİRLERİ	81
6.1. Mutasavvıf Şairlerin Düşürdüğü Tarihler	81
6.2. Mutasavvıflar İçin Düşürülen Tarihler	86
7. YALNIZ TARİH DÜŞÜREN ÜNLÜ ŞAİRLER	89

BİRİNCİ BÖLÜM

MÜELLİFİN DÖNEMİ, HAYATI, EDEBÎ YÖNÜ VE ESERLERİ

A. MEHMET ŞEMSEDDİN (ULUSOY) MISRÎ'NİN DÖNEMİ	92
1. XIX. VE XX. ASRIN SOSYAL VE KÜLTÜREL HAYATINA UMUMÎ BİR BAKIŞ	92
2. BURSA'DA İLMÎ EDEBÎ VE KÜLTÜREL ORTAM	109
B. MEHMET ŞEMSEDDİN MISRÎ'NİN HAYATI, EDEBÎ YÖNÜ VE ESERLERİ	115
1. HAYATI	115
1.1. Doğumu, Çocukluğu ve Âilesi	115
1.2. Tahsili, Hocaları ve Görevleri	117
1.3. Evliliği ve Çocukları	118
1.4. Tasavvufi Hayatı ve Eğitimi	121
1.5. Şeyhliği ve Halifeleri	122
1.6. Çevresi ve Dostları	126
1.7. Vefatı	150
2. EDEBÎ YÖNÜ	153
3. ESERLER	159
3.1. Mensur Eserleri	163
3.1.1. Bursa Tarihine Dair Eserleri	163
3.1.2. Bursa Vefeyâtnâmesi Tezkire ve Menâkıb Türü Eserleri	168
3.1.3. Seyahatnâme ve Hâtırât Türü Eserleri	171

3.1.4.	Din, Ahlâk ve Tasavvufî Konulara Dair Eserleri	172
3.1.5.	Tasavvufî Şiir Şerhleri	179
3.1.6.	Dinî Millî Âdetlere ve Fıkralara Dair Eserleri	180
3.2.	Manzum Eserleri	183
C.	MEHMET ŞEMSEDDİN MISRÎ HAKKINDA YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR	188
1.	KİTAPLAR	188
2.	TEZLER	188
3.	MAKALELER	188
4.	YAZILAR	189
5.	TEBLİĞLER	190
6.	ÇEVİRİYAZI ESERLERİ (YENİ HARFLERLE BASILÂN ESERLERİ) ...	190
7.	BİYOGRAFİLER	191
D.	BİR MÜVERRİH OLARAK MEHMET ŞEMSEDDİN MISRÎ VE TARİHLERİ	192

İKİNCİ BÖLÜM

ESERİN TANITIMI VE İNCELENMESİ

A.	MİSBÂR-I ŞEMSÎ'NİN TANITILMASI	205
1.	NÜSHA TAVSİFİ VE NÜSHANIN DEĞERLENDİRMESİ	205
2.	ESERİN İÇERİK YÖNÜNDEN TANITILMASI	206
2.1.	Mehmet Şemseddin Mısırî'nin Misbâr-ı Şemsî'de Vefatlarına Tarih Düştüğü İsimler	206
2.1.1.	Şeyhi	207
2.1.2.	Yakın Akrabaları	211
2.1.3.	Dostları ve Yaşadığı Dönemdeki Pîrdaşı Olan Şeyh Efendiler	218
2.1.4.	Mutasavvıf Devlet Adamları	247
2.1.5.	Şeyhlerin Efrâd-ı Âilesi	249
2.1.6.	Mutasavvıf Kadınlar	250
2.1.7.	Diğer Vefat Tarihleri	251

B.	MİSBÂR-I ŞEMSÎ'NİN MANZUM VE MENSUR KISIMLARININ İNCELENMESİ	255
1.	ŞEKİL ÖZELLİKLERİ	255
1.1.	Tertip Şekli	255
1.2.	Nazım Şekilleri	256
1.3.	Vezin	257
1.4.	Redif ve Kafiye	258
2.	DİL VE ÜSLÛP ÖZELLİKLERİ	263
3.	MUHTEVA	268

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TRANSKRİPSİYONLU METİN

A.	METNİN KURULMASINDA İZLENEN YOL	278
1.	TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ	278
2.	TÜRKÇE KELİME VE EKLERİN İMLÂSİ İLE FARŞÇA VE ARAPÇA KELİME TERKİP VE EDATLARIN İMLÂSİ	278
3.	TEKNİK ÖZELLİKLER	279
B.	TRANSKRİPSİYONLU METİN	280

SONUÇ..... **376**

KAYNAKÇA **378**

EKLER **393**

Ek: 1 393

Ek: 2 394

Ek: 3 395

Ek: 4 396

Ek: 5 397

Ek: 6 398

Ek: 7 399

Ek: 8 401

Ek: 9 402

Ek: 10 404

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.g.mad.	: Adı Geçen Madde
a.g.t.	: Adı Geçen Tez
BEEK	:Bursa Eski Eserler Kütüphanesi
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
ed.	: Editör
ed.	: Editör
haz.	: Hazırlayan
nr.	: Numara
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
ss.	: Sayfalar
UÜİFD	: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Yay.	: Yayınları
YL	: Yüksek Lisans

GİRİŞ

A- ÇALIŞMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Mehmed Şemseddin Ulusoy – Misbâr-ı Şemsî (İnceleme-Metin) isimli tez çalışmamızda Mehmet Şemseddin Ulusoy'un *Misbâr-ı Şemsî* adlı müellif hattı Osmanlı Türkçesi eser metninin transkripsiyon yöntemi ile Latin alfabesine çevirisi ve eserin muhteva incelemesinin yapılması amaçlanmıştır.

Bu amaç doğrultusunda tezin şu soruların cevap vermesi hedeflenmiştir: Mehmed Şemseddin Ulusoy kimdir? *Misbâr-ı Şemsî* adlı eser hangi türde kaleme alınmıştır? Türk İslâm edebiyatında yer alan terceme-i hâl türleri nelerdir? Vefeyâtnâme nedir, çeşitleri nelerdir? Ebced hesabı nedir ve nerelerde kullanılır? Tarih düşürme sanatı nedir, çeşitleri nelerdir? Bir vefeyat-nâme örneği olan *Misbâr-ı Şemsî* adlı eserin yazıldığı dönemin sosyo-kültürel ve edebi tarihine özelde ise Türk İslâm edebiyatındaki tarih düşürme geleneğine katkıları nelerdir?

Tüm bu soruların cevaplanabilmesi için izlenen yol ve yöntem şu şekildedir: Kütüphane, web site vd. bilgi merkezlerinin katalog taramaları yapılarak, ansiklopedi maddesi, makale, tez, kitap, fotoğraf gibi ulaşılan materyaller ile kaynaklar tesbit edilmiştir. Bununla birlikte çeşitli ziyaretler ve araştırmacılarla yapılan mülakatlarla sözlü, yazılı ve görsel pek çok materyal elde edilmiş ve erişilen malumatlarla tez desteklenmiştir.

B- TÜRK İSLÂM EDEBİYATINDA TERÂCİM-İ AHVÂL TÜRLERİ VE VEFEYÂTNÂMELER

1- TERÂCİM-İ AHVÂL TÜRLERİ

Latince “bios” (canlılık) ve “graphie” (yazı) kelimelerinden oluşan biyografi; tanınmış bir kişinin hayat hikâyesinin anlatıldığı eserlerin adıdır. Biyografinin İslâm medeniyetindeki ifâde şekli ise hâl tercümesi¹ ve ömür beyanı² anlamlarına gelen terceme-i hâl ve terâcim-i ahvâldir. Tek bir kişinin hayatını anlatan eserlere terceme-i hâl, birden fazla kişinin hayatını anlatan eserlere ise terâcim-i ahvâl denilmiştir.³

Batı’da biyografi kelimesi ilk defa 17. yy.’da İngiltere’de kullanılmış olmasına karşın Doğu’da terceme-i hâl (biyografi) yazıcılığı İslâm’ın ilk yıllarından itibaren kendisini göstermiştir. İslâm medeniyetinde bu türün erken teşekkül etmesinin başlıca iki sebebi olarak şunları söyleyebiliriz: Birincisi, Araplarda kabile, soy ve âile bağları sosyal ilişkilerin tesisinde büyük bir öneme sahiptir. Bu sosyal gerçeklikten doğan, ilmü’l-ensab adını verdikleri soy bilimi içerisinde kaleme alınan eserler biyografik özellikler taşımaktadır. İkinci etken ise İslâm geleneğinde ilk dönemlerden itibaren başlamış olan hadis ilminin tesiridir.⁴ Rivayet edilen hadislerin sıhhatini tesbitte râvîlerin güvenilirliği mühim bir göstergedir. Bunun için hicrî birinci asrın sonlarından itibaren ilmî bir gayretle râvîlerin güvenilirliğini kontrol eden isnad, cerh ve ta’dil sistemi kurulmuş⁵ ve kendisine hadis isnad edilen râvîlerin hayatlarına dair bilgiler rical kitapları (tercemetü fûlan) adı verilen eserler kaleme alınarak kayıt altına alınmıştır.⁶ Râvîlerin doğum ve ölüm tarihleri, dindarlıkları, dürüstlükleri, hafızalarının kuvveti gibi bilgilerin yer aldığı hâl tercemeleri M. 7. yy.’dan itibaren geniş bir biyografik birikimin oluşmasına vesile olmuştur.

Ricâl kitapları dışında İslâm peygamberi Hazreti Muhammed’in hayatına, şahsiyetine, siyasî ve askerî mücedelelerine dair yazılân siyer ve meğazî kitapları ile Hz.

¹ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi, 1996. s. 1083.

² D. Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, Ankara: Yazar Yay., 2020, c. 1, s. 242.

³ Abdülkadir Özcan, “Tabakat”, *DİA*, c. 39, İstanbul, 2010, s. 299.

⁴ Suat Donuk, *Türk Edebiyatında Vefeyâtnâme ve İsmail Belîğ’in Güldeste-i Riyâz-ı İrfân’ı*, Ankara: Gece Kitaplığı, 2016, ss. 1-5.

⁵ Ahmet Yücel, *Hadis Tarihi*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., 2012, ss. 40-41.

⁶ Erdinç Ahatlı, “Terceme”, *DİA*, c. 40, Ankara, 2011, s. 483.

Peygamber'in ahlâkî, karakteristik ve fizikî vasıflarının işlendiği hilye ve şemal gibi biyografik unsurlar taşıyan türler meydana gelmiştir. Şimdi İslâm medeniyetinin biyografik türlerine kısaca değinelim:

1.1. Tabakât: İslâm geleneğinde belirli bir tabaka/ sınıf/ zümreye ait ayırıcı niteliklere sahip olan kişilerden söz eden te'lif türünün adıdır. Başlangıçta hadis derleme faaliyetleri ile ortaya çıkan ve râvîlerin yaşamlarını konu edinen tabakâtlar, zamanla başka özellikler taşıyan biyografik eserlerin de genel adı olmuştur.⁷ Ancak aslı itibarıyla tabakât türünün alâmetifarıkası aynı meslek, mezhep veya şehre mensubiyeti olan kişilerin hâl tercemelerini vermesi ve eserin tabaka adı verilen bölümlerle tasnif edilmesidir. Ali Şîr Nevâyî'nin (Ö. 906/1501) *Mecâlisü'n-Nefâyis* adlı eseri tabakat türünün Türk edebiyatındaki ilk örneğidir.⁸

1.2. Tezkire: Şairlerin terceme-i hâllerinin içeren eserlerdir. Tezkiretü'ş-şuara (şairler tezkiresi) olarak da adlandırılır.⁹ Çeşitli ilim dallarında yetişmiş alimlerin hayatını ele alan eserlere de tezkire adı verildiği görülse de tezkire kavramı hususen şairlere dair biyografik-antolojik eserleri ifade eder.¹⁰ Şuara tezkirelerini bir başka biyografik tür olan vefeyâtnâmelerden ayıran özellik ise şudur: tezkireler yazıldıklarında sağ olan kişilerin hayatlarına da yer verirken, vefeyâtnâmeler yalnızca vefat etmiş şahısları ele almaktadır. Latîfi'nin (ö. 990/1582) *Tezkiretü'ş-şuarâ ve Tabsıratü'n-nuzamâ* adlı eseri bu türün başlıca örneklerinden biridir.¹¹

1.3. Menâkıbnâme: İlk olarak hadis kitaplarında sahabelerin faziletlerine dair bilgiler veren bölümlerin adına menâkıbnâme denmiş olup daha sonra velilerin hayatlarını kerametlerini ön planda tutularak anlatan eserlerin genel adı olmuştur.¹² Bu türü diğer terceme-i hâl kitaplarından ayıran özellik dinî şahsiyetlerin yaşam öykülerini, keramet ve faziletlerine ağırlık vererek anlatmasıdır.¹³ 11. yüzyılda kaleme alınan *Tezkire-i Satuk Buğra Han* Türk edebiyatındaki ilk menâkıbnâme olarak kabul edilmektedir. *Tezkire-i*

⁷ İsmail Durmuş, "Tabakat", *DİA*, c. 39, Ankara, 2010, s. 288.

⁸ Suat Donuk, a.g.e., s. 6.

⁹ Mustafa İsmet Uzun, "Tezkire", *DİA*, c. 41, İstanbul, 2012, s. 69.

¹⁰ Yusuf Öz, "Tezkire", *DİA*, c. 41, İstanbul, 2012, s. 68.

¹¹ Suat Donuk, a.g.e., s. 9.

¹² Haşim Şahin, "Menâkıbnâme", *DİA*, c. 29, Ankara, 2004, s. 112.

¹³ Suat Donuk, a.g.e., s. 11.

Satuk Buğra Han'dan sonra ilk olarak Hoca Ahmed Yesevî ile ilgili menâkıbnâmeler yazılmış olup en eskisi Siğnâkî'nin (ö. 711/1311 [?]) *Menâkıb-ı Ahmed Yesevî* adlı eserdir.¹⁴

1.4. Silsilenâme: Bir tarikatın birbirine icâzet veren şeyhlerinin isimlerini içeren listeye silsile, silsileyi oluşturan isimlerin yazılı olduğu belgeye ise silsilenâme ya da tomar adı verilir.¹⁵ Hâl tercümesi niteliği taşıyan silsilenâmelerde şeyhlerin hayatlarına dair bilgiler bulunmaktadır. Bu türün ayırıcı özelliği bir tabakaya ait fertlerin özellikle tarikat şeyhlerinin halef-selef sıralaması ile biyografik bilgilerinin verilmesidir. Yiğitbaş Velî Ahmed Şemseddin'in (ö. 910/1504) bir varaktan oluşan *Silsile-i Ehl-i Tarikat*'ı bu türün Osmanlı sahasındaki ilk örneklerindedir.¹⁶

1.5. Hilye (Şemal): Hz. Muhammed'in üstün vasıfları ile fiziksel görüntüsünü konu edinen eserlerin adıdır.¹⁷ Hz. Peygamber dışında kimi din büyüklerinin dış görünüşünü anlatan eserlere hilye ya da şemal adı verildiği de görülmektedir. Bu türün ayırd edici özelliği din büyükleri ve özellikle Hz. Muhammed'in terceme-i hâlinin bir parçası olan fiziki özelliklerinin anlatılmış olmasıdır. Şerîfî Mehmed Efendi'nin (ö. 1565?) *Hilye*'si Türk edebiyatında kaleme alınan ilk hilyelerden biridir.¹⁸

1.6. Siyer ve Megâzî: Siyer Hz. Peygamber'in terceme-i hâli, onun hayatını konu edinen bilim dalı ve bu dalda yazılan eserler için kullanılan bir terimdir. "Savaş yeri, savaş ve savaş hikâyeleri" manasındaki mağzat kelimesinin çoğulu olan megâzî ise Hz. Muhammed'in gazve ve seriyyelerinin tarihine ve bu konuda yazılân kitaplara verilen isimdir. Megâzî, askerî faaliyetlerini anlatması dışında siyer kelimesinin eş anlamlısı olarak da kullanılmıştır.¹⁹ Arap edebiyatında Hz. Peygamber dışındaki şahısları anlatan eserlere de siyer adı verildiği görülmüştür ancak Türk edebiyatında böyle örnekler çok yoktur. Dolayısı ile Türk edebiyatındaki siyerlerin ayırıcı özelliği Hz. Muhammed'in

¹⁴ Haşim Şahin, a.g.mad., s. 113.

¹⁵ Necdet Tosun, "Silsile", *DİA*, c. 37, İstanbul, 2009, s. 206.

¹⁶ Suat Donuk, a.g.e., s. 13.

¹⁷ Mustafa İsmet Uzun, "Hilye", *DİA*, c. 18, İstanbul, 1998, s. 44.

¹⁸ Suat Donuk, a.g.e., s. 15.

¹⁹ Mustafa Fayda, "Siyer ve Megâzî" *DİA*, c. 37, İstanbul, 2009, s. 319.

hayatını konu edinen eserler olmalarıdır. Erzurumlu Kadı Mustafa Darîr'in *Sîretü'n-Nebî* adlı eseri Türkçe kaleme alınmış mevcut en eski siyer kitabıdır.²⁰

1.7. Ensâb: “Nesep şecerelerinin muhafaza edilmesi” şeklinde tanımlanan ensâb ilminde, şecerede adları geçen kişilerin hayatları ile ilgili birçok tarihî mâlûmatın verildiği eserlerin genel adı olmuştur.²¹ Türk edebiyatındaki eserler Arap edebiyatındaki gibi karakteristik ortak özellikler taşımadıklarından ensab diye isimlendirilecek bir edebî tür oluşamamıştır. Türkçe eserler silsilenâme ve genel tarihe dahil edilebilecek mahiyettedir.²²

1.8. Vefeyâtnâme: Tez konumuz Misbâr-ı Şemsî, vefeyâtnâme türünde bir eser olduğundan bu bölümü tafsilatlıca ele alacağız.

2- VEFEYÂTNÂMELER

2.1. Vefeyâtnâmelerin Tanımı ve Genel Vasıfları

Vefeyât²³, “ölmek, terslim-i ruh etmek” anlamlarına gelen ve yalnız insanlar için kullanılan Arapça vefat kelimesinin çoğuludur.²⁴ Edebiyat ve tarih terimi olarak önce hadis alimi râvîlerin vefat tarihleri anlamında kullanılmış daha sonra râvîlerin vefat tarihleri ve hayatlarına dair bir iki cümlelik bilgiler içeren eserlerin adı olmuştur. Zamanla bu tür, Müslüman toplumlarda gelişerek önemli ilim, sanat ve siyaset erbabı gibi tanınmış şahsiyetlerin yaşam bilgilerini ve vefat tarihlerini içeren te'lifâtın genel adı olmuştur.²⁵

Hadis kitaplarında yer verilen râvîlere ait vefat bilgileri vefeyâtnâme türünün ilk basit örneklerini teşkil etmektedir. H. III./M. IX. asrın başlarında yazılmış olan tabakat, ensab, büldân ve tarih türündeki kitaplarda da vefeyât bilgilerine çokça yer verilmiştir. Bu kitaplara, Yahyâ b. Maîn'in (ö. 233/848) *et-Târih vel'l- 'ilel'*'i, Buhârî'nin (ö. 256/870)

²⁰ Suat Donuk, a.g.e., s. 17.

²¹ Mustafa Fayda, “Ensab”, *DİA*, c.11, İstanbul, 1995, s. 244.

²² Suat Donuk, a.g.e., s. 19.

²³ Bu terim edebiyatımızda, Farsça “nâme” kelimesi ile birlikte vefeyâtnâme şeklinde de kullanılmaktadır.

²⁴ Muallim Naci, *Lugat-ı Naci*, University of Toronto Library, 19__, s. 930; Ferit Devellioğlu, *Lugat*, s. 1374; James William Redhouse, *Müntehabat-ı Lugat-ı Osmaniye*, University of Toronto Library, 1852, s. 427.

²⁵ Mehmet Efendioğlu, “Vefeyât”, *DİA*, c. 42, Ankara, 2012, s. 603; Suat Donuk, a.g.e., s.22.

et-Târîhu'l-kebir, *et-Târîhu'l-evsat* ve *et-Târîhu's-sağîr*'i, İbn Ebû Hayseme'nin (ö. 279/892-93) *et-Târîhu'l-kebir*'i ve Ebû Zür'a ed-Dımaşkî'nin (ö. 281/894) *et-Târîh*'i örnek verilebilir.

Vefeyâtnâmeler, belirli bir süre zarfında vefat etmiş kişilerin yaşamlarını konu edindiğinden bu türde muhtevası genişletilerek kaleme alınmış eserlerin çoğu birbirinin zeyli ve tekmilesidir. Bu eserlere bir örnek olarak İbn Zebr er-Rabâî'in, *Târîhu mevlidi'l-'ulema'* ve *vefeyâtihim* eseri ve zeyleri verilebilir. Bu eserde hicretten itibaren 338 (949) senesine kadar yaşamış 2000'den fazla hadis alimi ve râvîsi doğum-ölüm tarihlerine göre kaydedilmiştir. Müellifin talebesi Abdülazîz b. Ahmed el-Kettânî'nin 338-462 (949-1070) senelerini içine alan *Zeylü Târîhi mevlidi'l-'ulema'* ve *vefeyâtihim* isimli eseri *Târîhu mevlidi'l-'ulema'* ve *vefeyâtihim*'in ilk zeylidir. Yine Kettânî'nin zeyline talebesi Ebû Muhammed İbnü'l-Ekfânî Hibetullah b. Ahmed, *Cami'u'l-vefeyât* (*Zeylü Zeyli Târîhi mevlidi'l-'ulema'* ve *vefeyâtihim*) isimli bir zeyil yazmış, esrinde 463-485 (1071-1092) seneleri arasında vefat eden alimleri de zikretmiştir. *Cami'u'l-vefeyât* için İbnü'l-Mufaddal *Vefeyâtü'n-nakale* isimli bir zeyil kaleme alarak, vefeyâti 581 (1185) tarihine kadar getirmiştir. Onun talebesi Münzirî'nin *et-Tekmile li-Vefeyâti'n-nakale*'si 581-642 (1185-1244) senelerini kapsamaktadır. Münzirî'nin talebesi İzzeddin Ahmed b. Muhammed el-Hüseynî, hocasının eseri için *Sılatü't-Tekmile li Vefeyâti'n-nakale* isimli bir zeyil yazmış ve eserinde 641 (1243) ile 675 (1276) seneleri arasında vefat eden 1242 alimi tanıtmıştır.

H. VI./M. XII. asırdan itibaren umûmi tarih kitaplarında da vefeyâta yer verilmiştir. İbnü'l-Cevzî'nin (ö. 579/1201) *el-Muntazam fî târîhi'l-mülûk ve'l-ümem* isimli eseri genel tarih ile vefeyâtnâmeleri bir araya getiren eserlerin başında yer alır. Bu eser, kâinâtın yaratılışından 574/1179 senesine kadar olan mühim hadiseleri kronolojik tasnifle ele almış ve her senenin sonunda yer alan vefeyât kayıtlarında o sene vefat eden kişilerin terceme-i hâlleri aktarılmıştır. Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzî ile başlayan bu gelenek pek çok tarih yazarı tarafından da devam ettirilmiştir.²⁶

H. VII./M. XIII. asra kadar vefat eden kişilerin terceme-i hallerini konu edinen vefeyâtlar daha sonra “biyografî eserleri” anlamında genel terceme-i hâl kitaplarının da adı olmuştur. Bu değişimin başlıca etkenlerinden birisi önceleri vefat tarihi esas alınarak

²⁶ Mehmet Efendioğlu, a.g.mad., s. 604.

yazılân bu eserlerin sonraları alfabetik bir tasnifle yazılmaya başlanmış olmasıdır.²⁷ Bu dönemde ele aldığı kişileri alfabetik tasnifle tanıtan İbn Hallikân'ın (ö. 681/1282) *Vefeyâtü'l-a'yân* ve Sadefî'nin (ö. 764/1363) *el-Vâfi bi'l-vefeyât* gibi eserlerinin vefeyât adıyla anıldığını görmekteyiz.

Vefeyâtlar araştırmacıların kimine göre “her türlü biyografik eser” anlamına gelse de bu türe biyografik eserlerin bir alt dalı olarak baktığımızda vefeyâtların diğer biyografik te'liflerden ayrılân en temel yanı terceme-i hâli kaleme alınanların vefat etmiş kişilerden seçilmiş olmasıdır.

Bu türde yazılmış eserlere bakıldığında ele alınan kişilerin yaşamlarına dair çoğunlukla doğum yeri ve tarihi, âilesi, ilmî tahsili, hocaları, mesleği, seyahatleri, vazifeleri, vefat tarihi ve mezar yeri bilgilerinin yer aldığı görülür. Osmanlı'da bu türün gelişmesinde, Arap tabakat geleneği ve İran tezkire geleneğinin etkisi vardır.²⁸ Söz konusu tesir Türk edebiyatında ilk biyografik eser olan Ali Şîr Nevâ'î'nin (ö. 906/1501) *Mecâlisü'n-nefâis*'inde görülebilmektedir.²⁹

Vefeyâtnâmelerin bir diğer özelliği belirli bir tarihten yazıldıkları vakte kadar olan sürede yaşamını yitirmiş kişileri konu edinmeleridir. Örneğin Ahmed Câvid'in (ö. 1803) *Vefeyât-ı Kibâr*'ı³⁰ Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hicret vaktinden başlayarak H. 1214/ M. 1800 tarihine kadarki süreci kapsayan kronolojik bir vefeyâttır.³¹

Kendi içinde çeşitli gruplara ayrılân vefeyâtnâmeler ölüm hadisesini ele aldıkları hususlarla da farklılık arz edebilmektedir. Örneğin tez konumuz olan *Misbâr-ı Şemsî*³² adlı eser vefatların ebced hesabıyla verildiği tarih manzumelerine ağırlık vermektedir. Baldırzâde Selîsî (ö. H. 1060/ M. 1650) *Ravza-i Evliyâ*'sında, şahısların defin edildiği mezarlık bilgilerini ve varsa kerametlerini zikretmeye önem göstermiştir.³³ Nev'izâde Atâyî (ö. 1046/1636-37[?]) *Zeyl-i Şekâik*'ta “...mağâm-ı fermân-güzârîden ne güne buyırup ne yüzden âsüde-i zıll-ı şâhsâr-ı rahmet oldukların âyine-i 'âlem-nümâ-yı ta'bîrde

²⁷ Suat Donuk, a.g.e., s. 21.

²⁸ Abdülkadir Özcan, a.g.mad., s. 299.

²⁹ Abdurrezzak Tek, “TasavvufTarihine Kaynaklık Teşkil Etmesi Bakımından Vefeyatnâmeler ve Gazzizade Örneği”, *Osmanlı'da İlm-i Tasavvuf*, İstanbul, Aralık 2018, s. 122.

³⁰ Eserinin ünik nüshası, Topkapı Sarayı Müzesi Hazine Bölümü numara H 1295'te *Vefeyât-ı Meşâhir* ismiyle kayıtlıdır. Okunaklı nesih hatla yazılmıştır. 27 satırlı 92 varaktır. 24-30, 40-44, 48-52, 55, 66-68, 74-78, 81-89, 91-92 varakları boştur.

³¹ Ahmed Câvid Efendi, *Vefeyât-ı Kibâr*, Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmaları, nr. H. 1295.

³² Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Misbâr-ı Şemsî*, Müellif hattı nüsha, Prof. Dr. Mustafa Kara Özel Kütüphanesi.

³³ Mefâil Hızlı, Murat Yurtsever, *Ravza-i Evliyâ*, Bursa: Arasta Yay., 2000, s. 64.

‘ıyân eylemek...’ sözleri ile terceme-i hâllerini verdiği şahısların özellikle nasıl vefat ettiklerini ortaya koymaya çalıştığını ifade etmiştir.³⁴

Sonuç olarak birden fazla kişinin yaşam bilgilerini vefatları merkezinde ele alan ve yukarıda zikredilen yönleri ile siyer, megâzî, silsilenâme, menâkıbnâme, tezkire gibi diğer terceme-i hâl türünden ayrılân te’lifâta vefeyâtnâme denilmektedir. Bazı vefeyâtnâmeler birinci dereceden birer şehir tarihi olmalarıyla yalnızca biyografik bir eser değil aynı zamanda şehir monografisi hüviyetine de sahiptirler bu yönleriyle de ilim kültür ve sanat tarihi açısından büyük önem arz etmektedirler.³⁵

2.2. Vefeyâtnâmelerin Çeşitleri

Türk edebiyatında tercüme-i hâl te’lifâtının Arap tabakât ve İran tezkire geleneği arasında geliştiğini ifade etmiştik. Mevlid, hamzanâme gibi şiirsel yönü baskın olan veya menâkıpnâmeler gibi olağanüstü hâllerin dile getirildiği biyografik eserler dışarıda tutulduğunda Türk edebiyatındaki ilk biyografik eser Ali Şîr Nevâyî’nin 1498 yılında yazdığı *Mecâlisü’n-nefâis* adlı eseri kabul edilebilir. Bu eseri Sehî Bey’in (ö. 1548) 1548 yılında yazdığı *Heşt Bihişt*, Latîfî’nin (ö. 1582) 1546 yılında yazdığı *Tezkiretü’ş-şuarâ ve Tabsıra-i Nuzemâ* ve de Taşköprüzâde Ahmed İsameddin Efendi’nin (ö. 1561) 1557 ve 1558 yılları arasında kaleme aldığı *Şakâiku’n-nu’ mâniyye*³⁶ adlı eserleri takip eder.

Şuara tezkirelerinden sonra Türk edebiyatında en mühim yeri tutan biyografik eserler *Şakâiku’n-nu’ mâniyye* ve zeyilleri olmuştur. Bu eserlerin içerdikleri bölümleri tabaka sistemiyle tasnif etmesi³⁷, onların tabakât türünde sayılabileceklerini göstermektedir. Ayrıca zeyl-i *Şakâik*’ların pek çoğundaki bazı başlıklarda vefeyât kelimesinin geçmesi, ele alınan terceme-i hallerin vefat tarihlerine göre sıralanması, ilgili şahısların vefat sebebi ve vefat yaşı gibi bilgilerine yer verilmesi bu zeyillerin vefeyâtnâme türüyle olan benzerliğini ortaya koymaktadır. Bunların yanı sıra Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi’nde bulunan Halil Efendi nâm bir şahsın

³⁴ Suat Donuk, Nev’izâde Atâyî – Hadâiku’l-Hakâik fi Tekmileti’ş-şekâik (İnceleme-Metin), (Basılmamış Doktora Tezi), Manisa: Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, s. 242.

³⁵ Kadir Atlansoy, *Bursa Şairleri-Bursa Vefeyâtnâmelerindeki Şairlerin Biyografileri*, Bursa: Asa Kitabevi, 1998, s. 79.

³⁶ Eser Osmanlı literatüründe toplu ulemâ biyografilerinin ilk derlemesi olma özelliği taşımaktadır. Bk. Abdülkadir Özcan, “Eş-Şakâiku’n-Nu’ mâniyye”, *DİA*, c.38, İstanbul, 2010, s. 485.

³⁷ Örneğin *Şakâiku’n-nu’ mâniyye 10 tabaka olarak kaleme alınmıştır*. Bk. Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, *Eş-Şakâ’iku’n-Nu’ mâniyye Fî Ulemâi’d-Devleti’l-Osmâniyye – Osmanlı Âlimleri*, haz. Muhammet Hekimoğlu, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., 2019.

Şakâik-ı Nu'mâniyye ve zeyillerinden derlediği *Mecmû'a-i Vefeyât-ı Meşâyih-i İzâm*³⁸ kitabının isminde “vefeyât” ibaresinin bulunması Osmanlı müelliflerinin *Şakâik-i Nu'mâniyye* ve zeyillerini vefeyâtnâme olarak nitelediklerini göstermektedir.³⁹

Türk edebiyatında meslek grupları ve çeşitli zümreler için hususi te'lifler yapılmış olup edebiyat tarihçileri tarafından hususi isimlerle anılmaktadırlar. Örneğin padişahların terceme-i hâllerini ele alanlara *Hadikatü'l-mülük* ve zeyilleri, vezir-i azamları konu edinenlere *Hadikatü'l-vüzerâ* ve zeyilleri, şeyhülislâmların hayatlarını anlatan eserlere ise *Devhatü'l-meşâyih* ve zeyilleri denilmektedir. Bunlardan başka hattatlık, mûsikîşinâslık, tarihçilik, nakibüleşraflık, reisülküttaplık, Kaptanıderyâlık hatta çiçekçilik gibi pek çok muayyen meslekî zümreye mensub vefat etmiş kişilerin terceme-i hâllerini işleyen te'lifâtlar da vefeyâtnâmelerin çeşitleri arasındadır.

Türk edebiyatındaki vefeyâtların çeşitlenmesinde Arap edebiyatının tesiri ise şöyle örneklendirilebilir: İslâm tarihinde belirli bir bölgede yaşamış hadis alimleri ve râvîlerin hayatlarını konu edinen tabakat kitaplarının⁴⁰ Türk müellifler tarafından örnek alınmasıyla belirli bir bölge yahut şehre mensubiyeti olan kişilerin ele alındığı vefeyâtnâmeler meydana gelmiştir.

Şehir ve bölge vefeyâtnâmeleri de muhtevalarına göre kendi içlerinde iki gruptur. İlki Bursa, İstanbul, Çorum vefeyâtnâmeleri gibi bir şehre mensubiyeti olan kişilerin diğeri ise belirli bir şehrin cami hazirelerinde medfun olan şahısların tanıtıldığı vefeyâtnâmelerdir.

Siyer, megâzî, tabakât, vefeyât, tezkire gibi biyografik türlerin, benzerlikleri dolayısıyla net sınırlarının çizilemediği ve bu sebeple biyografik te'lifatların türlerinin tesbitinin güçleştiği hatta bu isimlerin birbirleri yerine kullanıldığı da görülmüştür. Çalışmamızda tüm biyografik türlerin ana hatlarından ve öne çıkan özelliklerinden hareketle tanımları verilmiş ve vefeyâtnâmelerin ayırd edici vasıfları ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

³⁸ Eser, Prof. Dr. Mustafa Demirel tarafından yayına hazırlanmıştır. Bkz. Mustafa Demirel, *Mecmua-i Vefeyat-ı Meşayih Osmanlı Meşayih ve Alimleri*, İstanbul: Cinius Yay., 2019.

³⁹ Detaylı bilgi için bk. Suat Donuk, a.g.e., ss. 26-29.

⁴⁰ Belirli bir bölgeye mensubiyeti olan tabakâtlara örnek olarak şunlar zikredilebilir: Duhaym (ö. 245/859) ve Ebû Zür'a ed-Dimeşki'nin (ö. 281/894) *Tabakâtü's-Şâmiyyîn adlı eseri*, Şam'da, Ebû Ca'fer İbn Şeybe'nin (ö.297/910) *Tabakâtü Ehl-i Kufe'si*, Kufe'de yaşamış hadis âlimlerini konu almıştır.

Yukarıda zikredildiği üzere vefeyâtnâmeler de kendi içinde çeşitlilik arz etmektedir. Vefeyât türleri için Dr. Suat Donuk'un *Türk Edebiyatında Vefeyâtnâme ve İsmail Belîğ'in Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*'ı adlı eserinde teklif ettiği tasnif şu şekildedir:

- 1- Tüm Kesimlere Yönelik Vefeyâtnâmeler
 - a) Kronolojik Vefeyâtnâmeler
 - b) Alfabetik Vefeyâtnâmeler
- 2- Belirli Bir Kesime Yönelik Vefeyâtnâmeler
 - a) Meslekî Zümre Vefeyâtnâmeleri
 - b) Şehir-Bölge Vefeyâtnâmeleri

Çalışmamızı bu tasnif üzere sürdüreceğ olup üzerinde değişikliğe gittiğimiz bir huhusu şu şekilde dile getirmek isteriz. Bu tasnifte vefeyâtnâmeler muhtevaları yönüyle tüm kesimlere yönelik vefeyâtlar ve belirli bir kesime yönelik vefeyâtlar olmak üzere iki ana gruba ayrılmıştır. Belirli bir kesime yönelik vefeyâtlar muhtevaları bakımından meslekî-zümre ve şehir-bölge mensubiyeti ile iki alt başlıkta ele alınırken, tüm kesimlere yönelik vefeyâtlar, içerdikleri isimlerin sıralanış yöntemlerine bakarak şekilsel bir tasnifle gruplandırılmıştır. Oysa alfabetik veya kronolojik yöntemle isimlerin sıralanması belirli bir kesime yönelik vefeyâtlar için de geçerli olabilmektedir. Örneğin İbnülemin Mahmud Kemâl İnal'ın musikîşinasların hâl tercemelerini yazdığı *Hoş Sada* adlı vefeyâtı isimleri alfabetik olarak ele alırken, ulema ve şeyh vefeyâtları arasında sayabileceğimiz Şekâ'iku'n-Nu'mâniyye isimleri, içerdığı 10 tabakada vefat yıllarına göre kronolojik tasnifle vermiştir. Netice olarak muhteva açısından tasnifin yalnız bir bölümünde alfabetik ve kronolojik sıralamayı bir kıstas olarak almanın eksik kalacağı kanaatindeyiz.

Şayet vefeyâtlarda terceme-i hâlleri yazılân şahısların isimlerinin sıralanmasındaki yöntem esas alınarak şekilsel bir tasnif oluşturulacak olursa bu kez de alfabetik ve kronolojik gruplaması yeterli olmayacaktır. Zira ne alfabetik ne de kronolojik olmayan vefeyâtnâmeler bulunmaktadır. Kimi müellifler toplum nezdinde ya da kendi nazarlarında kıymeti büyük olan şahıslara hürmeten öznel bir tasnife başvurmuşlardır. Bursa vefeyâtnâmelerinden Baldırzâde Selîsî Şeyh Mehmed'in *Ravzâ-i Evliya* ve Mehmed Şemseddin Ulusoy'un *Yâdigâr-ı Şemsî* adlı eserlerine Emir Sultan Hazretlerinin terceme-i hâli ile başlamaları⁴¹ buna bir örnektir. Yine Mehmed Şemseddin Efendi'nin

⁴¹ Bk. Baldırzade Selîsî Şeyh Mehmed, *Ravza-i Evliyâ*, haz. Mefail Hızlı, Murat Yurtsever, Arasta Yayınları, Bursa, 2000, s. 73; Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Yadigâr-ı Şemsî*, haz. Mustafa Kara, Kadir Atlansoy, Bursa: Uludağ Yay., 1997, s. 35.

tez konumuz olan *Misbâr-ı Şemsî* adlı vefeyâtına cediti Şeyh Hayder Efendi, babası Şeyh İsmail Nazif Efendi ve validesi Aliyye Hanım'ın terceme-i hâlleri ile başlamış olması⁴² tasniflerdeki özneliğin bir göstergesidir. Bu durumda vefeyâtnâmelerde şahısların isimlerinin sıralanmasındaki yöntem esas alınarak oluşturulacak tasnifler genel olarak kronolojik, alfabetik ve müellif tercihli/özel sıralamalı olmak üzere üç bölümde ele alınmasının daha doğru olacağı kanaatindeyiz.

2.2.1. Tüm Kesimlere Yönelik Vefeyâtnâmeler

Belirli bir bölgeye, şehre ya da meslek ve zümreye mensubiyet şartı aranmaksızın tarihe ve insanlığa mal olmuş her kesimden kişilerin terceme-i hâllerine yer veren vefeyâtnâmelerdir.

Tüm kesimlere yönelik olan vefeyâtnâmeler içerdikleri hâl tercemelerinin tasnif şekline göre alfabetik veya kronolojik olabilirler. Alfabetik vefeyâtlarda isimler elif ba sırasına göre verilir. Kronolojik vefeyâtlarda ise Hz. Âdem'in veya Hz. İsa'nın devri yahud İslâm'ın başlangıcı veya Hz. Muhammed'in hicreti gibi belirli bir başlangıç noktasından, eserin te'lif tarihine dek sırasıyla her yılda vefat etmiş kişilerin terceme-i hâlleri verilir. Bu tür kronojik vefeyâtlar kapsadıkları tarih aralığı açısından geniş oldukları için yıl yıl tutulan bu terceme-i hâl kayıtları genellikle kısa bilgiler içermektedir.

Vefeyâtü'l-a'yân - İbn Hallikân

Tüm kesimlere yönelik vefeyâtlara örnek olarak İbn Hallikân'ın (ö. 681/1282) 1256-1273 yılları arasında yazdığı *Vefeyâtü'l-a'yân ve Enbâ'ü ebnâ'i'z-zamân mimmâ Sebete bin'n-Nakl evi's-Semâ'ev Esbetehü'l-'ayân* isimli eserini ele alalım. Eser, İslâm'ın başlangıcından eserin te'lif tarihine kadarki süreçte yaşamış ve herhangi bir alanda ün yapmış kadın ve erkek 800'den fazla kişinin terceme-i hâlini alfabetik olarak yazmıştır. Eser belli bir kesime yönelik olmayıp, sultanlar, emirler, vezirler, lügat ve kıraat alimleri, müfessirler, muhaddisler, kelâmcılar, müctehidler, fakihler, kadınlar, zahidler, mutasavvıflar, mühendisler, filozoflar, astronomlar, astrologlar, tabipler, edip ve şairler, tarihçiler, coğrafyacılara, nesep alimleri ve Mûsikîşinâslar gibi pek çok alanda meşhur şahsın biyografisini içermektedir. *Vefeyâtü'l-a'yân*'ın çok sayıda tercümesi, muhtasarı ve

⁴² Bk. Mehmed Şemseddin Ulusoy, a.g.e., s. 852-855.

zeyli kaleme alınmıştır.⁴³ Eser Osmanlı aydınları tarafından da çokça ilgi görmüş olup Türkiye'deki yazma eser kütüphanelerinde onu aşkın *Vefeyâtü'l-a'yân* nüshası bulunmaktadır.⁴⁴ Bu eseri Türk edebiyatı açısından önemli kilân Türkçe tercümeleridir.

Eser, Vekilzâde Yusuf, Dramalı Hasan Haydar⁴⁵ ve Rodosîzâde Muhammed tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir. Türkçe tercümelerden en bilineni Rodosîzâde Muhammed'in *Tercüme-i Vefeyâtü'l-a'yân* ismiyle iki cilt olarak yayımladığı eserdir ancak tercüme sırasında aslına sadık kalınmayıp eksiltme ve ilâveler⁴⁶ yapıldığı için bu eser fazla itibar görmemiştir.⁴⁷ *Vefeyâtü'l-a'yân* ve Türkçe tercümeleleri içerdikleri terceme-i hâlleri elif ba sırasına göre verdiklerinden alfabetik vefeyâtlara örneklerdir.

Takvîmü't-tevârih - Kâtib Çelebi

Kâtib Çelebi'nin (ö. 1067/1657) 1648 yılında yazmış olduğu *Takvîmü't-tevârih*⁴⁸ adlı eser Hz. Âdem'in dünyaya gönderilişinden kitabının te'lif tarihine kadarki önemli olayları ve bu zaman dilimi içerisinde vefat etmiş şahısların muhtasar biyografilerini kronolojik olarak verir.⁴⁹ Dünya tarihi sayılabilecek bu eser tüm kesimlere yönelik kronolojik vefeyâtlara bir örnektir. Eserin pek çok tercümesi ve zeyli yapılmış olup Ali Suavi bu çalışmayı notlar ve zeyilleriyle neşretmiştir (Paris 1291).⁵⁰ *Takvîmü't-tevârih* Semiha Nurdan tarafından yeni harflerle yayınlanmıştır.⁵¹

Vefeyât-ı pür-iber li-ûli'l-elbâb men-ihteber - Alaybeyizâde Mekkî Medmed Emin

Türk edebiyatında adında “vefeyât” kelimesi geçen ilk eser Alaybeyizâde Mekkî Medmed Emin'in⁵² (ö.1091/1680) 1077-1084 yılları arasında kaleme aldığı *Vefeyât-ı*

⁴³ Abdülkerim Özaydın, “İbn Hallikân”, *DİA*, c. 20, İstanbul, 1999, s.17-19.

⁴⁴ Suat Donuk, a.g.e., s. 34.

⁴⁵ Dramalı Hasan Haydar'ın tercümesi, *Vefeyâtü'l-a'yân ve Enbâ'ü ebnâ'i'z-zamân* adıyla Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlı bulunmaktadır. (Hacı Murad Efendi, nr. 4882)

⁴⁶ Mütercim tarafından bu eksiltme ve ilâveler şu şekilde beyân edilmiştir: “Kitâb-ı mezbûrda mestûr olan terâcimin beyne'l-cumhûr mezîd-i iştihâr ile meşhûr olanlarına sâ'ir kütüb-i tevârih ve tabakâtdan nice nevâdir ve hikâyât ilhâk idüb ve mücerred ta'yîn-i sâl-i velâdet ü vefatına kasr olunan terâcim-i kısırın bir miktarını tayy ve mâ 'adâsını sâ'ir terâcim hilâlinde münâsebetle îrâd eylemek üzere tercemeye şurû' olundu.” Bkz. Mehmed Rodosîzâde, *Tercüme-i Vefeyâtü'l-a'yân*, Tabhane-i Amire, 1280, c. 1, s. 3.

⁴⁷ Abdülkerim Özaydın, a.g.e., c. 20, s. 1; Suat Donuk, a.g.e., ss. 35-35.

⁴⁸ Eser Müteferrika Matbaası'nda basılmıştır (1146).

⁴⁹ Orhan Şaik Gökyay, “Kâtib Çelebi”, *DİA*, c. 25, Ankara, 2002, s. 38; Suat Donuk, a.g.e., s. 35.

⁵⁰ Abdullah Uçman, “Ali Suâvi”, *DİA*, c. 2, İstanbul, 1989, s. 448.

⁵¹ Bk. Kâtib Çelebi, *Takvîmü't-tevârih*, haz. Semiha Nurdan, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2009.

⁵² Mehmed Emin Efendi, Şeyh Şemseddin-i Sivasî âsârından 1069/1658-59 yılında istinsah ettiği *Gülşenâbâd* risâlesinin sonuna kendisini "Mehmed Emin bin Şeyh Mehmed bin İbrahim Miralay ibni

Pür-iber li-Ûli'l-elbâb men-İhteber adlı kitabı hem genel tarih özellikleri taşımakta hem de tüm kesimlere yönelik vefeyâtnâmelere örnek teşkil etmektedir. Eser hicretten 1084 yılına kadarki süreçte yaşamış sahabe, alim, melik, padişah, şeyhülislâm, kadı, tarihçi, şair, şeyh, derviş, hafız, meczub gibi her kesimden insanın terceme-i hâline kronolojik sıralama ile yer vermiştir. Eserin biri yurt dışında olmak üzere bilinen üç nüshası vardır.⁵³

Vefeyât-ı Ekâbir-i İslâmiyye - Üsküdârî Seyyid Mehmed Hasîb Efendi

Üsküdârî Seyyid Mehmed Hasîb Efendi'nin (ö. 1210/1795?)⁵⁴ *Vefeyât-ı Ekâbir-i İslâmiyye*⁵⁵ adıyla bilinen eseri, kronolojik cedvelini Hz. Âdem'den itibaren başlatmış olsa da esas olarak Hicret'ten eserin te'lif ve tertib edilmeye başlandığı 1192/1778 tarihleri arasını kapsayan -şeyh terceme-i hâlleri ağırlıklı olmakla birlikte- tüm kesimlere yönelik kronolojik bir vefeyâttır.⁵⁶ Eserin yedi nüshası tesbit edilebilmiştir.⁵⁷

Ali ed-defteri el-Ûskübî mevliden ve'l-hanefî mezheben ve'l-Halvetî tarikaten" ibaresini yazarak künyesini bildirmiştir. Bkz. Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, c.3, İstanbul: Matba'a-i 'Âmire, H. 1342, s. 141; İsmail Hakkı Aksoyak, "Emîni, Alaybeyi-zâde Mekkî Mehmed Emîn Efendi", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/emini-alay-beyizade-mekki-mehmed>, (23.01.2021); Bir müddet Mekke'de ikamet etmesinden dolayı Mekkî nisbesiyle de şöhret bulan Şeyh Mehmed Emîn'i aslen Üsküplü olmasına karşın, babası Alaybeyizâde Şeyh Mehmed Emîn Efendi ile karıştırılmaması için biz de Mekkî nisbesi ile zikretmeyi uygun gördük.

⁵³ 1- Sadberk Hanım Müzesi Hüseyin Kocabaş Kitaplığı Türkçe Yazmaları, nr. S.H.M.H.K. Yaz. 491 (Bu nüsha müellif hattı özellikleri taşımaktadır.) 2- İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi nr. TY 2418 3- Viyana Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları nr. 870. Bkz. Suat Donuk, a.g.e., s. 38.

⁵⁴ Üsküdârî Seyyid Mehmed Hasîb Efendi'nin vefât tarihi net olarak tesbit edilememiştir. Osmanlı Müellifleri'nde H. 1200 (M. 1786) yılında vefat ettiğini bildirilirken (bkz. Bursalı Mehmed Tahir, a.g.e., c.3, s. 47.) Üsküdârî Seyyid Mehmed Hasîb Efendi'nin vakfiyesindeki 1210/1795 tarihleri dolayısıyla en erken bu tarihlerde vefât etmiş olabileceğini söyleyenler de vardır. Bkz. Fikret Sarıcaoğlu, "Üsküdârî Seyyid Hasîb ve Vefeyât'ında Üsküdar İle İlgili Bilgiler", *Üsküdar Sempozyumu IV Bildiriler*, c. 2 ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul: Üsküdar Belediyesi Yay., 2006, s. 546.

⁵⁵ Üsküdârî Seyyid Hasîb'in vefeyâtı için bir isim belirtilmemiştir ve bu sebeple eser, *Vefeyât-ı ekâbir-i İslâmiyye*, *Vefeyât-I ekâbir-i İslâmiyyân*, *Zübdetü'l-vefîyyât*, *Vefîyyât-I Hasîb-i Üsküdârî*, *Sagîr Vefîyyât*, *Vefeyât-ı meşâhîr* gibi farklı adlarla anılmıştır. Ali Emiri'nin sahibi olduğu *Vefeyât* nüshasının ilk sayfasına "1200'de vefât eden Mevlevî Hasîb-i Üsküdârî'nin *Vefeyât-ı ekâbir-i İslâmiyye* nâm eser-i nâdiri olup mü'ellifin hattıdır" şeklinde düştüğü nottan vefât tarihi ve mevlevilik ifadelerinin sehven yazıldığı düşünülmekle birlikte -zirâ Nakşi şeyhlerinden olduğu kaynaklarda bildirilmektedir- esere bu ismi kendisinin verdiği kanaatini oluşturmaktadır. Bkz. Fikret Sarıcaoğlu, a.g.e., c. 2, s. 548, 553.

⁵⁶ Fikret Sarıcaoğlu, a.g.e., c. 2, s. 549-550; Suat Donuk, a.g.e., s. 39; Bir müstensih olduğu bilinen Seyyid Mehmed Hasîb Efendi'nin mührünün ve temellük kaydının bulunduğu bir *Hadîkatü'l-vüzerâ zeyli* nüshası da mevcuttur. Bkz. Fikret Sarıcaoğlu, a.g.e., s. 552.

⁵⁷ 1- Millet Yazma Eser Kütüphanesi, Ali Emîrî Koleksiyonu, Tarih nr. 620. (Müellif nüshası ve müsveddesidir),

2.- Sadberk Hanım Müzesi Kütüphanesi, Hüseyin Kocabaş Koleksiyonu, nr. 488,

3- Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Hacı Mahmûd Efendi Koleksiyonu, nr. 4972 (Seyyid Halîl İbrâhîm b. Mahmûd tarafından 11 Receb 1279/1 Ocak 1863'de istinsah edilmiştir),

4- Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Koleksiyonu, nr. 3910 (Osmanlılar'a kadar gelmektedir),

5- İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Nadir Eserler Bölümü, nr. 564,

6- İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Nadir Eserler Bölümü, nr. 3193,

Vefeyât-ı Ayvansarâyî - Ayvansaraylı Hâfız Hüseyin

Ayvansaraylı Hâfız Hüseyin'in (ö. 1201/1787) *Vefeyât-ı Ayvansarâyî*⁵⁸ isimli eserinde 616/1219-20 – 1199/1784-85 tarihleri arasında vefat etmiş çoğunluğu meşâyıhtan olan iki yüz doksan dört şahsın terceme-i hâline yer verilmiştir.⁵⁹ Vefeyâtta konu edinilen isimler belirli bir tanzim olmaksızın sıralanmıştır. Eser incelendiğinde, kısmen tezkire üslûbunun özelliklerini de taşıdığı görülür. Bu sebeple -müellifi tarafından eserin her hangi bir bölümünde vefeyâtın adı hususunda bir bilgi verilmediğinden- eserin isimlendirilmesinde *Tezkire-i Meşâyih* adında olduğu gibi “tezkire” ifadelerinin geçtiği görülmektedir bunula birlikte, eserin vefeyâtnâme türüne daha yakın bir üslûbla yazıldığı söylenebilir.⁶⁰ *Vefeyât-ı Ayvansarâyî*'nin Türkiye'deki çeşitli kütüphanelerde kayıtlı dört nüshası bulunmaktadır.⁶¹

Esmârü't-tevârih (Esmârü'l-Hadâik) – Mehmed Şem'î Mollâ

Maraşlı Mehmed Şem'î Mollâ'nın (ö. 1299/1881-2) *Esmârü't-tevârih* adlı eseri Alaybeyi-zâde'nin *Vefeyât-ı Pür İber*'i ile Üsküdarî Seyyid Mehmed Hasîb'in *Vefeyât-ı Ekabir-i İslâmiye'sinden* ve Osman-zâde Taîb'in *Hadikatü'l-Müluk*'ünden seçip toplanıp sonra zeyl edilerek meydana getirilmiştir. Osmanlı sultanları, sadrazamlar, şeyhülislâmlar ve kaptan paşaların terceme-i hâlini cedvel tarzında *Esmârü'l-hadâik* nâmıyla hazırlamış ardından *Esmârü't-tevârih* ismiyle neşretmiş daha sonra

7- Manisa Yazma Eser Kütüphanesi nr. 45 Hk 5079 (Eser kütüphane kataloğuna müellifi meçhul vefeyât olarak kaydedilmiştir.) Bkz. Suat Donuk, a.g.e., s. 43, Fikret Sarıcaoğlu, a.g.e., c. 2, s. 548.

⁵⁸ *Osmanlı Müellifleri*'nde eserin *Tercemetü'l- Meşâyih* ya da *Vefeyât-ı Ayvansarâyî* nâmlarıyla anıldığı bildirilmiştir (Bkz. Bursalı Mehmed Tahir, a.g.e., s. 48). Bunlar dışında söz konusu vefeyât için *Tercümetü'l-meşâyih*, *Tezkire-i Ayvansarayî*, *Tezkire-i Meşâyih* gibi isimler de zikredilmektedir.

⁵⁹ Müellifin *Vefeyât-ı Selâtin ve Meşâhir-i Ricâl* adında Osman Gazi'den Sultan I. Abdülhamid'e kadar gelen 27 Osmanlı padişahının doğum, cülûs ve vefatlarına düşürülen tarihleri ve İstanbul'da medfun Osmanlı devlet adamlarından sadr-ı azam, vezir ve beylerbeylerinin terceme-i hâlleri ile medfeni İstanbul dışında bulunan ricâlden bazıları hakkında bilgiler sunan bir vefeyâtı daha bulunmaktadır. İstanbul Üniversitesi Kitaplığı Türkçe yazmalar bölümünde nr. 2539'da kayıtlı olan eser, 1978 yılında Fahri Ç. Derin tarafından yayınlanmıştır. Bkz. Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî, *Vefeyât-ı Selâtin ve Meşâhir-i Ricâl*, haz. Fahri Ç. Derin, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1978.

⁶⁰ Ramazan Ekinci, *Vefeyât-ı Ayvansarâyî (İnceleme-Tenkitli Metin)*, (Basılmamış YL Tezi), Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011, s. 15; Bu yüksek lisans tezi daha sonra kitap olarak neşredilmiştir. Bkz. Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî, *Vefeyât-ı Ayvansarâyî (İnceleme-Tenkitli Metin)*, haz. Ramazan Ekinci, ed.: Adem Ceyhan, İstanbul: Buhara Yay., 2013.

⁶¹ Eserin müellif nüshası mevcut değildir. Mevcud dört nüshanın kütüphane künyeleri ise şu şekildedir:

- 1- İstanbul Üniversitesi, TY. nr. 2464,
- 2- Süleymaniye Kütüphanesi, Es'ad Efendi nr. 1375,
- 3- Süleymaniye Kütüphanesi, Uşşâki Tekkesi nr. 365,
- 4- İstanbul Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi nr. 1107.

peygamberleri ve diğer sultanları da ilâve ederek H. 1295 senesine kadar olan ilâveleriyle birlikte *İlâveli Esmârü't-tevârih* ismiyle tab' ve neşredilmiştir.⁶² Eserin muhtevasını peygamberler, Osmanlı öncesi İslâm devletleri ve Osmanlı Devleti başlıkları altında üç bölümde incelemek mümkündür. Esmârü't-tevârih Hazret-i Âdem'den 19. yüzyılın sonuna kadarki zaman aralığını Emeviler, Abbasiler ve Anadolu Selçukluları gibi pek çok farklı hükümdarlık devirleri ile bir bütün olarak ele almış olmakla birlikte asıl konusunu Osmanlı Devleti oluşturmaktadır. Eser, Osmanlı Devleti'nin siyasi, dinî ve edebî hayatında temâyüz etmiş binlerce şahsın terceme-i hâlini içermektedir.⁶³

Eser-i Bahâyî – Beyzâde Mehmed Bahâeddin

Beyzâde Mehmed Bahâeddin'in (ö. 1290/1873) kaleme aldığı bu eser, *Esmârü't-tevârih*'e yazılmış bir zeyldir. *Esmârü't-tevârih*'i 1298/1880-81 tarihine kadar getirmiştir.⁶⁴ Eserin iki yazma nüshasından biri Kahire'de diğeri ise Türkiye'de Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi No: 38'de bulunmaktadır.⁶⁵

Vefeyât-ı Kibâr – Ahmed Câvid Efendi

Kayıtlara *Vefeyât-ı Meşâhir* ismiyle, müellifi meçhul bir eser olarak geçen vefeyât, Topkapı Sarayı Müzesi'nde kayıtlı olan nüshanın zahriyesinde yazılı bulunan "Müellif el-fakîr Ahmed Câvid, sene 1215" ifadesinden anlaşıldığı üzere III. Selim döneminde "Vak'anüvis-i Enderûn"⁶⁶ nâmıyla bilinen tarihçi Ahmet Câvid'e (ö. 1803) aittir.⁶⁷ Söz konusu nüshada, serlevha altında geçen açıklamada vefeyat, "vefeyât-ı kibâr" ifadesi ile nitelendirilmekte⁶⁸ olduğundan eseri bu şekilde adlandıranlar da olmuştur. Eser hicretten bir yıl önce mi'rac gecesinde namazın farz kılınması mevzuundan başlayarak

⁶² Bursalı Mehmed Tahir, a.g.e., c. 3, s. 77; *Esmârü't-tevârih*, S. Faruk Göncüoğlu tarafından 2006 yılında *Tarihin Meyveleri- Esmârü't-Tevârih* ismiyle ve Mehmet Karataş tarafından 2009 yılında *İlâveli Esmârü't-Tevârih Ma'a Zeyl* ismiyle neşredilmiştir.

⁶³ Menderes Coşkun, "Maraşlı Bir Şair Şem'î'nin İlâveli Esmârü't-tevârih Ma'a-Zeyl Adlı Biyografik Tarihi", *Kahramanmaraş Sempozyumu 6-8 Mayıs 2004*, c. 1, Kahramanmaraş, 2005, ss. 155-156.

⁶⁴ Suat Donuk, a.g.e., s. 45.

⁶⁵ Mehmet Arslan, "Mehmed Bahâeddin, Dâye-zâde" *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/mehmed-bahaeddin-dayezade>, (25.01.2021)

⁶⁶ III. Selim tarafından önemli olayları kronolojik olarak yazmakla vazifelendirilen Ahmed Cavid, yıllık tarzında bir eser kaleme almıştır. Sarayda kendisine "vak'anüvis-i Enderûn" denilmesinin sebebi budur. Bkz. Abdülkadir Özcan, "Ahmed Câvid", *DİA*, c. 2, İstanbul, 1989, s. 52; Ahmed Câvid hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Bursalı Mehmed Tahir, a.g.e., c. 3, s. 42.

⁶⁷ Bkz. Topkapı Sarayı Müzesi, *Türkçe Yazmaları*, nr. H. 1295.

⁶⁸ Bkz. Ahmed Câvid Efendi, *Vefeyât-ı Kibâr*, Topkapı Sarayı Müzesi, *Türkçe Yazmaları*, nr. H. 1295, vr. 1b.

1195/1780-81 yılına kadar ki vefeyât ve tarihi vakı'alar kronolojik olarak işler. İçerisinde sahabe, tabiîn, halife, vali, mezheb imamları, hükümdar, vezir, şeyhül'İslâm, kazasker, alim, şeyh, evliya, şair gibi pek çok kesimden zatın terceme-i hâlini diğer vefeyâtlardan farklı bir şekilde yer yer münşi'âne bir üslup ile ele alır.⁶⁹

2.2.2. Belirli Bir Kesime Yönelik Vefeyâtnâmeler

Muayyen bir kesimden vefat etmiş şahısların terceme-i hâllerini içeren vefeyâtlardır. Bu türden vefeyâtlar iki çeşit olup bunlarda belirli bir şehre ya da meslekî zümreye mensubiyetin esas aldığı görülür.

2.2.2.1. Meslekî Zümre Vefeyâtnâmeleri

Bu çeşit vefeyâtnâmelere örnek olarak ulema-şeyh vefeyâtnâmeleri, hükümdar-hân vefeyâtnâmeleri, şeyhülislâm vefeyâtnâmeleri, vezir vefeyâtnâmeleri, Kaptanıderyâ vefeyâtnâmeleri, Reisülküttâb vefeyâtnâmeleri, hattat vefeyâtnâmeleri, mûsikîşinâs vefeyâtnâmelerini sırasıyla ele alacağız.⁷⁰

2.2.2.1.1. Ulema-Şeyh Vefeyâtnâmeleri

Osmanlı Devleti'nde eğitim, yargı, fetvâ ve diyânet gibi birimleri oluşturan medrese menşeli ilmiye teşkilatı mensubu alimlere ulema⁷¹ ve çeşitli ilim dallarında otorite kabul edilmiş alimlere de şeyh denilmekte idi.⁷² Bununla birlikte meşihat vazifesi denilince ilk akla gelen kişiler tasavvufî manası ile tarikatlerin liderliğini yapan şahıslardır. İşte medrese yahut tekkelerde yetişmiş ilmiye mensubu bu mühim zevâta dair de pek çok vefeyât kaleme alınmıştır. Taşköprüzâde Ahmed İsâmeddin Efendi'nin *Şakâik-i Nu'mâniyye*'si ile tercüme ve zeyilleri, Abdülkerim bin Sinan-ı Akhisârî'nin (ö.1038/1629) *Terâcim-i Kibârü'l-ulema ve'l-Vüzerâ'sı*,⁷³ Âkifzâde Abdurrahim

⁶⁹ Eser hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Suat Donuk, "Bilinmeyen Bir Eser: Ahmed Câvid'in Vefeyât-ı Kibâr'i", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, c. 3, S. 7, Kasım, 2016, ss. 13-29.

⁷⁰ Meslekî-zümre vefeyâtnâmelerinin çeşitleri bu gruplarla sınırlı olmayıp çalışmamıza örneklik teşkil etmesi bakımından bu başlıklarla yetinilmştir. Burada bahsi geçmeyen meslek gruplarına dair vefeyâtlardan tarihçi ve çiçekçi vefeyâtnâmeleri için bkz. Suat Donuk, a.g.e., ss. 68-70.

⁷¹ Mehmet İpşirli, "İlmiye" *DİA*, c. 22, İstanbul, 2000, s. 141.

⁷² Casim Avcı, "Şeyh", *DİA*, c. 39, İstanbul, 2010, s. 49.

⁷³ Eserin bilinen tek nüshası Avusturya Wien'de (Flügel 1865: 270) Österreichische Nationalbibliothek'tedir. Nadir eserler bölümünde HO 129. arşiv numaralı eserin adı *Terâğim-i Kibâril-'Ulemâ' ve l-Vüzerâ'* yazarın adı da Abdülkerim b. Sinq Aqhisârî olarak geçmektedir. Bkz. Muhammed Ülgen, "Abdülkerim Çelebi'nin Şeyhülislam Yahya Efendi'ye Gönderdiği Bir Şefaathane Örneği", *Külliyat Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, S. 7, Nisan 2019, s. 17.

Efendi'nin (ö. 1223/1808) *el Mecmû' fi'l-Meşhûd ve'l-Mesmû'*,⁷⁴ Müstakimzâde Süleyman Sa'deddin Efendi'nin (ö. 1202/1787) *Meşâyihnâme-i İslâm'*,⁷⁵ Halil Efendi'nin *Mecmû'a-i Vefeyât-ı Meşâyih-i İzâm'*ı ulema-şeyh vefeyâtnâmeleri grubuna giren eserlerdir. Bu türe örnek olan eserlerden *Şakâik-i Nu'mâniyye* tercüme ve zeylleri inceleyelim.

Şakâik-i Nu'mâniyye Tercüme ve Zeylleri

Taşköprizâde Ahmed İsâmedddin Efendi'nin *Şakâik-i Nu'mâniyye* adlı eserinde 371'i alim, 150'si şeyh olmak üzere toplam 521 kişinin hayatı anlatılmıştır. Sıralamada vefat tarihleri esas alınmış olup kişilerin daha çok tedris, kazâ, te'lif, talim terbiye ve irşad faaliyetlerinden bahsedilmiştir.⁷⁶ Bu bakımdan *Şakâik-i Nu'mâniyye* için kadılık, müderrislik ve meşihat vazifeleri ifa eden meslekî zümre terceme-i hâllerinden müteşekkildir diyebiliriz. Dili Arapça olan *Şakâik-i Nu'mâniyye*'nin ilk zeyillleri olan Âşık Çelebi ve Ali bin Bâlî'nin zeylleri Arapça olup eserin ilk Türkçe zeyli Nev'îzâde Atâyî'nin (ö. 1046/1636-37[?]) *Hadâiku'l-Hadâyık fi Tekmilet-i Şakâik* adlı eseridir. Zeyl-i Atâyî olarak da bilinen bu eser 965/1557-58 – 1044/1634-35 yılları arasında kapsamaktadır. *Hadâiku'l-Hakâyık* 1133 müteveffâ şahsın terceme-i hâlini ihtivâ eder.⁷⁷

Nev'îzâde Atâyî'den sonra Uşşâkizâde Hasîb (ö. 1136/1724), 1043/1633-34 – 1106/1694-95 yılları arasında vefat etmiş 540 civarında alim ve şeyhin hâyatını ilâve ettiği bir zeyl yazmıştır.⁷⁸ Şeyhî Mehmed Efendi (ö. 1732) ise Uşşâkizâdenin eserinin özensiz, bilgi yönünden eksik ve hatalı bulunduğunu gerekçesi ile aynı dönemin vefeyâtını *Vekâyi'ü'l-Fuzalâ*⁷⁹ isimli eseriyle tekrar ele almıştır. Şeyhî'nin zeyli 1633- 1718 seneleri

⁷⁴ *el Mecmû' fi'l-Meşhûd ve'l-Mesmû'* Hikmet Özdemir tarafından yayına hazırlanıp *Kitâbü'l-Mecmû' fi'l-Meşhûdi ve'l-Mesmû'* ismiyle 1998 yılında Türkiye İlmî İçtimâî Hizmetler Vakfı Yayınlarından neşredilmiştir.

⁷⁵ Halil Efendi'nin *Mecmû'a-i Vefeyât-ı Meşâyih-i İzâm* adlı eseri Süleymâniye Yazma Eser Kütüphânesi Esad Efendi nr. 2397'de kayıtlıdır.

⁷⁶ Abdülkadir Özcan, "Eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye", *DİA*, c. 38, İstanbul, 2010, s. 485.

⁷⁷ Bu eser doktora tezi olarak çalışılmıştır. Bkz. Suat Donuk, a.g.t.

⁷⁸ Bu eser Ramazan Ekinci tarafından doktora tezi olarak çalışılmıştır. Zeyl hakkında detaylı bilgi için bkz. Ramazan Ekinci, *Uşşâkizâde Hasîb'in Zeyl-i Şakâ'ik'i (İnceleme-Metin-Dizin)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Programı, 2014; Ramazan Ekinci derlemesi ile bu çalışma Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları tarafından *Zeyl-i Şakâ'ik Uşşâkizâde'nin Şakâik Zeyli* adıyla 2017 yılında neşredilmiştir.

⁷⁹ *Vekâyi'ü'l-Fuzalâ*, Cemal Karabaşoğlu ve İsmail Kayacıoğlu tarafından iki ayrı yüksek lisans tezinde çalışılmıştır. Zeyl ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Cemal Karabaşoğlu, *Salim Ve Safayi Tezkireleriyle Vakayiu'l-Fuzalâ'daki Musikişinaslara Dair Bilgiler*, (Basılmamış YL Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, 2003;

arasında vefat etmiş şahısların terceme-i hâllerini ihtiva etmekte olup her ne kadar kusurlu görerek tenkid etmiş olsa da Uşşâkîzâde'nin vefeyâtındaki bilgileri hiç değiştirmeksizin satırlarca kitabına dahil ettiği de olmuştur.⁸⁰

Fındıklılı İsmet'in (ö. 1322/1904) önemli bir *Şakâik-i Nu'mâniyye* zeyli olan *Tekmiletü's-şakâik fî Hakkı Ehli'l-hakâik*⁸¹ adlı eseri 1143/1730-31 – 1168/1754-55 seneleri arasında vefat etmiş 370 ulema ve şeyhin terceme-i hâlini içerir.⁸²

2.2.2.1.2. Hükümdar-Han Vefeyâtnâmeleri

Osmanlı Devleti'nin baş idarecileri olan padişahlar için de müstakil vefeyâtlar kaleme alınmıştır. Osmanzâde Tâib'in (ö. 1136/1724) *Hadikatü'l-mülük (İcmâl-i Tevârih-i Âl-i Osman / Hülâsatü't-tevârih - Tuhfetü'l-Mülük)* adlı eseri, Şehrîzâde Mehmed Said Efendi'nin (ö. 1178/1764) *Gülşen-i Mülük*'ü⁸³ ve onun zeyli olarak kaleme alınan Mustafa Hâşim Efendi'nin *Nuhbetü'l-Mülük*'ü,⁸⁴ Halim Giray'ın (ö. 1239/1823) *Gülbün-i Hânân*'ı,⁸⁵ Hacı Kasımzâde Seyyid Mehmed Rıza Efendi'nin (ö. 1170/1756[?]) *Seb'u's-seyyâr fî Ahbâri Mülûki't-tatar*'ı⁸⁶ hükümdar-han vefeyâtnâmeleri türündendir.

İsmail Kayacıoğlu, *Şakaiku'n-Numaniye Zeyillerinden Vekayü'l-Fudala'daki Şair Biyografileri*, (Basılmamış YL Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998.

⁸⁰ Ramazan Ekinci, "Uşşâkîzâde Hasîb Efendi'nin Zeyl-İ Şakâ'ik'ı İle Şeyhî Mehmed Efendi'nin Vekâyi'Ü'l-Fuzalâ'sının Mukayesesi" *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, c. 3, S. 5, Mart 2016, s. 25.

⁸¹ Eser, Abdülkadir Özcan tarafından 1989'da yayına hazırlanmış, Çağrı Yayınlarından neşredilmiştir; Ayrıca Tekmiletü's-şakâik'a dair İsmail Yıldırım'ın ise 2015 yılında *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*'nde yayınlanan "Fındıklılı İsmet Efendi'nin Tekmiletü's-Şakâ'ik Fî Hakk-ı Ehli'l-hakâ'ik'ı Üzerine Bazı Değerlendirmeler" isimli bir makale çalışması da mevcuttur.

⁸² Fındıklılı İsmet, Şeyhî Mehmed'in zeylini yaşadığı yıl 1314/1896-97'ye kadar eseri getirmiş böylece sekiz ciltlik hacimli bir eser kaleme almıştır. Ancak bu eserin 1314 yılında çıkan Fıfıklı yangınında zayı olmasıyla mevcut 370 biyografik eser müellifin hatırında kalan bilgiler ile yeniden yazılmıştır. Bkz. Suat Donuk, a.g.e., s. 54.

⁸³ *Gülşen-i Mülük, Hadikatü'l-mülük*'e yazılan kısa bir zeyildir.

⁸⁴ Osmanzâde Tâib ve Mustafa Hâşim Efendi'nin eserleri *Tuhfetü'l-mülük ve Zeyli Nuhbetü'l-mülük* adıyla 1299/1881-82 yılında İstanbul'da, Bekir Efendi ve Mahmud Bey Matbaası'nda eski harflerle basılmıştır.

⁸⁵ Osmanlı Devleti himâyesinde bulunan Kırım'ın kırk dört hânının biyografilerini içeren *Gülbün-i Hânân* 1287 yılında Matbaa-i Âmire'de ve *Gülbün-i Hânân Yahud Kırım Tarihi* adıyla Osman Cûdi Efendi tarafından 1327 yılında olmak üzere iki kez İstanbul'da basılmıştır. Bkz. Halim Giray, *Gülbün-i Hânân*, haz. İbrahim Gültekin, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 2019, s. 27; Eser, M. Sadi Göçenli ve Recep Toparlı tarafından *Gülbün-i Hânân- Halim Giray* adıyla 1990 yılında Erzurum Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları'nda yeni harflerle basılmış ve İbrahim Gültekin tarafından Türkistan Ahmed Yesevi Üniversitesi'nde 1998 yılında yüksek lisans çalışması yapılmış ardından bu çalışma T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca düzenlenerek 2019 senesinde yayınlanmıştır.

⁸⁶ Eserin, dördü İstanbul'da (Süleymaniye Kütüphanesi 3 adet, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi 1 adet) üçü St. Petersburg'da ve bir tanesi de Kahire'de olmak üzere toplam sekiz adet yazma nüshası bulunmaktadır. Ayrıca 1832 senesinde Kazan şehrinde Mirza Kazımbek tarafından neşredilmiş bir adet basması da vardır. Bkz. Yavuz Söylemez, *Es-Seb'u's-seyyâr fî Ahbâri Mülûki't-tatar (Tenkitli Metin Neşri, İnceleme)*, (Basılmamış Doktora Tezi), İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı, 2016, s. XXXIII; Yavuz Söylemez'in çalışması "*Kırım Hanlığı Tarihine Mütteallik Mühim*

Bu tür eserlerin başlatıcısı olan Osmanzâde Tâib'in *Hadîkatü'l-mülûk* adlı eserini bu çeşit vefeyâtlara örnek olarak inceleyelim.

Hadîkatü'l-mülûk – Osmanzâde Tâib

Hadîkatü'l-mülûk Osman Gazi'den (ö. 724/1324) II. Mustafa'ya kadar gelen yirmi iki Osmanlı padişahının hayatıyla hayratlarına dairdir. Eser, Nevşehirli Damad İbrâhim Paşa'ya sunulmuştur. Eserin günümüze pek çok yazma nüshası intikal etmiştir. *Tuhfetü'l-mülûk* adlı eserin tertiblerinden biri IV. Mehmed'e (ö. 1104/1693), diğeri III. Ahmed'e (ö. 1149/1736) kadar gelir. *Tuhfetü'l-mülûk* adıyla da anılan eser Mustafa Hâşim'in buna zeyli olan Nuhbetü'l-mülûk'ü ile beraber 1299'da İstanbul'da basılmıştır. *Tuhfetü'l-mülûk*, *Hadîkatü'l-mülûk*'e göre daha muhtasardır. *Hadîkatü'l-mülûk*'ün diğeri bir versiyonu olan *İcmâl-i Tevârih-i Âl-i Osman*'da ise I. Mahmud, III. Mustafa ve I. Abdülhamid'in hayatları konu edinilmiştir.⁸⁷ *Hadîkatü'l-mülûk*'ün Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi No. H. O. 1471'de bulunan nüshası üzerinde Oktay Çanaklı tarafından (1997, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü) ve Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi No. 956 H.K. 792/3'te kayıtlı yazma nüshası üzerine ise Abdullah Kaya tarafından (2004, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü) yüksek lisans tezi yapılmıştır.

2.2.2.1.3. Şeyhülislâm Vefeyâtnâmeleri

Osmanlı Devleti'nde ilmiyye teşkilâtının başında bulunan alimlere şeyhülislâm denilmekte idi.⁸⁸ Şeyhülislâm zümresine dahil şahıslar için de müstakil vefeyâtlar kaleme alınmış olup Müstakimzâde Süleymân Sa'eddin Efendi'nin (ö. 1202/1787) *Devhatü'l-meşâyih*'i ile Mehmed Münîb Efendi'nin (ö. 1238/1828)⁸⁹, Süleyman Fâik'in (ö. 1838)⁹⁰, Ahmed Rifat bin İsmail'in (ö. 1876) ve Mektûbîzâde Abdülaziz Efendi'nin (ö. 1863)⁹¹

Bir Kaynak: Es-Sebü's-Seyyâr Fi Ahbâr-ı Mülûki't-Tatar", *Doğu Avrupa Türk Mirasının Son Kalesi Kırım*, adıyla Yücel Öztürk'ün editörlüğünde 2015 yılında İstanbul'da yayımlanmıştır.

⁸⁷ Abdülkadir Özcan, "Osmanzâde Ahmed Tâib", *DİA*, c. 34, İstanbul, 2007, s. 4.

⁸⁸ Mehmet İpşirli, "Şeyhülislâm" *DİA*, c. 39, İstanbul, 2010, s. 91.

⁸⁹ Mehmed Münîb Efendi tarafından yazılmış olan *Zeyl-i Devhatü'l-Meşâyih-i Kibâr* adlı eser Süleymaniye Ktb. nr. 241/4, 251/4'de yer almaktadır.

⁹⁰ Eser, Süleymaniye Kütüphanesi, Ali Emiri, nr. 1085'te ve Hüseyin Kocabaş Kitaplığı Türkçe Yazmaları, S.H.M.H.K.Yaz. 201'da kayıtlıdır.

⁹¹ Mektûbîzâde Abdülaziz Efendi eserini *Terâcim-i Ahvâl-i Ulemâ ve Meşâyih* ismiyle kaleme almış olup, bu eser *Devhatü'l-meşâyih*'in son zeyli olarak bilinmektedir. Bkz. Alper Yıldırım, *Müstakimzade Süleyman Saadeddin'in Devhatü'l-Meşâyih Osmanlı Şeyhü'l-İslamlarının Biyografileri Adlı Eserinin Transkripsiyon Ve Değerlendirilmesi*, (Basılmamış YL Tezi), Hatay: T. C. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler

Zeyl-i Devhâtü'l-meşâyah adlı zeylleri şeyhüislâm vefeyâtnâmelerindedir. Müstakîmzâde'nin *Devhatü'l-meşâyah* adlı eserini biraz daha detaylı ele alalım.

Devhatü'l-meşâyah – Müstakîmzâde Süleymân Sa'eddin Efendi

Osmanlı Devleti'nin en önemli dinî otoriteleri kabul edilen şeyhüislâmın hayatlarını konu edinen ilk ve en meşhur eser Müstakîmzâde Süleymân Sa'eddin Efendi'nin *Devhatü'l-meşâyah*'idir. Eser ilk Osmanlı şeyhüislâmı Şemseddin el-Fenârî (ö. 834/1431) ile başlayıp Feyzullah Efendizâde Seyyid Mustafa Efendi'ye (ö. 1158/1745) kadar toplam altmış üç şahsın terceme-i hâline yer verir. Daha sonra müellifi tarafından da iki zeyl yapılmış olup Rusumat Muhasebecisi Rifat Efendi tarafından ilâve edilen zeyl ile 1863-1865 seneleri arasında görev yapan Şeyhüislâm Ömer Hüsameddin Efendi'ye kadar, toplam 108 Şeyhüislâmın biyografilerini içerir.⁹²

Eser, Şeyhüislâmın soy, doğum yeri ve yılı ile eğitim hayatlarını dair bilgileri olabildiğince detaylı bir şekilde vermiş olup bunların yanı sıra şeyhüislâmın hangi tarihlerde hangi vazifelerde buldukları, şeyhüislâmın yazdığı eserler, şiir ile ilgilenen şeyhüislâmlara ait şiirlerinden örnekler, vefat yeri ve sebebi gibi çok çeşitli bilgileri de ihtiva etmektedir. Eserde şeyhüislâmın anlatılırken isyan ve ayaklanmalar gibi dönemin tarihi olaylarına da yer verilmiştir.⁹³

Ahmed Rif'at bin İsmail tarafından zeyillleri ile birlikte *Devhatü'l-meşâyah Ma'a Zeyl* adıyla basılan eser daha sonra *Devhâtü'l-Meşâyah: Osmanlı Şeyhüislâm Biyografileri* ismiyle 1978 yılında İstanbul'da neşredilmiştir. Eser, Alman akademisyen Barbara Kellner-Heinkele'in doktora tezi olara çalışılmıştır. Heinkele'nin Doktora tezi *Devhatü'l-Meşâyah Müstakîmzade Süleymân Sadeddin: Einleitung und Edition* ismini taşımaktadır.⁹⁴

Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, 2014, s. 11; Bu nüsha Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi, nr. 2267'de kayıtlıdır.

⁹² Alper Yıldırım, *a.g.t.*, s. 7.

⁹³ Alper Yıldırım, *a.g.t.*, s. iii.

⁹⁴ Alper Yıldırım, *a.g.t.*, s. i.

2.2.2.1.4. Vezir Vefeyâtnâmeleri

Hükümdarlardan sonra en yetkili devlet adamı olan vezirler⁹⁵ için de müstakil vefeyâtnâmeler kaleme alınmıştır. Osmanzâde Tâib'in *Hadîkatü'l-vüzerâ*'sı⁹⁶, Dilâver Ağazâde Ömer Vahîd Efendi'nin (ö. 1172/1758) *Zeyl-i Hadîkatü'l-vüzerâ*'sı, Yirmisekiz Çelebizâde Said Paşa'nın (ö. 1175/1761) *Gül-i Zibâ-yı Hadîkatü'l-vüzerâ*'sı, Ahmed Câvid Efendi'nin *Verd-i Mutarrâ*'sı, Bağdatlı Abdülfettah Şefkat Efendi'nin (ö. 1826) *Zeyl-i Hadîkatü'l-vüzerâ*'sı,⁹⁷ Ahmet Rifat Efendi'nin *Verdü'l-hadâik*'i,⁹⁸ Mü'minzâde Seyyid Ahmed Hasîb Efendi'nin (ö. 1166/1752-53) *Ravzatü'l-küberâ*'sı⁹⁹ ve İbnülemin Mahmud Kemal İnal'in (ö. 1957) *Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar (Kemâlî's-sudûr)* adlı eserleri vezir vefeyâtnâmelerindedir. Bu vefeyâtlar içerisinde İbnülemin Bey'in *Son Sadrazamlar* isimli eserini bu türe örnek olması dolayısıyla daha detaylı ele alalım.

Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar - İbnülemin Mahmud Kemal İnal

Osmanlı Devleti'nin son dönemi ile cumhuriyetin ilk yıllarındaki siyasi tarihimize ayna olan eserde otuz yedi sadrazamın terceme-i hâli yer almaktadır. Bir asırlık tarihî büyüklüğe ve 2192 sayfalık hacme sahip bu eser Osmanzâde Ahmed Tâib'in *Hadîkatü'l-Vüzerâ*'sına yapılan zeyillerin sonuncusu olan Ahmed Rifat Efendi'nin *Verdü'l-Hadâik*'ine zeyl olarak kaleme alınmıştır. *Son Sadrazamlar*, İbnülemin Bey'in terceme-i hâl yazarlığı dışında siyasi tarihçiliğini de ortaya koyan mühim bir kaynaktır. “Bildiklerini ve duyduklarını gerçeğe uygun olmayan bir şekilde nakletmek tarihin hukukuna tecavüz etmek demektir. Doğruluğu doğrulanmamış bilginin tarih sayfalarında yeri yoktur” sözleriyle İbnülemin Bey objektif tarih yazıcılığındaki tavrını ortaya koymuştur.¹⁰⁰ 1913 yılında yazılmaya başlanan *Son Sadrazamlar* yedi yıllık çalışmanın ardından 1920 yılında tamamlanmış fakat çeşitli imkansızlıklar sebebi ile basımı

⁹⁵ Bk. Fatih Yahya Ayaz, “Vezir” *DİA*, c. 43, İstanbul, 2013, s. 79-82.

⁹⁶ *Hadîkatü'l-vüzerâ* 1271/1854-55 yılında Cerîde-i Havâdis Matbaası'nda basılmış ve Ahmed Çoban tarafından bir yüksek lisans çalışması yapılmıştır. Bkz. Ahmed Çoban, *Hadîkatü'l-vüzerâ Adlı Eserin Tenkitli Transkripsiyonu*, (Basılmamış YL Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005.

⁹⁷ Vahid Efendi'nin, Yirmisekiz Çelebizâde Said Paşa'nın, Ahmed Câvid Efendi ve Bağdatlı Abdülfettah Şefkat Efendi'nin zeyilleri *Hadîkatü'l-vüzerâ*'nın 1271/1854-55 yılındaki yayını ile birlikte Cerîde-i Havâdis Matbaası'nda basılmıştır.

⁹⁸ Eser, İstanbul'da taş baskısı ile neşredilmiş olup 1970'de Firibourg'da nüshanın tıpkıbasımı yapılmıştır.

⁹⁹ Eser yeni harfler ile basılmıştır. Bkz. Mesut Aydiner, *Ravzatü'l-küberâ: Tahlil ve Metin*, Ankara: TTK Basımevi, 2003.

¹⁰⁰ Ömer Faruk Akün, “İbnülemin Mahmud Kemal”, *DİA*, c. 21, İstanbul, 2000, s. 261.

gecikmiştir.¹⁰¹ Eser zamanın maarif vekili Hasan Âli Yücel'in gayretleri ile yayına hazırlanmış olup 1940-1953 yılları arasında on dört fasikül olarak Maarif Basımevi'nde neşredilmiştir.¹⁰²

2.2.2.1.5. Kaptanıderyâ Vefeyâtnâmeleri

Osmanlı Devleti'nde donanma kumandanları için kapudan veya kaptan-ı derya ifedeleri kullanılmakta idi.¹⁰³ Bu mühim vazifeyi ifa etmiş tarihi şahıslar için de müstakil vefeyâtlar yazılmış olup Mehmed Hafid Efendi'nin (ö. 1811) *Sefinetü'l-vüzerâ'sı*¹⁰⁴, Râmiz Paşazâde Mehmed İzzet Efendi'nin *Harita-i Kapudanân-ı Deryâ'sı*¹⁰⁵ ve Şehrîzâde Mehmed Said Efendi'nin (ö. 1178/1764) *Tuhfe-i Mustafaviyye fî Beyân-ı Kappudanân-ı Devlet-i Aliyye'si*¹⁰⁶ Kaptanıderyâ vefeyâtnâmelerindedir. Bu türe örnek olarak Râmiz Paşazâde Mehmed İzzet Efendi'nin vefeyâtını ele alalım.

Harita-i Kapudanân-ı Deryâ - Râmiz Paşazâde Mehmed İzzet Efendi

Kaptanıderyâ vefeyâtnâmeleri, zeyl yönteminden ziyade müstakil kitaplar olarak yazılmıştır. Râmiz Paşazâde Mehmed İzzet Efendi'nin vefeyâtı da ilk Kaptanıderyâ kabul edilen Baltaoğlu Süleyman Bey ile başlamış ve Sultan Abdülmecid'in tahta çıkmasıyla görevden azledilen Said Paşa'ya kadar vazifede bulunmuş tüm Kaptanıderyâların terceme-i hâllerini ele almıştır.¹⁰⁷ *Harita-i Kapudanân-ı Deryâ* 1285/1868-69 yılında İstanbul'da basılmıştır.

¹⁰¹ Son Sadriazamlar eserinin muhtevası, yayınlanmış süreci ve mühim eşhasın eser hakkındaki beyanları için bk. Serdar Sezer Şimşek, *Türk Düşünce Tarihinde İbnülemin Mahmud Kemal İnal*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, 2020, ss. 154-188.

¹⁰² Ağâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, c. 1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988, s. 369.

¹⁰³ İdris Bostan, "Kapudan", *DİA*, c. 24, İstanbul, 2001, s. 354.

¹⁰⁴ İsmet Parmaksız oğlu Osmanlı denizcilik tarihiyle ilgili ilk biyografik eser olan *Sefinetü'l-Vüzerâ'sı*'nın Süleymaniye Kütüphanesi Hafid Efendi Bl. nr. 245'de ve İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi TY. nr. 40'da kayıtlı bulunan nüshalarını karşılaştırarak 1952 yılında Şirketi Mürettibiye Basımevi'nde Latin harfleriyle neşretmiştir. Bkz. Nagihan Çağlayan, *Mehmed Hafid Ed-Dürerü'l-Müntehabâtü'l-Mensûre Fî-İslâhi'l-Galatâti'l-Meşhûre (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, 2016, s. 40.

¹⁰⁵ *Harita-i Kapudanân-ı Deryâ* 1285/1868-69 yılında İstanbul'da Ceridehâne Matbaası'nda basılmıştır.

¹⁰⁶ Eserin bilinen tek nüshası müellif hattıyla Dârü'l-kütübi'l-kavmiyye'de nr. 45/555'de kayıtlı bulunmaktadır. Bkz. Faruk Bilici, "Şehrîzâde Mehmed Said" *DİA*, c. 38, İstanbul, 2010, s. 473.

¹⁰⁷ Bk. Râmiz Paşazâde Mehmed İzzet Efendi, *Harita-i Kapudanân-ı Deryâ*, Ceridehâne Matbaası, 1285/1868-69, s. 11, 218; Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi Kayıt nr. 7635, Yer No: A. 5616.

2.2.2.1.6. Reisülküttâb Vefeyâtnâmeleri

Osmanlı Devlet'nin yönetim organı olan Dîvân-ı Hümâyûn'da maliye dışındaki yazışmaları yürütmekle görevli kâtiplerin başında bulunan idarecilere reisü'l-küttâb denilmekte idi.¹⁰⁸ Meslekî-zümre vefeyâtları arasında reisü'l-küttâblık vazifesinde bulunmuş şahıslar için de yazılân müstakil eserler mevcuttur. Giridî Ahmed Resmî Efendi'nin (ö. 1197/1783) *Halîkatü'r-rüesâ'sı*, Süleyman Fâik'in *Zeyl-i Halîkatü'r-rüesâ'sı*¹⁰⁹ ve İbrâhim Nâilî Efendi'nin *Hadîkatü'r-rüesâ'sı*¹¹⁰ bu türe örnek eserlerdendir.

Halîkatü'r-rüesâ - Giridî Ahmed Resmî Efendi

Giridî Ahmed Resmî Efendi, Koca Nişancı Celâlzâde Mustafa Çelebi (ö. 975/1567) ile başlayan eserinde 1167/1753-54'de vazifesinden ayrılân Koca Râğb Paşa'ya kadarki eşhâsın hayatını kaleme almış daha sonra yaptığı zeyil ile birlikte eseri kendi zamanına kadar getirmiş ve toplam altmış dört Reisülküttâbın terceme-i hâlini yazmıştır.¹¹¹ Zeyli ile birlikte 1269 yılında İstanbul'da Tahvimhâne-i Âmire Matbaa'sında *Halîfetü'r-rüesâ Sefînetü'r-rüesâ* ismiyle basılmıştır.

2.2.2.1.7. Hattat Vefeyâtnâmeleri

Pek çok medeniyette olduğu gibi İslâm medeniyetinde de güzel sanatlara değer verilmiştir. Bu sanatların başta gelenlerinden biri “cismanî aletlerle meydana getirilen ruhanî bir hendesedir” şeklinde tanımlanan medeniyetimizde müstakil ve üstün bir mevkiye sahip olan hat sanatıdır.¹¹² Bu sanatı icra eden, Arap harflerinden doğan sülüs, nesih ve nesta'lik gibi İslâm yazılarını sanat gayesiyle yazan ve öğreten kişilere hattat denilmektedir.¹¹³ Bu mühim sanatı icra eden sanatkarların hayatlarının anlatıldığı müstakil vefeyâtnâmeler kaleme alınmıştır. Gelibolulu Mustafa Âli Efendi'nin (ö. 1600) *Menâkıb-ı Hünerverân*'ı, Nefeszâde İbrahim Efendi'nin (ö. 1060/1650) *Gülzâr-ı*

¹⁰⁸ Recep Ahışalı, “Reisü'l-küttâb”, *DİA*, c. 34, İstanbul, 2007, s. 546.

¹⁰⁹ İstanbul Takvimhâne-i Âmire'de 1269/1852-53 yılında sehven *Halîfetü'r-rüesâ* ismi ile basılmıştır. Bkz. Bekir Kütükoğlu, “Ahmed Resmî” *DİA*, c. 2, İstanbul, 1989, s. 121.

¹¹⁰ Halîkatü'r-rüesânın telhisi ve zeyli olan *Hadîkatü'r-rüesâ* yirmi beş reisü'l-küttâbın terceme-i hâlinin ilâve edilmesi ile oluşmuştur. Bkz. Suat Donuk, a.g.e., s. 64.

¹¹¹ Suat Donuk, a.g.e., s. 63.

¹¹² M. Uğur Derman, “Hat”, *DİA*, c. 16, İstanbul, 1997, s. 427.

¹¹³ M. Uğur Derman, “Hattat”, *DİA*, c. 16, İstanbul, 1997, s. 493.

Savâb'¹¹⁴, Suyolcuzâde Mehmed Necîb Efendi'nin (ö. 1171/1758) *Devhatü'l-küttâb*'¹¹⁵, Müstakimzâde Süleyman Sa'eddin Efendi'nin (ö. 1202/1788) *Tuhfe-i Hattâtîn*'i¹¹⁶, Habîb Efendi'nin (ö. 1894) *Hat ve Hattâtân*'i¹¹⁷ ve İbnülemin Mahmud Kemal İnal'in (ö. 1957) *Son Hattatlar*¹¹⁸ adlı eseri hattat vefeyâtnâmelerindedir. Örnek teşkil etmesi için bu tür vefeyâtların başlatıcısı kabul edilen Gelibolulu Mustafa Âli Efendi'nin eserini daha detaylı ele alalım.

¹¹⁴ *Gülzâr-ı Savâb*, Kilisli Rifat tarafından, Müstakimzâde Süleyman Sa'eddin hattı ile intisah edilmiş olan (TSMK, Emanet Hazinesi, nr. 1232) nüshası esas alınarak mevcut diğer eserlerin de gözden geçirilmesi ile neşredilmiştir. Kilisli Rifat haşiye ve not ilaveleri ile eserin kaynak olma değerini daha da arttırmıştır. Bk. Ömer Faruk Akün, "Kilisli Rifat Bilge", *DİA*, c. 26, Ankara, 2002, s. 20; *Gülzâr-ı Savâb* akademik olarak çalışılmıştır. Bkz. Fehime Demir, *Türk Hat Sanatı İçin Kaynak Gülzâr-ı Savâb (İncelemeli Metin Çevirisi)*, (Basılmamış YL Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı İslâm Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, 2004.

¹¹⁵ *Devhatü'l-Küttâb*, Nefeszâde'nin *Gülzâr-ı Savâb* adlı eserine zeyl olarak kaleme alınmıştır. Eseri ilk defa Kilisli Rifat Bilge tarafından metnin kısaltılması ve sadeleştirilmesiyle 1942 senesinde İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi yayınlarından neşredilmiştir. Eserin bilinen yedi yazma nüshası vardır. Bunlar:

- 1- Ankara Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, nr. 541,
- 2- Ankara Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, nr. 585,
- 3- İ.Ü. Merkez Kütüphanesi, nr. 9627,
- 4- Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî, nr. 800,
- 5- Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, nr. 4359,
- 6- Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Emanet Hazinesi, nr. 1232/3,
- 7- Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine, nr. 1294.

Bkz. Ayşe Peyman Yaman, *Hat Sanatı İçin Kaynak Devhatü'l-Küttâb İncelemeli Metin Çevirisi*, (Basılmamış YL Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı İslâm Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, 2003, s. 11-13.

¹¹⁶ *Tuhfe-i Hattâtîn*, İbnülemin Mahmud Kemal İnal'in Müstakimzâde'nin hayatına dair kaleme aldığı kapsamlı mukaddime ile birlikte 1928 yılında İstanbul'da basılmıştır. Bu çalışma harf inkılabının arkasından eski harflerle basılan son kitap olma özelliği de taşımaktadır. *Tuhfe-i Hattâtîn*'in müellif nüshası günümüze ulaşamamıştır. Fakat Murad Molla (nr. 1448) nüshası mevcuttur. Bunun dışında Topkapı Sarayı Müzesi Yeniler, nr. 722, Millet Ali Emîrî Efendi, nr. 796-8 ve İstanbul Üniversitesi TY, nr. 6194 'de kayıtlı bulunan yazma nüshaları vardır. Bkz. M. Uğur Derman, "Tuhfe-i Hattâtîn" *DİA*, c. 41, İstanbul, 2012, s. 353; *Tuhfe-i Hattâtîn*, Ebru Süsler tarafından 2004 yılında *Hat Sanatı Açısından Tuhfe-i Hattâtîn* isimli yüksek lisans tezinde akademik olarak çalışılmıştır. Ayrıca Mustafa Koç tarafından 2014 yılında aynı isimle neşredilmiştir.

¹¹⁷ Müellifi İran asıllı olan eser, İranlı ve Türk hattatların terceme-i hallerini içermektedir. Bkz. Ali Alparslan, "Habib Efendi" *DİA*, c. 14, İstanbul, 1996, s. 371; *Hat ve Hattâtân*, *Tuhfe-i Hattâtîn*'in zeyli mesabesindedir. 1306 yılında İstanbul'da Matbaa-i Ebuzziyâ'da eski harfler ile tab' edilmiştir. Bkz. Suat Donuk, a.g.e., s. 67.

¹¹⁸ *Tuhfe-i Hattâtîn*'in zeyli olarak yazılmış eser 1760'tan telif tarihi olan 1953'e kadar olan süre içinde gelmiş on biri kadın 329 hattatın hâl tercemesini içermektedir. Bkz. Ömer Faruk Akün, a.g.mad., c. 21, s. 261; Eser ilk defa İstanbul'da, Maarif Basımevi'nde 1955 yılında basılmış olup daha sonra Ocak 2021'de M. Uğur Derman'ın proje danışmanlığı ile Mahmud Sami Kanbaş tarafından yayına hazırlanmıştır. Bkz. İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Hattatlar*, İstanbul: Ketebe Yay., 2021; Esere dair detaylı bilgi için bkz. Serdar Sezer Şimşek, a.g.t., s. 192-201; Ayrıca, evi adeta bir hat sanatları müzesi gibi olan İbnülemin Bey'in hat koleksiyonuna dair bilgi için bkz. Ayşe Doğan, *İbnülemin Hat Koleksiyonundaki Sülüs-Nesih Kit'aların İçerik ve Sanat Yönünden İncelenmesi*, (Basılmamış YL Tezi), İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Geleneksel Türk Sanatları (Hat) Anasanat Dalı, 2015.

Menâkıb-ı Hünerverân - Gelibolulu Mustafa Âli Efendi

Yazı tarihi ile hat sanatı, meşhur hattatlar, mücellidler ve nakkaşların anlatıldığı eser bir giriş, beş bölüm ve bir sonuç olmak üzere toplam yedi kısımdan oluşmaktadır. Eserdeki hattat terceme-i hâlleri vahiy kâtibi yirmi yedi sahabe ile başlamaktadır. Beşinci bölümde katı', tezhîb, tasvir, cild, zer-efşân sanatları ile meşgul kimseler ve vassâllar ele alınmıştır.¹¹⁹ Eser İbnülemin Bey'in Gelibolulu Mustafa Âli Efendi'nin terceme-i hâline dair yazdığı geniş bir mukaddime ile birlikte 1926 yılında İstanbul'da neşredilmiştir.¹²⁰ Menâkıb-ı Hünerverân Müjgan Cunbur tarafından latinize edilerek günümüz Türkçesiyle 1982 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı yayınlarından neşredilmiştir.¹²¹

2.2.2.1.8. Mûsikîşinâs Vefeyâtnâmeleri

Yukarıda Osmanlı medeniyetinde sanata ve sanatçılara değer verildiğinden ve hattatlara dair yazılân vefeyâtnâmelerden bahsedilmişti. Hat gibi kıymeli bir diğer sanat dalı olan musikîmize dair eserler ve bu sanatla işigal etmiş mühim eşhasa dair kaleme alınan vefeyâtnâmeler de mevcuttur. Şeyhülislâm Mehmed Esad Efendi'nin (ö. 1753) *Atrâbü'l-âsâr fî Tezkireti Urefâi'l-edvâr*'ı, İbnülemin Mahmud Kemal İnal'in *Hoş Sada*'sı¹²² Türk edebiyatındaki mûsikîşinâs vefeyâtnâmelerine örnektir. Ayrıca tez konumuz *Misbâr-ı Şemsî*'nin müellifi Mehmed Şemseddin Ulusoy Bursa ile ilgili çeşitli konuları kaleme aldığı *Âyine-i Diyâr-ı Şemsî* adlı eserinde "Mûsikîşinâslar" ismiyle bir başlık açmış ve burada kafiyeli ve alfabetik sıralama ile yetmiş beş şahsın terceme-i hâline

¹¹⁹ Suat Donuk, a.g.e., s. 66.

¹²⁰ Bekir Kütükoğlu, "Âli Mustafa Efendi", *DİA*, c. 2, İstanbul, 1989, s. 415.

¹²¹ Eserin ikinci baskısına hat sanatçısı Mustafa Cemil Efe tarafından "Hüsn-i Hat ve Tezyîni Sanatlardan Örnekler" isimli bir başlık açılmış ve burada ekol sahibi hattatların henüz yayınlanmamış eserlerinden örnekler ve tezyîni sanatlar ve yazı malzemelerine dair fotoğraflara yer verilmiştir. Bkz. Gelibolulu Mustafa Âli, *Menâkıb-ı Hünerveran Hattatların ve Kitap Sanatçılarının Destanları*, haz. Müjgan Cunbur, Ankara: Büyüyen Ay Yay., 2012.

¹²² Hasan Âli Yücel'in teşviki ile kaleme alınan *Hoş Sadâ* gerek yeterli kağıdın bulunamaması ve tashihin aksaması gibi basım işlerinden kaynaklı gecikmeler gerekse İbnülemin Bey'in sağlık problemleri sebebi ile İbnülemin Bey hayatta iken nihayete erememiştir. Alfabetik olarak kaleme alınan eser İbnülemin Bey tarafından "c" harfine kadar getirilmiş olup terceme-i hâli yazılan son şahıs Tanburi Cemil Bey olmuştur. Hasan Âli Yücel, İbnülemin Bey'in vefatının ardından İbnülemin Bey'in varisi ve yeğeni olan Selma Akay ve eşi Nihat Akay'ın izinlerini almış ve onların ellerindeki müsveddelerin yeniden yazılması ve eserin tamamlanması işini Yenişehirli Avni Bey'in torunu Avni Aktunç'tan (ö. 1962) rica etmiştir. *Hoş Sadâ* nihayet üç yüz sayfalık bir eser olarak İbnülemin Bey'in vefatından bir yıl sonra 1958 yılında yayınlanmıştır. Detaylı bilgi için bkz. Serdar Sezer Şimşek, a.g.t., s. 201-217; İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Hoş Sadâ Son Asır Türk Musikişinasları*, İstanbul: Maarif Basımevi, 1958.

yer vermiştir.¹²³ Müstakil bir kitap olmasa da ilgili bölüm, mûsikîşinâs vefeyâtnâmelerine örneklik teşkil etmektedir.¹²⁴

Atrâbü'l-âsâr fî Tezkireti Urefâi'l-edvâr - Şeyhülislâm Mehmed Esad Efendi

Mûsikîşinas vefeyâtnâmelerinin en meşhuru olan *Atrâbü'l-âsâr fî Tezkireti Urefâi'l-edvâr*, *Tezkire-i Hânendegân* ve *Tezkire-i Mûsikîşinâsân* adlarıyla da tanınmaktadır. Eser alfabetik sıralama ve ağdalı ve sanatkârane üslûb ile yazılmış olup I. Ahmed (1603-1617) ile III. Ahmed (1703-1730) dönemleri arasında yetişen 98 bestekârın terceme-i hâllerini, bahsi geçen mûsikîşinâsların sanat değerlerini ve besteledikleri güftelerden örnekleri içermektedir. *Atrâbü'l-âsâr*'ın İstanbul kütüphanelerinde dokuz nüshası mevcuttur (İÜ Ktp., TY, nr. 1739, 2529, 6193, 6204, 6205; TSMK, Hazine, no. 1297, 1298, 1301; Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, Tarih, no. 706).¹²⁵ Veled Çelebi (İzbudak) *Atrâbü'l-âsâr*'ı sadeleştirip bazı eklemeler ile *Mektep Mecmuası*'nda yayınlamıştır (sene III, sy. 1-7, 10, İstanbul 1894). Hüseyin Sadeddin Arel ise eseri günümüz Türkçe'si ile tarihî bilgi dışındaki ifadeleri çıkartarak *Musiki Mecmuası*'nda neşretmiştir (Kasım 1948-Şubat 1950, sy. 9-24).¹²⁶ İbnülemin Mahmud Kemal İnal Fındıklılı İsmet Efendi'nin *Atrâbü'l-âsâr*'ı 1896 yılına kadar getiren bir zeyl yazdığından ancak yangında bu zeylinde zayi olduğundan bahsetmektedir.¹²⁷ *Atrâbü'l-âsâr* üzerine bir yüksek lisans ve bir doktora tezi olmak üzere iki akademik çalışma yapılmıştır.¹²⁸

¹²³ Şemseddin Ulusoy söz konusu eserinde, daha ziyade tekke mensubu mûsikîşinâslara yer vermiştir. Mûsikî tahsilinde Bursa şehrinin bir merkez hâline geldiğini, ele alınan kişiler ile yazılan terceme-i hâllerin tasnif metodunu bölümünün girişinde şu sözler ile ifade etmiştir: “Bu mûsikîşinâsların çoğu tekâyâyâ mensûbdurlar. Hatta vaktiyle İstanbul zâkirleri bir şughul ve ilâhi meşk etmek, mûsikî öğrenmek için Bursa'ya gelirler imiş. Bâ-husûs Eşrefiler'in şöhreti devirlerinde İncirli Eyyûb Efendi Tekkesi zâkirleri çok meşhûr imiş. Kendileri beste bağlarlar, ilâhiler cumhurlar duraklar için türlü türlü makâmâtan bestelerler imiş. Ekser eimme, hutabâ, huffâz da mûsikîden anlarmış. Meydân şâ'irleri ve diğer mûsikî erbâbı ayrıca bir kol teşkil ederler imiş. Mevlevîhâne'nin ise kendilerine mahsûs bir usûl-i mûsikîleri var idi. Bulabildiklerimden bir kısmını yazıyorum. Bunu da kâfiye üzere tahrîr edeceğim.” Bkz. Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Âyine-i Diyâr-ı Şemsî*, Mustafa Kara Özel Kütüphânesi, s. 434.

¹²⁴ Detaylı bilgi için bkz. Selime Kara, *Mehmed Şemseddîn Ulusoy'un “Diyâr-ı Şemsî” Adlı Yazma Eserindeki Mûsikîşinâslar*, (Basılmamış YL Tezi), Bursa: 2019.

¹²⁵ Nuri Özcan, “Atrâbü'l-Âsâr”, *DİA*, c. 4, İstanbul: 1991, s. 85-86.

¹²⁶ Muhammet Nur Doğan, “Esad Efendi, Ebûishakzâde”, *DİA*, c. 11, İstanbul: 1995, s. 340.

¹²⁷ Nuri Özcan, a.g.mad., s. 86.

¹²⁸ Bkz. Zeynep Sema Yüceşik, *Şeyhülislâm Esad Efendi Atrâbü'l-âsâr fî Tezkireti Urefâi'l-Edvâr (Giriş-Metin-Tercüme-Terimler-Dil Notları)*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Eski Türk Dili Anabilim Dalı, 1990; Hakkı Tekin, *Şeyhülislam Esad Efendi ve Atrâbü'l-Asar fî Tezkiret-i Urefail-Edvar*, (Basılmamış YL Tezi), Kayseri: , Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı, 1993.

2.2.2.2. Şehir Vefeyâtnâmeleri

Bir şehre mensubiyetiyle bilinen ve çoğunlukla siyaset, sanat, tasavvuf ya da ilim alanlarında meşhur olmuş şahısların terceme-i hâllerini aktaran vefeyâtlardır. Ayrıca şehirlerin camilerini ve bu camilerin hazirelerinde medfun şahısların hayatlarını ele alan vefeyâtlar da mevcut olduğundan, merkezinde belirli bir şehir ya da yer olan bu tür vefeyâtnâmeler “Şehir Meşhurları” ve “Cami Mezarlıkları” şeklinde iki grupta incelenebilir.¹²⁹

2.2.2.2.1. Şehir Meşhurları Vefeyâtnâmeleri

Belirli bir şehirde doğmuş, uzun müddet orada ikamet etmiş yahut kabri orada bulunan; ilim, sanat, tasavvuf ya da siyaset gibi alanlarda meşhur şahısların terceme-i hâllerini konu edinen vefeyâtnâmelerdir. Bu eserler aynı zamanda birer şehir tarihi kaynaklarıdır. Türk edebiyatında hakkında en çok vefeyâtnâme yazılan şehir Bursa’dır. Bursa dışında Edirne, Bağdat, İstanbul ve Çorum illeri için de vefeyâtnâmeler tertip edilmiştir. Bu türe örneklik teşkil etmesi için Bursa’ya dair kaleme alınmış vefeyâtnâmeleri, tez konumuz Misbâr-ı Şemsî adlı eserin de bir Bursa vefeyâtnâmesi olması sebebiyle, daha detaylı olarak ele alalım.

2.2.2.2.1.1. Bursa Vefeyâtnâmeleri

Ravza-i Evliya – Baldırzâde Şeyh Mehmed Selisî

Baldırzâde Şeyh Mehmed Selisî’nin (ö. 1060/1650) 1649 yılında yazımını tamamladığı *Ravza-i Evliya* isimli eseri¹³⁰ müstakil olarak kaleme alınmış ilk Bursa vefeyâtnâmesidir ve kendisinden sonra kaleme alınan benzer nitelikteki eserlere kaynaklık teşkil etmiştir. Eser Bursa’nın fethinden XVII. yüzyılın ortalarına kadar bu şehirde vefat etmiş iki yüzü aşkın alim, mutasavvıf ve şairin terceme-i hâlini elifba sırasıyla ele almaktadır.¹³¹ Eser Emir Sultan Hazretleri’nin terceme-i hâli ile başlayıp¹³² hâtime kısmında Eşrafzâde Sultan, Karaca Mehmed, Ebû İshak ve Baldırzâde’nin kendi

¹²⁹ Suat Donuk, a.g.e., s. 70.

¹³⁰ Esere Ravza-i Evliya ismini Şeyhülislâm Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi vermiş olup isim ebced hesabı ile eserin yazılış tarihini vermektedir. BkZ. Abdülkerim Abdülkadiroğlu, “Baldırzâde Mehmed Efendi”, *DİA*, c. 5, İstanbul: 1992, s. 9.

¹³¹ Kadir Atlansoy, a.g.e., s. 84.

¹³² Bkz. Baldırzade Selisî Şeyh Mehmed, *Ravza-i Evliyâ*, haz. Mefail Hızlı, Murat Yurtsever, Arasta Yayınları, Bursa, 2000, s. 73.

terceme-i hâline yer vererek sona ermektedir.¹³³ Eserde geçen terceme-i hâller kısa olup kişilerin daha çok tasavvufî yönüne ağırlık verilmiştir. Şahısların ders gördüğü hocalar, tekke ve zaviyeleri, varsa yaptıkları cami, medrese, tekke gibi hayratları, ölüm tarihleri ve defin yeri bilgileri verilmiş olup keramet niteliği gösteren menkıbeleri de anlatılmaktadır. Ravza-i Evliya hakkında çeşitli makaleler kaleme alınmış olup 2000 yılında Mefail Hızlı ve Murat Yurtsever tarafından yeni harflerle yayınlanmıştır.¹³⁴

Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdiredân – Bursalı İsmail Belîğ

Bursalı İsmail Belîğ (ö. 1142/1729) *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*, *Tezkire-i Belîğ*; *Târîh-i Vefeyât-ı Belîğ Efendi*, *Güldeste-i Belîğ*, *Güldeste*, *Târîh-i Burûsa* gibi adlarla da anılan eserinin müsveddesine önce “Güldeste-i Riyâz-ı Erbâb-ı Kemâl-i Burûsa” ismini vermiş daha sonra ise *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdiredân* olarak değiştirmiştir.¹³⁵

Güldeste-i Riyâz-ı İrfân başlangıçta Baldırzâde Şeyh Mehmed Selîsî'nin *Ravza-i Eyliya*'sına zeyl olarak düşünülmüş ancak daha sonra İsmail Belîğ bu fikirden vazgeçip eserini daha kapsamlı ve daha mürettep bir şekilde¹³⁶ kaleme alarak Lâle Devri sadrazamı Damad İbrahim Paşa'ya sunmuştur.¹³⁷ Bursa'da 1705-1723 tarihleri arasında yazılân eser Bursa'nın fethinden (726/1325-26) eserin kaleme alındığı seneye (1117/1705-6) kadarki süreçte vefat etmiş olan Bursalı yahut Bursa'da hizmet etmiş ve kabri Bursa'da olan alim, mutasavvıf, sanatkâr ya da devlet erkanından olan zevâtın terceme-i hâllerini içermektedir.

Güldeste bir Dibâce ve “Gülbün” başlıklı beş ayrı bölümden oluşmaktadır. Her gülbün belirli bir zümreye ait olup birinci bölümde Osman Gazi'den itibaren Bursa'da yatan ilk Osmanlı sultanları, şehzadeler ve vezirlerin terceme-i hâlleri yer almaktadır. İkinci Gülbün iki gülnihâlden oluşmakta olup ilk gülnihâl vâizlerin ikinci gülnihâl fetihten önce Buhara'dan Bursa'ya göç etmiş meczub ve abdalların terceme-i hâllerini içermektedir. Üçüncü bölümde alim, kadı ve müderrisler ele alınmış olup Hz. Muhammed'in soyundan gelen sâlih kişiler için bir gülnihâl ayrılmıştır; dördüncü

¹³³ Bkz. Baldırzade Selîsî Şeyh Mehmed, a.g.e., s. 274-287.

¹³⁴ Kadir Atlansoy, “Ravza-i Evliyâ'da İki Şair: Kani'î ve Va'dî”, *Millî Folklor*, 2011, 23, S. 89, s. 193-199; Mefail Hızlı, Murat Yurtsever, *Ravza-i Evliya*, Bursa: Arasta Yay., 2000.

¹³⁵ Abdülkerim Abdülkadiroğlu, “Güldeste-i Riyâz-ı İrfân”, *DİA*, c. 14, İstanbul, 1996, s. 237; Suat Donuk, a.g.e., s. 118; Kadir Atlansoy, a.g.e., s. 94.

¹³⁶ Bk. Suat Donuk, a.g.e., s. 119-122; Kadir Atlansoy, a.g.e., s. 94.

¹³⁷ Suat Donuk, a.g.e., s. 123.

bölümde şairler; beşinci bölümde ise mûsikîşinaslar, meddahlar ve hekimlere ait terceme-i hâller bulunmaktadır.¹³⁸ Toplamda 555 terceme-i hâli barındıran eser¹³⁹ tabakat ve hâl tercemelerine dair eserlerle mesleklere dair yazıları birleştirerek şehir vefeyâtnâmeleri türüne yeni bir yaklaşım kazandırmıştır.¹⁴⁰ Eşrefzâde Ahmed Ziyaeddin Efendi'nin *Gülzar-ı Suleha ve Vefeyât-ı Urefâ*, Mehmed Fahreddin Efendi'nin *Gülzâr-ı İrfân* ve Gazzizâde Abdüllatif Efendi'nin *Hulâsatü'l-vefeyât* adlı *Güldeste* zeylleri eserin gördüğü büyük rağbetin bir delilidir.

Güldeste-i Riyâz-ı İrfan Bursa Ticaret Mahkemesi reisi Kasabzade Mehmed Eşref tarafından 1302/1884-85 yılında Bursa'da Hüdâvendigar Matbaası'nda bastırılmıştır.¹⁴¹ Ayrıca 1932-1936 tarihleri arasında Bursa'da Yeni Fikir gazetesinde tefrika şeklinde neşrine başlanmış olup gazetenin kapatılması üzerine yayın çalışması yarım kalmıştır.¹⁴² 1998 yılında Abdülkerim Abdülkadiroğlu tarafından eserin tetkiksiz tıpkıbasımı yapılmış yine aynı yıl Kadir Atlansoy'un *Bursa Şairleri* isimli kitabının bir kısmında eserdeki yalnızca şair biyografileri yayınlanmıştır. *Güldeste* hakkında yapılan kapsamlı son çalışma Suat Donuk tarafından yapılmış olup *Türk Edebiyatında Vefeyâtnâme ve İsmail Belîğ'in Güldeste-i Riyâz-ı İrfân-ı* ismiyle 2016 yılında yayınlanmıştır.

Bazı Menâkıb-ı Meşâyih-ı Sâlife – Enfi Hasan Hulûs-ı Halvetî

Bursa'da Medfûn Ba'z-ı Meşâyihin Menâkıbı ismiyle de tanınan eser, kaynaklarda Üsküdarlı Şeyh Nasûhî efendi'nin müritlerinden Derviş Hasan'a ait, çoğunluğu mutasavvıf olan eşhasın terceme-i hâlleri ve menkıbelerinden oluşan bir Bursa vefeyâtnâmesi olarak zikredilmektedir.¹⁴³ Ancak Bilal Güzel tarafından yapılan bir araştırmada tek nüsha olan ve Millet Kütüphanesi Ali Emîrî Şer'iyeye Bölümü numara 1064 de kayıtlı eserin Enfi Hasan Hulûs-ı Halvetî (ö.1724)'nin yazdığı *Tezkiretü'l-Müteahhirîn*¹⁴⁴ adlı eserin bilinmeyen bir nüshası olduğu tesbit edilmiştir. Muhammed Zeki adlı bir zat tarafından 7 Muharrem 1292/1875 yılında istinsah edilmiş olan *Bazı Menâkıb-ı Meşâyih-ı Sâlife* ismiyle kayıtlı nüsha *Tezkiretü'l-Müteahhirîn*'in bilinen diğer

¹³⁸ Suat Donuk, a.g.e., s. 159.

¹³⁹ Suat Donuk, a.g.e., s. 161.

¹⁴⁰ Kadir Atlansoy, a.g.e., s. 92.

¹⁴¹ İsmail Belîğ, *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*, Bursa: Hüdâvendigâr Vilâyeti Celîlesi Matbaası, 1302.

¹⁴² Abdülkerim Abdülkadiroğlu, "Güldeste-i Riyâz-ı İrfân", s. 238

¹⁴³ Bk. Agah Sırrı Levend, a.g.e., c. 1, s. 410; Kadir Atlansoy, a.g.e., s. 95; Suat Donuk, a.g.e., s. 72.

¹⁴⁴ *Tezkiretü'l-Müteahhirîn Velîler ve Delîler* ismi ile yayımlanmıştır. Bkz. Enfi Hasan Hulûsi Halvetî, *Velîler ve Delîler-Tezkiretü'l-Müteahhirîn*, haz. Mustafa Tatçı, Musa Yıldız, H Yay., 2014.

üç nüshası ile karşılaştırıldığında diğer nüshalarda yer alan terceme-i hâllerin tümünün onda yer almadığı görülmüştür. Belirli bir tasnifi olmayan ve müstensihî tarafından neye göre yapıldığı bilinmeyen bu seçkinin müstensih tercihli ufak kelime ve ifade farkları dışında diğer nüshalardaki muhteva ile büyük oranda uyumlu olduğu anlaşılmıştır.¹⁴⁵ Bununla birlikte Bilal Güzel söz konusu çalışmasında eserin biyografik içerikli olmasına rağmen tür olarak vefeyât-nâme değil menâkıbnâme olduğunu ve Bursa ile bir iki biyografi dışında doğrudan bağlantısının bulunmadığını ifade etmiştir.¹⁴⁶ Eserin ilmî neşri henüz yayılmamıştır.

Vefeyâtnâme – Süleyman Hâlis

1165/1752 yılında Sahhaf Süleyman Hâlis (ö. 1173/1759) tarafından Baldırzâde'nin *Ravza-i Evliyâ*'sına zeyl olarak kaleme alınmıştır. Müellifin, vefeyâtnâmesine bir isim verdiği bilinmediğinden kaynaklarda eserin orijinal bir ismi zikredilmemiştir. *Ravza-i Evliyâ*'yı, yazılış tarihi olan 1752 senesine kadar getiren *Vefeyâtnâme* kendisinden sonra yazılan vefeyâtnâmelere de kaynaklık teşkil etmiştir. Eserin tek nüshası Sufizâde Hâfız Ahmed tarafından 1224 yılında istinsah edilmiş nüshadır ve bu nüsha Mehmed Şemseddin Ulusoy'un özel kütüphanesinde bulunmaktadır.¹⁴⁷ Eserin ilmî neşri henüz yayılmamıştır.

Gülzâr-ı Sulehâ ve Vefeyât-ı Urefâ – Ahmed Ziyâeddin Efendi

Eser, Eşrefzâde Şeyh Ahmed Ziyâeddin Efendi¹⁴⁸ (ö. 1198/1784) tarafından 1196/1782 yılında *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*'a zeyl olarak kaleme alınmıştır. 1135-1196 yılları arasında Bursa'da vefat etmiş 216 şahsın biyografisini beş gülbün ve beraberinde gelen beş fasılda ele alan eserin 1. Gülbün'ünde meşâyihler, 1. Fasil'ında vaizân, 2. Gülbün'ünde mevâli, 2. Fasil'ında müderrisler, 3. Gülbün'ünde dedegân, 3. Fasil'ında sulehâ, 4. Gülbün'ünde şuara, 4. Fasil'ında nudemâ, 5. Gülbün'ünde hattatân ve 5. Fasil'ında musikîşinâsân, tabibân ve tîrendezânın terceme-i hâllerine yer verilmiştir. Eser kendisinden sonra yazılan vefeyâtlara kaynaklık teşkil etmiş olup Mehmed Şemseddin

¹⁴⁵ Bilal Güzel, "Tezkiretü'l-Müteahhirin'in yeni bir nüshası: Ba'z-ı Menâkıb-ı Meşâyih-i Sâlife", *Rumeli'de Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, Mart 2020, s. 306.

¹⁴⁶ Bilal Güzel, a.g.m., s. 308.

¹⁴⁷ Kadir Atlansoy, a.g.e., s. 97-98; Suat Donuk, a.g.e., s. 72.

¹⁴⁸ Eşrefzâde Şeyh Ahmed Ziyâeddin Efendi'nin hayatı için bk. *Osmanlı Müellifleri*, c. 2, s. 103; Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Yâdigâr-ı Şemsî*, haz. Mustafa Kara, Kadir Atlansoy, Bursa: Uludağ Yayınları, 1997, s. 606-607.

Ulusoy Bursa vefeyâtı türündeki eseri *Yâdigâr-ı Şemsî*'de *Gülzâr-ı Sulehâ*'dan bahsederken “Şu eser-i nâçizin de târih-i mezkûra kadar olanların kısm-ı küllisi oradan müstenbatdır”¹⁴⁹ sözleriyle *Gülzâr-ı Sulehâ*'nın kendi eserinin temel kaynakları arasında olduğunu belirtmiştir.

Ankara Milli Kütüphane (Yz. F.B., no: 176), Bursa Eski Eserler Kütüphanesi (Orhan, no: 1018/2, vr. 91a-212b), Mehmed Şemseddin Efendi'nin Özel Kütüphanesi (Fotokopi Nüsha) ve Darü'l-Kütübi'l-Mısriyye (no: 8927/131)'de olmak üzere eserin tesbit edilmiş tam dört nüshası bulunmaktadır.¹⁵⁰ Eserin ilmî neşri henüz yayılmamıştır.

Ravzatü'l-Muflihûn – Gazzîzâde Şeyh Abdüllatif Efendi

Gazzîzâde Şeyh Abdüllatif Efendi (ö. 1247/1832) Bursa'ya dair iki vefeyâtnâme kaleme almıştır. Bunlardan ilki olan *Ravztü'l-Muflihûn* ismini verdiği vefeyâtnâmesi ile *Gülzâr-ı Suleha*'yı tezyil ederek eseri 1229/1813-14 tarihine kadar getirmiştir. *Ravztü'l-Muflihûn* bir mukaddime, ravza adı verilen yedi bölüm ve bir hâtimedden müteşekkildir. Tasavvufî mahiyette olan Mukaddime seyr u süluk hâllerinden bahsedilmekte olup, 1. Ravza şeyh, 2. Ravza müderris, 3. Ravza vaiz, 4. Ravza âşık ve üveysî, 5. Ravza hatip, hoca ve hattat, 6. Ravza şair ve zâkir, 7. Ravza mevâli terceme-i hâllerine ayrılmıştır. Hâtime kısmında ise eserde ele alınan şahısların genel hâllerine yer verilmiştir.¹⁵¹ Eserin tek yazma nüshası Bursa İnebey Yazma Eserler Kütüphanesi'ndeki müellif hattı nüshadır.¹⁵² Eserin ilmî neşri henüz yayılmamıştır.

Hulâsatü'l-Vefeyât - Gazzîzâde Şeyh Abdüllatif Efendi

Gazzîzâde Abdüllatif Efendi'nin *Hulâsatü'l-Vefeyât* isimli bu ikinci vefeyâtnâmesi kendisinden önce yazılmış vefeyâtnâmelerden yararlanılarak kaleme alınmış muhtasar bilgiler içeren adından da anlaşıldığı üzere özet mahiyetinde bir eserdir. Eserin çoğunluğunu Bursalı mutasavvıfların terceme-i hâlleri oluşturmakla birlikte giriş kısmında altı padişah, yirmi sekiz şehzade ve on altı veziriazamın terceme-i hâline de yer verilmiştir. Biyografik bilgilerin yanı sıra diğer vefeyâtnâmelerde pek görülmeyen şehrin tabîî güzellikleri ve özellikleri konularına da yer vermiş ve bu bölümde Bursa'nın

¹⁴⁹ Mehmed Şemseddin Ulusoy, a.g.e., s. 607.

¹⁵⁰ Kadir Atlansoy, a.g.e., s. 100-101; Suat Donuk, a.g.e., s. 72.

¹⁵¹ Kadir Atlansoy, a.g.e., s. 108.

¹⁵² Bkz. Gazzîzâde Abdüllatif Efendi, *Ravzatü'l-Muflihûn*, BEEK Orhan Bölümü nr.1041.

faziletleri, selâtin camileri, gezinme ve mesire yerleri, suları, kuyuları, kaplıcaları, tekke ve zaviyelerini ele almıştır.¹⁵³ Bu yönüyle şehir monografisi özelliği taşıyan vefeyâtların başında geldiği söylenebilir.¹⁵⁴

Hulâsatü'l-Vefeyât'ın, Bursa Eski Eserler Kütüphanesi'nde iki, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde beş, Süleymaniye Kütüphanesi'nde altı, Millet Kütüphanesi'nde iki, Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Kütüphanelerinde bir adet olmak üzere toplam on altı yazma nüshası bulunmaktadır.¹⁵⁵ Eser Mustafa Demirel tarafından latin alfabesine aktarılıp *Hulâsatü'l-Vefeyât (Bursa'da medfun meşâyihin Kısa Hayatı)*¹⁵⁶ ismiyle neşredilmiştir. Ancak metin çevirideki günümüz diline yaklaştırma ve sadeleştirmeden doğan kusurlar sebebiyle asıl metnin orjinalliyi bozulduğundan eser yeniden çalışılmaya muhtaçtır.¹⁵⁷

Zübdetü'l-Vekâyi der-Belde-i Celile-i Burusa – Bakırcı Râşid Mehmed

Bakırcılar Kethüdası Seyyid Osman Efendi'nin oğlu Bakırcı Râşid Mehmed'in (ö. 1231) bilinen tek eseri 1229/1814 yılında kaleme aldığı *Zübdetü'l-Vekâyi der-Belde-i Celile-i Burusa* isimli vefeyâtnâmesidir. Bu vefeyâtnâme, Bursa vefeyâtnâmelerinden herhangi birine zeyl olarak yazılmamıştır. Osmanlı'nın ilk hükümdarı Osman Bey devrinden başlayarak 1229/1814 senesine kadar gelen eseri diğer vefeyâtlardan ayıran taraf orijinal tasnifidir. Eser bir mukaddime, hutbe adı verilen otuz bölüm ve bir hâtimeden müteşekkil olup her hutbe bir padişaha tahsis edilmiş ve II. Mahmud'a kadar tam 30 Osmanlı padişahının devri ele alınmıştır. Her bir hutbede padişahın tarihçesi, zamanın önemli olayları ve o padişahın devrinde vefat edip Bursa'ya defnedilen şehzade, sadrazam, alim, mutasavvıf, şair, hattat, musikişinas, meddah, hekim ve meşhur ağaların terceme-i hâlleri kayıt altına alınmıştır. *Zübdetü'l-Vekâyi der-Belde-i Celile-i Burusa*'nın

¹⁵³ Bkz. Gazzîzâde Abdüllatif Efendi, *Hulâsatü'l-Vefeyât*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Bölümü, nr. 2257, vr. 37-68.

¹⁵⁴ Kadir Atlansoy, a.g.e., s. 110.

¹⁵⁵ Bkz. Gazzîzâde Abdüllatif Efendi, *Hulâsatü'l-Vefeyât*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, nr. 0224; Gazzîzâde Abdüllatif Efendi, *Hulâsatü'l-Vefeyât*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, nr. 1325; Gazzîzâde Abdüllatif Efendi, *Hulâsatü'l-Vefeyât*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, nr. 3712. Diğer nüshalara dair detaylı bilgi için bkz. Kadir Atlansoy, a.g.e., s. 106.

¹⁵⁶ Gazzîzâde Abdüllatif Efendi, *Hulâsatü'l-Vefeyât (Bursa'da Medfun Meşâyihin Kısa Hayatı)*, haz. Mustafa Demirel, Bursa: Bursa Kültür A.Ş. Yay., 2014.

¹⁵⁷ Çeviri metnindeki kusurlara örnek olarak: asıl metnin Sultan Osman Gazî'nin terceme-i hâli faslında "Bursa hisarı dâhilinde Orhan Türbesi civârında türbe-i ma'muresinde bir güruh evlâd u 'iyâliyle medfündür." cümlesinde geçen "bir güruh evlâd u 'iyâliyle" ifâdesi "kalabalık bir takım çoluk çocuğu ile" şeklinde günümüze aktarılmıştır. Bkz. Gazzîzâde Abdüllatif Efendi, a.g.e., s. 25.

Fatih Millet Kütüphanesi (Ali Emîrî, no:89) ve Ankara Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi (no: 58)’de olmak üzere tesbit edilen iki yazma nüshası bulunmaktadır.¹⁵⁸ Eserin ilmî neşri henüz yayılmamıştır.

Gülzâr-ı İrfân – Seyyid Mehmed Fahreddin Efendi

Enarî Dergahı şeyhi Seyyid Şeyh Şerefeddin Efendi’nin oğlu, *Ravzatü’l-Muflihûn* ve *Hulâsatü’l-Vefeyât*’ın müellifi Gazzîzâde Şeyh Abdüllatif Efendi’nin damadı olan ve Enarlı Şeyhzâde lakabıyla tanınan Seyyid Mehmed Fahreddin Efendi’nin (ö. 1272/1855) bilinen tek eseri 1263 yılında Sultan Abdülmecid Han namına tertip ettiği *Gülzâr-ı İrfân* isimli vefeyâtnâmesidir. Eser en geniş hacme ve muhtevaya sahip Bursa vefeyâtnâmesidir. *Gülzâr-ı Sulehâ*’yı tezyil etmek için kaleme alınan eser 1196/1781-1258/1843 yıllarını kapsamaktadır. Bu tarih aralığında vefat etmiş olan padişah, şehzade, vezir, şeyhülislâm, mutasavvıf, kadı, vali, müserris, dersiam, imam hatip, şair, musikişinas pek çok zatın terceme-i hâlini on ravza ve sekiz tabakada tasnif ederek ele almıştır. *Gülzâr-ı İrfân*’ın İstanbul Atıf Efendi Kütüphanesi (no:1923), İstanbul Millet Kütüphanesi (Ali Emîrî no: 1098) ve Mehmed Şemseddin Ulusoy Özel Kütüphanesi’nde olmak üzere bilinen üç yazma nüshası vardır.¹⁵⁹ Eserin ilmî neşri henüz yayılmamıştır.

Gülzâr-ı Mısrî – Mehmed Şemseddin Ulusoy

Bursa Mısrî Dergâhı’nın son postnişini Mehmed Şemseddin Ulusoy (ö. 1936), Bursa’ya dair en fazla eser kaleme alan müelliftir ve yazdığı mühim eserler ile şehrin ilim, kültür ve sanat tarihine ışık tutarak adeta şehrin manevî muhafızı olmuş mümtaz bir şahsiyettir. Mehmed Şemseddin Efendi Bursa’da medfun olan meşâyih-ı kirâm başta olmak üzere, alim, şair, hattat ve musikîşinâs gibi tasavvuf, ilim ve sanat erbabının terceme-i hâllerini hatta şehrin meczubân-ı ilâhîlerinin hayatlarını dahi kayda geçerek *Ravza-i Evliyâ*, *Güldeste* ve onların zeyillerinin devâmı niteliğinde, vefeyâtnâme türünde birbirinden farklı muhtevaya sahip üç ciltlik bir külliyyat kaleme almıştır.¹⁶⁰ Bu külliyyat

¹⁵⁸ Kadir Atlansoy, a.g.e., s. 111-112; Âgah Sırrı Levend, a.g.e., c. 1, s. 410; Suat Donuk, a.g.e., s. 73.

¹⁵⁹ Kadir Atlansoy, a.g.e., s. 113-116; Suat Donuk, a.g.e., s. 74.

¹⁶⁰ Şemseddin Ulusoy vefeyâtnâmeleri yazma amacını şu sözlerle ifade etmiştir: “Kitabımızın cild-i evveli olan Gülzâr-ı Mısrî mukaddimesinde beyân idildiği veçhile Baldırzâde, Güldeste ve onların zeyillerinde bin iki yüz otuz târihine kadar Burusa’da zuhur iden meşâyih-ı ‘izâm, ‘ulemâ-i kirâm, şu ‘arâ-yı be-nâm ve meşâhir-i fuzalânın terâcim-i ahvâli mehmâ emken yazılmış ve andan sonra bir sâhib-i merâk çıkub da ‘asrımıza kadar olanları yazmamış; bu da fakiri pek müteessir itmiş idi. Bazı zevâta müracaat itdim, sadra şifa virecek cevâb alamadım. Kendim kaleme almaya da cesaret idemedim. Çünkü iktidarım yokdı. Bundan

Gülzâr-ı Mısrî, Yâdigâr-ı Şemsî ve Bahâr-ı Şemsî isimli eserlerden müteşekkildir.¹⁶¹ Şemseddin Efendi bir manzumesinde bu üç eserinden şöyle bahsetmektedir:

“Pîr-i vâlâ-şânumuñ nâmına yazdum menkıbe

Bâğ-ı ‘aşka bülbülem ol *Gülzâr*umdur benim

Bursa'da mevcûd tekâyânuñ yazup ahvâlini

Cümle ihvân-ı t̄ariķa *Yâdigâr*umdur benim

Yâdigâra zeyl yazup eslâfı taḥrîr eyledüm

Müstefid olur okuyan çün *Bahâr*umdur benim”¹⁶²

Şemseddin Ulusoy *Bahâr-ı Şemsî* isimli eserinin mukaddimesinde bu eserlerin muhtevalarına dair şu bilgileri vermektedir: “*Gülzâr-ı Mısrî Yâdigâr-ı Şemsüddin* ismiyle mevsüm itdüğim kitabın birinci cildi Hz. Mısrî Efendimizin ve evlâd-ı kirâmıyla hülefâ-i izâmınun ve asitâne-i alîlerinden güzâr iden meşâyihin terâcim-i ahvâlini, ikinci cildi (*Yâdigâr-ı Şemsî*) 78 Bursa’da mevcud bi’l-umum tekâyanun ibtidâ-yı inşâsından asr-ı hâzıra kadar gelen meşâyihin bulabildiğim kadarının terceme-i hâllerini hâvi olup, *Bahâr-ı Şemsî* nâmını verdiğim üçüncü cildi de tekkesi olmayan hulefâ, ulemâ, şuarâ, fuzelâ ve urefâ-i beldenün dest-res olduğum kadarının ahvâlinde bahs olacaktır.”¹⁶³

Hicri 1333’de yazımı tamamlanan *Gülzâr-ı Mısrî*’nin muhtevası müellifin de eserin mukaddimesinde belirttiği üzere Niyâzî-i Mısrî’nin doğumu, tahsîli, sülûku, vefatı, bazı kerametleri ile evlâtları, halifeleri ve bazı bendegânının terceme-i hâlleri ve de dergâhlarında postnişin olmuş meşâyihün menkıbeleri, ilmî eserleri ve şiiirlerinden oluşmaktadır.¹⁶⁴ Dergâhın son şeyhi olması dolayısı ile müellif eserin sonuna kendi

elli altmış sene evvel vefât iden fuzâlâyı da bilenler günden güne azalmakta olduğunu gördükçe pek muztarib oluyordum. Nihayet mütevekkilen ‘ale’l-lah yazmaga cüret itdim.” Bkz. Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Yâdigâr-ı Şemsî*, s. 2; Mustafa Kara, Kadir Atlansoy, *Bursa Dergâhları: Yâdigâr-ı Şemsî*, Bursa: Bursa Osmangazi Belediyesi Yay., 2021, s. 35.

¹⁶¹ Mehmed Şemseddin Ulusoy’un bu külliyyâtının tek nüshası Ahmet Erdönmez’in şahsi koleksiyonundadır.

¹⁶² Mehmet Şemseddin Ulusoy, *Eş’âr-ı Şemsî*, s.414-415; 418-419 , (müellif nüshası yazmanın elimizdeki fotokopisi Mustafa Kara’dan alınmıştır.)

¹⁶³ Mehmet Şemseddin Ulusoy, *Bahâr-ı Şemsî*, s. 4.

¹⁶⁴ Bkz. Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Gülzâr-ı Mısrî*, s. 406-407; Mustafa Kara, Serhat Gültaş, Sedat Akay, *Niyâzî-i Mısrî ve Bursa Mısrî Dergâhı: Gülzâr-ı Mısrî*, Bursa: Bursa Osmangazi Belediyesi Yay., 2021, s. 30.

otobiyografisini de yazmıştır.¹⁶⁵ Eserin Niyâzî-i Mısrî Dergâhı özelinde bir Bursa vefeyâtnâmesi olarak görülmesi mümkündür. Eserin, 2021 yılında Mustafa Kara, Serhat Gültaş ve Sedat Akay tarafından *Niyâzî-i Mısrî ve Bursa Mısrî Dergâhı* ismiyle ilmî neşri yapılmıştır.

Yâdigâr-ı Şemsî – Mehmed Şemseddin Ulusoy

Yâdigâr-ı Şemsî yukarıda bahsi geçtiği üzere *Gülzâr-ı Mısrî* adlı eserin ikinci cildi olarak 1330-31/1911-12 tarihleri arasında kaleme alınmıştır. Mehmed Şemseddin Efendi bu eseri ile *Ravza-i Evliyâ*, *Güldeste* ve zeyillerini *Yâdigâr-ı Şemsî*'nin yazıldığı tarihe kadar getirmiş böylece 1230/1814-15 senesinden itibaren yüz yıllık bir dönemi ele almıştır. Müellif “*Yadigar-ı Şemsî* tesmiye eyledigim bu kitaba Burusa’da mevcut tekâyanın ibtida-yı inşasından beri zamanımıza kadar gelen meşâyih-ı kirâmın terâcim-i ahvâli yazılmış ve birinci kısmı bu teşkil etmiştir. İkinci kısmı ise hulefâ-yı kirâm ve ulema-yı izâm meşâhir-i fuzalâ vü şuarânın terâcim-i ahvâlini muhtevî olacaktır.”¹⁶⁶ sözleriyle vefeyâtnâmenin muhtevasını eserin mukaddimesinde bildirmiştir. Eser alfabetik tasnifle -elif ba sırasına göre- Bursa’da bulunan 72 dergâh hakkında bilgi verip ardından sırasıyla postnişinlerinin terceme-i hâllerini aktarmaktadır. Ele alınan kişilerin biyografilerinde doğum ve vefat tarihleri, tahsilleri, vazifeleri, ahlâki özellikleri, tarikat bilgileri, varsa kerametleri gibi yaşam bilgileriyle birklikte kaleme aldıkları eserlerin isimleri, varsa şiirlerinden örnekler ve vefatlarına düşürülen tarihlere de yer verilmiş ve kabirlerinin bulunduğu yerler tarif edilmiştir. Eserin ilk cildi 1913 yılında Bursa’da basılmıştır,¹⁶⁷ iki cild olarak tamamının neşri ise ilk defa 1997 yılında *Bursa Dergâhları: Yâdigâr-ı Şemsî* ismiyle Mustafa Kara ve Kadir Atlansoy tarafından yapılmıştır.¹⁶⁸

Bahâr-ı Şemsî – Mehmed Şemseddin Ulusoy

Bahâr-ı Şemsî Şemseddin Ulusoy’un kaleme aldığı üç ciltlik vefeyât külliyyatının son cildir. Eser tekkesi olmayan ve 1262/1846 senesinden sonra zuhur edip diğer kaynaklarda ismi zikredilmeyen meşâyih, ulema, şuara, musikişinâsân, hattatân, tabibân, şehir eşrâfi ve meczubân-ı ilâhîsi gibi iki yüz yetmiş altı zatın terceme-i hâlini on bir bölüm içerisinde sunmaktadır. Külliyyatın ilk iki cildinde olduğu gibi bu üçüncü cildinde

¹⁶⁵ Bkz. Mehmed Şemseddin Ulusoy, a.g.e., s. 568-574; Mustafa Kara, Serhat Gültaş, Sedat Akay, a.g.e., s. 219.

¹⁶⁶ Şemseddin Ulusoy, a.g.e., s. 2; *Bursa Dergâhları: Yâdigâr-ı Şemsî*, s. 35.

¹⁶⁷ Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî*, Bursa: Vilâyet Matbaası, 1913.

¹⁶⁸ Mustafa Kara, Kadir Atlansoy, *Bursa Dergâhları: Yâdigâr-ı Şemsî I-II*, Bursa: Uludağ Yayınları, 1997.

de biyografilerde kişilerin doğum ve vefat tarihleri, tahsilleri, vazifeleri, ahlâki özellikleri, tarikat bilgileri, varsa kerametleri gibi yaşam bilgileriyle birklikte kaleme aldıkları eserlerin isimleri, varsa şiirlerinden örnekler ve vefatlarına düşürülen tarihlere de yer verilmiş ve kabirlerinin bulunduğu yerler tarif edilmiştir. *Bahâr-ı Şemsî*'de ele alınan şahısların pek çoğunu müellifin bizzat tanınması ve bu kişilere ait pek çok evrakın kendisinde bulunması dolayısıyla bu vefeyâtnâme Türk edebiyatı ve tasavvuf tarihi açısından birincil kaynaklar arasındadır.¹⁶⁹ Mustafa Kara, Serhat Gültaş ve Olcay Kocatürk tarafından “*Bursalı Mutasavvıflar Âlimler ve Meşhurlar*” ismiyle neşredilmiştir.¹⁷⁰

Misbâr-ı Şemsî - Şemseddin Ulusoy

Mehmet Şemseddin Ulusoy'un vefeyâtnâme türünde kaleme aldığı bir diğer eseri *Misbâr-ı Şemsî*'dir. Eser, müellifin kendi zamanında yaşamış ve vefat etmiş hocalarına, can dostlarına, farklı tasavvufî muhitlere mensup pîrdaşı olan mutasavvıflara, ilim ve faziletçe kâmil kişilere ve dost çevresinden olup genç yaşta vefat etmiş olanlar için kaleme aldığı manzum tarihlerden oluşmaktadır. Eserde toplam yetmiş dokuz şahsın vefatı için tarih manzumesi düşülmüştür ve bu manzumeler muhtevaları yönüyle kişilerin yaşam bilgilerini vermektedir bununla birlikte ele alınan kişilerin bir kısmında manzumelerden önce veya sonra ilgili şahısların terceme-i hâllerine dair bazı bilgiler kısaca mensur olarak da vermiştir. Müellif bu mensur kısımlarda diğer vefeyât külliyyatında hayatı ele alınmış şahıslar için *Gülzâr-ı Mısrî*, *Yâdigâr-ı Şemsî* ve *Bahâr-ı Şemsî* adlı eserlerin ilgili sayfalarına atıflar yapılmaktadır. Manzumelerin içerdiği terceme-i hâller incelendiğinde vefeyâtnâme türünde kabul edilecek olan *Misbâr-ı Şemsî* Mehmed Şemseddin Efendi'nin mahabbetle bağlı olduğu yakın çevresi için kaleme aldığı bir eser olmakla birlikte Bursa kültür ve tasavvuf tarihi açısından da ciddi bir öneme haizdir. Tez konumuzu teşkil eden bu eseri çalışmamızın ikinci ve üçüncü bölümlerinde detaylıca ele alacağız.

¹⁶⁹ Serhat Gültaş, “Bir Biyografik Kaynak Olması Bakımından Bahâr-ı Şemsî”, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD)*, c. 7, S. 17, Mart 2020, s. 89-90.

¹⁷⁰ Bkz. Mustafa Kara, Serhat Gültaş, Olcay Kocatürk, *Bursalı Mutasavvıflar Âlimler ve Meşhurlar / Bahâr-ı Şemsî*, Bursa: Bursa Osmangazi Belediyesi Yay., 2021.

2.2.2.2.2. Cami Mezarlıkları Vefeyâtnâmeleri

Belirli bir bölgede yer alan Cami, mescid, tekke ve medrese gibi yapıların hazirelerinde medfun bulunan şahıslar için kaleme alınan vefeyâtnâmeler “cami’ mezarlıkları vefeyâtnâmeleri” şeklinde nitelendirilebilir. Terceme-i hâller, seçilen belli hazirelere hasredilerek yalnızca orada medfun şahıslar ele alındığından şehir meşhurları gibi genel şehir vefeyâtnâmelerinden ayrılmaktadırlar. Ayvansaraylı Hâfız Hüseyin Efendi’nin *Hadîkatü’l-Cevâmi*’i ile bu esere zeyl olarak kaleme alınan Ali Sâtî’ Efendi’nin (ö. 1258/1842-43) *Zeyl-i Hadîkatü’l-Cevâmi*’i, Süleyman Besim Efendi’nin *Dürrehâü’l-Cevâmi*’i ve Sıtkîzâde Ahmed Reşid Efendi’nin (ö. 1251/1835-36) *Tuhfe-i Râgîbîn* adlı eserleri bu türdendir.

Hadîkatü’l-Cevâmi’ - Ayvansaraylı Hâfız Hüseyin Efendi

Hadîkatü’l-Cevâmi’ Ayvansaraylı Hâfız Hüseyin Efendi (ö. 1201/1787) tarafından öncelikli olarak İstanbul sur içindeki, ardından sur dışındaki Eyüp, Galata, Boğaz’ın iki yakası, Üsküdar ve Kadıköy’de yer alan 281 cami ve mescidin ele alındığı bir eserdir.¹⁷¹ Eserin tasnifinde öncelik selâtin camilere verilmiş daha sonra alfabetik olarak camiler ve civarında yer alan tekke, çeşme, mektep, medrese ve vakıf yapıları ile bu yapıların bânileri ve hazirelerinde medfun bulunan şahıslar hakkında bilgiler verilmiştir. 1182 /1768-69 yılında yazılmaya başlanmış, 1193'te (1779) temize çekilip 1195'te (1781) tamamlanmış olan eserin beşi yurt dışında olamk üzere yirmi üç yazma nüshası tesbit edilmiştir.¹⁷² 1264/1848’de Mühendishane-i Berr-i Hümâyün’da taş baskı olarak yayımlanan ve daha sonra Ali Sâtî Efendi’nin ilâveleriyle birlikte 1281/1864-65’te İstanbul Matbaa-i Âmire’de tab’ edilen *Hadîkatü’l-Cevâmi*’in en güncel neşri Ahmed Nezih Galitekin tarafından 2001 yılında yapılmıştır.¹⁷³

¹⁷¹ Suat Donuk, a.g.e., s. 77.

¹⁷² Semavi Eyice, “Hüseyin Ayvansarâyî”, *DİA*, c. 18, İstanbul, 1998, s. 528.

¹⁷³ Ahmet Nezih Galitekin, *Hadîkatü’l-Cevâmi’ / İstanbul Camileri ve Diğer Dinî-Sivil Mimari Yapılar*, İstanbul: İşaret Yay., 2001.

B- EDEBİ BİR TÜR OLARAK TARİH DÜŞÜRME SANATI VE TARİHİ GELİŞİMİ

1. TARİH DÜŞÜRME SANATININ TANIMI

Ebced hesabınca söylenen bir kelime, tamlama, cümle, mısra, beyit veya bir manzume ile bir yapının meydana getirildiği ya da bir olayın vuku bulduğu yılı, örtülü bir şekilde ve edebî bir üslup içerisinde ifâde etme sanatına “tarih düşürme” denir.¹⁷⁴

Mehmed Esad Efendi, konunun temel kaynaklarından birini teşkil eden Şahidü'l-Müverrihîn adlı eserinde tarih düşürmenin bedî bir sanat olduğunu belirten şöyle bir tanımlama yapmıştır:

“Beyne'l-üdebâ *târîh* ile ma'rûf san'at-i letâfet -mevsûf şâir-i mütekellim bir husûsun vukû'ını muhbiren, hakîkaten veya mecâzen veyahud kinayeten inşâ ve inşâd itdiği kelâm ve fıkralarda olan hurûfî ebced hesâbı didikleri cümel-i sagîr kâ'idesince hesâb olundukda ol hususun hicret-i seniyye 'alâ-sahibihâ efdalü's-salâti ve't-tahiyeden yâhud sâ'ir i'tibâr eylediği mebde-i târîhden kangı senede vukû' buldığını beyândan 'ibâretidir ve işbu san'at-ı latîfe bedî' envâ'ından olur.”¹⁷⁵

Divan edebiyatı bedî sanatlarından biri sayılân tarih manzumesi düzenleme işine “tarih düşürmek” başta olmak üzere “tarih koymak, tarih çekmek, tarihlemek, tarih demek, tarih nakşetmek, tarih irad etmek, tarih kaydetmek, tarih inşâd etmek, tarih tanzim etmek, tarih tebşir etmek, tarih tahrir etmek, tarih çıkmak, tarih tarheylemek, tarih sebt etmek, tarih neşr eylemek, tarih bast etmek, tarih ihtiyar etmek, tarih resmeylemek, tarih ilân etmek, tarih okumak, tarih hasretmek, tarih yapmak, tarih hazır eylemek, tarih vermek, tarih zikretmek, tarih arz eylemek, tarih gelmek ...” gibi verilen isimler de

¹⁷⁴ Tarih düşürme sanatı tanımları için bkz. Ahmet Cevdet Paşa, *Belâgat-ı Osmâniye*, haz. Turgut Karabey, Mehmet Atalay, Ankara: Akçağ Yay., 2017, s. 138; Mehmed Esad, *Şahidü'l-Müverrihin*, haz. Rıza Oğraş, “*Esad Mehemed Efendi'nin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Şahidü'l-Müverrihin Adlı Eserinin Metni*”, Edirne: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 1995, s. 20; Tahir'ül-Mevlevî, *Edebiyat Lügati*, haz. Kemal Edib Kürkçüoğlu, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1973; Muallim Naci, *Istılahat-ı Edebiyye*, haz. M. A. Yekta Saraç, İstanbul: Risale Yay., s. 166; Turgut Karabey, “Tarih Düşürme”, *DİA*, c. 40, İstanbul, 2011, s.80.; İsmail Yakıt, *Türk İslam Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme*, İstanbul: Ötüken Yay., 4. baskı, s. 86; İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: Kapı Yay., 2004, s. 438; D. Mehmet Doğan, *Osmanlıca Yazılışlı Doğan Büyük Türkçe Sözlük*, c. 2, Ankara: Yazar Yay., 2020, s. 2215.

¹⁷⁵ Mehmed Esad, a.g.e., s. 20.

vardır.¹⁷⁶ Bununla birlikte yazılân bu manzumelere kısaca “tarih” ve tarih düşüren şairlere de “müverrih” denilmektedir.¹⁷⁷

Tarih düşürmede genellikle hicrî kamerî yıl kullanılırken son dönemlerde hicrî şemsî, rumî ve miladî yıllar üzere söylenmiş tarihlere de rastlanmaktadır.

Kısaca tanımını yapmış olduğumuz tarih düşürmenin konusu, gelişim dönemleri ve çeşitleri bahislerine geçmeden evvel bu sanatın üzerine bina edilmiş olduğu ebced sisteminin ne olduğunu, nasıl hesaplandığını ve daha başka nerelerde kullanıldığını açıklamak yerinde olacaktır.

Arap alfabesinin ilk tertibine ve harflerinin taşıdığı sayı değerlerinin hesaplandığı sisteme “ebced” adı verilir.¹⁷⁸ Arap alfabesinin kolaylıkla akılda tutulabilmesi amacıyla alfabenin tüm harflerinden müteşekkil sekiz sözcük oluşturulmuştur. Ebced bu kelimelerin ilki olmakla birlikte diğer tüm kelimelerin de genel adıdır. Bir başka ifade ile ebced, bu sekiz kelimenin tertibinden oluşmuş eski Arap alfabesinin adıdır. Klâsik kaynaklarda "et-tertibü'l-ebcedi" olarak geçen bu alfabetik sıralamanın başlangıç tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, dini metinlerde Hz. Âdem (as) zamanına kadar dayandırıldığı da görülür.

Ebced ve sözcükleri şunlardır: Ebced (ا ب ج د), hevvez (ه و ز), hutti (ح ط ي), kelemen (ك ل م ن), saêfes (س ع ف ص), karaşet (ق ر ش ت), sehaz (ث خ ذ) ve dazıg (ض ظ غ). Tükçe’de bu tertibin son kelimesi olan “dazıg” ayrı bir sayısal değere sahip olmayan (لا) ilâvesiyle dazıglen (ضظغلا) şeklinde söylenir.¹⁷⁹ Doğu ve Batı İslâm bilginleri bu kelimelerden farklı ebced sözcükleri de düzenlemişlerdir.¹⁸⁰

Sıralı bu kelimeler harflerin alfebe içerisindeki dizilimini de göstermektedir. Harfler taşıdıkları sayı değerlerine göre küçükten büyüğe sıralanmıştır.¹⁸¹

Ebced sistemini ilk defa nerede kullanıldığı ve kim tarafından icad edildiğine dair kesin bilgiler bulunmamakla birlikte harflerin bu tertibinin ve sayı değerlerinin uygunlukları sebebiyle ebced sisteminin, İbranice ve Aramice'nin de etkisiyle Nabatice'den Arapça'ya geçtiği kabul edilmektedir.¹⁸² Bir şekilde kendilerine intikal

¹⁷⁶ İsmail Yakıt, a.g.e., s.86; Turgut Karabey, *Türk Edebiyatında Tarih Düşürme*, Ankara, 2015, s.53.

¹⁷⁷ Turgut Karabey, “Tarih Düşürme”, *DİA*, c.40, İstanbul, 2011, s. 80.

¹⁷⁸ Mustafa İsmet Uzun, “Ebced” *DİA*, İstanbul: yıl 1994,c.10, s. 68.

¹⁷⁹ “Ebced” *DİA*, c. 10, İstanbul, 1994, s. 68.

¹⁸⁰ Bkz. Turgut Karabey, a.g.e., ss. 41-42.

¹⁸¹ Arap alfabesi için ebced düzeni dışında şekil benzerliği ve ses benzerliği esasına dayanan iki farklı dizilim daha mevcuttur. Bugün kullanımda olan şekil benzerliği esasına dayalı alfabetik sıralamadır.

¹⁸² “Ebced” *DİA*, İstanbul, yıl?,c.?,s. 68.

etmiş olan bu kelimelerin menşesine dair Arapların söyletilere dayanan bir takım izahları vardır. Bu rivayetleri Prof. Dr. İsmail Yakıt şu yedi başlık altında toplamıştır:

- 1- Altı şah: Ebcet tertibinin ilk altı kelimesi olan Ebcet, Hevvez, Hutti, Kelemen, Saêfes ve Karaşet Şuayb (as)’ın kavminden olan ve Arap yazısının mucidi kabul edilen Medyen ülkesinin altı şahının adıdır.
- 2- Altı Şeytan: Ebcet düzenindeki ilk altı kelime altı şeytanın adıdır.
- 3- Haftanın günleri: Alfabedeki bu sıra haftanın günlerinin adıdır.
- 4- Altı dönem: Ebcet düzeninin her bir kelimesi Hz. Âdem’in cennetten ayrılışının evrelerini bildirmektedir. Meselâ: Ebcet kelimesi, iblisin secdeden Hz. Âdem’in (as) ise ağaca yaklaşma konusundaki itaatten çekinmesini ifade eder.
- 5- İlâhî İsimlerin Altı Anahtarı: Ebcet kelimeleri İlâhî isimlerin baş harflerinin bir araya getirilmesi ile ortaya çıkmış kelimelerdir. Meselâ: Ebcet kelimesi, Allah, Bari’, Cemil ve Delil isimlerinin baş harflerinden oluşmaktadır.
- 6- Altı Emir ve Yasak: Ebcet ve sözcükleri, Allah’ın İlâhî kitaplarıyla bildirmiş olduğu emir ve yasaklar hakkında bilgi veren kelimelerdir. Meselâ: Ebcet, Allah yolunda cehd ve cihad etme emirlerini ifade eder.
- 7- Didaktik Tavsiyeler: Ebcet kelimeleri öğrencilere ilim öğrenmek yolunda gerekli öğütleri ifade eder. Meselâ: Ebcet, ey genç oku, başla anlamına gelir.¹⁸³

Elbette ebcet kelimelerinin kaynağına dair rivayetler bunlarla sınırlı değildir ve kelimelerin menşesine dair söylenen bu varsayımların ilmî bir değeri de bulunmamaktadır.¹⁸⁴

Ebcet hesabı harflere verilen sayı değerleri ve harflerin kullanılışı itibarıyla, büyük ebcet (cümel-i kebir), en büyük ebcet (cümel-i ekber), küçük ebcet (cümel-i sagir), en küçük ebcet (cümel-i asgar) olmak üzere dört çeşide ayrılır. Ebcet diyince ilk akla geleni “ebced-i kebir” veya “cümel-i kebir” diye bilinen büyük ebceddir. Bu, ebcedin aslı kabul edilir.¹⁸⁵

Büyük ebced hesabında ilk dokuz harf birler basamağını oluşturacak şekilde 1’den 9’a, ikinci sırada bulunan dokuz harf onlar basamağını oluşturacak şekilde 10’dan 90’a, üçüncü sırada bulunan dokuz harf ise yüzler basamağını oluşturacak şekilde 100’den

¹⁸³ İsmail Yakıt, a.g.e., s. 29-34.

¹⁸⁴ Turgut Karabey, a.g.e., s. 17; “Ebcet” *DİA*, s. 68.

¹⁸⁵ Ebcet Hesabı çeşitleri ve isimlerinde pek çok kaynakta farklılıklar görülmektedir. Örneğin burada Büyük Ebcet olarak tarif ettiğimiz ebcet çeşidi, bazı temel kaynaklarda küçük ebced olarak zikredilmiştir. Dolayısı ile bu kaynaklarca asıl ebced olarak kabul gören sistem de küçük ebced hesabıdır.

900'e kadar ardaşık, ritmik sıralanmıştır. Son harf olan “غ” ise 1000 sayı değerine tekabül etmektedir.

En büyük ebced hesabı ise harflerin aldığı farklı sayı değerlerine göre ikiye ayrılır. İlk çeşidinde harflerin isimleri esas alınır ve bir harfin ismini oluşturan her harfinin büyük ebced sistemindeki sayı değerlerinin toplamı, o harfin bu sistemdeki değerini veririr. Örneğin elif (ا) harfinin ismi Arapça الف şeklinde yazılmaktadır ve bu isimde geçen üç harfin sayı değerlerinin toplamı (1+30+80) olan 111 değeri en büyük ebced sisteminin bu çeşidinde elif harfinin sayısal değerini vermektedir.

En büyük ebcedin diğer çeşidinde ise harflerin büyük ebceddeki sayısal değerlerinin Arapça söylenişleri esas alınır ve harfler büyük ebcede göre hesap edilerek toplanır. Meselâ elif harfinin büyük ebcedde sayısal değeri 1'dir. Bir'in Arapça söylenişi olan احد (ehad) kelimesi ا-ح-د olmak üzere üç harften meydana gelmektedir. Bu üç harfin sayı değerleri hesap edilince çıkan $1+8+4=13$ sayısı, büyük ebced sisteminin ikinci çeşidine göre elif harfinin karşılığını verir. Diğer tüm harfler için de aynı işlem yapılarak sayı değerleri bulunur.

Küçük ebced hesabındaki harflerin sayı değerleri en fazla dokuz kadardır. Bu sistemde harflerin büyük ebceddeki birler, onlar, yüzler ve binler basamağındaki rakamlar esas alınır ve ardındaki sıfırlar atılarak küçük ebced elde edilir. Böylece ilk yirmi yedi harf 1'den 9'a ardaşık üç grup oluşturur. Son harf olan “غ”nın ise değeri 1'dir.

En küçük ebced hesabında, büyük ebceddeki birler basamağı aynı şekliyle alınır; onlar, yüzler ve binler basamağındaki sayılar 12'ye bölündükten sonra arta kalan sayı, harflerin en küçük ebced değerlerini verir. Ancak bu işlem yapılmadan önce yüzler ve binler basamağındaki sayılardan bir sıfır atılır ve sayı ondan sonra 12'ye bölünür. Meselâ “ت” harfinin asıl ebceddeki değeri 400'dür. Önce bu sayıdan bir sıfır atılır ve 40 sayısı elde edilir. Daha sonra 40, 12'ye bölünür ve kalan 4 değeri “ت” harfinin en küçük ebced hesabındaki karşılığını verir. Bir başka örnek: “ل” harfinin büyük ebced değeri 30'dur. 30 sayısı 12'ye bölündükten sonra kalan 6 “ل” harfinin en küçük ebced değerini verir. Bu sistemde büyük ebcedin birler basamağı ve onlar basamağının ilk sayısı olan 10 değerinin doğrudan alınmasının sebebi 12'ye bölünememeleridir. Ayrıca 12'ye bölümünden kalan 0 olan “س” ve “خ” harfleri kullanılmamış ve onlara “Sevâkıt” harfler denilmiştir.¹⁸⁶

¹⁸⁶ Turgut Karabey, a.g.e., ss. 40-45.

EBCED HESABINDA HARFLERİN SAYISAL DEĞERLERİ																											
ضظغ		ثخذ			قرشت				سغصص				كلمن				حطي		هوز			ابظ				Bilyük Ebeced	
غ	ظ	ض	ذ	خ	ث	ت	ش	ر	ق	ص	ف	ع	س	ن	م	ل	ك	ي	ط	ح	ز	و	ه	د	ج		ب
1000	900	800	700	600	500	400	300	200	100	90	80	70	60	50	40	30	20	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
Yüzler ve Bin									Onlar									Birler									
غ	ظ	ض	ذ	خ	ث	ت	ش	ر	ق	ص	ف	ع	س	ن	م	ل	ك	ي	ط	ح	ز	و	ه	د	ج	ب	ا
1060	901	805	701	601	501	401	360	201	181	95	81	130	120	106	90	71	101	11	10	9	8	13	6	35	53	3	111
111	577	653	179	512	747	320	1077	502	47	590	651	192	520	760	333	1090	630	575	535	606	137	465	705	278	1035	611	13
غ	ظ	ض	ذ	خ	ث	ت	ش	ر	ق	ص	ف	ع	س	ن	م	ل	ك	ي	ط	ح	ز	و	ه	د	ج	ب	ا
1	9	8	7	6	5	4	3	2	1	90	80	70	60	50	40	30	20	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
غ	ظ	ض	ذ	خ	ث	ت	ش	ر	ق	ص	ف	ع	س	ن	م	ل	ك	ي	ط	ح	ز	و	ه	د	ج	ب	ا
10	6	8	10	x	2	4	6	8	10	6	8	10	X	2	4	6	8	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1

Tablo 1

Ebc ed hesabı çeşitli maksatlarla kullanılmıştır. Bundan dolayıdır ki ebc ed hesabının yalnızca edebiyat zaviyesinden mütalaasına imkan yoktur.¹⁸⁷ Günük ihtiyaçlar ve haberleşme, çocuklara doğum tarihine uygun isim verme, askerî sayımlar, kitap tertipleri, resmi devlet kayıtları, fizik, matematik, astronomi, mimari gibi fen ilimleri, definecilik, büyü, muska ve tılsımlar başta olmak üzere, burç bulma, tencim (ilm-i nücum, astroloji), fal ve cifr gibi bazı eski ilimler, tasavvufî yorumlar, zikir sayılarının belirlenmesi, Kur'ân tefsirleri, Kadir gecesinin tesbiti gibi dinî meseleler, musiki, çeşitli sanat eserleri vb. pek çok konuda ebc ed hesabına başvurulmuştur. Ebc ed hesabının kullanıldığı bir diğer alan olan edebiyatın deyim, muamma, lügaz ve -çalışmamızın da konusu olan- tarih düşürme gibi türlerinde de ebc ede yer verilir.¹⁸⁸

2. TARİH DÜŞÜRME SANATININ KONUSU

Tarih manzumelerinin konuları çok çeşitlidir. Müverrihler toplumu ilgilendiren en mühim olaylardan, tek bir şahsa dair çok basit bir durum yahut hadiseye kadar hemen her

¹⁸⁷ Detaylı bilgi için bkz.: Salahaddin Elker, "Kitabelerde Ebc ed Hesabının Rolü", *Vakıflar Dergisi*, S. 3, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1956, ss. 17-25.

¹⁸⁸ Bkz. İsmail Yakıt, a.g.e. ss. 55-86; Turgut Karabey, a.g.e., ss. 23-40; "Ebc ed", *DİA*, ss. 69-70.

konuda tarih kaleme almışlardır. Üzerine tarih düşürülen başlıca konular şunlardır: Doğum ve ölümler; tahta çıkma, mansıb ve tayinler; sünnet, evlilik ve düğünler; sefere çıkma, barış, zafer ve fetihler; salgın hastalıklar, yangın ve zelzele gibi umumî felaketler; Cami, mescid, tekke, medrese, han, hamam, saray, hastane, köprü, çeşme vb. yapıların inşa ve tecdidleri; kitapların tamamlanış ve basımları; tebrik ve kutlamalar, sakal bırakma; seyahatler; taht kavgaları, isyanlar ve görevden azlolunanlar; anlaşma, kongre ve sempozyumlar; hiciv ve istihzalar.¹⁸⁹

Çok çeşitli konularda kaleme alınan tarih manzumeleri edebiyat ürünü olmalarının ötesinde tarihi bahislere temas etmiş olmalarıyla da toplumsal yaşama ayna tutmuş ve hadiselerle birinci elden kaynaklık teşkil etmiştir.¹⁹⁰ Bu sanatın sergerdesi Sururi'nin Hezelliyyat'ında yazdığı tarihlerde zalim âyânlardan halka, Napolyon Bonapart'tan Rus Çariçesine, doğumdan ölüme pek çok konuya değindiği mizaha bulanmış manzumelerinde dahi dönemin sosyal gerçekliğini anlatan tarihi yansımalar vardır.¹⁹¹

Tarihler, konularına göre bazen cami, medrese, köprü vb. bir mimari yapının üzerine hakkolunmuş, bazen bir levha üzerine yazılıp sergilenmiş, bazen tarih kitaplarında bazen şairlerin divanlarında kayıt altına alınmış, kimi vefat tarihleri ise mezar taşları üzerine yazılmıştır. Her hâliyle tarihin ve edebiyatın mahsülü olan bu sanat, kitaplarda kayıt altına alındığı gibi bazen de kitapların yazılış ve basım tarihlerini kayıt altına almak için kullanılmıştır. Kitapların ketebe kayıtlarında karşımıza çıkan mensur ve manzum tarihler bu kabildendir. Edebiyatımızda önemli bir gelenek halini almış olan kitap yazımı ve basımına düşürülen tarihler ile tez konumuzla bağlantılı olması dolayısıyla mezar taşlarındaki tarih manzumelerini, tarih düşürme sanatının konuları bahsinde daha detaylıca ele almak faydalı olacaktır.

¹⁸⁹ İsmail Yakıt, a.g.e., ss. 92-150; Turgut Karabey, a.g.e., s. 56; "Tarih Düşürme" *DİA*, s. 80.

¹⁹⁰ Tarih manzumelerinin tarihi kaynaklık teşkil ettiğine dair detaylı bilgiler için bkz: Nilay Yavuz, *XVII. Yüzyıl Tarih Manzumelerinde Toplumsal Yaşam*, (Basılmamış YL Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, 2009; Aliye Deniz Şamer, , *XVIII. Yüzyıl Tarih Manzumelerinde Toplumsal Yaşam*, (Basılmamış YL Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı 2012.

¹⁹¹ Bkz. Elif Ayan Nizam, "Sürûrî'nin Hezliyyât'ının 'Tevârih' Bölümünden Tarihî Yansımalar", *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 5, S. 2, Aralık 2012, ss. 67-86.

2.1. Ketebe Kayıtları ve Eserlerin Sonuna Düşürülen Tarihler

Türk kültür ve medeniyetinde ilim ve sanat önemli bir yer teşkil etmektedir. Bundan dolayıdır ki hem ilmî hem de edebî kitapların yazımı ve basılması başta hükümdarlar ve mühim makamlarda yer alan diğer devlet adamları tarafından desteklenmiştir. Bununla birlikte eser kaleme alınması için yazar ve şairler devlet tarafından teşvik ve himâye edilmiştir.

Eski devirlerde bir kitabın yazılması, istinsah ile çoğaltılması veya basılmasının pek çok safhayı beraberinde getiren meşakkatli bir iş olduğu bilinmektedir. Ancak kitap yazmanın çok külfetli olduğu zamanlarda dahi çok sayıda eser kaleme alınıp çoğaltılabilmiş olması Türk kültüründe kitap yazımına verilen önemi gözler önüne sermektedir.

Kültürümüzde mühim bir yer tutan kitapların, te'lif veya basım zamanlarının kaydını tutmak için ebced hesabıyla tarih düşmek gelenek hâline gelmiş bir uygulamadır. Yazma eserlerin tamamlanış tarihleri ve ketebe kayıtları çoğunlukla eserlerin sonunda belirtilmiştir. Matbaanın kullanılmaya başlanmasından sonra da basma eserlerin yayın tarihlerini kayıt altına almak için tarih düşürüldüğü bilinmektedir.¹⁹²

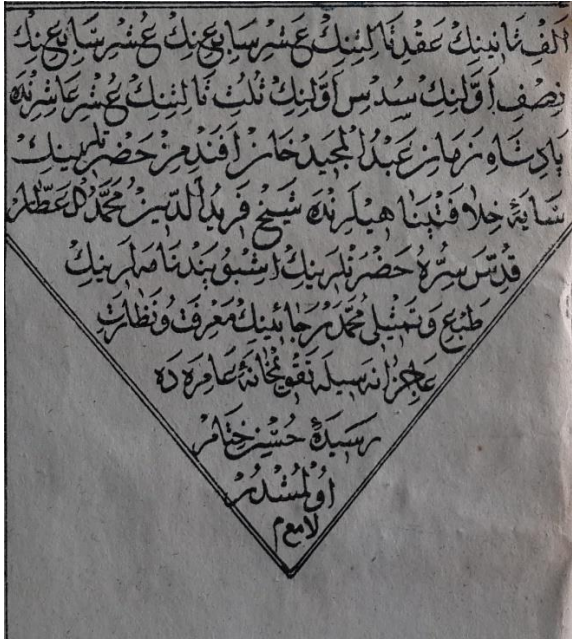
Ferağ kelimesi “müstensihler tarafından yazma eserlerin genellikle sonuna konulan ve metnin istinsahının bittiğini belirten kayıt için kullanılır; daha çok ‘kad vekaa'l-ferâğ’ ibaresiyle başladığından bu adı almıştır. Aynı zamanda ‘istinsah kaydı’ denilen bu satırlara bazan ‘ketebehû’ ifadesiyle başlamasından dolayı ‘ketebe kaydı’ adı da verilir. Yazmaların genellikle sonunda, eskiden beri yazı karakteri değişerek gittikçe kısalan satırların oluşturduğu bir üçgen şeklinde kaleme alınan ferâğ kayıtlarında bazan eksik bilgiler olmakla birlikte genellikle müstensihinin adı, istinsah tarihi ve yeri bulunur.”¹⁹³ Bununla birlikte eserin son sayfasını teşkil eden bu kayıtlarda eser ve hat sahipleri için dualara da yer verildiği görülür.¹⁹⁴

¹⁹² ¹⁹² Rıza Oğraş, “Türk Edebiyatında Kitap Yazımına ve Basımına Tarih Düşürme Geleneği”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 2/4 Fall 2007, ss. 647-648.

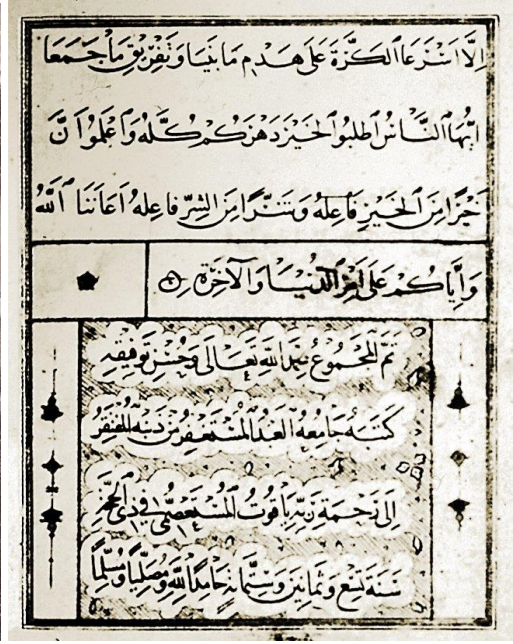
¹⁹³ Orhan Bilgin, “Ferâğ Kaydı”, *DİA*, c. 12, İstanbul:1995, ss. 354-355.

¹⁹⁴ Bkz. Bera Kemikli, “Hattatlara Vefâ: Ketebe Duası”, *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. XLIII, Sivas, 2019.

Kitapların yazılışlarına ve basımlarına düşürülen tarihlerin hem mensur hem de manzum örnekleri vardır. Zira ferağ kayıtlarında ve eser sonlarında verilen tarihlerde, tarih sanatının hemen her çeşidinde bazen tek bir kelime ya da terkip ile bazen ise bir mısra ya da bir manzume ile tarihler söylenmiştir. Aşağıdaki biri müellif hattı diğeri taşbaskı iki eserin ferağ kaydında yer alan tarih örneklerine bakalım:



Resim 1



Resim 2

Birinci resimde yer alan ferağ kaydı Yâkût el-Müsta'sımî'nin *Esrârü'l-Hükemâ* isimli eserinin müellif hattıyla yazılmış nüshasına aittir. Burada eserin tarihi “fi zilhicce senete tis’a ve semânîne ve sitte mie” şeklinde 689 yılını veren Arapça mensur bir ibare ile ifade edilmiştir. İkinci resimde ise Pend-i Attar nüshasının Sultan Abdülmecid zamanındaki bir taşbaskı nüshasının ferağ kaydındadır. Bu kayıttaki yer alan basım yılı tarihi “Elf-i sâninin akd-i sâlisinin aşr-i sâbi’inin öşr-i sâbi’inin nısf-ı evvelinin südü-i evvelinin sülüs-i sâlisinin öşr-i âşirinde pâdişâh-ı zamân Abdülmecîd Hân Efendimiz Hazretleri'nin sâye-i hilâfetpenâhîlerinde...” şeklinde kesirli ifadeler kullanılarak bilmeceli tarih türünde söylenmiştir.

Ketebe kayıtlarında eserlerin müellif veya müstensihleri tarafından tarih düşürüldüğü gibi kimi eser sonlarında yer alan bu tarihler eseri takdir edenler tarafından

düşürülmüştür. Bazen bir eser için birden fazla tarih düşürüldüğü de görülmektedir. Bu durum o eserin beğenilmiş ve kabul görmüş olmasına bağlanabilir.

Kitap yazımı için düşürülen tarihler içerisinde tesbit edilen en erken tarihlisi Kırımlı Ali'nin *Yûsuf ile Züleyhâ*'nın bitiş tarihi olan hicrî 630 (M. 1232)'i vermektedir.¹⁹⁵ Günümüzde pek rağbet görmeyen bu kadim geleneği yaşatmaya çalışan yazarlar mevcuttur. Bunun son örneklerinden biri Mustafa Efe'nin Yenişehirli şair Mahmûd Kemâlüddin Fenârî'nin hayatı ve *Terâne-i Tıflâne, Nevâ-yı Şebâb* ve *Mektûbât-ı Manzûme* adlı üç eserini ve şiirlerini içeren *Hâfız Mahmûd Kemâlüddin Fenârî Hayatı-Eserleri-Şiirleri* isimli eserinde yer alan Prof. Dr. Mustafa Kara'nın şu tarihidir:

Âsâr-ı Mahmûd Fenârî
Ebyât-ı Mahmûd Fenârî
Geldi üçler târîh dedi:
“Hû, Hâfız Mahmûd Fenârî”¹⁹⁶

1442

Günümüzde kitap kapaklarında yer alan ISBN numaraları ve basım tarihi bilgileri kullanım açısından pratik olsa da estetik olmaktan uzaktır. Ancak kitapların bitiş tarihlerini kayıt altına almak için düşürülen tarihler ince bir zevkin ve estetik bir sanat anlayışının ürünüdür. Ne yazık ki bu gelenek günümüzde unutulmaya yüz tutmuştur. Şimdi birkaç örnek daha ele alalım:

Salâhî'nin *Risâle-i Kudsiyye Tercüme ve Şerhi*'nin bitişine tarih:

İrdi itmâma Salâhîden eser
Buldı bir lafzile târîhe “zafer”

1180/1766

ظفر

Nev'î-zâde Atâyî, *Sohbetü'l-ebkâr* adlı mesnevîsinin bitişine:

Zihî nazm-i pâk

1035/1625

¹⁹⁵ Rıza Oğraş, a.g.m., s. 668.

¹⁹⁶ Mustafa Efe, *Hâfız Mahmûd Kemâlüddin Fenârî Hayatı-Eserleri-Şiirleri*, Bursa: Bursa Yıldırım Belediyesi Kültür Sanat Basımevi, 2021, s. 9.

زهی نظم پاک

Kınalı-zâde Ali Efendi'nin *Ahlâk-ı 'Alâ'î* adlı eserinin tamamlanışına Arşî'nin düştüğü tarih:

Oldı “Ahlâk-ı ‘Alâ’î ahsen”

972/1565

اخلاق عالی احسن

Cinânî'nin , *Cilâ'ü'l-kulûb* adlı mesnevîsinin bitişine düştüğü tarih:

Virüp anda târîh-i nazma nizâm

Didüm “bu kitâb oldı tamâm”

1003/1594

Şeyh Gâlib, *Hüsn ü Aşk*'ının tamamlanışına tarih:

Gâlib bu cerîde-i cefânın

Târîhi olur “Hitâmuhu'l-misk”

1197/1783

ختمه المسك

Esrâr Dede, *Dîvân*'ının tamamlanışına düşürülen tarih:

Tab' ile Esrârın oldı âleme Dîvânı fâş

1257/1841

طبع ایله اسرارک اولدی عالمه دیوانی فاش

Güldeste-i Riyâz-ı İrfân'ın basılışına tarih:

Ne a'lâ tab' olundı nüsha-i Güldeste-i İrfân

1302/1884

نه اعلى طبع اولندی نسخه کلدسته عرفان

Salâhî, *Tercümetü'l-Aşk* adlı kaside şerhinin bitişine düşürülen tarih:

Salâhî neşve-i vahdetle söyle târîh ana

Müzeyyen eyleye bezmi ziyâ-yı câm-ı müdâm

1172/1758

مزین ایلیه بز می ضیای جام مدام

Âlî Divanı'nın istinsah edilmesine Cevrî tarafından düşürülen tarih:

Yazıldı oldı makbûl-i ehâlî

Hatt-ı Cevrî ile Dîvân-ı Âlî

'Aceb târîh olur mısra'-ı sâni

Hurûfun evvelinden olsa hâlî

1056-1=1055/1645

خط جورى ايله ديوان على

Abdülbaki Gölpınarlı'nın *Mesnevî Şerhi*'ni bitirişine söylenen tarih:

Okuyan feyz-i pîri elde edüp

Kalbi envâr-ı aşk ile dolsun

Dört melek geldi söyledi Bâkî

Mesnevî şerh edildi hamd olsun

1392/1972

مثنوى شرح ايديلىدى حمد اولسون

2.2. Mezar Taşı Kitâbeleri ve Üzerlerindeki Tarih Manzumeleri

Mezar, Arapça ziyâret kökünden gelen “ziyaret mekânı” anlamında bir yer adıdır. Mezarların baş ve ayak kısmında yer alan taşlara mezar taşı veya -orada yatanın kim olduğuna şehadet ediyor olmasından dolayı- şâhîde ismi verilmektedir.¹⁹⁷ Mezar taşlarının tarihi çok eskiye dayanmaktadır. Örneğin Türk kültür tarihi açısından büyük önem taşıyan ve Orta Asya'nın çeşitli bölgelerinde büyük mezarlıklar oluşturacak

¹⁹⁷ Mustafa Bektaşoğlu, “Mezar Taşları”, *Diyanet Dergi*, <https://dergi.diyanet.gov.tr/makaledetay.php?ID=24164>, (05.06.2021).

derecede var olan -mezar üzerine toprak yığılarak yapılan- kurganların üstüne taş dikmek eski bir gelenektir. Bu mezar taşlarının bir kısmında kitâbeler de mevcuttur. Orhun yazıtlarının aslında Tonyukuk, Kültigin ve Bilge Kağan'a ait anıt mezarların taşları olduğu düşünülmektedir.¹⁹⁸

Mezar taşları ait oldukları devletin geçirdiği çeşitli evreleri açık bir şekilde yansıtır. Örneğin Osmanlı'nın kuruluş aşamasında, büyüme döneminde, Lâle Devri ve sonrasında mezarların tezyinatları farklı olmuştur. Ancak asıl konumuz olan tarih manzumelerinin dışına çıkmamak için yalnız taşlardaki kitabeleri ele alacak ve taşların tezyinatı konusuna girmeyeceğiz.

Mezar taşına yazılan yazılara mezar taşı kitâbesi veya Farsça bir terkip ile “Kitâbe-i seng-i mezar” isimleri verilir. Bu taşların şekilleri ve kitâbelerinin üzerinde yazılı olan bilgiler ile yazı hatları tarih ve sanat açısından önemli birer vesika teşkil etmektedir. Bu kitâbelere kabartma ve oyma olarak genellikle vefat eden şahsın adı, doğum-ölüm tarihleri ve mesleğine dair bilgiler yazılır. Bunlar dışında hayatın faniliği ve ölüm gibi konularda şiir veya edebî cümleler yazıldığı da bilinmektedir. Bu yazıların hattı genellikle nesih, sülüs ve talik'tir, Ahlat mezar taşlarında olduğu gibi kûfi hattın kullanıldığı da görülmektedir.¹⁹⁹ Şimdi kitâbelerde yer alan ibâreleri ve tarih manzumelerini daha detaylı ele alalım:

Kitâbelerin üst kısmına bazan besmele yazılmakla birlikte daha ziyade “hû, hüve'l-bâkî, hüve'l-hayyü'l-bâkî, hüve'l-hallâku'l-bâkî” gibi daima diri olanın, ebedî olanın ve yaratıcı olanın yalnız Allah olduğuna işaret eden ibarelere yer verilir. Bununla birlikte her şeyin fani olduğunu, her canın ölümü tadacağını belirten ayetler ile dünyanın faniliği ve ukbaya dair çeşitli hadislerin işlendiği de görülür. Her mezar taşında mutlaka bulunan bir ibare de ölenin ruhuna Fâtiha okunması dileğidir. Mezar taşlarının genellikle son kısmında kişinin ölüm tarihi verilir. Bu tarihler, bazen doğrudan kaydedildiği gibi bazen de bunların beraberinde veya tek başına tarih sanatıyla ifade edilmiştir. Ebced hesabıyla kişinin ölüm tarihini veren, ölünün meziyetlerinin dile getirildiği veya kendisine dua temenni edildiği bu tarihler birer kelime, terkip, satır, beyit veya kıtadan

¹⁹⁸ Nebi Bozkurt, “Mezarlık”, *DİA*, c. 29, Ankara, 2004, s. 519.

¹⁹⁹ Mustafa Bektaşoğlu, “Mezar Taşları”, *Diyamet Dergi*, <https://dergi.diyamet.gov.tr/makaledetay.php?ID=24164>, (05.06.2021)

müteşekkil olabilip, yalın bir ifadeden üst düzeyde sanatlı ibarelere kadar değişiklik gösterebilmektedir.²⁰⁰

Şehir vefeyâtnâmeleri geleneğimizde belli bir şehirde doğanların değil genellikle o şehirde vefat edenlerin biyografilerine yer verilir. Çünkü vefat edenlerin mezarları sonsuza dek o beldeye emanet edilmiş ve o kişiler doğarak değil ama o şehre gömülerek oralı olmuşlardır.²⁰¹ Şehir vefeyâtnâmelerinde en zengin birikime sahip şehir Bursa olduğu gibi, Hikmet Turhan Dağlıoğlu'nun "Bursa Mezarları" başlıklı yazıda ifade ettiğine göre Bursa mezarlıkları -Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemine ait mezarları barındırmasından dolayı- tarihî önem bakımından Edirne ve İstanbul mezarlıklarından üstündür.²⁰²

Tez konumuzla da ilişkili olmasından dolayı Bursa hazirelerinden seçtiğimiz örneklerle mezar taşlarındaki tarih manzumelerine birkaç örnek verelim:



Resim 3

Resim 4

Resim 5

Resim 6

Resim 7

²⁰⁰ Nebi Bozkurt, a.g.m., s. 521.

²⁰¹ Bedri Mermutlu, Hasan Basri Öcalan, *Tarihi Bursa Mezar Taşları-1 Bursa Hazireleri*, Bursa: Bursa Kültür A.Ş. Yay., 2011, s. 13

²⁰² Bedri Mermutlu, Hasan Basri Öcalan, a.g.e., s. 11.

Üçüncü resimde yer alan mezar taşı Celvetî şeyhi İsmail Hakkı Bursevî'ye aittir. Mezar taşı kitâbesi şöyledir:

Hüve ni'me'l-Ğafûr
Kutb-ı zamâne Şeyh İsmâ'il Hakkî hak bu kim
İrişdi ilm-i zâhir ü bâtında hakkâ gayete
Oldı behište tâir kudsi ruhu per-efşân
Müsterşidânın eyledi üftâde hâk-i firkate
Tahrîr etdim Hâdiyâ târîh-i sâl-i rihletin
Hak Hak dedi azm eyledi Hakkî Efendi cennete
Sene 1137 h.

Dördüncü resimde yer alan mezar taşı fotoğrafı Bursa Yeşil Türbe haziresinde medfûn olan Hudevendigâr ve Kocaeli mutasarrıfı ve Kocaeli valisi olan Vezir Ahmet Aziz Paşa'ya ait kabrin ayak taşının yan cephesini göstermektedir. Kitâbesi şöyledir:

Me'mur olup o Âsâf tabur kurdı sâf sâf
Şemşir-i adli ber-kef katl itdi anı ammâ
Çok ehl-i bağy ü tuğyân buldı belâsın ol an
Seyf ile oldı bî-cân Osman ü Es'ad âsâ
Bu hizmet-i bülendi Rüstem-veş itdi kendi
Şâh-ı cihân beğendi bu câhı kıldı i'tâ
Cami'le türbe âbâd itdi o zat-ı pür-dâd
Ref' oldı zulm ü bîdâd oldu Burusa ihdâ
Târîh-ifevti oldı âlem kederle doldı
Câh-ı behiştî buldu Ahmed Azîz Paşa
Sene 1229

Beşinci resimde yer alan mezar taşı Bursa Kazganî Mektebi haziresinde medfûn olan Müderris Şerif Mehmed Efendi'ye aittir. Kitâbesinde şu yazılıdır:

Hüve'l-Bâkî
Müderrisîn-i kirâmın cevâd-ı mümtâzı
Şerif Mehmed Efendi o hâtem-i devrân
Bırakdı devlet ü câhın bu fani dünyânın

Hulûs-ı kalb ile bağ-ı bekâya oldu revân
İlâhî ola Mehmed Saîd Efendi'nin
Makamı huld-ı berîn hem-nişîni hûr-i cinân
Vefatı sâline Sâdık düşürdü târîh
Cinânı kıldı Mehmed Şerif Efendi mekân
Sene 1205

Altıncı resimde yer alan mezar taşı Bursa Hoca Alizâde Cami haziresinde medfun olan Zeynep Hanım'a aittir. Kitâbesindeki manzume şöyledir:

Ğark-ı Tahir'den yine bâd-ı ecel
Hâke yeksân etdi bir meh(i)-peykeri
Bağ-ı ismetde gül-i zîbâ idi
Emr-i Hak'la soldu vech-i enveri
Tâzelikte câm-ı mevti etdi nûş
Nûş ide me'vâda âb-ı kevseri
Vâlideynin yakdı nâr-ı firkate
Görmesinler bir dahi şimden-geri
İdeler ömr-i tabi'iyi güzer
Devlet ü sıhhat ile bâkileri
Geldi bir târîh ana menkûtle
Oldı Zeyneb Hanım'ın cennet yeri
Fî 12 Rebiülevvel Perşembe
Sene 1203

Yedinci resimde yer alan mezar taşı Bursa Üçkozlar Dergâhı haziresinde medfun olan Bahaeddin Efendi bin Şeyh Abdurrahman Efendi'ye aittir. Kitâbesinde yazılı olan tarih manzumesi Mehmed Şemseddin Ulusoy'a ait olup *Misbâr-ı Şemsî* adlı eserinde de yer almaktadır.²⁰³ Kitâbe şöyledir:

Hüve'l-Bâkî
Şeyh-i Üçkozlar Hacı Abdurrahman Efendizâde

²⁰³ *Misbâr-ı Şemsî* adlı eserde ele alınan şahısların Mehmed Şemseddin Ulusoy Efendi'ye ait ve mezar taşlarında mahkuk olan tarihlerinin fotoğraflarını ekler bölümünden inceleyebilirsiniz.

Yani Bahaeddin Efendi olup Firdevs-nişîn
Âzim-i sû-yi cihad olmuşdu amma ki henüz
Yirmi yaşında iken oldu behişt içre mekîn
Hastalık ârız olup kendisine avdet edüp
On sekiz gün sonra dünyâdan heman çekdi elin
Şehr-i mâtemde fedâ-yı cân edüp oldu şehîd
Şâh-ı deşt-i Kerbelâ'ya Hak anı kılsın karîn
Besmeleyle çıkdı cevherler gibi târîh-i Şems
Eylesin Mevlâ makâmın bağ-ı firdevs-i yerîn
3 Muharrem sene 1335

Mezarlar fizikî varlıkları, stilleri, sembolleri ve kitâbelerine nakşolunmuş bu mesajları ile geleneğimizde hayat ve ölüm arasındaki ilişkisi en mükemmel şekilde gösteren maddi varlıkların başında gelmektedir. Zira mezarlar vefat edenlerin kimliğini beyan eden bir vesika olmanın ötesinde –kabir sahibi ölünün kendisini aşan- mistik bir tarih ve kültür unsurudur.²⁰⁴ Mehmet Akif Ersoy'un Mezarlık adlı şiirinde: “Fakat o bir koca deryâ-yı sermediyyet idi / Ki her hazîre-i sengîni mevc-i müncemidi” beytiyle sonsuzluk denizinin donmuş bir dalgasına benzettiği bu âbidevî mezar taşlarının çoğu ne yazık ki kaybolmuş, bir kısmı dönemin idaresi tarafından yapı ve kaldırım taşı olarak kullanılmış, bir kısmı da harab olup yok olmaya yüz tutmuştur.²⁰⁵

²⁰⁴ Bedri Mermutlu, Hasan Basri Öcalan, a.g.e., s. 14.

²⁰⁵ Tarihi değere sahip eski mezar taşlarını kayıt altına almak için pek çok kitap ve makale kaleme alınmıştır. Kitaplar için Bkz. Bedri Mermutlu, Hasan Basri Öcalan a.g.e.; Bedri Mermutlu, Hasan Basri Öcalan, *Tarihi Bursa Mezar Taşları-2, Emir Sultan Mezarlığı*, Bursa: , Bursa Kültür A.Ş. Yay., 2012; Bedri Mermutlu, Hasan Basri Öcalan, *Tarihi Bursa Mezar Taşları-3 Pınarbaşı Mezarlığı* (c. I-II), Bursa: Bursa Kültür A.Ş. Yay., 2016; Süleyman Berk, *Zamanı Aşan Taşlar* (c. I-II), İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yay., 2016; Mehmet Samsakçı, *Ölüme Açılan Estetik Kapı Türk Mezar Taşları*, İstanbul: Kitabevi Yay., 2017; Fatih Çavuş, *Osmanlı Mezar Taşlarının Sırları*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yay., 2019; *Tarihî Edebî ve Kültürel Açından Osmanlı Mezar Taşları*, Ankara: DİB Yay., 2020; H. Necdet İşli, Mehmet Kökrek, *Yeniçeriler & Remizleri ve Mezar Taşları*, İstanbul: Dergah Yay., 2017; Arif Hikmet Koyunoğlu, *Kitâbe-i Seng-i Mezar*, İstanbul: Turkuaz Yay., 2016; İsmail Yücedağ, *Osmanlı Epigrafisi Kitabeler ve Mezar Taşları*, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul: 2017; İshak Güven Güvelioğlu, *Osmanlı Mezar Taşları*, İstanbul: Türkiye Anıtlar Derneği Yay., 2008; Hans Peter Laqueur, *Hüvel Bakî/ İstanbul'da Osmanlı Mezarları ve Mezar Taşları*, çev. Selahattin Dilidüzgün, Tarih Vakfı Yurt Yay., 1997; Lütfi Şeyban, *Osmanlı Dönemi Taraklı Mezar Taşları ve Kitabeleri*, Sakarya: Sakarya Büyükşehir Belediyesi Yay., 2008; Kadir Pektaş, *Bitlis Tarihi Mezarlıkları ve Mezar Taşları*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 2001; Hüseyin Kutlu, *Kaybolan Medeniyetimiz/ Hekimoğlu Ali Paşa Camii Haziresi'ndeki Tarihi Mezar Taşları*, İstanbul: Damla Yay., 2005; Nidayi Sevim, *Medeniyetimizin Sessiz Tanıkları Eyüp Sultan'da Osmanlı Mezar Taşları ve Ebedi Eyüp Sultanlılar*, İstanbul: Kitap Dostu Yay., 2009; Eyüp Nefes, *İlkadım Seyyid Kutbiddin Mezarlığı Tarihi Mezar Taşları*, Samsun: Etüt Yay., 2009; Naci Bakırcı, *Mevlevi Mezar Taşları*, İstanbul: Rumi Yay., 2005; İgor Kurmuşin, *Yenisey Eski Türk Mezar Yazıtları*, çev. Rysbek Alimov, Ankara: Türk

Günümüzde Osmanlı Türkçesi'nin yazıldığı eski alfabe kullanımdan kalktığı için Latin harfleri ile böyle veciz sözlerin o kitabelere sığdırılması ve sanatlı bir hatla kaydedilmesinin pek imkanı kalmamıştır. Sadece ölünün yattığı yeri belli eden genellikle mermerden yapılan ve belli bir üslûbu olmayan mezarlarla doldurulan kabristanlarda eski sanat ruhu ve estetik kaygı hissedilmez olmuştur.

3. TARİH DÜŞÜRME SANATININ BAŞLANGICI VE TARİHİ GELİŞİMİ

İlk defa nerede ortaya çıktığı kesin olarak belirlenemeyen tarih düşürme sanatı, XII. yüzyılda Fars edebiyatında kendini göstermiş daha sonra Türk edebiyatına, oradan da Arap edebiyatına intikal etmiştir. Edebiyatımızda XIV. yüzyıldan itibaren gelişme göstermiş, en parlak dönemini ise XVIII. yüzyılda yaşamıştır.²⁰⁶ Tarih düşürme sanatının başlangıcından günümüze değin nasıl bir seyr aldığı örneklerle inceleyelim.

Divanlardan, sanat âbidelerinin kitabelerine ve mezar taşlarına kadar pek çok alanda karşımıza çıkan tarih düşürme sanatının Türk-İslâm edebiyatının orta dönemlerinde kullanılmaya başlandığı söylene de ilk örneklerinin daha eski zamanlarda verildiği bilinmektedir. Tarih düşürme sanatının ilk belirtileri sayılabilecek birkaç örnek olarak şunları zikredebiliriz:

Dil Kurumu, 2017; Raif Vırmiça, *Kosova Tekkleri Türbeleri ve Kitabeli Mezar Taşları*, İstanbul: Sufi Kitap Yay., 2010; Edhem Eldem, Günay Kut, *Rumelihisarı Şehitlik Dergahı Mezar Taşları*, Boğaziçi Üniversitesi Yayinevi, 2011; Ali Rıza Özcan, *İstanbul'un 100 Mezar Taşı*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yay., 2013; Nidayi Sevim, *Osmanlı Mezar Taşlarında Manzum Metinler*, İstanbul: Kitap Dostu Yay., 2015; Hamiyet Bilgili, *Söğüt Osmanlı Mezar Taşları ve Kitabeleri*, İstanbul: Tunç Yay., 2019; Mehmet Kılavuz, İlder İgit, *Tunceli'deki Mezarlıklar ve Mezar Taşları*, Hiper Yayınları, İstanbul: 2018; Alperen Kayserili, *Erzurum Şehrindeki Mezar Taşlarının Kültürel Coğrafya Bakış Açısıyla İncelenmesi*, Erzurum: Fenomen Yay., 2017; Musa Seyirci, Ahmet Topbaş, *Afyon Karahisar Yöresi Türkmen Mezar Taşları*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yay., 1983; Gülsen Baş, Ayşegül Bekmez, Gülsün Ebiri, Mesut Gül, Resul Yelen, *İstanbul Davut Paşa Külliyesi Haziresi ve Mezar Taşları*, Hiper Yayınları, 2020; Zeynep Uçar, *İstanbul Çorlulu Ali Paşa Külliyesi Mezar Taşları*, İstanbul: Yalın Yay., 2019; İshak Güven Güvelioğlu, Murat Ümit Hiçyılmaz, Mustafa Gürdal, *Rize Hemşin İlçesi Tarihi Mezar Kitabeleri*, İstanbul: Kaknüs Yay., 2010; Mahmut Ökçesiz, *Kuşadası Adalızade Osmanlı Mezar Taşları*, İstanbul: Kitap Matbaacılık, 2013.

²⁰⁶ "Tarih Düşürme" *DİA*, s. 80; Turgut Karabey, a.g.e., s. 51.

Bayezid Bestâmî'nin vefatına:

Vâsılı'l-Bekâ

261

واصل البقا

Edirne'nin Fethine:

Didiler feth-i bâb-ı Edrene bâd

762

ديديلر فتح باب ادرنه باد

Timur'un Sivas'ı yakıp yıkmasına:

Harâb

803

خراب

sözleri ile tarih düşülmüştür. Kısa ve anlamlı sözcüklerin sayılara göre daha akılda kalıcı olması ve söyleyişe letafet katması bu sanatı öne çıkaran özelliklerden biridir.

Müverrihlerin sayıca arttığı dönemlerde kimi şairler geçmişteki olaylara da tarih düşmüşlerdir. Ancak Evliya Çelebi'nin söylediği tarihler şayet sonradan düşürülmediyse bu tarihlerin şiir içerisinde yer almış olmaları dolayısı ile edebiyat tarihçiliği açısından bu sanatın H. IX. yüzyıldan itibaren edebiyatımızda yer aldığını söyleyebiliriz.²⁰⁷

Tarih düşürme sanatı Rumeli Hisarı'nın yapımı ve İstanbul'un fethi ile hız kazanmıştır. Bu sebeptendir ki İstanbul'un fethi tarih düşürme sanatı için bir dönüm noktası olarak kabul edilir. Fetih için düşülmüş tarihlerden birkaç örnek verelim:

Küffâra kıyamet

857

كفاره قيامت

²⁰⁷ İsmail Yakıt, a.g.e., ss. 165-168.

Feth-i İstanbul'u fırsat bulmadılar evvelûn
Feth idüb Sultân Mehmed didi târih: “Âhirûn”
(Fatih Sultan Mehmed)

857

اخرون...

Çü Sultan Mehemed Şeh ibn Murad
Buyurdu İstanbul'a 'azm-i cihad
Ganîmet olub her guzat-ı enam
Yazıldı buna 'Arş'ta menkıbe
Ki târihdir: “Beldetun tayyibe” (tun)

857

بلدة طيبة

“Beldetun tayyibetun” ifadesi Kur'ân-ı Kerîm'in Sebe Sûresi 14. ayetinde geçmektedir. Bu ifade “temiz belde” anlamına gelmektedir. Çağ açıp çağ kapatan bu kutlu fethi Kur'ân-ı Kerîm'de de işaret bulunduğu kast edilerek söz konusu kelimeler seçilmiş ve fethi tarih düşülmüştür. Müverrihinin kim olduğu kesin olarak bilinmemekle birlikte Fâtih devri alimlerinden Molla Câmî tarafından yazılmış olması muhtemeldir. Bu tarihin hesaplanışında farklı bir uygulama dikkat çekmektedir. Arapça bir terkip olan bu iki kelimenin sonunda yer alan müenneslik ta'ları (tau te'nis) yani kapalı ta'lar yaygın olan uygulamada ha (ه) harfi gibi 5 sayı değeri ile hesaplanırken, burada açık te (ت) harfi gibi 400 sayı değeri ile hesaplanmıştır. Bunun gibi Arapça terkiplerde bazı istisnalar mevcut olsa da bu dönemden sonra Arapça tarihlerde dahi kural gereği kapalı ta'lar da 5 sayı değeri ile hesaplanmaya gelmiştir.²⁰⁸

Rumeli Hisarı ve İstanbul'un fethine dair düşürülen tarihlerin müverrihleri kesin olarak bilinmemekle birlikte bir çoğunun Hızır Bey'e ait olduğu düşünülmektedir. Hızır Bey ve şair padişahlarımızdan olan Fatih Sultan Mehmed öncesindeki tarihlerin müverrihleri ise bilinmemektedir.

²⁰⁸ İsmail Yakıt, a.g.e., ss. 171-172.

Hızır Bey'den sonra tarih düşürme sanatı için, edebiyat tarihinde gelişme devri diyebileceğimiz yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönem hicri IX. asrın ikinci yarısı yani 857 yılı ile hicri XI. asrın 1100 yılları arasını kapsamaktadır. Hicri IX. asrın ikinci yarısında öne çıkan müverrihler arasında şu isimleri zikredebiliriz: Halimî, Na'tî, Lâmi'î Çelebî, Şâhidî, Ahî Çelebî, Necâtî, Zenbilli Ali Cemâlî Efendi, Şeyh Hamdullah, İdris-i Bitlisî.

Bu dönem tarihlerine örnek olarak İdris-i Bitlisî'nin Kocamustafapaşa Cami anakapı kitabesinde yer alan tarihine bakalım:

Rabbi evsil savâben bânîhâ

897

رب اوصل صوابا بانيتها

Hicri X. asırda tarih düşmüş başlıca isimler ise şunlardır: Derviş Mehmed, İbn Kemal, Lâmi'î, Hüdâyî, Sun'î, Muhlis, Refikî, Rıza, Bîdârî, Kandî²⁰⁹, Fuzulî, Üskübî İshak Çelebî, Kanunî, Nazmî, Rahmî, Seyfullah Efendi, Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi, Hasbî, Arnavut Yahya Bey, Sihri Çelebî, Hüdayi Mustafa Efendi, Günâhî, Arşî, Silistrelî Şükrü, Şa'bî, Defterdar Celâl Bey, Zillî, Cevherî, Fevrî, Selimî, Emirî, Nihâdî, Cinânî, Eminî, Tîğî, Edirneli Sufî- zâde Dâ'î, Sâ'î, Ulvî, Hilâlî, Hâşimî, Bülbülü, Uyum, Neccâmî, Bağdatlı Ruhî, Yeni Pazarlı Vâlî.

X. asır tarihlerine örnek verecek olursak İbn Kemal'in Yavuz Sultan Selim Han'ın vefatına düştüğü tarih şöyledir:

Ehl-i îmân rûhı için fâtiha

926

اهل ایمان رحي ایجون فاتحه

²⁰⁹ Sehî'nin tezkiyesinde Kandî için "Lâtif eş'ârı ve garrâ kasideleri var ve ziyade eyü müverrihdür. Çok eyü tarihler dimişdir." (116/b) dediği kaydedilmiştir. Yine Kandî için A. Çelebi'nin "ol bu tarih fenninin feridi; ol ehl-i tahkik, sayirler ehl-i taklid idi." dediği kaydedilir. Bkz. Harun Tolasa, *16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi*, Akçağ Yay., s. 336, 338.

Kanunî Sultan Süleyman'ın Bağdat'a gelişine ünlü şair Fuzulî şu tarihi düşmüştür:

Geldi burc-i evliyâya pâdişâh-ı nâm-dâr

941

کلدی برج اولیایه باد شاه نامدر

Üsküp'de Vardar Nehri üzerindeki II. Sultan Murad'ın yaptırdığı köprüye Hilâlî şöyle bir tarih düşmüştür:

Tamir olunmak ile yapıldı gönli halkın

Oldı Hilâlî târihi: Termîm-i cîsr-i bâlâ

987

ترمیم جسر بالا

Hicri XI. asırda tarih kaleme almış müverrihlerin başlıcaları ise şunlardır: Sâ'î, Cinânî, Hâşimî, Tîrî, Seyrek-zâde Muslî Çelebî, Na'tî, Hüsâmî, Bağdatlı Ruhî, Misâlî, Tâlibî, Manastırlı Keşfî, Bağdatlı Vahdetî, Bağdatlı Ahdî, Câhî, Kâbilî, İzzeti, Fâ'izî, Sıddıkî, Hükmî, Hâletî, Nev'î-zâde Atâyî, Cevrî, Feyzî, Şehrî, Sipâhî, Resmî, Şeyh Nazmî Efendi, Uşşâkî-zâde Bakî, Râ'î Hasan Efendi, Ziver, Evliya Çelebi, Abdülaziz Efendi, Nâ'ilî, Bezmî, Nisârî, Tâlib, Fevzî, Haylî, Rüşdî, Kalâyî, Nakşî, Yahya Dede, Zamirî, Sâbit.

XI. asır tarihlerine örnek olarak Cinânî'nin Padişah III. Murad'ın vefatına düştüğü tarih şöyledir:

Gitdi Sultan Murâd nâ-gâh hayf

1003

کتدی سلطان مراد ناکه حیف

Tarih düşürme sanatına büyük ivme kazandıran Bursalı Hâşimî, Şeyhülislâm Yahya Efendi'nin şeyhülislâmlığa tayinini şu sözlerle tarihlemiştir:

Yahya Efendi hamdü li'llah müfti oldı 'adl ile

1031

یحیی افندی حمد لله مفتی اودی عدل ایله

Evliya Çelebi'nin Doğan Kalesine düştüğü tarih işe şöyledir:

Evliyâ hayr du'â ile didi târîhini:

Hak Teâlâ eyliye bu hısnı a'dâdan emîn

1072

حق تعالی ایلیه بو حصنی اعدادن امین

Hicri XII. asırda eser veren müverrihlerin başlıcaları şunlardır: Zekî, Şu'ûrî, Tâlib, Vâsıf, Nâbi, Vehbî Dede, Dürrî, Birrî, Hacı Mehmet İsmet Bey, Şeyhüslâm İshak Efendi, Yümnî, Seyyid Vehbî, Râzî, Şeyhüslâm Es'ad, Müstakîm-zâde, Münif, Cemâlî-i Uşşâkî, Lebîb, Salahî, Vâcid, Hâdi, Neylî, Nedim, Necib, Mehîb, Behişî, Zati, Rahmî, Nîmet, Hâzik, Sünbül-zâde Vehbî, Yenişehirli Belîğ, Fıtnat, Ragıp Paşa, Zihnî, Râmiz, Râtîb, Sadî, Surûrî.

Hicri XII. asırda Konya Mevlânâ Türbesi'nin tamirine şair Nâbi şöyle bir tarih düşmüştür:

İtdi nüzûl mısra'-ı târîhi ğaybdan:

Ta'mîr olundı künbet-i 'ulyâ-yı Mevlevî

1110

تعمیر الندی کنبد علیای مولوی

Tarihçi Nâ'imâ'nın vefatına Müstakîm-zâde'nin yazdığı tarih:

Nâ'imâ gitdi Firdevs-i na'îma

1128

نعیمای کیتدی فردوس نعیمای

Galata Mevlevîhanesi şeyhi Nâyî Osman Dede'nin vefatına ve akabinde oğlu Sırrî Bakî Dede'nin meşihat vazifesini devralmasına, Sünbül-zâde Vehbî şöyle bir tarih düşmüştür:

Osman Dede göçdi ola Sırrî Bakî

1164

عثمان دده کوچدی اوله سری باقی

Tarih düşürme sanatı Hicri XII. yüzyılın sonundan başlayarak XIII. yüzyılda Surûrî ile altın çağını yaşamıştır. Surûrî hem kendi zamanındaki olaylara hem de kendi zamanından önce vuku bulmuş tarihi hadiselerle de tarih düşmüştür. Surûrî'nin kendisinden önceki olaylara düştüğü tarihlere\ Sultan Orhan'ın cülusuna düştüğü bir tarihi örnek verelim:

Tahtı zeyn itdi Surûrî didi mühmel târih:

Bâreka'llâhu cülus eyledi Sultân Orhan

726

بارك الله جلوس ايلدى سلطان اورخان

Hicri XIII. yüzyılda eser vermiş müverrihler arasında şu isimler öne çıkmaktadır: Surûrî, Fevzî, Aynî, Müştak, Refî', İhya, Münib, Vehbî, Sünbül-zâde Vehbî, Lebîd, Şeyh Gâlib, Vak'anüvis Es'ad, Bakî, Tayyar Paşa, Âsim, Esrar Dede, Râsim, Celâlî, Mustafa Ârif Efendi, Zihnî, Salim, Derviş, Tâlib, Nezri, Keçeci-zâde İzzet Molla, Benli-zâde İzzet, Vâsîf, Hikmet, Mazharî, Nâfi²¹⁰, Osman Nuri Efendi, Şeyhülislâm Arif Hikmet Bey, Besim, Safayî-i Mevlevî, Nâtîkî, Meşhûrî, Sermed, Hayrî, Pertev Paşa, Şâkir, Na'îm, Vâkîf, Ziver, Cevâd, Enîs, Bahâ'î, Leyla.

Hicri XIII. yüzyıl tarihlerine birkaç örnek verecek olursak, Neyyir Dede namıyla tanınan Abdülhalim Efendi'nin çilehanesinin tamamlanmasına Esrar Dede şu tarihi söylemiştir:

Geldi dört beyt-i sema' ile bu târih Esrâr

Çıkdılar hücreye Neyyir Dede Nuri Dede nev

1215

جيقيدير حجره يه نير دده نوري دده نو

²¹⁰ Nâfi'nin müverrihliği ve tarihlerine dair geniş bilgi için bkz.: Halime Çavuşoğlu, "19. Yüzyıl Sosyal Siyasal Olaylarına Bir Bakış: Bir Tarih Üstadı Nâfi ve Tarih Manzumeleri", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum. 2014, ss. 84-105.

Çanakkale’de bir mezar taşında Aynî’ye ait şu tarih yazılıdır:

Dökdi Aynî katre-i eşkin didi târihini

Eyledi Fevzî Efendi kûy-i ukbâda mekân

1222

ایلدی فیضی افندی کوی عقباده مکان

Osmanlı devletinde 3 Kasım 1839’da ilân edilen Tanzimat Fermanı ile Batı modeline uygun düşünce ve hayat tarzının başladığı kabul edilmektedir. Hicri XIII. asrın ikinci yarısında başlayan bu süreçle geleneksel edebiyatımızın nazım şekilleri, şekil ve muhteva bakımından değişmiştir. Tanzimat döneminin bu özelliklerinden ebced hesabıyla tarih düşürme geleneği de etkilenmiş ve bu tarihten itibaren tarih düşürme sanatı da zayıflamaya yüz tutmuştur. Tarih düşenlerin sayısı oldukça fazla olmasına rağmen tarihlerin sayılarında azalmalar görülmektedir.²¹¹

Tanzimat’tan latin harflerinin kabulüne kadarki süreçte (H. 1255-1347/M. 1839-1928) tarih kaleme almış müverrihlerin başlıcaları şunlardır: Aynî, Arif, Tûrabî, Tâlib, Vak’anüvis Es’ad, Şeref Hanım, Recâ’î, Lebîb, Kıbrısîzâde Hakkı, Zâ’ik, Şemseddin Mısrî, Nâtıkî, Hakkî, Safvet, Kerîmî, Şinâsî, Kâzım, Ziver, Nüzhet, Mihrî, Şefik, Melih, Şevkî, Sâ’ib, Senîh, Zihnî, Hasırî-zâde Mehmet, Şem’î, Ref’et, Namık Kemâl, Sabrî, Rahmî, Ziya Paşa, Nevres, Zühdî, Fehmî, Fuat Paşa, Lütfî, Subhî, Gâlib Çelebî, Misli, Hacı İzzet Paşa, Fâzıl, Münîr, Şuayb, Sadîk, Sıdkî, Abdî, Tal’at, Râşid, Mahfî, Sâlik, Fikrî, Ali Emirî, Tahir Kudsî, Mahmut Murat, Muhtar, Hattat Rıza, Celâl, Ali Ekrem Bolayır, Hüseyin Nâzım Paşa, Tahir Olgun, Vâsıf, A. Celâleddin Dede, A. Remzi Dede, Cemîl, Sâmi, Abdülbaki Gölpınarlı, Belhî, Halil Edib Bey, Edip Harabî, Nurî, Necmeddin Okyay, Hammamî-zâde, Sofu-zâde Abdülkadir Efendi.

Zâ’ik Efendi’ye ait bir tarih:

Rûm iline ‘azm ü ‘avdet kıldı Hân Andü’l- Mecid

1265

روم ایلینه عزم و عوت قیلدی خان عبد المجید

²¹¹ İsmail Yakıt, a.g.e., s. 292.

Haydarpaşa Selimiye Kışlası kitabelerinden birinde Ziver'e ait şu tarih tazıdır:

Cevherin târihle tezyin eyle Zîver bâbını:

Yapdı bâlâ kışlayı Hâkân-ı dîn Abdü'l-Mecid

1266

یابدی بالآ قشله بی خاقان دین عبد المجید

Hacı Bektaş Veli'nin türbesinin yapılışına Ali Emirî'nin düştüğü tarih:

Geldi üçler eyleyub târih hamd-i Hamîd'e

Dil-küşâ oldı mekân-ı Hâcî Bektâş-ı Velî

1311

دلکشآ اولدی مکان حاجی بکتاش ولی

Abdülbaki Gölpınarlı'nın Seyyid Abdülkadir Belhî Efendi'nin vefatına düştüğü tarih:

Hazret-i pîr Abdü'l-Kâdir-i Belhî

O şeref-bahş ehl-i Beyt-i siyâdet

Gizleyüb nûr-i vech-i pâkini bizden

'Âlem-i gaybe gitdi mîr-i hüviyyet

Oldı târîh-i tâm rihleti Bâkî

Geçdi sâki-i cezbe-i Ahadiyyet

1341

کجدی ساقیء جذبہء احديث

Ali Emirî Efendi'nin vefatına Tahir Olgun'un düştüğü tarih:

Yükselüb rûh-i Emîrî tenden

Bezm-i bâlâyı edindi tenzil

Fevtinin oldu güher târîhi:
Kurb-ı gufrâna revân-ı nâ'il
1342
قرب غفرانه روانی نائل

Yahya Kemal Beyatlı'nın Varşova sefaretine tayinine Tal'at'ın düştüğü tarih:

Mîr Yahyâ Kemâl fazliyle
Ne revâdır düşe Çukurova'ya
Keff-i yed eyledim didi târîh:
Gitdi Yahyâ sefir Varşova'ya
1344

کیتدی یحیی سفیر وارشووايه

Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin 1 Kasım 1928 tarihinde yaptığı harf inkılâbı ile yüzyıllardır kullanılan Arap harflerinden müteşekkil Türk alfabesi terk edilmiş yerine Batı'nın kullandığı Latin harflerinden yeni bir Türk alfabesi oluşturulmuştur. Eski alfebede bulunan dâd (ض), zel (ذ), se (ث) gibi bazı Arap harflerinin tam karşılığı Latin harflerinde olmayınca fonetiği benzer sesler aynı işaretle gösterilir olmuştur. Arap alfabesindeki her bir harfin ebced değeri farklı olduğundan dolayı yeni vaziyette Latin harfleri ile tarih düşmek problem teşkil etmiştir. Bununla birlikte yeni alfabeyle tarih düşme sanatının tarihe karışmasını hızlandıran bir diğer etken her hecede bir sesli harfin yazılması durumudur. Sesli harflerin ebced değerleri küçük olduğundan yüksek sayılara erişip istenilen tarihi yakalamak güçleşmiştir. Denilebilir ki harf inkılâbının ardından tarih düşürme sanatı hızını ve önemini büyük ölçüde yitirmiştir. Bununla birlikte tarih düşürme hareketi eski harfleri bilen ilgilileri ile zayıf da olsa sürdürülmüştür.

Bu dönemden itibaren tarihlerin hesaplanması, tarihi veren mısra veya beyitlerinin eski harflerle gösterilmesi ve yine Arap harflerince sayı değerlerinin toplanması ile mümkün olmuştur. Bir başka husus da vezin değişikliğine dairdir ki harf inkılâbından sonra yazılân şiirlere baktığımızda aruz vezninden ziyade hece vezninin tercih edildiği görülmektedir. Yine hicri takvim tarihine göre düşürülmüş tarihlerde aruz veznince

yazılmış olanların yekûnu epey olsa da bir kısım tarihlerde aruz vezni özellikleri aranmamalıdır.²¹²

Latin harflerinin kabulünden günümüze (H. 1347-1441/M. 1928-2020) tarih düşmüş müverrihlerden bazıları şunlardır: Necmeddin Okyay, Abdülbaki Gölpınarlı, Nâ'îl, Tahir Olgun, A. Remzi Dede, İbnülemin, Hasan Basri Çantay, Uğur Derman, Arif Nihat Asya, İskender Pala, M. Tahralı, Orhan Okay, Fatih Gökmen, Nureddin Rüştü Bingöl, Nuri Gençosman, Mesud Karacalp, Yusuf Cemil Ararat, Necmeddin Üsküdârî, Kemal Edip Kürkçüoğlu, Kemal Elker, Halis Erginer, Mehmet Çavuşoğlu, İsmail Yakıt (Yakut), Mustafa Kara, A. Altıkuşlar, Yaşar Akdoğan, Mahmut Ak, Murat Bardakçı.

İbnülemin Mahmut Kemal İnal'ın İsmail Saib Bey'e yazdığı tarih:

Geldi yüz hurre didi târîhini

Gitdi İsmail Efendi Cennete

1356

کیتدی اسماعیل افندی جنته

Necmeddin Okyay'ın İbnülemin Mahmut Kemal İnal'ın vefatına düştüğü tarih:

Gitdi ol devr-i kadîmin ber-güzâr-ı bihteri

Lâyık-ı ğufrân ide, Rabb-i Rahîm ü Zü'l- Cemâl

Düşdü bir târîhi gevher, Necmî, gözden yaş gibi

Vuslat-ı Yezdân'a mazhar oldun ey Mahmud Kemâl

1377-1=1376

وصلت یزدانه مظهر اولدوک ای محمود کمال

Uğur Derman'ın Süheyl Ünver'in vefatına düştüğü tarih:

Marifetde ün veren; kâmil, zarif, üstâd idi,

Gitdi irfan âlemi gönülden duydu sızı, hayf!

“Hap” gelir cevherle târîh, fevt için tıp pîrine:

Ufkumuzdan gâib oldu o Süheyl yıldızı hayf

1396+10=1406

²¹² İsmail Yakıt, a.g.e., ss. 331-332.

افقمز دن غاءب اولدى او سهيل بيلديزى حيف

Yakut'un (İsmail Yakıt) Samiha Ayverdi'nin vefatına düştüğü tarih:

Okunsun târihi menkutu Yakut bezm-i vâlâda

Cemâlullah'a dek seyrâna gitmiş Sâmiha Hanım

1413

جمال الله دك سيرانه كتمش سامحه خانم

Küresel bir salgın hastalıkla mücadele dolayısı ile camilerimizin bir müddet yalnız kaldığı 2020 yılında Mustafa Kara'nın düştüğü "Garib Kandile Tarih":

Üç aylar ve Mirac gecesi

Gelip geçiyor nicesi

Çıktılar yediler dediler:

"Geldim:Garib Berat Gecesi"

2020

كدم غريب برات كجه سي

4. TARİH DÜŞÜRME SANATININ ÇEŞİTLERİ

Edebiyatımızda tarih çeşitli şekillerde düőürölmektedir. Bunları: söylenişleri bakımından, hesaplanması bakımından, harflerin kullanışı bakımından ve ustalık gösterilmesi bakımından tarihler olmak üzere başlıca dört grupta ele almak mümkündür.

4.1. Söyleniş Bakımından Tarih Düşürme

Söylenişleri bakımından tarihler üç çeşitlidir: Lafzen tarihler (sözle söylenenler), ma'nen tarihler (anlamca söylenenler), lafzen ve ma'nen tarihler (sözle ve anlamca söylenenler).

Bu gruptan lafzen tarih hariç diğer söylenen tarihler ebced hesabına dayanır. Sırasıyla bu tarih düşürme çeşitlerini inceleyelim:

4.1.1. Lafzen Tarih

Yılın rakamla değil sözle söylendiği ve ebced hesabının kullanılmadığı tarihtir. Bu çeşit tarihlere “düz tarih” ismi de verilir. Daha ziyade ilk dönemlerde çeşitli konularda mesnevi nazım şekli ile yazılan eserlerin sonlarında görülen düz tarihler, hüner göstermeye pek imkan vermediğinden XV. yüzyıldan itibaren yerini diğer çeşitlerde tarih söylemeye bırakmıştır.²¹³ Lafzen tarihler genellikle tek mısradan nadiren ise beyitte görülür. Lafzen tarihlere örnek olarak Yeniçeri kalemi kâtiplerinden Feyzî'nin (1150/1737) söylediği kendi vefat tarihine bakalım:

Sıhhatimde Feyzîyâ lafzen didüm târîhümi

Bin yüz elli sâlde kıldum ‘âlem-i lâhûtı câ

1150

4.1.2. Ma’nen Tarih

Tarih düşürmede söylenmek istenen yılı, doğrudan ve açıktan olmayarak, anlamca veren tarihlere ma’nen tarih denir. Ma’nen tarihler çoğunlukla tek bazen iki mısradan oluşur. Bu çeşit tarihler harflerin ebced değerleri toplanarak hesaplanır. Söylenmesi güç olmasına rağmen en fazla kullanılan tarih düşme çeşididir. Diğer tarih çeşitleri de ma’nen tarihten türetilmiştir.²¹⁴ Ma’nen tarihe örnek olarak Şükrî'nin Abdülhamid Han'ın cülusuna düştüğü tarihe bakalım:

Müjde kim Abdü'l-Hamid Han oldu sultan ‘âleme

1293

مژده کیم عبد الحمید خان اولدی سلطان عالمه

4.1.3. Lafzen ve Ma’nen Tarih

Söylenmek istenen yılı hem sözle hem de harflerin sayı değerleri ile veren tarih çeşididir. Bu şekilde tarih düşmek manen tarih söylemekten de zor olduğu için bu çeşit tarihler sayıca azdırlar. Lafzen ve ma’nen tarihlerin en makbulü tek mısra olanlarıdır. Ve şayet bir önceki mısradan lafzî ve manevî tarih olduğu belirtilmemişse bu tarihler ilk bakışta lafzen tarih zannedileceğinden pek makbul görülmemiştir.²¹⁵ Lafzen ve ma’nen

²¹³ Turgut Karabey, a.g.e., ss. 58-60.

²¹⁴ Turgut Karabey, a.g.e., ss. 60-61.

²¹⁵ Turgut Karabey, a.g.e., ss. 62-63.

tarihe örnek olarak İzzî'nin Gaznevî Mehmet Efendi'nin yaptırdığı çeşmeye düştüğü tarihe bakalım:

Lafzen ü ma'nen didi İzzî anın târîhini:

Sâl bin yüz dörtde cârî oldı bu âb-ı zülâl

1104

سال بيك يوز درتده جارى اولدى بو آب زلال

4.2. Hesaplanması Bakımından Tarih Düşürme

Tarihler, hesaplanması bakımından üç çeşittir: Tam tarih (tam söylenenler), Ta'miyeli tarih (tamamlamalı söylenenler), katmerli tarih (iki, üç, dört katlı söylenenler).

Sırasıyla bu tarih düşürme çeşitlerini inceleyelim:

4.2.1. Tam Tarih

Tam tarih hesaplandığında ulaşılmak istenilen yılı tam olarak veren tarih çeşidi olup en güç söylenenidir ve tarih düşürme çeşitleri içerisinde en makbulüdür. Bu çeşit tarih düşürmenin bir diğer ismi ise mükemmel tarihtir. Burada tarihleri hesaplanış bakımından ele alıp bir isimlendirmeye gittiğimiz için bir tam tarih aynı zamanda söyleniş bakımından lafzen tarih, ma'nen tarih, lafzen ve ma'nen tarih; harflerin kullanışı bakımından mu'cem tarih, mühmel tarih, mu'cem ve mühmel tarih ve ustalık gösterilmesi bakımından musanna' tarih çeşitlerinde söylenebilir.²¹⁶ Tam tarihe örnek olarak Tâlib'nin II. Abdülhamid Han'ın doğumuna düştüğü şu mısraı örnek verebiliriz:

Kıldı tevellüd müjde kim şehzâdemiz Abdü'l-Hamîd

1258

قىلدى تولد مزده كيم شهزاده مز عبد الحميد

4.2.2. Ta'miyeli Tarih

Tarih mısraındaki harflerin sayı değerleri toplamı söylenmek istenen yılı tam olarak vermediği durumlarda ekleme veya çıkarma yapılması gereken miktarın bazı kelime oyunlarıyla ile bir üst mısradaki belirtildiği tarih çeşidine ta'miyeli tarih denir. Bu çeşit tarih düşmelerde istenen yıla ulaşmak için katma, çıkarma, katma ve çıkarma olmak

²¹⁶ Turgut Karabey, a.g.e., ss. 63-64.

üzere üç ayrı usule başvurularak sayı tamamlanır. Katma ve çıkarmaların kimi lafzen kimi de imân belirtilir. Eksik veya fazla sayı bilmece bir diğer tabir ile muamma özelliği taşıyan ifadelerle belirtildiğinden bu çeşide ta'miyeli ismi verilmiştir. Söylenmesi ve bulunması kolay olan görünür ta'miyelerin yanı sıra bazı edebi sanatlarla süslü olarak söylenen bulunması güç gizli ta'miyeler de vardır. Görünür ta'miyelere örnek olarak Ayasofta hünkar mahfili için Sabit'in söylediği şu tarihi verebiliriz:

Gele beş vakt cema'at okıya târihin:

Pâdişâh eyledi bu mahfil-i pâki tevsî'

$$1113+5=1118$$

باشاه ایلی بو محفل باکی توسیع

Gizli ta'miyeye örnek olarak ise Kamil Paşa'nın şu beytini verebiliriz:

Sadr-ı târih oldı Kâmil şerhadar

Kıldı İbrahim Paşa rihlet âh

$$1361-99=1262$$

قیلدی ابراهیم باشا رحلت آه

Bu beyitte geçen sadr-ı târih ifadesinden maksat tarih mısraının sadrı yani ilk harfi olan kaf'ın şerhalanması yani yaraya benzeyen elif harfine dönüşmesi demektir ki bu durumda 99 sayısının tarihten düşürülmesi gerektiği haber verilmiş olur.²¹⁷

4.2.3. Katmerli Tarih

Tarih mısraı (yahut tarih beytinin) harflerinin ebced değerleri toplamı söylenmek istenen yılın iki, üç, dört katını veren tarihlere katmerli tarih denir. Bu çeşit tarih düşürmenin aslı düta (dübâla/ muza'af) tarihlerdir ki bunlar verilmek istenen yılın iki katına tekabül eden söyleyiştir. Setâ (üç katlı) ve ratâ (dört katlı) söyleyişler nadirdir. Düta tarih söylemenin en beğenilenleri tarih mısraı ikiye ayrıldığında her iki bölümün de istenen tarihi verdikleridir. Bunlar en başarılı düta tarihlerdir ancak sayıları azdır. Düta tarihler söyleyiş bakımından ma'nen; hesaplanış bakımından ta'miyeli ve harflerin kullanışı bakımından mu'cem ve mühmel şekillerde de söylenebilir.²¹⁸ Düta tarihlere

²¹⁷ Turgut Karabey, a.g.e., ss. 125-138.

²¹⁸ İsmail Yakıt, a.g.e., ss. 451-457.

örnek olarak Üsküplü Ali Çelebi'nin Dârü'l- Hadis'e müderris olmasına Muammâyî'nin söylediği şu tarihi verelim:

Alim ü ehl-i tefsîr rûşen-fakîh-i âfâk

Allâh ne müstehakdur dârü'l-hadîse İshâk

1866:2=933

عالم و اهل تفسیر روشن فقیه افاق

الله نه مستقدر دار الحديثه اسحاق

Bu beytin her dört parçası da tarihtir. Bu şekilde mükerrer olan düâtâ tarihlere nadiren rastlanır.²¹⁹

4.3. Harflerin Kullanışı Bakımından Tarih Düşürme

Harflerin kullanılması yönünden tarihler 4 çeşittir. Bunları şu dört başlık altında inceleyebiliriz: Mevcut bütün harflerle söylenen tarih, mu'cem tarih (noktalı harflerle söylenenler), mühmel tarih (noktasız harflerle söylenenler), mu'cem-mühmel tarih (noktalı-noktasız harflerle söylenenler).

Sırasıyla bu tarih düşürme çeşitlerini ele alalım:

4.3.1. Mevcut Bütün Harflerle Söylenen Tarih

Bu çeşit tarihlerde tarih mısraı yahut beyitindeki harflerin tümü hesaba dahil edilir. Bütün harflerle söylenen tarihler, söyleniş açısından lafzen, ma'nen, lafzen ve ma'nen; hesaplanış açısından tam, Ta'miyeli ve katmerli tarih çeşitlerinde olabilir.²²⁰

4.3.2. Mu'cem Tarih

Eski alfabemizde yer alan noktalı harflere hurûf-ı mu'ceme adı verilmekteydi. Tarih mısraındaki yalnızca noktalı harflerin ebced değerleri toplamı söylenmek istenen yılı veriyorsa bu çeşit tarihlere mu'cem tarih denir. Bu tür tarihlere münakkat, menkût, mücevher, cevher, cevherî, cevherdar, cevherîn, gevher ve güher isimleri de verilmektedir. Müverrihler söyledikleri tarihin mu'cem olduğunu genellikle tarih mısraından hemen önce bildirirler. Harflerin noktaları yıldızlara ve kuyumculuktaki

²¹⁹ Turgut Karabey, a.g.e., s. 197.

²²⁰ Turgut Karabey, a.g.e., ss. 200-201.

kıymetli madenlere benzetilmiş olduğundan bazen açık istiareler yoluyla ahter, sitare, necm, zer, elmas, süreyya, pervin, hal, dür, katre, eşk, kevser, dağ, gülle, tohum, gûy gibi ifadeler kullanılarak tarihin mu'cem olduğu belirtilir. Ancak bu ifadeler her kullanıldığında mu'cem tarihe işarettir diye bir genelleme yapmamız mümkün değildir. Yine mu'cem tarihlerde söyleniş bakımından ma'nen, lafzen ve ma'nen; hesaplanmış bakımından tam, ta'miyeli, katmerli; ustalık gösterme açısından da musanna' çeşitlerinde yazılabilir.²²¹ Mu'cem tarihlere örnek olarak Keçeci-zâde İzzet Molla'nın şu beytini verelim:

Gevher-i bahr-i remeldir, İzzetâ târîh-i tâm
Kıldı Cami' mescidi tersânede Mahmud Han
1236

قیلدى جامع مسجدى ترسانه ده محمود خان

4.3.3. Mühmel Tarih

Eski alfabemizde yer alan noktasız harflere huruf-ı mühmele veya hurûf-ı sâde adı verilmekteydi. Mühmel tarih, mu'cem tarihlerin aksine, yalnızca noktasız harfler hesaba katılarak düşürülen tarih çeşididir. Bu çeşit tarihlere sâde tarih, bî-nukât tarih ve bî-cevher tarih adları da verilmektedir. Noktasız harflerin ebced hesabındaki sayı değerleri yüksek olmadığı için tarih düşürmenin bu çeşidi çok kullanılmamıştır. Müverrih, yalnız noktasız harflerin hesaplanacağı tarih mısraından önce tarihin mühmel olduğunu haber veren bir ifade kullanır.²²² Örnek olarak Orhan Gazi'nin tahta çıkışına Surûrî'nin düştüğü şu tarihe bakalım:

Tahtı zeyn itdi Surûrî didi mühmel târîh
Bâreka'l-lah cülûs eyledi Sultân Orhan
726

بارك الله جلوس ایلدى سلطان اورخان

4.3.4. Mu'cem ve Mühmel Tarih

Tarih mısraı yahut beyitinde yer alan noktalı ve noktasız harfler ayrı ayrı toplandığında her ikisiyle de verilmek istenen aynı tarihe ulaşılan tarih düşürme çeşidine

²²¹ Turgut Karabey, a.g.e., ss. 202-208.

²²² Turgut Karabey, a.g.e., ss. 210-212.

mu'cem ve mühmel tarih denilmektedir. Bu çeşit tarihlerde tüm harflerin toplamı istenen tarihin iki katını vermesiyle düta tarihle benzerlik gösterse de düta tarihlerin mu'cem ve mühmel harflerinin birbirine eşit olmaması ile birbirinden ayrılırlar. Çoğunlukla tam nadiren de ta'miyeli olarak söylenen mu'cem ve mühmel tarihlerin en makbulü tam ve tek mısradaki söylenenleridir. Bu tarihler, en zor düşürülen tarih çeşitlerindedir.²²³ Mu'cem ve mühmel tarihlere örnek olarak Yeniçeri Ocağı'ndan Ömer Ağa'nın vefatına Surûri'nin düştüğü tarihe bakalım:

Mu'cem ve mühmel iki târîh yazdum fevtine

Nûr ide Serdâr Ağaya merkadı Hayy-ı kerîm

1200

1200

نور ایده سردار اغایه مرقدی حی کریم

5. DİVAN EDEBİYATINDA TARİH DÜŞÜRME SANATI VE ÜNLÜ ŞAİRLERİ

Divan edebiyatı: “Türk edebiyatının umumi gelişimi içinde, nazarî ve estetik esaslarını İslâmî kültürden alarak meydana gelen ve özellikle örnek kabul ettiği Fars edebiyatının her yönden kuvvetli ve sürekli tesiri altında şekillenip belirgin örneklerini vermeye başladığı XIII. yüzyıl sonlarından, XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar, bünyesini sarsıcı ve zayıflatıcı bir tepki ve değişikliğe uğramadan Arapça-Farsça kelimelerin geniş ölçüde yer aldığı bir dille varlığını altı asır sürdürmüş bir edebiyat geleneğidir.”²²⁴ Türk edebiyatında XIV. yüzyılda gelişim göstermeye başlayan ve XVIII. yüzyılda altın çağını yaşayan tarih düşürme sanatı pek çok divan şairinin divanları içerisinde ustaca işlenmiş ve mükemmel örnekleri vücuda getirilmiştir. Doğum, ölüm, padişahların cülusu, fetihler, cami, çeşme, medrese, köprü gibi yapıların inşa ve tecdid tarihleri gibi pek çok farklı konuda tarih manzumeleri kaleme alınmıştır. Divan edebiyatı içerisinde bu sanatta o kadar ustalaşmış isimler vardır ki onlar zikrettiğimiz bu tarihi konuların yanı sıra herhangi bir sıradan olay için kolaylıkla tarih söyler hale gelmişlerdir. Meselâ, Surûri “Farenin hasretinden öldü kedi” (Rumi 1213) ifadeleriyle ölen kedisi için tarih düşmüştür. Bir diğer usta müverrih Bağdatlı Ülfetî hakkında ise *Salim Tezkiresi*'nde şöyle bir latife anlatılır; zamanın şairlerinden birinin helâsı yıkılsa yaptırmayıp, soranlara “Hatırımdan

²²³ Turgut Karabey, a.g.e., ss. 215-216.

²²⁴ Ömer Faruk Akün, “Divan Edebiyatı”, *DİA*, c. 9, İstanbul, 1994, s. 389.

geçmez değil a, illâ Ülfetî'nin tarihinden ihraz eylediğimden te'hir ve tevakkuf-ı termîm ü tamir ederim.” dermiş.²²⁵

Divan edebiyatında tarihleriyle öne çıkan meşhur şairlerlerden bazıları şunlardır: Ahmedî, Ahmet Paşa, Hızır Bey, Taşlıcalı Yahya, Lamii Çelebi, Kandî, Cinânî, Bağdatlı Ruhi, Nevizâde Atâyî, Nâbi, Surûrî, Nedim, Şeyh Gâlib, Aynî, Keçecizâde İzzet Molla, Senih, Zâik.

Ahmedî XIV. yüzyılın büyük şair ve müverrihlerindedir. 1334 yılında Kütahya'da doğmuştur. Asıl ismi İbrahim lakabı ise Taceddin'dir. 1413 yılında Amasya'da vefat etmiştir.²²⁶

Ahmet Paşa XV. Yüzyılın usta şair ve müverrihlerindedir. Edirne'de doğmuş ancak hayatının çoğunu Bursa'da geçirdiği için Bursalı olarak tanınmıştır. Müderrislik, kazaskerlik, padişah musahibliği ve hocalığı vazifelerinde bulunmuştur. 1496 yılında Bursa'da vefat etmiştir. Dîvân'ında Arapça, Farsça ve Türkçe toplam 27 tarih manzumesi bulunmaktadır.²²⁷ Ahmed Paşa'nın tarih manzumelerine örnek olarak Edirne'deki Yeni Saray'ın inşasına düştüğü tarihe bakalım:

Aslunı ser efrâz idüp ol dâyim ü bâkî
Fer'üni refi' eylesün Allâhu teâlâ

Büyâd-ı sarâyuna budur ahsen-i târîh
Kim ide mübârek tapuna hayy-ı tuvânâ

کم ایده مبارک طبکه حی توانا ²²⁸

Hızır Bey, “Sarı Hızır” diye nam salmış olup 1407-1459 tarihleri arasında yaşamış Fatih Devri'nin ünlü şahsiyetlerinden biridir. Sarı Hızır Bey, kadılık, müderrislik, belediye reisliği gibi pek çok vazifede bulunmuş biri olmasının yanı sıra Arapça, Farsça, Türkçe şiirler yazmış ve daha ziyade “Kaside-i Nuniye”siyle tanınmış

²²⁵Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim Efendi, *Tezkiretü's-Şuarâ*, haz. Adnan İnce, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2018, s. 117.

²²⁶Günay Kunt, “Ahmedî”, *DİA*, c. 2, İstanbul: 1989, s. 165; Turgut Karabey, a.g.e., s. 272; Dîvân'ı hakkında detaylı bilgi için bkz. Emrah Gülüm, *Ahmedî Dîvânı* (İnceleme-Tenkitli metin-Tıpkıbasım), (Basılmamış Doktora Tezi), Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021.

²²⁷Günay Kunt, “Ahmed Paşa, Bursalı”, *DİA*, c. 2, İstanbul: 1989, s. 111.

²²⁸M. Kemal Özergin, “Ahmed Paşa'nın Tarih Manzumeleri”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 1960, c. 10, ss. 173-174.

meşhur bir şairdir. Hızır Bey kaynakların ittifakına göre tarih düşürme sanatının öncülerinden kabul edilir zira Hızır Bey'den önce tarih ibareleri nadiren şiir mısralarına alınırken, Hızır Bey'den sonra divan şiirinin içinde tarih söylemek âdet haline gelmiştir. Hızır Bey'in tarihlerine bir örnek verecek olursak Fatih Sultan Mehmed'in yaptırdığı bir cami'e düştüğü tarih şöyledir:

Cami'un zîde 'umru men 'ammerehu ²²⁹

850

جامع زيد عمر من عمره

Taşlıcalı Yahya XVI. yüzyılın önde gelen divan şairlerindedir. Aslen Arnavut asıllı olup Kuzey Arnavutluk'tan devşirilerek İstanbul'a getirilmiştir. Geldiği yerin taşlık bir bölge olması dolayısı ile kendisi Taşlıcalı namıyla anılmıştır. 1592 yılında vefat etmiş olup kabri Sırbistan Lozniçe'dedir.²³⁰ Dîvân'ında 6 adet tarih manzumesi bulunmaktadır. Bunlardan üçü Süleymaniye Cami içindir. İki tanesi sanatlı tarih olup birer beyitten 10 çeşit tarih çıkmaktadır.²³¹ Diğeri ise her mısraı tarih olan bir kasidesidir.²³² Taşlıcalı Yahya'nın tarihlerine örnek olarak Dîvân'ında yer almayan, Şehzâde Mustafa'nın katli için düşürdüğü mühim tarihine yer verelim:

Mekr-i Rüstem

960

مکر رستم

Lâmiî Çelebi bir Nakşibendî şeyhi olup XVI. yüzyılın önemli divan şairlerinden birisidir. Asıl adı Mahmud'dur. 1472 yılında Bursa'da doğmuş ve 1532 senesinde Bursa'da vefat etmiştir.²³³ Divân'ında 35 kadar tarih manzumesi bulunmaktadır.²³⁴ Lâmiî Çelebi tarihlerine örnek olarak Şehzâde Alemşah'ın vefatına düşülen tarihe bakalım:

Çünkü elf kâmeti düşdü o şâhın yire

²²⁹ “Bir cami ki, tamir edenin ömrü ziyâde olsun”; İsmail Yakıt, a.g.e., ss. 173-174.

²³⁰ Bayram Ali Kaya, “Taşlıcalı Yahyâ”, *DİA*, c. 40, İstanbul, 2011, s. 156.

²³¹ Detaylı bilgi için bkz. İ. Güven Kaya, “Divan Şiirinde Tarih Düşürme Geleneği ve Yahya Bey'in Bir Kasidesi”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 30, Erzurum, 2006.

²³² Turgut Karabey, a.g.e., s. 276.

²³³ Günay Kut, “Lâmiî Çelebi”, *DİA*, c. 27, Ankara, 2003, s. 96.

²³⁴ Turgut Karabey, a.g.e. s. 277.

Dil didi târîhini: “Mâte Alemşah Beg”

908

مات علمشاه بك

Kandî Bursalıdır. XVI. yüzyılın önemli müverrihlerinden biridir. 1555 yılında vefat etmiştir. Zamanındaki diğer şairler tarih söylemede kendisini taklid etmişlerdir. Şehdî mahlâsıyla şiirler yazmıştır. Ancak şiirlerinden çok tarih manzumeleri ile meşhur olmuştur. Kandî Lâmiî'nin vefatına şu tarihi düşmüştür:²³⁵

Lâmiî'nin Hak ide ruhunu şâd

938

لامعینک حق ایده روحنی شاد

Cinânî XVI. yüzyılın meşhur şairlerindedir. Bursalıdır. Katiplik, naiblik, müderrislik gibi vazifeler icra etmiştir. 1595 yılında Bursa'da vefat etmiştir. Nüktedan, hoş-sohbet bir zat olan şair hikayeleri, kıssaları, mesnevi ve tarihleri ile meşhur olmuştur. Dîvân'ında 177'si Türkçe, 33'ü Farsça olmak üzere 210 tarih manzumesi bulunmaktadır.²³⁶ Örnek olarak düşürdüğü bir vefat tarihine yer verelim:

Gitdi zamânedden Zekeriyâ Efendi vây

1001

کتدی زمانه دن زکریا افندی وای

Bağdatlı Ruhi, Bağdat'ta dünyaya gelmiştir. Asıl adı Osman'dır. 1606 yılında Şam'da vefat etmiştir. Dîvân'ının ilmi neşrini gerçekleştiren Coşkun Ak 94 adet tarih manzumesi tesbit etmiştir.²³⁷ Bağdatlı Ruhi renkli ve güzel tarihler kaleme almıştır. Örnek:

Safâlar eyledi Sâfi Cinâna basdı kadem

997

صفالر ایلدی صافی جنلنه بصدی قدم

Hâşimî, XVII. yüzyılın tarih sanatındaki üstad şairlerinin başında gelmektedir. Bayramiyye tarikatına mensub gönül ehli divan şairlerinden biridir. Bursalıdır, 1627

²³⁵ Turgut Karabey, a.g.e., ss. 278-779.

²³⁶ Cihan Okuyucu, “Cinânî”, *DİA*, c. 8, İstanbul, 1993, ss. 11-12.

²³⁷ Coşkun Ak, “Rûhî-yi Bağdâdî”, *DİA*, c. 35, İstanbul, 2008, ss. 205-206.

yılında İstanbul'da vefat etmiştir. Mürettep bir dîvânı vardır ancak basılmamıştır. Dîvân'ında 127 tarih manzumesi ve 700'den fazla tarih mısraı bulunmaktadır.²³⁸

Cinânî'nin vefatına şu tarihi düşmüştür:

Cinânî eyleye gülzâr-ı Adn'e varıcak menzil

1004

جنانی ایلیه کلزار عدنه واریجق منزل

Nevizâde Atâyî 1583 yılında İstanbul'da doğmuştur. Müderrislik ve kadılık görevleri ifa etmiştir. 1635 yılında İstanbul'da vefat etmiştir. Divânında 28 tarih manzumesi bulunmaktadır.²³⁹ Renkli ve sanatlı tarihler söylemiştir. Veysî'nin vefatına Nevizâde Atâyî'nin söylediği tarih:

Veysî ki olmuş idi teğazzülde bî-bedel

Ta'yîn-i sâl-i fevtine târîhdîr: "ğazel"

1037

غزل

Nâbî XVII. yüzyıl hikemî şiirinin divan edebiyatındaki en mühim temsilcilerindendir. Asıl adı Yusuf olup 1642 yılında Şanlıurfa'da dünyaya gelmiştir. 1712 tarihinde vefat etmiştir. Dîvân'ında 156 tarih manzumesine yer vermiştir.²⁴⁰ Nâbî Kamençe Kalesi'nin fethine şu tarihi düşmüştür:

Düşdi Kamençe hısnına Nûr-ı Muhammedî

1083

دوشدی قمنجه حصننه نور محمدی

Surûrî 1752 yılında Adana'da dünyaya gelmiş ve 1814 yılında İstanbul'da vefat etmiştir. Surûrî'nin asıl adı Osman olup baba tarafından şerifler soyuna bağlı olduğundan Seyyid Osman olarak anılmıştır. 20'li yaşlarından itibaren şiirle meşgul olmuş, şiirlerinde başlangıçta Hüznî, hiciv ve hezel türünde kaleme aldığı manzumelerde Hevâî, İstanbul'a geldikten sonra ise Surûrî mahlâsını kullanmıştır.²⁴¹ Daha ziyade tarih düşürmedeki

²³⁸ Turgut Karabey, 281.

²³⁹ Haluk İpekten, "Atâî, Nev'îzâde", *DİA*, c. 4, İstanbul, 1991, ss. 40-41.

²⁴⁰ Abdülkadir Karahan, "Nâbî", *DİA*, c. 32, İstanbul, 2006, ss. 258-259.

²⁴¹ Atilla Batur, "Sürûrî", *DİA*, c. 38, İstanbul, 2010, s. 172.

mahareti ile tanınan divan şairimiz hayatının her aşamasında tanıdığı, gördüğü kişiler ve mekanlar hakkında tarihler düşmüş, tarihlerini “Neşât-engiz” diye isimlendirdiği bir Dîvân’da toplamıştır.²⁴² Surûrî Dîvân’ının 322 sayfası tarihlerine ayrılmış olup burada 2000’e yakın tarih manzumesine yer vermiştir.²⁴³ Surûrî kendi zamanının vakıalarıyla yetinmeyip zaman-ı eslâfınin olaylarına da tarihler düşerek bu sanatta eslâfî ve ahlâfî ile arasındaki büyük farkı ortaya koymuştur. Surûrî’yi bu sahada öne çıkaran özelliklerinden birisi de bir olay hakkında birden çok tarih söylemesidir. Onun bu meziyetine, Mısır’ın Fransızlardan geri alınmasına dair tam 68 adet tarih düşmüş olması örnek verilebilir.²⁴⁴ Ahmed Cevdet Paşa, “fenn-i tarihte bir kimse ona akran olamamıştır” diyerek Surûrî’nin tarih düşürme sanatında “üstad-ı küll” olduğunu beyan etmiştir.²⁴⁵ Tarih düşürme sanatının altın çağını başlatan Surûrî’nin Surûrî’nin, Mısır’ın Fransızlar’dan geri alınışına düştüğü tarihlerinden birisi şudur:

Kâhire fâtihi Sultân Selîm oldu yine

1216

قاهره فاتحى سلطان سليم اولدى يينه

²⁴² Rıdvan Canım, “Klâsik Türk Edebiyatında Tarih Düşürme Sanatı ve Bir Ebced Ustası: Adanalı Sürûrî”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2009, s. 109.

²⁴³ Sururî’nin müverrihliği ve Dîvânı’ndaki tarih manzumeleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Atilla Batur, *Sürûrî Dîvânı: Hayatı, Edebi Kişiliği ve Dîvânı’nın Tenkitli Metni*, (Basılmamış Doktora Tezi), Malatya: İnönü Üniversitesi, 2002; Şenay Uslu, *Sürûrî-i Müverrih’in Manzum Tarihleri (İnceleme Transkripsiyonlu Metin s.1-5)*, (Basılmamış YL Tezi), Kütahya:), Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 2008; Kemal Karabuçak, *Sürûrî-i Müverrih’in Manzum Tarihleri (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin s. 51-150)*, (Basılmamış YL Tezi), Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, 2007; Ahmet Uslu, *Sürûrî-i Müverrih’in Manzum Tarihleri (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin s. 151-250)*, (Basılmamış YL Tezi), Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, 2007; Özlem Güzeller, *Sürûrî Dîvânı’ndaki Manzum Tarihler (sayfa 250-322)*, (Basılmamış YL Tezi), Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, 2007; Nazlı Vatansever, *Sürûrî’nin Tarih Mecmuası (Metin Tesisi-İnceleme)*, (Basılmamış YL Tezi), İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Programı, 2014.

²⁴⁴ İsmail Yakıt, a.g.e., s. 259.

²⁴⁵ Ahmet Cevdet Paşa, a.g.e., s. 142.

Surûrî'nin kendi hayatına dair düştüğü tarihler de pekçoktur. Kendisinin en çok beğendiği söylenen tarih ise şudur:

Vilâdet vaktimi itdim teccessüs
Gönül düşmekle fikr-i nesl ü ırka

Didi hâtif hitâb it işte târihi:
Senin sinnin Surûrî geldi kırka

1205

سنك سنك سرورى كلدى قرقه

Nedim XVIII. Yüzyıl divan edebiyatının önemli şairlerinden biridir. Asıl adı Ahmet'tir. 1681 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiş, 1730 senesinde Patrona Halil İsyanı sırasında öldürülmüştür. Müderrislik vazifesi icra etmiştir.²⁴⁶ Nedim, tarih düşürme sanatında edebiyatımızın en meşhur şairleri arasında yer almaktadır. Dîvân'ında 56 tarih manzumesi bulunmaktadır.²⁴⁷ Nedim, Üsküdar Başkadın Meydan Çeşmesi için şu tarihi düşürmüştür:

Söyledi târîh-i itmâmın anın kilik-i Nedîm
Başkadın bu çeşme-i vâlâyı icrâ eyledi

1141

باش قادين بو چشمهء والابى اجرا ايلدى

Şeyh Gâlib, klâsik Türk şiirinin son dönem en büyük şairlerinden biridir. 1757 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Galata Mevlevîhânesi şeyhliğinde de bulunan Gâlib'in asıl adı Mehmet'tir. 1799 yılında İstanbul'da vefat etmiştir. Dîvân'ındaki tarih manzumeleri için Muhsin Macit 1989 yılında bir yüksek lisans tezi yapmıştır.²⁴⁸ Bu çalışmada divanda toplam 70 tarih tesbit edilmiştir. Çalışmaya ek olarak Şeyh Gâlib'in divanında yer almayan 29 tarih manzumesi de ilâve edilmiştir. Galata Mevlevîhanesi

²⁴⁶ Muhsin Macit, "Nedîm", *DİA*, c. 32, İstanbul, 2006, s. 510.

²⁴⁷ Turgut Karabey, a.g.e., s. 303.

²⁴⁸ Bkz. Muhsin Macit, *Şeyh Galib'in Tarih Manzumeleri*, (Basılmamış YL Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 1989.

haziresinde medfun Musahib Seyyid Ahmed Efendi'nin mezar taşı kitabesinde Şeyh Gâlib'e ait şu tarih yazılıdır:

Vefatında didim târih Gâlib
Musâhib oldu hâmûşâna ahbâb
1209
مصاحب اولدی خاموشانه احباب

Aynî, XVIII. yüzyıl'da tarih düşürmesiyle ünlü bir divan şairidir. 1766 yılında Gaziantep'te dünyaya gelmiş, 1837 senesinde İstanbul'da vefat etmiştir. Aynî'nin oldukça hacimli matbu bir Dîvân'ı vardır. Dîvân'ının yarısına yakını tarih manzumelerinden oluşmaktadır.²⁴⁹ 550'den fazla tarih sahibi olan Aynî, bu yönüyle Surûrî'den sonra en çok tarih düşen şairlerden biri kabul edilmektedir.²⁵⁰ Aynî'nin Bulgaristan Varna şehrine kışla yapılmasına düştüğü tarih:

Aynî cünûd-ı müslimin yâd eylesün târîhini:
Nev kışla yaptı Varna'da Sultân Mahmudü'l-makâm
1249
نو قشله یابدی وارنه ده سلطان محمود المقام

Keçecizâde İzzet Molla XIX. yüzyıl divan şiirinin son temsilcilerindendir. Asıl adı Mehmed İzzet'tir. 1786 yılında İstanbul'da doğmuş, 1829 senesinde Sivas'ta vefat etmiş olup daha sonra kabri İstanbul'a getirilmiştir. Dîvân-ı Bahar-ı Efkâr adlı eserinde Tevârih başlıklı bir bölüm bulunmaktadır. Diğer divanı olan Dîvân-ı Hazân-ı Âsâr'da ise 35 tarih mevcut olup iki divanı da basılmıştır.²⁵¹ 321 kadar tarih manzumesi kaleme almış olan İzzet Molla bu sanatta üstad şairler arasında yer almaktadır. Yeniçeri ocağının kapatılışına Keçeci-zâde İzzet Molla şu tarihi düşmüştür:

Tecemmü' eyledi meydân-ı lahme
İdüb küfrân-ı ni'met nice baġî
Koyub kaldırmada ikide birde
Kazan devrildi söndürdi ocaġı

²⁴⁹ İsmail Ünver, "Aynî, Ayıntabl", *DİA*, c. 4, İstanbul, 1991, ss. 270-271.

²⁵⁰ Turgut Karabey, a.g.e., s. 313.

²⁵¹ Naci Okçu, "İzzet Milla, Keçecizâde", *DİA*, c. 23, İstanbul, 2001, ss. 561-562.

XIX. yüzyıl müverrihleri arasında tez konumuz Misbâr-ı Şemsî adlı eserin müellifi Mehmet Şemseddin Ulusoy'un yakınları da bulunmaktadır. Bu bahiste Bursalı olup Mehmed Şemseddin Efendi'nin cedlerinden olan iki mahir mutasavvıf divan şairinin hayatına değinmek yerinde olacaktır. Bu iki müverrihimiz Senih Efendi ve Za'ik Efendidir.

Süleyman Senih Efendi, Hâcegânı Nakşibendîden Şeyh Emin Agâh Efendi'nin torunu olan Bursa Hanedanından Mehmet Şerif Ağa'nın oğludur. Hicri 13 Ramazan 1238 (M. 1822) tarihinde Bursa'da Veli Şemseddin mahallesinde dünyaya gelmiştir. On beş yaşında İstanbul'a gelerek Divan-ı hümayun kalemine ve Maarif-i Adliye Mektebi'ne girmiş daha sonra büyük kardeşi Sıdkizâde Rıza Efendi'nin serasker mektupçuluğunda mektubî kalemine devam eylemiştir. Yirmi bir yaşında iken sadaret mektubî kaleminde âmedî odasında bulunmuştur. Otuz yaşında ise Anadolu Harp Ordusu Müsteşarlığı'na görevlendirilerek Erzurum ve Kars havalisinde bulunmuştur. Mevlevî tarikatına mensup zarif bir zat olan Senih Efendi temiz ahlâkı ve doğruluğu ile şöhret bulmuştur. Senih Efendi selefleri tarzında şiir söyleyen bir şairdir. 134 büyük sahifeden oluşan mürekkep divanı²⁵² Hicri 1275 (M. 1859) yılında Takvimhane-i Amire'de basılmıştır. 1 Rebiulâhir 1318 (M. 1900) tarihinde Göztepe'deki evinde vefat edip Selimiye Dergâhı haziresine defnedilmiştir.²⁵³ Mahir bir müverrih olan Süleyman Senih'in Üsküdar Aziz Mahmud Hüdâyî Cami'nin avlu kapısı kitabesinde yazılı bir tarihi şöyledir:

Oldı dergâh-ı Hüdâyî bendeye hayrû'l-me'âb

Sıdk ile gel âsitân-ı kutb-i 'âlemdir bu bâb

1272

اولدى دركاه هدايى بنده يه خير المآب

صدق ايله كل استان قطب عالمدر بو باب

²⁵² Divanı'na dair detaylı bilgi için bkz. Ercan Okyay, *Senih-i Mevlevî Divanı*, (Basılmamış YL Tezi), Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dilive Edebiyatı Anabilim Dalı, 2005.

²⁵³ Mehmet Şemseddin Ulusoy, *Ezhâr-ı Şemsî*, s. 112; İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, 3. cild, Dergah Yay., 1988, s. 1691-1692.

Zâ'ik Mehmet Efendi, Mehmet Şemseddin Ulusoy'un babasının amcasıdır. Müverrih aynı zamanda Niyâzi-i Mısrî'nin halifelerinden Şeyh Sahfî'nin torunu ve Zeynüddin Hafız Şeyh Mehmet Efendi'nin oğludur. Hicri 1208 (M. 1793) yılında Bursa'da dünyaya gelmiştir. Evvela babasından ve diğer ulemadan ilim tahsil etmiştir. UluCami yakınlarındaki Şeker Hoca mahallesinde Dergah-ı Mısrî meşihatinde bulunan babasının Hicaz'da 1816 yılında vefat etmesi üzerine kardeşi Ahmet Şemseddin Efendi ile birlikte, kardeşinin vefatından sonra ise münferiden meşihat vazifesini sürdürmüştür. Talep edenlere Arap ve Acem dillerinde dersler vermiş olup Bursa alimleri ve şeyhlerinden bazıları da kendisinden ilim tahsil etmiştir. Bazı zevatın davetiyle Hicri 1251 (M. 1835) yılında İstanbul'a gitmiş, o İstanbul'da iken Bursa'daki dergah vazifesini evvela kardeşi, kardeşinin vefatından sonra da büyük oğlu Necat Efendi idare etmiştir. İstanbul'da hastalanarak Bursa'ya dönmüş Hicri 1269 (M. 1852) yılında altmış bir yaşında vefat etmiştir. Dergahın haziresinde Niyâi-i Mısrî'nin oğlu Şeyh Çelebi Ali Efendi'nin kabrinin civarına defnedilmiştir. Zâ'ik Efendi şairlerin alimlerindedir. En ziyade kudretini ise hecv ve hezilde göstermiş olup en ciddi manzumelerinde dahi kalemi mizaha temas etmekten geri durmamıştır. Müretteb bir divanı vardır.²⁵⁴ Zâ'ik Efendi, yüzyılın diğer şairleri gibi pek çok tarih manzumesi kaleme almıştır. Divan'ının yarıdan fazlasını tarihlere ayırmıştır olan şairin Divan'daki 240 şiiri, düşürülen tarihlere aittir. Zâ'ik Efendi vefatından beş altı ay evvel –mezarına kitabe olarak- şu tarihi söylemiştir:

Bu dergâhı şerife hizmeti makbuledir zannım
Ki hizmet bitmeyince çekmedi payın bu mihverden

Fidayi hakipayi âl ü evlâd eyleyen cismin
Hüseyniye çıkar Mısrî yolunda hübb-i Hayder'den

Güher mühmel şu söz târîh-i fevti ihtirâidir
Sızubdur Zâ'ikı ney şekker Mısrî hüner harden

Noktalılar 1269 / Noktasızlar 1269 ²⁵⁵

²⁵⁴ Divan için bkz. Engin Karakoyun, *Zaik Divanı (Metin 1a-65a)*, (Basılmamış YL Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, 2007; Mehmet Karatürk, *Zaik Divanı (Metin 65a-135a)*, (Basılmamış YL Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, 2009.

²⁵⁵ İbnülemin Mahmut Kemal İnal, a.g.e., ss. 2003-2004.

6. TASAVVUF EDEBİYATINDA TARİH DÜŞÜRME SANATI VE ÜNLÜ ŞAİRLERİ

Tekke edebiyatı olarak da adlandırılân tasavvuf edebiyatı içerisinde, divan edebiyatında olduğu gibi hem mutasavvıf şairlerin divanları içerisinde tarih manzumelerine yer verilmiş hem de müstakil tarih kitapları kaleme alınmıştır. Mutasavvıf müverrihler tarafından düşürülen tarihler başta vefat tarihleri olmak üzere cami, medrese ve tekke gibi yapıların inşa ve tecdidleri ile kitapların yazılış tarihine denk düşen isimleri ve ketebe kayıtları gibi çeşitli konularda söylenmiştir. Tasavvuf edebiyatı içerisinde yer alan tarihleri, mutasavvıf şairlerin düşürdüğü tarihler ve mutasavvıflar için düşürülen tarihler olmak üzere iki bölümde ele almak mümkündür. Şimdi her iki bölüme ait tarih örneklerini müverrihleri ile birlikte inceleyelim:

6.1. Mutasavvıf Şairlerin Düşürdüğü Tarihler

İsmail Hakkı Bursevî 1063 Zilkadesinde (M. 1653) günümüzde Bulgaristan sınırları içinde yer alan Aydos'ta dünyaya gelmiş ve 9 Zilkade 1137 (M. 1725)'de Bursa'da vefat etmiştir. Uzun süre Bursa'da yaşadığı için Bursevî, bir müddet Üsküdar'da ikamet ettiğinden Üsküdârî, Celvetiyye tarikatına mensup olduğu için Celvetî nisbelerini kullanmış ancak daha çok Bursevî nisbesiyle tanınmıştır.²⁵⁶ Şeyhi Atpazarlı Osman Fazlı'nın oğlunun 1085'te (M. 1674) doğumu için kaleme aldığı tarih manzumesiyle ilk defa Hakkî mahlâsını kullandığını dile getiren İsmâil Hakkı Bursevî²⁵⁷ İslâmî ilimlerde alim bir şeyh efendi olmasının yanında divân sahibi mutasavvıf bir şairdir.²⁵⁸ Divân'ında ve sair eserlerinde pek çok tarih manzumesine yer vermiş usta bir müverrihtir. Ölümünden üç yıl evvel yazdığı *Kitâbü Nakdi'l-hâl* adlı eserinde yer alan (vr. 236^a) bir tarih manzumesinin "Hakkıyâ envâr-ı Hakk'ile pür oldu merkadi" şeklinde geçen son mısrayla H. 1137 vefat tarihini işaret etmektedir. Bu tarih beyti ile İsmail Hakkı Bursevî'nin vefatını önceden haber verdiği kabul edilmektedir.²⁵⁹ Tarih manzumesinin tamamı şu şekildedir:

Aşk ile tut kûşe-i dâmân-ı şer'-i Ahmed'i

²⁵⁶ Ali Namlı, "İsmail Hakkı Bursevî", *DİA*, c. 23, İstanbul, 2001, ss. 102-103.

²⁵⁷ Murat Yurtsever, "İsmail Hakkı Bursevî", *DİA*, c. 23, İstanbul, 2001, s. 107.

²⁵⁸ Bkz. Murat Yurtsever, *İsmail Hakkı Bursevî Divânı*, Bursa: Arasta Yayınları, 2000.

²⁵⁹ Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Yâdigâr-ı Şemsî*, s. 179; Ali Namlı, a.g.mad., s. 103.

Abd-i mahz ol bulmak istersen felâh-ı sermedî

Câm-ı feyzi vahdet-i zatiyyeden nûş eyle kim
Olasın bu bezm-i hâsân içre merd-i evhadî

Sidre vü Tûbâ'yı kılma cilve-gâh-ı cân u dil
Âlem-i ervâha irgür tâ ser-i serv-kaddi[ni]

Âşıkâ zâhid gözüyle eyleme hergiz nazar
Alim ü dâna ile bir görme tıfl-i ebcedi

Âteş-i tevhîdi her kim yaktı kânûn-ı dile
Hakkı'yâ envâr-ı Hakk ile pür oldu merkadi

1137

حقيا انوار حقیله بر اولدی مرقدی

Bursalı İsmail Belîğ Efendi, 1668 yılında Bursa'da dünyaya gelmiş ve 1729 yılında Bursa'da vefat etmiştir. Tezkire ve vefeyâtnâme türündeki eserleriyle tanınan müellif 18. yüzyılın önemli müverrihlerinden ve mutasavvıf şairlerinden biridir. Divân'ı kayıptır ancak özellikle *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân* adlı vefeyâtnâmesinde yer alan tarih manzumeleri tarih sanatındaki mahirliğine delil için yeterli malumat içermektedir. İsmail Belîğ Efendi, Şeyh Mehmed Efendi'nin vefatının ardından câ-nişîn olan Salih Çelebi'ye şu tarihi söylemiştir:

Bârek-Allâh zihî himmet-i mevlânâ kim
Dil-i mahzûnını şâd itdi gürûh-ı fukarâ

Cânib-i Hakka kaçan Şeyh Mehemmed gitdi
Eyledi câygehin Sâlih Efendi'ye atâ

Dîde-i ibret ile olsa nazar fi'l-vâki
Kimseye olmaya bâkî bu güzergâh-ı fena

Didi tebrikine geldikde Belîğ târihin
Oldı sadru'l-fukara Sâlih Efendi'ye sezâ

Müstakîmzâde Süleyman Sâdeddin Efendi, 1719 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiş ve 1788 yılında İstanbul'da vefat etmiştir. Daha çok biyografi yazarlığı ile tanınan müellif aynı zamanda hattat ve mutasavvıf bir şairdir.²⁶⁰ Tarih düşürme sanatında usta bir müverrih olan Müstakîmzâde'nin bu meziyetini İbnülemin Mahmut Kemal İnal şöyle anlatır: “Hazret-i Müellif, her şeye ebced hesabı ile târih söylemek merakında olduğundan, müstensihler, târih beyitlerini ve cümlelerini, bâ-husûs rakamlarını, ‘Arabî ve Fârisî ‘ibârât u eş’ârını ekseran yanlış yazmışlardır.”²⁶¹

Hüseyin Vassâf Bey de müverrihin tarih düşürmedeki kudret ve meziyetini şu sözlerle zikretmektedir: “Müstakim-zâde hazretlerinin Arabî, Fârisî ve Türkçe ba’zı eş’ârını ve manzûm târihlerini gördüm. Âsâr-ı nazmiyyesinde tabîat-ı şairânenen ziyade kudret-i alimâne hikmeti göstermektedir. Müstakîm-zâde ebced hesabıyla pek güzel târihler söylemiştir.

“Oldu lâhûta revân Allâh diyüp rûh-ı Emîn” 1158

tarihleri o cümledendir.”²⁶² Müstakim-zâde Süleyman Sâdeddin Efendi te’lif ettiği hemen hemen bütün eserlerinin adı ebced hesabı ile kitabın te’lif tarihini vermektedir:

“Akîdetü’s-sûfîyye” 1201/1786; “Âsâr-ı ‘adîde” 1190/1776; “Hülâsatü’l-Hediyye” 1186/1772; “el-İstılâhâtü’ş-şî’riyye” 1187/1773; “Meşâyih-nâme-i İslâm” 1180 / 1766; “Nusret-i Mübtedî” 1196 / 1781; “Nüşa-i Ricâli’l-Bedr” 1187 / 1773; “es-Salavâtü’ş-Şerîfe” 1190 / 1776; “Şerefü’l-Akîde” 1195 / 1780; “Tuhfetü’l-Merâm” 1200 / 1785.²⁶³

Mustafa Lütfullah Efendi, Atinalı Ali Rıza Efendi Dergâhı şeyhidir. Hicrî 1247 senesinde Bursa’da dünyaya gelmiş ve 8 Şabân sene 1321 de Bursa’da vefat etmiştir. Mehmed Şemseddin Efendi kendisine tarikat tac ve hırkasını giydiren hocası Lütfullah Efendi hakkında *Yâdigâr-ı Şemsî*’de şöyle bahsetmektedir: “Alim ü fâzıl hüsn-i hatt u kitâbette emsâli nâdir, fikh-ı şerîfte istihrâc-ı mesâile kâdir idi. Tabîat-ı şî’riyyeleri

²⁶⁰ Ahmet Yılmaz, “Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin”, *DİA*, c. 32, İstanbul, 2006, ss. 113-114.

²⁶¹ İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Tuhfe-i Hattâtîn Mukaddimesi*, İstanbul: Türk Tarih Encümeni, 1928, s. 84.

²⁶² Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ-yı Ebrâr Şerh-i Esmâr-ı Esrâr*, c. II, haz. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz, İstanbul: Kitabevi Yay., 2006, s.99.

²⁶³ Ahmet Yılmaz, *Müstakîmzâde Süleyman Sâdeddin Hayatı, Eserleri ve Mecelletü’n-Nisâb’ı*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991, ss. 70-77.

olmakla bazı manzûme ve târîhleri vardır.”²⁶⁴ 15 Rebûlevvel sene 1318’de vefat eden eşi Aişe Sıddıka Hanım’ın vefatına düşürdüğü şu tamiyeli tarihe bakalım:

Yazdı târîh Lutfî oku rûhuna bir “Fâtiha”

Âişe Sıddîka Bacı rûhı uçtu cennete

1317

+1

1318

Mehmed Şemseddin Mısırî’nin hayatı ve müverrihliği bahsi çalışmamızın birinci bölümünde detaylıca ele almıştır.

Osman Şems Efendi, Kâdiriyye tarikatının Enveriyye kolunun kurucusudur. 23 Mart 1814 tarihinde İstanbul’da dünyaya gelmiş ve 27 Aralık 1893 tarihinde İstanbul’da vefat etmiştir. Asıl adı Osman Nureddin olup şiirlerinde Nûrî ve Şems mahlûslarını kullanmıştır. Müverrihliği ile de tanınan Osman Şems Efendi Divân’ında tarih manzumelerine yer vermiştir.²⁶⁵ Şeyhi Abdurrahim-i Ünyevî’nin vefatına şu tarihi söylemiştir:

Didiler “ey Şems!” târîhin çıkup isnâ-aşar

İtdi seyr-i lâ-mekân Abdurrahîm-i Ünyevî

1272

ایندی سیر لا مکان عبد الرحیم اونیه وی

Hüseyin Vassaf, 8 Mart 1872’de İstanbul’da dünyaya gelmiş ve 21 Ekim 1929’da İstanbul’da vefat etmiştir. Şabanîyye, Uşşâkiyye, Gülşeniyye ve Kâdiriyye’den icazetli olan Hüseyin Vassaf daha çok *Sefîne-i Evliyâ* isimli terceme-i hâl kitabıyla ve tasavvuf tarihçiliği ile tanınmaktadır. Pek çok eser sahibi müellif aynı zamanda divân sahibi mutasavvıf şairlerdendir. Birçoğu *Sefîne-i Evliyâ-i Ebrâr*’ı yazarken dolaştığı türbe ve tekkelerde medfun tarikat büyükleri ve devrinin meşhur şeyhleri hakkında kaleme aldığı şiirlerle tanıdıklarının vefatları üzerine yazdığı tarih manzumelerini içeren Divân’ında tekkelerin, camilerin inşa ve tecdîdlerine dair şiirler ve düşürülen tarihler de

²⁶⁴ Mehmed Şemseddin Ulusoy, a.g.e., s. 258.

²⁶⁵ Nihat Azamat, “Osman Şems Efendi”, *DİA*, c. 33, İstanbul, 2007, ss. 473-474.

önemli yer tutmaktadır.²⁶⁶ Müverrihliğine örnek olarak Olanlar Şeyhi İbrahim Efendi'nin vefatına söylediği şu tamiyeli tarihe yer verelim:

Şeyh İbrahim Efendi menbâ-ı feyz ü kemâl
Hamzavîler serveri bir pîr-i âlî ehl-i hâl

Gel ziyâret kıl kemâl-i aşk ile bu hazreti
Feyz-yâb-ı sırrı olsun mülk-i dil gitsün melâl

Çıkdı bir târîh-i cevher rıhleti ilân için
Sırr-ı Hakk'ın mazharıdır âzim-i dârü'n-nevâl

1067

-1

1066

سر حَقِّكَ مظهريدر عازم دار النوال

Tâhirülmevlevî, 13 Haziran 1877'de İstanbul'da doğmuş ve 21 Haziran 1951'de İstanbul'da vefat etmiştir. Asıl adı Mehmed Tâhir Olgun olan Tâhirülmevlevî, Mehmed Esad Dede'den mesnevîhanlık ve Mekke Şeyhülmeşâyihî Ahmed er-Rifâî'den Kâdirî ve Rifâî tarikatları icazetnâmelerini almıştır. Edebiyat tarihçiliği ile meşhur olan Tâhir Efendi aynı zamanda hem bir şârih hem de Türkçe ve Farsça divan sahibi mutasavvıf bir şairdir. Müverrihliği ile de tanınan şairin *Şair Anıtları*²⁶⁷ adlı eseri kendisinin görüştüğü yahut tanıdığı otuz kadar şairin biyografisi ve ölümlerine düşürdüğü tarihleri içermektedir. Müverrihliğine örnek olarak H. 1346 yılında vefat eden annesi için yazdığı tarih manzumesine yer verelim:

Terk idüp gitdin nihayet kimsesiz evlâdını
Ayrılmış mihr-i bî-pâyânının âhir sonu

Nüh-felekden yâdıma târîh-i menkûtun gelir

²⁶⁶ Cemal Kurnaz, Mustafa Tatcı, "Hüseyn Vassaf", *DİA*, c. 19, İstanbul, 1999, s. 19.

²⁶⁷ Mehmet Atalay yayına hazırlamıştır. Bkz. Tâhirülmevlevî, *Şair Anıtları ve Şair Ali İffet Merhum Hakkında Hatıralar*, haz. Mehmet Atalay, İstanbul: Büyüyenay Yay., 2021.

Ellisinden sonra öksüz koydun anne oğlunu

1337

+9

1346

الليسندين صكره اوكسوز قويدك اننه او غلكى

6.2. Mutasavvıflar İçin Düşürülen Tarihler

Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin vefatına söylenilen tarihtir:

Uçdu sûy-ı Hakk'a sî-murg-ı kemâl ü himmet

Ola ehl-i dile târîh-i vefatı "İbret"

672

عبرت

Lâmîî Çelebi'nin vefatına söylenilen tarih:

Lâmîî'nün ide Hak rûhını şâd

938

Mehmed Muhyiddin Üftâde'nin vefatına düşürülen tarihler:

Düşdü *iskât-ı yâ* ile târîh

Göçdü Üftâde Bursa'nın kutbu

988

كجدى افتاده بروسه نك قطبى

Müstakîmzâde'nin söylediği tarih:

Düşdü dile kalemden Üftâde

Târîh-i irtihâl-i Üftâde Üftâde

افتاده افتاده

Eskici Mehmed Dede'nin vefatına Haşimî'nin söylediği tarih:

Gitdi Eskici Dede köhne cihândan virdi cân

1028

Mevlevî Cünûnî Dede'nin vefatına Beyânî'nin tarihi:

Nakline târîh Beyânî didi
Kıldı Cünûnî Dede teslîm-i rûh

1030

Aziz Mahmûd Hüdâyî “Şeyh Mahmûd-ı Hüdâyî” (شيخ محمود هداى) ve “Ekmelü’ş-Şuyûh” (اکمل الشيوخ) terkiplerinin işaret ettiği gibi 1038 veya 1037 sene-i hicriyelerinde vefat etmiştir. *Zeyl-i Şakayık* sâhibi Nev’î-zâde Atâyî tarafından şu târîh söylenmiştir:

قد مضى شيخ الشيوخ الأفاق
خصه الله تعالى بالجوود

سرت بالسر وعانيت غداً
روض لطف ومقام محمود

زينت جنة عدن وقصور
برياض وحياض مورود

طوق الحور نحوراً بالنور
مثل غلمان لذي دار حلود

سائل خاطر عن صاحبها
هاتف قال الشيخ محمود

Baldırzâde Şeyh Mehmed Selîsî’nin vefatına Âsımî Efendi’nin düştüğü tarih:

El açup Hakk’a didüm Âsımîyâ târîhin
Kerem-i Hakk’a mukârin ola Baldırzâde

1060

Nâzik Efendi’nin tarihi:

Halk cümle didiler târîh-i fevtin Nâzikâ
Gitdi Baldırzâde azm idüp cinâna dünyeden

1060

Nâcî Efendi'nin tarihi:

Rûh-ı pâk-i Selîsî'ye rahmet

1060

Sebzî Efendi'nin tarihi:

Didi târihi vefatın eyleyüp Sebzî du'â

İde Baldırzâde'nün pür-nûr Mevla menzilin

1060

Açıkbaş Efendi'nin vefatına söylenilen tarih:

Gûş idüp naklin didüm târihini

Rahmetin kıla ziyade ol Mu'în

1077

Niyâzî-i Mısrî'nin vefatına müstakîmzâde'nin söylediği tarih:

Bâl ü perin açdı Mısrî Adn'e pervâz eyledi

Nazîm'in tarihi:

Pervâz idince Adn'e didüm Nazîm târih

Cân-ı azîz-i Mısrî bir kumrî gibi uçdı

Terceme-i hâl yazarı ve önemli müverrihlerden biri olan Bursalı İsmail Belîğ Efendi'nin tarihi:

Kutb-ı âlem hazret-i Mısrî Efendi menzilin

Tekyegâh-ı gülşen-i me'vâda ihrâz eyledi

Düşdi çâr etrâfa mâtem didiler târihini

Rûh-ı Mısrî mahfil-i âliye pervâz eyledi

1105

7. YALNIZ TARİH DÜŞÜREN ÜNLÜ ŞAİRLER

Hem divan edebiyatı hem de tasavvuf edebiyatı şairleri tarih düşürme sanatında çok güzel örnekler vücuda getirmişlerdir. Bu sanatla meşgul olan müverrihlerin bazıları ise yalnız tarih manzumeleri kaleme almış, tarih sanatı dışında bir şiir yazmamıştır. Bu vasıftaki müverrihlerin bir kısmının maîşetlerini yazdıkları tarih manzumelerinden elde ettikleri bilinmektedir. Yalnız bu isimlerin tespiti güç bir iştir. Zira tarih manzumelerinde adı yahut mahlâsı geçen zatların tarih sanatı dışında şiir kaleme almadıklarını iddia etmek onların yazdıkları tüm eserleri bilmeyi gerektirmektedir. Eserleri ne kadar araştırılsa da bu zatların bizim bilgimiz dışında neşredilmemiş divan, divânçe yahut şiirlere sahip olmaları muhtemeldir. Bu başlığı açmamızın sebebi ise tabiatı şi'riyesi güçlü olmayıp yalnız tarih manzumesi yazan ve hatta bunu kendisine geçim kapısı kılan bir kesim müverrihin varlığının bilinmesidir.

Yalnız tarih manzumesi kaleme almış şairlere örnek olarak Mahmûd Nâsîh Efendi'yi ele alalım ve tarihlerini inceleyelim:

Mahmûd Nâsîh Efendi 1827 senesinde İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Genç yaşta yetim kalan Nâsîh Efendi İsmail Hakkı Bursevî sevdâsı ile Bursa'ya gelmiş Orhangazi, İznik, İnegöl ve civarında fahrî imamlık vazifeleri yapmıştır. Hat sanatıyla da meşgul olan müverrih İsmail Hakkı Bursevî'nin 5-6 kadar eserini istinsah etmiş ve Bayezid Kütüphanesi'ne bağışlamıştır. Mukallid ve mizahı seven bir zat olduğu bilinen Mahmud Nâsîh Efendi'nin hayatına dair malumatı *Sübhatü's-Sâlikîn*²⁶⁸ adlı Bursevî antolojisi türündeki eserinden elde etmekteyiz. Pek çok tarih manzumesi kaleme alan müverrih 1902'de Bursa'da vefat etmiştir.

Nâsîh Efendi'nin, Hacı Süleyman Ağa'nın, hanesi kurbünde yaptırdığı mağaza için tanzim ettiği tarih manzumesi:

Bu mağâza sâhibi Hâcî Süleymân Ağa'nın
Mâl ü mülkin eyleye âfâtdan Mevlâ emîn

Oldı lutf-ı Hakk ile bu nev mağâza çün küşâd
Müşterîler hoş kademler ile gelsünler hemîn

²⁶⁸ Bkz. Mahmûd Nâsîh, *Sübhatü's-Sâlikîn*, BEEK, Genel Bölümü, 1700.

Bir hayır-hâh kimsedir bu gerçi şâhid çok buna
Hânis olmam bu husûsda eylesem ben de yemîn

Her biri efkârının kıymetde sad la'l ü güher
Her biri âsârının rağbetde bir dürr-i semîn

Çün sezâdır itseler ihvân ana böyle duâ
Hayr ile yâd ola nâmı kâ'im oldukça zemîn

Tahte-i mîşe gibi serv-i vücûdı sağ olup
Hâne-i sıhhatde Mevla^eyleye yüz yıl mekîn

Sâl olmuşdı bin üç yüz on iki Nâsîh didi
Kâr u kesbinde anı memnûn ide Rabb-i mu'în

Mahmûd Nâsîh Efendi'nin Mora Yenişehir Muhâcirlerinden Hâfız Mahmûd
Kemâlüddin Fenârî'nin vefatına söylediği tarih:

Neye mağrûr olur âyâ kişi bu dâr-ı dünyâda
Geçer bu köpriden âhir cüvân u pîr ü bernâ da

Uçar kuş olsa da der-dest ider âhir anı yâ hû
Ecel sayyâdının kimse elinden olmaz âzâde

Yigirmi beş yaşında bir cüvân-ı şair iken bak
Ana da sundı sâki-i ecel sad-hayf bir bâde

Egerçi her kemâlin bir zevâli var bunun ammâ
Kemâle irmeden gitdi vücûdı rahmet-âbâda

Eger ömri vefâ itseydi elli yaşına hakkâ
Bursa'da yegâne olacaktı şî'r ü inşâda

Ŗikayet anlama bundan hikayetdir murâd ancak
Hudâ'nın olmuŖuz takdîrine zîrâ rızâ-dâde

YeniŖehr-i Mora'dan hicret idüp mâderiyle ol
Temekkün eylemiŖdi Bursa'da bir cây-ı a'lâda

Çün ismi gibi Mahmûd idi zatı da sıfâtı da
Benimde nâm-daŖım san karındaŖım ale'l-âde

Ahâli-i Burusa cümlesi hoŖnûd idi andan
Anı rahmetle yâd itse sezâ a'lâ da ednâ da

İde Hak mâder-i mahzûnuna sabr-ı cemîl ihsân
Dahî ecr-i cezîl ide ana âmâde ferdâda

Bin üç yüz altıda fevt oldu Nâsıh yazdı târîhin
Kemâl ile Kemâl'e rahmet ola dâr-ı ukbâda

BİRİNCİ BÖLÜM

(MÜELLİFİN DÖNEMİ, HAYATI, EDEBÎ YÖNÜ VE ESERLERİ)

A. MEHMET ŞEMSEDDİN (ULUSOY) MISRÎ'NİN DÖNEMİ

1. XIX. VE XX. ASRIN SİYASİ, SOSYAL VE KÜLTÜREL HAYATINA UMUMİ BİR BAKIŞ

Dönem, Osmanlı Devleti'nin siyasî, idarî, askerî ve edebî alanlarda modernleşmenin sancılılarının yaşandığı Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemleridir. 1867'de doğmuş Mehmed Şemseddin Efendi, Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerini yaşamış, her iki dönemin de sancılı ve sıkıntılı günlerine şahit olmuş ve 1936'da vefat etmiş bir köprü şahsiyettir.

Bir bunalım döneminin müellifi olan Mehmed Şemseddin Efendi'nin hayatı, düşüncesi ve sanatı böyle bir dönem içinde teşekkül etmiştir. Bu siyasi, sosyal, kültürel ve edebî iklimin müellifimizin eserlerine etkisinin olmadığını düşünmek elbet mümkün değildir. Buradan hareketle Mehmed Şemseddin Ulusoy'un hayatından önce yaşadığı dönemin siyasi ve sosyal, kültürel ve edebî ortamına genel hatlarıyla biraz yakından bakmamız yerinde olacaktır.

Bu dönem kimi tarihçilere göre bir “inkırâz/çöküş” dönemi, kimi tarihçilere göre bir “modernleşme”, “yenileşme”, kimilerine göre ise “batılılaşma” dönemidir.²⁶⁹ Tarihçi merhum Kemal Karpat bu dönemin siyasal hareketlerini şu şekilde dönemlendirir:

1. Tanzimat Dönemi (1839-1876),
2. Sultan II. Abdülhamit Dönemi (1876-1908),
3. İttihad ve Terakki Dönemi (1908-1918),
4. Milli Kurtuluş Hareketi (1918-1922),
5. İnkılaplar Devri (1923-1938)²⁷⁰

²⁶⁹ Osmanlı dünyasında ‘modernleşme’, ‘batılılaşma’ olgusu hakkında bkz: İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul: Hil Yay. , 1987, ss. 11-25.

²⁷⁰ Kemal Karpat, *Kısa Türkiye Tarihi*, İstanbul: Timaş Yay., 2012, ss. 46-139.

19 Ocak 1893 yılında Mısırî Dergâhı postuna oturduğunu, tekke ve zaviyelerin kapatılmasının kabul edildiği 30 Kasım 1925'e kadar bu görevi sürdürdüğü²⁷¹ ve 1936 yılında vefat ettiğini bildiğimiz Mehmed Şemseddin Efendi yukarıda belirttiğimiz dönemler içinde Sultan II. Abdülhamit Dönemi (1876-1908), İttihad ve Terakki Dönemi (1908-1918), Milli Kurtuluş Hareketi (1918-1922), İnkılâplar Devri (1923-1938)'ni yaşamış ve bu dönemlere şahit olmuş bir müelliftir.

Sultan II. Abdülhamit dönemi 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı siyasî literatüründe 'anayasalı ve meclisli saltanat-hilâfet rejimi' karşılığında kullanılan meşrûtiyet yıllarıdır. Bilindiği üzere, "Kânûn-ı Esâsî'nin ilân edildiği 23 Aralık 1876'dan Meclis-i Meb'ûsan'ın muvakkaten tatil edildiği 13 Şubat 1878 tarihine kadarki döneme I. Meşrutiyet, meclisin yeniden toplanmaya davet edildiği 23-24 Temmuz 1908'den 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi'ne veya 20 Ocak 1921 tarihli Teşkilât-ı Esâsiyye Kanunu'nun neşri ya da saltanatın ilga edildiği 1-2 Kasım 1922 tarihine kadarki döneme de II. Meşrutiyet denmektedir.²⁷² II. Meşrûtiyet dönemi aynı zamanda İttihad ve Terakkî ve Milli Kurtuluş Hareketi dönemidir.

"II. Abdülhamid'in siyaseti ve siyasî rejiminin temel ilkeleri altı başlık altında ele alınmaktadır: muhafazakarlık, mutlakiyet (otokrasi), merkeziyetçilik, ittihad-ı islâm, reform ve statüko. Bu prensipler ve politikalar, 1880'lerin ilk yarısından 1908'e kadar kararlılıkla uygulanmaya çalışılmıştır. Ancak iç ve dış şartlar değiştiğinde, Sultan Abdülhamid yönetim ilkelerinde ve politikalarında revizyona gitmiş, bazı durumlarda taviz vermek zorunda kalmıştır. Abdülhamid dönemi üç büyük krizle karşılaşmıştır: Osmanlı-Rus Savaşı (1876-78) ve Berlin Antlaşması'nın uygulanması; Ermeni meselesi (1894-97); Makedonya Meselesi (1903-1908). Abdülhamid yönetimi ilk iki krizi başarıyla atlatırken, çözüm bulunamayan üçüncü kriz rejimin sonunu getirmiştir."²⁷³

Sultan II. Abdülhamid bu devrin en çok tartışılan Osmanlı sultanlarından biri olmakla birlikte, 1876'dan tahtan indirildiği 1909 yılına kadar 33 yıl Osmanlı Devletini padişah ve halife olarak idare eder. Devletin en sıkıntılı bu döneminde Sultan II. Abdülhamid'in yegâne emeli, kendi ifadesiyle söylersek, "devlet ve milletin saadet ve

²⁷¹ Can Ulusoy, *Taşrada Kent ve Aydın: Bursa Örneği (1930-1950)*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul: Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, s. 201.

²⁷² M. Şükrü Hanioglu, "Meşrûtiyet", *DİA*, c. 29, İstanbul: 2004, s. 388.

²⁷³ Gökhan Çetinsaya, II. "Abdülhamid'in İç Politikası: Bir Dönemlendirme Denemesi", *Osmanlı Araştırmaları / The Journal of Ottoman Studies*, XLVII, 2016, s. 402.

selâmeti ve din-i mübîn-i İslâm'ın bekâsıdır.”²⁷⁴ Bu uğurda, “Devlet ve memleketseverler için iki büyük vazife vardır: devletin toprak bütünlüğüne zarar getirecek her şeye karşı durmak, ve devletin bekâsı, kuvvet ve serveti ve halkın saadet, emniyet ve asayiş içinde yaşamalarını temin eylemektir.”²⁷⁵

Dönemin önemli siyasal olaylarından biri de şüphesiz II. Meşrûtiyet'in ilânı ile 1908-1918 yıllarını kapsayan İttihad ve Terakkî dönemidir. 1908-1918 arasında etkin olan bu hareketin faaliyetlerini 1908-1909 (II. Abdülhamid'in hal'ine kadar), 1909-1913 ve 1913-1918 senelerini içine almak üzere üç kısma ayırmak mümkündür. 17 Aralık 1908'de II. Meşrutiyet'in ilânı ve 27 Nisan 1909'da Abdülhamid'in tahtan indirilişi İttihad Terakki'nin ilk döneminde gerçekleşmiştir. 31 Mart olayını²⁷⁶ fırsat bilen İttihatçılar, hadiseyi siyasi çıkarları uğruna istismar etmişlerdir. İttihatçılar şeklen şeyhülislâmın fetvasını da temin ettikten sonra hal' kararını meclisçe almışlardır. 27 Nisan 1909'da tahttan indirilen II. Abdülhamid'in yerine, kardeşi Sultan Abdülmecid'in oğlu V. Mehmed Reşad geçmiştir.²⁷⁷

İttihad ve Terakki döneminin ikinci devresi (1909-1913), V. Mehmed Reşad'ın tahta çıkmasıyla başlamıştır.²⁷⁸ Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin Rumeli'deki topraklarının büyük bölümü Balkan Savaşları²⁷⁹ ile elden çıkmış, İtalya ile olan savaşta, Trablusgarb ve Bingazi de elden gitmiştir.

II. Meşrutiyet, Türkiye'nin genelinde olduğu gibi Bursa'da da önemli dönüşümleri siyasal ve sosyal hayatta gerçekleştirmiştir. 1909 yılında Kanun-ı Esasî'de yapılan kapsamlı değişikliklerle Türkiye'de ilk kez siyasal hayatta yasal partiler kurulmaya başlanmıştır. 1909 sonrası Bursa'da ilk şube açan, siyasal manada sosyal ve kültürel çalışmaları düzenli olarak sürdüren İttihad ve Terakki Fırkası'dır. İttihad ve Terakki Cemiyeti, II. Meşrutiyet öncesi de Bursa'da faaliyetlerini gizlilik içinde

²⁷⁴Atilla Çetin ve Ramazan Yıldız, *Sultan İkinci Abdülhamit Han: Devlet ve Memleket Görüşlerim*, İstanbul: Çığır Yay., 1976, s. 171. “Benim oğraşım, nefsim için değildir, din ve devlet ve milleti muhafaza etmek içündür.” İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Sadrazamlar*, İstanbul: Dergâh Yay. c. III, 1982, s. 1299.

²⁷⁵İbnülemin Mahmud Kemal İnal, a.g.e., ss. 678-680.

²⁷⁶Geniş bilgi için bkz: Faik Reşit Unat, *İkinci Meşrutiyet'in ilanı ve Otuz Bir Mart Hâdisesi*, TTK, Ankara, 1960; İsmail Hami Danişmend, *31 Mart Vak'ası*, İstanbul: İstanbul Kitabevi, 1961.

²⁷⁷Kemal Karpat, a.g.e., 2012, s.87.

²⁷⁸Bu dönemde kurulan hükümetler ve görev yapan sadrazamlar için bkz. İbnülemin Mahmut Kemal İnal, a.g.e., c. I-IV, 1982.

²⁷⁹Balkan Savaşları ve yapılan anlaşmaların ayrıntısı için bkz. Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi*, Ankara: TTK, 1997, ss. 651-695.

sürdürmüştür ve kurucuları içinde Bursalılar olduğu gibi, Cemiyetin içinde önemli görevlere sahip Bursalılar mevcuttur.²⁸⁰

Döneminin siyasî atmosferine dair Mehmed Şemseddin Efendi'nin Sultan Reşad'ın Bursa'yı teşriflerine yazdığı 1909 tarihli Kudûmiyye şiiri notuyla birlikte şöyledir:

“Zat-ı Şahânenin Bursa'yı teşrifinde söylenilmiş ve Babazâde Mehmed Bey tarafından nihâvendden bestelenerek mektep çocuklarına bâhusus Dâru'l-Muallimin (Öğretmen Okulu) talebesine meşk olunarak okutulmuştur.

Bursa'yı teşrîf buyurdu şehriyâr
Bursalılar eyliyorlar iftihâr
Ömrünü kılsın mezîd Perverdigâr
Bahtiyâruz bahtiyâruz bahtiyâr

Cedd-i pâkini ziyâret eyledin
Bursalıya çok inayet eyledin
Mahzâr-ı lutf ü saâdet eyledin
Bahtiyâruz bahtiyâruz bahtiyâr

Burada teşrîfinle Bursa zib u fer
Kalmadı hiç gönlümüzde bir keder
Padişahım millete sensin peder
Bahtiyâruz bahtiyâruz bahtiyâr

Bursalılar oldu mesrûru'l-fuâd
Beldemize reşk eder sâir bilâd
Etdin ihyâ bizleri Sultân Reşâd
Bahtiyâruz bahtiyâruz bahtiyâr

Eylesün Şemsî-i Mısrî bî-riyâ
Bu duâyı arz-ı dergâh-ı Hüdâ

²⁸⁰Can Ulusoy, a.g.t., s. 73.

Padişahım milletinle çok yaşa
Bahtiyâruz bahtiyâruz bahtiyar”

Mehmed Şemseddin Efendi, siyasî tavır ve beklentileri olmamakla birlikte birçok meslektaşısı gibi Sultan II. Abdülhamit’in bazı tutum ve davranışlarında şikayetçidir.²⁸¹

Bu dönemde meydana gelen en mühim hadiselerden biri Osmanlı Devleti’nin Birinci Dünya Savaşı’na girmesidir. Savaşa katılma kararı esasen İttihatçı liderlerin ve bilhassa Enver, Talat ve Said Halim paşaların eseridir.²⁸² İttihatçılar bakımından Almanya ile varılan gizli anlaşmanın ana gayesi 1878’de Rusya’ya verilen ve 1912-1913’de Balkan Savaşları’nda kaybedilen toprakları geri almaktır. 1914’te başlayan Birinci Dünya Savaşı’nda Almanların yanında savaşa giren Osmanlı Devleti, birçok cephede savaşmak durumunda kalmıştı. Çanakkale’de, Suriye, Filistin ve Irak Cephesinde İngilizlere, Fransızlara; Kafkas Cephesinde Rusya’ya karşı savaşan Osmanlı Orduları Çanakkale’de ve Kutu’l Amare’de önemli zaferler kazanmıştır. Bu dönemdeki askerlerin en büyük silahı, yeni filizlenmeye başlayan milli şuur içinde bağımsız bir vatanda hür olarak yaşama kararıydı. Neticede 30 Ekim 1918’de Mondros’ta imzalanan ve Osmanlı Devleti’nin yenilgisini tescil eden bir mütareke ile Birinci Dünya Savaşı fiilen sona ermiştir.²⁸³

Mehmed Şemseddin Efendi’nin yaşadığı dönemin bir diğer önemli siyasî olayı 1918-1922 yılları arasında Milli Kurtuluş Hareketi’dir. İstiklâl Harbi, Bağımsızlık Savaşı veya Kurtuluş Savaşı olarak da anılır. Mondros Mütarekesi’nin (30 Ekim 1918) ardından başlayıp askerî bakımdan Mudanya Mütarekesi ile (11 Ekim 1922), siyasî bakımdan ise Lozan Antlaşması ile (24 Temmuz 1923) son bulur. “Mütareke gereğince ordularının büyük kısmı terhis edilen, stratejik noktaları ele geçirilen ve silâh depoları kontrol altına alınan ülkede uzun savaş döneminin yorgunluğu ve ümitsizliği içinde bulunan padişah ve hükümet, İtilâf devletlerinin merhametine sığınmaktan ve işgallerin genişlemesini önlemek için halkı sükûnete çağırmaktan başka bir şey yapamıyordu. Muhalefet ise savaşın sorumlusu olarak gördüğü İttihatçılar’ı eleştirmekle meşguldü. İtilâf devletleri de savaş sırasında insanlık suçu işlediklerini iddia ettikleri İttihatçılar’ın yargılânmasını

²⁸¹Mustafa Kara, *Şemseddin Uluşoy Saklı Tarihin Muhafızı*, Bursa: Osmangazi Belediyesi Yay., 2016, s. 92.

²⁸²Karpat, *a.g.e.*, s. 93.

²⁸³Karpat, *a.g.e.*, s. 98.

istiyordu. Padişah, İttihatçılar'ı yargılamak için kurulan olağan üstü mahkemeye karşı çıkan parlamentoyu 21 Aralık'ta feshetti. İtilâf devletlerinin İttihatçılar'ın cezalandırılmaması halinde İstanbul'u resmen işgal edeceklerini bildirmeleri üzerine de İngilizler'in desteklediği Damad Ferid Paşa'yı sadârete getirdi. Ferid Paşa'nın teslimiyetçi ve tâvizci politikasından bir sonuç alınamadı ve işgaller bütün hızıyla sürdü. Bu durum Anadolu'da millî galeyanı arttırdı. Halk namusunu ve vatanını savunmak amacıyla Müdâfaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak cemiyetleri kurarak mücadeleye başladı. İzmir'in işgali ülke çapında infiale sebep oldu. Halkın mitingler düzenleyerek Yunanlılar'ı protesto etmesi ve silâhla kendini savunması hükümet tarafından olumlu karşılandığından ülke çapında düzenlenen mitinglerle İtilâf devletleri kınandı. Halkın örgütlenmesi ve direnişleri arttı. Bilhassa 16 Mayıs'ta kurulan Balıkesir Müdâfaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak Cemiyeti düzenlediği kongrelerle bütün bölgeyi kapsayan bir teşkilât olduğunu ortaya koydu ve Millî Mücadele'nin meşalesi oldu."²⁸⁴

Mehmed Şemseddin Efendi'nin yaşadığı Bursa da bu dönemde Yunanlıların işgaline ve zulmüne maruz kalmıştır. Anadolu'nun her köşesinde düşman işgaline geçit vermeyen millî kuvvetler ve ahali topyekün bir vatan müdafası ile Bursa'yı da düşman işgalinden kurtarmıştır. Bu yıllara ait Bursa'nın savunması ve düşman işgalinden kurtuluşuna dair Mehmed Şemseddin Efendi'nin tarih düştüğü şiirlerindeki hâtıralarından biri şöyledir.

Ve yensurekallahu nasran aziza

Bursa'mızın istirdadı üzerine söylenen

Tarih-i Cevherdârdur.

Zulm-i Yunan gadr-i udvân milleti kıldı esîr

İki yıl iki sehir iki gün çekdik cefâ

İtdi tazyik milleti her vecihle a'dâ-yı din

Çekmedigimiz kalmadı âh zulm-i Yunan'dan ezâ

Lutf-i Hak'la geldi ordu zulmeti ref' eyledi

²⁸⁴Cevdet Küçük, "Millî Mücadele", *DİA*, c. 30, İstanbul, 2005, s. 76.

Hamdüli'llâh kıldı şehri mahv u ifnâdan rehâ

Hızır-âsâ geldi imdâda yitişdi ordumuz
Şükri Nâil Paşa teşrif itdi olduk pür-safâ

Her ne cânibe teveccüh eylese bulsun zafer
Sa'yini meşkûr ide Hak ola mansûr dâimâ

Mekr-i düşmandan masûn itsün Hudâ ordumuzu
Cümle dervişan ile itmekdeyiz böyle duâ

Gitti üçler söyleyüp târîh-i cevherdâr Şemsî
Eyledi istirdât şehri Bursa'yı Şükrü Paşa²⁸⁵

1341

Şiirde anlatılan Şükrü Nâili Paşa'nın komutasındaki kuvvetlerin Bursa'yı düşman işgalinden kurtarması hikâyesidir. İki yıl iki ay iki gün süren Yunan işgalinden Bursa'nın kurtulması Şemseddin Efendi'nin büyük bir sevinçle kalemi eline almasına, cihad ve savaşıla ilgili “*veyensureke'llâhü nasran azîzâ*” ayetini serlevha ederek manzum târih yazmasına sebep olmuştur.

Çaryâr imdâd idüp Şemsî didim târih-i tâm
Girdi Yunan geldi lutfu'llâhla İslâm askeri

beytiyle biten bir diğer manzum tarihinin başlığına da şu ayeti yazmıştır: “*Nesrun mine'llâhi ve fethun karîb ve beşşiri'l-mü'minîn.*”²⁸⁶

²⁸⁵Mustafa Efe, *Mehmet Şemseddin Ulusoy'un Eşâr-ı Şemsî Adlı Divânı, İnceleme-Metin* (Doktora Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018, s. 618.

²⁸⁶Mustafa Kara, a.g.e., ss. 95-97; Mustafa Kara, *Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul: Dergâh Yay. , 2008, s. 271.

Nihayet bu dönem bu millî mücadele sonunda 24 Temmuz 1923'te Lozan Antlaşması'nın imzalanmasıyla neticelendi. Yeni meclis 11 Ağustos'ta çalışmalarına başladı ve 23 Ağustos'ta antlaşmayı onayladı.

“Antlaşma, bir yandan I. Dünya Savaşı'nı Türkiye açısından sona erdirirken bir yandan da Osmanlı Devleti'ni hukukî ve malî açıdan tasfiye edip yeni Türkiye Devleti'nin milletlerarası temele oturtulmasını sağladı. Yabancı güçlerin İstanbul'dan çekilmesi, 6 Ekim'de Şükrü Nâilî Paşa kumandasındaki Türk birliklerinin İstanbul'a girmesiyle tamamlandı. Ankara 13 Ekim'de yeni devletin başşehri olurken 29 Ekim 1923'te Türkiye Devleti'nin yönetim şeklinin cumhuriyet olduğu ilân edildi. Halifelik saltanat makamı gibi algılandığından 3 Mart 1924'te kaldırılarak Osmanlı hânedanı mensuplarının tamamı yurt dışına çıkarıldı.”²⁸⁷

Meşrûtiyet ve cumhuriyet dönemlerinin siyasî ve sosyal olaylarına yakından tanıklık eden müellifimiz Mehmed Şemseddin Efendi'nin yaşadığı dönemin mühim olaylarından ve kırılma noktalarından biri şüphesiz inkılaplar dönemidir. İnkılaplar döneminde ise en önemli olay Tekke ve zaviyelerin kapatılmasıdır. “1924'te Diyanet İşleri Reisliği teşkil edilirken cami ve mescidlerle beraber tekke ve zaviyelerin yönetimi de bu kuruma devredilmiştir. 30 Kasım 1341 (1925) tarih ve 677 sayılı Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklarla Birtakım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun'la Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisindeki tekkeler kapatılmıştır.”²⁸⁸

1936'da vefat eden Bursa Mısırî Dergâhı son şeyhi müellif Mehmed Şemseddin Ulusoy'un şu mısraları, alınan yasaklama kararının yanlışlığını belirtmekle birlikte 1925'ten sonraki hayatının son 11 yılındaki hüznü hâlini de yansıtan beyitleridir. :

“Zikr-i cehrîden bizi menettiler olduk hazîn
Gözlerimiz oldu giryân yâ Resûle'llâh meded”

“Tekyemiz mesdûd ma'nen maddeten oldu harab
Terk olundu zikr-i Yezdân yâ Resûle'llâh meded”

“Tekyeler sed türbeler bend hep soyuldu câ-be-câ
Evliyalar oldu pinhân yâ Resûle'llâh meded”

²⁸⁷ Cevdet Küçük, “Millî Mücadele”, *DİA*, c. 30, İstanbul: 2005, s. 83.

²⁸⁸ Mustafa Kara, “Tekke”, *DİA*, c. 40, İstanbul: 2011, s. 370.

“Meclis-i zikr-i Hudâ’da bülbül idim sad diriğ
Seddedildi tekye, beni zâr ü zâr itdi hayf”

“Tekyeler mekteb-i irfân idi mesdûd oldu
Nazar-ı halkda meşâyih ise merdûd oldu

Halkı irşad ile me’lûf idi şeyhler evvel
Şimdi nâdan cühelâdan diye ma’dûd oldu”

“Tekyeyi sed zikr-i cehrîden bizi menettiler
Nâr-ı mahrûmiyet ile işte biz yandık yetiş

Üç sene oldu tahammül eyleyüp sabreyledik
Sabrımız bitti efendim âh ki usandık yetiş”

Enbiyanın evliyanın gavs ü aktab hurmeti
Tekyemizi it küşâd yâ Rabbi çok baktık yetiş”²⁸⁹

Mehmed Şemseddin Efendi’nin yaşadığı dönemin kültürel ve edebî hayatı da Osmanlı Devleti’nin siyasî bunalımların etkisiyle bir kriz dönemindedir. “Eski şiir son sözünü çoktan söylemişti. Mimarî bir asırdır garbı taklit ediyordu. Hatta musikî bile, Dede’nin bir iki dehâlı talebesi hariç, mahiyet ve vekarını kaybederek soysuz bir hissiliğe doğru adım adım yürüyordu. Hülâsa, büyük devirlerin hususiyetini veren, o bütün hayatı kucaklayan yaratıcılıktan eser yoktu. Vâkıa, bütün bu insanlar son derecede ince zevkli idiler; asırlarca sürmüş bir terbiye ve yeni tecrübeler, onların hayatlarını bir nevi sanat eseri gibi yaşamalarını telkin ediyordu. Güzel, zarif, muhteşem her şeyi seviyorlar ve bunu temine çalışıyorlardı. Fakat hayatın yaratıcı pınarı kurumuştur. Bugün bile halk dilinde ve hattâ fikir hayatında o zamanlardan kalan “alafranga”, “alaturka” (mûsikide

²⁸⁹Mustafa Kara, *Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri*, İstanbul: Dergâh Yay., 2008, ss. 601-608. Ayrıca bkz. Mustafa Kara, “Cumhuriyet Türkiye’inde Tarikatlar”, *Türkiye’de Tarikatlar, Tarih ve Kültür* ed. Semih Ceyhan, İstanbul: İsam Yay., 2015, ss. 95-132; Mustafa Efe, a.g.t.

olduğu gibi), “eski” ve “yeni” (zihniyet meselelerinde) tâbiriyle ifâde edilen bu ikilik realitesi”²⁹⁰ dönemin kaderiydi.

19. yüzyılda ve 20. yüzyıl başlarında, Türk edebiyatı açısından bir çeşitlilik ve arayışlar dönemidir. Bu yüzyılın ikinci yarısından itibaren hissedilir bir şekilde önemli gelişmeler görülmeye, edebî tür ve şekiller arasında yer ve mahiyet değişmesi, yayınlanan eserlerde değişiklikler meydana gelmeye ve birçok dergi çıkmaya, mecmualar etrafında farklı edebî mahfiller oluşmaya başlamıştır. Tanpınar'ın ifadesine göre bu değişiklik, aslında o zamana kadar yerleşmiş olan değerlerin bir yer değiştirmesidir ve eski şiirimizi o zamana kadar idare eden "mutlak"ın hemen her sahada yıkılmış olduğu anlamına gelir.²⁹¹ On dokuzuncu yüzyılın ortalarından başlayarak değişik yazarların kaleminden Avrupalılaşmak, modernleşmek, muasırlaşmak, batılılaşmak gibi adlar altında toplanabilecek olan düşünce hareketleri, devrin yazarlarının, pek de bilinçli olmayarak, Batı düşünce akımları içinden yerli basına aksettirebildikleri fikirlerden ibarettir.²⁹² Ahmet Hamdi Tanpınar, Mehmed Şemseddin (Ulusoy) Efendi'nin yaşadığı devrin bir öncesi olan Tanzimat hakkında düşüncesini şu cümle ile özetler: “İmparatorluk, asırlar içinde yaşadığı bir medeniyet dairesinden çıkarak, mücadele halinde olduğu başka bir medeniyetin dairesine girdiğini ilân ediyor, onun değerlerini açıkça kabul ediyordu”.²⁹³ Bununla birlikte yeni şiir, eski şiirden tamamıyla kopmuş değildi. Dil, vezin ve nazım şekilleri büyük ölçüde aynı idi.²⁹⁴ Yine A. Hamdi Tanpınar'ın ifadesi ile; “Eski, yürüyen hayat karşısında son sözünü söylemesine rağmen, cemiyetin içinde, ruhlarda bütün unsurları ile çok derin surette hakimdi. Bütün hayat onunla dolu idi”²⁹⁵

İbnülemin'in *Son Asır Türk Şairleri*'nde ismi geçen şair sayısı yaklaşık bin beş yüzdür.²⁹⁶ Bu dönem şairlerin sayıca oldukça fazla olması, klâsik Türk şiirini, yaklaşık iki yüzyıldır düştüğü kısır döngüden kurtarmaya yetmemiştir. Bu dönemde yetişen şairlerden bazıları şunlardır: Nûri, Nebîl, Nâsır Abdülbaki Dede, Halim Girây, Re'fet, Hâtif, Salacıoğlu, Âkif, Fâ'ik, Sûzî, Müştak Baba, Azmî, Cevdet, Sâdık Paşa, Safâyî Dede, Hızırağazâde Said, Rüstem Paşa, İffet, Mâhir, Selâmî, Sermed, Kuddûsî, Esad Mahmud

²⁹⁰Ahmet Hamdi Tanpınar, *19. Asır Türk Edebiyatı*, İstanbul: Çağlayan Kitabevi, 2003, s.134.

²⁹¹Ahmet Hamdi Tanpınar, a.g.e., s. 79.

²⁹²Orhan Okay, *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*, İstanbul: Dergâh Yay., 2005, s. 15.

²⁹³Ahmet Hamdi Tanpınar, a.g.e., s. 64.

²⁹⁴İsmail Ünver, “XIX. Yüzyıl Dîvân Şiiri”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, c. XXXII, S. 1-2, Ankara: 1988, s.131.

²⁹⁵Ahmet Hamdi Tanpınar, a.g.e., s. 38.

²⁹⁶İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, c. I-IV, İstanbul : Dergah Yay., 1988.

Paşa, Zâik, Hamdî, Rızâ, İzzet, Şefik, Ferdî, Meşhûrî, Nâil Abbas Paşa, Şâkir, Zîver Paşa, Nâtîkî, Rûmî, Sa'dî, Ulvî, Aczî, Tûrâbî Baba, Nihâd Bey, Mislî, Hamdî, Zîver, Abdülhalîm Gâlib Paşa, Sırrî Râhile, Sıddîk, Fâzıl Paşa, Mahmûd Nedîm Paşa, Rahmî, Nigârî, Hâfız, Âsım, İrfan Paşa, Celâleddin Bey, Sa'id Paşa, Râşid, Nakıyye Hanım, Mahmûd Celâleddin Paşa, Memdûh Paşa, Üsküdarlı Tal'at, Hüsnî, İlhamî, Âdile Sultan, Üsküdarlı Hakkı, İsmet, Kâmî, Hâlet Bey, Enderunlu Vâsıf, Keçecizâde İzzet Molla, Şeyhülislâm Ârif Hikmet, Şeref Hanım, Leskofçalı Gâlib, Yenişehirli Avnî, Hersekli Ârif Hikmet, Leyla Hanım, Aynî, Osman Nevres, Kâzım Paşa, Osman Şems, Ziya Paşa, Muallim Nâci, Hüseyin Vassaf, Ali Emiri, İbnülemin, Mehmet Akif, Tevfik Fikret, Ahmet :Haşım, Hüseyin Siret. Görüldüğü üzere bu isimler arasında dîvân şiiri geleneğini devam ettiren şairler olduğu gibi, tekke muhitlerinde yetişen mutasavvıf şairler, kadın şairler de vardır. Bununla birlikte Muallim Naci gibi eski-yeni arasında kalmış²⁹⁷ şairlerle, dîvân şiiri geleneğini terk eden, yeni tarz şiir yazan Mehmet Akif, Ahmet Haşım, Hüseyin Siret²⁹⁸ gibi şairler de vardır. Bursa'da ise Eşref Paşa, Mahmud Kemalüddin Fenârî, Murad Emrî gibi şairler Mehmed Şemseddin Efendi'nin muasırı şairlerdir.

İsmail Ünver, bütün direnişine rağmen yeni şiir karşısında gittikçe gücünü kaybeden, hatta kendi geleneği içinde bile değerini koruyamayan bu dönemdeki Dîvân şiirinin durumunu, şu üç nokta etrafında açıklar:

1. Encümen-i Şu'arâ

“1861 Yılında kurularak çalışmalarını bir yıl kadar sürdüren bu topluluk, XIX. yüzyıl Dîvân şiirini canlandırmak için, XVII. yüzyılın önemli şairlerini örnek alma yolunu tutmuştur. Encümen, her hafta sah günleri Hersekli Arif Hikmet'in evinde toplanıp, yazdıkları şiirleri değerlendiriyordu. Bu toplulukta yer alan şairler şunlardır: Hersekli Arif Hikmet, Leskofçalı Gâlib, Yenişehirli Avnî, Hoca Nâ'ilî, Osman Şems, Kâzım Paşa, Halet, Recâî-zâde Celâl, Üsküdarlı Hakkı, Eşref Paşa, Ziya Bey (Paşa) ve Namık Kemâl. Namık Kemâl, en genç üye olarak, toplantıya getirilen şiirleri okur, tartışmaya sunardı. Topluluktaki şairlerin çoğu, eski kültürü ve edebî zevki iyi bilen, nazım tekniği yönünden güçlü şairlerdi. Bunların dîvânları incelendiğinde, kasidede genellikle Nef'î'yi, gazelde ise Nâ'ilî-i Kadîm ile Fehîm-i Kadîm'i izledikleri görülür. Bu

²⁹⁷ Ahmet Hamdi Tanpınar, a.g.e., s. 596.

²⁹⁸ Bkz. İbnülemin Mahmud Kemal İnal, a.g.e.

şairler XVII. yüzyılda sağlam ve ahenkli ifadeleriyle, renkli hayalleriyle, zevkteki incelikleriyle tanınmış şahsiyetlerdir. Encümen-i Şu'arâ'da yer alan şairler de şiirlerinde bu ilkelere uymaya çalışmışlardır. Bu yolda hepsinin de başardı olduğu söylenemez. Ancak, XIX. yüzyıl Dîvân şiirinin en güçlü temsilcilerinin bu şairler arasından yetiştiği söylenebilir. Leskofçalı Gâlib, Yenişehirli Avnî ve Hersekli Arif Hikmet hem Encümen-i Şu'arânın hem de XIX. Yüzyıl Dîvân şiirinin en başarılı temsilcileridir. Şiirlerindeki mubalağa ve fahriyeleriyle Nef'i'yi hatırlatan Leskofçalı Gâlib, söyleyiş bakımından Nâ'ilî-i Kadîm'in izindedir. Kendisini üstat olarak kabul eden gençlere de o yolda ilerlemelerini tavsiye eden Gâlib'in Dîvân'ında Nâ'ilî-i Kadîm'e ve Fehîm'e nazireleri vardır. Şiirlerindeki sağlam ifade, gücünü tasavvuf sözlüğünden seçilmiş kelimelerden alır. Kullandığı kelime kadrosu içinde ışıık ve aydınlıkla ilgili kelimeler önemli bir yer tutar. Bu yönüyle de Şeyh Gâlib'i andırır. Onun kendi şairliği hakkındaki şu kıt'ası, Nef'i'ye olan ilgisini de gösterir.

2. Mahallileşme hareketini sürdürmeye çalışanlar

XVIII. Yüzyılda Nedim'de en kuvvetli temsilcisini bulan "mahallîleşme" hareketi, bu yüzyılın sonlarına doğru gittikçe yozlaşmış, XIX. yüzyılda ise bayağılığa düşmüştür. Halk söyleyişini şiire sokmada aşırıya kaçan ölçsüzlüklerin bulunması, şiirlerin duygu derinliğinden ve hayal zenginliğinden yoksun olması, eski dîvân şairlerinin üzerine toz kondurmamaya çalıştıkları "aşk"ta cinselliğin ağır basması, sadece yazılmış olmak için vezne uydurulmuş kafiyeli sözler izlenimini veren beyitlerdeki zevksizlikler, bu yoldaki şiirlerin genel özellikleridir. Bu gruptaki şiirleri, her yönüyle günümüz musikisindeki arabesk parçalara benzetmek mümkündür.

Eski kültürün gittikçe yıprandığı böyle bir dönemde, bu tür şiirlerin oldukça ilgi gördüğünü de söyleyebiliriz. Yüzyılın başında düzenlenmiş olan *Şefkat Tezkiresi* ile son çeyreğinde tamamlanmış olan *Fatin Tezkiresi*'nde örnek olarak verilen şiirlerin, genellikle yukarıdaki tanıma uyduğu görülmektedir.

XVIII. Yüzyılda Nedim'in, nezaketi haddeden geçirerek boy, gül kokusunu imbikten geçirdikten sonra koku, nazın ucunu işledikten sonra mendil olarak verdiği; "buse" sözünü söylerken, bu sözdeki "sin" harfinin dişlerinden, dudaklarının incineceğini hayal ettiği sevgili; XIX. yüzyılın bu yoldaki şiirlerinde, türlü meyvelere benzetilen

organları şapur şapur hoyratça öpülen, adî zevklere vasıta kılınan güzeller haline getirilmiştir.

Mahallileşme hareketini sürdürmeye çalışan şairlerin, dîvân şiirdeki "nazire" anlayışım da yıprattıkları, nazireyi basitçe taklit ya da tehzil haline getirdikleri, dîvânlarının incelenmesinden anlaşılmaktadır. Burada bir örnek olmak üzere, XVI. yüzyılın tanınmış şairi Bâkî'nin:

Güzeller mihrîbân olmaz demek yanlışdur ey Bakî
Olur va'llâhi bi'llâhi hemân yalvarı görsünler

beytini ve bu beyitteki nüktenin, XIX. yüzyılda Vâsıf ve Aynî'nin şiirlerinde ne hale geldiğini göstermek istiyoruz. Bakî, "yalvar" sözünü bilinen anlamı yanında eski bir para birimi anlamında da kullanarak, söylemek istediğini son derece başarılı bir anlatım kalıbına sokarken, XIX. yüzyılda mahallileşme hareketinin en önemli temsilcisi sayılan Vâsıf:

Seni sayd eyleme mümkün mü dedim dil-dâra
Dedi bin nâz ile sîm ü zere sor sorma bana

ve yine bu yüzyıl şairi Aynî:

Yalınız nâle vü feryâd u figân etme değil
Ayniyâ vasla sebep zerde de dil-berde de var

beyitlerinde aynı düşünceyi dile getirmeye çalışmışlar; fakat Bâkî'nin söyleyişine yetişmek şöyle dursun, Bâkî'nin beytindeki nükteyi bayağılığa düşürmüşlerdir.

XVIII. Yüzyıl şairi Nedim'in çok beğenilen:

Haddeden geçmiş nezâket yâl ü bâl olmuş sana
Mey süzölmüş şişeden ruhsâr-ı âl olmuş sana

matlalı gazeline XIX. yüzyılda birçok nazireler yazılmış olmasına rağmen, bunların hemen hemen tamamı, dîvân şiirindeki nazire anlayışının çok gerisinde kalmışlardır.

Bu gruba giren birçok şair arasında Enderunlu Vâsıf, Hızırağazâde, Sa'îd, Refî-i Kâlâyî ve Fatin Davud'u gösterebiliriz. Bunlardan Vâsıf'ın "Kadın söyleyişiyse ananın kızına öğütleri" Ve "Kızının anasına cevabı" başlıklı iki muhammesi, XIX. yüzyıl dîvân şiiri açısından önem taşımamakla birlikte, İstanbul'un kenar mahalle kadınlarının dilini, hayata bakış açılarını göstermesi bakımından değerlidir. Fatin Dâvûd ise, şairliğinden çok "Hâtimetü'l-eş'âr" adlı tezkiresiyle tanınmıştır. Bütün şiirlerini bu yolda yazmamakla birlikte, dîvânlarında bu tür şiirler bulunan şairlerin sayısı da oldukça kabardır.

Şiirlerinde mahallî renkler bulunması ve nazire yazmaya düşkünlüğü sebebiyle XIX. yüzyılın önemli şairi İzzet Molla'yı da bu grup içinde anıyoruz. Fakat o, öbürleri kadar aşırı gitmemiş, "Mihnet-keşân"ıyla son dönemin en başarılı ve en özgün mesnevi örneğini vermiş; kasidelerinde Nefî'nin, öbür şiirlerinde Fuzûlî, Ruhî, Nedîm ve Şeyh Gâlib'in etkileri görülen önemli bir şairdir. Gazellerinin son beyitlerini Mevlânâ sevgisine ve övgüsüne adayan İzzet Molla'nın, "harâb" redifli gazelinin şu beyitleri hafızalardan silinmemiştir:

Meşhurdur ki fîsk ile olmaz cihan harâb
Eyler anı müdâhene-i alimân harâb

Bir mevsim-i baharına geldik ki âlemin
Bülbül hamûş havz tehî gülsitân harâb

3. Dini-tasavvufî şiirler yazan şairler

Dîvân edebiyatının her döneminde olduğu gibi, XIX. yüzyılda da dinî ve tasavvufî şiirlerin belli bir ağırlığı vardır. Nasır Abdulbâkî Dede, Müştak Baba, Safâyî Dede, Tûrâbî Baba, Şeyh Nazîf ve Osman Şems gibi tasavvufî şiirler yazan şairler yanında, Kâzım Paşa gibi "âl-i abâ" mersiyeleriyle tanınmış şairler de vardır. Ayrıca, şiirlerinin çoğu din dışı olduğu halde, dîvânlarında dinî ve tasavvufî şiirler bulunan şairler de çoktur. Dinî ve tasavvufî şiirlerde de genellikle eskinin tekrarlandığı, XIX. yüzyılın bir Şeyh Gâlib yetiştiremediği kesinlikle söylenebilir. Bu yüzyılda dîvân şairlerinin kullandıkları nazım

şekillerinde de sayı bakımından dengesizlikler gözlenmektedir: Mesnevi nazım şekli birkaç örnek dışında ihmal edilmiştir. Dîvânlarda mesnevi biçimiyle yazılmış değişik türde şiirler görülmekle birlikte, çeşitli konularda yazılmış uzun mesneviler görünmez olmuştur. Yukarıda da andığımız gibi, yüzyılın en başarılı mesnevisi, İzzet Molla'nın "*Mihnet-keşân*"ıdır. Bunun dışında, aynı şairin *Gülşen-i Aşk*'ı, Mehmed İzzet Paşa'nın *Yûsuf u Züleyhâ*'sı, Osman Nevres ve Aynî Dîvânlarındaki küçük mesneviler, mahiyet bakımından farklı olmakla birlikte, Ziya Paşa'nın "*Hârâbat Mukaddime*"si anılabilir. Dîvânlardaki kaside sayısında da önceki yüzyıllara göre önemli bir azalma gözlenmektedir. Gazel türü bu yüzyılda da işlenmiş olmakla birlikte, sanat değeri taşıyan gazel sayısında büyük bir düşüş görülmektedir. XIX. Yüzyılda en çok rağbet gören nazım şekilleri, tarih kıt'alarıyla bendli nazım şekilleridir. Bir örnek olmak üzere, Pertev Paşa Dîvânı'ndaki tarih kıt'alarının diğer nazım şekillerinin toplamından çok daha fazla olduğunu söyleyebiliriz. Öbür dîvânlarda da bu sayı geçmiş yüzyıllara göre oldukça fazladır. Ayrıca, tarih kıt'alarının kullanım, alanları da genişlemiştir. Şairlerin, değişik türden olaylar için çok sayıda tarihler düşürmüş olmaları, bir bakıma XIX. yüzyıl tarihinin ve sosyal hayatının edebiyata yansımaları olarak değerlendirilebilir. Öte yandan, dîvânların bu dönem tarihi için vazgeçilmez kaynaklar olduğunu ifade etmek gerekir. Bendli nazım şekilleri arasında terkîb-i bendler ve şarkılar, en çok ilgi gören nazım şekilleridir. Terkîb-i bendlerin çokluğu, dîvânlarda sık karşılaşılan mersiyelerin bu nazım şekliyle yazılmış olmasındandır. Ayrıca bu yüzyılda Bağdatlı Ruhî'nin *Terkîb-i Bendi*'ne yazılmış nazireler de vardır. Bunlar arasında Kâzım Paşa'nın ve özellikle Ziya Paşa'nın *Terkîb-i Bendleri* anılmaya değer. Şarkılar ise en çok ilgi gören nazım şeklidir. Bu dönemde yazılıp bestelenmiş şarkıların çoğu bugün bile beğenilmektedir. İşte birkaçının ilk bendi:

Bensiz ey gül gülşen-i âlemde mey nûş eyleme
Andelîb-i aşkının hasretle hâmûş eyleme
Gönlümü sahbâ-yı hicranınla serhoş eyleme
Her ne cevrlersen et ahdi ferâmûş eyleme
(Vâsîf, Dîvân, Şarkıyyât, s. 39).

Dil-harâb-ı aşkının sensin sebeb berbâdına
Bir teselli ver gelip bârî dil-i nâ-şâdına

Taş mıdır bağrın ki gelmezsin benim imdadıma
Dini ayrı kâfir olsa rahm eder feryâd'ıma
(Vâsıf, Dîvân, Şarkıyyât, s. 69)

Senden bilirim yok bana bir fâ'ide ey gül
Gül yağını eller sürünür çatlasa bülbül
Etsem de abesdir sitem-i hara tahammül
Gül yağını eller sürünür çatlasa bülbül
(Osman Nevres, Dîvân, s. 64)

Gurûb etdi güneş dünyâ karardı
Gül-i bâğ-ı emel soldu sarardı
Felek de böyle matemler arardı
Gül-i bâğ-ı emel soldu sarardı
(Deli Hikmet, İbnülemin Mahmud Kemâl İnal, Son Asır Türk Şairleri, s. 650).

Günümüzde TRT repertuvarında şarkıları bulunan XIX. yüzyıl güfte yazarları şunlardır: III. Selim, II. Mahmud, Mehmed Akif Paşa, Mahmud Celâleddin Paşa, Çorluluzâde Mahmud Celâleddin Paşa, Dâniş, Yenişehirli Avnî, Hızırağa-zâde Sa'id, Deli Hikmet, İzzet Molla, Namık Kemâl, Leylâ Hanım, Nakşî Dede, Osman Nevres, Pertev Paşa ve en çok şarkısı bulunan Enderunlu Vâsıf. Ayrıca bu yüzyıl Türk musikîsinin ünlü bestecileri İsmail Dede Efendi ve Hacı Fâik" Bey de güfteler yazmışlardır."²⁹⁹ Yüzyılda yaygın bir biçimde karşımıza çıkan ortak gazel söyleme modasına da değinmek yerinde olacaktır. Nitekim müellifimiz Mehmed Şemseddin Efendi de, Murad Emrî ve Hüseyin Vassaf ile birlikte bu modaı uyarak XX. yüzyıl başlarında ortak gazel yazan şairler arasında olacaktır.

II. Abdülhamit devrinde, 1900-1908 arası, hemen bütün şair ve muharrirlerimiz için bir susma devresidir. Pek çok yazar, şair, mutasavvıf bu dönemde II. Meşrutiyet'in ilân edildiği 1908 yılına kadar susmuşlar, yazmamayı tercih etmişlerdir.³⁰⁰

²⁹⁹İsmail ÜNVER, "XIX. Yüzyıl Dîvân Şiiri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, c. XXXII, S. 1-2, Ankara: 1988, ss. 131-132.

³⁰⁰Hayriye Kabadayı, *1908-1923 Yılları Arası Türk Şiiri ve Şiir Teorisi*, (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994, s. 2.

Şemseddin Efendi'nin yaşadığı dönemin bir diğer edebiyat hareketi, milli edebiyat akımıdır. XIX. yüzyılın sonlarında “millî” kelimesi daha çok yerlilik anlamında kullanıldığı görülmektedir.³⁰¹ Orhan Okay çok tartışmalı olan “Millî Edebiyat” meselesini şöyle açıklar: “Genel hatlarıyla dönemin Türkçü, Batıcı, İslâmcı, hatta biraz marjinal de kalmış olsa Fecr-i Âtî, Nâyî ve Nev-Yunânî gibi akımları aslında tehlikeli uçurumlara yaklaşmış olan devlete bir medeniyet ve kültür kimliği, dolayısıyla bunlara bağlı olarak bir sanat ve edebiyat anlayışı kazandırma çalışmalarının birbirinden az çok farklı kollarıdır. Gerek fikrî/siyasî karakterli gerekse saf edebiyat peşinde olan bütün bu akımları arka arkaya çıkan Trablusgarp, Balkan ve Dünya savaşları, hatta Millî Edebiyat akımının Cumhuriyet'ten sonra da devam ettiği dikkate alınırsa İstiklâl Harbi birbirine yaklaştırmıştır. Böylece akımın geliştiği dönemin ortalarına, I. Dünya Savaşı'nın sonuna doğru sınırlarını Mîsâk-ı Millî'nin çezeceği, ırkî değil millî bir tarih başlangıcı olarak Türkler'in Anadolu'ya girişini zımnen veya açıkça benimseyen, bir açıdan Cumhuriyet'ten sonra gelişen Anadoluculuk akımını da besleyen, kültür esasına bağlı yeni bir milliyetçilik anlayışı yeni edebiyat hareketlerinin de felsefesini oluşturmaktaydı. Böylece programlı ve açık bir ortak çıkışı olmayan millî edebiyat siyasî şartların, belki millî şuur altının zorladığı bir anlayışın edebiyatı oluyordu.

Millî edebiyat düşüncesinin edebî eserlere yansımada eski edebiyat anlayışına Tanzimat'tan beri gelen tepki rol oynamakla beraber aşırı şekilde Batı taklidi bir edebiyata karşı olmanın da tesiri vardır. Bazı mensupları tarafından konuların vatanî, millî, hamâsî olmasının tercih edilmesi, zaman zaman Türkçe'nin en güzel eserlerinin millî edebiyat dışında telakki edilmesine sebep olmuştur. Bununla beraber az çok birbirinden farklı anlayışlar ortak bir birleşkede toplandığı takdirde yeni bir coğrafyaya, Anadolu'ya yönelen, Batı kültür değerlerine de ilgisiz kalmaksızın dinde, dilde, millî duygularda yeni arayışların ifadesi olan Millî Edebiyat akımına dahil edilmesi gereken zengin bir şair kadrosuyla karşılaşılır. Önce Mehmet Emin, Ziya Gökalp, Ömer Seyfeddin ve Ali Canip gibi Türkçü kanadın ortaya attığı nazariye ve uygulamalarıyla Millî Edebiyat akımına yol açmış olduğu muhakkaktır. Bunlara II. Meşrutiyet'le Cumhuriyet'in ilk on beş yılı arasındaki bir kısım şiiirleriyle Rıza Tevfik, İhsan Râif, Yahya Kemal, Sâmih Rifat, Mithat Cemal, Aka Gündüz, Orhan Seyfi, Yusuf Ziya, Enis Behiç, Halit Fahri,

³⁰¹Orhan Okay, “Millî Edebiyat”, *DİA*, c. 30, İstanbul: 2005, ss. 72-74.

Şükûfe Nihal, Sâlih Zeki, İbrahim Alâaddin, Kemalettin Kamu, Faruk Nafiz ve Ömer Bedreddin'i, hatta bazı çelişkileri de göze alarak İslâmcı Mehmed Âkif'i, Batıcı Tevfik Fikret'i ve Abdullah Cevdet'i de dahil etmek gerekir. Bunların bir kısmı başlangıçta aruzla yazmış, bazıları zaman zaman aruzu devam ettirmiş, fakat Mehmed Âkif ve Yahya Kemal'in dışında hemen hepsi hece veznini tercih etmiştir. Hikâye ve romanda ise önceki, özellikle Edebiyat-ı Cedîde ve Fecr-i Âtî roman kahramanlarının kendi benliklerinin dar çerçevesi içine sıkışmış, sadece aşkları ve kendi dertleriyle didişen kişiler olmasına karşılık millî edebiyat romanı dışa açılmış, başka insanların da var olduğu bilinciyle hareket eden, içinde yaşadığı toplumun siyasî, fikrî, ekonomik meselelerine, sıkıntılarına yabancı kalmayan kahramanların romanı olmuştur. Mekân olarak şehir, kasaba ve köyleriyle Anadolu bu romana bir taraftan gerçekçi bir gayretle, diğer taraftan bir memleket romantizmiyle girer.”³⁰²

Mehmed Şemseddin Efendi'de de rastladığımız “hiss-i millî”, “zevk-i millî”, “vicdân-ı millî”, “âdât-ı milliye ve diniyye”, “ihtifâl-i milliye”, “îd-i millî”, “servet-i millî” gibi ifadelerin de, daha çok “yerlilik” anlamında kullanıldığını düşünmekteyiz.

2. BURSA'DA İLMÎ, EDEBÎ VE KÜLTÜREL ORTAM

XIX. asrın ikinci yarısı ve XX. asrın başları Bursa'da ilmî, edebî ve kültürel hayat Tanzimatla başlayıp Meşrutiyet ve Cumhuriyetle devam eden hızlı değişimlere sahne olmuştur. Tanzimat'ın taşra hayatını da kuvvetli bir şekilde etkileyecek olan en önemli girişimlerinden biri eğitim alanında yaşanmıştır. Sultan II. Abdülhamid dönemi ile Bursa örneğinde de görüleceği üzere, okullaşma faaliyeti, gerek Müslim gerekse de gayrimüslimler açısından gittikçe yükselmiş, dini eğitim veren kurumların yanı sıra, taşrada da rüşdiye, iptidai ve sultaniler açılmaya başlanmıştır.³⁰³ Nitekim, Müellifimiz Mehmed Şemseddin Efendi de bu okullardan mezun olduğunu şu cümleleriyle belirtir: “1292'de İzmir'e gelmiş ve orada Sultaniye mektebine devam ve bilahare Bursa'ya avdetle Rüşdiye mektebine giderek pederimin Mihaliç vergi ve nüfus memuriyetine tayininden

³⁰²Orhan Okay, a.g.mad., s. 74.

³⁰³Can Ulusoy, a.g.t., s. 63.

dolayı birlikte gidilmiş ve ora Rüşdiyesinden 1297 tarihinde birincilik ile şehâdetnâme ahzine muvaffak olunmuşdu.”³⁰⁴

Bu dönemde medreseler ve ulema varlığını devam ettirse de okullaşma ile birlikte her geçen gün zayıflamış ve eski gücünü kaybetmiştir. Mehmed Şemseddin Efendi'nin *Bahâr-ı Şemsî* adlı eserinde kaleme aldığı 1846'dan sonra Bursa'da yaşayan ulemanın terceme-i hâllerine baktığımızda, eserde 85 isim zikredilmiştir. Bu ulemanın hepsi XIX. asrın son çeyreği ve XX. asrın başlarında vefat etmişlerdir. Bunlar arasında, reisü'l-müdürrisin İmam Rıza Efendi (v.1909), Begavîzâde Hacı Mehmet Fakih Efendi (v. 1900), Begavîzâde Hacı Sâdık Efendi (v.1931), Başmüdürris Bayırlı Osman Efendi (v. 1915), Mevâliden Naib Efendi (v. 1906), Cizyedarzâde Kütüphanesi Hafız-ı Kütüb'ü Haffaf Hacı Mehmed Efendi (v. 1917), Dağistanlı Hoca Mustafa Efendi (v. 1919), Fahrüddin Efendi (v. 1919), Kara Yusuf Efendi (v. 1920) gibi zatlar vardır.³⁰⁵

Bursa'nın edebî ve kültür hayatında Tanzimatla birlikte gelen önemli bir yenilik de matbaa, gazete ve dergilerdir. Matbaanın faaliyete geçmesinin ardından 1869 tarihinde, valiliğe ait bir gazete olan *Hüdâvendigâr* Çaylak Tevfik Bey yönetiminde yayın hayatına başlamıştır. Daha sonra matbaanın ve gazetenin yöneticiliği uzun yıllar Feraizcizâde Mehmed Şakir Bey tarafından yapılmıştır. Bu gazetenin yayımı *Resimli Bursa* ve *Bursa* adlarıyla 1953'e kadar devam etmiştir. 1908 yılına kadar Bursa'da yayımlanan, aynı zamanda ilk özel gazete olan *Bursa* Murad Emrî tarafından neşredilmiş ve 1917 yılına kadar yayımı sürmüştür.. Bursa'da 1908 yılına kadar *Nilüfer*, *Gündoğdu*, *Fevâid* adlı üç edebiyat dergisi çıkarılmıştır. 1883'de kendi matbaasını kuran (Bursa'daki ilk özel matbaa) Feraizcizâde Mehmed Şakir, 9 Aralık 1886 tarihinde Bursa'da yayımlanan ilk edebiyat dergisi olan *Nilüfer*'i Yenişehirli Mahmud Kemalüddin Fenârî ile birlikte çıkarmaya başlamıştır. Murad Emrî Bey tarafından yayımlanan *Fevâid* 17

³⁰⁴Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Gülzâr-ı Mısri, Niyâzî-i Mısri ve Bursa Mısri Dergâhı*, haz. Mustafa Kara-Serhat Gültaş-Sedat Akay, Bursa: Osmangazi Belediyesi Yay., 2021, s. 219; Otobiyografinin neşri için ayrıca bkz: Mustafa Kara,“Bursalı Bir Tarihçi: Mehmet Şemseddin Ulusoy Efendi”, *UÜİFD*, III, Bursa: 1991, ss. 99-105; a.g.y.,“Bursalı Bir Mutasavvıf Tarihçi: Mehmet Şemseddin (Ulusoy) Efendi'nin Otobiyografisi”, *Dervişin Hayatı Süfi'nin Kelâmı*, İstanbul: Dergâh Yay., 2012, ss. 510-515; Mehmed Şemseddin, *Bursa Dergahları, Yedigâr-ı Şemsî I-II*, haz. Mustafa Kara-Kadir Atlansoy, Bursa: Uludağ Yay., 1997, ss. 10-14.

³⁰⁵Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Bahâr-ı Şemsî, Bursalı Mutasavvıflar, Âlimler ve Meşhurlar*, haz. Mustafa Kara-Serhat Gültaş-Olcay Kocatürk, Bursa: Osmangazi Belediyesi Yay., 2021, ss. 69-116.

Kasım 1887 tarihinden itibaren, 15 günde bir yayımlanmaya başlanmış, bir süre dergi yayımına ara verdikten sonra, 1892 yılında yayım hayatına geri dönmüş ve bu dönem içinde Cenap Şahabettin, Mehmed Rifat, Recep Vahyi, Tevfik Fikret gibi önemli isimlerin şiirlerine yer vermiştir. 1888’de 26 yaşında vefat eden Mahmud Kemalüddin Fenâri Muallim Nâci mektebinden bir şair olup hem *Nilüfer* hem de *Fevâid* dergilerinin başmuharrirliğini yapmıştır. *Fevaid* dergisini yayımlayan ve bir dîvânı olan şair Murad Emrî Bey aynı zamanda Mehmed Şemseddin Efendi’nin muasırı olan şairlerden ve yakın dostlarından ki ortak gazeller dahi yazmışlardır.³⁰⁶

Mehmed Şemseddin Efendi *Bahâr-ı Şemsî* adlı eserinin şuarâ faslında bu dönemde yaşamış şairlerden olan şu isimlere yer vermiştir: İbret Efendi, İffet Efendi, Vâsıf Efendi, Gökmenzâde Rıfat Efendi, Nailî, Şakir Efendi, Mahmud Kemalüddin Efendi, Numanzâde İsmail Efendi (Kurbanî), Feraizcizâde Şâkir Efendi, Mustafa Nuri Efendi, Âşık Lahutî, Murad Emrî, Erzurumî İbrahim Efendi, Abdülbâki Bey, Nail Efendi (Baba).³⁰⁷

Bu dönem zikretmemiz gereken Bursalı müelliflerden biri de hiç şüphesiz Bursalı Tahir Bey’dir (v. 1925). Üç ciltlik *Osmanlı Müellifleri* eseri Tahir Bey’in bu dönemde Bursa’da kaleme aldığı bir eserdir.³⁰⁸

XIX. asrın son çeyreği ve XX. asrın başları Bursa’nın önemli ilim ve kültür aktarım müesseselerinden biri de kapatıldıkları 1925 yılına kadar canlılığı devam eden tarikatler ve tekkelerdir. 1925’te tekkelerin lagvı emri geldiğinde Bursa’da 11 Nakşibendi, 1 Mevlevî, 6 Kâdirî, 13 Halvetî, 2 Rufaî, 2 Sa’dî olmak üzere 40 tekke bulunmakta idi.³⁰⁹ II. Meşrutiyetle birlikte 1908 yılından sonra Bursa’da matbuat hayatının canlanmasıyla doğru orantılı olarak yeni kütüphaneler de kurulmaya başlanmıştır. Fakat XIX. asrın sonları itibarıyla Bursa’da kitap okuma ve yazma kültürü

³⁰⁶İbrahim İmran Öztahtalı, *Bursalı Emrî Murad Efendi ve Dîvânı*, Bursa: Yıldırım Belediyesi Yayınları, 2017. ss. 63-70; Can Ulusoy, a.g.t., s. 62; Mustafa Efe, *Mahmud Kemâlüddin Fenâri, Hayatı, Eserleri ve Şiirleri*, Bursa: Yıldırım Belediyesi Yay., 2021, s. 12; İbnülemin Mahmut Kemâl İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, C. 2, Dergâh Yayınları, İstanbul: 1988, s. 850; Melih Elal, “Dünden Bugüne Bursa’da Yayımlanan Edebiyat Dergileri”, *Bursa Defteri*, Sayı: 26, Haziran-Ağustos Bursa, 2006, s. 82; Alev Sınar Çılgın, “Bursa’nın İlk Edebiyat ve Sanat Dergisi: Nilüfer” *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl:7, S. 10, Bursa, 2006/1.

³⁰⁷Mehmed Şemseddin Ulusoy, a.g.e., ss. 136-146.

³⁰⁸Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Bahâr-ı Şemsî*, s. 49.

³⁰⁹Mustafa Kara, *Bursa’da Dini Kültür*, “Osmanlı Bursa’sında Kitaplar ve Hayat”, (Bölüm yazarı: Bedri Mermutlu), Bursa: Emin Yay., 2011, s. 285.

hâlâ geleneksel mekanlarını korumaktadır. Kitapların büyük çoğunluğu hâlâ el yazmasıdır, çoğunluğu ağırlıklı olarak tekkelerde bulunmaktadır.³¹⁰

XIX. asrın sonlarında Bursa’da bulunan kütüphaneler ve kitap sayıları 1316 (1898) *Hüdâvendigâr Vilayet Salnâmesi*’nde şu şekilde sıralanmıştır: Cami-i Kebir - (Hacı Abdullah Efendi) (2257), Hüseyin Çelebi - İnebey- (1294), Orhan Cami (Şeyh Ahmed Gazzî) (523), Haraçcızâde (1566), Eşrefzâde (324), İsmail Hakkı (100), Bahaeddin Efendi (185), Mısırî Dergâhı (Moravî Şeyh Ali Efendi) (175), Mevlevîhâne (Cununî) (201)’dir. Bunlardan sadece Cami-i Kebir ve Orhan Cami’nde bulunan kitaplar bir dergâha ait değildir ama Orhan Cami Kütüphanesi de aslında Ahmed Gazzî Dergâhı’nın şeyhi olan Ahmed Gazzî tarafından kurulmuştur.³¹¹ 1303 (1886) *Hüdâvendigâr Vilayet Salnâme-i Resmisi*’nde ise Cami-i Kebir, Orhan, Hüseyin Çelebi, Haraçcızâde, İsmail Hakkı ve Eşrefzâde kütüphanelerinde bulunan bütün kitaplar listelenmiştir. 1303 (1886)’da isimleri muhtevasına göre listelenen bu altı kütüphanede, Cami-i Kebir (1470), Orhan (333), Hüseyin Çelebi –İnebey- (987), Haraçcızâde (1236), İsmail Hakkı (92) ve Eşrefzâde (218) olmak üzere toplam 4336 kitap bulunmaktadır.³¹² 1324 (1906) Salnâmesinde ise Bursa’da dokuz kütüphanede 6729 cilt kitap bulunmakta idi.³¹³

Bunlardan başka, kütüphane olarak kendisini tescil ettirmeyen ve kitapları şahıs üzerine gösteren kütüphaneler de vardır. Cumhuriyet sonrasına devrolunan bu kütüphanelerin en büyükleri Niyazi Mısırî Dergâhı, Seyyid Usûl Dergâhı gibi yine tekkelere ait olan kütüphanelerdir.³¹⁴ 1926-1929 arasında Bursa dergâh, cami vd. kütüphanelerden derlenen kitaplar bugün Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesinde bulunmaktadır.

Cumhuriyet dönemi ile birlikte tekkelerin, dergâhların, medreselerin kapatılması, tevhid-i tedrisat kanunu, harf inkılabı gibi inkılaplar ilmî, edebî mekanların da değişmesini ve yeni bir kültür inşasını da beraberinde getirmiştir. Osmanlı mirasını red ve inkar, kültürel köklerden koparma üzerine oluşturulan bu dönemin yeni siyaset rejiminin kültür politikaları büyük kırılmaların, yıkımların ve eski müesseselerin

³¹⁰ Can Ulusoy, a.g.t., s. 69.

³¹¹Bkz. *Hüdâvendigâr Vilâyeti Salnâme-i Resmisi*, Matbaa-i Vilâyet, Bursa: 1316 (1898), ss. 442-443.

³¹²Bkz. *Hüdâvendigâr Vilâyeti Salnâme-i Resmisi*, Matbaa-i Vilâyet, Bursa: 1303 (1886), ss. 312-404.

³¹³Mustafa Kara, *Bursa’da Dini Kültür*, “Osmanlı Bursa’sında Kitaplar ve Hayat” s. 290.

³¹⁴Mustafa Kara, *Bursa’da Dini Kültür*, s. 271.

tasfiyelerinin olduğu bir dönem olmuştur. II. Meşrutiyet, ve Cumhuriyet yıllarında bir kısım dergâhlar, şeyh ve alimler, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan süreçte modernleşme sürecini destekleyip bu sürecin aktörleri arasında yer alırken,³¹⁵ tekke ve zaviye, medrese gibi klâsik eğitim müesseselerinin kapatılması ile bir çok zorlukla yüz yüze kalmışlardır. Bu zorlukları yaşayanlardan biri de 1925 yılında kapatılân Mısırî Dergâhı'nın şeyhi olan müellifimiz Mehmed Şemseddin Ulusoy'dur.

Mehmed Şemseddin Efendi'nin 1928 ve 1929 yıllarında yazdığı, diğer şiirlerine hiç benzemeyen ve *Eş'âr-ı Şemsî* adlı divânının en sonuna koyduğu, dönemin puslu edebî ve kültürel ortamının havasını sezdirenen, izlerini taşıyan şu iki şiirinin dili oldukça dikkat çekici ve düşündürücüdür:

Mesnevî

Sırf Türkçe'dür³¹⁶

- 1 Çalabım birdür ana yokdur benzer
Bulunur mı arasan kendi gibi ne gezer
- 2 Bize gönderdi en son Yalvac'ı
Yolu pek tatlıdur olmaz acı
- 3 Kim girerse bu yola Tanrı'ya irdi
Bil böyle ki doğru yola girdi
- 4 Yaradandur bize yiyecek viriyor
Tanrımızdur bize giyecek viriyor
- 5 Ulu Tanrı inandım çokdan
Beni oldur yaradan hiç yokdan

³¹⁵İsmail Kara, *Din İle Modernleşme Arasında: Çağdaş Türk Düşüncesinin Meseleleri*, 2. Basım, İstanbul: Dergâh Yay., 2005, s. 383.

³¹⁶Mustafa Efe, a.g.t., s. 652-653. Şemseddin Efendi bu şiirinde geçen bazı Türkçe kelimeler için divânında şöyle dipnot düşmüştür. Çalab: Allah; Yalvac: Peygamber; Tanrı: Allah; Çokdan: Ezel; Gün: Güneş.

- 6 Yetiş artık bana ey yol açıcı
Her kulun gönlünü sensün yapıcı
- 7 Bana bildür beni ben kim imişim ben
Bana öğret seni bildür bana sen
- 8 Büyük elçini bize gönderdün
Yüzümüzü sana yine dönderdün
- 9 Gerçi Gündür benim adım ancak
Hep karanlık görünür içime yakacak
- 10 İçimi dışımı aydın kıl sen
İyilik vir bana güzel öleyim ben

Türkçe Ma'nevî

- 1 Ey ulu Tanrı ey büyük Çalap
Senden isterem ne olursa hep
- 2 Yokdur sana benzer bir dâne eşin
Yaradani sensün ayla güneşin
- 3 Bunca kullarun seni istiyorlar
Tanrımız sensün yardım it diyorlar
- 4 Kime giderem ben sen dururken
Senün kapını bırakamam ben
- 5 Ey yaratıcı ey esirgeyici

Ey yiyecegimizi bize virici

6 Kötülüğüm çok iyiligim az
Senün içündür itme bize naz

7 Esirgeme denizinün hiç sonı yokdur
Şemsi-i Mısrî gibi kullarun çokdur

B. MEHMED ŞEMSEDDİN (ULUSOY) MISRÎ'NİN HAYATI EDEBÎ YÖNÜ VE ESERLERİ

1. HAYATI

1.1. Doğumu, Çocukluğu ve Âilesi

Mehmed Şemseddin (Ulusoy) Mısrî, hicrî 26 Şabân 1283, miladî 3 Ocak 1867 tarihinde Bursa'da doğmuştur³¹⁷. Doğumu için müellifin düştüğü tarih şöyledir:

Velâdet târihim Şemsî ne hoş ni'me't-tesâdüfdür

Gelürken âleme rûhum muhibb-i Âl-i Beyt geldi³¹⁸ (Hicri, 1283)

Büyük cediti, Niyâzî-i Mısrî hulefâsından³¹⁹ Şeyh Mehmed Sahafî Efendi'dir.³²⁰ Şemseddin Efendi'nin babası da Mısrî Âsitânesi Şeyhi olan İsmâil Nazîf Efendi (ö.

³¹⁷Bkz. Kendi otobiyografisi; Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Gülzâr-ı Mısrî, Niyâzî-i Mısrî ve Bursa Mısrî Dergâhı*, haz. Mustafa Kara-Serhat Gültaş-Sedat Akay, Bursa: Osmangazi Belediyesi Yay., 2021, s. 219; R. R. Yüceer, "Mehmed Şemseddîn Ulusoy", *Türkün*, S. 9, Bursa: 1937, s. 38; Z. F. Fındıkoğlu, "Bursa Müverrihlerinden Mehmed Şemseddîn'in Hayatı ve Eserleri", *Uludağ*, S. 34, Bursa, 1941, s. 35.

³¹⁸Mehmet Şemseddin Ulusoy, *Eş'âr-ı Şemsî*, 434/725.

³¹⁹Mehmed Şemseddin Efendi'nin soy silsile için bkz. Mustafa Lutfullâh Efendi, *Tuhfetü'l-Asrî Fî Menâkib-ı Mısrî*, Bursa: Maba-i Emrî, 1892; Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Gülzâr-ı Mısrî, Niyâzî-i Mısrî ve Bursa Mısrî Dergâhı*, haz. Mustafa Kara-Serhat Gültaş-Sedat Akay, Bursa: Osmangazi Belediyesi Yay., 2021, s. 219. , Otobiyografinin neşri için ayrıca bkz: Mustafa Kara, "Bursalı Bir Tarihçi; Mehmet Şemseddin Ulusoy Efendi", *UÜİFD*, III, Bursa: 1991, ss. 99-105; Mehmed Şemseddin, *Bursa Dergahları, Yedigâr-ı Şemsî I-II*, haz. Mustafa Kara-Kadir Atlansoy, Bursa: Uludağ Yay., 1997, ss. 10-14.

³²⁰Vefeyâtnâme müellifi Mehmed Fahreddin Efendi (ö. 1272/1855) *Gülzâr-ı İrfân* adlı eserinde "Sahâ'îf-i 'ilm ü irfânun şirâze-bendi Sahafî Şeyh Muhammed Efendi" başlığı ile Şemseddin Efendi'nin büyük cediti Sahafî Efendi'ye dair şunları zikretmektedir:

1888)'dir. İsmâil Efendi Bursa Emlâk Kalemî memûrlarındandır. Bursa'dan sonra Aydın; İzmir, Milas, Köşk, Sultanhisar gibi beldelede üç buçuk sene çalıştıktan sonra tekrar memleketine dönmüş (M. 1877) ve Muhacir Komisyonu'yla Karacabey vergi dairesinde memuriyet yapmıştır. Mehmed Şemseddin Efendi'nin annesi ise, Sa'dî dergâhı Şeyhi Haydar Efendi'nin kızı Fatıma Aliyye hanımdır.³²¹ Mehmed Şemseddin Efendi, soy ağacını Dîvân'ına yazdığı dibâcenin sonunda şöyle vermektedir:

“El-Fakîr Mehmed Şemseddin el-Mısrî ibnü's-Şeyh İsmail Nazîf ibnü's-Şeyh Ahmed Şemseddin ibnü's-Şeyh Mehmed Zeyne'l-âbidîn ibnü's-Şeyh Ahmed Nu'mânî ibnü's-Şeyh Alî ibnü's-Şeyh es-Seyyid el-Hâc Mehmed Sahfî'l-Halvetî el-Kâdiri's-Sa'dî 'an-Hulefâ-i Hazret-i Pîr Muhammedü'l-Mısrî't-Tebârî kaddesallâhu sirruhu'l-'âlî.”³²²

“Mahrûsa-i Burûsa'da Çatalfırın kurbünde Şihâbüddîn Paşa mahallesinde 'âlem-i kevne bürûz u zuhûr idüp bâlig-i mubâlag-ı sinn ü şu'ûr oldukda hem-'asrî olan 'ulemâ-i kirâmun mecâlis-i ifâde-i nâfi'alarına mülâzemeti der-'uhde ve iltizâm ve sahîfe-i dil ü cânî âyât-ı 'ulûm u fezâ'il ile zînet-pezir olmagın beyne'l-'ulemâ' tahsîl-i nîk ü nâm eylemiş idi. Muktezâ-yı tevfiq mâlikü'l-mülûk meslek-i sūfiyyeye sülûk idüp bâ-emr-i sultânî on beş seneden mütecâviz cezîre-i Limnî'de seccâde-pîrâ-yı meşîhat ve şînâh-ı kenzi-i deryâ-yı hakikat olan pîrân-ı 'âlîşân-ı Tarikat-i Halvetiyye'den kutbü'l-âfâk gavsü'l-'uşşâk Hazret-i eş-Şeyh Muhammed Mısrî en-Niyâzî kaddese'llâhü sirrahu'l-'âzîz bin yüz târihinde medîne-i Burûsa'ya kadem-zen-i bürûz ve zevâyâ-yı 'uyûn-ı sâlikân râh-ı Hüdâ'ya ziyâ-efrûz olduklarında derhal hâk-pâ-yı 'ulyâlarına rûy-mâl olup mişkâtü'l-envâr türbelerinde tenevvür-i halvet-hâne-i derûn ve tahsîl-i ma'ârif-i gûnâ-gûn itmekle vâsıl-ı ser-menzil-i tarîkât ve pûşende-i tâc u hırka ve hilâfet olmuş idi. Bin yüz dört senesinde 'azîzleri Burûsa'dan sefer-i humâyuna 'azîmet ve üç yüz kadar fukarâ vü dervîşân ile mahmiyye-i Edirne'ye nühüft idüp ba'zı bevâ'is-i 'acîbe zuhûrıyla 'azîz-i müşârun-ileyh hazretleri tekrâr cezîre-i Limnî'ye me'mûr olmagın ba'zı hulefâ vü dervîşân me'zûnen Burûsa'ya 'avdet ve Şeyh-i mütercim hazret-i 'azîz ile ma'an cezîre-i merkûmeye 'azîmet itmiş idi. Bin yüz beş Recebü'l-müreccebinde 'azîz-i müşârun-ileyh hazretleri cezîre-i mezkûrede 'âzîm-i hânkah-ı cennet ve garîk-i yemm-i bî-pâyan-ı rahmet olmakla Şeyh-i sâlifü'l-ezkâr Burûsa'ya müteharrik sefîne-i ilgâr ve vatan-ı asliyelerinde mütemekkin ü karâr idüp bin yüz yigirmi beş târihinde 'azîz-zâdeleri Şeyh 'Ali efendi yerine post-ârâ-yı meşîhat ve yevmü'l-cum'a cemâ'at-i müslîmine güyâ-yı va'z-ı nasîhat ve zikr-i cehr ile kıyâmen ve dâ'iren tevhid ü 'ibâdet üzere güzârende-i vakt ü sâ'at iken bin yüz kırk altı Cemâziye'l-âhirinde sahîfe-i zindegânisi tay-kerde-i hâdimü'l-lezzât ve 'âzîm-i cennât-ı 'âliyyât olup zâviye-i mezbûrede olan türbe-i şerîfede mestûr nihân-hâne-i sandûka-i gufrândur. Şeyh-i merkûm şücâ'-i meydân-ı 'ulûm kerîmü-nefs ve meymûnün-nefes, halkdan mütebâ'id ve sâlih ü 'âbid, evkât-ı hamseyi Câmî-i Kebîr'de edâ ve evkât-ı sâirede zâviyesinde inzivâ üzere olup bin yüz sekiz sâlinde tavâf-ı Beyt-i mükerrem ve ziyâret-i Ravza-i Nebiy-yi Muhterem devletine nâil olmuş idi. Ve 'ilm-i tasavvufa vâkîf olmagın ekser kibâr-ı meşâyihin kelîmât-ı kutsiye âyâtların mutasavvîfâne şerh u beyân ve 'asrî meşâyihine lâ-siyyemâ Şeyh İsmâ'îl Hakkî hazretlerine 'arz u i'lân ol eyledikde cümlesi makâm-ı istihsânda takrîz-gûyân olmuşlardır. *Es'ile ve Ecvibe* nâmında bir kasîde-efşân ve Şeyh İsmâ'îl Hakkî hazretlerine isrâ idüp Hakkî efendi tafsîl üzere şerh itmişdür. Ve bunlardan mâ'adâ hoş-âyende güftârları ve Sahfî mahlasıyla eş'ârları ve manzûm bir kıt'a *Mi'râciye* 'leri vardır.”

Mehmed Fahreddin Efendi, *Gülzâr-ı İrfân*, Millî Kütüphane'de kayıtlı müellif hattı yazma eser. Millet Yazma Eserler Kütüphanesi, Ali Emiri Koleksiyonu nr. 1098. 120b-121b; Sahafî Efendi'nin hayatı için ayrıca bkz. Eşref-zâde Ahmed Ziyâeddin Efendi, *Gülzâr-ı Sulehâ ve Vefeyât-ı Urefâ*, Millî Kütüphane, FB, nr. 176, vr. 11b – 12a; Süleyman Hâlis, *Vefeyât-ı Hâlis*, Mustafa Kara özel arşivi, vr. 24a– 25b; Şemseddin Ulusoy, *Gülzâr- Mısrî*, Mustafa Kara özel kütüphanesi'nde bulunan yazma nüsha, ss. 515-518.

³²¹Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Gülzâr-ı Mısrî, Niyâzî-i Mısrî ve Bursa Mısrî Dergâhı*, haz. Mustafa Kara-Serhat Gültaş-Sedat Akay, Bursa: Osmangazi Belediyesi Yay., 2021, s. 209.

³²²Mustafa Efe, a.g.t., s. 10.

1.2. Tahsili, Hocaları ve Görevleri

Mehmed Şemseddin Efendi tahsili, hocaları ve görevlerine dair otobiyografisinde şu bilgileri kaleme almıştır: “Nâmıku'l-hurûf bu abd-i âciz ise yukarlarda yazıldığı vechile 1283 tarihinde tevellüd edip mahallemiz bulunan Şeker Hoca Mektebi'ne dört-beş yaşında devam ve 1289 tarihinde pederimle Aydın Vilayeti dahilinde buİunarak yedi sekiz yaşında iken hatm-i Kur'ân'a muvaffak olup doksan tarihinde Köşk, Sultanhisar, Atça kaza ve nevâhîlerinde bulunduktan sonra 1292'de İzmir'e gelmiş ve orada Sultaniye Mektebi'ne devam ve bilâhare Bursa'ya avdetle Rüşdiye Mektebi'ne giderek pederimin Mihaliç vergi ve nüfus memuriyetine tayininden dolayı birlikte gidilmiş ve ora Rüşdiyesinden 1297 tarihinde birincilik ile şehâdetnâme ahzine muvaffak olunmuşdu. 1299'da Bursa'da, Dergâh'ın mesdûd olmasına mebni gelerek küşâd ve icrâ-yı usûl-i tarîkatına pederim tarafından mübâşeret olunmakla Fakîr de, kendilerinden kırâat ve akâid okuyarak biraz mâlûmat kesb etmeğe gayret eyledim. Evvelce vergi ve arazi ve istinafâ mülâzemetle devam ve bilâhare nüfûs idâresine girerek iki sene kadar Yabancı Komisyonu'nda kitâbet vazifesini ifâ eyledim. Pederimin irtihalinden sonra (1305/1888) Münzevî Dergâhı postnişini Vahyî Efendi'den akâid ve tasavvuf okuyarak boş vakit buldukça fûnûna müteallik hikmet, hey'et gibi şeylerle de meşgûl oldum.”³²³

Mehmed Şemseddin Efendi, babasının memuriyet görevi sebebiyle ilk tahsilini Aydın'da başlamış sonra İzmir ve Bursa'da devam etmiştir. 1879'da Mihaliç Rüşdiyesi'nden birincilikle mezun olmuştur. Bununla birlikte müellif, Mısırî âsitânesi şeyhi olan babası İsmail Nazif Efendi'den ilk eğitimini görmüş, babasının irtihalinden sonra ise Abdullah Münzevî Nakşibendî Dergâhı şeyhi Mustafa Vahyî Efedi'den de akâid ve tasavvuf dersleri almıştır. Vergi ve nüfus dairelerinde, yabancı komisyonluğunda vazifelerde bulunmuştur. Babasının vefatından sonra -şimdi yerinde PTT bulunan- Bursa Niyazî-i Mısırî tekkesine şeyh olmuştur. Bu sıralarda Pınarbaşı İzzeddin Camiinde elli sene kadar hatiplik yapmıştır. Meşrutiyetten sonra 7 Nisan 1327/ 20 Nisan 1911'de teşkil olunan Tarih-i Osmanî Encümeni'ne üye ve Bursa şubesinin idâreciliğine tayin oldu.³²⁴

³²³Mehmed Şemseddin Ulusoy, a.g.e., s. 219.

³²⁴Müellif bir yazısında, buradaki buradaki göreviyle ilgili olarak şunları kaydetmiştir: “Tarih Encümeni'ne merbût olmak üzere Bursa'da bir şube açıldı. Fakîri de azâ intihâb etmişler. Birkaç defa toplandık da. En gayretli arkadaşımız mülâzım Abdülkadir Bey idi. Harb-i Umûmi'de mensup olduğu taburda vatan borcunu öderken şehid oldu. İkimiz hayli gayret ettik. O, bir iki eser de bastırıldı. *Bursa Tarihi Klavuzu, Bursa Rehberi*. Arkadaşlarımızla müzakereden sonra Bursa hakkında lâzım gelen malumat toplamak üzere şehrimizi birkaç mıntıkaya ayırmaya karar verdik...” Bkz. *Yeni Fikir Gazetesi*, Bursa: 10 Mart 1932, nr. 477.

Meşâyih Meclisi'nde, Donanma Cemiyeti'nde, Cihat Komisyonu'nda azâlıklarda bulunan Şemseddin Efendi, Bursa Kütüphanesi'nde tasnif çalışmaları yapmıştır. İşgal yıllarında, Milli Mücadele'yi desteklemesine karşın, davetli olduğu bir toplantıya katıldığı için aralarında vali vekili Nazif Bey, müftü vekili İzzet Efendi, gazeteci Mümtaz Şükrü, dava vekili Ferit, Hahambaşı Hayim gibi Bursa'nın önde gelen kişileri ile birlikte tutuklanmış, 36 gün sonra 22 Şubat 1923 günü beraat etmiştir. 14 Nisan 1928 yılında tarikat faaliyeti yürüttükleri gerekçesi ile halasının oğlu ve Kara Kedi Cami İmamı ile birlikte tutuklanmış, kitapları, eserleri ve evrakı tahrip edilmiş, bir hafta sonra serbest bırakılmıştır. Serbest bırakılmasında, 1922 yılında Bursa'ya ilk gelişinde Mustafa Kemal'i, kendisinin kaleme aldığı Kudumiyye ile karşılayan meşâyih'in başında olması ve bu kudumiyyenin el yazılı nüshasının kütüphanesindeki kitaplarının arasından çıkmış olması etkili olmuştur. Böylelikle kendisinin Cumhuriyet aleyhinde olamayacağına kanaat getirilerek serbest bırakılmıştır.

1927'de, Kütüphane tetkik memuru olan müellif, Bursa Halkevi'nin kuruluşundan sonra tarih, dil ve edebiyat şubesi şefliğinde bulunur. Bu arada Bursa tarihine dair pek çok eser kaleme alır. 1933 yılında kurulan Bursa Tarih Komitesi'nde başkanlık, Müzecilik ve Sergi Şubesi'nde üyelik görevinde bulunur.

Mehmed Şemseddin Efendi kendi hayatını, mensubu olduğu Halvetî/Mısrî tarikatının Pîri Niyâzî-i Mısrî'yi ve onun silsilesini anlattığı *Gülzâr-ı Mısrî* adlı eserinde geniş olarak yazmıştır³²⁵.

1.3. Evlilik ve Çocukları

Mehmed Şemseddin Efendi, evliliklerine ve çocuklarına dair yazdığı otobiyografisinde şu bilgileri vermektedir:

“Pederimin hayatında 9 Şaban 1303 / 1 Mayıs 1302 /13 Mayıs 1886 tarihinde Fındıkzâde Râşid Ağa'nın kerîmesi Feride ile izdivâç etmiş isem de imtizâç hâsıl olamadığından 3 Rebiu'l-evvel 1306/7 Kasım 1888 tarihinde tatlık edilmiş bir hayli zahmetler çekilmişdi.

³²⁵Mustafa Kara tarafından ise tamamı yayınlanmıştır. Bkz. Mustafa Kara, "Bursalı Bir Tarihçi; Mehmet Şemseddin Ulusoy Efendi", *U.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 3, Bursa: 1991, s. 99-105. Ayrıca bkz. Mehmed Şemseddin, *Bursa Dergâhları (Yâdigâr-ı Şemsî)*, haz. M. Kara-K. Atlansoy, Bursa 1997, s. 10-14.

27 Zilhicce 1304 tarihinde Dersaadet'te Etyemez Dergâhı Şeyhi Ferid Efendi'nin hulefâsından olup 1 Receb 1305 tarihinde irtihal ile Sadî dergâh-ı şerîfnde defn olunan Şeyh Neş'et Efendi'nin kerîmesi Sadberk Hanımla izdivâç edilmiştir. Mümâileyhadan 22 Receb 1306 tarihinde mahdûmum Mehmed Tacüddîn; 27 Ramazan 1309 tarihinde diğeri Mehmed Zeynelabidîn; 27 Ramazan 1315 tarihinde diğeri Mehmet Ali Efdalüddin âlem-i dünyaya gelmişlerdir.

Tacüddîn, fatîn ve zeki bir çocuk olup bununla beraber zayıf ve nahîf olmakla her hastalığa mârûz kalır idi. Âkıbet 4 Cemaziye'l-evvel 1314 tarihinde pazartesi gecesi vedâ-ı âlem-i fânî eylemiş dergâhın hazîresinde ceddinin karîbine defn olunmuştur.

Mehmet Ali Efdalüddîn'in tevellüdünde vâlidesi rahatsız olmakla otuz iki gün sonra Zilhicce 1315 tarihinde perşembe günü vefat edip dergâhın kabristanına defn ve Taceddîn'e karîn olmuştur. Efdalüddîn ise o vakit Bursa'da bulunan büyük halamız Kâtibe Hanım ve kerîmesi Sırriye Hanım taraflarından çocuğun idâresi temin edilmiş iken hakkında vukûa gelen güft u gûdan müteessir olarak 19 Safer 1316 tarihinde irtihâl etmiş bi't-tab sût anaya verilmişti. 16 Şaban 1316 tarihinde Cuma günü o da vefat etmekle vâlidesinin yanına defn olunmuştur. Beni de ateş-i iftirâklarına yakmıştır. Rabbim bir daha göstermesin. O vakit şu tarihi kemâl-i teessürle söylemişdim:

Sad-dirîg u hayf elden gitdi Tâcüddîn'im âh
Sîne-i sad-pârem oldu fûrkat ile âteş-gâh

Yanmayam yâ neyleyem derdine sabr etmez gönül
Her cefâdan başka gösterdi bana baht-ı siyâh

Geldiği günden ben bu dehre çekdi çok cefâ
Heşt sâle geldiğinde Adn'e oldu rû-be-râh

Görmedi bir rûy-ı râhat olmadı hîç kâm-yâb
Ol gül-i nev-resteye hâr-ı ecel kıldı tebâh

Ehl-i beyte âşık idi hasta iken vird edip
Hak Muhammed'le Alî Pîrim diyü ol bî-günâh

Akl u fikri tâm olup ahlâkı ahsendi anın
Rûhu gâlib olmuş idi cismine bî-iştibâh

Etmedin gaddâr felek gözyaşına şefkat u rahm
Nâr-ı hasretle dil-i bî-çâremi kıldı siyâh

Dehre geldikten beri şâd etmedin zalim felek
Bahr-ı gamda gark edip kaddimi etdin sen kütâh

Ateş-i âh u enînim çıkdı eflâke müdâm
Yandı herkes hasret ile hem dahi şems ile mâh

Ne gelir elden aceb olmuş mu hiç kimse halâs
Ecr ile sabrını ihsân eylesin Rabb-i ilâh

Bir dahi göstermesin Rabb'im bana ehibbâma
Eylesin ma'sûmumu şâfi' bize ol pâdişâh

İki çeşmim yaş ile târihin yazdım Şemsî
Kumrı-veş uçdı cinâna vâh Tâcüddin vâh

1312+2= H. 1314

Ortanca mahdûmum Zeynelâbidîn mektebe devamla 28 Receb 1327 tarihinde Cami-i Kebîr imâmı Hafız Es'ad Efendi'den hıfz-ı kırâata muvaffak olmuş bu cumanın akşamı da İsmâil Hakkı Dergâh-ı şerîfi'ne vekâlet-i âcizânem münasebetiyle şeyh-i sâbık Fâik Efendi kerîmesi Hafız Şâziye Hanım'la velimesi icrâ edilmiştir. 8 Muharrem 1330 tarihinde cuma günü Hüseyin Necmüddîn ismiyle bir oğlum dünyaya gelmiştir. Zevcemin irtihâlinden sonra 1 Receb 1317 tarihinde Sofya muhacirlerinden Mustafa Efendi'nin kerîmesi Basiret Hanım'la tezevvüc edip 4 Rebiulahir 1318 tarihinde kerîmem Fatma Lemeân tevellüd etmiş 16 Zilhicce 319 tarihinde adem-i imtizacla iftinâk vukû

bulmagla yedi-sekiz sene kadar nafaka vermeğe mecbur olmuşdum. 25 Rebiulahir 1320 tarihide mahallemiz ahalisinden ve pek uzak akrabamızdan Arpacızâde Hacı İsmâil Efendi'nin mahdûmu Hasan Bey'in kerimesi Fatma Hanım'la izdivâç edip mûmâileyhadan 26 cemaziyelâhir 1321 tarihinde cuma sabahı kerimem Hadice Tabân, 25 Muharrem 1324 tarihinde salı günü mahdûmum Mehmet Fehâmüddîn, 10 Rebiulevvel 1329 tarihinde pazartesi günü kerimem Emîne Dıraşan, âlem-i vücûda gelmişlerdir.”³²⁶

1.4. Tasavvufî Hayatı ve Eğitimi

Mehmed Şemseddin Efendi, babası ve şeyhi İsmâil Nazîf Efendi'nin vefatından (6 Rebiulevvel 1302/1888) sonra Atinalı Ali Rıza Efendi Dergâhı şeyhi Mustafa Lutfullah Efendi (ö. 1321/1903)'ye³²⁷ bağlanarak seyr ü sülûkunu tamamlamıştır. 1310/1892 tarihinde Mısıri Dergâhı'na postnişin olan Şemseddin Efendi, 1925 senesinde tekkelerin kapatılmasına kadar adı geçen dergâhta şeyhlik yapmıştır. Yine kendinin kaleme aldığı hal tercemesinde tasavvuf hayatına dair şu bilgilere yer vermektedir:

“Tarikat-i aliyenin usûl ve furûunu *Yâdigâr-i Şemsî*'de Harfu'l-elifde Atinalı Ali Rıza Efendi Dergâhı faslında terceme-i hâli yazılân Şeyh Mustafa Lütfullah Efendi'den ikmâl muvaffak oldum. İbtidâ-yı intisâbdan ikmâl-i esmâya kadar olan müddeti ber-vech-i zîr yazıyorum:

1- 18 Şabân 1305 ve 17 Nisan 1304 yevm-i Pazar. Birinci ism-i şerîf ile bazı virdin telkîni saat 4.

2- 23 Receb 1306 ve 12 Mart 1305 yevm-i Pazartesi ikinci ism-i şerîf ile bazı virdin telkîni.

3- 3 Zilkade 1306 ve 19 Haziran 1305 yevm-i Pazartesi üçüncü ism-i şerîf ile bazı furûun telkîni.

4- 19 Rebûlâhir 1308 ve 20 Teşrîn-i sâni 1306 yevm-i Salı dördüncü ism-i şerîf ile bazı virdin furûunun telkîni.

5- 24 Cemâziyelevvel 1310 ve 2 Kânûn-ı evvel 1308 yevm-i Çarşamba beşinci ism-i şerîf ile bazı virdin telkîni.

6- 1 Receb 1310, 1 Kânûn-ı sâni 1308 yevm-i Perşembe ilbâs-ı tâc u hırka edip akşamı leyle-i Regâib'de cem'iyet icrâsı.

³²⁶Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Gülzâr-ı Mısıri, Niyâzî-i Mısıri ve Bursa Mısıri Dergâhı*, haz. Mustafa Kara-Serhat Gültaş-Sedat Akay, Bursa: Osmangazi Belediyesi Yay., 2021, s. 220.

³²⁷ Mehmed Şemseddin Ulusoy, a.g.e., s. 219.

7- 23 Rebûlevvel 1318 ve 7 Temmuz 1316 yevm-i Cuma altıncı ism-i şerîf ile bazı furûât-ı esmâ telkîn olundu.

8- 5 Cemâziyelâhir sene 1318 ve 17 Eylül sene 1316 yevm-i Cumartesi yedinci ism-i şerîf ile bazı furûât-ı esmâ telkîn olundu.

Receb 1310 tarihinde leyle-i Regâib'de umûm meşâyih ve dervîşân davet olunup ba'del-it'âm yatsı namazından sonra cemâat-ı kübrâ ile âcizâne liyâkat ve haddim olmadığı halde mahza Cenâb-ı Pîr-i destgîr efendimizin himem-i âli ve feyz-i sâmilere sâyesinde, o makâm-ı aliyeye iclâsım vukû bulmuştur. Bundan sonra da ikmâl-i sülûk gayretle 5 cemâziyelâhir 1318 tarihinde tekmîl-i esmâ edilip furûat ve esmâ tebdîlat ve tasarrufat ve sırr-ı hilâfet telkin edilmiştir ki, cümlesi on iki seneye karîb bir müddetle itmâmı müyesser olmuştur. Maamafih, Azîz'im o esnâda cânib-i Hicâz'a azîmete niyet etmekle "belki ömrüm vefâ etmez" diyerek noksan bırakmak istememişler idi. Filhakika avdetlerinden sonra da vakitleri müsait olmayıp rahatsızlıkları husule gelmiş 8 Şabân 1321 tarihinde irtihâl-i dâr-ı bekâ eylemişlerdir."³²⁸

1.5. Şeyhliği ve Halifeleri

Babası İsmail Nazif Efendi'den sonra Bursa'da Ulucami karşısında bulunan Niyâzî-i Mısrî Dergâhı'nın son şeyhi olan Mehmed Şemseddin Efendi, adının yanına "Mısrî" sıfatını koyacak derecede Pîr'ine hayran olan bir mutasavvıftır. O, Pîr'ine olan düşkünlüğü ve muhabbeti ile tam yedi defa Limni'ye ziyarette bulunmuş, bu ziyaretlerini ve hâtıralarını *Dildâr-ı Şemsî* adlı eserinde kaleme almıştır. Şemseddin Efendi Mısrî Asitânesi'ne şeyh olduğu gibi İsmail Hakkı ve Çarşamba Dergâhları'nın da şeyhliğini vekâleten yürütmüş, idarelerine nezâret ve tarikat ayinlerini icra etmek için uhdesine verilmiştir.

Şemseddin Efendi'nin otobiyografisinde hilafet verdiği isim olarak sadece bir zatın adı zikredilmektedir. Bu zat Midilli adasında bulunan Şeyh Siyâhi Bekir Efendi'dir. Siyâhi Bekir Efendi, Şemseddin Efendi'den önce vefat etmiş ve çalışmamıza konu olan *Mısbâr-ı Şemsî*'de müellif bu halifesinin vefatına tarih düşmüştür. Siyâhi Bekir Efendi'yle ilgili hâtıratını *Dildâr-ı Şemsî* adlı eserinin birçok sayfasında görmekteyiz.³²⁹

³²⁸ Mehmed Şemseddin Ulusoy, a.g.e., ss. 219-220.

³²⁹"Bu gece Bekir Efendi'ye Sarı Baba'da hilafet verdim Bursa'dan bir tâc götürmüştüm, ilbas-ı tac u hırka ederek posta da çektim. Yirmi beş kadar ihvanımız mevcuttu, hoş muhabbetler oldu. Cuma günü Çarşı Camii'nde hutbe okudum, çok kimseler memnun olmuşlar." Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Niyâzî-i*

Şemseddin Efendi'nin, şeyh ve postnişin olarak bu dergâhlardaki görevlerine, hizmetlerine ve şeyhliğine dair otobiyografisinde şu bilgilere yer verir:

"Dergâh'ın cüz'i olan vâridâtı mesârıfı idâre etmediğinden Dergâh-ı Şerîf'in uhdeme tevcîhinden sonra nüfûs idâresini de terk eylediğimden muvakkat suretle Bursa Duyûn-ı Umumiyye'sine müzâyede kitâbetiyle giderek senede bir kaç ay istihdâmla Dergâh'ın tamir ve termîmine ve bazı mesârıfına alınan maaşdan sarf etmiş isem de, tarihten beş sene evvel onu da terk ederek bazı âsar vücûda getirmeğe gayret edilmiştir.

Büyük amcamızın ceddime; oğullarının, pederime karşı muamelâtıyla bütün bütün Tekye'den çıkarmak arzusundalarken, bu abd-i âcize Dergâh-ı Şerîf 22 Rebiu'l-evvel 1307 tarihinde Dersaadet Meclis-i Meşâyih'i'nde bi'l-imtihân³³⁰ müstakillen

Mısırî'nin İzinde Bir Ömür Seyahat: Dildâr-ı Şemsî, haz: Mustafa Kara, Yusuf Kabakçı, İstanbul: Dergâh Yay., 2010, s. 105.

³³⁰Şemseddin Efendi'nin bu imtihâna ve imtihanda sorulan suallere dair *Dildâr-ı Şemsî*'de şunları kaleme alır:

"Ertesi Cumartesi günü meclise gitdim ki 22 Rebiulevvel sene 1307 ve 4 Teşrin-i sanî sene 1305 tarihine müsâdifdir. Köşede müşârun ileyh oturmuş, sağ tarafında Merkez Şeyhi Ahmed Efendi, onun yanında Balât Şeyhi Hacı Kemal Efendi, sol tarafda Kasım Paşa Mevlevî Şeyhi Ali Efendi, onun yanında Neccarzâde Şeyhi Rıza Efendi, Bağdatlı Şeyh Efendi, Üsküdarlı Fethiye Şeyhi daha bir iki zat var idi ama tanımıyorum. "Gel bakalım Efendi!" dedi. "Biz tezekkür ettik, mahallinin ilam mazbatası olmazsa kanunen burada tevcih edemeyiz, ancak seni biz burada imtihan edeceğiz, ehliyetin tebeyyün ettiği halde buradan mazbata yapıp, Makâm-ı Meşihat-i Ulyâ'dan Bursa'ya emir-nâme tastir edeceğiz, sen gelip gitme, masrafa lüzûm yok, iki ay bekle, eğer ilâm ve mazbatanı vermezlerse doğrudan doğruya bana yaz, olvakit Makâm-ı Meşihatden işaret-i aliyye isteyerek irade-i seniyyesini istihsal ederim, merak etme" buyurdular ve "Gel bakalım şöyle otur imtihan edeceğiz" dediler. İmtihan lafzı malum ya! Güyâ bir duman içime girmiş gibi olurum. İşte sualler cevaplar ber-vech-i âtidir:

Sual: Sen şeyh olacaksın öyle mi?

Cevap: Efendim! Dergâha hâdim olacağım.

S: Pekâla, şeyh olacak adam zarûrât-ı diniyesini bilecek lazımdır, şu halde evvela İslâm'ın şartı nedir?

C: Savm, salât, hac, zekât, kelime-i şehâdet.

Nazır Efendi etrafına hitaben "savm u salât İstanbullulardan, hacc u zekât taşralılardan kalktı, ortada bir kelime-i şehâdet kaldı" dediler, efendiler tebessüm itdiler.

S: Pekâla, namazın şartı kaçdır ve nedir?

C: On ikidir altısı dahilde, altısı hariçde.

S: İmanın şartı kaçdır ve nedir?

C: Altıdır, amentü bi'llâhi ilâ âhire...

S: Dur, Ementünün mânâsı nedir?

C: Efendim bu Cenab-ı Hakk'ın birliğine, şerîki, nazîri olmadığına inandım, iman ettim, melâikesine, kitaplarına, ilâ âhire inandım.

S: Çok a'lâ, şimdi sen şeyh olacaksın tarikatin nedir?

C: Efendim! Tarîk-i Hâlvetiye ve Kâdiriye'den teş'e'ub etmiş Mısırî şubesidir.

S: Usûlünüz nasıldır?

C: Kayyimen, kuûden, cehren zikir ideriz.

S: Erkânınız nasıldır?

C: Şeyhimizin telkini vechile esmâ-i seb'â ve fûruât-ı hamseyi salike talim ederiz.

Pek hatırımda kalmamış bir iki سوال daha zannım sordular. Bi-lutfihi Te'alâ tereddütsüz cevap vermişim hoşlarına gitti. Guslün, savmın da şeraitini sormuşlardı zannederim. Âzâ efendilere dediler ki "daha başka soracağımız var ise sorunuz." Hepsî ale'l-husus, Kasım Paşa Mevlevî Şeyhi nuranî sıfat bir zât idi. "Efendim! Pekalâ artık tekrar سوال etmeğe ne hacet, pek güzel cevaplar verdiler, tebrik ederiz." dedi. Merkez Şeyhi Ahmed Efendi'nin bize hürmet-i mahsusası vardır. Hazret-i Pîr Efendimizin biraderi Şeyh Ahmed

tevcih³³¹ olunmuş, lutf-ı Pîre istinâdla âyin-i tarîkat-ı aliyyeyi icrâyâ ve Dergâh-ı Şerîf'in şerefini ve mamuriyetini muhafazaya çalışmakta olup 6 Cemaziye'l-âhir 1315 tarihinde salı günü Dergâh-ı Şerîf'in tamiri esnasında matbahın münhedim olmasıyla birlikte sukût edip bir hayli müddet zahmetini çekdim. 11 Muharrem 1324 tarihinde Mecidiyye Caddesi'nin küşâdı münasebetiyle harem tarafından iki yüz yirmi üç metre mahall-i tarîka kalb olunup iki sene müddet epeyce meşakkat çekerek harem dairesinin kısmen inşâsına

Efendi Hazretleri ve üçüncü şeyhim Ahmed Bedreddin Efendi Merkez Efendi kabristanında yatar. Cümle pederlerinin hukuku kadimdir, ondan yardım umuyordum.

Nâzır Efendi, mumâ ileyh Ahmed Efendi'ye dediler ki: "sen de bir sual sor istersen!" düşündü düşündü "kelime-i tevhid esmâullahdan mıdır değil midir?" dedi. Fakir henüz cevap vermeksizin Nâzır Efendi fakire hitâben "şuna bir sualde sen sor!" demesin mi? O da, ben de mahcup olduk. Sonra fakire tekrar "şimdi yeni çıkma bir takım şeyhler işitiyoruz, sakın sen de öyle olma" dediler. Paşa Şeyhi Efendi cevap verdi: "Efendim! O'nun nahiye-i haline bakınız; yüzündeki halâvet ve nûrâniyet onun hüsn-i haline delâlet ediyor" dedi. Bunun üzerine hepsi tebrik ettiler, fakir de birer birer ellerini öptüm, musâfaha ettik. Bunun üzerine Makam-ı Meşihat'e hitâben bir mazbata yapmışlar, okurken adeta teessürümden ağladım. Malesef suretini alamadım fakat emir-nâmenin suretini aldım çünkü açık zarf ile Hüdavendigâr Valisi'ne hitâben yazılan emr-i meşihat var idi. Birkaç gün sonra emir-nâmeyi aldım." Mehmed Şemseddin Ulusoy, a.g.e., s. 16.

³³¹Meslis-i Meşâyih tarafından Mehmed Şemseddin Efendi'ye Bursa Mısrî Âsitânesi Şeyhliğinin tevcih kılınmasına dair 1307 tarihli *Sûret-i Emir-nâme* şöyledir:

"Bursa'da Şeker Hoca Mahallesin'nde vâki Hazret-i Mısrî kuddise sırruhu Dergâh-ı Şerifi'nin nisf hisse-i meşihat cihetine mutasarrıf olan İsmail Nazif Efendi'nin vukû-ı vefatı cihetiyle onun hisse-i mahlulesiyle müşeriki bulunan Mekke-i Mükerrerme Emarat-i Celilesi dîvân katibi sabık saadetli Hüseyin Hakkı Efendi Hazretleri'nin uhdesinde olup ref'î iktiza eden diğer nisf hissenin müteveffay-ı mumâ ileyh'in oğlu Mehmed Şemseddin Efendi uhdesine tevcihî vilâyet-i celileleri meclisi idaresinden mukaddimen meb'us mazbatada inha kılınmış ise de mumâ ileyh'in imtihanı icra edildiğine dair mezkur mazbatada bir fıkra görülmediğinden efendi-i mumâ ileyh'in imtihanı bilicra ehliyeti anlaşıldığı sûrette varaka-i imtihanıyesini likablihi keyfiyetinin yeniden usulu dairesinde ba-ılam ve mazbata Evkâf-ı Hümayûn Nezaret-i Celilesi'ne inhası bilhavale Meclis-i Meşâyih'dan vaki olan ifade üzerine cevaben bildirilen 15 Şaban sene 1306 tarihli ve altmış yedi rakamlı tahrirât senaveri ile Makam-ı Âlilerine izbâr olumuşdu. Henüz icabı icra olunmadığı halde mumâ ileyh tarafından verilen iki kıta arz-ı hal Meclis-i Meşâyih'a lede'l-havale, mumâ ileyh iş bu arz-ı hallerinde imtihanı mahalline havale olunmuş ise de imtihan edilmediği gibi ammi müşarunileyh Hüseyin Hakkı Efendi'nin riayet-i hatırına mebnî oraca bir şey denilemeyerek işi görülmemekte olması hasebiyle Dersaadet'ten geldiğinden bi'l-bahs ifa-yı muktezâsını istid'a etmiş ve aradan hayli müddet mürûr eylemişken henüz muamele icra edilmemiş, müsted'î-i mumâ ileyh'in mağduriyetini mucip olacağından naşî, is'âf-ı müsted'â muvâfık-ı hal ü maslahat görülerek mumâ ileyh'in akaid-i diniyyeden ve mensub olduğu tarikatın usûl ve fûrûndan Meclis'ce imtihanı bi'l-icra vazife-i meşihati ifaya ehliyet ve liyakati tahakkuk eylemiş olduğundan şu halde meşihat-i mezkure nisf hissesinin peder-i müteveffây-ı mumâ ileyh İsmail Nazif Efendi mahlûlünden ve diğer nisf hissesinin dahi Tarîk-i hizmet bulunan ammi müşarunileyh Hüseyin Hakkı Efendi ref'inden mumâ ileyh Mehmed Şemseddin Efendi uhdesine tevcihî tensib edilmekle muâmele-i tevcihîyesi ifa olunmak üzere oraca verilmesi lazım gelen i'lâm-ı şer'î ve mazbatanın serîan tanzim ve irsâli ve bir de bu misilli meşihat cihetlerinin tevcihat ve müteferriâtı hakkında meclisten vukû bulan ifadeye binaen Makâm-ı Mahlasî'den tastir olunan muharrerâtın tenfizinde Bursa Meclis-i Meşihat'çe eser-i sahabet ve himayet olarak rehavet edilmekte olduğu anlaşılmakta olup bu ise ziyâ'-ı hukuku müeddî olacağı cihetle karîn-i cevâz olamayacağından ba'de-mâ meclis-i mezkûre muhavvel hususâtın kaide-i adl-i hakkâniyete tevfikân usûlü dâiresinde tesri' ve tesviyesiyle canib-i sitte'l-cevâhib Hazret-i Hallâk-Penâhi'ye daavât-ı hayriye celb edilmesinin meclis-i mezkûr heyetine tavsiye hususlarının seviyy-i desturilerine iş'ârî ifade edilmiş olmakla ber-minvâl-i muharrer muktezâsının ifa ve inhâsına himmet buyurulması siyakında şikka-i sitayiş-veri terkîm kıldık efendim." Mehmed Şemseddin Ulusoy, a.g.e., s. 61.

ve selâmlık dairesine üç oda ilâvesine muvaffak olup caddeye nazır olan binanın altına yedi aded dükkân bina edilip gerçi çarşı gibi irâd hâsıl olmadı ise de Dergâh'ın mesârifına cüz'i medar olacağı cihetle faideden hali kalmamıştır.

14 Muharrem 1302 tarihinde pederimin kasr-ı yedinden Serpınar (Pınarbaşı) Mahallesi'nde kâin İzzeddin Bey Cami-i Şerîfi'nin hitâbet ciheti, uhde-i fakîrâneme tevcîh olunmuş ye pederimin irtihâlinden ve Dergâh'ın tevcîhinden sonra Cami-i Kebîr devirhânlığı birâderlerimin adem-i kabûlünden nâşi uhdeme tevcîh olduğu gibi pederimin vefatından sonra ibtilâta mârûz kaldığımdan, bîkesliğin ne demek olduğunu anladığımdan, bîkes kalanlara, muhtâc-ı muâvenet olanlara hizmet etmeyi kendime vazife bildiğimden ekser tekayâda resmî ve gayr-ı resmî vekâlette bulunarak çocukların iktidâr kesb edinceye kadar muâvenette bulundum.

El-yevm İsmâil Hakkı Hazretleri'nin Dergâh-ı Şerîfi umûr-ı idâresine nezâret ve icrâ-yı âyin-i tarîkat etmek üzere bâ-berat tayin olduğum gibi Çarşamba Dergâhı'nın yetim kalan sagîrine de vekil-nasb olunmaklığım üzerine her iki tekkede hizmet eylemekdeyim. İsmâil Hakkı Dergâhı Kütüphanesi'ni tanzîm ye demir kepenkler ile tahkîm ve büyük küçük doksan kadar kitâp ve risâle hevesiyle Cenâb-ı Hakkî'nin asârından olup Kütüphane'de mevcûd olmayan kitâpları da peyderpey tedârik ederek vaz' eylemekteyim.

Çarşamba Dergâhı'nın varidâtı cüz'i ve ebniyesi harâb olmakla vekâleten tâyinime kadar terâküm eden meblağ, Evkâf İdâresi'nden alınarak müvekkilimin birâder ve akrabası vasıtasıyla Tevhîdhâne'nin döşemeleri ve sakfı ve hüçûrâtı mümkün mertebe tâmir edilmiş 8 Zilhicce 1326 tarihinde, İsmâil Hakkı Dergâhı'nın 15 Cemaziye'l-evvel 1328 tarihinde Çarşamba Dergâhı'nın küşâdlarıyla icrâ-yı usûl-ı tarîkat-ı aliyyeye mübâşeret olunmuştur.

İsmâil Hakkı'nın şeyhi olacak Cemâleddin Efendi olsun, gerek Çarşamba'nın şeyhi olacak Süleyman Sabri Bey'in olsun talim ve terbiyelerine ve tahsîl-i ilim ve marifet eylemelerine gayret edilmektedir. Maamafih işbu iki Dergâh'ın hizmetleri ber-vech-i hasbî edâ olunup kat'a mükâfat-ı maddiyye ümid etmediğim cihetle füyûzat-ı maneviyyeye mazhar olmaklığımı eltâf-ı ilâhiyyeden ve rûhaniyyet-i Cenâb-ı Peygamberîden ve himemât-ı evliyaullahdan ümit etmekdeyim.

Cenâb-ı Pîr Efendimizin ziyâretiyle de müşerref olup birçok lutuflarını gördüm. Ve bu münâsebetle Midilli Adası vasıtasıyla azîmet edildiğinden orada da bir hayli ihvân yetiştirilip ve Cami-i şerîf imâm ve hatibi olan Siyâhî Bekir Efendi'ye icâzet verilerek mezkûr Cami-i şerîfde icrâ-yı usûl-i tarîkat ve irşâd-ı tâlibâna gayret olunmaktadır. Limni'ye ise 11 Ramazan 1307 birinci defa şeyhim Mustafa Lutfullah Efendi ile gidilmiş iki gün sonra avdet edilmişti. Buna dair gördüğüm bir rüya, Atinalı Ali Rıza Efendi tekkesi faslında münderiçdir. Bundan sonra 1 zilhicce 1313, 29 Cemaziye'l-âhir 1318, 6 Rebiü'l-evvel 322, 8 Cemaziye'l-âhir 1326 tarihlerinde berây-ı ziyâret gidilmiş rûhaniyyet-i Cenâb-ı Pîr'den istimdâd olunmuştur. İşte şu Menâkıb (*Gülzâr-ı Mısri*)'ın itmâmı da mahzâ Cenâb-ı Pîr-i âlîşânın eser-i himmetidir ki on yedi günde itmâma muvaffak oldum. "Her kahırda bir lutuf vardır" derler. 1314 tarihinde Dergâh'ın tamiri esnâsında damdan düşmüş birçok zahmetler çekmişdim. O sırada "*Meveddet-i Al-i Beyt*" ismiyle bir kitabın cem' ve te'lifine muvaffak oldum. Bu defa da dişlerimin ızdırâbına tahammül edemeyerek 3 Ramazan 1330 tarihinde yirmi altı aded dişlerimi çekdirmek münâsebetiyle husûle gelen ızdırâba mükâfaten işbu *Gülzâr-ı Mısri*'nin cem'ine muvaffak etdiler."³³²

1.6. Çevresi ve Dostları

Mehmed Şemseddin Efendi döneminin Bursa'sında ve Bursa dışında da tanınan önemli mutasavvıflardan biridir. Bir seyahatnâme olarak kaleme aldığı *Dildâr-ı Şemsî* adlı eserinin sonunda yaşadığı dönemde şeyhlerden, alimlerden, edib ve devlet adamlarından görüştüğü isimleri tek tek yazmıştır. Müellifin yakın çevresine ve dostlarına dair ipuçlarını burada bulmamız mümkün olduğu gibi³³³ çalışmamız olan *Mısbâr-ı Şemsî*'de de bazılarını bulmak mümkündür. Nitekim *Mısbâr-ı Şemsî*'de yer alan bütün isimler zaten onun yakın çevresi ve dostları olduğunu metin incelememizde belirttik. Hepsini burada değerlendirmemizin imkânı yoktur.

Şemseddin Efendi, bizatihi Mısri Dergâhı'nı anlattığı bir şiirinde, dergâha ehl-i iz'an pek çok insanın gelip gittiğini belirtmekte ve şöyle demektedir:

Ne 'âlemler olurdu âstân-ı pâk-i Mısri'de

³³²Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Gülzâr-ı Mısri, Niyâzî-i Mısri ve Bursa Mısri Dergâhı*, ss. 223-226.

³³³Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Niyâzî-i Mısri'nin İzinde Bir Ömür Seyahat: Dildâr-ı Şemsî*, haz. Mustafa Kara, Yusuf Kabakçı, İstanbul: Dergâh Yay., 2010, s. 105.

Ne âdemler gelirlerdi ki anlar ehl-i iz'ândır³³⁴

Rıza Rûşen Yüceer, Mehmed Şemseddin Efendi'yi anlattığı makalesinde, Ona ziyarete gelip giden zevattan bahsederken, “Bursa tarihi üzerindeki derin bilgisi, alakalıların malumu olduğundan, ara sıra Bursa'ya gelen Halil Edhem, Nüzhet Sâbit gibi değerli zevât ziyâretine giderlerdi”³³⁵ demektedir. Şeyhin yakın dostları arasında onlarca mutasavvıf, şair, edip, devlet adamı ve tarihçinin içinde en çok bilinen şahsiyetlerin başında İbnülemin Mahmud Kemal İnal ile Hüseyin Vassâf Bey ve şair Murad Emrî gelmektedir. İbnülemin'in dostluğunu şimdilik sadece *Son Asır Şairleri* adlı eserindeki ifadeleri çerçevesinde değerlendirebilmekteyiz. İbnülemin, Mehmed Şemseddin Efendi için “memleketlerinde son zamanlarda onun gibi himmetli, gayretli bir müellif yetiştiği için umum Bursalılar, bilhassa ilme mensub olanlar iftihar etmeli ve eserlerini bastırarak ziya'dan kurtarmaya çalışmalıdırlar. Çünkü onun gibi bir gayret-i mücesseme her vakit yetişmez. Biz birbirimizin hâl-i hazînini pek iyi biliriz. Yankesici gibi şundan bundan çarparak değil, mezâhim ve müşkilat ile pençeleşerek cehd-i zati ile ortaya koyduğumuz eserler uğrunda neler çektiğimizi ancak hem-halimiz olanlar takdir ederler” der *Son Asır Türk Şairleri*'nde³³⁶.

Müellifimizin dostları arasında *Sefîne-i Evliyâ* ve *Gülzâr-ı Aşk* gibi eserlerin yazarı, aynı zamanda büyük bir Niyâzî-i Mısırî hayranı olan tasavvuf tarihçisi, Hüseyin Vassâf Bey (ö. 1929)'in müstesnâ bir yeri vardır.

Hüseyin Vassâf, kaleme aldığı *İncilâ-yı Mir'ât-ı Hakikat*³³⁷, *Kemâl-nâme-i İsmâil Hakkî*³³⁸ gibi eserlerinden bazılarını ve şiirlerini Şemseddin Efendi'ye göndermiş, tetkik etmesini istemiştir. Şemseddin Efendi de, bu şiirlerin tanzîr ve tahmîslerini yazıp Hüseyin Vassaf Bey'e geri göndermiştir. İki dostun müşterek gazelleri de her iki müellifin dîvânlarında yer almıştır.³³⁹

³³⁴Mustafa Efe, a.g.t., s. 590.

³³⁵R. R. Yüceer, "Mehmed Şemseddin Ulusoy", *Türkün*, S. 9, Bursa: 1937, s. 38.

³³⁶İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri* C.IV, Dergâh Yay. İstanbul: 1988, s. 1807.

³³⁷Vassâf, bu eserini Şemseddin Efendi'ye gönderdiğinde, kendisi ve oğlu birer nüsha istinsâh etmişlerdir. Bu istinsâhların birer kopyası M. Safiyüddin Erhan Bey'dedir.

³³⁸M.Şemseddin Efendi tarafından tâdil ve ilâveleriyle şekillenen *Kemâlnâme-i Şeyh Hakkî*'nin müellif nüshası için bkz. *Kemâlnâme-i Şeyh Hakkî*, Bursa YEBEK, Genel böl. Nr. 129; Bilgi için bkz. Hüseyin Vassaf, *Kemâlnâme-i İsmail Hakkî*, haz. Murat Yurtsever, Bursa: Arasta Yay., 2000, s. XI.

³³⁹Müşterek gazeller için bkz: İsmail Kasap, *Hüseyin Vassâf ve Dîvânı*, (Basılmamış YL Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996; Mustafa Efe, a.g.t., ss. 613-614.

Fakîr: *Küntü kenzin* sırrını kendinde bulmakdur hüner

Vassâf: Hâil-i vuslat tebâhı dilde bulmakdur hüner

Vassâf: Âleme gelmekdeki maksat nedir müdrük isen

Fakîr: Ehl-i Beyt-i Mustafâ'ya bende olmakdur hüner

Fakîr: Nefsine ârif olanlar Rabbine âgâh olur

Vassâf: Terk-i hestî eyleyip fi'l-hâl solmakdur hüner

Vassâf: Çeşme-i irfân Hayder'dür hayat-bahşâ-yı dil

Fakîr: Hâne-i kalb aşk-ı cânân ile tolmakdur hüner

Fakîr: Şems-i Mısırî [ta] ezelden aşk ile olmuş enîs

Vassâf: Gülbeden cânân için Vassâf'a yanmakdır hüner

Hüseyin Vassâf Bey *Lücec-i Asrî Şerh-i Kelâm-ı Mısırî* adlı eserinin girişinde Şemseddin Efendi ile dostluklarına dair şöyle söylemektedir:

“Bursa’da hankâh-ı feyz-iktinâh-ı Hazret-i Mısırî-yi Niyâzî’de seccâde-nişîn-i ma’rifet olan sâlik-i râh-i Hudâ, kâsıd-ı tarîk-i Hüdâ Mehmed Şemseddîn Efendi Hazretleri’yle çok sevişir muhâberât-ı dâimede buluşuruz..”³⁴⁰

Mehmed Şemseddin Efendi’nin yakın dostlarından biri de Bursalı Şair Murad Emrî Efendi’dir. Murat Emrî ile de müşterek gazeller yazmışlardır.³⁴¹

Bir seyahatnâme olarak kaleme aldığı *Dildâr-ı Şemsî* adlı eserinin sonunda, yaşadığı dönemde şeyhlerden, alimlerden, edib ve devlet adamlarından görüştüğü isimleri tek tek yazdığını yukarıda belirtmiştik. Şimdi bu isimlerden önemli gördüklerimizi müellifin ifadeleri ile burada belirtmek Mehmed Şemseddin Efendi’nin hayatında yeri olan dost ve çevresini daha iyi tanımamıza yardımcı olacağını düşünüyoruz:

³⁴⁰Akife Berat Genç, *Hüseyin Vassaf’ın Lücec-i Asrî Şerh-i Kelâm-ı Mısırî adlı eseri*, (Basılmamış YL Tezi), Konya: Necmettin Erbaakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, s.105.

³⁴¹Bkz: İbrahim İmran Öztahtalı, *Bursalı Emrî Murad Efendi ve Dîvânı*, Bursa: Yıldırım Belediyesi Yay., 2017, s. 187.

Şemseddin Efendi'nin, "bazı ümerânın hüsn-i teveccühü olarak mazhar-ı iltifâtı olduğum gibi bazı üdebâ ile samimâne görüştüğümüzden berâ-yı hâtıra onları da şuraya derc ediyorum ki vesile-i dua olur" dediği umerâ ve üdebâ arasında İbnülemin ve Hüseyin Vassâf'ın yanında Ahmet Vefik Paşa, Rıza Tevfik Bölükbaşı, Mehmet Ali Aynî, Filibeli Şehbenderzâde Ahmet Hilmi, Süleyman Nazif gibi dönemin pek çok önemli ismi vardır. Bu isimleri şöyle sıralar müellif:

1-Sadr-ı esbak Sadık Paşa, Limni'de görüşülmüş, hakkımda pek takdirkarane sözlerle iltifat etmiştir.

2-Dîvân Muhasebe Reisi Zühdü Bey, muhibb-i tarikat olup Limni'ye gitmekliğimi teşvik eden zattır.

3-Dîvân Muhasebe Reisi Ahmed Bey, âile cihetinden akraba olup hakkımda çok hürmetkar bulunurdu.

4-Başmabeynci Hacı Ali Paşa, Şeyh Sabit'in inşaatı dolayısıyla gidilmiş, görüşülmüştü.

5-Başkatib Süreyya Paşa, Şeyh Sabit'in inşaatı dolayısıyla hakkımızda çok hürmetkar bulundu.

6-Ebulhüdâ Efendimiz'in biraderi Seyyid Hamza, Bursa'da dergâhta görüşülmüş ve usûl-i zikirde pek mahzuz olmuştu.

7-Damad Ahmed Refik Bey, Bursa'da dergâhta görüşülmüş hakkımızda çok riayetkar bulundu.

8-Vali Arnavut Halil Paşa, her Muharrem dergâha gelir sitayişkar iltifatta bulunur ve ilân ederdi.

9-Vali Arnavut Reşid Paşa, hakkımda takdirkarane sözler sarfeder, iltifat ederdi.

10-Vali Arnavut Tevfik Bey, sülefalları gibi dergâha gelir Muharrem'de ve bayramda inabe iderdi.

11-Müddei-i Umumî Reşid Bey, hakkımda çok hürmetkar olup dergâha gelir, zikirde bulunurdu.

12-Aşiyân Reisi Hacı Asım Bey, hakkımda çok hürmetkar olup dergâha gelir, takdirkarane iltifatlar ederdi.

13-Ferik Sami Paşa, hakkımda çok hürmetkar olup dergâha gelir, cemiyetlerimizde bulunurdu.

14-Liva Necip Paşa, hakkımda çok hürmetkar olup dergâha gelir, cemiyetlerimizde bulunurdu.

15-Bahriye Nazırı Hacı Vesim Paşa, âile cihetinden akraba olup, hürmetkar bulunurdu, Mevlevî idi.

16-Müşarünileyhin Damadı Liva İsmail Paşa, muhibb-i Mevlevî olup hakkımda çok hürmetkar bulunurdu.

17-Düyûn-ı Umumiye Nazırı Ali Rıza Bey, hakkımda çok takdirkarane bulunurdu.

18-Erzurum Valisi Haydar Paşa, Bursa'da mutasarrıfı, hürmetkar bulunurdu.

19-Limni Valisi Uzun Etekli Rıza Bey, Hazret-i Pîr'e teveccüh-i mahsusası olup hakkımda hürmetkar idi.

20-Çatalca Mutasarrıfı Cevad Bey, Süleyman Paşazâde olup ceddimin müntesiplerindendi.

21-Meclis-i Meşâyih Nazırı Çerkes Şeyhzâde Hacı Tefik Efendi, meşihat imtihanım onun huzurunda olmakla hakkımda takdirkaraneydi.

22-Mahdûmu Server Bey, Bursa'da bulunduğu esnada görüştük, hürmetkardı.

23-Reji Nazırı Mora Yenişehirli Ali Bey, Bursa'da bulunduğu esnada görüştük, hakkımda riayetkar bulunurdu.

24-Müddei-i Umumî Ali Efendi, Üsküdar Bedevî Şeyhi'nin eniştesi olup fakire hürmet-i mahsusası vardı.

25-Ahmed Vefik Paşa, Mihalic'ta rüşdiyede iki defa huzurunda imtihan oldum, takdir etmişti.

26-Sıdkızâde Bursalı Ali Rıza Efendi, dayımın dünürü olup hakkımızda çok riayetkardı.

27-Defterdar Kamil Bey, teveccüh-i mahsusası vardı.

28-Mektupçu Süleyman Nazif Bey, takdirkârâne iltifat ederdi.

29-Vali Azmi Bey, ilân-ı Meşrutiyet'te Bursa Maarif Müdürü'ydü, hakkımda hürmetkardı.

30-Üdebâdan İbnülemin Mahmut Kemal Bey, hakkımda çok takdirkâr bulunurdu.

31-Hüseyin Vassaf Bey, Sirkeci Gümrük Başmüdüriyetinden mütekait, fevkalâde takdirkârdır.

32-Nazımülhikem Ahmed Hamdi Bey, Bursa'da dergâhda görüşmüştük.

33-Muallim Feyzi Bey, dergâhta iki saat kadar görüştük, birbirimizin hakikatini anladık.

34-Filozof Rıza Tevfik Bey, dergâha üç defa geldi, görüştük ve hakkımda takdirkarane neşriyatta bulundu.

35-Darülfünun Müderrislerinden Mehmed Ali Ayni Bey, dergâha üç defa geldi ve manzumelerini tahmis ettirdi.

36-Şehbenderzâde Ahmed Hilmi Bey, dergâhta ve hanesinde birkaç defa mülaki olduk.

37-Üdebâdan Sadık Vicdanî Bey, dergâhta görüştük, Bursa'da mektupçuydu.

38-İhtikalıcı Ziyâ Bey, dergâhta görüştük, hakkımda takdirkar bulunurlar.

39-Çetniye Sefiri Baki Bey, Bursa'da çok zamanlar görüşülmüş ve hakkımda teveccühkamla severdi.”³⁴²

Mehmed Şemseddin Efendi *Dildâr-ı Şemsî*'de 350 isim daha zikretmektedir ki, bu isimler müellifin yaşadığı dönemde Bursa'da, İstanbul'da Selânik'te, İzmir'de vd. yerlerde görüştüğü, kendinden yaşça büyük veya akranı veya yaşça küçük tarikat hulefâsı, meşâyih-i kirâm ve onların âilesinden olan çok mühim zatlardır. Bu isimleri de burada yazmak müellifin çevresini ve dostlarını tanımak bakımından yerinde olacaktır. Bu isimlerin bir kısmı çalışmamız olan *Mısbâr-ı Şemsî*'de yer almaktadır.

1-“Ceddim Sa'di Dergâh-ı Şerifi Şeyhi Hacı Haydar Efendi: Fakire çok teveccühü vardı, Hüsn-i nazarıdır ki benim sebab-i feyz u fütuhum ve aşkım olmuştur. Pek az tahayyül ediyorum. Vefatları 2 Zilhicce 1292, medfenleri Bursa.

2-Bais-i vücudum, peder-i müşfikim Hazret-i Mısrî Dergâhı Şeyhi Hafız İsmail Nazif Efendi, 26 Rebiulahir Bursa.

3-Sebeb-i feyzim, mürşidim Atinalı Ali Rıza Efendi Dergâhı Şeyhi elHac Mustafa Lütfullah Efendi, 8 Şaban 1321 Bursa.

4-Tarîk-i Sadiye'den istihlafım, dayım, Şeyh el-Hac Mehmed Nureddin Efendi, 21 Receb sene 1321 Üsküdar.

5-ReisülMeşâyih, Numâniye Dergâhı Şeyhi Safiyyüddin Efendi, doksan üç yaşında teşahhusum azdır, 25 Rebiulevvel sene 1290 Bursa.

³⁴²Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Niyazî-i Mısrî'nin İzinde Bir Ömür Seyahat: Dildâr-ı Şemsî*, haz. Mustafa Kara, Yusuf Kabakçı, İstanbul: Dergâh Yay., 2010, ss. 254-255.

6-Mahdûmu Ahmed İzzeddin Efendi, seksene mütecavizdi, 3 Cemaziyelevvel sene 1307 Bursa.

7-Diğeri Mehmed Necmeddin Efendi, yetmiş karibti, 26 Cemaziyelahir sene 1304 Bursa.

8-Hafidi Arif Efendi ibn-i İzzeddin, akran gibiydik, 21 Ramazan sene 1314 Bursa.

9-Emir Sultan Dergâhı Şeyhi Tahir Efendi, doksana karibti, 11 Ramazan sene 1297 Bursa.

10-Biraderi Reisü'l-meşâyih Hacı Emin Efendi, yetmiş mütecaviz, seksene karibti. 28 Rebiulevvel sene 1316 Bursa.

11-Tahir Efendi'nin biraderi Said Efendi, yetmiş beşten fazla, 18 Rebiulahir sene 1328 Bursa.

12-Tahir Efendi'nin hafidi Ragıb Efendi akran gibiydik, 19 Rebiulahir sene 1342 Bursa.

13-Abdürrezzak Dergâhı Şeyhi Tevfik Efendi, yetmiş yakın, 9 Şevval sene 1324 Bursa.

14-Biraderi Şükrü Efendi, seksen üç yaşında. 9 Receb sene 1337 Bursa.

15-Kara Abdürrezzak Meşâyihından Salih Efendi, akran gibiydik, 29 Rebiulahir sene 1335 Bursa.

16-Kara Abdürrezzak Meşâyihından Tevfik Efendizâde Hakkı Efendi, akranız, şeyh-i hâzır.

17-İncirli Dergâhı Şeyhi Eşrefzâde Ziya Efendi, seksene karib, 21 Rebiulevvel sene 1324 Bursa.

18-İncirli Dergâhı Şeyhi Eşrefzâde Mahdûmu Fahreddin Efendi, akranız, şeyh-i hâzır.

19-Hacı Şevkî Efendi Dergâhı Şeyhi Hacı İbrahim Efendi, yetmiş karib, 20 Rebiulevvel sene 1306 Bursa.

20-Hacı Şevkî Efendi Dergâhı Şeyhi Mahdûmu Mehmed Efendi, akran gibi 52 yaşında, 9 Rebiulevvel sene 1306 Bursa.

21-Hacı Şevkî Efendi Dergâhı Şeyhi hafidi Abdülbaki Efendi, 32 yaşında, 26 Muharrem sene 1337 Bursa.

22-Ramazan Baba Dergâhı Şeyhi Süleyman Bey Baba, sekseni mütecaviz, 5 Şaban sene 1313 Bursa.

- 23-Karabaş Dergâhı Şeyhi el-Hac Emin Efendi, az bilirim, 8 Cemaziyelevvel sene 1295 Bursa.
- 24-Karabaş Dergâhı Şeyhi oğlu Tevfik Efendi, harice gitti, 29 Şaban sene 1333 Balıkesir.
- 25-Abdülümün Dergâhı Şeyhi Fahrulğınâ Efendi, zamanını idrak ettim, 27 Muharrem sene 1288 Bursa.
- 26-Abdülümün Dergâhı Şeyhi hafidi Rıza Efendi, 24 Şaban sene 1294 Bursa.
- 27-Abdülümün Dergâhı Şeyhi oğlu Cemal Efendi, şeyh-i hâzır, meczup.
- 28-Üçkozlar Şeyhi Said Efendi ibn-i Tahir, sekseni müteceviz, 22 Muharrem sene 1333 Bursa.
- 29-Üçkozlar Şeyhi Abdurrahim Efendi ibn-i Refi', akranız, şeyh-i hâzır.
- 30-Eminiye Dergâhı Şeyhi Bahaddin Efendi, yetmiş dört yaşında, 29 Safer sene 1313 Bursa.
- 31-Eminiye Dergâhı Şeyhi biraderi Hacı Âgâh Efendi 93 yaşında, 26 Receb sene 1324 Bursa.
- 32-Buhara Şeyhi Said Can Efendi, 15 Şevval sene 1316 Bursa.
- 33-Oğlu Hafız Emin Efendi, ahre tevcih 11 Muharrem sene 1340 Bursa.
- 34-Gâr-ı Aşıkân Şeyhi Seyfeddin Efendi, sene 1313 Mekke'de.
- 35-Bahri Baba Şeyhi Arif Efendi, yüz yaşını müteceviz, 28 Şevval sene 1315 Bursa.
- 36-Bahri Baba Şeyhi Tevfik Efendi, şeyh-i hâzır.
- 37-Seyyid Usûl Şeyhi Fazlı Efendi, yetmişlikte, 25 Receb sene 1301 Bursa.
- 38-Seyyid Usûl Şeyhi oğlu Abdi Efendi, altmış beş, 8 Şevval sene 1343 Bursa.
- 39-Seyyid Usûl Şeyhi Abdi Efendi damadı biraderim Ali Haydar Efendi, şeyh-i hâzır.
- 40-Üftade Dergâhı Şeyhi Üftade Efendi, sekseni müteceviz, 2 Rebiulevvel sene 1331 Bursa.
- 41-Üftade Dergâhı Şeyhi Mahdûmu Mehmed Efendi, 6 Zilhicce sene 1332 Bursa.
- 42-Üftade Dergâhı Şeyhi hafidi Mümtaz Efendi, şeyh-i hâzır.
- 43-Hüsameddin Dergâhı Şeyhi Ahmed Efendi, sekseni müteceviz, 22 Zilkade sene 1333 Bursa.

44-Hüsameddin Dergâhı Şeyhi birâderi İzzeddin Efendi, altmış beşlik, 11 Şevval sene 1321 Bursa.

45-Hüsameddin Dergâhı Şeyhi Ahmed Efendi hafidi Midhat, şeyh-i hâzır.

46-Baba Efendi Dergâhı Şeyhi Hacı Bahâ Efendi, 13 Cemaziyelevvel sene 1320 Bursa.

47-Münzevî Dergâhı Şeyhi Reisü'l-meşâyih Vahyî Efendi, seksenlik, 16 Zilkade sene 1344 Bursa.

48-Münzevî Dergâhı Şeyhi birâderi Sadık Efendi, 15 Safer sene 1332 İstanbul'da 336.

49-Mir-i Büdelâ Dergâhı Şeyhi Necmeddin Efendi, yetmişlik vardı, 6 Safer sene 1326 Bursa.

50-Mir-i Büdelâ Dergâhı Şeyhi Mahdûmu Şemseddin Efendi, gençtir, şeyh-i hâzır.

51-Kaygılı Hasan Efendi Dergâhı Şeyhi Gülşen Efendi, yetmiş mütecevizdi, 16 Cemaziyelahir sene 1329 Bursa.

52-Kaygılı Hasan Efendi Dergâhı Şeyhi biraderi Hüsnü Efendi, yetmiş mütecevizdi, 15 Cemaziyelahir sene 1336 İstanbul.

53-Kaygılı Hasan Efendi Dergâhı Şeyhi Mahdûmu Ali Efendi, elli yaşındaydı, 9 Ramazan sene 1336 İstanbul.

54-Kaygılı Hüseyin Efendi Dergâhı Şeyhi Agâh Efendi, menkulen, yetmişlikti, 17 Rebiulahir sene 1327 Bursa.

55-Kaygılı Hüseyin Efendi Dergâhı Şeyhi Mahdûmu Edhem Efendi, kırkılık, 11 Receb sene 1336 Bursa.

56-Kara Kâdi Dergâhı Şeyhi Rıza Efendi, elli sekiz yaşında, 4 Safer sene 1324 Bursa.

57-İsmail Hakkı Dergâhı Şeyhi Faik Efendi, yetmişlikti, 15 Safer sene 1324 Bursa.

58-İsmail Hakkı Dergâhı Şeyhi Rıfkı Efendi, meczup, altmışlıkti, 3 Muharrem sene 1315 Bursa.

59-Selâmi Dergâhı Şeyhi Abdüllatif Efendi, yetmiş mütecevizdi, 23 Zilhicce sene 1323 Bursa.

60-Selâmi Dergâhı Şeyhi Hacı Safi Efendi, ellilikti, 11 Şaban sene 1342 Bursa.

- 61-Enari Dergâhı Şerifi Şeyhi Hafız Bahaddin Efendi, elli beşlikti, 28 Şevval sene 1330 Bursa.
- 62-Ahmed Gazzî Dergâhı Şeyhi Cemal Efendi yirmi beşlikti, sene 1296 Bursa.
- 63-Ahmed Gazzî Dergâhı Şeyhi Sırrı Efendi elli beşlikti, 21 Safer sene 1322 Üsküdar.
- 64-İbrahim Haydar Dergâhı Şeyhi İbrahim Dede, altmışlık, 15 Şevval sene 1329 Bursa.
- 65-Akbıyık Dergâhı Şeyhi Hacı 'İmad Efendi, seksenlikti, 1318 Bursa.
- 66-Baba Zâkir Dergâhı Şeyhi Said Efendi, mütek'idinden, yetmişlik, 12 Rebiulahir sene 1307 Bursa.
- 67-Baba Zâkir Dergâhı Şeyhi damadı Said Efendi, yetmişlik, 9 Safer sene 1333 Bursa.
- 68-Başcı Dergâhı Şeyhi Salih Efendi, akranımızdandır, şeyh-i hâzır.
- 69-Çarşamba Dergâhı Şeyhi Ali Efendi, altmışlık, 15 Rebiulahir sene 1326 Bursa.
- 70-Çarşamba Dergâhı Şeyhi vekâletimle oğlu Süleyman Hayri'ye, yirmi üç, 5 Cemaziyelahir sene 1336 Bursa.
- 71-Çarşamba Dergâhı Şeyhi inhilalinden halifemiz Davud Efendi, seksenlik, 27 Receb sene 1340 Bursa.
- 72-Çarşamba Dergâhı esbak şeyhin hafidi Ömer Efendi, şeyh-i hâzır.
- 73-Nakşibendî-i Cedid Dergâhı Şeyhi Rıfkı Efendi, altmışlık, 13 Mayıs sene 1314 Bursa.
- 74-Hamam Dergâhı Şeyhi Rıza Efendi, kırk beşlik, Şaban sene 1305 Bursa.
- 75-Hamam Dergâhı Şeyhi oğlu Eşref ile münhal olarak Müftü Önü Şeyhzâde Osman Efendi, 6 Rebiulahir sene 1326 Bursa.
- 76-Hamam Dergâhı Şeyhi Mahdûmu Cemal Efendi, yirmi iki yaşında, 14 Şaban sene 1329 Bursa.
- 77-Hamam Dergâhı Şeyh-i diğeri Hakkı Efendi, muallimdir, şeyh-i hâzır.
- 78-Hamidiye Dergâhı Şeyhi Ahmed Hamdi erRükkalî Efendi, seksenlikti, 17 Ramazan sene 1343 İstanbul'da.
- 79-Zeyniler Dergâhı Şeyhi Rıza Efendi, altmış beşlik, 2 Şaban sene 1336 Bursa.
- 80-Zeyniler Dergâhı Şeyhi Abbâs Efendi, şeyh-i hâzır.

81-Sa'di Dergâhı Şeyhi Cemil Efendi, yetmişlikti, 10 Şaban sene 1335 İstanbul'da.

82-Sa'di Dergâhı Şeyhi Erzurumî İsmail Efendi, şeyh-i hâzır.

83-Seyyid Nasır Şeyhi Abdüssamed Efendi el-Buharî, seksenlik, 28 Muharrem sene 1331 Bursa.

84-Seyyid Baba Dergâhı Şeyhi Sabit Efendi, yetmiş müteceviz, 24 Zilhicce sene 1329 Bursa.

85-Mecidiye nam diğer Gül Baba Tekyesi Şeyhi Cemil Efendi, 30 Safer sene 1313 Bursa.

86-Mevlevîhâne Şeyhi Mehmed Şemseddin Efendi, şeyh-i hâzır.

87-Hazret-i Mısrî Dergâhı Şeyhi Necat Efendi, altmışlık, 12 Muharrem 1294 Bursa.

88-Nasuhî Dergâhı Şeyhi Şemsiyeci Evliya Mustafa Efendi, yüzü müteceviz, 10 Rebiulevvel sene 1310 Bursa.

89-Nasuhî Dergâhı Şeyhi Mahdûmu İsmail Efendi, seksenlik, 13 Şevval sene 1317 Bursa.

90-Nasuhî Dergâhı Şeyhi diğeri İbrahim Efendi, yetmiş beşlik, 1326 Bursa.

91-Nasuhî Dergâhı Şeyhi İsmail Efendi Mahdûmu Ali Baba, altmışlık, sene 1334 Bursa

92-Nasuhî Dergâhı Şeyhi bahriye müteka'itlerinden Halil Efendi, elli beşlik, 8 Rebiulahir sene 1342 Bursa.

93-Nakşibendî-i Atik Şeyhi Eşref Efendi, elli beşlik, 20 Ramazan sene 1345 Yozgat.

Bâlâda isimleri muharrer zevât-ı kiramın teracim-i ahvâli *Yadigâr-ı Şemsî* nam eser-i acizîde yazılmıştır. Bundan sonra da tekkesi olmayan hulefâ-i tarikatten Bursa'da hanesinde ayin-i tarikat icra edenler veyahut münasip mahalli olmadığından ifa edemeyenlerin isimlerini yazacağım.

94-Tarikat-i Uşşâkiye'den Testereci Ahmed Hamdi Efendi, seksenlikti, sene 1319 Bursa.

95-Tarikat-i Uşşâkiye'den Hacı Mehmed Dede, doksanlıktı, 21 Şevval sene 1331 Bursa.

96-Tarikat-i Uşşâkiye'den Hüseyin Kenzî Dede, yetmişlikti, 21 Cemaziyelevvel sene 1332 Bursa.

97-Hulefâ-i Uşşâkiye'den Kefdîzâde Hamamcı İsmail Efendi, yetmişlik, 20 Safer sene 1334 Bursa.

98-Hulefâ-i Uşşâkiye'den Yunus Dede, yetmişlik, 10 Şevval sene 1340 Bursa.

99-Hulefâ-i Uşşâkiye'den Şevket Efendi, yetmiş müteceviz, 30 Şevval sene 1344 Bursa.

100-Hulefâ-i Uşşâkiye'den Hasan Aşkî Efendi, altmış müteceviz leyle-i Regaib sene 1343 Gerede.

101-Hindîler Şeyhi Keşmir Müftüsü Hasan Tahsin Efendi, yetmiş müteceviz, 9 Şaban sene 1325 Bursa.

102-Rıfâi ve Melamî'den Kerim Efendi, yetmiş müteceviz, sene 1323 Bursa.

103-Hulefâ-i Hâliidiye'den Emir Sultan İmamı amcamız Hacı İsmail Efendi, yetmiş müteceviz, Receb sene 293 Bursa.

104-Hulefâ-i Hâliidiye'den Emir Sultan İmamı Mahdûmu Hacı Mustafa Efendi, elli beş, 17 Cemaziyelevvel sene 1306 Bursa.

105-Hulefâ-i Hâliidiye'den Kırımî Eyyûb Efendi, yetmiş müteceviz, 26 Şevval sene 1306 Bursa.

106-Hulefâ-i Sa'diye'den kainpedirim Neşet Efendi, kırk beş, 1 Receb sene 1305 Bursa.

107-Hulefâ-i Sa'diye'den Cami-i Kebir'de kayyim Hacı Ali Baba, altmış müteceviz, 23 Rebiulevvel sene 1313 Bursa.

108-Hulefâ-i Sa'diye'den Muharrem Dede, altmış müteceviz, sene 1307 Bursa.

109-Hulefâ-i Sa'diye'den Hacı Sırrî Efendi, Defter-i Hakanî me'mûru, altmış müteceviz, 16 Şevval sene 1333 Bursa.

110-Hulefâ-i Sa'diye'den Hacı Mehmed Rıdvan Efendi, altmış müteceviz, 29 Ramazan sene 1326 Bursa.

111-Hulefâ-i Sa'diye'den Hacı Ramiz Efendi, altmış müteceviz, 18 Ramazân sene 1336 Kütahya.

112-Hulefâ-i Sa'diye'den Geyvelizâde Hakkı Efendi, altmışlık, 8 Rebiulahir sene 1338 Bursa.

113-Tarîk-i İmam Rabbanî-i Nakşibendiye'den Kadıhan Efendi, altmışlık, 24 Ramazan sene 1338 Bursa.

114-Hulefâ-i Kâdiriye'den Selânikli İzzet Efendi ahîran İbrahim Haydar Zaviyesi'ne tayin olan, 1 Cemaziyelevvel sene 1349 Bursa.

115-Hulefâ-i Kâdiriye'den Numaniye Tekkesi hulefasından Gönül Beyazoğlu Hacı Mustafa Baba, doksanlık, 26 Şaban sene 1324 Bursa.

116-Hulefâ-i Kâdiriye'den Numaniye Tekkesi hulefasından Ohrili Osman Dede, yetmiş müteceviz, 19 Rebiulahir sene 1324 Bursa.

117-Hulefâ-i Rıfâiye'den muhacir Şeyh Mehmed Efendi, yetmiş müteceviz, 3 Safer sene 1317 Bursa.

118-Hulefâ-i Rıfâiye'den Berber Hüseyin Efendi, Rıfâî Degahı'nda vekil, altmış müteceviz, 11 Muharrem sene 1317 Bursa.

119-Hulefâ-i Rıfâiye'den Üsküplü Said Efendi, yetmiş müteceviz, 21 Cemaziyelahir sene 1336 Bursa.

120-Meşâyih-i Halvetiye'den Sofyalı Bâli Baba Şeyhi Behçet Efendi, altmış, 18 Zilhicce sene 1323 İnegöl'de.

121-Meşâyih-i Halvetiye'den Kenzil Muhacirininden Hasan Efendi, altmış, 15 Şaban sene 1331 Bursa.

122-Meşâyih-i Halvetiye'den Kenzil Muhacirininden Mehmed Efendi, altmış, 11 Rebiulevvel sene 1331 Bursa.

123-Hulefâ-i Halvetiye-i Mısriye'den Moralı Sadeddin Efendi, yetmiş müteceviz, sene 1304 Bursa.

124-Hulefâ-i Halvetiye-i Mısriye'den Moralı Muhyidin Efendi, elli, 28 Cemaziyelahir sene 1305 Bursa.

125-Hulefâ-i Halvetiye-i Mısriye'den Moralı Hamza Efendi, yetmiş müteceviz, 13 Cemaziyelahir sene 1323 Bursa.

126-Hulefâ-i Hâlvetiye-i Mısriye'den Kaya Ali Rıza ibn-i Mustafa Lütfullah Efendi, kırk, 24 Rebiulevvel sene 1324 Bursa.

127-Hulefâ-i Halvetiye-i Mısriye'den biraderi Hacı Muhsin Efendi, kırk sekiz, 10 Safer sene 1333 Bursa.

128-Hulefâ-i Halvetiye-i mazanneden Hacı Şerif Dede, yetmiş müteceviz, 11 Rebiulahir sene 1333 Bursa.

129-Rical-i Kâdiriye ve Şabaniye'den Osmân Şemseddin Efendi, yetmiş müteceviz, sene 1311 Bursa.

130-Hulefâ-i Nakşîye'den Kadı Galib Efendi, yetmiş müteceviz, 16 Şaban sene 1314 Bursa.

131-Kudemâ-yı Mevleviye'den kudümzenbaşı Çekirge ve Şehadet Cami İmamı Ali Efendi, seksen yedi yaşında, sene 1305 Bursa.

132-Kudemâ-yı Mevleviye'den neyzenbaşı Mahdûmu Hafız Muhtar, seksen, sene 1347 Bursa.

133-Kudemâ-yı Mevleviye'den kudümzenbaşı diğeri Hulûsî, seksenlik berhayat.

134-Kudemâ-yı Mevleviye'den semazenbaşı Arnavut Osman Dede, yetmiş müteceviz, sene 1303 Bursa.

135-Muhîbbân-ı Mevleviye'den Çetniye sefir-i esbakı Hacı Baki Bey, altmış müteceviz, 10 Rebiulahir sene 1345 Bursa.

136-Muhîbbân-ı Mevleviye'den esbak Darulmuallimin Müdürü Arif Hikmet Efendi, yetmiş müteceviz, 26 Ramazan sene 1346 Bursa.

137-Hulefâ-i Bektâşîye'den Nail Efendi, seksen. 30 Şevval sene 1341 Bursa.

138-Melâmiye'den Edib-i Meşhur Tâhir Bey, Bursalı, altmış, 10 Rebiulahir sene 1344 Üsküdar.

139-Melâmiye'den Halil Efendi, ulemadan, Bursa, altmış, 5 Rebiulevvel sene 133 Bursa.

140-Hulefâ-i Sa'diye'den Abdülkadir Üskübî, altmış, 25 Muharrem sene 1343 Bursa.

141-Hulefâ-i Sa'diye'den Sa'dî el-Üskübî, altmış müteceviz, 29 Cemaziyelevvel sene 1338 Bursa.

142-Hulefâ-i Rıfâiye'den Şerif Efendi, Bursalı, altmış müteceviz, İstanbul.

143-Hulefâ-i Rıfâiye'den Badırgalı Açıkbaş Ahmed Efendi, altmış müteceviz, 2 Rebiulevvel sene 1302 Bursa.

144-Hulefâ-i Rıfâiye'den Badırgalı Mahdûmu Ali Efendi, altmış müteceviz, Badırga.

145-Hulefâ-i Şâzeliye'den Ömer Cemal Efendi, altmış müteceviz, Bursa.

146-Mevleviye'den kudümzenbaşı Müezzîn Hüseyin Efendi, seksenden mütecaviz, 20 Safer sene 1321 Bursa.

147-Mevleviye'den Mecâzib-i İlahiye'den İsmail Rûşen Dede, 26 Cemziyelahir sene 1336.

Bâlâda ismi muharrer olan hulefânın da Bursa'da medfun olanları ve Bursalı bulunanları da *Bahâr-ı Şemsî* nam eserimizde dercedilmiştir. Terceme-i halleri orada vardır. Şimdi de hariçten berâ-yı ziyâret Bursa'ya gelip dergâhda veya suver-i sâire ile görüştüğümüz bazı zevât-ı kiramın esâmîsini yazacağım. Fakat umumunu derhatır etmek mümkün olmadığından mehmâ imkân hatırda kalabilenleri yazabileceğim:

148-Sâdât-ı Pîr-i Zenciyyeden ve Tarikat-i Kâdiriye ve Rıfâiye'den Şeyh Hüseyin Efendi.

149-Sâdât-ı kirâmdan olan Sadeddin sabâdirin Asitâne-i Sa'diye-i Şâmiye Şeyhi Şeyh İbrahim Efendi.

150-Sâdât-ı kirâmdan olan Asitâne-i Sa'diye-i Şâmiye Şeyhi Mahdûmu Bedreddin Efendi.

151-Meşâyih-ı Sa'diye'den Ankaralı Aziz Efendi

152- Meşâyih-ı Bayramiye'den Kastamonulu Ziyâ Efendi.

153-Meşâyih-ı Şâbaniye'den Çalılı İsmail Efendi.

154-Meşâyih-ı Mevleviye'den Veled Çelebi, henüz on sekiz yaşında iken pek samimi görüşmüştük, sonra unuttu.

155- Meşâyih-ı Mevleviye'den Karahisar Şeyhi Celaleddin Efendi.

156-Meşâyih-ı Mevleviye'den Karahisar Şeyhi biraderi.

157-Meşâyih-ı Bektâşiye'den Hacı Mustafa Baba, Mora Yenişehir'den.

158-Meşâyih-ı Bektâşiye'den Salim Baba, Rumeli'nden.

159-İranî Tarîk-i Hüseyniye'den Cumhuriyet Baba.

160-İranî Tarîk-i Hüseyniye'den Ali Rıza Efendi.

161-Tarîk-i Uşşâkiye'den Na'ra Şeyhi Tefvîk Efendi.

162-Tarîk-i Kâdiriye'den Çanakkale'de Sami Paşazâde Hayrullah Efendi.

163-Tarîk-i Rıfâiye'den Kibezreli Şeyh Hakkı Efendi.

164-Tarîk-i Gülşeniye'den Uzunköprü'den Hafız Mustafa Efendi.

Daha birçok zevâtle Bursa'da görüştük Ancak İstanbullu olanların kısm-ı küllisini bilâhire İstanbul'da tekkelerinde gördüğümden artık İstanbul'da görüştüğüm meşâyih-ı kiram meyanına kaydediyorum:

165-Hazret-i Sünbül Sinan Efendi Asitânesi Şeyhi mazanne-i kiramdan Rıza Efendi, Bursa'da ve İstanbul'da.

166-Hazret-i Sünbül Sinan Efendi Âsitânesi Şeyhi Mahdûmu Fatin Efendi.

167-Hazret-i Merkez Muslihiddin Şeyhi Ahmed Efendi.

168-Hazret-i Merkez Muslihiddin biraderi Zekâî Efendi, Pîri Paşa Tekkesi Şeyhi oldu.

169-Hazret-i Merkez Muslihiddin diğeri Adlî Efendi, Edirne'ye ba'dehû Seyyid Nizam Şeyhi oldu 1348.

170-Kadirîhane Dergâhı Şeyhi Reisü'l-meşâyih Ahmed Efendi.

171-Kadirîhane Dergâhı Şeyhi Mahdûmu Abdüşşekûr Efendi.

172-Kadirîhane Dergâhı Şeyhi hafidi Avni Efendi, şeyh-i hâzır.

173-Sancaktar Dergâhı Şeyhi Rıfat Efendi, zikirde riyaset ederdi.

174-Etyemez Dergâhı Şeyhi Feridüddin Efendi.

175-Etyemez Dergâhı Şeyhi Mahdûmu Hüsnü Efendi.

176-Emirahır'da Halid Efendi Şeyhi Emin Tevfik el-Uşşakî Efendi.

177-Emirahır'da Halid Efendi Şeyhi Mahdûmu Şehab Efendi, Bursa'da görüştük, şeyh-i hâzır.

178-Emirahır'da Sünbülüye'den Şeyh Hafız Nazif Efendi.

179-Emirahır'da Sünbülüye'den Mahdûmu Vahyi Efendi, şeyh-i hâzır.

180-Fîhi Dergâhı Şeyhi Kadirî ve Rıfâî'den Hilmi Molla Efendi.

181-Fîhi Dergâhı Şeyhi Kadirî ve Rıfâî'den Mahdûmu Hüseyin Efendi, şeyh-i hâzır.

182-Fatih civarında Said Çavuş Mahallesinde Rıfâiye'den Şeyh Ata Efendi, kaviyyü'l-bünye, bir rûşen-zamir

183-Hüsrev Paşa Şeyhi Rıfâiye'den Arif Efendi.

184-Hüsrev Paşa Şeyhi Mahdûmu Abbas Efendi, şeyh-i hâzır.

185-Şezbedâr Şeyhi Süleyman Rıfâî Efendi.

186-Hekimoğlu Ali Paşa Şeyhi Kâdiriye'den Sadeddin Efendi.

- 187-Hekimoğlu Ali Paşa Şeyhi Kâdiriyyeden hafidi Müfid Efendi, şeyh-i hâzır.
- 188-Müştakzâde Ahmed Efendi, Şabaniye'den.
- 189-Saraç İshak Mahallesi'nde Rıfâiye'den Fazlı Efendi.
- 190-Saraç İshak Mahallesi'nde Rıfâiye'den oğlu Vahdî Efendi, şeyh-i hâzır.
- 191-Tarîk-i Sa'diye'den Ejder Dergâhı Şeyhi Hakkı Efendi.
- 192-Tarîk-i Sa'diye'den Cevad Efendi, şeyh-i hâzır, güzel zakirlik eder.
- 193-Tarîk-i Cerrâhiye'den Âsitâne-i Nureddin Şeyhi Galib Efendi.
- 194-Tarîk-i Cerrâhiye'den Âsitâne-i Nureddin Şeyhi biraderi Yaşar Efendi.
- 195-Tarîk-i Cerrâhiye'den Âsitâne-i Nureddin Şeyhi Yaşar Efendizâde Fahreddin Efendi, şeyh-i hâzır.
- 196-Sultnahmed'te Tarîk-i Kâdiriye'den Mısırî İbrahim Efendi, bani kendidir, yazı yazardı.
- 197-Salkım Söğüt'te Tarîk-i Kâdiriye'den Aydınoglu Şeyhi İzzî Efendi.
- 198-Sivasî Tekkesi Şeyhi Kasım Efendi, Bursa'da görüştü.
- 199-Sivasî Tekkesi Şeyhi Mahdûmu Yusuf Efendi, şeyh-i hâzır
- 200-Seyyid Nizameddin Şeyhi Şemaeddin Efendi, mahlûlünden Merkez Şeyhi'nin biraderi Adlî Efendi'ye.
- 201-Eyüp'te Selamî Şeyhi Nakşî Abdüsselam Efendi.
- 202-Eyüp'te Hasib Şeyhi Rıfâî Hasib Efendi.
- 203-Taşlıburun Sa'diye'den Süleyman Efendi, Bursa'da görüştü, doksanlık bir zattı.
- 204-Sütlüce'de Hacızâde Elif Efendi, es-Sa'dî ve'l-Mevlevî.
- 205-Sütlüce'de Hacızâde Mahdûmu Zahir Efendi, şeyh-i hâzır.
- 206-Kasım Paşa'da Asitâne-i Uşşâkî'de Cemal Efendi.
- 207-Kasım Paşa'da Asitâne-i Uşşâkî'de Mustafa Efendi.
- 208-Beşiktaş'da Neccarzâde Dergâhı Şeyhi Rıza Efendi, Nakşî, sekseni müteceviz.
- 209-Beşiktaş'da Neccarzâde Dergâhı Şeyhi damadı, şeyh-i hâzır.
- 210-Kasım Paşa'da Bedrî Tarikati'nden Arabazâde Dergâhı Şeyhi Ali Efendi, altmışlık.
- 211-Üsküdar'da Hazret-i Hüdâyi Dergâhı Şeyhi Rûşen Efendi, doksan müteceviz.

- 212-Üsküdar'da Hazret-i Hüdâyi Dergâhı Şeyhi Şehab Efendi, altmışı müteceviz.
- 213-Üsküdar'da Hazret-i Hüdâyi Dergâhı Şeyhi Gülşen Efendi, reisülMeşâyih, altmışı müteceviz.
- 214-Üsküdar'da Hazret-i Hüdâyi Dergâhı Şeyhi Abid Efendi, şeyh-i hâzır.
- 215-Üsküdar'da Şeyh Cami Şeyhi Celvetiye'den Talib Efendi, altmışlık.
- 216-Üsküdar'da Bandırmalı Haşim Baba Celvetiye'den Fahreddin Efendi, yetmişlik.
- 217-Üsküdar'da Bandırmalı Haşim Baba Celvetiye'den biraderi Galib Efendi, yetmişlik, Kuşdilinde Mecidiye ve İskender Baba Şeyhiydi.
- 218-Üsküdar'da Bandırmalı Haşim Baba Celvetiye'den Galib Efendizâde Münib, elli beşlik, Kuşdilinde Mecidiye ve İskender Baba Şeyhiydi.
- 219-Üsküdar'da Bandırmalı Haşim Baba Celvetiye'den oğlu Yusuf Münib Efendi, şeyh-i hâzır.
- 220-Üsküdar'da Sandıkcı Dergâhı Şeyhi Rıfâiye'den Abid Efendi, elli beşlik.
- 221-Üsküdar'da Sandıkcı Dergâhı Şeyhi Rıfâiye'den Mahdûmu Haydar Efendi, şeyh-i hâzır.
- 222-Üsküdar'da Hallaç Baba Sa'diye'den Ali Efendi, elyevm Ahmedü'l-Buharî şeyhi.
- 223-Üsküdar'da Hallaç Baba Sa'diye'den Ali Efendi kasr-ı yedinde Mora Yenişehirli Ferid Efendi, elli.
- 224-Üsküdar'da Hallaç Baba Sa'diye'den hemşirezâdesi Sadeddin Efendi, şeyh-i hâzır.
- 225-Üsküdar'da Âsitâne-i Rifaî Şeyhi Tevfik Efendi, yetmişlik.
- 226-Üsküdar'da Asitâne-i Rifaî Şeyhi Mahdûmu Ziya Efendi, ellilik, şeyh-i hâzır Hüsnü Efendi.
- 227-Üsküdar'da Debbâğlar'da Çarşamba Dergâhı Şeyhi Rıfâiye'den Küçük Tevfik Efendi, ellilik.
- 228-Üsküdar'da Debbâğlar'da Çarşamba Dergâhı Şeyhi Rıfâiye'den Mahdûmu Hayrullah Taceddin Efendi, şeyh-i hâzır
- 229-Üsküdar'da Selimiye Dergâhı Şeyhi Nakşibendiye'den Said Efendi, ellilik.
- 230-Üsküdar'da Emekyemez Dergâhı Şeyhi Bayramiye'den Aziz Efendi, altmışlık.

- 231-Üsküdar'da Mevlevî Tekkesi Vekili Halid Dede ve Remzi Efendi, altmışlık.
- 232-Üsküdar'da Halim Gülüm Tekyesi Şeyhi Emin Efendi, Kadirî, ellilik.
- 233-Üsküdar'da Menkuti Paşa Tekyesi Şeyhi Said Efendi, Şabanî, ellilik.
- 234-Üsküdar'da Nasuhî Tekkesi Şeyhi Kerameddin Efendi, Şabanî, şeyh-i hâzır.
- 235-Üsküdar'da Fethi Efendi Tekkesi Şeyhi Sa'diye'den Şemseddin Efendi, şeyh-i hâzır.
- 236-Üsküdar'da Bedevî Tekkesi Şeyhi Halim Efendi, ellilik.
- 237-Üsküdar'da Bedevî Tekkesi Şeyhi biraderi Ali Efendi, ellilik.
- 238-Üsküdar'da Ahmediye'de Rıfâiye'den Mahmûd Efendi, ellilik.
- 239-Üsküdar'da Çamlıca'da Tarîk-i Bektâşiye'den Nuri Baba, yetmişlik.
- 240-Üsküdar'da Toygar Şeyhi Rıfâiye'den Serzakir Arif Efendi, yetmiş müteceviz.
- 241-Üsküdar'da Toygar Şeyhi Rıfâiye'den biraderi Hazım Efendi, yetmiş müteceviz.
- 242-Üsküdar'da Tarîk-i Kâdiriye'den Şeyh Hicabi Efendi, yetmiş müteceviz.
- 243-İstanbul'da Tarîk-i Sa'diye'den Çakır Ağa Dergâhı Şeyhi Hasan Efendi, şeyh-i hâzır.
- 244-İstanbul'da Tarîk-i Nakşiye-i Aleviye'den Eyüp Nişancısı'nda Seyyid Şeyh Abdülkadir Efendi, seksenlik.
- 245-İstanbul'da Tarîk-i Şabaniye'den Topkapı Şeyhi Salih Efendi, seksenlik.
- 246-İstanbul'da Tarîk-i Rıfâiye'den Yeşiltulûk Şeyhi Hacı Mustafa Efendi, yetmişlik.
- 247-İstanbul'da Tarîk-i Sünbülüye'den Cihangir Şeyhi Resmî Efendi, ellilik.
- 248-İstanbul'da Tarîk-i Sa'diye'den Şehremini'de Raşid Efendi, ellilik.
- 249-İstanbul'da Tarîk-i Sa'diye'den Şehremini'de Mahdûmu Akif Efendi, şeyh-i hâzır.
- 250-İstanbul'da Tarîk-i Sa'diye'den Kargacılır'da Abdüsselam Şeyhi Yahyâ Efendi, altmışlık.
- 251-İstanbul'da Tarîk-i Rıfâiye'den Kara Sarıklı Şeyhi Safvet Efendi, kırkılık.
- 252-İstanbul'da Tarîk-i Rıfâiye'den Kara Sarıklı Şeyhi Şevket Efendi, şeyh-i hâzır.
- 253-İstanbul'da Tarîk-i Sa'diye'den Hasan Kadri Şeyhi Nihad Efendi, kırkılık.

254-İstanbul'da Tarık-i Sa'diye'den Hasan Kadri Şeyhi Mahdûmu İzzî Efendi, şeyh-i hâzır.

255-İstanbul'da Tarık-i Rıfâiye'den Kara Baba Mehmed Hilmi Efendi, yetmişlik.

256-İstanbul'da Tarık-i Rıfâiye'den Kara Baba Mahdûmu Haydar Efendi, şeyh-i hâzır.

257-İstanbul'da Tarık-i Nakşibendiye'den Kelâmî Baba Şeyhi Esad Efendi, şeyh-i hâzır, Bursa'da görüştük.

258-İstanbul'da Tarık-i Rıfâiye'den Odabaşı Ahmed Efendi, yetmiş müteceviz.

259-İstanbul'da Beylerbeyi'nde Tarık-i Bedeviye'den Şeyh Seyyid Said Efendi, altmış müteceviz.

260-İstanbul'da Beylerbeyi'nde Tarık-i Bedeviye'den Mahdûmu Nesib Efendi, ellilik.

261-İstanbul'da Ağaçkakan'da Tarık-i Bedeviye'den Nail Efendi, ellilik.

262-İstanbul'da Ağaçkakan'da Tarık-i Bedeviye'den Nail Efendi'nin Şeyhi Vasfî Efendi, altmışlık

263-İstanbul'da Yıldız Tekkesi Cerrâhiye'den Nuri Efendi, şeyh-i hâzır.

264-İstanbul'da Sultanahmed'de Nazki Tekkesi Şeyhi Şabaniye'den Hamdî Efendi, altmışlık.

265-İstanbul'da Fatih türbedarı Melamiye-i Şabaniye'den Amiş Efendi, yetmişlik.

266-İstanbul'da Fatih türbedarı Melamiye-i Şabaniye'den Memiş Efendi, altmışlık.

267-İstanbul'da Hulefâ-i Şabaniye'den Kara Sarıklı İbrahim Efendi, yetmiş müteceviz, aşık, cezbedar bir zat.

268-İstanbul'da Hulefâ-i Kâdiriye'den Tophane Müftüsü Bekir Efendi, yetmiş müteceviz.

269-İstanbul'da Yeni Kapı Mevlevi Şeyhi Celâleddin Efendi, elli beşlik.

270-İstanbul'da Yeni Kapı Mevlevi Şeyhi Mahdûmu Abdülbâki Efendi, şeyh-i hâzır.

271-İstanbul'da Kasım Paşa Mevlevi Şeyhi Ali Efendi, yetmişlik.

272-İstanbul'da Tahir Ağa Şeyhi Nakşiye'den Hacı Behçet Efendi, şeyh-i hâzır.

273-İstanbul'da Sultanahmed'de Seyyahî'n Tekkesi Şeyhi Sâdık Efendi, şeyh-i hâzır.

274-İstanbul'da Rumeli Hisarı'nda Durmuş Baba Tekkesi Şeyhi Cerrahiye'den Said Efendi, şeyh-i hâzır.

275-İstanbul'da Hekimoğlu Ali Paşa Şeyhi hulefâsından Nuru Efendi, Kalayizâde, Kadirî, elli beşlik.

276-İstanbul'da Sultanahmed'de Mehmed Paşa Şeyhi Nidaî Efendi, şeyh-i hâzır.

277-İstanbul'da Taş Tekkelerde Tarîk-i Kâdiriye'den Kemal Efendi, şeyh-i hâzır.

278-İstanbul'da hulefâ-i Mevleviye'den Tahir Efendi.

279-İstanbul'da Sarmaşık'ta Şeyh Türlü Kamil Efendi, altmışlık.

280-İstanbul'da Sarmaşık'da Mahdûmu Fuat Efendi, kırklık.

281-İstanbul'da Fatih'te Tarîk-i Rıfâiye'den Ümm-i Kenan Şeyhi Kenan Efendi, şeyh-i hâzır.

282-İstanbul'da Dâr-ı Osman Şeyh-i Âsitâne-i Sünbülüye' de Pişkadem Şerafeddin Efendi, Sünbülî Şeyh-i hâzır.

283-İstanbul'da Kesme Kaya'da Kâdiriye'den Ali Efendi, ellilik.

284-İstanbul'da Erzurumî Kâdiriye'den Fazıl Efendi, şeyh-i hâzır.

285-İstanbul'da Tarîk-i Sa'diye hulefâsından Defter-i Hakanî Müdürü Hacı Faik Efendi, şeyh-i hâzır.

286-İstanbul'da Tarîk-i Kâdiriye'den Dani Efendi Tekkesi Şeyhi Senabih Efendi, altmış beş.

287-İstanbul'da Kasım Paşa'da Dülgerazâde Şeyhi Kâdiriye'den Cemal Efendi, kırklık.

288-İstanbul'da Hırka-i Şerif Şeyhi Tevfik Efendi, altmışlık.

289-İstanbul'da Tarîk-i Rıfâiye'den Sırrı Efendizâde Esrar Efendi, ellilik, zâkir.

290-İstanbul'da Tarîk-i Kâdiriye'den Serzâkir Turşucu Efendi, yetmişlik.

291-İstanbul'da Tarîk-i Rıfâiye'den Serzâkir Hulusî Efendi, altmışlık.

292-İstanbul'da Tarîk-i Rıfâiye'den ve Bektâşiye'den Yaşar Baba, altmışlık.

293-İstanbul'da Kadem Tekkesi Şeyhi Ahmed Efendi, Sa'diye'den, yetmiş müteceviz.

294-İstanbul'da Kadem Tekkesi Şeyhi Mahdûmu Sadeddin Efendi, elli beşlik.

295-İstanbul'da Kadem Tekyesi Şeyhi diğeri Selahaddin Efendi, şeyh-i hâzır.

296-İstanbul'da Dügümlü Baba Şeyhi Hacı Mustafa Efendi, Halidî, altmışlık.

297-İstanbul'da Dügümlü Baba Şeyhi, şeyh-i hâzır.

298-İstanbul'da Hulefâ-i Rıfâiye'den Hacı Halid Efendi, elli beşlik.

299-İstanbul'da Tarîk-i Gülşenî'den Cemal Efendi.

300-İstanbul'da Edirnekapı'da Kuyubaşı Tekkesi Şeyhi Efendi, Bektâşiye'den bozma Nakşî, Hazret-i Pîr'in çilehanesi.

301-İstanbul'da Sünbülüye'den Hacı Uhud Dergâhı Şeyhi Hacı Hasan Efendi, yetmiş müteceviz.

302-İstanbul'da Otlukçu Yokuşunda Sa'diye'den Mıstık Efendi, yetmişlik.

303-İstanbul'da Cerrahiye'den Duâ-gû-yı Şehir Muharrem Efendi, yetmişlik.

304-İstanbul'da Üsküdar Balaban Şeyhi Duâ-gû-yı Şehir Hüsnü Efendi, şeyh-i hâzır.

305-İstanbul'da Sultanahmed'de Tarîk-i Kâdiriye'den Kaygısız Şeyhi Efendi, seksenlik.

306-İstanbul'da Sultanahmed'de Tarîk-i Kâdiriye'den Mahdûmu Ahmed Efendi, şeyh-i hâzır.

307-İstanbul'da Beşiktaş'da Yahya Efendi Türbedârı Hayrî Efendi, ellilik.

308-İstanbul'da Tarîk-i Rıfâiye'den Şeyh İhsan Efendi, reislik eder, elli beşlik.

309-İstanbul'da Haydar'da Tarîk-i Kâdiriye'den Reis Hakkı Efendi, elli beşlik.

Bursa'da ve İstanbul'da görüştüğüm, ellerini öptüğüm meşâyih-ı kiram ile bilahire o ihtiyar-ı muhterem zevatın yerini işgal eden mahdumları veya hariçten tayin olunan zevâtı da yazdım. Hatıra gelebilenler bunlardır. Belki ileride ferâmuş ettiğim veyahut derhâtır edemediğim zevâttan sonradan aklıma gelenler olursa onları da hâtimeye yazarım. Şimdi İzmir ve Selânik gibi gittiğim mahallerde mülaki olduğum meşâyih-ı kiramın isimlerinden derhatırda kalabilenleri yazıyorum:

310-İzmir'de Mora muhacirlerinden Şeyh Emin Efendi, belki doksanlık bir muhterem, Mısrî Şeyhi idi. Ak sakallı, nuranî sıfatlı olup çok dikkatle elini öper, duasını alırdım. Bizim Şemsiyeci Evliya-i Fakire benzerdi.

311-Mahdûmu Meşâyih-ı Mısrîye'den Dergâh Şeyhi Muhyiddin Efendi, yetmişlik bir zattı.

312-Diğeri Meşâyih-ı Mısrîye'den Dergâh Şeyhi Cemaeddin Efendi, yetmişlik bir zattı.

313-Meşâyih-ı Mısriye'den Muhyiddin Efendizâde müderris, Hafız Ali Efendi, âb-ı rû-yı ulema ve Meşâyih-ı İzmir'di.

314-Meşâyih-ı Mısriye'den Cemal Efendizâde Niyazî Efendi, şeyh-i hâzır, on kadar biraderi vardır.

315-Meşâyih-ı Mısriye'den Şeyh Ali Efendi Dergahı Şeyhi Şevkullah Efendi, şeyhimle akraba, elli müteceviz, ilk İzmir'e gittiğimizde çocuktum gördüm.

316-Meşâyih-ı Mısriye'den Şeyh Ali Efendi Dergahı Şeyhi Mahdûmu Bedreddin Efendi, yetmişe yakın, ikinci defa da görüştük.

317-İzmir'de Tarîk-i Rıfâiye'den Emir Sultan Şeyhi Hüseyin Efendi

318-İzmir'de Tarîk-i Rıfâiye'den biraderi Nuri Efendi, evvelce Bursa'da görüşmüştük.

319-İzmir'de Tarîk-i Rıfâiye'den Emir Sultan Şeyhinin Şeyhi Manisalı Hacı Hasan Efendi, yetmişlik vardı.

320-İzmir'de Tarîk-i Sa'diye'den Emir Sultan Dergâhı'nda medfun Mora Yenişehirli Mehmed Efendi, fazıl bir zattı, Bursa'da görüştük.

321-İzmir'de Emir Sultan'da medfun Mora Yenişehirli Mehmed Efendizâde Aziz Efendi, Medar Köyü'nde tekke inşa etti, altmışlık.

322-Selânik'te Fethiye Şeyhi Tarîk-i Halvetiye-i Mısriye'den Ali Efendi, yetmişlik.

323-Selânik'de Fethiye Şeyhi Tarîk-i Halvetiye-i Mısriye'den Mahdûmu Ziya Efendi, şeyh-i hâzır.

324-Selânik'te Kara Baba Şeyhi Tarîk-i Halvetiye-i Mısriye'den Ahmed Baba Efendi, sekseni müteceviz.

325-Selânik'te Kara Baba Şeyhi Tarîk-i Halvetiye'-i Mısriye'den Muallim Mustafa Efendi, yetmişlik.

326-Selânik'te Kara Baba Şeyhi Tarîk-i Halvetiye'-i Mısriye'den Mahdûmu Ahmed Efendi, kırklık.

327-Selânik'te Kapı Şeyhi Tarîk-i Kâdiriye'den Abdülkadir Efendi, altmışlık.

328-Selânik'te Kapı Şeyhi Tarîk-i Kâdiriye'den Tahsin Efendi, şeyh-i hâzır.

329-Selânik'te Haşmet Efendi Şeyhi Sinâniye'den Mustafa Efendi, altmışlık.

330-Selânik'te Haşmet Efendi Şeyhi Sinâniye'den biraderi Sıdkı Efendi, altmışlık.

331-Selânik'te Pazar Şeyhi Sinâniye'den Salih Efendi, yetmişlik, Reisü'l-meşâyih.

332-Selânik'te Pazar Şeyhi Sinâniye'den hafidi Abdullah Efendi, şeyh-i hâzır.

333-Selânik'te Numan Paşa Nakşiye'den Mehmed Efendi, yetmişlik, Reisü'l-meşâyih.

334-Selânik'te Pişmaniye Sa'diye'den Rıfat Efendi, altmışlık.

335-Selânik'te Pişmaniye Sa'diye'den Mahdûmu Sadeddin Efendi, şeyh-i hâzır.

336-Selânik'te Sadî Dergâhı Şeyhi Ahmed Efendi, altmışlık.

337-Selânik'te Mevlevî Dergâhı Şeyhi Eşref Efendi, ellilik.

338-Selânik'te Salı Dergâhı Şeyhi Tarîk-i Kâdiriye'den Rızâ Efendi, şeyh-i hâzır.

339-Selânik'te İki Lüle Dergâhı Şeyhi Sinâniye'den Ömer Efendi, şeyh-i hâzır.

340-Selânik'te Yakup Paşa Dergâhı Şeyhi Sinâniye'den Ali Efendi, şeyh-i hâzır.

341-Selânik'te Zindan Dergâhı Şeyhi Sinâniye'den Cafer Efendi, şeyh-i hâzır.

342-Selânik'te Perşembe Dergâhı Şeyhi Sinâniye'den Abdî Efendi, şeyh-i hâzır.

343-Selânik'te Hundi Hamamı Dergâhı Şeyhi Kâdiriye'den İzzet Efendi, şeyh-i hâzır, Bursa'dadır.

344-Selânik'te Siyahî Şeyh Bilal Efendi.

345-Mihalıc'ta Tarîk-i Kâdiriye'den Hacı Hasan Baba Efendi, yetmiş müteceviz.

346-Midilli'de Mevlevî Şeyhi Nazif Dede Efendi, Kasım Paşa Şeyhi 'nin biraderidir, yetmiş müteceviz.

347-Midilli'de Kadirî Şeyhi Nureddin Efendi.

348-Midilli'de Hâlidîye'den müsaferetle gelen Şeyh Sabrî Efendi.

349-Limni'de Tarîk-i Kâdiriye'den eş-Şeyh Emin Efendi, yetmişlik.

350-Limni'de Türbedâr-ı Hazret-i Pîr Niyazi Efendi.³⁴³

Mehmed Şemseddin Efendi'nin önemli dostlarından biri de *Osmanlı Müellifleri* yazarı Bursalı Tahir Efendi'dir. Bursalı Tahir Bey, Yerkapı mahallesinde Şemseddin Efendi'nin cedd-i mâderi olan Sadî Şeyhi Haydar Efendi'nin dergâhı karşısındaki evde doğmuş ve Üftade hazretleri türbesi ve haziresine komşu olmuş melâmî-meşreb bir zattır.³⁴⁴

³⁴³Mehmed Şemseddin Ulusoy, a.g.e., ss. 225-245.

³⁴⁴Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Bahâr-ı Şemsî, Bursalı Mutasavvıflar, Âlimler ve Meşhurlar*, haz. Mustafa Kara, Serhat Gültaş, Olcay Kocatürk, Bursa: Osmangazi Belediyesi Yay., 2021, s. 49.

Şemseddin Efendi bu dostluklarından *Bahâr-ı Şemsî*'de şöyle bahseder: “Fakîr’le komşuluk münâsebetiyle hukûk-ı kadîmemiz olduğu gibi, Hazret-i Mısri’ye olan nisbetimizden dolayı da ayrıca teyîd-i müvâlât ederdi. Eserlerinin hemen cümlesini göndermiş ve hatt-ı destiyle mütevâzîâne ve mültefitâne tevşîh etmiştir. *Osmanlı Müellifleri*’nin Bursa’ya âid olan kısmını tamâmen değilse de târîhe geçmeyenleri tarafımdan bildirilmiş ve vâkı-ı zühûlden bir hayli yanlışlıkları bildirdiğimden çok memnûn olarak bir pusulasını istemişti. Kendilerine verdim ve eserin nihayetine hatâ-savâb cetveli yaparak ilâve edecekti. Fakat Bursa’dan avdetini müteâkıb hastalanmış ve ifâkat bulamadığından kitâbda da o yanlışlıklar kalmıştır. *Mi’yâr-ı Şemsî* nâm eserimize dercettim. Mûmâileyh halîmselîm, mütevâzî, edîb, mütefekkir olup mesleğini de tâlibîne telkîn ederdi.”³⁴⁵

1.7. Vefatı

Mehmed Şemseddin Efendi, 9 Teşrin-i Evvel 1936 tarihinde 69 yaşında, tedâvi için geldiği İstanbul’da vefat etmiştir. Vasiyeti gereğince Merkez Efendi Kabristanı’nda Niyâzî-i Mısri’nin kardeşi Ahmed Efendi’nin mezarının yanına defnedilmiştir.³⁴⁶

Hikmet Turhan Dağlıoğlu, Şeyhi ölümünden bir gün evvel İbnülemin Bey’le birlikte ziyaret ettiğini belirterek şunları kaydetmektedir:

“Öldüğü zaman tam yetmiş yaşında bulunuyordu. Tab’an nâzik, çalışkan ve halûk aynı zamanda fevkalâde intizâm-perver bir zattı. Ölümünden bir gün evvel Topkapı’da Gurabâ Hastanesi karşısında misafir olarak bulunduğu bir evde ziyâretine gitmiştik. Bu, ölüme yaklaşmış zatın hayatta son bir hâtırası olmak üzere fotoğrafını almak arzu etmiştim. Müsaadelerini ricâ ettim. Oğlu, öğretmen Fahamettin babasının yanına oturunca yarı ölü bir halde bulunan bu ihtiyâr:

-Oğlum Fahamettin, saçımı, sakalımı eyice tara, fotoğrafım güzel çıksın, diye bir kaç defa söylemişti. Bu hâl ve manzara Bay İbnülemin Mahmud Kemal ile birlikte hem dikkatimizi mucip olmuş hem de garîbimize gitmişti.”³⁴⁷

Şemseddin Efendinin oğlu Fehameddin Efendi buraya babasının son günleri, hastalığı, vefatını işaret eden beyit ile ilgili olarak notlar düşmüştür. Aynı notları daha geniş bir şekilde *Güftâr-ı Şemsî*’de nakletmiştir.

³⁴⁵Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Bahâr-ı Şemsî, Bursalı Mutasavvıflar, Âlimler ve Meşhurlar*, s. 49.

³⁴⁶İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, s. 1807.

³⁴⁷İbnülemin Mahmud Kemal İnal, a.g.e., s. 1808.

O meşhûr şiir ve Fehamettin Efendi'nin açıklamaları şöyledir:

Tâ ezelden Hakk'ı ikrâr ile ta'zîm eyledim
Sevgili Mahbûb'unu tasdîk ve tekrîm eyledim

Hânedân-ı Ehl-i Beyt'in hübbünü halka müdâm
Dört delil ile umûma ben de ta'lîm eyledim

Elli altmışdan ziyade her ilimden bir kitap
Bazı mensûr bazı manzûmen de terkîm eyledim

Cümle âsârım tasavvuf, itikat ve târihini
İsmime ettim izâfet böyle tanzîm eyledim

Sâye-i Mısırî'de buldum mâ'nevî feyz u kemâl
Nâmımı Şemsî-i Mısırî ile tevsim eyledim

Var Hudâ'dır ol Ganî ve zü'l-kerem sahib-'ata
Ben günâhımla O'na yokluğu takdim eyledim

Şâfi'im Âl-i abâ'dır onları kıldım şefî'
Cânımı Allah'ıma aşkile teslim eyledim

24 Muharrem 1352/19 Mayıs 1933

Mahdûmu Fehâmeddin Ulusoy (öl.1985) bu şiirin devamında şu notları yazar:

“Bu nutkun zuhûru günü muhterem babamın yanına gittim. Konuşuyorduk. “Bak ne tulu' etti” diye yukarıdaki nutku okumaya başladılar. “Aman Efendi Baba! Pek erken bizleri dilhûn ediyorsunuz. 'eyledim' kelimesine bir 'ye' ilâve ederseniz vezin bozulmaz” dedim. Kendileri de “Pek a'lâ! Senin istediğin gibi olsun!” dediler. Memnûnen elini öpüp yanlarından ayrıldım, mektebe gittim.

Vakta ki rahatsızlandılar, ameliyat ve tedâvi için İstanbul'a gidildi. Hastahaneye yatırdılar. Birinci ameliyat yapıldı. Bir ay sonra hastaneden çıkardık. Hastahane karşısında tutmuş olduğum evde oturuyorduk. İkinci ameliyat için tekrar hastaneye yatırdıklarında, birkaç gün sonra "Oğlum hatırlıyor musun kütübhane odasında otururken sen bir şey söylemişdin? "ye" harfini ilâve ederek on sene artıralım demiştin. O kâbil olmuyor. O nutuk aynıyle zuhûr edecektir" dediler. "Bana emr-i Hak vâki olursa hazret-i Mısrî Efendim'in birâder-i âlîleri Şeyh Ahmed Efendi hazretlerinin yanına saklarsın" buyurdular. Fakîr, kendimi tutamayarak ağlamağa başladım. "Sana söylemeyip de kime söyleyeceğim. Kim kalmış ki ben kalayım" diye tarikata ait bazı esrârı telkîn buyurdular ve beni teskin ettiler.

İkinci ameliyat olmak için vücudları müsait olmadığından ilkbaharda ameliyat yapmak üzere hastaneden çıktılar. Aynı eve geldiler. Yanlarından ayrılmıyordum.

Vefatlarından bir hafta evvel Midilli ihvânlarımızdan Râsim Efendi ile birlikte tarîk-i Mısrî usûlüne ait esmâ-i seb'a ve teferrut isimlerini telkîn buyurup her ikimizi kardeş yapıp hayır dualarda bulundular.

21 Receb 1355/8-9 Teşrinievvel(Ekim) 1936 Cuma gecesi rûh-i âlîleri saat 11:05'de âlem-i illiyyîne pervâz eyledi. Ve bizleri pek mükedder, bîkes, muzdarib olarak bıraktılar. Âh benim güzel babacığım.. Hayatım, rûhum, efendim. Radiyallâhu anh ve kaddesallâhu sırrahu.

Vasiyyetleri mûcibince namazı, Sünbül Efendi'de kılınarak Hazret-i Pîr Efendimiz'in birâderi Ahmed Efendi Hazretleri'nin yanına Cuma günü -ki dergâhımızın âyin günü idi- ikindiden sonra defnolundu.

Cenazede sırf kendilerini seven İstanbul meşâyihinin bir kısmı bulundu. Cenâze merâsiminde na'tlar, salavatlar, ilâhiler okundu. Gaslini Şehremini de Sa'dî Tekkesi şeyhi Âkif Efendi ifâ etti."³⁴⁸

Mustafa Kara, şeyhin vefatına biri milâdî biri hicrî iki tarih düşmüştür:

Niyâzî'nin yolunda dergâhda tekyenişin
Yâdigâr vermek için Bursa'da kûşenişin
Geldi üçler birlikde mahzûn bir edâ ile
Söylediler ki âh uçdı Şemseddin postnişin H. 1355

³⁴⁸ Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Güftâr-ı Şemsî*, Mustafa Kara Özel Kütüphanesi, ss. 436-439.

Bursa'nın tarihine tarih düşürdü Mısrî
Yâdigâr-ı Şemsî'yle bir de Gülzâr-ı Mısrî
Çıksın on münâdîmiz söylesinler rihletin
İşte sizlere târîh-i Şemseddin-i Mısrî M. 1936

2. EDEBÎ YÖNÜ

Mehmed Şemseddin Efendi, manzum ve mensur olmak üzere 62 eser kaleme almış Bursa'nın en velûd müelliflerinden biridir. O iyi bir şair, iyi bir nâsirdir. *Eş'âr-ı Şemsî* ve *Güftâr-ı Şemsî* adı ile iki divân kaleme almış velûd bir şairdir. Mehmed Şemseddin Efendi'nin edebî yönünü, edebî şahsiyetini kuran muhit Halvetî-Mısrî muhîtidir. Bilindiği üzere Mehmed Şemseddin Efendi Halveti-Mısrî muhitinde yetişmiş bir mutasavvıf şairdir. Onun şiir zevki bu muhit içinde gelişmiştir. Edebî yönünün gelişimi ve şiirinin inşasında en büyük rehberi Niyâzi-i Mısrî'nin şiirleri ve Halveti-Mısrî mektebine mensup mutasavvıf şairler olmuştur. Nitekim *Eş'âr-ı Şemsî*'de yer alan şu beyitleri onun bağlı olduğu Halvetî-Mısrî mektebine işaret eder:

“*Min ledûn*’den söylerim her dem tevellâ sırrını
Her sözüm ayet hadisdür ol şükür güftâr biziz

Söyleden Hak’dur lisân-ı Pîr-i Mısrî’den bana
Sâhib-i *divân* olup da söyleyen eş’âr biziz”³⁴⁹

Sözlerim ilm-i ledündür fehm ider ehl-i kemâl
Söyleyen ancak dilimden Mısrî sultanım benim”

“Feyz-i ma’na-yı Niyâzî sende oldu rû-nümâ
Söyleyen oldur yazarsun sana ne fermân ola”³⁵⁰

“Sanma benden zâhir oldu nutk-ı *Mısrî*’dür sözüm

³⁴⁹Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Eş'âr-ı Şemsî*, s. 217.

³⁵⁰Mehmed Şemseddin Ulusoy, a.g.e., s. 343.

Sûretîler anlamazlar zevk-i ma'nâdur sözüm

Olmuşum ilm-i ledünden hamdü-li'llâh ben sebak
Ol sebebdan bilme benden çünkü *Vahyî*'dür sözüm

Himmat-i Sultân-ı *Mısrî* oldı erzân âcize
Bu tulû'ât ol Cenâb'un bil ki *Lutfî*'dür sözüm

Şemsî bî-kes âcize eltâf-ı kudsiyyesidür
Bu lisân benden degildür nutk-ı *Sahfî*'dür sözüm³⁵¹

Şemseddin Efendi'nin edebî şahsiyetini, tasavvufî şahsiyetinden ayrı düşünmek mümkün değildir, adeta onunla içiçedir. Muasır olan mutasavvıf şairlerden ve dostlarından olan Hüseyin Vassâf, Şemseddin Efendi için yazdığı bir medhiyyesinde, onun tasavvufî yönü ile iç içe olan bu edebî yönüne dâir şu vasıfları sıralar: “zat-ı pür-hakâyık”, şiirde bülbül-i aşk”, “kâinât-ı şerh eden sırr-ı Kur'ân” “mürşid-i cân” “edib hoş-gû”, “dili memlû” ve “Mısrî-i Sâni”.

Bu zat-ı pür-hakâyık âsitân-ı Pîr'de post-pîrâ
Dekâyıkda ma'ârifde hakikat merd-i zî-şândur

Ledünnî'ilme mazhardur bütün âsârı şâhiddür
Şi'rde bülbül-i 'aşkdur esîr-i zülf-i cânândur

Dinilse *Mısrî-i sâni* ana lâyıkdur ol tevcîh
Şehâdet eyleyen âsâr, ulüvv-i kadre bürhândur

³⁵¹Mehmed Şemseddin Ulusoy, a.g.e., s. 340. Beyitte geçen Sahfî, Mısrî Dergâhı'nda 1125-1146 yılları arasında postnişin olarak bulunmuş Şemseddin Efendi'nin büyük ceddî Şeyh Mehmed Sahfî Efendi'dir (ö.1146/1737). Bkz. Mehmet Şemseddin Ulusoy, *Bursa Dergâhları, Gülzâr-ı Mısrî*, haz. Mustafa Kara, Serhat Gültaş, Sedat Akay, Bursa: Osmangazi Belediyesi Yay., 2021, ss. 153-167; Bir önceki beyitte adı geçen Lutfî ise seyr ü sülûkunu yanında ikmal ettiği *Tuhfetü'l Asrî fi Menâkibi'l-Mısrî* müellifi Moralı Dergâhı Şeyhi Mustafa Lutfullâh Efendi'dir (ö. 1319/1901). Vahyî ise müellifin “Pederinin irtihâlden sonra âkaid ve tasavvuf okudum” dediği Münzevî Dergâhı son postnişini ve Meclis-i Meşâyih'in son reisi Mustafa Vahyî Efendi'dir (ö: h.1344-m.1925). Bkz. Mehmet Şemseddin Ulusoy, *Bursa Dergâhları, Yâdigâr-ı Şemsî*, haz. Mustafa Kara, Kadir Atlansoy, Bursa: Osmangazi Belediyesi Yay., 2021, ss. 241-245, 503-505.

Vücûdî ‘âlem-i ‘irfâna zînet-bahş olur el-hak
Kitâb-ı kâ’inâtı şerh iden bir sırr-ı Kur’ân'dur

O kâ mildür mükemmildür sezâ-yı medh u tekrîmdür
Bütün âdâb ü erkânı bilen bir mürşid-i cândur

Kana‘atkâr edîb hoş-gû nezâketle dili memlû
Yüzünde şems-i irfân ayn-ı Mısrî pertev-efşandur³⁵²

Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Eş’âr-ı Şemsî*’de ve diğer Dîvân’ı olan *Güftâr-ı Şemsî*’de, Niyâzî-i Mısrî’nin birçok gazeline nazire yazmış ve birçok gazelini tahmîs etmiştir. *Eş’âr-ı Şemsî*’de 58 tahmîs, 10 nazîre bulunurken, *Güftâr-ı Şemsî*’de 23 tahmîs, 5 nazîre vardır. Her iki Dîvân’ında Niyâzî-i Mısrî’nin şiirlerine yaptığı toplam 81 tahmîs,³⁵³ Mehmed Şemseddin Efendi’nin edebî yönünün beslendiği kaynağını göstermekle birlikte, Hüseyin Vassâf’ın onu “Mısrî-i Sâni” olarak vasıflandırmasının da sebeplerinden sayılabilir.

Mehmed Şemseddin Ulusoy’un şairliği yanında nâsirliği de güçlü bir müelliftir. Edebî şahsiyeti oluşturan eserlerinin çoğu mensur eserlerdir. Mensur eserleri genellikle Bursa tarihine dâirdir ve üzerinde durulması gereken mühim bir konudur.

Eserleri bölümünde daha geniş ele alacağız bu kitaplar arasında, *Âyine-i Diyâr-ı Şemsî* (Bursa Tarihi) en hacimli eseridir. Karar-ı Şemsî (Bursa Kabristanları), *Medâr-ı Şemsî* (Bursa Câmileri), *Devvâr-ı Şemsî* (Bursa Medreseleri), *Hâksâr-ı Şemsî* (Bursa Türbeleri), *Mi’yâr-ı Şemsî* (Bursa Tarihi ile ilgili yapılan yanlışlara dair), *Ezhâr-ı Şemsî* (Bursalı Şairler Tezkiresi), *Yâdigâr-ı Şemsî* (Bursa Dergâhları), *Bahâr-ı Şemsî* (Bursalı Ulemâ, Hulefâ, Şuarâ, Fuzelâ ve Urefâ’nın ahvâline dair), *İntizâr-ı Şemsî* (Bursa’da bazı dîni, millî ve vatanî âdet ve geleneklere dair) adlı eserleri de yine Bursa târihine dâirdir. Bursa ile ilgili bu kadar çok mensur eser kaleme alan bir müellif olarak Mehmed Şemseddin Efendi’nin bu edebî yönü ile eşi benzeri olmayan bir müelliftir. İbnülemin Mahmut Kemal İnal ile birlikte müellifimizi son günlerinde hastanede ziyaret eden

³⁵²Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Eş’âr-ı Şemsî*, s. 589.

³⁵³Mustafa Efe, a.g.t., s. 33.

Hikmet Turhan Dağlıoğlu'nun, Mehmed Şemseddin Efendi'yi, vefatından bir yıl sonra yazdığı bir yazısındaki şu cümleleri ile vasf etmiş olması müellifimizin edebî şahsiyetini oluşturan müverrihliği konusunda yerini ve önemini tayin eden ifadelerdir: “Mehmed Şemseddin Ulusoy, Bursa'nın yetiştirdiği değerli şahsiyetlerdendir. Şemseddin Efendi'yi eserleri itibarıyla, *Güldeste-i Riyâz-ı İrfan* sahibi İsmail Belig Efendi ile Bursa tarihini yazmış olan Baldırzâde Mehmed Selisî ve Bursa vefeyâtını kaydetmiş bulunan Gazzîzâde Abdüllatif Efendilerden daha üstün sayabiliriz.”³⁵⁴

Mehmed Şemseddin Efendi'nin edebî şahsiyetine dâir yazı kaleme alanlardan biri de Kamil Kepecioğlu'dur: Bursa Kütüğü'nün müellifi şöyle der müellifimize dair:

“Bu himmetli şeyh ömrünü boş geçirmemiş ve memleketi olan Bursa'da yetişmiş âlimlere, şeyhlere, şairlere, Bursa kabirlerinde medfun meşâhire, Bursa câmilerine, Bursa türbelerine dair büyük ve küçük birçok eser yazmıştır. Ayrıca bir *Dîvân*'ı da vardır. *Yâdigâr-ı Şemsî* adındaki tekkelerden bâhis eserinin yarısı basılmıştır. Diğerleri basılmamıştır. Yıldırım'ın türbesinin kitabesini okumak için dört beş defa oraya kadar gidip gelmiştir. Eseri sırf Türkçe'dir. Bursa Sicilleri'ni bir müddet tedkik etmiş ve Bursa'da kurulan Türk Tarih Encümeni Bursa şubesi reisliğinde bulunmuş ve Bursa tarihine çok büyük hizmetler yapmıştır. Mükemmel bir kütüphanesi ve nâdide hattatların yazılarından mürekkep koleksiyonu vardır. *Lutfî Paşa Tarihi*'nin Türkiye'de yegâne yazma nüshası bu zatın kütüphanesindedir. Yegâne emeli bu kitaplarının bastırılması ise de, bunu tahakkuk ettirmeden ölmesi çok teessürü mucip olmuştur. Bu zatın karakteri hakkında yüzlerce sayfalık yazı yazılsa, yine faziletleri, iyi tabiatları anlatmak kabil olmaz. Muhterem üstâdımın hâtırasını burada hürmetle anmayı bir vazife ve bir vicdan borcu biliyorum.”³⁵⁵

Son devir sosyologlarından, iktisatçı ve fikir adamı Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu da (d.1901-ö.1974) müellifimizin tarihçiliği, tasavvufi ve edebî şahsiyeti ile ilgili yazı kaleme alanlardan biridir. ³⁵⁶ Mehmed Şemseddin Efendi'nin vefâtından beş yıl sonra 1941 yılında “*Bursa Müverrihlerinden Mehmed Şemseddin Efendi*” başlığıyla kaleme

³⁵⁴Hikmet Turhan Dağlıoğlu, “Bursa Tarihi Araştırmacılarından Mehmet Şemseddin Ulusoy”, *Ülkü Halkevleri Dergisi*, S. 53, 1937, c. IX, s. 385.

³⁵⁵Kâmil Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, haz. Komisyon, c. 4, Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yay., 2009, s. 227.

³⁵⁶Hayatı ile ilgili bkz: Mustafa E. Erkal, “Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu”, *DİA*, c. 13, İstanbul: 1996, ss. 28-30.

alınmış yazıda³⁵⁷ müellifimizin hayatı ve eserleri ile ilgili bilgi verilmiş ve müellifimizin “otodidakt tiplerden” olduğu vurgulanmıştır. M. Şemseddin Efendi’nin *Mi’yâr-ı Şemsî* adlı Bursa tarihinde yapılan yanlışları kaleme aldığı eserinden bahseden Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, makalesine şu cümlelerle devam eder;

“Müellifimizin alaka veren taraflarından biri de tasavvuf edebiyatını devam ettiren şairliğidir. Aruza oldukça hâkim olan Mehmed Şemseddin Efendi, bilhassa maneviyatına derinden bağlı bulunduğu Niyazî-i Mısırî ile uzayan bir nev’i ananesini Bursa’da devam ettirmiştir. Bu şiirinden seçtiğimiz şu üç beyit:

Canıma ben zat-ı Hak’tan gayrı canan istemem
Bende-i Âl-i Abâ’dan özge canan istemem

Men aref’le ‘*semme vechullah*’ rumuzun anlamak
Vech-i mutlak ru’yetinden gayrı seyran istemem

Kendini bilsin diye halkı yarattı Müsteân
Hakkı bilmek bana kâfi başka irfân istemem

Bize Sokrat’ın felsefedeki ‘nefsini bil’ düsturunun İslâm-Türk âlemindeki intişârını gösteren bir vesika addedilebilir. Ananesi artık sona eren bir edebî nevin son numûnelerinden biri olmak itibarıyla de tarihî bir kıymet kazanmaktadır.

Bu vesile ile Mehmed Şemseddin’in Türkiye’nin içtimai yürüyüşüne nasıl intibak eden tabiî bir münevver tipi olduğuna işaret etmek lazımdır. Tasavvur ediniz ki, Niyazi-i Mısırî’den gelen bir tarîkatın Bursa’daki şefliğini³⁵⁸ yapan müellif, inkılaptan sonra gerek ulema gerek Meşâyih tabakasına mensup birçok kimselerin pasif ve küskün kalmalarına mukâbil, faal ve müessir kabiliyetlerini yeni Türkiye’nin inkılâpçı Bursa’sı uğrunda sarf etmesini bilmiş, Halkevinin edebiyat ve tarih şubesine reislik etmiş, *Miyâr-ı Şemsî*’sini “*Bursa Tarihinde Yanlışlar*” başlığı ile tebdil ederek yeni harflerle neşreylemiş, bu suretle

³⁵⁷Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu’nun bu yazısı ile ilgili Mustafa Kara’nın değerlendirmesi için bkz. Mustafa Kara, *Mehmet Şemseddin Ulusoy, Saklı Tarihin Muhafızı*, Bursa: Osmangazi Belediyesi Yay., 2016, ss. 43-45.

³⁵⁸Dönemin siyâsi atmosferinden dolayı, dini hayat açısından en garib yılların yaşandığı otuzlu yıllarda kaleme alınan bu makalede, “şeyh” kelimesi yerine “şef” kelimesi kullanılmış. bkz: Mustafa Kara, a.g.e., s. 44.

kıyafet, harf ve şekil tebeddüllerine rağmen eski Bursa'yı yeni Bursa'ya bağlayan bağları muhafaza etmek sırrını sezebilmiştir. 1867'de Bursa'da doğan Osmanlı devri münevverinin 1923'ten sonraki Türkiye'ye de layık bir münevver olabileceğine örnek arz eden Mehmed Şemseddin'in bu bakımdan yapma olmayan tabii münevver tipine numune addediyoruz.

Belki de bu, müellifimiz tasavvufun inceliğini, hayatı sevmek ve irşad işinin şartsız ve kayıtsız her zaman için her çeşit şerait içinde zaruri olduğunu bilmek terbiyesini ne kadar derinden kavradığını gösterir. Devrimizin değişmesi karşısında seciye ve şahsiyetini muhafaza ederek ve tarikat tasavvufunu adeta cemiyet tasavvufuna kalbeyleyerek cemiyette de Allah'ın tecellilerini gören ve içtimai yürüyüşü Sünnetullah'ın icaplarına tabi addeleyen Mehmed Şemseddin'i ölümünün beşinci yılında hürmet ile yâd etmek her Türkün daha evvel her Bursalının vazifesi olmalıdır.”³⁵⁹

Faklı edebiyat yönelişlerinin ve poetik arayışların olduğu, tasavvufî şiirin küçümsendiği, hatta tahkir ve tezyif edildiği bir dönemde yaşayan Mehmed Şemseddin Efendi, bin yıllık bir şiir geleneği olan tekke şiir geleneğini devam ettiren, Yûnus-Niyazi-i Mısrî çizgisinde bir sufi şairdir. Edebî şahsiyetine dair bu bölümü müellifimizin kendi düşünceleriyle bitirelim ; “Fakir'in tab'iatinde maderzâd olarak şi're istidat var imiş. Ne çare ki bir üstada hizmet edemediğimden bu istidat kuvvede kalmış. Mâmâfih gençlik münasebetiyle arasına vezni yok manasız sözler de söylüyor idim. Gide gide Hanedân-ı Ehl-i Beyt-i Rasulü Allah'a olan muhabbet sâikası ve mutasavvıfınin âsâr-ı kalemiyesinden olan kitabların mütâla'ası münasebetiyle bazı şeyler söyledim. Gerçi bu enzâr-ı âmmeye çıkacak bir şey değildir. Fakat “kuzguna yavrusu güzel görünür” derler. Fakir de bunları zâyî' etmeyerek bilâhare evlâd ü ahfâd ü ihvan beyinde mucib-i tahattur olur ümidiyle cem'ine mübaşeret etdim. Bunlar da sanayi-i şi'riye aramak rengîn mazmunlar tasavvur etmek beyhudedir. Kusurumu evvelce itiraf etdim. Mazur görenler kemâlini, itiraz edenler cehlîni ilân etmiş olurlar. Zira muterizden evvel kendi bidâ'asızlığıma kendim mukirrim”³⁶⁰

³⁵⁹Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, “Bursa Müverrihlerinden Mehmed Şemseddin Efendi, Hayatı ve Eseri”, *Uludağ Dergisi*, S. 34, Bursa, 1941.

³⁶⁰Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Eş'âr- Şemsi*, s. 4.

3. ESERLERİ

Mehmed Şemseddin Efendi manzum ve mensur birçok eser kaleme almış velûd bir yazardır. Ahmet Erdönmez'in özel koleksiyonunda yer alan müellif nüshası bu eserlerin çoğunu görmek mümkün olmamış, müellifin verdiği bilgilerle yetinmek durumunda kalınmıştır. Mehmed Şemseddin Ulusoy'un eserlerini rik'a hattı ile yazmıştır. Eserlerinin orijinallerini bütün uğraşımıza rağmen görmeye muvaffak olamadığımız için teknik özelliklerini yazamadık, muhtevasını vermekle yetindik. Fotokopi nüshalarından görebildiğimiz kadarı ile bilgi vermeye gayret gösterdik. Müellifin bazı eserleri hakkında yapılmış çalışmalardan, makalelerden de istifade ettik.

Müellif *Eş'âr-ı Şemsî* adlı dîvânının baş sayfalarında manzum ve mensur kaleme aldığı eserlerinin tamamının listesini tablo şeklinde vermiştir.³⁶¹ Eser isimlerinin karşısına eserin muhtevasını ve te'lif tarihini de belirttiği ve müellifin eserlerini toplam 62 adet olarak kayda geçtiği bu tabloda yer alan kitaplar “âsârımın esâmîsini mübeyyin manzûmedir”³⁶² başlığıyla yazdığı manzûmesi ile de birebir örtüşmektedir:

Bu tablodan hareketle eserleri manzum ve mensur olarak şu şekilde tasnif edilmiştir.³⁶³

³⁶¹Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Eş'âr-ı Şemsî*, ss. 2-3.

³⁶²Mehmet Şemseddin Ulusoy, a.g.e., ss.414-415, 418-419.

³⁶³Tasnif için bkz: Mustafa Efe, a.g.t., ss. 23-24.

	Asârımın Esâmisi	Muhteviyât	Târih-i Te'lifi
1	Eş'âr-ı Şemsi-i Mısrî	Dîvân	1323 İsmi Tarihdir
2	Gülzâr-ı Mısrî	Terceme-i Hâl-i Pîr 1328 Bu İki İsim Târihdür Bursa Tekâyâsına Dâir	
3	Yâdigâr-ı Şemseddin		
4	Esrâr-ı Şemseddin el-Mısrî	Tarîkatnâme	1328 İsmi Tarihdir
5	Bergüzâr-ı Şemsî	Bir Hayli Makâlâttır	1334 Tertîbi
6	Behredâr-ı Şemsî	Vâridât	1337
7	Güşvâr-ı Şemsî	Cümel-i Hikemiyye	1335
8	(<i>Hamse-i Ebrâr-ı Şemsî</i>) Mesârr-ı Şemsî	Mevlûd-i Şerîf	1344 Manzum Mesârr-ı Şemsî Fî Mevlid-i Muhammedî
9	Nigâr-ı Şemsî	Mi'râciye	1345 Nigâr-ı Şemsî Fî Mi'râci'l- Mustafa
10	Müşkbâr-ı Şemsî	Mevlid-i Ali	1345
11	Nisâr-ı Şemsî	Mevlid-i Fâtıma	1345
12	Bahtiyâr-ı Şemsî	Mevlid-i Huseyn	1345
13	İ'tizâr-ı Şemsî	Şerh-i Kelâm-ı Pîr	1345
14	Âsâr-ı Şemsî	Ruhun Bekâsına Dâir	1344
15	Cuybâr-ı Şemsî	Nübüvvet-i Muhammediyye'ye Dâir	1344
16	İğbirâr-ı Şemsî	Hasûdâna Dâir	1344
17	Dilfikâr-ı Şemsî	Şâh-ı Velayete Dâir	1345
18	Bahâr-ı Şemsî	Hulefâ ve 'Ulemânın Terceme-i Hâli	1332 Gülzâr-ı Mısrî ve Yâdigâr-ı

			Şemsî'ye Üçüncü Cild
19	Izbâr-1 Şemsî	Muhtasar Tarihçe	1305
20	Ezhâr-1 Şemsî	Tezkiretü'ş-Şu'ârâ	1344
21	İ'tikâr-1 Şemsî	Ahlâkâta Dâir	1344
22	İzmâr-1 Şemsî	Bir Çok Es'ile	1344 Manzum
23	İ'timâr-1 Şemsî	Cevâmi'-i Kebîre Dâir	
24	Gamgüsâr-1 Şemsî	Câmi'-i Kebîr Hakkında Manzum	1345
25	İnkisâr-1 Şemsî	Şâh-1 Velâyete Dâir	1346
26	Zülfikâr-1 Şemsî	Kur'ân ve Dine Dâir	1346
27	Bîdâr-1 Şemsî	Mertebe-i Akideye Dâir	1345
28	İhtâr-1 Şemsî	Terakkiyât Hakkında	1345
29	Mi'yâr-1 Şemsî	Tashihât Hakkında	1332 Tashihât-1 Şemsî Târihidir
30	Çeşmsâr-1 Şemsî	İbret-Amiz	1332 Çeşme-Sâr-1 Şemsî Amiz ü Mesnevi Târihidür
31	İftihâr-1 Şemsî	Ehl-i Beyt Hakkında	1334 Tufhetü'ş-Şemsiye 1334 Kitab-1 Kıstâsu'l-Müstakîm 1334
32	Esmâr-1 Şemsî	Şerh-i Medh-i Hayderî	1343
33	Efkâr-1 Şemsî	Bu Dahi	1343
34	Envâr-1 Şemsî	İmam Hüseyin Efendimize Dâir	1344
35	İhtiyâr-1 Şemsî	Müntehab Âsâr	1344

36	Bâzâr-1 Şemsî	Müntehab Ebyât ve Masârî'	1344
37	Şehvâr-1 Şemsî	Ma'a Dîvân Büyük Mecmu'a	1304 Tertibi
38	Murgzâr-1 Şemsî	Küçük Mecmu'a	1304 Tertibi
39	Mûsikâr-1 Şemsî	Şugul Mecmu'ıyyesi	1299 Tertibi
40	İzhâr-1 Şemsî	Reddiye	1313
41	Karâr-1 Şemsî	Merâkide Dâir	1341
42	Güftâr-1 Şemsî	Diger Dîvân	1346
43	Iztırâr-1 Şemsî	Ta'lim-i İctimâ'ıyyât	1347
44	Dildâr-1 Şemsî	Limniye Azimetimi Müş'ir	1347
45	İktiyâr-1 Şemsî	'Adedlere Dâir	1347
46	Medâr-1 Şemsî	Câmi'ler Hakkında	1348
47	Devvâr-1 Şemsî	Medreseler Hakkında	1348
48	İ'tikâd-1 Şemsî	Dine Dâir	1348
49	Üstüvâr-1 Şemsî		1348
50	Hâkisâr-1 Şemsî	Türbelere Dâir	1349
51	İntizâr-1 Şemsî	Ba'z-ı Âdât-ı Belediye	1349
52	İ'tisâr-1 Şemsî	Altı ve Dört 'Adedlerinde	1349
53	Misbâr-1 Şemsî	Vefât Tarihleri	1349
54	Hoşgüvâr-1 Şemsî	Tevâfuk-ı 'adâd	1349
55	Gamhâr-1 Şemsî	Fıkralar	1350
56	İctisâr-1 Şemsî	Din Hakkında	1350
57	Rûzedâr-1 Şemsî	Ramazan'a Dâir	1350
58	Sâzkâr-1 Şemsî	Fıkralar	1350
59	Diyâr-1 Şemsî	Bursa Tarihi	1351
60	İğtirâr-1 Şemsî	Me'ani-i Diniyye	1352
61	İstifsâr-1 Şemsî	Reddiye	1354
62	Enhâr-1 Şemsî	Tarikatlere Dâir	1355

Tablo 2

3.1.Mensur Eserleri

Mehmed Şemsettin Efendi'nin mensur eserlerinin muhtevasını dîni, tasavvufî konular oluşturmakla birlikte birçoğu Bursa tarihine dair eserlerdir. Biz bu çalışmamızda müellifin mensur eserlerini, bazısını görerek, bazısını müellifin verdiği bilgilere dayanarak, konularına göre tasnif edeceğiz:

3.1.1. Bursa Tarihine Dair Eserleri

Âyine-i Diyâr-ı Şemsî³⁶⁴

Mehmed Şemseddin Efendi'nin Bursa tarihine dair çalışmalarının yer aldığı 800 sayfalık en hacimli eserlerinden biridir. Bursa tarihinin çok yönlü anlatıldığı bir eserdir. Müellif Bursa'ya dair bütün tarihi malumatları tek tek kayda geçirmiştir. Müellif bu eserinde 848 şahsın biyografisine yer vermiştir. Mukaddimede yer alan bir paragrafında müellif eserin muhtevasını şu cümle ile belirtir: “ne varsa ne yoksa bildiklerimi toplayıp inşaallah muvaffak olurum, şu vatanıma, milletime böyle bir yâdigâr bırakırım.”³⁶⁵

Te'lif tarihi: 1351 (1933)'dür

Eser için müellif şu beyti yazmıştır;

Bursa'ya 'â'id bütün târîhî ma'lûmâtur

Hak muvaffak eyledi yazdım *Diyâr*umdur benim³⁶⁶

Karâr-ı Şemsî³⁶⁷

Müellifin en hacimli eserlerinden olan *Karâr-ı Şemsî* Bursa'da bulunan kabristanlar ile ilgili bir eserdir. *Necd-i Haksâr-ı Şemsî*'nin içinde 410-810 sayfaları

³⁶⁴Müellifin *Âyine-i Diyâr-ı Şemsî* adlı bu eserini Betül Tarakçı doktora tezi olarak çalışmaktadır.

³⁶⁵Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Âyine-i Diyâr-ı Şemsî*, (müellif nühası, özel kütüphane), ss. 9-10; Eser hakkında bilgi için bkz; Betül Tarakçı, “Âyine-i Diyâr-ı Şemsî üzerine Bazı Mülâhazalar”, *Niyâzî-i Mısri Dönemi ve Tesirleri*, ed. Mustafa Efe, Olcay Kocaturk, Bursa: Osmangazi Belediyesi Yay., 2019, ss. 193-202.

³⁶⁶Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Eş'âr-ı Şemsî*, s. 19.

³⁶⁷Müellifin *Karâr-ı Şemsî* adlı bu eseri, Hasan Basri Öcalan ve Bedri Mermutlu tarafından yayına hazırlanmıştır ve yazma nüshaları ile birlikte basılacaktır.

arasında olup 400 sahifelik bir eserdir. Eserin mukaddimesinde te'lif tarihlerini 1341 ve 1342 olarak yazan müellif, son tebyiz tarihini ise 1349/1930 olarak kaydetmiştir. Tebyiz için mukaddimedede müellifin ifadeleri şöyledir; “Bu kitabı Tahir Beg³⁶⁸ merhum gördü. O kadar takdir etti ki, ‘bu mutlaka min tarafı’llah size bir mevhibedir. Çok iyi düşünmüşsünüz’ demişti. Bu kerre tekrar tebyiz ile bazı ilâvelere lüzum gördüğümünden ol veçhile bu kitaba yazmağa mecbur oldum. Tevfik Allah’tandır. Fi’l-hakika zannımızdan daha fazla olarak kabristanlar imha edilmekte olduğundan bu eser ahlâfa yadigâr-ı kıymetdâr olacaktır. Fi 25 cemaziyel evvel, sene 1349, ve fi 16 teşrin-i sâni 1930 yevm-i Pazar, saat 7.”³⁶⁹ Müellif bu eserini de diğer eserlerinde olduğu gibi elifba sistemine göre alfabetik tasnif ile tertip etmiştir. Müellif, eserine Emir Sultan Kabristanında medfun zevatı kaydederek başlamış ve eserini medfeni gayr-ı muayyen olanlarla bitirmiştir. Eserde toplam 112 kabristan ve hazirede medfun önemli zevat, ismi, şöhreti, sıfat-ı mümtâzesi, vefat tarihi ve mezarının mahalli, isminin hangi kitabın hangi sahifesinde geçtiği ile birlikte tek tek kaydedilmiştir.

Te'lif tarihi: 1349 (1930)'dur.

Müellif *Karâr-ı Şemsî* ile ilgili söylediği beyit;

Bursa'da mevcûd mekâbirde kim medfûn ise

Yazmışam çünkü nihayet *ol Karâr*umdur benim³⁷⁰

Hâkisâr-ı Şemsî³⁷¹

Hâkisâr-ı Şemsî³⁷² müellifin Bursa'da bulunan türbelere dair kaleme aldığı bir eseridir. Bursa türbelerine dair ayrıntılı bilgiler veren eser 254 sahifedir. Mukaddime'den sonra Emir Sultân türbesiyle başlar. 208 adet türbenin kaleme alındığı eser Niyâzî-i Mısırî tekkesi ve haziresiyle sona erer. Eser, elifba sistemine göre alfabetik tasnif ile tertip

³⁶⁸*Bursa Kütüğü*'nün müellifi olan Kamil Kepecioğlu (d.1878-v.1952). Hayatı için bkz: Kamil Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, haz. Mustafa Kara, Hüseyin Algül, Osman Çetin, Mefail Hızlı, Asım Yediyıldız, c. 1, Bursa: Kültür A.Ş. Yay., 2009, ss. 7-9.

³⁶⁹Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Karâr-ı Şemsî*, s. 413.

³⁷⁰Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Eş'âr-ı Şemsî*, s. 19.

³⁷¹Müellifin *Hâkisâr-ı Şemsî* adlı bu eseri, Hasan Basri Öcalan ve Sadettin Eğri tarafından yayına hazırlanmış ve yazma nüshaları ile birlikte basılacaktır.

³⁷²Eserin tanıtımı ile ilgili bkz: Raif Kaplanoğlu, "Mehmed Şemseddin Ulusoy'un Kitapları, Hâkisâr-ı Şemsî", *Bursa Araştırmaları Kent Tarihi ve Kültürü Dergisi*, S. 2, Bursa: 2003, ss. 56-57.

edilmiştir. Eserin tam adı *Necd-i Hakisâr-ı Şemsî*'dir³⁷³ ki, ebced hesabıyla eserin te'lif tarihi olmuştur.

Te'lif tarihi: 1349 (1930)'dur.

Müellif *Hâksâr-ı Şemsî* için şu beyti yazmıştır;

Bursa'da cümle ziyâret-gâhı tesbât eyledim
Bu eser de nâçizâne *Hâkisâr*umdur benim³⁷⁴

Medâr-ı Şemsî

Mehmed Şemseddin Efendi'nin Bursa ile ilgili bir eseri de *Medâr-ı Şemsî*'dir. Eserde, Bursa'da bulunan 202 cami ve mescid, bânileri ile birlikte, elifba tasnifi ile alfabetik tertip edilerek anlatılmıştır. Eser toplam 323 sahifedir. Müellif mukaddimeden sonra, “mukaddimede söylediğim vechile iş bu eser bilcümle Bursa'da mevcut cevâmîden bâhisdir. Bulabildiğim kadar bânilerini, tarihlerini, terceme-i hâllerini yazacağım... Bunun da adını diğer te'lifâtıma muvâfık ve onların kâfiyesine mutâbık olmak arzusuyla *Medâr-ı Şemsî* tesmiye ettim”³⁷⁵ cümlesiyle başladığı eserine ilk olarak Ulucami'yi yazarak başlamıştır. Müellif eserinde “260 kûsür sene Cuma edâ ve salât-ı hamse îfâ ve âyîn-i tarîkat-ı aliye icrâ edilen” Âsitane-i Mısırî'den de bahsetmiş, “202 cevâmî ve mesâcid bir de nokta-yı tevâhid olarak Hazret-i Mısırî Efendimin âsitanesini de ilâve ettim”³⁷⁶ demiştir. Müellif *Medâr-ı Şemsî*'nin son sayfasında o dönemde Bursa'da bulunan cami ve mescidlerin “Hangi vakitler edâ olunduğu ve hangiler mesdûd bulunduğuy” konusunda rakamlar vererek eserini bitirmiştir.

Te'lif tarihi 1348/1929'dur.

Müellif *Medâr-ı Şemsî* için şu beyti yazmıştır;

Cümle Cami'ler için cem' eyleyüp yazdım kitâb
Eyleyüp her dem ziyâret kim *Medâr*umdur benim³⁷⁷

³⁷³Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Necd-i Hakisâr-ı Şemsî*, (müellif nüshası, özel kütüphane).

³⁷⁴Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Eş'âr-ı Şemsî*, s. 19.

³⁷⁵Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Medâr-ı Şemsî*, ss. 8-9, (müellif nüshası, özel kütüphane).

³⁷⁶Mehmed Şemseddin Ulusoy, a.g.e., ss. 289-292.

³⁷⁷Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Eş'âr-ı Şemsî*, s. 19.

Devvâr-ı Şemsî³⁷⁸

Devvâr-ı Şemsî müellifin Bursa medreselerini yazdığı eseridir. Aynı kitabın içinde, yani *Medâr-ı Şemsî*'nin devam eden 324. sahifesinden fihrist ve mukaddime ile başlayan eserde, Mehmed Şemseddin Efendi ilk medrese olarak Orhan Medresesi'ni yazmıştır.³⁷⁹ 357. sahifede sona eren eserin toplam sahife sayısı 33'tür. *Devvâr-ı Şemsî* son sahifesinde Ahmet Paşa-yı Fenâri Medresesi'nden bahisle sona erer. Müellif eserinde Bursa'da bina olmuş 83 medreseden bahsetmektedir.

Te'lif tarihi 1348/1929'dur.

Müellif *Devvâr-ı Şemsî* için şu beyti yazmıştır;

Bursa'da vâkı' medâris cümlesin cem' eyledüm

Nâmını *Devvâr* koydum sâz-kârumdur³⁸⁰

Mi'yâr-ı Şemsî

Mi'yâr-ı Şemsî, Bursa Tarihine dair muhte'lif tarih kitaplarındaki yanlışlıkları tashih eden bir eseridir. 1332 Tashihât-ı Şemsî târihidir. Bu eserin bir bölümü 1932'den kapandığı güne kadar "Yeni Fikir Gazetesi"nde R.R. Yüceer tarafından "Tarih Yanlışlıkları" başlığıyla yayınlanmıştır.³⁸¹Bursa'da çıkan "Yeni Fikir, Nu 475-556." gazetesinde 3 Mart 1932 tarihinden itibaren "Bursa Tarihinde Yanlışlar" adıyla 72 sayı yayınlanmıştır. Gazete, bu tefrikanın ilk sayısındaki takdim yazısında şunları kaydetmektedir:

"Mehmed Şemseddin Efendi, Bursa'yı çok seven, Bursa tarihi ile alâkadar olarak bu yolda hayli emek sarfetmiş bulunan bir simâdır. Bursa için yazılan eserlerde rastladığı bazı hataları tespit etmiş, bunları "Miyâr-ı Şemsî" adı altında toplamıştır. Bursa tarihine taalluk ettiği için bunları memnuniyetle neşrediyoruz."³⁸²*Medar-ı Şemsî, Sicill-i Osmanî, Güldeste-i Riyâz-ı İrfân, Meşâhir-i İslâm, Lugat-ı Tarihiyye, Hammer Tarihi, Mir'ât-ı Bursa, Bursa Kılavuzu, Bursa Rehberi, Osmanlı Müellifleri* vs. gibi menabide

³⁷⁸Eser bir önceki eser *Medâr-ı Şemsî* ile birlikte latinize edilerek yazma nüshaları ile bir arada basılmıştır, bkz: Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Medâr-ı Şemsî - Devvâr-ı Şemsî, Bursa Câmileri ve Medreseleri*, haz. Mustafa Kara, Betül Tarakçı, Selime Terzioğlu, Bursa: Osmangazi Belediyesi Yay., 2021.

³⁷⁹Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Devvâr-ı Şemsî*, ss. 324-327, (müellif nüshası, özel kütüphane).

³⁸⁰Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Eş'âr-ı Şemsî*, s. 19.

³⁸¹Rıza Ruşen Yüceer, *a.g.m.*, s. 39, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, *a.g.m.*, s. 40.

³⁸²Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, *a.g.m.*, s. 40.

umumiyetle Bursa'yı alakadar eden tarih meselelerine ait hataları³⁸³ tashih ettiği bir eserdir.

Te'lif tarihi: 1332 (1913)'dir.

Müellif şu beyti yazmıştır. Eser beyitte *Mi'yâr* olarak değil *Ayâr* olarak geçmektedir;

Eyledüm tashîh rivâyât-ı sakîmi 'acz ile

Mahke urdum hâlisâne çün '*Ayâr*umdur benim³⁸⁴

İzbâr-ı Şemsî

Müellif bu eseri hakkında “muhtasar bir tarihçe” şeklinde bilgi vermektedir.

Eserinde

1283 (1866) tarihinden sonra cereyan etmiş doğum, ölüm gibi günlük olayların ve meşhur bazı vakıaların kaydedildiği bir eserdir.

Te'lif tarihi: 1305 (1887)'dir.

Müellif şu beyti yazmıştır:

Muhtasar târîhleri derc eyleyüp tasnîfime

Vâkı'ât-ı mâzîyi *İzbâr* bârumdur benim³⁸⁵

İ'timâr-ı Şemsî

Müellif bu eseri hakkında “Cami-i kebîre dâirdir” şeklinde bilgi verir. Bursa UluCami'nin tarihçesi ve içindeki yazılar hakkındadır.

Te'lif tarihi: 1347 (1929)'dir.

Müellif şu beyti yazmıştır:

Bursa'da meşhûr olan Cami' Kebîr'ün hakkına

Eyledim tahrîr zîra *İ'timâr*umdur benim³⁸⁶

³⁸³Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, *a.g.m.*, s. 40.

³⁸⁴Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Eş'âr-ı Şemsî*, s. 19.

³⁸⁵Mehmed Şemseddin Ulusoy, *a.g.e.*, s. 19.

³⁸⁶Mehmed Şemseddin Ulusoy, *a.g.e.*, s. 19.

3.1.2. Bursa Vefeyâtnâmesi, Tezkire ve Menâkıb Türü Eserleri

Gülzâr-ı Mısrî³⁸⁷

Niyâzî-i Mısrî hazretlerinin hâl tercümesi, menkıbeleri, halifeleri ve Mısrî âsitânesinde posnişin olan meşâyih'in ve terceme-i hallerine dair yazılmış bir kitaptır. Müellif eserinin ismi ve mutevâsını mukaddimesinde şöyle belirtir: “Kitâbın ismini, “*Gülzâr-ı Mısrî Yâdigâr-ı Şemseddîn*” koydum. Ni’me’t-tesâdüf (1329) târîh-i te’lif çıktı. Münderecâtı, Cenâb-ı Pîr’in vilâdet, tahsîl ve sülûkuyla vefatını ve bazı kerâmât-ı aliyyelerini, evlâd-ı kirâmının ve hulefâsının vesâir bendegânının terceme-i hâlleriyle makâm-ı âlîlerinde postnişin olan meşâyih-ı kirâmın menâkıbını ve âsâr-ı ilmiyye ve şî’riyyelerini hâvî olacaktır.”

Te’lif tarihi: 1333 (1915)’tür.

Müellif şu beyti yazmıştır:

Pîr-i vâlâ-şânımın nâmına yazdum menkıbe

Bâg-ı ‘aşka bülbülem ol *Gülzâr*umdur benim³⁸⁸

Yâdigâr-ı Şemsî³⁸⁹

Bursa dergâhlarını yazdığı bu eserinin mukaddimesinde “Bursa’da mevcut bi’l-umum tekâyanun ibtidâ-yı inşâsından asr-ı hâzıra kadar gelen meşâyih'in bulabildiğim kadarının terceme-i hallerini hâvî” şeklinde bahsettiği *Yâdigâr-ı Şemsî*, müellifin en mühim eserlerinden biridir. *Yâdigâr-ı Şemsî*’nin ilk cildi Halîm Paşa’nın Bursa valiliği zamanında basılmış ve geliri Darülacezeye bağışlanmıştır.³⁹⁰ Toplam 654 sayfa olan eserde 80 tekke, 439 Bursalı mutasavvıfın hal tercemesi vardır.

Te’lif tarihi: 1328 (1912)’dir.

Müellif bu eseriyle şu beyti yazmıştır:

³⁸⁷Bu eser latinize edilerek yazma nüshası ile birlikte basılmıştır, bkz. Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Gülzâr-ı Mısrî: Niyâzi-i Mısrî ve Bursa Mısrî Dergâhı*, haz. Mustafa Kara, Serhat Gültaş, Sedat Akay, Bursa: Osmangazi Belediyesi Yay., 2021.

³⁸⁸Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Eş’âr-ı Şemsî*, s. 19.

³⁸⁹Eser basılmıştır, bkz: Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Bursa Dergâhları Yâdigâr-ı Şemsî I-II*, haz. Mustafa Kara- Kadir Atlansoy, Bursa: Uludağ Yay., 1997; Aynı eserin 2. basımı yazma nüshası ile birlikte yapılmıştır, Bursa: Osmangazi Belediyesi Yay., 2021.

³⁹⁰Mehmed Şemseddin Ulusoy, a.g.e., s. 35.

Bursa'da mevcûd tekâyanun yazup ahvâlini
Cümle ihvân-ı tarîka *Yadigâr*umdur benim³⁹¹

Bâhâr-ı Şemsî³⁹²

Mehmed Şemseddin Ulusoy'un *Gülzâr-ı Mısrî, Yâdigâr-ı Şemsî* ve *Bahâr-ı Şemsî* adlı üç kitabının üçüncü cildi olan bir eserdir. Eserin zahriyesinde, “*el-cildü's-sâlis min Gülzâr-ı Mısrî Yâdigâr-ı Şemsî ve Hüve Bahâr-ı Şemsî Eser-i Mehmed Şemseddin Hâdim-i Dergâh-ı Mısrî. 1332 Bursa*” yazılıdır. Zahriyeden sonra “fihrist-i kitâb”, ardından da mukaddime ve metin gelmektedir. Ana başlıklar talik, metin ise rika ile yazılmıştır. Toplam 214 sayfalık *Bahâr-ı Şemsî*, turuk-ı aliyye, ulema, müftüler, şuara, musikişinaslar, hattatlar, hekimler, mecazibîn-i ilahî, paşalar, bazı eşraf, hanedan, ümera ve hünerveran olmak üzere 11 bölüm ve 276 biyografiden oluşmaktadır. Her bölüm kendi içinde alfabetik olarak sıralanmıştır. Bu bakımdan eserin, alfabetik vefeyatname türüne girdiği söylenebilir.³⁹³

Te'lif tarihi: 1353 (1935)'dür.

Yâdigâra zeyl yazup eslâfî tahrîr eyledim
Müstefid olur okuyan çün *Bahâr*umdur benim³⁹⁴

Ezhâr-ı Şemsî

Ezhâr-ı Şemsî “Mehmed Şemseddin Efendi'nin, Bursalı şairlerin hâl tercümelerini içeren ve “Emîr Sultan” ile başlayıp “Yağcı-zâde” ile son bulan bir şuarâ tezkiresidir. Müellifin ömrünün sonlarına doğru, 1934 yılında kaleme almış olduğu bir eserdir. Bu yönüyle Bursa şair tezkireleri geleneği içinde son halkayı temsil eder. Bazen birkaç satırlık bazen de sayfalara yayılân anlatımlarla, tam 308 şairin biyografisi, örnek şiirleri

³⁹¹Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Eş'âr-ı Şemsî*, s. 19.

³⁹²Eser latinize edilerek yazma nüshası ile birlikte basılmıştır, bkz: Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Bahâr-ı Şemsî: Bursalı Mutasavvıflar, Âlimler ve Meşhurlar*, haz. Mustafa Kara, Serhat Gültaş, Olcay Kocatürk, Bursa: Osmangazi Belediyesi Yay., 2021.

³⁹³Serhat Gültaş, “Bir Biyografik Kaynak Olması Bakımından *Bahâr-ı Şemsî*”, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD)*, c. 7, S. 17, 2020. s. 88.

³⁹⁴Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Eş'âr-ı Şemsî*, s. 19.

ve birçoğu hakkındaki dikkate değer anekdotlarıyla, önemli bir tarih ve edebiyat kaynağıdır.³⁹⁵

Mukaddimesinden te'lif tarihini 1344/1926 olarak öğrendiğimiz *Ezhâr-ı Şemsî*³⁹⁶ 1353/1934 tarihinde ilâvelerle tebyiz edilmiştir. 257 sahife olan eser elifba sistemine göre alfabetik bir tasnif ile tertip edilmiştir. Daha önceki vefayatnâmelerde yer alan Bursalı şair sayılarına baktığımızda en kapsamlı şuarâ tezkiresinin *Ezhâr-ı Şemsî* olduğunu söylebiliriz.³⁹⁷

Te'lif tarihi: 1344 (1926)'dür.

Müellifin eseri için yazdığı beyit;

Bursa'dan geçmiş bütün şâ'irleri cem' eyledüm

Bâg-ı dilde açılan *Ezhâr-ı* hârumdur benim³⁹⁸

Misbâr-ı Şemsî³⁹⁹

Müellifin bu eseri çalışma konumuz olan eserdir. Sevdiği dostları ve yakınları için düştüğü vefat tarihlerinden ibaret olan bu manzum eser tezimizin ilerleyen bölümlerinde tafsilatı ile anlatılacaktır.

³⁹⁵Olca Kocatürk, "Mehmed Şemseddin Efendi'nin *Ezhâr-ı Şemsî* Adlı Bursalı Şairler Tezkiresi", *The Journal of Turkic Language and Literature Surveys (TULLIS)*, S. 112, 2019 4 (2).

³⁹⁶Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Ezhâr-ı Şemsî*, (müellif nüshası, özel kütüphane).

³⁹⁷Önceki yıllarda yazılan Baldırzâde Selisî'nin *Ravza-i Evliya* (1059/1649), Belig İsmail'in *Güldeste-i Riyâz-ı İrfan* (1135/1723), Süleyman Halis'in *Vefeyatnâme* (1165/1752), Eşrefzâde Ahmet Ziyaeddin'in *Gülzâr-ı Sülehâ* (1196/1784), Gazzizâde Şeyh Abdüllatif'in *Ravzatü'l Muflihun* (1228/1813), Mehmet Fahreddin'in *Gülzâr-ı İrfan* (1263/1847) adlı vefeyatnâmelerinde, Bursa'da yetişen şairlerin isimleri ve sayıları için bkz. Kadir Atlansoy, *Bursa Şairleri, Bursa Vefeyatnâmelerindeki Şairlerin Biyografileri*, Bursa: Asa Kitabevi Yay., 1998, ss. 127-140.

³⁹⁸Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Eş'âr-ı Şemsî*, s. 19.

³⁹⁹Müellifin *Misbâr-ı Şemsî* adlı bu eseri yüksek lisans tezi olan bu çalışmamızdır.

3.1.3. Seyahatnâme ve Hâtırat Türü Eserleri

Dildâr-ı Şemsî⁴⁰⁰

Dildâr-ı Şemsî müellifin seyahatlerini kaleme aldığı eseridir. Mustafa Kara, müellifin bu eserine bir otobiyografi olarak bakılabileceğini⁴⁰¹ yazmıştır.

“Şemseddin Efendi, *Dildâr-ı Şemsî*”nin 332. sayfasında belirttiği üzere seyahatleri boyunca tuttuğu notlarını 20 Şaban - 2 Zi'l-kade 1347’de (31 Ocak – 12 Nisan 1929) tarihleri arasında Osmanlı Türkçesi ve rika yazı tipiyle seyahatnâme tarzında yazmıştır. Eserin bazı sayfalarının altına kurşun kalemle düştüğü tarihler müsveddelerini temize geçtiği günleri işaret etmektedir. 706 sayfalık eserin ilk 371 sayfasını *Dildâr* teşkil etmektedir. Diğer bölümler ise sırasıyla şunlardır: *İnkisâr-ı Şemsî*: Niyazi-i Mısri’nin *Mevâidü’l-irfan* adlı eserine yapılan yorumlara dair, 24 sayfa. *Zü’l-fikâr-ı Şemsî*: Çeşitli konulardaki yazıları, 44 sayfa. *İ’tikâr-ı Şemsî*: Muhte’lif dinî konular, 38 sayfa. *İ’timâr-ı Şemsî*: Ulu Cami ve içindeki yazılara dair, 30 sayfa. *Gam-güsâr-ı Şemsî*: Manzûm, 7 sayfa. *İzmâr-ı Şemsî*: Manzûm, 17 sayfa. *İzhâr-ı Şemsî*: Manzûm, 16 sayfa. *Bîdâr-ı Şemsî*: İlmihal bilgileri, 22 sayfa. *İhsâr-ı Şemsî*: Ramazan-ı şerifin, vaaz ve hutbelerin değeri, 20 sayfa, *İ’tizâr-ı Şemsî*: Niyazi-i Mısri’nin *Dîvân*’ı ile ilgili görüşler, 13 sayfa, *İzdirâr-ı Şemsî*: Cami adabı ve ahlâkî meselelere dair, 36 sayfa. *İktiyâr-ı Şemsî*: Sayılara dair, 68 sayfa. (Toplam 706 sayfa) Eserin cilt kısmına yapıştırılan etiket ve içindekiler sayfasının altına büyükçe yazılan 101 rakamı bu eserin Mehmed Şemsettin Efendi’nin hususi kütüphanesindeki sıra numarasını göstermektedir.”⁴⁰²*Dildâr-ı Şemsî*’nin mukaddimesine müellif şu sözlerle başlamıştır;

“Tevfikât-ı Sübhaniyye’ye müsteniden *Dildâr-ı Şemsî* namını verdiğim şu kitabı yazıyorum. Kitabın mündericâtı pir-i destgîrim Cenâb-ı Mısıryü’n-Niyazî kuddise sırruhu Efendimiz’i berâ-yı ziyaret yedi defa Limni’ye azimetimi, gerek esnâ-yı rahda ve gerek oradaki ahvâli yazmaktan ibarettir. Ancak mademki bir seyahatname gibi bir şey olacaktır, hal-i sabâvetimden beri Bursa’dan harice gidildiği ve pederim merhumun

⁴⁰⁰Eser, *Niyazi-i Mısri’nin İzinde Bir Ömür Seyahat* adıyla neşredilmiştir: nşr. Mustafa Kara, Yusuf Kabakçı, İstanbul: Dergâh Yay., 2010.

⁴⁰¹Mustafa Kara, *Şemseddin Ulusoy, Saklı Tarih Muhafızı*, Bursa: Osmangazi Belediyesi Yay., 2016, s. 7.

⁴⁰²Yusuf Kabakçı, *Mehmet Şemseddin Ulusoy; Dildâr-ı Şemsî*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016 s. 35.

memuriyeti dolayısıyla nerelerde bulunduğunu da ilâve etmekliğı arzu ettim. Çünkü bu bir hatıradır. Varsın benim keşkülde bu da bulunsun.”⁴⁰³

Te’lif tarihi: 1347 (1929)’dir.

Müellif bu eseri ile ilgili şu beyti söylemiştir:

Limni’de itdüm ziyâret yedi kerre Pîr’imi
Nâmına *Dildâr* didüm o feyz-bârumdur benim⁴⁰⁴

Bîdâr-ı Şemsî

Müellifin hâtıralarını kaleme aldığı hâtırât türünde bir eserdir.

Te’lif tarihi: 1345 (1926)’tir.

Müellif bu eseri ile ilgili şu beyti söylemiştir:

Hâtırâtımı yazıp *Bîdâr-ı Şemsî* koydum ad
Okuyan elbet uyanır kârbârumdur benim

3.1.4. Din, Ahlâk ve Tasavvufî Konulara Dair Eserleri

Âsâr-ı Şemsî

Mehmed Şemseddin Efendi’nin ruhun ölümünden sonraki durumundan, “ruhun bekâsına dair”, bazı mucize ve olağanüstü hallerden bahseden bir risâlesidir.

Tel’lif tarihi: 1344 (1926)’tür.

Müellif bu eseri ile ilgili şu beyti söylemiştir:

Mu’cizat ü harika hakkında yazdum bir eser
İşbu *Âsâr* her zamanda gamm-güsârumdur benim⁴⁰⁵

⁴⁰³Yusuf Kabakçı, *a.g.e.*, s.38; ayrıca bkz. Yusuf Kabakçı, “Bursalı Mutasavvıf Tarihçi Mehmed Şemseddin Efendi ve Seyahatnamesi *Dildâr-ı Şemsî*”, *UÜİFD*, XVII/1 Bursa, 2008, ss. 263-282.

⁴⁰⁴Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Eş’âr-ı Şemsî*, s. 19.

⁴⁰⁵Mehmed Şemseddin Ulusoy, *a.g.e.*, s. 19.

Cuybâr-ı Şemsî

Müellifin, “nübüvvet-i Muhammediyyeye dairdir” dediği bu eseri, Hz. Peygamber’in risâletini inkâr edenlere karşı akli ve nakli delillerle mukabele eder mahiyette muhtasar bir risâledir.

Tel’lif tarihi: 1344 (1926)’tür.

Müellif bu eseri ile ilgili şu beyti söylemiştir:

Münkirîne karşı te’lif eyledüm bir muhtasar
Feyz-i deryâ-yı Nebî’den *Cûybâr*umdur benim⁴⁰⁶

İğbirâr-ı Şemsî

Mehmed Şemseddin Efendi’nin “hasûdâna dair” diye not düştüğü, seleflerinden bazı kimselerin hasedliklerine dair, aleyhinde yazı yazıp söz söyleyenlere yönelik reddiyesi olan bir risâledir.

Tel’lif tarihi: 1344 (1926)’tür.

Müellif bu eseri ile ilgili şu beyti söylemiştir:

Gâh gıbta gâh hasedden zemm iden eslâfı ben
Yazmaga bâdî vü bâ’is *İğbirâr*umdur benim⁴⁰⁷

Dilfikâr-ı Şemsî⁴⁰⁸

Müellifin eserlerini kaleme aldığı tabloda “Şâh-ı velayete dâir” dediği, Ehl-i Beyt’e olan düşkünlüğünden Hz. Ali’ye düşmanlık edenlere reddiyesi olan bir risâlesidir.

Tel’lif tarihi: 1345 (1927)’tür.

Müellif bu eseri ile ilgili şu beyti söylemiştir:

Hayder-i Kerrâr’a ta’n itmiş ‘adüvvler sad hayf
Redd ider bu ta’ni yazdım *Dilfikâr*umdur benim⁴⁰⁹

⁴⁰⁶Mehmed Şemseddin Ulusoy, a.g.e., s. 19.

⁴⁰⁷Mehmed Şemseddin Ulusoy, a.g.e., s. 19.

⁴⁰⁸Müellifin *Dilfikâr-ı Şemsî* adlı bu eseri, sıralamamızın öncesinde yer alan diğer üç eseri olan *Âsâr-ı Şemsî*, *Cuybâr-ı Şemsî* ve *İğbirâr-ı Şemsî* adlı eserleri ile birlikte *Hakikatperest Olalım* adıyla basılmıştır. Haz. Arzu Meral, İstanbul: Revak Yay., 2019.

⁴⁰⁹Mehmed Şemseddin Ulusoy, a.g.e., s. 19.

Bergüzâr-ı Şemsî⁴¹⁰

Müellif bu eserinden “Bir hayli makâlattır” diye bahseder. Vahdet-i Vücûd, Tabiat, Cem, Sülûk, İnsan Nedir, Sa'y, Ahlâk, Tevellâ-Teberrâ, Dervîş, Şeyh, Nüfûs Sayımı, İbret-i Beşer, Hakâyık-ı Eşyâ gibi, dinî, ahlâkî, tasavvufî ve ictimâî muhte'lif konuların ele alındığı makalelerini derlemesiyle ortaya çıkan bir eserdir.

Te'lif tarihi: 1334 (1915)'dür.

Müellif bu eseri ile ilgili şu beyti söylemiştir:

Muhte'lif mevzû'a dâ'ir cem' u te'lif itmişem
Oldı bir hayli makâlât *Bergüzâr*umdur benim⁴¹¹

İctisâr-ı Şemsî

Şemseddin Efendi'nin “din hakkında” diye bahsettiği eseridir. Aşağıdaki beyitten de dinin ahkâmına dair bir eser olduğu anlaşılmaktadır.

Te'lif tarihi: 1350 (1931)'dir.

Eseri ile ilgili şu beyti söylemiştir:

İktidârım yoksa da yazdım cesâret eyledim
Dînimün ahkâmına bu *İctisâr*umdur benim⁴¹²

Enhâr-ı Şemsî

Müellif bu eserini “tarikatlere dâir” şeklinde belirtmiştir. Ömrünün son demlerinde kaleme aldığı muhtemeldir ki Mehmed Şemseddin Ulusoy'un son eseridir. Çünkü müellifin bu eserinin adı “Asârımın esâmisini mübeyyin manzumedir” başlıklı kaleme aldığı manzumedeki zikretmemiştir.

Te'lif tarihi: 1355 (1936)'tir.

⁴¹⁰*Bergüzâr-ı Şemsî*'deki bazı makaleler, Mustafa Tatcı tarafından neşredilmiştir. Bkz. Mustafa Tatcı, “Mehmed Şemseddin Efendi'nin Makaleleri”, *Yedi İklim Dergisi*, S. 70, Ocak 1996, ss. 68-69; S. 40, Temmuz 1993, ss.117-118; S. 41, Eylül 1993, ss. 42-43; S. 42, Ekim 1993, ss. 48-49; S. 45, Ocak 1994, s. 46; S. 46, Şubat 1993, s. 46; S. 62, Mayıs 1995, s. 56.

⁴¹¹Mehmed Şemseddin Ulusoy, a.g.e., s. 19.

⁴¹²Mehmed Şemseddin Ulusoy, a.g.e., s. 19.

Üstüvâr-ı Şemsî

Ahret hayatının varlığını inkar eden birine, müellifin cevap niteliğinde olan ve ahiretin varlığına dair kaleme aldığı bir risâledir.

Te'lif tarihi: 1348 (1929)'dir.

Eseri ile ilgili şu beyti söylemiştir:

Âhret var mı deye inkâr iden bir serseme
Ana da yazdım cevâbı *Üstüvâr*umdur benim⁴¹³

Esrâr-ı Şemsî

Bir “tarikatnâme”dir. Mısriyye târikinin usûl ve erkânına dair bilgiler içeren tarikat-nâme olarak kaleme alınmış bir risâledir.

Te'lif tarihi: 1328 (1910)'dir.

Eseri ile ilgili şu beyti söylemiştir:

Meslek-i Mısriyye üzre bir fütüvvet-nâmede
Yazmışam *Esrâr-ı* kalbî hûşyârumdur benim⁴¹⁴

Behredâr-ı Şemsî

Müellif bu eserinin “vâridât” türü bir eser olduğu bilgisini vermektedir.

Te'lif tarihi: 1337 (1918)'dir.

Eseri ile ilgili şu beyti söylemiştir:

Vâridât-ı kalbiyem âsârıdur te'vîl-güne bir eser
Kalbime ilhâm-ı Hakk'dur *Behre-dâr*umdur benim⁴¹⁵

⁴¹³Mehmed Şemseddin Ulusoy, a.g.e., s. 19.

⁴¹⁴Mehmed Şemseddin Ulusoy, a.g.e., s. 19.

⁴¹⁵Mehmed Şemseddin Ulusoy, a.g.e., s. 19.

Güşvâr-ı Şemsî

Mehmed Şemseddin Efendi bu eseri için “cümel-i hikemiyye” açıklamasını yapar. Aşağıda yer alan beytinden bu eserin de “vâridât” türü bir eser olduğu anlaşılmaktadır.

Te’lif tarihi: 1335 (1916)’dir.

Eseri ile ilgili şu beyti söylemiştir:

Vâridât-ı kalbiyyem itdükce ba‘zan da zuhûr
Eyledim güşuma mengûş *Güşvâr*umdur benim⁴¹⁶

İ’tikâr-ı Şemsî

Müellif bu eseri için “ahlâkâta dair” şeklinde bir açıklama yapmaktadır.

Te’lif tarihi: 1344 (1925)’tür.

Eseri ile ilgili şu beyti söylemiştir:

İhtilâfâtдан numûne cem‘ idüp yazdım bunu
‘İbret-âmîz oldığı-çün *İ’tikâr*umdur benim⁴¹⁷

İnkisâr-ı Şemsî

“Şâh-ı velayete dair” bir eserdir. Hz. Ali aleyhinde yazılmış eserlere bir reddiye olarak kaleme alınmıştır.

Te’lif tarihi: 1346 (1927)’tür.

Eseri ile ilgili şu beyti söylemiştir:

Ehl-i te’vîl ile tasnîfe gönülde ‘ukde var
Anların te’lifine bu *İnkisâr*umdur benim⁴¹⁸

Zülfikâr-ı Şemsî

Müellif bu mensur eseri için “Kur’ân’a ve dîne dair” şeklinde bir açıklama yapar. Aşağıdaki beyitten Hz. Peygamber’e dair ve kâinatın efendisinin aleyhinde söz sarf eden bir kimselere bir reddiye olarak kaleme alınmış bir risâle olduğu anlaşılmaktadır.

⁴¹⁶Mehmed Şemseddin Ulusoy, a.g.e., s. 19.

⁴¹⁷Mehmed Şemseddin Ulusoy, a.g.e., s. 19.

⁴¹⁸Mehmed Şemseddin Ulusoy, a.g.e., s. 19.

Te'lif tarihi: 1346 (1927)'tür.

Eseri ile ilgili şu beyti söylemiştir:

Eylemiş Fahr-i cihâna ta'n ü teşnî' bir pelîd
Eyledim redd bu eserle *Zülfikârum*dur benim⁴¹⁹

İhtâr-ı Şemsî

Müellifin “terakkiyât hakkında” şeklinde açıkladığı bir risâlesidir. Eserin adı, müellifin bütün eserlerinin adlarını manzum olarak anlattığı “âsârımın esâmisini mübeyyin manzumedir” başlıklı şiirinde geçmemektedir.

Te'lif tarihi: 1345 (1926)'tir.

Çeşmesâr-ı Şemsî

Müellifin “ibret-âmiz” şeklinde açıkladığı bu eseri aşağıdaki beyitten de anlaşılacağı üzere ibretlik konulara dair kaleme alındığı anlaşılân mensur bir risâlesidir.

Te'lif tarihi: 1332 (1913)'dir.

Eseri ile ilgili şu beyti söylemiştir:

Hayli 'ibretle bulup cem' eyledüm bir nev-eser
'Atşî dâfi'dür ki zîrâ *Çeşmesâr*umdur benim⁴²⁰

Envâr-ı Şemsî

Müellif açıklamasında bu eseri için, “İmam Hüseyin Efendimize dâir” der. Aşağıda yer alan beyitte de Kerbelâ şehidinin hâlini cân ü gönülden yadığını belirtmektedir.

Te'lif tarihi: 1344 (1925)'tür.

Eseri ile ilgili şu beyti söylemiştir:

Hazret-i Şâh-ı şehîd-i Kerbelâ'nun hâlini

⁴¹⁹Mehmed Şemseddin Ulusoy, a.g.e., s. 19.

⁴²⁰Mehmed Şemseddin Ulusoy, a.g.e., s. 19.

Yazmışam ez-cân ü dil *Envâr* vârumdur benim

Iztırâr-ı Şemsî

Bu mensur eseri için müellif, “ta’lim-i ictimâiyat” şeklinde bir açıklama yazmıştır. aşağıda yer alan beyitte eserin, toplumsal hayatta gördüğü bazı aksaklık ve usulsüzlüklere dair bir risâle olduğu anlaşılmaktadır.

Te’lif tarihi: 1347 (1928)’dir.

Eseri ile ilgili şu beyti söylemiştir:

Ba’z-ı insân halkı ızrâr ile ister fâ’ide

Yazdım anlar hakkına çün *Iztırâr*umdur benim⁴²¹

İ’tikâd-ı Şemsî

Müellifin “dine dair” dediği bu mensur eseridir. Aşağıdaki beyitten bir papazın din aleyhine yaşış olduklarına reddiye olarak yazıldığı anlaşılmaktadır.

Te’lif tarihi: 1348 (1929)’tür.

Eseri ile ilgili şu beyti söylemiştir:

Dîn ‘aleyhinde yazmış bir papaz ‘akl-ı sakîm

İtmişem fikrimce redd ki *İ’tikâd*umdur benim⁴²²

İğtirâr-ı Şemsî

Mehmed Şemseddin Efendi bu eserine “meâni-i diniye” şeklinde bir açıklama yazmıştır. Bu açıklamadan müellifin bu eserinin dinin manâsına dair bir eser olduğu anlaşılmaktadır.

Te’lif tarihi: 1352 (1933)’tür.

Eseri ile ilgili bir beyte raslanmamıştır.

⁴²¹Mehmed Şemseddin Ulusoy, a.g.e., s. 19.

⁴²²Mehmed Şemseddin Ulusoy, a.g.e., s. 19.

İstifsâr-ı Şemsî

Müellif Mehmed Şemseddin Efendi bu eserinin, ehl-i beyt'e dair yazılmış bir esere "reddiye" olduğunu belirtmektedir.

Te'lif tarihi: 1354 (1935)'tür.

Eseri ile ilgili şu beyti söylemiştir:

Tezkiye-i Ehl-i Beyt nâmında ma'kûs esere

Redden *İstifsâr* idüp gevher-nisârumdur benim⁴²³

3.1.5. Tasavvufî Şiir Şerhleri

İ'tizâr-ı Şemsî

Mehmed Şemseddin Efendi'nin Niyâzî-i Mısrî'nin "İlim bahr-i vücûd asdâf anın dür-dânesiyem ben" matla'lı nutk-ı şerifine yapmış olduğu muhtasar bir tasavvufî şerhtir. Müellif eseri ile ilgili "Şerh-i kelâm-ı Pîr" şeklinde açıklama yapmıştır. Niyazi-i Mısrî'nin bir şiirine yapılan bu şerh örneği olan eser toplam 13 sayfa olup *Dildâr-ı Mısrî* adlı eserin içinde bulunan risâleler arasında 590-603 sayfaları arasında yer almaktadır.

Te'lif tarihi: 1345 (1926)'tir.

Eseri ile ilgili şu beyti söylemiştir:

Nutk-ı Pîr'i eyledim haddümce gûyâ ben de şerh

İ'tirâf-ı 'aciz ider bu *İ'tizâr*umdur benim⁴²⁴

Esmâr-ı Şemsî

Mehmed Şemseddin Efendi'nin bir diğer şiir şerhidir. Müellif eserinin muhtevasını "Şerh-i medh-i Hayder" şeklinde açıklar. Hz. Ali'ye yazılmış bir na'tin şerhidir.

Te'lif tarihi: 1343 (1924)'tür.

Eseri ile ilgili şu beyti söylemiştir:

⁴²³Mehmed Şemseddin Ulusoy, a.g.e., s. 19.

⁴²⁴Mehmed Şemseddin Ulusoy, a.g.e., s. 19.

Medh-i Kerrâr'ı tazammun eyleyen iki na't
Şerhidür *Esmâr*, *Efkâr* âşikârumdur benim⁴²⁵

Efkâr-ı Şemsî

Mehmed Şemseddin Efendi'nin bir diğer şiir şerhidir. Yukarıdaki eserin devamı olarak Hz. Ali'ye yazılmış ikinci na'tin şerhidir. Müellif eserinin muhtevasını “Şerh-i medh-i Hayder” şeklinde açıklar.

Te'lif tarihi: 1343 (1924)'tür.

Eseri ile ilgili şu beyti söylemiştir:

Medh-i Kerrâr'ı tazammun eyleyen iki na't
Şerhidür *Esmâr*, *Efkâr* âşikârumdur benim⁴²⁶

1.1.6. Dinî, Millî Adetlere ve Fıkralara Dair Eserleri

İntizâr-ı Şemsî

Müellif “ba'z-ı âdât-ı belediye” şeklinde açıkladığı bu eser, Bursa'daki yerel bazı âdet ve gelenekleri değerlendiren bir eserdir. *Hâkisâr-ı Şemsî* yazma nüshanın içinde bulunan eser sayfa 264'ten başlayıp 379'uncu sayfada bitmektedir. Toplam 115 sayfadır. Konular elifba tasnif sistemi ile alfabetik sıraya göre yazılmıştır. Müellif kitabın mukaddimesinde; “Bu kitaba *İntizâr-ı Şemsî* diye ad koydum. Çünkü yapılân şeylerden halk maddî ma'nevi vusul-i murâda muntazırdır. Bunu da kafiye ve numara üzerine tertîp ettim ki, araması, bulması kolay olur”cümlesiyle başlamış ve ilk sayfada Emir Sultan ile ilgili âdet ve geleneklerden bahsetmiştir⁴²⁷. Müellif Mehmed Şemseddin Efendi o dönemde halk arasında yaygın epey âdet ve gelenekten bahsettiği eserini şu cümlelerle tamamlamıştır. “İşte hatıra gelebilen âdât-ı diniyye ve milliyye ve vataniyyeden doksan dokuz adet doğruyu ekseri halkın i'tikâdân ve i'tibârâtına dâir mesele buldum, yazdım. Bunlar birer hatıradır. Bunların bir kısmı merukdur, bir kısmı da gide gide unutulacaktır.

⁴²⁵Mehmed Şemseddin Ulusoy, a.g.e., s. 19.

⁴²⁶Mehmed Şemseddin Ulusoy, a.g.e., s. 19.

⁴²⁷Mehmed Şemseddin Ulusoy, *İntizâr-ı Şemsî*, s. 267, (müellif nüshası, özel kütüphane).

Ahlafa yâdigâr olmak üzere işbu *İntizâr-ı Şemsî* tesmiye ettiğim eseri tertip ettim. Çünkü halk bu ef'âlden bir iyilik bekliyor. Bunun için *İntizâr* koydum.”⁴²⁸

Te'lif tarihi: 1349 (1930)'tür.

Eseri ile ilgili şu beyti söylemiştir:

Ba'z-ı 'âdât var ki dîni ba'zısı millî anın
Bekliyor andan şifâ halk *İntizâr*umdur benim⁴²⁹

İ'tisâr-ı Şemsî

Müellif bu eseri hakkında “altı ve dört adedlerinde” şeklinde açıklama yapar. Müellifin 4 ve 6 rakamı ile ilgili bazı konuları içermektedir. Bu eser de *Hâkisâr-ı Şemsî* içindedir. 380-410 sayfeleri arasında bulunan yazma nüsha toplam 30 sayfadır. Fihristinden, erkân-ı sitte, cihât-ı sitte, elvân-ı sitte, kütüb-i sitte, şart-ı iman gibi başlıklarla 6 rakamının tesadüf olmadığını, çehâr-ı yâr, melâike-i erba'a, anâsır-ı erba'a, mezâhib-i erba'a⁴³⁰ gibi başlıklarından da 4 rakamının bir tesadüf olmadığına dair fikir sahibi olduğumuz eser müellifin dikkat çeken eserlerinden biridir.

Te'lif tarihi: 1349 (1930)'tür.

Eseri ile ilgili şu beyti söylemiştir:

Altı ile dört 'adedden çıkarup ma'nâ rakîk
Koydum *İ'tisâr* nâmın ol i'tibârumdur benim⁴³¹

Hoşgüvâr-ı Şemsî

Eserin muhtevasına dair müellif “tevâfuk-ı 'adâd” şeklinde açıklama yapar. Ebced değerleri birbirine denk düşen kelimeler hakkında yazılmış bir risâledir. .

Te'lif tarihi: 1349 (1930)'tür.

Eseri ile ilgili şu beyti söylemiştir:

İnbisât-ı kalbi mûcib topladum ben cümleler

⁴²⁸Mehmed Şemseddin Ulusoy, a.g.e., s. 375.

⁴²⁹Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Eş'âr-ı Şemsî*, s. 19.

⁴³⁰Mehmed Şemseddin Ulusoy, *İ'tisâr-ı Şemsî*, s. 379, (müellif nüshası, özel kütüphane).

⁴³¹Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Eş'âr-ı Şemsî*, s. 19.

Okuyan mesrû olur ol *Hoşgüvârumdur benim*⁴³²

Gamhâr-ı Şemsî

Eserin muhtevasına dair Mehmed Şemseddin Efendi “fıkralar” şeklinde açıklama yapar.

Te’lif tarihi: 1350 (1931)’dir.

Eseri ile ilgili şu beyti söylemiştir:

Hüznüni tebdîl ider tenşîta bâ’isdür dili

Okudukça ref’ ider bu *Gamhârumdur benim*⁴³³

Sâzkâr-ı Şemsî

Muhtevası müellif tarafından “fıkralar” olarak açıklanan bu eser de önceki eserin bir benzeridir. Müellifin fikra ve latifelerden oluşan bir eseridir.

Te’lif tarihi: 1350 (1931)’dir.

Eseri ile ilgili şu beyti söylemiştir:

Kıssadan hisse dimişler ben de yazdum fıkralar

Def’-i gam eyler okuyan *Sâzkârumdur benim*⁴³⁴

İktiyâr-ı Şemsî

Müellifin muhtevasını “adedlere dâir” şeklinde açıkladığı mensur bir risâlesidir.

Te’lif tarihi: 1347 (1928)’dir.

Eseri ile ilgili şu beyti söylemiştir:

Her ‘adeddeki mükerrer olanı cem’ eyledim

Yazmışam böyle eser çün *İktiyârumdur benim*⁴³⁵

⁴³²Mehmed Şemseddin Ulusoy, a.g.e., s. 19.

⁴³³Mehmed Şemseddin Ulusoy, a.g.e., s. 19.

⁴³⁴Mehmed Şemseddin Ulusoy, a.g.e., s. 19.

⁴³⁵Mehmed Şemseddin Ulusoy, a.g.e., s. 19.

3.2. Manzum Eserleri

Güftâr-ı Şemsî⁴³⁶

Güftâr-ı Şemsî müellifin bir diğer Dîvân'ıdır. *Eş'âr-ı Şemsî*'den sonra te'lif ettiği en önemli manzum eserlerinden biridir. Toplam 597 sayfadır. Dîvân yedi bölümden oluşmaktadır. 1.*Sırru'l-esrâr-İlâhiyât*, 2.*Nuru'l-envâr-Nuût*, 3.*Şemsu'l-ahyâr-Medh-i Ali*, 4.*Necmu'l-ebhâr-Medh-i Hüseyin*, 5.*Medhu'l-ebrâr-Meşâyah-i kirâm* 6.*Feyzu'l-ezkâr-Tasavvuf*, 7.*Dürr'ul-ebhâr-Tehâmis*.⁴³⁷

Te'lif tarihi: 1346 (1927).

Müellif *Güftâr-ı Şemsî* eseriyle ilgili şu beyti yazmıştır:

Yedi kısma eyledim tefrîk bir dîvân daha
Cümlesi *Güftâr-ı Şemsî* nâm-dârumdur benim⁴³⁸

Hamse-i Ebrâr-ı Şemsî⁴³⁹

(Mesârr-ı Şemsî, Nigâr-ı Şemsî, Müşkbâr-ı Şemsî, Nisâr-ı Şemsî, Bahtiyâr-ı Şemsî)

Mehmed Şemseddin Efendi'nin manzum eserlerinden biri de *Hamse-i Ebrâr-ı Şemsî*'dir. Bu eseri bir mevlid'dir. Eser, *Mesârr-ı Şemsî*, *Nigâr-ı Şemsî*, *Müşkbâr-ı Şemsî*, *Nisâr-ı Şemsî*, *Bahtiyâr-ı Şemsî* isimleri ile beş mesnevîden oluşmaktadır. Birinci mesnevî olan *Mesârr-ı Şemsî el-Mısrî fi'l-Mevlidi'l-Muhammedî* 92 beyt olup, te'lif tarihi 1344 (1926)'dür. İkinci mesnevî *Nigâr-ı Şemsî* bir Mi'râciye'dir. 1345 (1926)'te *Nigâr-ı Şemsî Fî Mi'râci'l-Mustafa* adıyla te'lif olunan bu eser de 92 beytdir. Üçüncü mesnevî *Müşkbâr-ı Şemsî* adıyla yine 1345 (1926)'da yazılmış bir mevlid-i Ali'dir. 66 beytdir. *Nisâr-ı Şemsî* adı ile yazılan mevlid-i Hz. Fatıma dördüncü mesnevîdir. Yine aynı tarihte te'lif olunan eser 66 beyittir. Son mesnevî *Bahtiyâr-ı Şemsî*'dir. Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin mevlidi'dir. Beyit sayısı 66'dır.

⁴³⁶*Güftâr-ı Şemsî*'nin çeviriyazı çalışmalarına Mustafa Efe devam etmektedir.

⁴³⁷ Mustafa Efe, "Mehmed Şemseddin Ulusoy'un *Güftâr-ı Şemsî* Adlı Dîvân'ı". *TYB Akademi Dergisi* (24), Ankara, 2018, ss. 165-182.

⁴³⁸ Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Eş'âr-ı Şemsî*, s. 19.

⁴³⁹ Eser Mustafa Kara tarafından basılmıştır. Bkz. Mehmet Şemseddin Ulusoy, *Mevlid*, haz: Mustafa Kara, Bursa: Uludağ Yay., 2007; Ayrıca eser daha önce *Mesâru Şemsî'l-Mısrî fi'l-Mevlidi'l-Muhammedî: Mehmed Şemseddîn el-Mısrî*, adıyla basılmıştır. Kahire: Matbaatü'l-İtimâd, 1924.

Mehmed Şemsettin Efendi beş mesnevîden oluşan bu eserlerinin hepsinin adını *Eş'âr-ı Şemsî*'de *Hamse-i Ebrâr-ı Şemsî* olarak zikretmiştir.⁴⁴⁰

Te'lif tarihi: 1345 (1926).

Eseriyle ilgili müellifin yazmış olduğu beyitler şöyledir;

Lutf idüp yazdurdılar mevlid-i pâk-i Ahmedî

Bâ'is-i 'izz ü sa'âdet ol *Mesârumdur* benim

Bir de manzûmen yazup Mi'râc-ı Fahr-i 'âlemi

Serde tâcımdur gönülde hem *Nigârumdur* benim

Mevlid-i Şâh-ı velayet oldı manzûm bir eser

Hubb-i Hayder kalbim içre *Müşgbârumdur* benim

Mevlid-i Fahru'n-nisâ'yı eyledüm pey-rev ana

Dürr-i deryâ-yı nübüvvetden *Nisârumdur* benim

Yazmışam Sıbteyn-i pâk-i Ahmed için mevlidi

Hamse-i ebrâr olan bu *Bahtiyârumdur* benim⁴⁴¹

Eş'âr-ı Şemsî⁴⁴²

Türkçe şiirlerden oluşan müretteb bir dîvândır. Hurûf-ı hecâ ile tertip ettiği şiirleri “ye” harfi ile sona erdikten sonra, ebyât ve müfredât, takrîzât, âsârımın esâmîsi, bazı zevât tarafından tahmîs olunan ve müştereken söylenen şiirlerini, ibtidâ-yı tevârih, tarih-i tevellüdât, Bursa'nın işgali ve düşman işgalinden kurtuluşuna dair tarih, kudûmiyye, berâ-yı cumhuriyet, *Rûzedâr-ı Şemsî* adlı eserindeki şiirleri olan ramazaniyye başlıklı şiirlerini, *Gamgüsâr-ı Şemsî* adlı Ulucami'ye dair şiiri olan eserini ve beş adet küçük mesnevî olan şiirlerini de Dîvân'ının sonuna ilâve etmiştir. Müellifimiz Dîvân'ında kendi yapmış olduğu bu tertibi bir fihrist ile de eserinin başında yazmıştır.

⁴⁴⁰Bu Mevlid içinde yer alan her bir mesnevîyi ayrı ayrı kabul ettiğimizde, Mehmet Şemseddin (Ulusoy) Efendi'yi 'hamse sahibi' bir şair olarak zikredebiliriz. Nitekim müellif te bu eserleri için *Hamse-i Ebrar* adını kullanmıştır.

⁴⁴¹Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Eş'âr-ı Şemsî*, s. 19.

⁴⁴²Bu eser doktora tezi olarak hazırlanmıştır. Bkz. Mustafa Efe, a.g.t.

Te'lif tarihi: 1345 (1926).

Müellif *Eş'âr-ı Şemsî* eseriyle ilgili yazdığı beyit şöyledir:

Geldi bir dîvân vücûda lutf-ı Hakk'la Şems-i dîn
Sâye-i Mısrî'deki *Eş'âr-ı zârumdur benim*⁴⁴³

İzmâr-ı Şemsî

Şer'î ve fennî 300'ü aşkın soru içeren 108 beyitten ibaret manzum bir eserdir.

Te'lif tarihi: 1344 (1925)'tir.

İhtiyâr-ı Şemsî

Müellifin, eski şairlerin şiirlerinden şiir zevkine ve tasavvufî neşesine uygun olan şiirlerine yapılmış tahmislerin toplandığı bir eserdir.

Te'lif tarihi: 1344 (1925)'dür.

Eseriyle ilgili yazdığı beyit şöyledir:

İntihâb itdüm geçen şâ'irlerün eş'ârını
Zevkime gitmiş eserler *İhtiyârumdur benim*⁴⁴⁴

Bâzâr-ı Şemsî

Müellifin “müntehab ebyât ve masârı” olarak zikrettiği bu eser, nasihat içerikli mısraların, beyit ve kıtaların derlendiği manzum bir eserdir.

Te'lif tarihi: 1344 (1925)'dür.

Eseriyle ilgili yazdığı beyit şöyledir:

Hayli ebyât ü masari' cem' ile tertîb idüp
İşte meydan-ı edebde çün *Bazarumdur benim*⁴⁴⁵

⁴⁴³Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Eş'âr-ı Şemsî*, s. 19.

⁴⁴⁴Mehmed Şemseddin Ulusoy, a.g.e., s. 19.

⁴⁴⁵Mehmed Şemseddin Ulusoy, a.g.e., s. 19.

Şâhvâr-ı Şemsî

Müellifin “ma‘a divân büyük mecmu‘a” olarak belirttiği bir eserdir. Müellif tarafından derlenmiş hacimli bir mecmuadır. Türkçe, Arapça ve Farsça seçme ilâhîlerin bulunduğu eserde, müellifin kendine ait manzumeleri de bulunmaktadır.

Te‘lif tarihi: 1304 (1886)’tür.

Eseriyle ilgili yazdığı beyit şöyledir:

Üç aded mecmû‘ada tesbît ü tahrîr eyledim
*Mürg-zârüm, Mûsikârüm, Şâhvârumdur benim*⁴⁴⁶

Mürgzâr-ı Şemsî

Müellif bu eserini “küçük mecmu‘a” şeklinde açıklamıştır. Arapça ve Türkçe ilâhî, gazel ve kasidelerden derlenmiş manzum bir risaledir.

Te‘lif tarihi: 1304 (1886)’tür.

Mûsikâr-ı Şemsî

Müellifin “şugul mecmu‘iyyesi” olarak bahsettiği bu eser, Arapça ve Türkçe ilâhîler ile hastalıklara yönelik çeşitli dua ve ilâçlar hakkındaki küçük bir manzum risâledir.

Te‘lif tarihi: 1299 (1881)’dur.

İzhâr-ı Şemsî

Müellif bu eserini “reddiye” olarak kayda geçmiştir. Taassup ehlinin reddine dair kaleme alınmış manzum bir risâledir.

Te‘lif tarihi: 1313 (1895)’dür.

Eseriyle ilgili yazdığı beyit şöyledir:

Vakt ü hâli oldı hâkî, itdüm ihtâr nâm ana
Redd-i vâ‘iz eyleyüp *Izhâr* şî‘ârumdur benim⁴⁴⁷

⁴⁴⁶Mehmed Şemseddin Ulusoy, a.g.e., s. 19.

⁴⁴⁷Mehmed Şemseddin Ulusoy, a.g.e., s. 19.

İftihâr-ı Şemsî

Müellif “Ehl-i Beyt hakkında” şeklinde not düştüğü eserinin karşısına: “*Tuhfetü’ş-Şemsiye* 1334”, ve “*Kitab-ı Kıstâsu’l-Müstakîm* 1334” şeklinde de not düşmüştür. Ehl-i Beyt hakkında nazil olan 44 ayet-i kerime, 110 hadis-i şerifin ve Hz. Ali’ye ait 110 sözün tercümelerini içeren bir eserdir. İçinde medhiye ve na’tların da yer aldığı eserde, İslâm’da tefrikaya yol açan hâller ve sebepler üzerine değerlendirmeler de yapılmıştır.

Te’lif tarihi: 1334 (1915)’dür.

Eseriyle ilgili yazdığı beyit şöyledir:

Tuhfetü’ş-Şemsiye’nün Kıstâs nâm-ı dîgeri

Hakk-ı Ehl-i Beyt’dedür bu *İftihâr*umdur benim⁴⁴⁸

Rûzedâr-ı Şemsî⁴⁴⁹

Ramazana dair yazılmış manzumelerin çoğunlukta olduğu, manzum ve mensur bir risâledir.

Te’lif tarihi: 1350 (1931)’dir.

Eseriyle ilgili yazdığı beyit şöyledir:

Şehr-i savmun her şebinde gitdigim Cami’leri

Yazmışam fikrât ile ol *Rûze-dâr*umdur benim⁴⁵⁰

Gamgüsâr-ı Şemsî⁴⁵¹

Cami-i kebîr hakkındadır. 45 beyitlik bir manzum risâledir.

Te’lif tarihi: 1345 (1927)’dir.

Eseriyle ilgili yazdığı beyit şöyledir:

Eyledüm Cami’-i Vâlâ-yı Kebîri medh ü vasf

⁴⁴⁸Mehmed Şemseddin Ulusoy, a.g.e., s. 19.

⁴⁴⁹Müellif bu eserindeki “Ramazaniye” başlıklı manzumelerini *Eş’âr-ı Şemsi*’nin sonuna eklemiştir.

⁴⁵⁰Mehmed Şemseddin Ulusoy, a.g.e., s. 19.

⁴⁵¹Eser “*Gamgüsâr-ı Şemsi*” adıyla müellif tarafından ayrı bir eser olarak zikredilmiş olsa da müellif bu manzum eserini, *Ruzedâr-ı Şemsî* adlı bir diğer eserinin manzum bölümü ile “*Eş’âr-ı Şemsi*”ye ilave etmiştir. Müellifin Bursa Ulucami’ini anlattığı, mesnevî nazım şekli ile yazdığı kırkbeş beyitlik bu manzumesi, Mustafa Kara tarafından neşredilmiştir. Bkz. Mustafa Kara, *Bursa’da Dinî Kültür*, Bursa: Emin Yay., 2011, ss. 129-135.

Çünkü ol Cami‘-i a‘lâ *Gamgüsârumdur benim*⁴⁵²

Manzum ve mensur olarak tasnif etmeye çalıştığımız, Mehmed Şemseddin Efendi'nin bu eserlerinin müellif hattı orijinal nüshalarının çoğunu görme imkân ve fırsatımız olmamıştır. Ancak görebildiklerimiz, elimizde bulunan müellif hattı yazmaların fotokopi nüshalarından ve bugüne kadar, müellifin üzerinde çalışılmış, latinize edilerek yayınlanmış kitaplarından hareketle, eserlerinin muhteiyatını biraz daha ayrıntılarıyla tanıtmaya çalışacağız. Bazı eserlerini tanıtırken, müellifin, eserlerinin isimlerini yazdığı manzumesinden ve listesini yazarken eserlerinin karşısına yazdığı kısa bilgilerden de istifade edilecektir.

C. MEHMED ŞEMSEDDİN MISRÎ HAKKINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR

1. KİTAPLAR

Mustafa Kara, *Şemseddîn Ulusoy, Saklı Tarihin Muhafızı*, Bursa: Osmangazi Belediyesi Yayınları, 2016.

2. TEZLER

Mustafa Efe, *Mehmet Şemseddin Ulusoy'un Eşâr-ı Şemsî Adlı Divânı, İnceleme-Metin* (Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa: 2018.

Yusuf Kabakçı, *Mehmet Şemseddin Ulusoy; Dildâr-ı Şemsî*, (Yüksek Lisans Tezi) Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa: 2016.

Selime Kara, *Mehmed Şemseddin Ulusoy'un 'Diyâr-ı Şemsî' adlı yazma eserindeki Mûsikîşinâslar*, (Yüksek Lisans Tezi) Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa: 2019.

3. MAKALELER

Mustafa Kara, "Bursalı Bir Tarihçi; Mehmet Şemseddin Ulusoy Efendi", *UÜİFD*, III, Bursa: 1991, ss. 99-105.

⁴⁵²Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Eş'âr-ı Şemsî*, s. 19.

Yusuf Kabakçı, “Bursalı Mutasavvıf Tarihçi Mehmed Şemseddin Efendi ve Seyahatnamesi Dildâr-ı Şemsî”, *UÜİFD*, XVII/1 Bursa: 2008, ss. 263-282.

Mustafa Efe, “Mehmed Şemseddin Ulusoy’un *Güftâr-ı Şemsî* Adlı Dîvân’ı”. *TYB Akademi Dergisi*, S. 24, Ankara: 2018, ss. 165-182.

Serhat Gültaş, “Bir Biyografik Kaynak Olması Bakımından *Bahâr-ı Şemsî*”, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD)*, c. 7, S. 17, 2020. s. 88.

Olca Kocatürk, “Mehmed Şemseddin Efendi’nin *Ezhâr-ı Şemsî* Adlı Bursalı Şairler Tezkiresi”, *The Journal of Turkic Language and Literature Surveys (TULLIS)*, s. 112, 2019 4 (2).

Can Ulusoy, “İmparatorluktan Cumhuriyet’e Bir Köprü Şahsiyet: Mehmet Şemseddin Ulusoy”, Mustafa Kara, *Şemseddin Ulusoy, Saklı Tarihin Muhafızı*, Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa: 2016. ss. 61-71.

Can Ulusoy, “Bir Aydın Olarak Mehmed Şemseddin Ulusoy”, *Sufi Bursa*, Editör: Mustafa Kara, Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Bursa: 2013, ss. 63-67.

Zinnur Kanık, Selime Kara, “Şemseddin Mısri’nin *Devvâr-ı Şemsî* Adlı Eserinde 19. ve 20. Asır Bursa Medreseleri”, *Mîzânü’l-Hak İslâmi İlimler Dergisi*, Sayı 8, 2019, ss. 109-135.

4. YAZILAR

Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, “*Bursa Müverrihlerinden Mehmed Şemseddin Efendi, Hayatı ve Eseri*”, Halkevi Neşriyatı, Bursa: 1941.

Hikmet Turhan Dağlıoğlu, “Bursa Tarihi Araştırmacılarından Mehmed Şemseddin Ulusoy”, *Ülkü Halkevleri Dergisi*, S. 53, 1937, c. IX, s. 385.

Rıza Ruşen Yüceer, "Mehmed Şemseddin Ulusoy", *Türkün Halkevi Dergisi*, Sayı. 9, Bursa: 1937, ss. 38-41.

Tâhirü’l-mevlevî, “Şemseddin Efendi’nin İrtihâli ve Tarihi”, *Mahfil*, II, İstanbul: 1340, s. 108.

Kâzım Baykal, “Bursa Hakkında Etütler”, *Uludağ Dergisi*, S. 79-80, Bursa: 1946, ss. 25-32. (Kâzım Baykal Bursa Halkevi’nin çıkardığı bu dergide Mehmed Şemseddin Efendi’nin bazı eserlerini tanıtan yazılar yazmıştır.)

Mustafa Kara, “Cemâl ile Celâl Arasında Geçen Bir Ömür: Mehmed Şemseddin Ulusoy”, *Dergâh*, S. 246, İstanbul: 2009, ss. 16-21.

Mustafa Kara, “Bir Şeyh Efendi’nin Meşrutiyet ve Cumhuriyete Bakışı”, S. 134, Dergâh, İstanbul: 2001, ss. 1-5.

Mustafa Kara, *Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları*, Dergâh Yayınları, İstanbul: 2005, ss. 294-310.

Mustafa Kara, “Bursa’nın Son Tezkiresi: Ezhâr-ı Şemsî”, *İpek Dili*, S. 16, Bursa: 2018. s. 4.

Mustafa Kara, “Bursa Şairleri ve Şemseddin Ulusoy”, *İpek Dili*, S. 17, Bursa: 2018, s. 4.

Raif Kaplanoğlu, “Mısrî Dergâhı Son Şeyhi Mehmed Şemsettin Ulusoy’un Kitapları: *Hâkisâr-ı Şemsî*”, *Bursa Araştırmaları*, S. 2, Bursa: 2003, ss. 56-57.

5. TEBLİĞLER

Mustafa Efe, “Mehmed Şemseddin Efendi’nin Şiirinde Niyâzî-i Mısrî Etkisi” *Niyâzî-i Mısrî Dönemi ve Tesirleri Sempozyumu Bildirileri*, Editör: Mustafa Efe-Olcay Kocatürk, Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa: 2019, ss. 167-183.

Olcay Kocatürk, “Niyâzî’nin Yolunda: Ezhâr-ı Şemsî ve Halvetî-Mısrî Miras”. *Niyâzî-i Mısrî Dönemi ve Tesirleri Sempozyumu Bildirileri*, Editör: Mustafa Efe-Olcay Kocatürk, Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa: 2019, ss. 185-192.

Serhat Gültaş, “Niyâzî-i Mısrî’nin İzinde: Gülzâr-ı Mısrî” *Niyâzî-i Mısrî Dönemi ve Tesirleri Sempozyumu Bildirileri*, Editör: Mustafa Efe-Olcay Kocatürk, Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa: 2019, ss. 203-210.

Betül Tarakçı, “Şehir ve Derviş: Âyine-i Diyâr-ı Şemsî Üzerine Bazı Mülâhazalar” *Niyâzî-i Mısrî Dönemi ve Tesirleri Sempozyumu Bildirileri*, Editör: Mustafa Efe-Olcay Kocatürk, Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa: 2019, ss. 193-202.

6. ÇEVİRİYAZI ESERLERİ (YENİ HARFLERLE BASILAN ESERLERİ)

Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Bursa Dergâhları, Yedigâr-ı Şemsî I-II*, haz. Mustafa Kara-Kadir Atlansoy, Uludağ Yayınları, I. Baskı, Bursa: 1997.

Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Bursa Dergâhları, Yâdigâr-ı Şemsî*, haz. Mustafa-Kara-Kadir Atlansoy, Osmangazi Belediyesi Yayınları, II. Baskı, Bursa: 2021.

Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Gülzâr-ı Mısrî, Niyâzî-i Mısrî ve Bursa Mısrî Dergâhı*, haz. Mustafa Kara-Serhat Gültaş-Sedat Akay, Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa: 2021.

Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Bahâr-ı Şemsî, Bursalı Mutasavvıflar, Alimler ve Meşhurlar*, haz. Mustafa Kara-Serhat Gültaş-Olcay Kocatürk, Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa: 2021.

Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Medâr-ı Şemsî - Devvâr-ı Şemsî, Bursa Camileri ve Medreseleri*, haz. Mustafa Kara - Betül Tarakçı – Selime Terzioğlu, Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa: 2021.

Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Niyâzî-i Mısrî'nin İzinde Bir Ömür Seyahat: Dildâr-ı Şemsî*, Dergâh Yayınları, haz: Mustafa Kara-Yusuf Kabakçı, İstanbul: 2010.

Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Hamse-i Ebrâr-ı Şemsî: Mesâr-ı Şemsî, Nigâr-ı Şemsî, Müşkbâr-ı Şemsî, Nisâr-ı Şemsî, Bahtiyâr-ı Şemsî* adlı manzum eserleri *Mevlid* adıyla basılmıştır. haz: Mustafa Kara, Uludağ Yayınları, Bursa: 2007.

Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Gamgüsâr-ı Şemsî*, haz: Mustafa Kara, *Bursa'da Dinî Kültür*, Emin Yayınları, Bursa: 2011, ss. 129-135.

Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Cuybâr-ı Şemsî, Dilfikâr-ı Şemsî, İğbirâr-ı Şemsî ve Âsâr-ı Şemsî*, adlı eserleri *Hakikatperest Olalım* adıyla basılmıştır. haz: Arzu Meral, Revak Yayınları, İstanbul: 2019.

Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Bergüzâr-ı Şemsî*'deki bazı makâleler, Mustafa Tatcı tarafından neşredilmiştir. haz: Mustafa Tatcı, "Mehmed Şemseddîn Efendi'nin Makaleleri", *Yedi İklim Dergisi*, S. 70, Ocak 1996, ss. 68-69; S. 40, Temmuz 1993, ss.117-118; S. 41, Eylül 1993, ss. 42-43; S. 42, Ekim 1993, ss. 48-49; S. 45, Ocak 1994, s. 46; S. 46, Şubat 1993, s. 46; S. 62, Mayıs 1995, s. 56.

7. BİYOGRAFİLER

İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri* c.IV, Dergâh Yay. İstanbul: 1988, s. 1807.

Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, nşr: Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz, c. 5, Kitabevi Yay., İstanbul: 2006, ss. 103-120.

Kâmil Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, haz: Heyet, c. 4, Bursa: 2009, s. 227.

“Mustafa Tatçı-Mehmet Cemal Öztürk, “Ulusoy, Mehmet Şemsettin” *DİA*, c. 42, İstanbul: 2012, ss. 135-136.

D. BİR MÜVERRİH OLARAK MEHMED ŞEMSEDDİN MISRÎ VE TARİHLERİ

Mehmed Şemseddin Ulusoy Bursa tarihini yazan son müverrihlerden biridir. Bursa tarihine dair onun kadar eser yazan başka bir müellif yoktur. Yakın dönem Bursa tarihine kaynaklık etmesi bakımından eserleri son derece mühimdir. *Diyâr-ı Şemsî*, *Mi'yâr-ı Şemsî*, *Medâr-ı Şemsî*, *Devvâr-ı Şemsî*, *Hâkisâr-ı Şemsî*, *Karâr-ı Şemsî*, *Yâdigâr-ı Şemsî*, *Bahâr-ı Şemsî*, *Gülzâr-ı Mısri*, müellifin doğrudan Bursa'nın târihi ile ilgili eserleridir. Bu eserlerinin muhtevasından, eserleri bölümünde bilgi vermiştik.

Mehmed Şemseddin Ulusoy'un müverrihliğine dikkat çeken araştırmacılardan ilki, “*Bursa Müverrihlerinden Mehmet Şemseddin'in Hayatı ve Eseri*” yazısı ile müellifi “otodidakt” (kendi kendini yetiştirmiş) bir tip olarak gören Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'dur.⁴⁵³ Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu ilgili yazısında, yeni harflerle bazı bölümleri tefrika edilen müellifin *Mi'yâr-ı Şemsî* adlı eserindeki fikirlerinden yola çıkarak, müverrihliği ve Bursa tarihi konularındaki hassasiyetine bir takım değerlendirmeler yapmaktadır. O değerlendirmeler Z. Fahri Fındıkoğlu'nun dipnotlarıyla beraber şöyledir:

“Bunlar içinde *Miyâr-ı Şemsî* ismini taşıyan eserin bir Bursa gazetesinde vaktiyle tefrika edildiğini kaydettik. Filhakika *Yeni Fikir*'in 475'inci numarasında gazete o eser sahibini okuyucularına şöyle takdim ediyor: “Mehmed Şemseddin Efendi, Bursa'yı çok seven, Bursa tarihi ile alakadar olarak bu yolda hayli emek sarf etmiş bulunan bir simâdır. Bursa için yazılan eserlerde rastladığı bazı hataları tespit etmiş, bunları *Miyâr-ı Şemsî* altında toplamıştır. Bursa tarihine taalluk ettiği için bunları memnuniyetle neşrediyoruz.”⁴⁵⁴

Eserin baş tarafında Türk Tarih Encümeni'nin Bursa azalığını ve mümessilliğini yapan Şemseddin Efendi müverrihlerin ahvâlinde şikayet ediyor: “Hataların ekserisi müverrihlerin, duydular ise tahkik etmeden kitap doldurmaları, işittikleriyle iktifa

⁴⁵³Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, “Bursa Müverrihlerinden Mehmed Şemseddin'in Hayatı ve Eseri”, *Uludağ Dergisi* S. 34, Bursa 1941, ss. 36-45.

⁴⁵⁴Bkz. *Yeni Fikir* gazetesi, Bursa, nr.475, Bursa: 1932.

etmeleri yüzündendir.” Gösterdiği hatalardan bir kaçına işaret etmeyi Bursalı alimin tarihçiliği hakkında bir fikir verir mülâhazasıyla faydalı buluyoruz.

Miyâr-ı Şemsî yahut tefrika edildiği gazetede başlığı ile *Bursa Tarihinde Yanlışlar* isimli eser, *Sicilli Osmanî*, *Güldeste*, *Meşâhir-i İslâm*, *Nübketü't-tevarih*, *Lügat-ı Tarihiye*, *Tevkû Tarihi*, *Hammer Tarihi*, *Mir'at-ı Bursa*, *Bursa Kılavuzu*, *Bursa Rehberi*, *Osmanlı Müellifleri* gibi menâbide umumiyetle Bursa'yı alakadar eden tarih meselelerine ait hataları tashih ediyor. Bu tashih ameliyesi oldukça pozitif bir tarih görüşüne istinad etmektedir. Tashihler arasında yalnız Bursa Tarihi'ni alakalandıranlardan başka Türk İslâm tarihine taalluk edenlere de dolayısıyla yer verilmiştir. Hülâsa *Bursa Tarihinde Yanlışlar*, mufassal bir hata ve sevap cetveli de addedilebilir. Yetmiş iki küçük makaleden ibaret olan bu eserden bizim gelişi güzel numune olarak seçtiğimiz birkaç tashih *Miyâr-ı Şemsî* hakkında bir kanaat verebileceği gibi müellifin tarihi tenkide ne derece riayetkâr olup olmadığını da ihsas eyleyecektir.⁴⁵⁵

Mehmet Şemseddin Efendi Bursa Abideleri mevzuunda salâhiyet sahibidir. Bu salâhiyetini *İtimâd-ı Şemsî* isimli eserinde kullandıktan başka *Bursa Tarihinde Yanlışlar* da dolayısıyla gösteriyor.⁴⁵⁶ Kendisine bu vesileyi veren meşhur müverrih Hammer'dir. Bursa'nın UluCami'nden bahsederken Camin kubbesi için 'her biri yirmi kadem murabbaında ve dört temel üzerinde yirmi beş daireye münkasimdir' hükmü karşısında müellifimiz haklı olarak tenkitlere girişiyor. Kendi evinin yanı başında olan bir cami hakkında meşhur bir müverrihin düştüğü hataya tahammül edememektedir. Buna rağmen ecnebi tarihçinin şöhreti karşısında da tereddüt etmektedir.

“Hammer gibi müdekkik müverrih böyle yazarsa şüpheye düşmek lazım. Gittim saydım. Ulucami kubbeleri 19, şadırvanın üstünde tel kafesle yirmi fakat yine tereddüdüm zail olmadı. İhtimal 1270 tarihindeki zelzelede yıkılmıştı. Belki eskiden yirmi beş kubbe idi. 1135'de yazılân *Güldeste*'ye baktım. Yirmi kubbe on iki direk yazılı. Evliya Çelebi'ye baktım, o da yirmi kubbe diyor. Artık emin oldum. Fakat kademleri anlamadım. Acaba kadem demek arşın, metro demek midir? Eğer bildiğimiz ayak ise bu

⁴⁵⁵Bu 72 makale *Yeni Fikir Gazetesi*'nin 1932 senesi koleksiyonunda intişar etmiş olup (475. numaradan) 556'ncı numaraya kadar devam etmektedir.

⁴⁵⁶Anadolu şehirlerinin abideleri hakkında kıymetli eserler neşreden şimdi de Bursa hakkında bir eser hazırlayan İstanbul Fransız Asâr-ı Atika Enstitüsü Müdürü ve İstanbul Üniversitesi sabık profesörlerinden Monsieur A. Gabriel Bursa tarihi için elzem kaynaklar arasında Mehmet Şemseddin Efendi'nin *Bursa Tarihinde Yanlışlar*'ını da ithal eylemiştir. Bizi de ilk evvel bu tefrikadan haber-dâr eden Monsieur Gabriel olmuştur.

Ulucami değil mini mini bir model olur. Maatteessüf *Hayrullah Tarihi* de bunu aynı ile tekrar etmiş: Cami-i Kebirin yirmi beş kubbe olduğunu yazıyor.”⁴⁵⁷

Bilhassa Alman müverrihinin birçok Osmanlı büyüklerini mühtedi addetmesi üzerinde duran Şemseddin Efendi, Koca Hammer diyor, nerede meşhur bir zat varsa mutlaka mühtedîdir der. Bazı zevât bunun bîtarafılığından bahsediyorsa da benim böyle bir bîtarafılığa aklım ermiyor. Meselâ Evranos gibi Kılıç Ali Paşa’ya da mühtedî demiş, halbuki bu zata müezzinzâde dediklerini ve Türk oğlu Türk olduğunu *Kamus* yazıyor. Mamafih müellifimiz mühtedilik aleyhtarı değildir. Mühtedi olmak da bir şereftir, ilâvesini yapıyor.⁴⁵⁸

Mehmet Şemseddin’in yaptığı birçok tashihler *Osmanlı Müellifleri* etrafındadır. Meselâ Bursalı sıfatı kendisine verilen meşhur İsmail Hakkı’nın eserleri arasında bir *Ahitname* zikredilmekte ise de bu hakikatte Müstakimzâde’ye aittir. Keza İsmail Hakkı’nın bir ciltlik *Kitâbu’l-Hitâb*’ından bahsediyorsa da bu eser bir değil üç cilttir. Birinci cilt tamamıyla Arapça, ikinci cilt Arapça Türkçe, üçüncü cildi tamamıyla Türkçe’dir. Bir ciltlik eser ile her halde yalnız bu üçüncü cildi kastetmiş olsa gerektir.⁴⁵⁹

Müellifimizin ara sıra yaptığı tefsirler ilk bakışta indî gibi görünüyor. Fakat kendisi bunların üzerinde ısrar etmeyip sadece bir ihtimal olarak ileri sürmektedir. Meselâ *Tarih-i Ebu’l-Faruk*’taki bir isim meselesinde böyle bir tefsire tesadüf ediyoruz: “Bilmem ki Ebu’l-Faruk *Tarihi*’nde bir yenilik mi yapmak istemiş. Edebalî’yi Adanalıdır diyor. Gerçi Edeb-i Ali diye de tevil olunursa da biz Adanalıyı tercih ettik diye de ilâve ediyor. Adanalı tabirini ben bu tarihte gördüm. Okuduğum Türk tarihlerinde buna dair bir şey görmedim. Hoş benim görmemeğim ile olmaması lazım gelmez ya.”⁴⁶⁰ Bundan sonra müellifin kendi tahminleri görülüyor: “Hindistan ve Türkistan cihetlerinde el-yevm mevcut bir meslek vardır. Her kim bu mesleğe intisap ederse kendisine Ali’li bir isim korlar, Abdullah Dehlevî’nin isminin Gulam Ali olması gibi. Sivas’ta Ziya Bey’in manzum mektubunda mestur olan Mor Ali (Ali’nin karıncası) veya Nur Ali Baba’da bunlardandır. Balıkesir’de Darbali isminde bir otel vardır ki otel sahibinin ecdadından bir zat olup o da Darb-ı Ali’den galattır. Misafirlikle Bursa’ya gelen bazı zevâtın da ismi Berki Ali, Seyfî Ali idi. Edebalî denen zatın da bu tarîke olarak kendisine Edebi Ali

⁴⁵⁷Bkz. Yeni Fikir, nr.524. Hayrullah Efendi’nin de Hammer’e istinaden hataya düştüğü mukayyettir.

⁴⁵⁸Bkz. Yeni Fikir, nr.530.

⁴⁵⁹ Bkz. Yeni Fikir, nr.502.

⁴⁶⁰ Bkz. Yeni Fikir, nr.481.

tesmiye ettiği hatıra gelebilir. Sonra Ede Türkçede baba, ata demek olup Balı ise ismidir. Şu halde Bali Baba makamında Edebalı olması da mümkündür.”⁴⁶¹

Miyâr-ı Şemsî'nin bu neviden tashihleri veya tahminleri çoktur. *Ebu'l-Faruk Tarihi*'nin Evranos'u Rumca Edranos yapıp bu ismi taşıyan Bursa muhafızını mühtedî addetmesini, Simavlı Bedreddin'i tekkelerin medreselere tefevvukundan dolayı mahkum ettirmesini de doğru bulmuyor.⁴⁶² 1923'te Bursa'da basilân *Bursa Sergisi Rehberi*'ndeki Bursa tarihine ait olmak üzere gösterilen yanlışlar, Bursa tarihi ile meşgul olanlarca mutlaka bilinmeye değer. Hülâsa eski ismi ile *Miyâr-ı Şemsî* yeni ismi ile *Bursa Tarihinde Yanlışlar* eseri bir risâle halinde neşredildiği takdirde Bursa ve Osmanlı Tarihi'ne ait noktaları araştıranlar için faydalı bir kaynak olacaktır.”

Fındıkoğlu, Mehmed Şemseddin Ulusoy'un tarihi yanlışlar konusunda tashih ameliyesi için “oldukça pozitif bir tarih görüşüne istinad etmektedir”, şeklinde bir ifade ile açıklasa da, müellifin asıl yaptığı iş Osmanlı-İslâm geleneğinin yaşatılması noktasında doğru bilgi, belge ve araştırmaya dayalı, titiz bir tarihçiliktir. Bursa tarihine dair müellifin bütün eserleri bunun birer şahidi ve örneğidir.⁴⁶³

Mehmed Şemseddin Efendi, kitabedeki bir yazının seb'a mı, tis'a mı (Arapçada yedi ve dokuzun harflerle yazılışları birbirine benzer) olduğunu anlamak için birkaç defa Yıldırım Cami'ne gidecek kadar ince eleyip sık dokuyan, metre yerine daima adımı kullanacak kadar rakîk, Bursa tarihi üzerindeki derin ilgisi yüzünden arasına Bursa'ya gelen Halil Ethem, Nüzhet Sabit, İbnülemin Mahmud Kemal İnal gibi zatların ziyaretine gidecekleri ve “canlı Bursa tarihi” diye anılacak kadar Bursa'nın geçmişine vâkıf bir müverrihtir.⁴⁶⁴ Bursa Ulu Cami' nin kubbelerinin sayısı hakkında meşhur *Hammer Tarihi*' nde yanlış bir bilgiye rastladığında hafızasına güvenmek yerine önce gidip sayacak, yine yanlış gördüğünde acaba ‘1270 depreminden sonra değişmiş olabilir mi?’ diye önce *Güldeste*' ye, sonra da *Evliya Çelebi seyahatnamesi* ' ne bakacak kadar⁴⁶⁵ muhakkik bir kaynaktır.

⁴⁶¹ Bkz. Yeni Fikir, nr.482.

⁴⁶² Bkz. Yeni Fikir, nr.483.

⁴⁶³ Can Ulusoy, a.g.t., s. 156.

⁴⁶⁴ Rıza Rûşen Yüceer, "Mehmed Şemseddin Ulusoy", *Türkün Halkevi Dergisi*, Sayı. 9, Bursa: 1937, s. 38.

⁴⁶⁵ Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, “Bursa Müverrihlerinden Mehmed Şemseddin'in Hayatı ve Eseri”, *Uludağ Dergisi* S. 34, Bursa 1941, s. 41.

Şemseddin Efendi tarih düşürme konusunda da önemli bir müverrihtir. O, tarih düşürme geleneğini devam ettiren son müverrihlerden biridir. Nitekim çalışma konumuz olan *Mısbâr-ı Şemsî*’, müellifin sevdiklerinin vefatlarına düşürdüğü manzum tarihlerini ihtiva eden bir eseridir. Bu konu, eseri inceleme bölümünde yazıldığı için burada tekrar etmek istemedik. Fakat müellifin diğer eserlerinde farklı konularda düştüğü mazum tarihlerini, müverrihliğini ele aldığımız bu bölümde ayrıntılı olarak örnekleriyle ele almak istiyoruz. Müellif vefat dışında, doğum, Bursa’nın düşman işgalinden kurtuluşu, bir kitabın tamamlanışı gibi konularda da tarihler düşmüştür. Müellifin, *Eş’âr-ı Şemsî* adlı divânında “ibtidâ-yı tevârih-i tevellüdât vesaire”⁴⁶⁶ diye özel bir bölüm açtığını görmekteyiz.

Eş’âr-ı Şemsî adlı manzum eserinde, müverrih Mehmed Şemseddin Efendi, kendi doğumuna, oğlu Tâcüddin’in vefatına, kızı Âmine Dırahşan’ın doğumuna, merhûme zevcesi Sadberg hanımın bir hemşire-zâdesinin doğumuna, Hacı Evhad Dergâhı şeyhi Hacı Hasan Vefâ Efendi’nün hafidinin doğumuna, oğlu Fehâmüddin’in te’ehhülüne (evliliğine), torunu Firuzân’ın doğumuna, Bursa’nın düşman işgalinden kurtuluşuna tarihler düşmüştür.⁴⁶⁷ Bir müverrih olarak Mehmed Şemseddin Efendi ve çalışma konumuz ile çok yakından ilgili olması dolayısıyla müellifin bu tarihlerini bu bölümde yazmayı tercih ettik.

Kendi vilâdetüme şu mısra’ irticâlen tarih tesâdüf itmişdür

Vilâdet târihim Şemsî ne hoş ni‘me’t-tesâdüfdür
Gelürken âleme rûhum muhibb-i Âl-i Beyt geldi
1283 Hicrî

Oğlu Tacüddin’in Vefatına Târihtir

İki çeşmüm yaş ile tarihin yazdum Şemsî
Kumn-veş uçdı cinana vah Tacüddin vah⁴⁶⁸
1314 Hicrî

⁴⁶⁶Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Eş’âr-ı Şemsî*, s. 617.

⁴⁶⁷Burada yer verdiğimiz manzum tarihler için bkz. Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Eş’âr-ı Şemsî*, ss. 615-629.

⁴⁶⁸Bu manzum tarihin tamamını müellifin hayatı bölümünde yazmıştık.

Kerîmem Dirahşân'a ismi târih tesâdüf itmekle şöyle demişdim

Bir çıkar böyle târih-i ra'nâ Şemsî
Dogdı seyyide Âmine Dirahşân
1329 Hicrî

Zevcem merhûme Sadberg Hanım'ın hemşîre-zâdesine de şu târihi söylemişdim

Çar-yâr imdâd idüp çıkdı tamâm târih-i Şemsi
Kudûmmun sa'd ide Hâlık Sünûhî geldi dünyâya
1329 Hicrî

Hacı Evhad Dergâh'ı Şeyhi Hacı Hasen Vefâ Efendi'nün Hafidine söylediğim târihin makta' beytidür

Vilâdet târihin üçler didiler Şemsi-i Mısrî
Ali Hayder tevellüd eyledi ömri ziyâd olsun
1330 Hicrî

Oğlum Fehâmüddîn te'ehhülünde târih mısra'ı irticâlen zuhûr itmiş ve üst tarafı ilâve edilmişdür.

Bi-hamdi'llâh beni Rabb'im muvaffak eyledi dil-şâd
Olur lutf-ı İlâhiyle gönüller dâ'imâ âbâd

Muhibb-i Ehl-i Beyt'im ben bi-hamdi'llâhi ve'l-minne
Hudâ Rabb'im, Muhammed'le 'Ali'yi eylerem ben yâd

Te'ehhül itdürüp oğlum Fehâmüddîn'i lutf itdi
Karîrü'l-'ayn ide Allâh göre evlâd ile ahfâd

Sa'âdetler güzel ahlâk ile vüs'atle erzâkın
Nasîb itsün vücûd-ı âfiyetle ömrini müzdâd

Mücevher Şemsi-i Mısırî bu târîh irticâlendür
Fehâmüddîn Refî'a'yla te'ehhül kıldı mes'ûd-bâd

Târîh-i vilâdet

Şükürlerle hamdlerle senâlar Hak Te'âlâ'ya
İdüp leyl ü nehâr 'arz-ı teşekkür Zat-ı Mevlâ'ya

Kerem kıldı benim oalum Fehâmüddîn'e bir duhter
Kudûmün mes'ud idüp mezîd itsün hümâ-pâye

Mükerrer eylesün ihsân gerek merd ü gerek zendür
Ola hayrül-halef yümn ü sa'âdet ana ser-mâye

Göre evlâd ü ahfâdın pederle mâderi olsun
Mu'ammer muhterem mazhar olalar lutf-i 'uzmâya

Olalar cedd ile cedde 'amuca 'ammete teyze
Umûmen bahtiyâr itsün Hudâ eltâf-ı bî-sâye

Muhammed Şemsi-i Mısırî bana lutf eyledi Rabbi'm
Cenâb-ı Ehl-i Beyt oldu sana her vech-ile sâye

Çıkardım bir tamâm târîh teşekkür eyleyüp Hakk'a
Hudâsı lutf idüp geldi *Fürûzân* bezm-i Dünyâ'ya

Müellifin *Eş'âr-ı Şemsi'*de düştüğü diğer tarih örnekleri ise bazı kitaplarının ve Hüseyin Vassâf Bey'in Niyâzi-i Mısırî şiirlerine yaptığı şerhlerin te'lif ve tertip tarihlerine

dairdir. Bunların içinde kendi te'lif eseri olan *Diyâr-ı Bursa* ve *Medâr-ı Bursa* ve Hüseyin Vassâf Bey'in *Kemâlnâme-i İsmâil Hakkî* adlı eserine ve *Lücec-i Asri Şerh-i Kelâm-ı Mısrî* adlı şerhi için düştüğü tarihler vardır.⁴⁶⁹

Umûmî Târîhime (*Diyâr-ı Şemsî'*ye)

Vatan hubbini îmandan buyurmuşdur Resûlu'llâh
Anın-çündür ki ben yazdım kitâbımı li-vechi'llâh

Bütün Bursa'da her ne var ana derc eyledüm hepsin
Musannifler mü'ellifler dahi şehzâdelerle şâh

Mahallât ü cevâmi'le medârisle tekâyâyı
Bütün esnâf ü mektebler umûm çeşmeleri her gâh

Ne kim âdât ise tesbât idüp bir bir beyan itdüm
Gürûh-ı şâ'irân hattât 'umûmen evliyâ'u'llâh

Vezîrler şeyhü'l-islâmlar kaz'askerler de yazıldı
Hekîmlerle müverrihler ne kim var eyledim hem-râh

Çalışdım bunları yalnız tamâmen topladım ammâ
Cenâb-ı Hak lutf idüp mu'înüm de ricâlu'llâh

Yazılan altmışı geçdi eserler muhte'lif mevzû
Olup cem' eyledüm geçdi nice sâl ü nice de mâh

Çıkardum iki târihi mücevher Şemsi-i Mısrî
İkincinün ziyadesin birinciye vir ol agâh

⁴⁶⁹ Burada yer verdiğimiz manzum tarihler için bkz. Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Eş'âr-ı Şemsî*, ss. 600-629.

Yazıldı târîh-i Bursa Şemsî pek de güzeldür bu
Diyâr-ı Şems-i dîn nâm ‘âlî eser bitdi hamdi'llâh

Hacı Hüseyin Vassâf Beg'ün Hazret-i Mısırî Efendimizin “İlim Bahrî” nutk-ı âlîsine şerh yazdığına târîhdür

Ricâlu'llâha elbette idenler sıdk-ile hidmet
Tarîkinde bilâ-şübhe o kimse feyzini buldı

Muhibb-i Hazret-i Mısırî Cenâb-ı Mîr Vassâf kim
Dil-i sâfisi cânânun tecelliyyât ile doldı

O Mısırî bahr-i tevhîdün dür-i yektânesi olmuş
Çıkarmış lü'lü-i lâlâ bütün ‘uşşâkına sundı

Anın bir nutk-ı pâkini idüp himmet ile şerhin
Ma‘ânî-i hakîkîsin bilenler buldı maksûdı

Bu şerhe söyledim târîh kemâl-i ‘acz ile Şemsî
Görince şerhi bu târîh benim de gönlüme doğdı

Dâ‘îleri çâr etrâfa mücevher târîhi şerhin
Yitişüp lutf-ı Mısırî en-Niyâzî nutkı şerh oldı

***Lücec-i ‘Asri Şerh-i Kelâm-ı Mısırî* terkîbini de târîh olarak tarafımdan bulunmuş ve kitâbın ismi böyle tevsîm idilmiştir.**

Bu da “Halk içre bir âyineyem” nutk-ı şerîfiyle “İbn-i vaktem” vâridât-ı aliyyelerinün şerhine dâ’ir bir târîhdür.

Nutk-ı Mısırî en-Niyâzî'ye olmaz hiç bedel
Oldı dîvân-ı şerîfi de o zatun bî-halel

Meslek-i sũfîyyede oldu mükemmil şübhesiz
Eyler elbette kelâmı müşkilâtı fasl ü hall

‘Ârifinden ‘âşîkînden Mîr Vassâf eylemiş
Bundan akdem nutk-ı âlîsini anın şerh u hall

Şimdi de iki kelâm-ı eltafun şerh eyledi
Sa’yini meşkûr ide Mevlâ-yı Kâdir lem-yezel

Dedi *Mir’ât-ı Hakikat* a’lâ-i şerhine nâm
Himmet-i Pîr’dür bu himmet i’tirâza yok mahall

Müncelî oldu hakikat işte mir’at elde bak
‘İlmi efvâh-ı ricâlden ahz idüp eyle ‘amel

Evliyâ’ullâhun kelâmı oldu Cami‘u’l-kelim
İşte bu şerhler numýne okı tasdîk eyle gel

Her kelâmı bir hakikatdür o Pîr-i ekmelün
Her sözinden bin kitab te’lîfi mümkün muhtemel

Söyledim Şemsi-i Mısırî târîhen takrîzini
Sözlerüm oldu hakikat, ‘ârifân itmez cedel

Çar erkân üzre te’sîs oldu Şemsüddîn bu şerh
Nutm-ı Mısırî en-Niyâzî şerh olundu ne güzel

**Mûmâileyh Vassâf Beg İsmâil Hakkî merhûmun hakkında yazdığı
“*Kemâlnâme-i
Hakkî*” nâm eseri için târîhdür.**

‘Âcizâne Mîr Vassâf’ı Şemsî tebrîk ider
Çünkü yazdı Şeyh Hakkî nâmına hoş bir eser

Hazret-i Hakkî’yi bilmek isteyenler okısun
Var mı andan sonra gelmiş bak cihâna böyle er

Dikkat ile okı bu te’lîfi dâ’im ezber it
Hazret-i Hakkî’yi cidden anlayam dersen eger

Eyleyor eslâf için te’lîfe gayret dâ’imâ
Sa’y-i meşkûrdur bilâ-şekk hizmeti olmaz heder

Âşık-ı sâdık muhibb-i evliyâ’ullâh olup
İşte âsârı delâlet eyleyor, eyle nazar

Zannım âsârı cemî’an kırka olmuşdur karîb
Hak muvaffak eylesün yazsun nice böyle dürer

Bâ-husûs şerh eyledi nutk-ı Cenâb-ı Mısrî’yi
Çıkarup sâhile deryâ-yı hakîkatden Güher

Gerçi nazmen anı takrîz eylemek haddüm değil
Lîk bu meşhûr mesel *huz mâ safâ da ‘ mâ keder*

Mısra’un cümle hurûfi oldı bir târîh-i tâm
Pek güzeldür bu *Kemâl-nâme-i Hakkî* mu‘teber

Mehmed Şemseddin Efendi'nin şu târihleri de çok sevdiği Bursa şehrinin, düşman işgalinden kurtuluşuna dairdir. Bu manzum tarih örneklerinin uzun olmasından dolayı sadece makta' beyitlerini almayı tercih ettik.

Nasrun mine'llâhi ve fethun karîb. Ve beşşiri'l-mü'minîn. Burusa'mızın dest-i a'dâdan halâsı münâsebetiyle söylediğim târîh-i tâm ve cevherdârdur

Çâr-yâr imdâd idüp Şemsî didüm târîh-i tâm
Gitdi Yunan geldi lutfu'llâhla İslâm askeri

Diğer târîh-i mâlidür.

Bir mücevherdür bu mâlî târîh-i diğer Şems
Hamdü-li'llâh gitdi a'dâ şehrimüz oldu halâs

Ve yensurakel'llâhü nasran azîzâ. Burusa'mızın istirdâdı üzerine söylenilen târîh-i cevherdârdur.

Gitdi üçler söyleyüp târîh-i cevherdâr Şemsî
Eyledi istirdâd şehr-i Bursa'yı Şükri Paşa

Şemseddin Efendi'nin müverrihliğine dair bu bölümde zikredilmesi gereken bir diğer husus, müellifin eserlerine verdiği isimler de, ebced hesabı ile eserin tertip, te'lif veya tebyîz edildiği tarihi işaret eden isimlere dairdir. Hüseyin Vassâf Bey'in bir eserine verdiği isim için müellifin şu cümlesi buna bir örnektir: *Lücec-i 'Asri Şerh-i Kelâm-ı Mısrî* terkîbi de târîh olarak tarafımdan bulunmuş ve kitâbın ismi böyle tevsîm edilmiştir." Bu kitabın ismi, ebced hesabı ile hesaplandığında eserin te'lif tarihini vermektedir. Bunun benzeri örnekleri çoğaltmamız mümkündür:

"Dîvân'ın tertîbine bin üç yüz yigirmi iki senesinde mübâşeret itmişdim. *Eş'âr-ı Şemsi-i Mısrî* terkîbi de tarih tesâdüf eylemiştir."

“Kitabın ismini, *Gülzâr-ı Mısrî Yâdigâr-ı Şemsüddin* koydum. Ni’me’t-tesâdüf târîh-i te’lif (1329) çıktı”.⁴⁷⁰

“*Necd-i Hâkisâr-ı Şemsî* târîh-i te’lif (1349) olmuştur.”⁴⁷¹

“İsmi de *Karâr-ı Şemsî’l-Mısrî* koydum ki, târîh-i velâdetime tesâdüf ider”⁴⁷²

Müellif tarihler konusunda öyle titiz ve hassastır ki, eserlerinin değil, şiirlerinin dahi her birinin sonuna şiirini yazdığı tarihi, gün, saat, dakikası ile bazı şiirlerinde yeri de belirterek yazmıştır.

“24 Zilkâde, sene 1342, cum’a vakt-i zuhr, 28 Temmuz, sene 1340, Pınarbaşı’nda, sâ’at 4.30”.

“10 Zilkâde, sene 1344, cum’a irtesi, 9-22 Mayıs, sene 1342/1926, Pîr Emîr’de, sâ’at 7.30 vb. örneklerde olduğu gibi.

Mehmed Şemseddin Efendi, Bursa tarihine dair yazdığı eserleri, düştüğü tarihleri ile kendinden önceki dönemin bir devamı, yaşadığı devrin en önemli şâhitlerinden, Bursa’nın hâfızası olan müelliflerden biridir. Bursa için, Osmanlı mirası ile Cumhuriyet tarihi arasında köprü vazifesi gören tarihçi, mutasavvıf, şair bir müverrihtir.

Mehmed Şemseddin Ulusoy tekkelerin kapatılmasından sonra, yaşadığı bütün zorluklara rağmen, vefat ettiği 1936 yılına kadar Bursa tarihine dair çalışmalarını sürdürmüştür, Bir sonraki kuşağa ve günümüze kadar çoğu Bursa tarihine dair faydalanacağımız büyük bir yazılı külliyat bırakmıştır. Gelenek ve Cumhuriyet arasındaki tarihi ve kültürel bağların yeniden kurulmasında sonraki dönem Bursa tarihi araştırmacıları için önemli bir müverrih olarak kayıtlara geçmiştir.

Bugün Bursa tarihinin önemli vesikâsı hükmündeki kayıp tarihi mezar taşlarının, hazîrelerin, mezarlıkların, yıkılan türbelerin, camilerin, medreselerin, kaybolan hat levhalarının, kitâbelerin, son dönemde varolan tekke ve dergâhların, yine son dönemde yaşamış mutasavvıfların, şairlerin, alimlerin bilgisine onun kaleme aldığı *Yâdigâr-ı Şemsî*, *Bahâr-ı Şemsî*, *Gülzâr-ı Mısrî*, *Ezhâr-ı Şemsî*, *Medâr-ı Şemsî*, *Devvâr-ı Şemsî*, *Hakisâr-ı Şemsî*, *Karâr-ı Şemsî*, *Diyâr-ı Şemsî* gibi eserine müracaat etmeksizin ulaşmamız neredeyse imkansızdır. Bu dahi Mehmed Şemseddin Ulusoy’un müverrihliğinin Bursa için ne kadar önemli olduğunu bilmemiz için yeterlidir. Müellifin

⁴⁷⁰Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Gülzâr-ı Mısrî, Niyâzî-i Mısrî ve Bursa Mısrî Dergâhı*, haz. Mustafa Kara-Serhat Gültaş-Sedat Akay, Bursa: Osmangazi Belediyesi Yay., 2021, s. 29.

⁴⁷¹Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Necd-i Hâkisâr-ı Şemsî*, (yazma nüsha, özel kütüphane), s. 5.

⁴⁷²Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Karâr-ı Şemsî*, (yazma nüsha, özel kütüphane), s. 412.

hayatı ve eserleri ile ilgili alışmalara nclk eden gnmz araştırmacılarından Mustafa Kara'nın mellifin hayatına dair derlediği kitabına isim olarak “*Saklı Tarihin Muhafızı*” adını tercih etmiş olması ok yerinde ve anlamlı bir isim olmuştur. nk şemseddin Efendi Bursa tarihine dair en ok eser veren melliftir.⁴⁷³

⁴⁷³Bkz. Mustafa Kara, *şemseddin Ulusoy Saklı Tarihin Muhafızı*, Bursa: Osmangazi Belediyesi Yay., 2016.

İKİNCİ BÖLÜM (ESERİN TANITIMI VE İNCELENMESİ)

A. MİSBÂR-I ŞEMSÎ'NİN TANITILMASI

1. NÜSHA TAVSİFİ VE NÜSHANIN DEĞERLENDİRMESİ

Mehmed Şemseddin Ulusoy'un "*Misbâr-ı Şemsî*" adlı eserinin elimizde bulunan ve çalışmamıza konu olan nüshası, müellif hattı orijinal nüshanın fotoğraflama yöntemiyle çoğaltılmış bir nüshasıdır. Eserin aslı koleksiyoner Ahmet Erdönmez'de olup, tüm gayretlerimize rağmen orijinal nüshaya ulaşamamış ve fotokopileri Mustafa Kara Özel Kütüphanesi'nden temin edilmiştir. Orijinal nüshasının bizzat görülüp incelenme imkânı bulunamamış olmasından dolayı nüshanın ölçüleri, kâğıt ve cilt türü tesbit edilememiştir.

Misbâr-ı Şemsî'nin de içinde bulunduğu -müellif tarafından "numarara: 102" olarak kayıt altına alınmış- nüsha, sırasıyla; *Hâkisâr-ı Şemsî*, *İntizâr-ı Şemsî*, *İ'tisâr-ı Şemsî*, *Karâr-ı Şemsî* ve *Misbâr-ı Şemsî* olmak üzere müellifin beş ayrı eserini bir arada bulundurmaktadır. *Misbar-ı Şemsî*, söz konusu bu nüshanın 848 ile 926. sayfaları arasında yer almaktadır. Müellif eserinin mukaddimesinde *Misbâr-ı Şemsî*'yi *Karâr-ı Şemsî* isimli eserden sonra ele alma sebebi olarak şu ifadeleri kullanmıştır: "Düşündüm bu *Ķarâr-ı Şemsî* deye yazdığım kitâbîñ nüshası gibi olan bu târîhleri de buraya yazmak ve ismini de *Misbâr* demek vârid-i haṭ oldığından terceme-i ḥâli kitâblarda geçmeyen kimseleriñ de muhtaşaran terceme-i ḥâllerini yazmak da muvâfiḳ olacağından faḳîr de öylece yazmağa ḳarâr virdim."

Birkaç eserden müteşekkil bu kitabın *Misbar-ı Şemsî*'ye ait bölümünü inceleyelim:

Nüsha özellikleri;

Eserin Adı: *Misbâr-ı Şemsî*

Yazarı: Mehmed Şemseddin Mısrî (Ulusoy)

Kitap No: 102 (Müellif tarafından beş eserin birlikte tertib edildiği kitabın başına Osmanlı Türkçesi ile "numara 102" yazılmıştır.)

Te'lif Tarihi: 11 Şaban 1349/ 17 Kanun-i evvel 1346/ 1 Kanun-ı sâni 1931 (Bu üç tarih mukaddimenin sonunda yer almaktadır.)

Sayfa: 79 sayfa (Elimizdeki nüshanın, -kuvvetle muhtemel fotoğraflama esnasında yapılan bir ihmal sonucu- 907 numaralı sayfası eksik olup tüm gayretlerimize ve eserin orijinaline ulaşmaya yönelik tüm girişimlerimize rağmen malesef söz konusu eksik sayfaya ulaşılamamıştır. Bu sebeple eserin mevcut sayfa sayısı 79 değil 78'dir.)

Satır: Eserin her bir sayfasında cetvelle çizilmiş 19-20 satır bulunmakla birlikte her sayfanın üzerinde yazılı bulunan başlıkların yazı karakterlerinin büyüklüğü ve manzume uzunluklarının farklılığı sebebiyle sayfaların satır sayıları birbirinden farklılık arz etmektedir.

Yazı: Rik'a

Tezhib: Tezhib yoktur, sadedir. Sayfa numaraları sayfaların üst ortasında yazılır. Başlıklar dahil eserin tümünde siyah mürekkep kullanılmıştır.

Baş: İki sayfalık bir fihrist tablosu ve iki sayfalık bir mukaddimenin ardından ilk bölüm "eş-Şeyh Hayder Efendi Kaddesa'llâhü Sirrahû" ile başlamaktadır.

Sonu: Son bölüm ve eserin son sayfası "Tüccârândan Ahmed Hamdi Efendi" ile başlayıp, "Bir du'â ile didim Şems-i Mısrî târih'in Aḥmed Ḥamdî'ye Ḥudâyâ eyle Firdevs'iñ maḳâm" şeklindeki son tarih beyti ile bitmektedir.

2. ESERİN İÇERİK YÖNÜNDEN TANITILMASI

1.1. Mehmet Şemseddin Mısrî'nin Misbâr-ı Şemsî'de Vefatlarına Tarih Düştüğü İsimler

Mehmed Şemseddin Efendi, vefeyâtnâme türünde kabul ettiğimiz *Misbâr-ı Şemsî* adlı eserinde pek azı istisnâ çoğu Bursa'da yaşamış ve Bursa'da vefat etmiş, bizzat kendisinin tanış olduğu -mukaddimedede bahsettiği üzere- vefatlarından derin ızdırap duyduğu 79 şahsın vefatına tarih düşmüştür. Bu tarih manzûmeleri şahısların terceme-i hâllerine dair bilgiler içerdiğinden, vefeyât bilgileri manzum tarihlerle ifade edilmiştir bununla birlikte pek çoğunun başında kısaca mensur terceme-i hâl bilgilerine de yer verilmiştir.

Eserde yer alan isimlerin çoğunluğunu meşihat vezifesinde bulunan zatlar ve onların yakınları oluşturmaktadır. Bu isimler içerisinde meşihat dışında vezifesi paşalık, reisü'l-müderrislik, belediye reisiği, duyun-ı umûmiyye müdürlüğü, sefirlik, kâtiplik, maliye müfettişiği, veznedârlık, vergi müdürlüğü, alaybeyliği ve su yolculuk gibi devlet memuriyeti olan kişiler ile gazeteci yahut tüccârândan zatlar gibi sivil şahıslar da

bulunmaktadır. Ancak hepsinin ortak noktası Mehmed Şemseddin Ulusoy ile mahabbetli bir hukuklarının olması yahut muhibbânının yakınlarından olmalarıdır.

Çoğunluğu tasavvufi bir çevreden olan bu zatlar Halvetî-Mısırî, Uşşâkî, Cerrâhî, Nakşibendî, Rifâî, Kâdirî-Eşrefî, Bektâşî, Mevlevî, Celvetî, Gülşenî olmak üzere çok çeşitli turuk-ı sufîyyeye mensubdurlar. Eserde bahsi geçen Bursa dergâhlarının isimlerini şöyle sıralayabiliriz: Hazret-i Mısırî Niyâzî Dergâhı, Emir Sultan Dergâhı, Üftâde Dergâhı, Üçkozlar Dergâhı, Atinalı Ali Rıza Efendi (Moralı) Dergâhı, Emîniyye Dergâhı, Sa'dî Dergâhı, Nu'mâniyye Dergâhı, Etyemez Dergâhı, Hamîdiyye Dergâhı, Kara Abdürrezzak Dergâhı, Abdülmümin Dergâhı, Hüsâmüddin Dergâhı, Seyyid Usul Dergâhı, Münzevî Dergâhı, Zencirî Ali Efendi Dergâhı, Hamamî (İsmail Rumî) Dergâhı, Cizyedâr-zâde Zaviyesi ve Âşık Yunus Tekkesi'dir. Eserde adı geçen ancak Bursa dışında olan dergahlar ise şunlardır: Kütahya Arap Dede Tekkesi ve İstanbul Uşşâkî Asitânesi'dir.

Misbâr-ı Şemsî'de vefatına tarih düşülen kimi isimlerden bahsedilirken şayet o kişilerin terceme-i hâlleri Mehmed Şemseddin Efendi'nin diğer vefeyât kitapları olan *Gülzâr-ı Mısırî*, *Yâdigâr-ı Şemsî* veya *Bahâr-ı Şemsî* isimli eserlerinde mevcut ise bunun bilgisi verilmiş ve ilgili şahsın terceme-i hâl bilgisi kısa tutularak mufassal bilgilerin yer aldığı o eserlere adres göstermiştir.

Çalışmamızın bu bölümünde vefeyâtnâmede ele alınan isimleri genel itibarıyla Şemseddin Efendi'nin şeyhi, yakın akrabaları, dostları, diğer tekke ve zaviyelerde Pîrdaşı olan şeyh efendiler ve halifeler, mutasavvıf devlet adamları, şeyh efendilerin âile efrâdı, mutasavvıf hanımlar başlıkları ile tasnif ettik. *Misbâr-ı Şemsî*'de diğer vefeyât kitaplarına adres gösterilmiş isimlerin terceme-i hâllerini, işâret edilen kaynaklarda geçtiği şekliyle buraya derc ettik, diğer isimler için ise vefat bilgilerini ifade etmekle yetindik.

1.1.1. Şeyhi

Şeyh Mustafa Lütfullah Efendi

Mehmed Şemseddin Efendi'nin *Misbâr-ı Şemsî*'de “sebeb-i feyz-i fütûhum” diye takdim ettiği şeyhi, Şeyh Nuri Efendi hicrî 1321 senesinde Bursa'da vefat etmiştir. *Yâdigâr-ı Şemsî*'nin Atinalı Ali Rıza Efendi Dergahı faslında terceme-i hâli şöyle kaydedilmiştir:

“Makâm-ı âlîlerine birâder-i sâmi-kadrî Şeyh Mustafa Lutfullah Efendi kâim olmuştur. Mûmâ ileyh bin iki yüz kırk yedi târihinde Bursa'da âlem-i şühûda gelmiş, mebâdî-i ulûmî esâtize-i asrından tahsîl ve birâder-i âlîleri Şeyh Bedreddîn Efendi'den dahî bazı dürûsî tekmiyetmiş, müftî-i esbak meşâhîr-i ulemadan Uşşâkî Hacı İbrâhîm Efendi merhûmdan tefsîr okumuş ve fînûn-ı şettâda tevsî-i malûmâta sa'y ü gayretle fâ'iku'l-akrân olmuşlardır.

Bidayet-i hâlinde bazı memuriyetlerde bulunarak taşralarda vergi müdürîyyetinde ba'dehu Bursa'da rûsûmât-ı sândûk emânetinde Eytâm müdürîyyetinde istihdâm olunmuştur. Birâderinin vefatında dergâhın umûr-ı husûsâtını birâderzâdesi Vahyeddîn Efendi'ye havâle etmiş ise de mûmâ ileyh pek çok muammer olamayıp bin iki yüz seksen sekiz Muharrem'inde irtihâl etmekle bi't-tab umûr-ı idâreyi eline almış, dergâhın vakfına bir hayli ilâvelerle tezyîd-i vâridâtına gayret etmiştir.

Pederimin irtihâlinden sonra 5 Receb sene 1306 târihinde leyle-i regâibde kendilerine intisâb ve on seneyi müteçâviz hizmetlerinde bulunarak vâlid-i mâcidinden aldığı vechile ikmâl-i esmâ ettirerek bu Fakîr'e izn ü icâzet i'tâ buyurmuşlardır.

18 Mayıs sene 1306 târihinde Dersâdet'de birleşerek Cenâb-ı Mısrî Efendimizi berây-ı ziyâret Limni'ye âile-yi muhteremeleri de berâber olduğu hâlde gidilmişti. Cenâb-ı Pîr'in bir lutfunu şurada yazmayı münâsib gördüm. Ol vakt Limni'ye on beş günde bir Cuma günleri posta olup semtlerimiz muhâlîf olmakla Efendi merhûmla Pazar günü Sirkeci'de buluşarak acentadan anlaşıp ona göre harekete karâr verdik. O akşam ki Cuma gecesi idi. Koska'da bir ahbâbda misâfir kalmıştık. Manâda “yarın Limni'ye posta vardır” gibi bir işâret oldu. Ferdâsı acentaya gittim, o gün sâat dokuzda Limni'ye vapurun hareket edeceğini anladım. Diğer postaya te'hîr mümkün değildi. Çünkü Haziran'ın haftasında Bursa'da Hazret-i Emîr Efendimizi ziyâret eden cebel sûfilerinin kendi dergâhına da davetle it'âm eylemeleri pederleri zamânından kalma âdet olduğundan behemahâl avdete mecbûr idiler. Derhâl misâfir oldukları mahalle gittim küçük mahdûmu Muhsin Efendi ol vakt asker olmakla bazı levâzımâtını tedârik için Çarşı-yı Kebîr'e gittiklerini anladım. Koca İstanbul çarşısında bulmak kâbil mi fakat tesâdüf daha doğrusu himmet-i erenler burada da yardım etti. Keyfiyeti arz ettim lâkin çâresi müşkil nısf-ı navlûn için ilmühaber lâzım. Tezkireyi kayd ettirmek ister, o gün Cuma olmak münâsebetiyle Bâb-ı meşihat mesdûd, nısf-ı navlundan vazgeçtik, tezkireyi de polis idâresine mürâcaatle çâresini buluruz dedik. Misâfir oldukları hânedan âilesini almak üzre gidildi, hâlbuki hâne sâhibesiyle diğer bir mahalle misâfirlîğe gidip oradan da başka bir cihete gideceklerini anladık bu ikinci mahal Efendi-i merhûm için de mechûl imiş.

Artık Limni'ye gitmekten kat-ı ümîd ederek me'yûs olduk fakat ihtiyâten bir mürâcaat edelim deyip gittiğimizde henüz azîmet etmediklerini görerek memnûn olduk. Mûmâ ileyhâ ziyâret-i Pîr'e bizden de teşne olmakla hemân tedârike başladı, Fakîr de Samatya'da misâfir olduğumuz hâneye gelerek âileye keyfiyeti bildirip bazı eşyâmı alarak Bâyezîd Cami-i Şerîfi civarında Efendi merhûmun nezdine geldim. O esnâda nısf-ı navlun meselesi de fevka'l-me'mûl-i hâl oldu. Meşâyih-ı Halvetiyye'den duâgû-yı şehîr Şeyh Muhterem Efendi merhûm tesâdüfen yanımıza geldi. Meseleden haber-dâr olunca iki merkez tekkeden musaddakan alınacak ilmühaber Meclis-i meşâyih ilmühaberine muâdil olduğunu ihbâr etti ve kendi dergâhı merkez olmakla mûmâ ileyh tarafından

verilen memhûr ilmühaber o civarda Abdusselâm Dergâhı şeyhi tarafından tasdik edilmekle bilet işi de tesviyye edildi. Bu kadar muâmele ise ancak iki sâat zarfında icrâ olunarak sâat sekiz buçukta vapura râkiben azîmete muvaffak olduk ki hakîkaten lutf-ı Hak ve himmet-i pîr olduğunda şüphem yoktur. Limni'de üç gün kalarak 22 Mayıs sene 1306 târihinde avdet eyledik. Ol zamân şu kıt'ayı söylemişler idi:

Bursa'dan kıldım şitâb-ı Pîrim ziyâret etmeye
Hak nasîb etti yüzüm sürmek mübârek pâyine

Lutfiyâ taksîm olunca bendegân-ı evliyâ
Ben de düştüm Hazret-i Mısri Niyâzî pâyine

Şu beyti de birkaç levhaya hatt-ı der-destiyle yazarak birisini Limni'ye diğerini Âsitâne-i Pîr'e birini de kendi dergâhına ta'lik eylemiştir:

Niyâz u nâze Lutfî âşıkânın gülistânıdır
Bu tekke Hazret-i Mısri Niyâzî Âsitânî'dir

Birkaç halîfe yetiştirmişler ise de tekâmül-i esmâya muvaffak olamamışlardır. Limni'de türbedâr-ı Hazret-i Pîr Şeyh Niyâzî Efendi'ye telkîn-i tevhîd ile tâc-ı tekbîr etmişlerdir. Bursa'da Seyyid Baba sülâlesinden meşhûr Şeyh Sâbit Efendi'ye Nasûhî Dergâhı şeyhi pederlerinin hulefâsından Şeyh Mustafa Evliyâ Efendi merhûmun mahdûmları İsmâil ve İbrâhîm Efendilere İnegöl'de sâkin Bosna muhâcirlerinden Ömer Efendi'ye mahdûmu Kaya Bey demekle marûf Alî Rızâ Efendi'ye ve bir de bu Fakîr'e izn ü icâzet vermişlerdir. 6 Şabân sene 1319 ve fî 3 Teşrîn-i sâni sene 1317 târihinde Pazar günü Hicâz mağfîret-tırrâza azîmetleri münâsebetiyle mahdûm-ı ercümendi Alî Rızâ Efendi'ye cemm-i gafîr muvâcehesinde ilbâs-ı tâc u hırka ile nâil-i hilâfet buyurmuşlar. Fakîr de rehberlik hizmetinde bulunmuştum. Dördüncü Perşembe günü küçük mahdûmu Muhsin Efendi'yle birlikte azîmet etmişlerdir. Dûçâr olduğu hastalık Medîne-i Münevvere'ye gitmeye mânî olduğundan ba'de'l-Arafât Bursa'ya avdet eylemişler idi. Bilhâssa Medîne-i Münevvere'ye azîmet ve ziyâret-i Seyyidi'l-Enbiyâ'ya niyyet etmişler ise de mübtelâ oldukları hastalık günden güne tezâyüd ederek yetmiş dört yaşında olduğu hâlde 8 Şabân sene 1321 ve 16 Teşrîn-i evvel sene 1319 târihinde Perşembe günü sâat ikiye on kalarak târik-i hayât-ı müsteâr ve âzim-i dâri'l-karar olduklarından cesed-i latîfi tevhîdhâne kapısının solcîhetinde harem-i muhteremi kabri ittisâlinde evvelce hazırlamış oldukları mahalde mağfîret-i sübhâniyyeye tevdi olunmuştur. Kabri taşında tahrîr olunmak üzere vasiyyet buyurdıkları şu niyâznâme seng-i mezârında menkûştur:

Geçmişim yetmiş yaşını çekmişim dünyâdan el
Ayak altında bu cismim hâk ile yeksân olur

Zâirîn-i hânkâh edip ziyâret kabrimî
Fatihâyla yâd edilsin rûhumuz şâdân olur

Abd-iâsî bâb-ı Mevlâda rızâ eyler taleb
Râcî-i lutfî olan müstevceb-i gufrân olur

Şeyh-i mûmâ ileyh alim ü fâzıl hüsn-i hatt u kitâbette emsâli nâdir, fikh-ı şerîfte istihrâc-ı mesâile kâdir idi. Birâderi gibi ashâb-ı cerbezeden olmayıp sükûti gâlib, vakûr u mütevâzi, bazen latîfeye mâil, rindmeşreb “üstür zehebeke ve zihâbeke ve mezhebeke” nushîyle âmil, isrâftan müctenib, dervîşâne telebbüs eder, elbise-i fâhireye şöhret ü şâna rağbet etmezdi. Zamânında dergâh-ı şerîfte salât-ı Cum’a edâ ve Ramazân-ı şerîfte terâvih kılınarak Pazar günleri de usûl-i tarîkat icrâ olunur ve ba’dez-zikr fukarâ it’âm edilir, kendileri de birlikte bulunur idiler.

Tabîat-ı şî’riyyeleri olmakla bazı manzûme ve târîhleri vardır. Cenâb-ı pîrin menâkıb-ı âlilerinden bâhis Râkım Efendi merhûmun Vâkı’ât’ını tab’a veyahûd o vâdîde bir şey kaleme almaya ve neşre çok teşvik etmiştim. Kendileri de tensîb ederek mezkûr kitâbın bazı mahallerini tenkîh ve bazı mahallerine ilâve sûretiyle tab’ınamuvaffak olmuşlar ve Tuhfetü’l-Asrî fî Menâkıbı’l-Mısrî⁴⁷⁴ nâmiyle tevsîm etmişlerdir. Dergâh-ı şerîfin hizmet-i vekâletini Fakîre tefvîz ettiklerinden gerek Hicâz’da buldukları ve gerekse râhatsızlıkları esnâsında birkaç seneler tarafımızdan âyîn-i tarîkat icrâ edilmişti. Harem-i muhteremi amcaları Hasan Ukkâşe Efendi’nin kerîmesi olup 15 Rebûlevvel sene 1318 târîhinde vefat etmekle kendileri için hazırladıkları kabre defnetmişler ve şu târîhi de kabri taşına yazdırmışlardır:

*Yazdı târîh Lutfî oku rûhuna bir “Fâtiha”
Âişe Sıddîka Bacı rûhı uçtu cennete
1317
+ 1 Bir”Fâtiha”
1318*

*Şu kıtayı da pederlerinin türbesine ta’lîk olunmak üzere söylemiştir:
Mısrî şeyhi Şeyh Alî Hazretlerinin kabrini
Kim ki eylerse ziyâret müşkili âsân olur*

*Evliyâ ervâhı her demde tasarruf üzredir
Ehl-i derdin derdine himmetleri dermân olur*

*Oku Lutfî sen de üç “İhlâs”la bir ‘Fâtiha’
Eyle ihdâ rûhunu müstevceb-i ihsân olur*

Hâsılı şeyh-i mûmâ ileyh alim ü fazıl, emsâli nâdir bir şeyh-i kâmil idi. Makâmına ekber evlâdı Kaya Bey demekle müştehir Alî Rızâ Efendi kâim olmuştur.”⁴⁷⁵

⁴⁷⁴ Mustafa Lutfî Efendi, *Tuhfetü’l-Asrî fî Menâkıbı’l-Mısrî*, Maba-i Emrî, Bursa, 1892; Mustafa Lutfî Efendi, *Bir Mısrî Şeyhinin Kaleminden Hazret-i Niyâzî-i Mısrî*, haz. Aliye Uzunlar, İstanbul: Revak Kitabevi, 2013.

⁴⁷⁵ Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Yâdigâr-ı Şemsî*, ss. 166-169.

1.1.2. Yakın Akrabaları

Şeyh Hayder Efendi

Mehmed Şemseddin Efendi'nin cedd-i madeiri olan Şeyh Hayder Efendi, evlâd-ı Sâdüddin Cibâvî'den Şeyh Said Efendi'nin oğludur. Hicrî 1292 senesinde Bursa'da vefat etmiştir. *Yadigâr-ı Şemsî*'nin Zencirî Ali Efendi Dergâhı faslında Şeyh Hayder Efendi'nin terceme-i hâli şöyle kaydedilmiştir:

“Mûmâ ileyh 1236 târîhinde sâlifü't-terceme Şeyh Saîd Efendi sulbünden kadem-nihâde-i âlem-i şühûd ve şeref-bahşâ-yı mehd-i vücûd olmuştur. Pederlerinin irtihâlinde sagîr olmakla eniştesi Tâhir Efendi tarafından dergâh-ı şerîfin umûr u husûsatı tesviyye olunarak icrâ-yı âyîn-i tarîkat edilmiş ve kendileri tahsîl-i ilm ü kemâle gayretle beraber tarîkatın âdâb u erkânını taallüme bezli himmet etmiş.

Ve Dersââdet'te Sancakdar Dergâhı Şeyhi Hâfız Şeyh Mehmed Tâhir Efendi'den ahz-ı hilâfete muvaffak olmuştur. Şeyh-i mûmâ ileyhin hâl ü şânını bilenler el-yevm mevcûd olup tarîkatının ricâli olduğu gibi sadâsı gayet hûb u muharrik imiş. Müstemi'inde hâlât-ı acîbe zuhûr edermiş. Bulunduğumeclisi şereflendirir, etvâr-ı âşıkânesine herkes meftûn olur imiş. Dâmâd Halîl Paşa ve Süleymân Paşa ve sâir ümerâ ve vükelânın pek çok hürmetine mazhar olmuş. Hattâ ol zamân Bursa defterdârı olup Dersââdet'de Etyemez Dergâhı'nda medfûn olan Mustafa Efendi delâletiyle ihyâ buyurduğu hayrât ve ta'dadı kabil olmayan Firdevs-âşiyân Abdülmecîd Han Hazretleri taraf-ı şahânelerinden dergâh-ı şerîf-i mezkûr müceddeden inşâ ve postnişinlere mahsûs sükna ilâve buyurulmuştur.

Meşâyihâ mahsûs alaylarda icrâ ettiği hüsn-i tertîb el-yevm dillerde dâsitândır. Dergâhın eyyâm-ı mahsûsasında ve leyâlî-i mübârekede esnâ-yı zikrde darb vurmak, âteş çıkarmak, âteşte kızmış “gül” tabîr olunan demirleri yalamak, berây-ı imtihân tuncdan mamûl bir tâcı başa giymek gibi hârikaları el'ân söylenmektedir.

Etyemez Dergâhı Şeyhi Hâsırîzâdelerden merhûm Şeyh Ferîd Efendi “asrının ferîdi ve Bursa'da pîr-i sanî gibi idi” diye senâsında bulunduğunu birkaç def'a mûmâ ileyhin lisânından mesmûm olmuştur. Altmış altı târîhinde Hicâz'a gidip edâ-yı hacceti'l-İslâm ve ziyâret-i Ravza-i Seyyidi'l-enâm şeref-yâb olmuş ve bir def'a da Cenâb-ı Sadeddîn-i Cibâvî Hazretlerinin ziyâretiyle teşerrüf eylemiştir. 1290 târîhinde yegâne mahdûmu âtîü'z-zikr Şeyh Nûreddîn Efendi asker olmakla bedel-i nakdî vermek üzere Dersââdet'e gittiklerinde bazı küberânın tavassutuyla silk-i askeriyyeden afv olunarak pederine bırakılmış ve mezkûr akçe ile ikinci def'a âzim-i ziyâret-i Beyti'llâh olup avdetlerinde İzmir'e çıkarak dâmâdı bulunduğu pederim merhum İsmâîl Nazîf Efendi'nin ol târîhte Milas kasabası Tahrîr memûru olmak münâsebetiyle mahdûmuyla birlikte gelmişler ve 15 gün kadar ikâmet buyurmuşlar idi. Fakîr-i râkımı's-sutûr-ı pür-kusûr ol vakt yedi yaşında idim. Bu, ziyâret-i vedâ-ı ebedî imiş ki avdetlerinden bir müddet sonra irtihâli vukû bulmakla sîmâ-yı âlîlerini teşahhus edemiyorum. Fakîre pek ziyade teveccühleri var imiş. Tarîkat-ı aliyeye olan mahabbetim onların feyz-i nazar-himmetleri olduğundan şüphem yoktur. Hatt-ı destiyle olan mekâtibi el-yevm teberrüken hıfz eylemekteyim.

1292 senesi Zilhicce'sinin 3. Perşembe günü mübtelâ oldukları derd-i devâ-nâ-pezîrden halâs olamayarak dervîşânın zikrle meşgûl olduğu hinde kendileri "ism-i hû" ile âzim-i dâr-ı bekâ ve ferdâsı Cuma günü cemm-i gafîr ile Cami-i Kebîr'de namâzı ba'de'l-edâ, dergâh-ı mezkûrda vedî'a-yı rahmet-i Hudâ olmuştur.

Uzunca boylu, latîf sîmâli, beşûş, vakûr, mütevâzi, hafîfü'l-lihye, zaîfü'l-bünye, nazîfü'l-libâs, müttakî, zâhid olup ekser-i eyyâm-ı mübârekede bâ-husûs aşer-i Muharrremi'l-harâmda sâim olurlar imiş. Sağ yanağında büyükçe bir hâl olmakla sîmâlarına letâfet-bahş olur imiş. Hâsılı müşârun ileyh muhibb-i hânedân-ı Resûlullâh bir şeyh-i dil-âgâhü bir mürşid-i ârif-i bi'llâh imiş. Birçok dervîşânı olup dört halîfe yetiştirmişlerdir. Yûnus Emrem Dergâhı Şeyhi Esad Efendi, halîfesi olduğu gibi mahdûmu Şeyh Hâfız Nazîf Efendi de hulefâsındandır.

Mûmâ ileyh şeyhzâdesi olup pederinden sonra makâm-ı âlîlerine kâim olan Şeyh Hacı Nûreddîn Efendi'ye i'ta-yı hilâfet etmiş ve kendisi İznik'te Eşrefzâde Hazretlerinin türbedârlığında bulunmakla 1 Muharrem 1297 târihinde orada vefat eylemiştir.⁴⁷⁶

Şeyh İsmail Nazif Efendi

Mehmed Şemseddin Efendi'nin *Misbâr-ı Şemsî*'de "bâis-i hayatım" diye takdim ettiği babası Şeyh İsmail Nazif Efendi hicrî 1305 senesinde Bursa'da vefat etmiştir. *Gülzâr-ı Mısır*'nin ilgili sayfasında Şeyh İsmail Nazif Efendi'nin terceme-i hâli şöyle kaydedilmiştir:

"İsmail Nazif Efendi bin iki yüz elli üç senesi rebûlevvelinin yedinci pazar günü âlem-i vücûda gelmiştir. İsminin hesab-ı ebcedîsi bir noksaniyle târih düşmüştür. Henüz altı yedi yaşında iken dergâhın süknâ-yı kadîmi olan ve mekteb gibi istimal olunan hânedan hazret-i Emir Efendimiz civarındaki ammileri sâlifü't-terceme Hacı İsmail Efendi'den tahsîle gider. Yedi yaşında hatm-i Kuran'a muvaffak olduğu gibi on iki yaşında iken hıfz-ı Kur'an-ı Kerim eder. İlm-i kirâati taallüm ile beraber ulûm-ı âliye ve 'âliyenin tahsiline bezl-i makderetle yine mûmâileyhin dersine devâm ve Tasavvurât'a kadar okurlar. Akâid ve mantık derslerini Geyvelizade Ali Efendi'den ilm-i hadis ve usûl-i hadisi de fudalâ-yı ulemadan müftî-i esbak Uşşaki Hacı İbrahim Efendi merhûmdan tahsîl ve hüsn-i hattı da Cami-i kebir civarında Hundî Hatun mektebi muallimi hattat-ı şehîr Şerîf Hoca Efendi'den temeşşuk etmişlerdir. Pederleri on dört yaşında iken irtihâl etmekle vâlidesinin sa'y u gayretiyle kendisini tahsîle terğîb ve teşvîk ettiğini hatta Emir Sultan'a kadar bazen ta'kîb eylediğini naklederler idi.

Pınarbaşı cami-i şerîfi hitâbet ve sermahfillik cihetleriyle kitâbet ve cibayet vazîfeleri iki birâder beyninde münâsafaten tevcîh olmakla, pederinin vefatından sonra ammisi sâlifü't-terceme Zâik Efendi tarafından îfâ-yı hizmetle vazîfelerini almış, mûmâileyh ile vâlide ve sağîre hemşiresi mahrûm bırakmış ise de iki sene sonra ammisinin vefatıyla kendisi de sinn-i rüşde vâsıl olduğundan ammizâdeleriyle gerek hitâbet ve gerek meşîhat cihetlerinden dolayı senelerce uğraşarak nihayet kendisinin hıfz u kirâati sadâsının güzelliği ve tahsilde devamı münâsebetiyle hitâbet müstakillen pederinin uhdesindeki nısf meşîhat kendilerine

⁴⁷⁶ Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Yâdigâr-ı Şemsî*, ss. 244-247.

24 Muharrem 1270 târîhli berât-ı âlişân mûcibince tevcîh olunmuştur. Fakat süknâ meselesi öylece kalmış kendileri vâlidesinin kız çocuklarını okuttuğu mekteb mahallinde ikâmete karar vermiş ise de bi'l-âhare süknânın dergâh-ı mezkûr meşâyihinin iskânına mahsûs olduğu cihetle bir iki sene de öylece uğraşarak nihayet 20 Şevvâl 1275 târîhli Dersaadet mahkeme-i teftîş-i evkâfın kararında evvelce Zâik Efendi merhûm süknânın mülk ittihâzıyla âhere bey'ine teşebbüsü üzerine birâderi tarafından olunan mürâcaata mebni ... târîhli irâde-i seniyye mûcibince postnişinlere aid olduğundan bahisle sâhib-i tercemenin de süknâda ikâmeti beyân olunmakla vâlîde ve hemşiresiyle süknânın münkasim olan cihetinde ikâmete muvaffak olmuş ve vâlidesini iki sene kadar mahall-i mezkûrda iskân ile memnun etmiş.

Bin iki yüz yetmiş sekiz senesi vâlidesinin irtihâliyle yalnız kalarak bin iki yüz seksen iki târîhinde Bâb-ı zemin mahallesinde vaki Sa'di dergâh-ı şerîfi şeyhi Haydar Efendi'nin kerîmesi Aliyye Hanım'la izdivâc eylemişlerdir. Dergâhın vazîfesi dûn olmakla hisse-dârından Hacı Hakkı Efendi Hicâz'a giderek şerîf hazretlerine Dîvân Efendisi olmuş, birâderi Necat Efendi sinnen ekber olmakla âyîn-i tarîkat icrâsı mûmâileyh tarafından icrâ edilmekle dergâha ait taâmîyem de ancak fukarânın it'âmına kifayet etmekle mezkûr maaş Necat Efendi'ye münhasır kalmış. Bu sebeple sâhib-ı terceme de Bursa'da vergi kalemine devamla başlamış, seksen beş târîhinde müessis-i bünyân-ı saltanat, cennet mekân Sultan Osman ve Orhan hazerâtının türbe-i şerîfeleri ta'mîrinde vazîfe-i kitâbet îfâ etmiş, bin iki yüz seksen dokuzda Aydın mülhakâtından Milas kazâsı ve mülhakâtının tahrîrine memur olarak gitmiş. Bir müddet Sultan Hisarı, Köşk, Ece nâhiyelerinin tahrîriyle Tavas ve civarının ta'dîl-i tesviyesinde bulunmuş, bin iki yüz doksan ikide infisâl ile İzmir'de beş ay kadar ikâmet edip diğer bir memuriyete ta'yîni derdest iken canı gibi sevdiği kayınpederinin haber-i irtihâlini almış olmakla kendisini memuriyetten değil, dünyaya muhabbetten vazgeçirmiş olduğundan o esnâda kayınbirâderi Şeyh Nuri Efendi İzmir'e gelerek bin iki yüz doksan üç târîhinde Bursa'ya muâvedet eylemişlerdir. Kayın pederini ziyadesiyle sever, her ne vakit zikr-i cemîli sebk eylese ağlardı. Çünkü peder-i manevîsi ve sebab-i feyz-i ebedîsi idi. Usûl-i tarîkati onlardan görmüştü.

Haydar Efendi merhûm ise mûmâileyhi, evlâdından ziyade tutar, hürmet ve şefkat ederler idi. Bursa'da iken A'sâr ve Ağnâm Kitâbetlerinde bulunarak nihayet bin iki yüz doksan dördte Mihaliç kazası ki elyevm Karacabey demekle marûftur tahrîr memuriyetiyle nüfûs kitâbetine ta'yîn olunarak gitmiş. Gerçi ammizadesi Necat Efendi doksan dördte vefat ederek dergâh-ı şerîfte îfâ-yı vazîfe-i meşîhat kendilerine tevcîh etmiş ise de ol zaman Necat Efendi'nin kerîmesi Süreyya hanımla damadı Mehmed Efendi ikâmet etmekte olduklarından onları çıkarmak meşreb-i âli-cenâbânesine muvafık gelmediğinden bırakmış ve dergâh da beş sene kadar mesdûd kalmıştır. Mezbûrenin bin iki yüz doksan sekizde irtihâliyle dergâhta kimse kalmamış olmakla memuriyetden isti'fâ ederek Bursa'ya gelmiş ve makâm-ı cenâb-ı Mısırî'de âyîn-i tarîkat -i aliyyeyi icrâ ve it'âm-ı fukarâya bezl-i makderet etmiştir.

Beş altı sene kadar hizmet-i meşîhatı îfâ edip mübtelâ olduğu illet-i devâ-i nâpezîr kendisini üç sene kadar muztarib edip elli üç gün miktarı rahatsızlığı tezâyüd edip âkîbetü'l-emr 26 rebîulâhir 1305 ve 29 kânûnievvel 1303 târîhinde salı günü akşam ezanına beş on dakika kalarak irci'î emr-i celîline lebbeyken-i icâbet olmuştur. Ferdâsı çarşamba günü bi'l-umûm meşâyih-ı kirâm ve ulema ve

sâir sunûf-ı halktan dört beş bin kadar cemaât-ı kübrâ ile cenaze namazını ba'de'l-edâ, zikr u tevhid ile Dergâh-ı Şerîf'in hazîresinde hazret-i Pîr Efendimiz'in kerîme-i muhteremeleri kabri ittisâlindeki mahalde defîn-i hâk-i iturnâk kılınmıştır. Mûmâileyh alim u fâzıl, sahî, kerîmü't-tab', sabur, mütehammil, mütevâzî, halîm ve selîm olup fenn-i mûsikiye âşinâ olmakla âşîkâne na't-ı şerîfler okur, kendisi de dinleyenler de ağlar. Muhibb-i ehl-i âl-i abâ bir zat-ı hüceste-sıfat idi.

Rahatsızlığı esnâsında bazı vasiyyetlerde bulunur, irtihâlinin takarrüb ettiğini ima ederdi. İhya geceleri bazı hafta çıkar ve bazen bu abd-i âcize havale ederlerdi. Son haftası imiş. Tevhidhâneye geldiler devrân, evvelce fakîr tarafından icrâ edilmiş. Kıyâm veyahut kuûd zikrinin icrâsını sual ettiğimde kuûden zikr olunmasını arzu etmekle oturarak hazin hazin

“bekâ iklimine azmim var el-ân
fenâ gülzârı kalsın şöyle vîrân”

durak ilahisini okuyarak ba'de'z-zikr bu Fakîr'e fâtiha teklifinde bulundular ki şimdiye kadar vukû'u yok idi. Tediye-i fâtiha çekmeyerek hafîyyen okuduk ve taaccübde kaldık. Meğerse son haftası olmakla meydanı Fakîr'e teslim etmişler imiş. Şu yazdıklarım mukârin-i hakîkat olup kendisini bilenler teslim eder ve onun kemâlâtını tafsîliyle yazmak vüs'ümün hâricinde olduğunu tasdik eylerler. Vefatı günü duâ-i hayriyesini almağla muvaffak olduğum gibi ondan sonra da kimseyle görüşmemiş, konuşmamış. Yalnız besmele-i şerîfeyi okur, tekrar eder, ara sıra “Televvün verme yâ Rabbî!” der, bazen “Allah” lafz-ı şerîfini zikreder. Hattâ ikmâl-i enfâsı da ism-i celâl ile olmuştur(k.s.).”⁴⁷⁷

Aliye Hanım

Mehmed Şemseddin Efendi'nin *Misbâr-ı Şemsî*'de “veliyyetü'n-ni'âm” diye takdim ettiği annesi Aliye Hanım hicrî 1331 senesinde Medîne-i Münevvere'de vefat etmiş olup Cennetü'l-Bâki'ye defnedilmiştir. Yukarıda zikredilen *Gülzâr-ı Mısırî*'deki İsmail Nazîf Efendi'nin terceme-i hâlinin devamında Aliye hanımın hayatına dair şu bilgilere de yer verilmiştir:

“[Hayder Efendi'nin] ortanca kerîmesi râkîmus'-sütûr-ı pür-kusûrun vâlîde-i müşfikası olup 1263 târîhinde Sa'di dergâhının tecdîden imâr ve inşâsı esnâsında tevellüd etmiş ve 1282 târîhinde peder-i cennet-makarrım Şeyh İsmail Nazîf Efendi ile izdivâc edip, üç zükûr ve üç inâs evlâdı olmuştur. Pederimin vefatından sonra küçük birâderim Haydar Efendi ile birlikte 2 Şaban 1307 târîhinde cânib-i Hicâza azîmet, ba'de'l-hac Medine-i Münevvere'ye gelerek amcazâdemiz sâlifü't-terceme Hüseyin Hakkı Efendi'nin Medine-i Münevvere'de hazîne-i nebevî başkâtibi olmak münâsebetiyle mücâvir kalmış.

28 Ağustos 1314 târîhinde avdet ve 26 Teşrînisâni 1314 târîhinde yine azîmet etmiş ve 30 Teşrînievvel 1316 senesi tekrar Bursa'ya gelip 14 Şevvâl 1316'da yine avdet edip 18 Haziran 1325 târîhinde berâ-yı sîla gelmiş ve 17 Teşrînievvel 1325 yine giderek 8 Haziran 1328 târîhinde son defa gelmiş ve 31 Teşrînievvel 1328 de avdet etmiş. Sini atmış altıya vâsıl olup vücudta da rahatsız

⁴⁷⁷ Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Gülzâr-ı Mısırî*, ss. 557-560.

olduğu halde Medine-i Münevvere'ye vusûlünden birkaç ay sonra 25 Rebiulâhir 1331 ve 21 Mart 1329 târîhinde Perşembe gecesi irtihâl edip arzusu vecihle Cennetü'l-Bakî'de vedî'a-i rahmet-i ilahiye kılınmıştır. Arabi târîhini zevc-i muhtereminin târîhine tevâfuk etmiştir.

Kendisi âbide, zâhide, nazîf, temiz olup tabiatının hilâfında bulunanlardan haz etmezdi. Kadınlığa şeref-bahş olan tahâret ve iktisâda riayet son derece mu'tâdi idi. Medine-i Münevvere'de bulundukça evkâtını ibâdât u tââta hasretmiş pederinden me'zûn olduğu evrâd-ı Sa'diyye'yi müddet-i hayâtında terk etmemiştir. Rahmetullahi aleyhâ."⁴⁷⁸

Şeyh Nuri Efendi

Mehmed Şemseddin Efendi'nin *Misbâr-ı Şemsî*'de "sebeb-i feyzim" diye takdim ettiği dayısı Şeyh Nuri Efendi hicrî 1321 senesinde vefat etmiş olup kabri İstanbul'dadır. *Yâdigâr-ı Şemsî*'nin Zenciri Ali Efendi Dergâhı faslında Şeyh Nuri Efendi'nin terceme-i hâli şöyle kaydedilmiştir:

"Mûmâ ileyh Şeyh Nûreddîn Efendi, pederinin Hicâz'da bulunduğu esnâda 1266 târîhinde âlem-i vücûda gelip Nûrî isminin hisâb-ı ebcedîsi velâdetine târîh düşmüştür. Bursa müftîsi re'îsü'l-kurra Arabacızâde Hacı İbrâhîm Efendi'den hıfz-ı Kur'ân ile ilm-i kırâati tahsîl ve Çarşam-ba Şeyhi Ömer Efendi'den ulûm-ı âliyye ve âliyyeyi tederrüsle haylice terakkî etmiş. Pederinin Hicâz'a ba'dehu Bağdâd, Necef, eşref-i Ker-belâyı muallâ gibi atebât-ı âliyyeye giderek avdet etmiş ve beyne'n-nâs şöhret ü hürmet kazanmış.

Her husûsta akrânından temâyüz etmiş ise de isâbet-i ayn mıdır, nedir bilmem, âilece zuhûr edentezâd-ı efkâr birçok güft ü güyü mücib olup bazı adüvleri tarafından olunan teşvik üzerine komşularından birisi katline ikdâm etmiş. Fakat muvaffak olamayarak yaralamış. Ferdâsı, ahâlî-i mahalle güya haber-dâr değıllermiş gibi istifsâr-ı hâtıra gelerek mütecâviz hakkında davâda bulunmamasını tavsiye etmişler. Hâlbuki hukûk-ı umûmiyye olmak münâsebetiyle bi't-tabîdâvâ takîb olunmuş. Bunun üzerine âilesinin akrabâları vâsıtasıyla ahâlî-i mahalle tarafından hiçbir vicdânın kabûl etmeyeceğı sûrette tanzîm edilen mazbatayı Mec-lis-i Meşâyih da ayrıca tasdik ü teyîd ederek makâm-ı vilayete takdîm etmeleriyle uhdesinde bulunan cihet-i meşîhatın ref'iyle sagîr mahdûmu Fahreddîn'e tevcîhi karârgîr olur. Şeyh-i lâhık yedinde mezkûr mazbata-lar el-yevm mahfûzdur ki hakkı tanıyanlar içinani'l-gıyab böyle bir su-î zanda bulunmak kâbil olmadığı gibi edyân-ı semâviyyenin hangisiyle olursa olsun mütedeyyin bulunanların hiçbiri tarafından gayba şehâdet nev'inden böyle bir şey tasdik olunamaz. Erbâb-ı insâf nazarında pek çirkin bir keyfiyyet olduğu vak'a sebebiyle müsellemdir. Bu sıra hukûk-ı şahsiyye ve umûmiyye davâsı da körleşmeye giderek mütecâviz-i mezkûr kurtarılmıştır.

Bunun üzerine 1303 senesinde hükümet marifetiyle dergâh-ı mezkûr, sagîr-i mezbûr vekîli Karamazak Şeyhi Tevfik Efendi'ye teslim olunmuş ve sâhibü't-terceme Dersââdet'e azîmet etmiştir. Bu defa ahâlî-i beldenin bir kısmı ve

⁴⁷⁸ Mehmed Şemseddin Ulusoy, a.g.e., ss. 565-566.

meşâyihün bazıları tarafından mûmâ ileyhün le-hinde bir mazbata tanzim ve müddeîlerin lüzûm-ı muhâkemesi ve hak-kında olunan isnâdâtın bi'l-muhâkeme isbâtı taleb olunmuş ise de müş-tekîlerin bir kısmı âilesinin akrabâsından, eşrâf-ı adîdeden bâ-husûs Meclis-i Meşâyih azâsından olmaklabu taleb o kadar tervîc olunamamış. Fakat pederinin uhdesinden ref ile sagîr mahdûmuna tevcihi muvâfık-ı kânûn olmadığından müştekîlerin iddiâsı redd edilerek mûmâ ileyhün tekrâr dergâhında ikâmetine Dersââdet Meclis-i Meşâyihî riyâset-i alîy-yesinden emr vârid olmak ve makâm-ı meşihat-ı ulyâdan teyid edilmiş olmasına rağmen Bursa'da "leyte le'alle" ile ta'vîk edilmiş. Şeyh-i mûmâ ileyh ise hakkında li-garazın böyle birtakım isnâdâtta bulunulması kesr-i şevkini mûcib olmakla Dersââdet'te Abdüsselâm Âsitânesi'nde pîş-kademlik vazîfesinde bulunup hukûk peydâ ettikleri Veznedâr Cemîl Efendi'ye kasr-ı yed etmeye karâr vermiş. Her ne kadar ecdâdının makâmını yed-i âhere tevdî etmemesi tavsiyye olunmuş ise de kendisinin her vechile iktidârî, ilm ü fazlî, ilm-i kırâate vukûfu, mûsikîşinâslığı, usûlkeşliği, hasebi nesebi nazar-ı dikkate alınmayarak âilesinin ve onların akrabâsının hâtırına mürâcaatla mezkûr mazbatayı temhîr edenlerin isticvâbıyla birçoğunun bilâ-vukûf mühürlediği tahakkuk edecek iken nazar-ı ehemmiyete alınmadığına ve hiçbir mahkemenin hükmü lâhik olmaksızın "istemezük" kabilinden olanşu ahvâle me'yûs olarak fikrinde isrâr etmiş ve 1305 senesi Rebûlevvel'inin 5. Günü Dersââdet Meclis-i Meşâyihî'nda mûmâ ileyh Cemîl Efendi'ye keff-i yed ederek işin içinden çıkmış. Şairin:

Âh eğer mestîn ümûdî her harâmî çün şarâb
În zamân malûm kerdî mest kîset hüşyâr

dediği gibi mazbatayı tanzîm edenlerin ve onları tasdik eden şeyh efendilerin cemâziyelevvelleri, husûsiyet-i ahvâlleri tedkîk edilecek olsa neler görülür, bilinir idi. Ne çâre ki sûret-i zâhire "âh o zâhir, âh o zâhir". Yine şairin uzun bir kasîdesinde şu:

Bize mülhid diyenin kendide îmân olsa
Dahl eden dînimize bârî Müselmân olsa

beyti ne kadar hoştur. Tarafgîrlük isnâdına hâcet yoktur. Çünkü yazdığım hakîkattır ve tafsîlâta da girişmedim. Bunun böyle olduğu o garâzkârlardan başka herkesin müsellemidir. Bahusûs şeyh-i lâhikın el-yevm nezdinde bulunan o mazbatalar okunursa hayret etmemek elden gelmez. Allâh, cümlemizi Habîb-i ekremi hürmetine garâzkârlar şerrinden muhâfaza buyursun ve bu mesele ahlâk nokta-i nazarında ahlâfa ibret olsun. İşbu kitâbın cild-i evvelinde tafsîl olunduğu vechile sâhibü't-terceme, Dersââdet'de bir müddet Âsitâne-i Hazret-i Hüdâyî kuddise sırruhûda ve biraz zamân Şirket-i Hayriyye'de bulunup 1321 senesi Receb-i şerîfinin 26. Cumartesi günü sabah ezânından sonra ikmâl-i enfâs-ı ma'dûde-i hayât ederek akşamı Mirâc gecesi Üsküdar'da Şeyh Cami-i Şerîfi'nde vedî'a-yı rahmet-i İlâhî kılınmıştır. Vefatından birkaç ay mukaddem Bursa'ya gelerek ecdâdımızdan mevrûs emânâtı, fakîre tevdî etmişler idi. Orta boylu, hafîfü'l-lihye, beşûş sîmâli, mizâha meyyâl bir şeyh-i sâhib-i kemâl idi.⁴⁷⁹

⁴⁷⁹ Yâdigâr-ı Şemsî, s. 249-251.

Muhammed Tâcüddin Efendi

Muhammed Tâcüddin Efendi, Mehmed Şemseddin Ulusoy'un ilk evlâdı olup yedi yaşında iken hicrî 1314 senesinde Bursa'da vefat etmiştir.

Şerefüddin Efendi

Şerefüddin Efendii Mehmed Şemseddin Ulusoy'un kardeşidir. Hicrî 1349 senesinde Bursa'da vefat etmiştir. *Gülzâr-ı Mısrî*'de geçen terceme-i hâli şöyledir:

“Hüseyn Şerafettin Efendi 1288 senesi Muharrem'inin on yedinci Pazar günü tevellüd etmiştir. Pederinin vefatından sonra bir müddet mahkeme-i şeriyeye devâm ve bazı nevâhi nâib-i kitâbetinde bulunup 16 Eylül 1309 târihinde silk-i celil-i askeriyeye dahil olmuş. Yıldız mevkiinde bulunup bi'l-âhare tezkere terkiyle mülâzım olmakla biraz zaman sonra tabur kitâbetine terakki etmiş. 1324'de alay katibi olmuş iken meşrûtiyetin ilânında tekrar tabur kitâbetine tenzîl edilmiş ve İskilip tabur kitâbetine ta'yîn olunarak mahall-i mezkûra gönderilmiştir. Balkan muharebesine gittiği gibi işbu harb-i umûmi esnâsında da taburu ile beraber Erzurum cihetine sevk olunmuştur. Cenab-ı Hak cümle asâkir-i müslimîn ile beraber muzafferden, salimen, ğâliben avdet eylemek müyesser buyursun. Kendisi mütehhil ise de henüz bir evlâda nâil olamamıştır.”⁴⁸⁰

1.1.3. Dostları ve Yaşadığı Dönemde Pırdaşı Olan Şeyh Efendiler

Murad Emrî Efendi

Bursa Gazetesi sahib-i imtiyâzı Murad Emrî Efendi hicrî 1335 senesinde Bursa'da vefat etmiştir. Terceme-i hâli *Bâhar-ı Şemsî* ve *Ezhârı Şemsî* adlı eserlerde de kayıtlı olup *Bahâr-ı Şemsî*'de hayatına dair şu bilgiler bulunmaktadır:

“Mora Yenişehirlidir. Bursa'ya hicret etmiş. Bir kütübhâne tesis etmişti; muharrak oldu. Tekrâr teşkil etti. Bir de matbaa açtı. Bursa nâmıyla gazete çıkardı. Mekteb çocukları için de Fevâid diye bir risâle-i mevkûte neşretti. Okumak yazmak bilmez iken sa'y ü gayret neticesi olarak okuryazar oldu. Tabîat-ı şiiiriyyesi olmakla bir de Dîvân vücûda getirdi ve tab' etti. Fakîr'in birkaç manzûmelerimi tahmis etti. Beş on gazelimi de tahmîs edecekti, muvaffak olamadı.

6 Rebûlevvel 1335 ve 18 Kânûnevvel 1332 Pazar gecesi vefat etmiştir. Emîr Sultân rehğüzârında medfûn sâbıku'z-zıkr Mahmud Kemaleddin Efendi'ye makrûndur. Ziya Paşa'nın terkîb-i bendini tahmis etmiştir.”⁴⁸¹

⁴⁸⁰ Mehmed Şemseddin Ulusoy, a.g.e., ss. 566-567.

⁴⁸¹ Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Bahâr-ı Şemsî*, s. 162.

Hüseyin Vassâf Bey

Hulefıy Uşşâkiyye'den olan ve tarîk-i Gülşeniyye'den icâzetli , Sirkeci gümrük baş müdür-i sâbıkı Hüseyin Vassaf Bey hicrî 1348 senesinde İstanbul'da vefat etmiştir.

Sa'îd Efendi

Üç Kozlar Dergâhı Şeyhi Sa'îd Efendi hicrî 1333 senesinde Bursa'da vefat etmiştir. *Yâdigâr-ı Şemsî*'nin Üç Kozlar Dergâhı faslında Şeyh Sa'îd Efendi'nin hayatı şöyle kaydedilmiştir:

“Mûmâ ileyh müfti-i esbak fuzalâ-yı benâmdan uşşâkî Hacı İbrahim Efendi merhûmdan tahsîl-i ulûm-ı 'âliye ve âliye ile fûnûn-ı şettâdan mücâz ve beyne'l-akrân mümtâz ve usûl-i tarîkati de pederlerinden ikmâl ile nâil-i merâm ve Cami-i Kebirde dahi bir hayli zaman dersiâm olmuşlar idi. Doksan yaşını mütecâviz pir-i muhterem ve ahlâk-ı fâzıla ile muttasıf bir zat-ı sûtûde-şiyen olup kitabımızın tab'ı esnâsında 22 Muharrem sene 1333 ve 28 Teşrîn-i sâni sene 1330 târîhinde Cuma gü-nü sâat on raddelerinde tekmîl-i enfâs ile azîm-i dâr-ı cinân olup ferdâsı Cumartesi günü Cami-i Kebirde salât-ı cenâze ba'de'l-edâ zikr u tevhid ile dergâhına götürülerek evvelce intizâr ettiği kabirde defîn-i hâk-i itir-nâk kılınmıştır. Mûmâ ileyh halim selîm âbid u zâhid müstakim orta boylu zaîf ü nahîf bir zat-ı şerîf idi. Fakir'e teveccühleri olmakla ekser evkât kendileriyle teşerrüf eder dua-yı hayriyyelerini alır idim.

Vefatından birkaç sâat evvel tevhidhâneyi temizleyiniz. Zira yarın misafirler gelecektir demiş. İrtihâli haber vermiştir. Dergâh-ı mezkûr Şeyh Sa'îd Efendi'nin irtihâlinden sonra müşteriki Hacı Abdur-rahman Efendi'ye tevcîh olunmuş ve dergâhların insidâdına kadar âyîn-i tarîkat icrâ etmiş ve dergâhta medfûn ecdâdından bir zatın tarîk-ı Cerrâhî'ye mensûb olduğunu İstanbul'da Nüreddîn Cerrâhî Dergâhı Şeyhi Fahreddîn Efendi tarafından bildirilmekle Abdurrahman Efendi mûmâ ileyhe intisâb ve usûl-i Cerrâhî üzre âyîne ibtidâr etmiş ise de tarîkatlerin ilgâsı üzerine dergâh-ı mezkûr mahalle Cami' ittihâz olunmuş ve cum'a namazları da edâ olunmakta iken mûmâ ileyhe nüzûl isâbet etmiş, başka hastalıklar da ârız olmakla bir iki sene esîr-firâş olmuş ve âkıbet kurtulamayarak 15 Rebi'ü'l-evvel 1353 ve 14/24 Haziran 1312/1351/1924 târîhinde irtihâl etmiştir. Hayâtında hazırladığı dergâhın civarında bulunan kabristâna defn olunarak Pınarbaşı'nda Hindîler Tekkesi karşısındaki mahalde makbûr ve hâil-i rahmet-i rabb-i gafûr olmuş-tur. Mahdûmu Muhyiddîn Efendi varsa da esnâf olup vazîfe-i imâmeti îfâ edemeyeceği cihetle âhire tevcîh olunacak zann ederim. Lihye ve sünnet cemiyetlerinde meşâyih alayı teşkîl ederlerdi. En sonraki sünnet alayı bu Muhyiddîn'in alayı olmuş ve hâricde gezilmeyerek yalnız Hazret-i Üftâde'nin ziyâretiyle iktifâ edilmişti. Merhûm mûmâ ileyh halûk, dervîş-nihâd müsâfirperver, tevâzu' mekar idi.”⁴⁸²

⁴⁸² Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Bursa Dergâhları, Yâdigâr-ı Şemsî*, haz. Mustafa Kara, Kadir Atlansoy, II. Baskı, Bursa: Osmangazi Belediyesi Yay., 2021, ss. 149-150.

Mehmed Üftâde Efendi

Üftâde Dergâhı Şeyhi Mehmed Üftâde Efendi hicrî 1331 senesinde Bursa'da vefat etmiştir. *Yâdigâr-ı Şemsî*'nin Üftâde Dergâhı faslında Şeyh Mehmed Üftâde Efendi'nin hayatına dair şu bilgiler bulunmaktadır:

“(Pîr Mehmed Muhyiddin Üftâde'nin) makâm-ı âlilerine onuncu olmak üzere necl-i necîbi Şeyh Mehmed Üftâde Efendi câlis olmuştur. Mûmâ ileyh bin iki yüz elli iki târîhinde âlem-i şühûda vaz-ı kadem ve pederinin vefatında makâmına kuûd ile ihrâz-ı şeref-i etemm eylemiştir.

Mûmâ ileyh Mehmed Üftâde Efendi'nin Üftâde tesmiyyesine dâir türbedâr merhûm Şeyh İbrâhîm Efendi'nin yazdığı Menâkıb-ı Pîr'de manzûrum ve lisân-ı halkdan mesmû'um olan bir keramet-i pîrin derciyle tezyîn-i sahîfe-i beyân etmeyi münâsib gördüm. Mûmâ ileyh'in pederi Şeyh Burhâneddîn Efendi akîm olan ilk haremînin hibe ettiği bir câriyeyi istifrâş eylemiş, mezbûrenin hamlinden dolayı zevcesi, kadınlığa hâss kıskançlık sâikasıyla câriyeyi hânedan çıkardığından mûmâ ileyh bunu hemşiresinin hânesine göndermeye mecbûr olmuş, vaz-ı haml zamânının hulûlünde Türbedâr İbrâhîm Efendi'ye rüyâsında gördüğü Hazret-i Üftâde Burhân Efendi'nin bir oğlu olduğunu tebsîr ve ismini Üftâde tesmiyyesini ihtâr ü tezkîr eylemiş, hamlinden fülân bi't-tabî haberi olmayan türbedâr ale's-sabâh mûmâ ileyhe giderek rüyâyı îfâde eylemiş, o esnâda da hemşiresi tarafından müjdecî gelerek oğlu olduğunu söylemiş, bunun üzerine hemşiresinin hânesine gidilerek mevlûd emr-i pîr mücebince Üftâde tesmiyye edilmiş ve aradaki ihtilâf-ı âile ref edilerek vâlidesiyle çocuk dergâha getirilmiştir. Mûmâ ileyh yetmiş seneye karîb makâm-ı cedd-i emcedinde icrâ-yı usûl-i tarîkat eylemiş ve bin üç yüz otuz bir senesi şehri Zilkâde'sinin ikinci ve üç yüz yirmi dokuz sene-i Rûmiyyesi Eylûl'ünün yirminci Cuma gecesi sâat yedide zikr-i Hû ile ikmâl-i enfâs-ı ma'dûde-i hayât ve seksen yaşını mütecâviz olduğu hâlde irtihâl-i cennât-ı âliyât edip ferdâsı Cuma günü Cami-i Kebîr'de cemm-i gafîr ü cem-i kesîr ile namâzı ba'de'l-edâ cedd-i âlîsi Cenâb-ı Üftâde'nin ayak ucunda vâkî kabirde vedî'a-yı rahmet-i Hudâ kılınmıştır.

Mûmâ ileyh rind ü lâubâlî meşreb, mütevâzi olup ekser-i evkât dergâhında imrâr-ı hayât eder, münzeviyâne bulunur idi. İsmâîl Hakkî Dergâhı'nın ta'lîm-i tarîkat ciheti mûmâ ileyhe ve umûr-ı idâresi de bu fakîre tevcîh olunmakla cemiyetlerde kendileri teşrîf ederler ve leyâlî-i sâirede tarafımızdan âyîn-i Celvetî icrâ olunmak üzere müsâade ve izin vermişler idi.

Cenâb-ı Pîr Üftâde'nin terceme-i hâlini yazarken berây-ı istimdâd söylenen nâçîz medhiyyedir:

*Mürşid-i râh-ı hakîkat Hazret-i Üftâde'dir
Reh-ber-i ehl-i tarîkat Hazret-i Üftâde'dir*

*Menba-ı feyz-i fütûh-ı ma'nevîdir şüphesiz
Nâşir-i envâr-ı vahdet Hazret-i Üftâde'dir*

*Hızr elinden âb-ı hayvân nûş edip buldu ledünn
Vâkıf-ı esrâr-ı Celvet Hazret-i Üftâde'dir*

*Âsitânına onun her kim ki etse ilticâ
Etmeyen mahrûm-ı himmet Hazret-i Üftâde'dir*

*Sâha-i mehdinde tahrîk-i kemmiyyet hâmeye
Bahş eden Şemsî'ye kudret Hazret-i Üftâde'dir*

Dergâh-ı mezkûr ekber-i evlâdı Şeyh Mehmed Efendi'ye der-dest-i tevcîh iken 6 Zilhicce sene 332 ve 13 Teşrin-i evvel sene 330 Pazartesi günü irtihâli vukû bulmuş ve imtihânın Halebî'den olmasına mebnî ferâgat ederek Mehmed Efendi'nin mahdûmu Muhtar Efendi'nin uhdesine muâmele-i tevcîhiyyesi 9 Cumâdelâhire 1333 ve 11 Nisan 1331 târîhinde îfâ edilmiştir. Teâmüli vechile ikinci mahdûmu Hakkî Efendi'ye tevcîhi lâzım gelmiştir.”⁴⁸³

Midillili Siyâhî Bekir Efendi

Midilli adası Vigla Cami imam-hatibi olan hulefâ-yı Mısriyye'den Siyâhî Bekir Efendi hicrî 1331 senesinde vefat etmiştir. Mehmet Şemseddin Efendi'nin *Dildâr-ı Şemsî* adlı eserinde Midilli'deki halîfesi Siyâhî Bekir Efendi'nin terceme-i hâli ve Siyâhî Bekir Efendi ile ilgili hâtıraları şöyle kaydedilmiştir:

“Ferdâsı Salı günü intisâp arzusunda bulunan salîfû'z-zikr Bekir ve Galib Efendilerle Kemal Efendi dördümüz Şerifniam Ebu'l-Hasan Hazretleri'nin türbesine çıktık. Şehre hâkim bir noktadır, etrafı kabristan olmuş. Orada Bekir Efendi'ye biat verdim, telkin ettim.”⁴⁸⁴

“Bu gece Bekir Efendi'ye Sarı Baba'da hilafet verdim Bursa'dan bir tâc götürmüştüm, ilbas-ı tac u hırka ederek posta da çektim. Yirmi beş kadar ihvanımız mevcuttu, hoş muhabbetler oldu. Cuma günü Çarşı Cami'nde hutbe okudum, çok kimseler memnun olmuşlar.”⁴⁸⁵

“Akşam ezanda Şeyh Bekir Efendi dâvet etmişti, oraya gittik. ba'dehû Camiye gelindi. ba'de'z-zikr beşe kadar oturduk.”⁴⁸⁶

“Salı günü Vikla'ya geldim, hava yağıyordu fakat sonra açıldı. Akşama ihvân toplandı. Bekir Efendi'ye beşinci ismi telkîn ettim, ba'dehû Gâlib Efendi'nin hânesine geldik.”⁴⁸⁷

“Gece de Arif Efendi'ye ve Mevlânâ'ya ikinci ismi telkîn eyledik. Mukâbelemiz şevkli idi, bir hayli züvvâr olduğu gibi ihvânımız da kırkı geçmişti. Hamdülillah. Himmet-i erenler ve lütf-i Hak'la hoş muhabbetler oluyor, hele Bekir Efendi'nin, Gâlib Efendi'nin aşikâne sayhaları Camiyi çınlatıyor. Pazartesi günü akşam üzeri Vikla'ya indim hava güzel, deniz de pek latîf idi. Akşam mevlûd okundu.”⁴⁸⁸

“Pazar günü Vikla'da tarafımızdan bi'l-vekâle Bekir Efendi tarafından arakiyye tebkir ile dersleri verilen bazı kimseler râbitalarını tecdîd için mürâca'at ettiklerinden Düyûn-ı Umûmiyye ketebesinden Râsim Efendi, Liman reisinin

⁴⁸³ Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Yâdigâr-ı Şemsî*, ss. 41-45

⁴⁸⁴ Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Dildâr-ı Şemsî, Niyâzi Mısri'nin İzinde Bir Ömür Seyahat*, nşr: Mustafa Kara-Yusuf Kabakçı, İstanbul: Dergâh Yay., 2010, s. 93.

⁴⁸⁵ Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Dildâr-ı Şemsî*, s. 105.

⁴⁸⁶ Mehmed Şemseddin Ulusoy, a.g.e., s. 127.

⁴⁸⁷ Mehmed Şemseddin Ulusoy, a.g.e., s. 142.

⁴⁸⁸ Mehmed Şemseddin Ulusoy, a.g.e., s. 209; Eserin yazma nüshasında Vaykala Cami olarak latinize edilen cami Vikla olarak tashih edilmiştir.

mahdûmu Süleyman Bey, Udî İbrahim Efendi, Kahveci Hüseyin Aga, Demirci Ahmed ustaya ayrıca dersleri verildiği gibi Cemal ve Topuz Hüseyin'e de biraz ders verildi. Akşam mukabelemiz cemiyetli idi, ba'de'z-zikr hânemize geldik."⁴⁸⁹

"Çarşamba günü Vikla Camii'nin mütevellîsi Kuyumcu Ömer Efendi davet etmişti oraya gittik, hâkim efendi ve sâir vücûh-ı belde orada idi, ba'de's-salati'l-ışâ' mevlûd okundu, hâkim efendi malumâtli bir zat, gittikçe açılıyor, Manisalı Asım Molla diyorlar, Tarîk-i Mevlevî'ye mensup imiş. Gece avdette biraz Gâlib Efendi'ye uğradık bizim Halife Bekir Efendi köylerde idi, bu gece rüyada gördüm, ertesi günü geldi. Perşembe günü Bekir Efendi geldi görüştük sonra Vikla'ya gittik."⁴⁹⁰

"Bugün Arif Efendi'ye davetli idik. ba'de't-taâm Vikla'ya geldik. Gece cemiyetli idi; telgraf müdürü, muhâsebe muhbiri ve sâir züvvâr da epeyce idi, ba'de'z-zikr müezzîn Rızâ Efendi'nin yeğeni Hasan Efendi'ye arakiyye tebkir ettik, Bekir Efendi'ye de beşinci ismi telkîn eyledim. Cuma günü Çarşı Camii'nde hutbe okudum, ba'dehû Varya civarında Pigoli Karyesi'nde vergi kalemi ketebesinden Hasan Efendi'nin köşküne gittik."⁴⁹¹

"Perşembe günü Derviş İbrahim'in haremi Hatice Hanım'a ders verdik, Bekir Efendi ile ihvân beyninde biraz dedi-kodu olmuş, Bekir Efendi sert tabiatlı bir zat, halbuki idare-i umûr edenler biraz hazımlı olmalı, Meselâ cüz'î bir kusur için dergâhtan tarda kalkıyormuş, hâsılı bu ihtilafâtan canım sıkıldı, lehinde bulunanlar bir türlü, aleyhindeki bir türlü söyler, müteessif oldum. Varya'ya doğru gidip geç vakit avdet ettim. Vikla'ya gitmedim, Kâdirî Tekkesi'ni açtık, o gece orada kıyam, kuûd zikirleri icra ettik, Şeyh Efendi tekkeyi bizimkilere veriyor, ihvânın her biri mükedder, haberleri olmayanlar kimi Şerif Hazretleri'ne çıkmış, kimi Sarı Baba'ya gitmiş, nihayet Kadirî Tekkesi'nde buldular. Bekir Efendi ise ertesi günü ağlayarak geldi, "bu sözlerin çoğu iftirâdır, ben böyle demedim" gibi sözlerle özür diledi, bir daha bu gibi dedi-kodulara sebebiyet vermeyeceğini te'min etti. Cuma günü namazdan sonra Varya'ya gidip araba ile Vikla'ya avdet ettik. Herkes toplanmış bir sürûr ile hoş hal oldu, çünkü Vikla Cami cemaat azlığından mesdûd gibidir, zikir münâsebetiyle cemaati çoğaldı bunun için gerek evlâd-ı vâkıf ve gerek mütevellîsi ve sâir komşular mahall-i zikrin Kadirî Tekkesi'ne nakline pek mahzûn olmuşlardı. Bekir Efendi alimdir, imamdır, hatiptir, vâizdir, ihvândan onun yerini tutacak yok gibidir, Kemâl Efendi, Gâlib Efendi gençtir, olsa da meşihat makâmını dolduramaz, eltâf-ı Hak gibi olmuş dedim. Ben Bursa gibi yerden mahza ihvânın arzusu ve ittihad ve ittifâkı için rahatımı terk edip geliyorum, eğer siz böyle aranızda nifak, şikak husûle getirirseniz ben bir daha gelmem. Öyle oldu, bir daha gidemedim, ihvânın bazıları adaklar adamış; kimi yalın ayak Şerif Hazretleri'ni ziyarete gitme, kimi mum adamış, kimi lebs. Her neyse bu kadar bir gûşmâl ile hüsn-i hal hasıl oldu. Bu gece neşeli muhabbet oldu, ihvâna biat verildiği zaman erkan üzere yalnız dört kapı selâmı icra olunuyordu fakat artık epeyce alıştıklarından Gâlib Efendi'ye tamam-ı usûlü ta'rif ettim. Ancak mahfel teşkilinde sağdaki zakir na't-ı şerif okuduğu gibi soldaki na't-ı Pîr okurdu."⁴⁹²

"Bi-minneti ve keremi Teâla iş bu Dildâr-ı Şemsî nam eser-i nâçiz Şa'ban yirmi tarihinde başlanmış 2 Zilkâde sene 1347 Cuma günü hitâma ermiştir. Ancak

⁴⁸⁹ Mehmed Şemseddin Ulusoy, a.g.e., s. 213.

⁴⁹⁰ Mehmed Şemseddin Ulusoy, a.g.e., s. 215.

⁴⁹¹ Mehmed Şemseddin Ulusoy, a.g.e., s. 216.

⁴⁹² Mehmed Şemseddin Ulusoy, a.g.e., ss. 217-218.

araya Ramazan-ı Şerif ile rahatsızlığım girdiğinden bazı günler yazılamadı. Ancak hâtırına bir vâride oldu. Bu seyahatnâmedir. Görüştüğüm zevâtın bir kısmının ismi bi'l-münâsebe yazıldı. Balkan Harbi'nden sonra Selânik, Adalar Yunan'ın kırılması eline geçti. Derneğimiz dağıldı, ihvânımızın her biri bir köşede kaldı. Halifemiz Siyâhî Bekir Efendi'ye Midilli'de hakaret etmişler, o da karşıya Ayazmend'e geçmiş, aslı oralıdır. Kurban Bayramı günü va'az etmiş, cemâatle helallesmiş, hânesine gitmiş, vefat etmiş."⁴⁹³

"Midilli'de Siyâhî Bekir Efendi'nin intisâbı 10 Cemâziye'l-evvel sene 1316, hilâfeti 10 Cemâziye'l-âhir sene 1317 verilmiştir."⁴⁹⁴

Mehmed Na'îm Efendi

Tarîk-i Gülşenî'den Mehmed Na'îm Efendi hicrî 1334 senesinde Bursa'da vefat etmiştir. *Bahâr-ı Şemsî*'de Mehmed Na'îm Efendi'nin hayatına dair şu bilgiler bulunmaktadır:

"Mûmâileyh Ergiri sancağının Libohova kasabasında 1258 târihinde Zeynel Paşa sülâlesinden Ali, nâm-ı diğeri Alişâh Bey'in sulbünden zuhûr-yâfte-i âlem-i şühûd olup, makeddemât-ı ulûmu memleketinde tahsîl ve berâ-yı tahsîl İstanbul'a vürûd etmiş. Gürcü Sabit ve Şevket ve Abdülkerim Efendiler'den ikmâle gayret etmekte iken 1281 senesi İstanbul Bâb Mahkemesi'ne kâtib ve bilâhare Varna, Viglin (?) Gelibolu, Antalya mahkemeleri başkitâbetine tayîn olunmuş. 1289'da Bosna vilayetinin Gaçka kazâsı niyâbetine ve 1293'te terfîen Girid'in İsfakiye kazâsı niyâbetine, 1297'de İştib, 1299'da Kalkandelen Pırlepe, 1306 Güveyli (?), 1308'de Lonya, 1311'de Margiliç 1314'te Resmo, 1320'de Lâzistan, 1322'de Gerenbe niyâbetlerine tayîn olunup, 1327'de sinî hadd-i nizâmîsini geçtiğinden kadro hârici bırakılarak tekâude sevk edilmiştir.

Mûmâileyh ahîren Bursa'ya gelerek ihtiyâr-ı ikâmet etmekte ve dâmâdı Doktor Süleyman Bey vesîle olmakla gelmiş. Sinî yetmiş beş râddelerinde iken 13 Muharrem 1334 [144] 9 Teşrinisânî 1331 târihinde (âzim-i) dâr-ı naîm ve Pınarbaşı Kabristânı'nda vedâ-i rahmet-i Rabb-i rahîm olmuştur.

Mûmâileyh sırasıyla terfî-i merâtib-i ilmiyye ederek, 5 Muharrem 1319'da Bursa'da Lâmiî Hamdullah Efendi Medresesi bâ-İbtidâ-yı dâhil uhdesine tevcîh ve 21 Receb 1323'te Mûsıla-i sahna terfî edilmiştir. Tarîkat-i sûfiyyeye meyli olmakla Tarîk-i Gülşeniyye'den Şeyh Osman Nuri ve Mahmud ve Hazret-i Sezâî Dergâhı şeyhi Şerefüddin Efendilere intisâb etmiş, âbid ü zâhid, âşık-ı billâh, mazhar-ı 'tahallakû bi-ahlâkillâh' bir zat-ı dilâgâh olup, kemâl-i hulûsla zikr-i Perverdigâr esnâsında ağlar ve ekser cuma günleri Dergâh-ı Hazret-i Mısrî'de kemâl-i şevkle âh u zâr ederdi."⁴⁹⁵

⁴⁹³ Mehmed Şemseddin Ulusoy, a.g.e., ss. 332.

⁴⁹⁴ Mehmed Şemseddin Ulusoy, a.g.e., ss. 361.

⁴⁹⁵ Mehmed Şemseddin Ulusoy, a.g.e., ss. 143-144

Hammâmî İsmâ'îl Rûşenî Efendi

Hulefâ-i Uşşâkiyye'den "Nakîbler" diye meşhur İsmâ'îl Rûşenî Efendi hicrî 1334 senesinde Bursa'da vefat etmiştir. Bahâr-ı Şemsî'de İsmâ'îl Rûşenî Efendi'nin hayatına dair şu bilgilere yer verilmiştir:

"Küffizâde denmekle marûftur. Nakîbü'l-Eşrâf Ahmed Münîb Efendi'nin birâderzâdesi olup nakîbler nâmıyla meşhûr, Mahkeme Başkâtibi Celal Efendi'nin mahdûmudur. İbtidâ Tarîk-i ilme sülûk ederek hayli mesâfe katetmiş iken, tarîk-i sûfiyyeye meyletmekle sâlifü't-terceme Destereci Ahmed Hamdi Efendi'ye intisâb etmiş. Bu sıralarda meslek-i celîl-i askeriyeye dehâletle 1293 senesi (1877) muhârebesinin mebâdîsi olan Karadağ-Hersek harblerinde bulunmuş ve bu meslekte terakkî ederek yüzbaşı rütbesi ihrâz etmiş iken ba'de'l-harb memleketine avdet eylemiş. Bu esnâda sülûk-itarîkate devâm ve temîn-i mâîşet için kaplıcaları isticâr edip bilâhare Çakır Ağa Hamâmî'nda hisse-dâr olmakla oraya nakletmiş. İkmâl-i sülûk etmekle ahz-ı hilâfet ve şeyhinin vasiyeti üzere diğerk müridânı teslike muvâzabet eylemiştir.

20 Safer 1324 ve 15 Kânûnıevvel 1331 (1906) târîhinde salı günü saat dokuzda irtihâl-i dâr-ı bekâ etmekle, ferdâsı çarşamba günü Cami-i Kebîr'de namâzı ba'de'l-edâ Seyyid Usûl Tekkesi'nde vedâ-i rahmet-i Hudâ edilmiştir. Mûmâileyh halîm selîm, neş'esinde tevhîd gâlib olmakla nikbîn ve dâimâ sohbeti muhabbetullah ve sülûk-i ehl-i temkîn idi. Birçok fukarâ kendisine mürâcaat eder, mümkün olduğu kadar onları tatyîb ve celb-ikulûba gayret ederdi. Uzaktan karâbetimiz olduğu gibi tarîkaten de hem-meslek bulunduğumuzdan ara sıra ülfet eder, birbirimizi tesliye ederdik. Vefatından bir hafta evvel hamâmda sohbet ettiğimizde kendisinin râhatsızlığından bahsetmişti. Hânesine avdetle bir daha dışarı çıkmamış idi. İrtihâlini eniştesi İsmail Efendi akşamüzeri ihbâr etti. Müteessir oldum. Seyyid Usûl Şeyhi Abdi Efendi gelerek, 'Dün kendisini ziyâret ettiğimde gözleri kapalı olduğu hâlde Yâ Hak ism-i şerîfine devâm ediyordu' dedi. Tuhaş tesâdüftür ki târîhin son beyti de ism-i Hak ile zuhûr etmiştir. Filhakîka mûmâileyh ehl-i hâl, hoşmakâl, muhibb-i ehlullah bir şeyh-i dilâgâh idi.

*Küçük birâderi Mustafa Efendi mahkeme kâtibi olup birâderiyle beraber o da istihlâf etmişti. Hicâz'a azîmet ve orada bekâya rihlet etmiştir. Mûmâileyh de birâderine şebîh idi."*⁴⁹⁶

Hacı Âgâh Efendi

Misbâr-ı Şemsî'de yer alan en uzun târîh manzûmesi Hacı Âgâh Efendi'ye ait olup Âgâh Efendi'nin hüsn-i hulkini metheden ifadelerin çokluğu dikkati çekmektedir. Öyle ki Şemseddin Efendi tarih manzumesinin başında "söylenilen tarih terceme-i hâlî gibidir, ifrât ve tefrît yoktur" izahını yapma gereği duymuştur. Bu methediş şüphesiz Mehmed Şemseddin Efendi'nin bu zata duyduğu muhabbetin de bir delilidir. Yâdigâr-ı Şemsî'nin Emîniye Dergâhı faslında Hacı Âgâh Efendi'nin hayatına dair şu bilgiler bulunmaktadır:

⁴⁹⁶ Mehmed Şemseddin Ulusoy, a.g.e., ss. 11-12.

“Mûmâ ileyh hasâil-i hamîde ve mehâsin-i adîde ile şöhet-şi’âr belki zühd ü takvâ ve fukarâperverliğiyle Rabia-i Sâniye itlâkına sezâvâr ve 14 Safer sene 1301 târihinde âzim-i dâri’l-karar olan vâlîde-i muhteremelerinin tahsîl-i rızâsına fevka’l-gaye mücidd ü sa’y ve hayr duâsına mazhariyyetle birâder-i âlîlerinden sonra dergâh-ı şerîfte postnişin ve icrâ-yı âyîn-i bi-hîn ve âyende-revendeye itâm ikrâm ile berâber cedd-i emcedlerinin âdet-i seniyyeleri vech ile muhtâcsı muâvenet olanlara her vechile zahîr muîn olarak kulûb-ı fukarâyı meserretle meşhûn ve herkese hâline göre iltifâtla memnûn eylemektelerdir.

Cenâb-ı Hak pek çok zamân ömr ü âfiyet ihsân ile makâm-ı âlîlerinde hizmet-i evliyâu’llâh ile şeref-yâb ve ahlâk-ı fâzile-i âlî-cenâbânelerinden müstefîd olan muhtâcîni kâm-yâb buyursun.

Müşârûn ileyhin evsâfını hâvî zîrde derc ettiğim târih kendisini bilenlerce de müsellemler olduğu halde ifrât ve tefrîttan hâli muvâfık-ı hakikat olduğu şüphesizdir. Kendileri 83 sene mu’ammer olmuş, pâk nezih ‘simâhum fi vücuhihim’ muktezâsınca sîmâsında âsâr-ı siyâdet rûnümâ, etvârında Efendilik hüveydâ idi. Hastalıktan korkar, kimseye bâr olmak istemez, hattâ vasiyyetinde bir meblağ mukâbilinde na’sını nakl etmelerini ve Hazret-i Emîr’e kadar belki kimse bulmaz diye beyân etmiş idi. Halbûki cemm-i gafîr ile cenâzesi ihtifâlât-ı lâyika kaldırılmış, baş üstünde götürülmüştür. Aleyhinde kimseden bir söz işitmedim. Herkes senâsında bulunur idi. Arzusu vechile beş on gün zarfında teslîm-i emânet ederek kimseye bâr olmaksızın irtihâl-i dâr-ı na’im etmiştir.

Mûmâ ileyh vasatü’l-kâme, münevverü’l-vech, herkese hürmetkâr, nazîf u pâk, hayrhâh bir şeyh-i dil-âgâh idi. Merd-i mücerred olup halefî olmadığından birâderi Bahâeddîn Efendi’nin ortanca mahdûmu Reşâd Efendizâde Raûf Bey uhdesine cihet-i meşihat 1 Muharrem sene 1335 ve 16 Teşrîn-i evvel sene 1332 târihinde tevcîh olunmuştur.”⁴⁹⁷

Hüseyin Kenzî Dede

Hulefâ-yı Uşşâkiyye’den Hüseyin Kenzî Dede hicrî 1332 senesinde Bursa’da vefat etmiştir. Bahâr-ı Şemsî’de Hüseyin Kenzî Dede’nin hayatı şöyle kaydedilmiştir:

“Mûmâileyh Hudâvendigâr mahallesinde tevellüd edip ibtidâ-yı hâlde kasâb esnâfından iken terk-i sanat ve tarîk-i sûfiyyeye meyl-i muhabbet etmiş. Sâlifü’t-terceme Destereci Ahmed Hamdi Efendi’ye intisâb ve ikmâl-i seyr ü sülûk ederek izn ü icâzet almış ve Çekirge’deki hânesinde cumartesi geceleri âyîn-i Uşşâkiyye’yi icrâ etmekte iken Çekirge’nin fevkinde mutasarrıf olduğu arâzînin bir kısmı zaviye ve bir kısmını taâmiye olmak üzere vakfettiği, muâmele-i kânûniyesi ikmâl edilmek üzere iken vefatı vuku bulmuştur. Kable’l-vefat isbât-i vücûd ettiğine şahid olduğumdan buraya dercini muvâfık buldum. Şöyle ki:

19 Cemâziyelevvel 1332 ve 2 Nisan 1330 târihinde Çarşamba günü pîrdaşı olan Çakır Hamamcısı İsmail Efendi ile görüşmeye gelmiş ise de mûmâileyhin bazı umûru tesviye için dışarıda olduğunu anlayarak hamâmda bulunan hademeye artık vaktinin takarrub ettiğini, hakkını helâl etmesini mûmâileyhe tebliği ihtâr ile avdet eylemiş. Râkımı’s-sutûr-ı pür-kusûrda o gün tesâdüfen hamâmda bulunmuş ve berâ-yı istihâmâm içeride olup çıktuktan sonra mûmâileyh İsmail Efendi dedi ki, “Bizim Kenzî Dede böyle haber bırakmış, bende haber gönderdim. Gideceği yeri

⁴⁹⁷ Mehmed Şemseddin Ulusoy, Yâdigâr-ı Şemsî, s. 152.

bilsin de öyle gitsin diye latîfe ettim” demişti. Hâlbuki Kenzî Dede Çekirge’ye avdetinde bazı bakkâl ve kahveci kimselere borcunu vererek artık âzim-i bekâ olacağını îmâ ederek cümlesiyle helâlleşmiş.

Maamâfih âlemde sebük-mağz (cahil) çok. Dede’nin bu hâlini latîfe zannederek, “Artık Dede keramet göstermeğe başladı” gibi sözlerde bulunmuşlar. Hânesinde âilesine sühûlet olmak üzere bir ocak yaparak, mevcûd mangırını da teslîm edip onlarla da vedâ etmiş. Cuma günü öğle zamânında az bir râhatsızlığından bahisle kibleye teveccüh eder ve âlem-i bekâyâ rihlet eyler. Cumartesi günü Mevlidî Süleyman Efendi civarında vedâ-i rahmet-i ilâhiyye kılınmıştır.

Mûmâileyh halîm selîm, esnâ-yı sohbette diğerk hulefâ gibi hafif tekellüm eder. Âdetâ şeyhinin bir nümûnesi olarak fenâfîşşeyh tecellisine mazhar olduğunu görüşenler bilir. Haylice ihvân yetiştirmiş, neşr-i tarîkate bulunmuştur.

6 Cemâziyelâhir 1315 ve 21 Teşrînievvel 1313 (1897) târihinde dergâhımızın semâhânesini tamîr ettirirken kazâen düşerek biraz kolum incinmekle bir ay kadar Çekirge’de banyo edilmişti. O esnâda her gece bize gelirler, sohbet muhabbet ederdik. Âşık-ı billah, muhibb-i evliyâullah bir zat olmakla vefatından müteessir olmuş. Pazar günü yine hamâma gittiğimde İsmail Efendi’den işitmiş idim. Bizim Kenzî Dede geçen gün söylüyordum ya beni bulamamış, selâm bırakmış. Cuma günü vefat etmiş. Dün defnettik, dedi. Fakîr de Kenzî Dede’nin kim olduğunu bilmezdim. Bu zat olduğunu anlayınca haber vermediklerine müteessif olmuşum.”⁴⁹⁸

Tâhir Efendi-zâde ‘Avnullah Efendi

‘Avnullah Efendi Emir Sultan Şeyhi Tahir Efendi’nin oğludur. Kendisi de Emir Sultan Hazretlerinin türbedârı iken 1325 yılında Bursa’da vefat etmiş ve mekâbir-i hulefâyâ defnedilmiştir.

Peştemalcı Hacı Muhammed Dede

Tarîk-i Uşşâkiyye’den olan peştemalcı Hacı Muhammed Dede hicrî 1331 senesinde Bursa’da vefat etmiştir. *Bahâr-ı Şemsî*’de yer alan terceme-i hâli şöyledir:

“Mûmâileyh Bursa’nın Abdal mahallesinde tevellüd edip temîn-i maîşet için havlucu sanatıyla meşgûl olurdu. Vazîfe-i askerîyesini îfâ esnâsında 1269 Rusya Muhârebese’nde çavuşluk rütbesini ihrâz etmiş. Ba’de’l-muhârebe avdet ederek Kara Abdurrezzak mahallesinde Âşık Yunus Tekkesi Şeyhi Tarîk-i Sadiyye’den Teyfik Efendi’ye intisâb etmiş ise de, bilâhare sâlifü’t-terceme Destereci Şeyh Ahmed Hamdi Efendi’ye 1290 târihinde tecdîd-i nisbetle tekâmîl-i esmâ ve ahz-ı izn ü icâzet etmiş. Elmalık mahallesindeki hânesinde çarşamba geceleri âyîn-i Uşşâkî icrâ ve birçok sâlikân ve tâlibânı irşâd ile vazîfe-i meşihatı îfâ ederdi. Bazı esbâb dolayısıyla ihtiyârlığı da munzam olarak terke mecbûr olmuş. Ekser evkât Cami-i Kebîr’de edâ-yı salât eder ve münzeviyâne imrâr-ı hayât eylerdi. 21 Şevvâl 1331/10 Eylül 1329 (1913) târihinde 90 yaşlarında olduğu hâlde

⁴⁹⁸ Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Bahâr-ı Şemsî*, ss. 24-25.

vefat edip Deveciler'de garb cihetindeki yola karîb mahalle defîn ve duâ-yı züvvâra karîn olmuştur.

Mûmâileyh diğêr hulefâ-yı Uşşâkıyye gibi halîm selîm, leyyinü'l-kelâm, âbid ü zâhid bir şeyh-i mücâhid idi. Uzunca boylu, vasatu'l-lihye, zaîfü'l-bünye idi.

Garîbe:

Haremiyle ilk zevc ü zevce olup hüsn-i muâşeretle vakit geçirdiklerinden maraz-ı mevtinde zevcesi pek müteessir olur, "İstersen seni de yarın akşam yanıma alayım" der ve muâhede ederler. Hakîkaten yirmi dört sâat sonra haremi Pembe Hanım da vefat eder. İttisâlinde bir kabir açarlar. Defnederken zevcinin kabri tarafından bir taş düşer, aralarına pencere gibi açılır. Hâzır cemâat hayret ederler."⁴⁹⁹

Said Efendi

Hulefâ-i Rifâiyye'den Said Efendi hicrî 1336 senesinde Bursa'da vefat etmiştir.

Bahâr-ı Şemsî'de yer alan terceme-i hâli şöyledir:

"Mûmâileyh Üsküp'te sâha-i vücûda vaz '-ı kadem, beyne'l-akrân fazl u kemâliyle temeyyüz etmiş ve meşâyih-ı Rifâiyye'den Mehmed Efendi'den ikmâl-i sülûk ile ahz-ı icâzet ve Balkan Muhârebese dolayısıyla Bursa'ya hicret eylemiştir. Sinni yetmiş mütecâviz bir şeyh-i fâzıl olup, ekser ihyâ günleri Dergâh-ı Mısrî'ye gelir, usûlde bulunurdu. Mübtelâ olduğu hastalıktan kurtulamayarak 21 Cemâziyelevvel 1336 ve 3 Nisan 1334 (1918) târîhinde Çarşamba günü İrci'î emrine lebbeyken-i icâbet ve âzim-i âhiret, Hazret-i Emîr civarındaki kabristânda vedâ-i rahmet olmuştur."⁵⁰⁰

Necmüddin Efendi-zâde Neş'et Efendi

Meşâyihdan Safiyyüddin Efendi-zâde Necmüddin Efendinin oğlu olan Neş'et Efendi hicrî 1336 senesinde Bursa'da vefat etmiştir. Terceme-i hâli *Yâdigâr-ı Şemsî*'nin Numâniyye Dergâhı faslında şöyle yer almaktadır:

"Mûmâ ileyh Neşet Efendi sâlifü't-terceme Necmeddîn Efendi'nin sulbünden 25 Kânûn-ı sâni 1264 târîhinde âlem-i vücûda vaz-ı kadem ve mümkin mertebe tahsîl-i ilme sa'y u gayret etmiş ve Duyûn-ı Umûmiyye'de mancınık ve imâlât kitâbetinde istihdâm olunmuş ve bilâhire tekâ'üdi icrâ edilmişti. Kendi hânesinde evkât-güzâr iken müb-telâ olduğu hastalıktan rehâ-yâb olamayarak 19 Receb 1336/1 Mayıs 1334 târîhinde Çarşamba günü "İrci'î" emr-i celîline lebbeyken-i icâbet olup cenâzesi ihtifâlât ile hânesinden Cami-i Kebîr'e getirilmiş. Namâz-ı cenâze edâsından sonra Numâniyye Dergâh-ı Şerîfi'nde cediti Ârif Efendi kabrinde vedî'a-yı râhmet-i ilâhiyye kılınmıştır.

Mûmâ ileyh halûk, halîm, mütevâzi, nezâketle marûf bir zat-ı meâlî-sifat idi."⁵⁰¹

⁴⁹⁹ Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Bahâr-ı Şemsî*, ss. 23-24.

⁵⁰⁰ Mehmed Şemseddin Ulusoy, a.g.e., s. 39.

⁵⁰¹ Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Yâdigâr-ı Şemsî*, s. 614.

Muhallebici-zâde Hacı Râmiz Efendi

Kütahya'da Arap Dede Tekye'si şeyhi Muhallebicizâde Hacı Râmiz Efendi hicrî 1336 senesinde vefat etmiştir. *Bahâr-ı Şemsî*'de yer alan terceme-i hâli şöyledir:

“3 Rebûlâhir 1274 târîhinde Bursa'nın Bezîrî (Vezîrî) mahallesinde Mahkeme-i Şer'îyye Kısmet Kalemi kâtiblerinden Muhallebicizâde Hacı İsmail Efendi sulbünden âlem-i vücûda gelmiş ve tahsîl-i ibtidâsini ikmâlden sonra bir müddet sahâfhânedede ticâretle iştigâl etmiş ve güzel sadâya mâlik olmakla hânelerine civar olan bir kapıda Sadî Dergâhı'na devâmla ceddîm Şeyh Haydar Efendi'ye intisâb eylemiş. Onun irtihâliyle mahdûmu Şeyh Nureddin Efendi'den usûl-i mûsikî temeşşuk etmiş, şuşul ve ilâhiyâtta birçok besteler geçmiş ve serzâkir olmuştu. Vazîfe-i askeriyesini berâ-yı ifâ İstanbul'a gittiğinde Tarîk-i Sadiyye meşâyih-ı kirâmından Etyemez Dergâhı şeyhi Feridüddin Efendi'ye tecdîd-i bîat ve ba'de ikmâl-i esmâ ahz-ı hilâfet eylemiştir.

Tab'an seyâhate mâil, fikren hürriyete mütemâyil olmakla hiçbir vechile kuyûd ve esârete râzî olmamakla, ekser evkât devr-i bilâd ile demgüzâr olmuştur. İki defa Hicaz'a gitmiş. Yemen, Bağdad, Kerbelâ, Necefü'l-eşref'i ziyâret etmiş. Şam, Mısır, Beyrut, Haleb'i görmüş. Cibâ'da Hazret-i Sadeddin'in türbesine yüz sürmüş. Anadolu'nun ekser bilâdını, Rume'linin birçok yerlerini görmüş. Erzâk-ı mukadderesini ol vechile toplamış. Rind, lâubâlî-meşreb tavrı kendisine Bursa'da münâsib bir makâm ettirememiş. Âkîbet Kütahya'da Arab Dede'nin tekkesine tayîn olunarak şehir-i mezkûrda bir müddet ikâmet ve dergâh-ı mezkûrda icrâ-yı âyîn-i tarîkat eylemiş. Harb-i Umûmî esnâsında celb-i erzâk için hiçbir tarafa harekete mecâl olmadığından dûçâr-ı fakr u zarûret olmuş. Muhibb-i evlâd-ı Resûl ve bende-i zevc-i Cenâb-ı Betûl olduğundan, 18 Ramazân 1336 ve 27 Haziran 1337 (1918) târîhinde tâbi-i isr-i Cenâb-ı Murtaza olarak irtihâl-i dâr-ı bekâ eylemiştir. Orada umûmî kabristânda medfûndur.

Mûmâileyh zaîfü'r-rûh, latîfegû olmakla beraber bazı kere görenler gayet müteazzım ve mütekebbir zannederler; ve bazen gayet mütevâzî addeylerlerdi. Bazı tuhaf tuhaf ahvâli el-yevm beyne'l-ihvân yâd olunmaktadır. Vakalarını terceme-i hâline ilâve edimesini ricâ ederdi. Fakat bittab' buraya yazılamazdı. Fakat Bursa'da vukûa gelen bazı fıkralar ve hikâyeler yazarak Gamhâr-ı Şemsî nâmını verdiğim kitâba ahvâl-i husûsîyesinin bir kısmını yazdım. Sözüünü sakınmaz, kimseden çekinmez, arzûsu olmazsa ne kadar ricâ edilse bir şey okumaz, acîbü'l-ahvâl, mehîbü'l-eşkâl idi. Muhibb-i Ehl-i Beyt-i Resûlullah olduğundan, Bursa'da buldukça Muharrem'de Hadîkatü's-süedâ okur, oşr-i Muharrem'de aşure pişirir, mersiyeler okurdu. Biraz müddet Hindîler Tekkesi'ne vekîl tayîn olunmuş ise de kendisinin tarîkatine taassub derecesinde merbûtiyeti tekkenin usûlü olan Kâdirî erkânını icrâ etmediğinden asîl tarafından başkası tayîn olunarak çıkarılmıştı. Fakîr'e dede yâdigârı diye çok muhabbeti var idi. Kerbelâ'ya gittiğinde her yerden mektûb göndermişti ki el-yevm mahfûzumdur. Necefü'l-eşref'ten gönderdiği mektûbda bir râyiha-i tayyibe hissettim. İki ayda gelmişti. Müddet-i medîde ol bû-yı latîf mektûbdan izâle olmamıştı.”⁵⁰²

⁵⁰² Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Bahâr-ı Şemsî*, ss. 30-31.

Dağıstanlı Hacı Mustafa Efendi

Ulema-yı Benâmdan Dağıstanlı Hacı Mustafa Efendi hicrî 1337 senesinde Bursa'da vefat etmiştir. Terceme-i hâli *Bahâr-ı Şemsî*'de şöyle kayıtlıdır:

“Mûmâileyh Dağıstanın Şirvan vilayetinin Şeki sancağının merkezi olan Tehu kasabasında Hoca Seyyid Kasım Efendizâde Hacı Mehmed Habibullah nâm zatın sulbünden, 1264 senesi Ramazân-ı Şerîf'inin evâsıtında âlem-i vücûda vaz'-ı kadem etmiş, beldesinde Türbeli nâm mektebde tahsile gayretle hıfz-ı Kur'ân-ı Kerîm'e muvaffak olup meşâhîr-i ulemeden Hacı Abdullah Efendi'nin halka-i tadrîsine dehâlet ve ikmâl-i nüsah ederek ahz-ı icâzet eylemiştir. Akrabâsından hekîm-i şehîr Babalı Ömer Efendi'nin dersine de devâmla mûmâileyhten de ikinci bir icâzet almış.

1289 târîhinde tevsî-i malûmât ve meslek-i ilmiyede her vechile tahsîl ve tetebbuât etmek üzere İstanbul'a gelmiş. Fatih medreselerinden birisine kaydolunup sabâh dersini Kavalalı Hüseyin Efendi'nin ve ikinci dersini Hâfız Şakir Efendi'nin halka-i tedrisine devâmla, 1300 târîhinde onlardan da üçüncü ve dördüncü icâzeti almış. İlm-i kırâate olan hevesi ve merâkı münâsebetiyle Hacı Abdülkadir Efendi'den kemâ hiye hakkuhâ tahsîl eyleyerek, 1301 târîhinde Bursa'ya gelmiş ve hemşehrîsi olan sâlifü't-terceme Hacı Tahir Efendi'nin de meclis-i feyzine bir müddet devâmla ondan da teberrüken ahz-ı icâzet eylemiştir. O sırada vukû bulan ruûs (ihtisas) imtihanında birinciliği kazanmış. Cami-i Kebîr'de tadrîse başlamış ve yine bi'l-imtihan Mekteb-i İdâdî-i Mülki, Farisî muallimliğine tayîn olunmuştur. Mekteb-i mezkûrda tekâude sevk olduğu 1327 târîhine kadar Arabî, ulûm-ı dîniye, ahlâk muallimliklerinde bulunarak umûmun hüsn-i teveccühlerini kazanmış. 1330 târîhinde on beş zevâta i'tâ-yı icâzet eylemiştir. İki defa ziyâret-i Beytullâhu'l-harâm ve Ravza-i Mutahhara-i Seyyidü'l-enâm ile müşerref olmuştur. Gençliği zamânında şiire heves etmiş ise de bilâhare onunla iştigâle vakti müsâid olmadığından terk etmiş. Maamâfih fenn-i şiirin gavâmızından talabesine münâsebet geldikçe bahsedermiş. Üstâdı sâbıkuz-zikr Hacı Tahir Efendi'nin kabir taşındaki,

Hayâtı olduğundan âleme ferahbahş mihr-âsâ

Vefatına gurûb-ı şemsî târîh-i mücevherdir

târîhini söylemiştir. Terceme-i hâli Yâdigâr-ı Şemsî nâm eserimizin Hamdiye Dergâhu faslında muharrer olan kudvetü'l-meşâyihü'l-kirâm Dağıstanî Hacı Ahmed Efendi'ye intisâbla tasfiye-i bâtına gayret etmiştir. El-hak tehzîb-i ahlâk bâbında emsâl ve akrânına fâik olmuştur. Hangi meclise varsa aslâ tasaddur etmez, saff-ı niâle (arka sıralara) oturur, pek çok ısrâr ve ibrâm ediliyorsa berâ-yı hâtır gösterilen mahalle otururdu ki Fakîr birkaç defa şahid oldum. Her sene itikâf etmek mutâdları idi. Cami-i Kebîr'de itikâf esnâsında ağyardan birisi elli madenî lira zekât olarak verir ise de, ihtiyâcı olmadığından kendisine câiz olmayıp diğer bir münâsibine verilmesini ihtâr etmiştir ki, elli lirayı fedâ edecek pek az bulunur, zannederim.

Mübtelâ olduğu hastalıktan kurtulamayarak 21 Cemâziyelevvel 1337 ve 22 Şevvâl 1335 (1919) târîhinde Cumartesi günü yetmiş iki yaşında iken vefat etmiştir. Namâzı Cami-i Kebîr'de edâ olunarak cemm-i gafîr ve cem'-i kesîr ile Hazret-i Emîr'de Mekâbir-i Hulefâ'da vedâ-i rahmet-i ilâhiyye kılınmıştır.

Merhûm mûmâileyh, alim ü âmil, mütevâzî, vakûr, halîm, kâmil olup ilm-i Arabî ve dîniyede emsâli nâdir, âbid ü zâhid, fazl u kemâli bâhir bir pîr-i rûşen-

zamîr idi. 29 Şevvâl 1301'de Mahmud Hamevî, 15 Şabân 1306 İbtidâ-yı hâric ile Molla Hüsrev, 25 Cemâziyelevvel 1310'da Hareket-i hâric ile Çendik, 4 Rebûulevvel 1317'de İbtidâ-yı dâhil ile İznik Süleymaniyesi'ne, 5 Cemâziyelâhir 1317'de Hareket-i dâhil ile Hazret-i Emîr, 8 Cemâziyelevvel 1322'de Hamza Bey, Rebûulevvel 1323 İsa Bey, 25 Şevvâl 1331'de Murâd-ı Sâni Medreseleri müderrisliklerine tayîn olunmuştur”⁵⁰³

Şükri Efendi

Kara Abdürrezzak Dergâhı şeyhi Şükri Efendi hicrî 1337 senesinde Bursa'da vefat etmiştir. *Yâdigâr-ı Şemsî*'de geçen terceme-i hâli şöyledir:

“Şükri Efendi 1255 târîhinde tevellüd etmiş ve Emîr Sultân Mektebi muallimi Hacı İsmâil Efendi merhûmdan ibtidâ-yı tahsîli görmüş, gerçi tarîk-ı Sa'diyye'ye nisbeti ve Sa'dilere mahsus hâller kendisinde mazhariyeti var ise de ikmâl-i sülûk ve ahz-ı icâzeti tarîk-ı Uşşâkiyye'den Destereci Ahmed Hamdî Efendi'dendir. 82 sene kadar muammer olmuş ve âhir ömründe birkaç seneler dışarıya çıkmayarak hânesinde münzevî olmuş, bazı ihvânla ara sıra gidilir, tesliye-i hâtırına bezl-i makderet edilir idi.

10 Receb 1337/11 Nisan 1335 târîhinde Perşembe günü akşam ezânında ikmâl-i enfâs-ı ma'dûde-i hayât etmekle Seyyid Usûl Dergâhı'nda vasiyeti mûcibince şeyhinin civarında vedî'a-yı rahmet-i ilâhiyye kılınmıştır.”⁵⁰⁴

Yûnus Dede

Hulefâ-yı Uşşâkiyye'den Yûnus Dede hicrî 1340 senesinde Bursa'da vefat etmiştir. *Bahâr-ı Şemsî*'de yer alan terceme-i hâli şöyledir:

“Mûmâileyh Muradiye mahallesinden olup tâbdih (iplik bükücülük) sanatıyla meşgûl idi. Sâlifü't-terceme Destereci Ahmed Efendi'ye intisâb ve ikmâl-i sülûk ile ahz-ı icâzet etmiştir. Hamâmcı İsmail Efendi'nin vefatından sonra sâlikânı teslik mûmâileyhe havâle edilmişti. Seyyid Usûl Tekkesi'nde Cuma günleri âyîn-i Uşşâkî icrâ ederdi. 10 Şevvâl 1340 ve 7 Haziran 1338 târîhinde Çarşamba günü irtihâl-i dâr-ı bekâ etmekle Seyyid Usûl Dergâhı'nda defîn ve şeyhi Ahmed Efendi'ye karîn olmuştur.

Mûmâileyh ümmî ise de ehl-i hâl, hüsn-i ahlâk ile mevsûf olup “On tane yıkıcı evliyâdan bir yapıcı büvân (çadır direği) daha şâyân-ı hüremettir” sözünü ekseriyâ sarf eder bir sâhib-i kemâl idi.”⁵⁰⁵

Kırşehirli Yusuf Efendi

Reisü'l-müderrisîn Kırşehirli Yusuf Efendi hicrî 1339 senesinde Bursa'da vefat etmiştir. *Bahâr-ı Şemsî*'nin ulema faslında kayıtlı terceme-i hâli şu şekildedir:

⁵⁰³ Mehmed Şemseddin Ulusoy, a.g.e., ss. 97-99.

⁵⁰⁴ Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Yâdigâr-ı Şemsî*, s. 399.

⁵⁰⁵ Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Bahâr-ı Şemsî*, s. 66.

“Mûmâileyh 1258 târihinde Kırşehir’de âlem-i vücûda şerefbaş olmuş. Mebâdî-i ulûm-ı Arabiye ve şer’iyyeyi birâderi Süleyman Efendi’den ba’de’t-tahsîl Kayseri ve Konya’ya azîmet, bir hayli ulemadan tevsî-i malûmâta gayret ve bilâhare İstanbul’a gelerek meşâhîr-i ulemadan Gürcü Emin Efendi’nin dersine mülâzemet ve ikmâl-i nüsah ile ahz-ı icâzet eylemiştir. Lisân- Fârisî’yi ise ulema-i İrânîye’den bir zattan tahsîl edip Bursa’ya gelmiştir.

Allâme-i şehîr Uşşâkî İbrahim Efendi’nin dersine devâm ve ikinci bir icâzetle tahsîl-i merâm etmiş. 1295 târihinde Cami-i Kebîr’de tadrîse mübâşeret ve üç defa i’tâ-yı icâzet etmiştir. Rüşdiye-i Mülkiye muallim muâvinliğinde ve Idâdî ve Sultânîye mekteblerinde Arabî ve Fârisî muallimliklerinde bulunmuştur. Bir müddet de Mevlevîhâne’de mesnevîhân olmuştur. Ramazân-ı Şerîf’te UluCami’de vaaz ve tezkîrde bulunarak halka vazîfe-i dînî ve dünyeviyelerini kemâl-i talâkatle tefhîm eder, umûmun hürmet ve muhabbetini kazanmış, emsâli nâdir, fazl u kemâli bâhir bir ehl-i kemâl idi. Hakk’a takarrubun tezkiye-i nefis ve tasfiyeden başka çâresi olmadığına kâni olmakla, tarîkat-i aliyyeye dehâlet ve meşâhîr-i meşâyih-i kirâmdan Dağıstanî Hacı Ahmed Efendi’ye intisâb ile ahz-ı hilâfet eylemiş ve Orhan Camii’nde her cuma günü fezâil-i zikr-i şerîf hakkında vaaz îrâdiyla Hatm-i Hâcegân’a muvâzabet ederdi.

28 Rebûlevvel 1339 ve 9 Kânûnevvel 1336 târihinde Perşembe günü yetmiş sekiz yaşında olduğu hâlde, Arabî seksen birdir, irtihâl-i âlem-i âhîret eylemiştir. Cami-i Kebîr’de namâzı ba’de’l-edâ birçok ulema ve meşâyih ve talebe ve ahâlîden cemm-i gafîrin eyâdî-i ihtirâmında olarak meşâyih ve dervîşân önde tehlîlhân oldukları hâlde kemâl-i ihtifâl ile Hazret-i Emîr’e götürülmüş, Mekâbir-i Hulefâ’da defîn-i türâb ve vedâ-i rahmet-i Rabbü’l-erbâb olmuştur.

Mûmâileyh alim ve ârif, aşkı zühdüne, irfânî ilmîne gâlib olup mahbûbu’l-kulûb, hafîfü’r-rûh, mütevâzî, halîm, sahî ve kerîm bir zat-ı meâlî-sıfât ve bir pîr-i vâcibü’t-tevkîr idi. Tarîkat-i aliyyeye bidayet-i sülûkünde bazı mutaassibîn tarafından birçok ta’n u teşnîe marûz kalmış ise de her birisini edille-i vâzîha ile iskât etmiş idi. Hâsılı, emsâlini Bursa bir daha görmesi müstahîl, vefatı zâyiât-ı azîmedendir.

Ara sıra görüştüğçe Cenâb-ı Mısırî’ye karşı olan hürmetinden dolayı Fakîr’e çok iltifât ederdi. “Kadr-i zer zer-şinâst, kadr-i gevher gevherî” muktezâsınca büyüklerin kıymetini yine büyükler bilir, derler. Hazret-i Mısırî Efendim için “O, kitâb-ı kebîr-i kâinâttan okur yazar. İsmail Hakkı hazretleri ise kitâb-ı nüvişteden okur yazar.” tabîriyle takdîrhân olur. Mürşid-i âlîsi de Hazret-i Mısırî’ye karşı çok hürmetkâr idi.

Târîhini söylerken “Hocamız” demiştim. Bir türlü târih muvâfık düşmedi. “Şeyhimiz” deyince tamâmen tesadüfî, ittifâkât-ı garîbedendir. Bu târihle Hoca Mustafa Efendi’ye söylediğim târihi mürşidleri Hacı Ahmed Efendi’ye okuduğumda çok memnûn ve müteessir oldular; bir daha böyle zatlar yetişmez, demişlerdi.

Mûmâileyh Yusuf Efendi devr-i medâris ile müntehâ-yı tarîkat-i aliyye olan Yıldırım Müderrisliği’ne irtikâ ile reîsü’l-müderrisîn olmuştur ve Cihânkapısında da a’zâ bulunmuşlardır. Bu zat için ayrıca bir terceme-i hâl yazılrsa çok münâsib olurdu.”⁵⁰⁶

⁵⁰⁶ Mehmed Şemseddin Ulusoy, a.g.e., ss. 120-121.

Ahmed Efendi

Hüsâmüddin Dergâhı şeyhi Ahmed Efendi hicrî 1333 senesinde Bursa'da vefat etmiştir. Terceme-i hâli *Yâdigâr-ı Şemsî*'de şöyle geçmektedir:

“Ahmed Efendi ibtidâ-yı hâlinde Maksem'de Abdülmümin Dergâhı şeyhi tarikat-i Rifâiyye'den Şeyh Fahrülganî Efendi'ye bey'ât bir hayli zamân hizmet ve mertebe-i nikâbına kadar irtikâ etmiş ise de ikmâle muvaffak olamayarak şeyhi vefat etmiştir. el-Yevm doksan ya-şını mütecâviz olup kulakları işitmez. Maamâfih gelen züvvâra hürmet u riayette kusûr etmez. Ümmî ve sâf-dil bir zattır.

Dergâh-ı mezkûr şehrin hâricinde ve fevkında olmakla âyende ve revendeden hâli ancak yaz günleri erbâb-ı tenezzühle mâlidir.

Hüsâmeddîn Dergâhı şeyhi Ahmed Bahâeddîn Efendi 22 Zilkâde sene 1333 ve 20 Eylül sene 331 târîhinde Pazar günü irtihâl-i dâr-ı na'im etmekle dergâh-ı mezkûr hârici kabristanında defîn ve bâninin şeyhi Mehmed Efendi'ye karîn olmuştur.”⁵⁰⁷

Veznedâr Cemil Efendi

Sadî Dergâhı şeyhi Veznedâr Cemil Efendi hicrî 1335 senesinde İstanbul'da vefat etmiş olup kabri İstanbul'dadır. Terceme-i hâli *Yâdigâr-ı Şemsî*'nin Zincirî Ali Efendi Dergâhı faslında şöyle kayıtlıdır:

“Veznedâr Cemîl Efendi'ye gelince, mûmâ ileyh Sakız isyânında esir olarak getirilip Moralı Alî Bey nâm zatın vâsıtasıyla mazhar-ı hidayet olup şerefi İslâm'la müşerref olan ve Râsim tesmiyye kılınan zatın sul-bünden 1261 târîhinde Dersââdet'de tevellüd etmiş ve hâl-i sabâvetinde Enderûn-ı Hümayûn'a konularak bir müddet bulunmuş ise de tahsile muvaffak olamayarak çıkmış.

Tarikat-ı aliyeye meyli olmakla Hâsırîzâdeler'den Şeyh Hasan Efendi'ye intisâbla birâderi Şeyh Muhtâr Efendi'den istihlâf edip Abdüsselâm Dergâhı'nda pîş-kademlikte ve Etyemez'de kendi konağında usûl-i Sa'diyye icrâ etmekte bulunmuştu. Şeyh Nûrî Efendi'nin kasr-ı yedinden aldığı Sa'dî Dergâhı'nı bir müddet vekâletle idâre ettirmiş ve ara sıra Bursa'yagelerek dergâhın tamîr ü termîmine gayret eylemiştir. Aldığı dergâh ile Hacı Nûrî Efendi'nin hâne-i hissesine mukâbil Der-saâdet'de Kabasakal'da nüsfinâ mutasarrıf olduğu mahcuz hâneyi ver-mek veyahud 100 lira i'tâ etmek üzere taahhüd etmiş iken hiçbirisini edâ etmeyerek Nûrî Efendi, mahkemeye mürâcaata mecbûr kalmış.

Hâlbuki mezkûr hânede ikâmetinden dolayı Cemîl Efendi icâr tale-biyle vereceği 100 liraya mahsuba kıyâm etmiş. Kayınpederinin birâderi veznedâr başı olmak ve kendisi mâliye veznedârânından bulunmak ha-sebiyle pek çok zevâtla muârefesi olduğundan Cemîl Efendi iltizâm olunarak hânenin icâr bedeli taahhüd ettiği 100 liraya tekâbül ettirilerek cevâb-ı red verilmesiyle mûmâ ileyh Nûrî Efendi, bu sûretle ikinci bir defa mağdûriyyete dâçâredilmiştir.

Sâhib-i terceme ümmî bir zat ise de matlubına vusûl için her türlü çâreye tevessül eder. Üşenmez, usanmaz gayur olmakla Hacı Nûrî Efendi aleyhinde bulunanları tahkir ve hattâ hânü mânîni bu yolda mah-ve sebep olan zatın da hânesini alarak selefînin sârını almıştır. Mezkûr hâne yukarılarda bi'l-münâsebe

⁵⁰⁷ Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Yâdigâr-ı Şemsî*, s. 208.

söylenilen Defterdâr Mustafa Efendi zamânında dergâhın hîn-i inşâsında alınan süknâdır ki Şeyh Haydar Efendi merhûm tarafından dergâhın ittisâlinde bulunan hânenin sahibiy-le suhûletine mebnî mübâdele edilmiş. Ve bu mübâdele resmen icrâ edilmediğinden süknâ add olunan hâne Haydar Efendi'nin mülkidir diye Şeyh Nûrî Efendi'nin âilesiyle diğer verese tarafından iddiâ olunmakla isbât edilmiş. Dergâh süknâsız kalmış, asıl süknâ ise elden ele geçerek Nûrî Efendi'ye tecâvüzatta bulunan zatın pederi tarafından iştirâ olunmuş. Ve onun vefatıyla bi't-tabî evlâdlarına intikâl etmiş olmakla Şeyh Cemîl Efendi tarafından süknânın vakfiyeti isbât olunarak 20 seneyi mütecâviz uğraştıktan sonra zabta muvaffak olmuş. Sâhib-i hâneyi "el-cezâ'ü min cinsi'l-'amel" muktezâsınca ihrâc etmiş.

Mezkûr hâne pek harâb olmakla Dersaâdet'de makâmât-ı âliyyeye mürâcaatla hayr u hasenatı hisâba gelmez, ile'lebed ifâ-yı nâm eden Firdevs-âşiyân Abdülmecîd Hân Hazretlerinin âsâr-ı hayriyyesinden olduğundan bahs ile 50.000 kuruş evvelce ve keşf-i sâni mücebince 20.000 ve üçüncü defa da 10.000 kuruşla cem'an 80.000 kuruş sarfıyla Evkâf Nezâreti cânibinde inşâ olunmak üzere irâdesini istihsâl etmiş. Müceddeden mükemmel sûrette inşâsına muvaffak olmuş ve Receb 1322 târîhli Bursa Mahkeme-i Şer'iyyesi'nden aldığı i'lâmını Zilkâde 1323 târîhinde Makâm-ı fetvâdan tasdik ettirmekle dergâhın süknâsını ba'demâ müdâhaleden kurtarmış ve dergâhın ittisâlinde olan hânenin Nûrî Efendi'ye isâbet eden hissesini de 21 Şabân 1321 târîhli Şehr-i Emîn Efendizâde Reşâd Efendi'nin mühriyle memhûr bir kat'a i'lâm-ı şer'î mücebince dergâha vakf eylemiştir.

18 Teşrînisânî 1318 târîhli Bursa gazetesinde tafsîl olunduğu üzere mûmâ ileyh kendi tarafından dergâh-ı şerîfi tamîr ettirdiği gibi Zincîrî Alî Efendi'ye de bir türbe inşâ ettirmiş. Ol vâkt Bursa hâkimi olup âhiren Evkâf-ı Hümayûn Nezâret-i Celîlesi'nde müsteşâr bulunduğu 1329 târîhinde vefat eden Mekkî Bey şu târihi söylemekle dergâhın cümle kapısı üzerine ta'lik olunmuşur:

Âl-i Sa'dî'den olan bânî-i dergâh-ı şerîf
Vaz-ı âyîn-i esâs etmişti tekbîri

Kuvve-i kudsiyyesi velvele-sâz-ı âfâk
Ni'met-i feyzinin olmuştı cihân dilîri

Devr-i eyyâm harâb itmiş o dâru'l-feyzi
Nakş olup levha-i dilde suver-i tamîri

Kıldı ihyâsına gayret yeniden şeyhini Cemîl
Şâd edip himmet eyle rûh-ı cenâb-ı pîri

Mekkîya târîh-i cevherle olundu tezyîn
Hazret-i dergah-i zîbâ-yı Alî Zincîrî
1319

İşbu târihte Zincîrî Alî Efendi, Âl-i Sa'dî'den denilmiş ise de yanlış-tır. Âl-i Sa'dî'den olan Şeyh Mustafa Efendi'dir.

Dergâhın ittisâlindeki vakf edilen hâneye de yine mûmâ ileyh şu târihi söylemiştir:

Yine gösterdi kerâmâtın Alî Zincîrî
Yine bir râbitâ saldı dil-i dervîşâna

*Postnişini ne güzel hâne yapıp vakf etti
Yâdigâr olmak için silsile-i ihvâna*

*Bunda her dem okunur ism ü celâl ü tevhîd
Tâlib-i feyz isen âşık hâzır ol devrâna*

*Karaca çıkmaz yüzü Allâh diye feryâd edenin
Erişir gulgûlesi bâr-geh-i Yezdâna*

*Eyleyem mucem târîh ile Mekkî tebrîk
Şeyh Cemîl eyledi ihyâ yeni bir kâşâne
1325*

*Türbe-i şerîf için de şu târîhi söylemişlerdir:
Âl-i Sa'dî'den Cenâb-ı Şeyh Alî Zincîrî'dir
Bu makâm-ı pâkde ya hû defîn-i hakde olan*

*Şeyh Cemîl'in himmeti yâptı bu âlî türbeyi
Hânümân-ı âşık-ı miskîne dönmüştü heman*

*Tâlib-i ehl-i dilde olduemr-i inşa cilveger
İşte âsâr-ı keramet bunda olduyan*

*Rabt-ı kalb et, hâlcegâh-ı pîre gel tazîm eyle
Vâsıl-ı dergâh-ı Bârî'dir cenâb-ı âşıkân*

*Mekkîya târîh yazdım hâme-i takdîsi ile
Dâimolsun yapıdı alâ türbeyi şâh-ı cihân
1319*

*Hacı Nûrî Efendi âilesine âid olan cihet münhedim olarak arsa kal-mış,
“yıkanın evi olmaz” darb-ı meseli bunda da zuhûra gelmiştir.*

*Şeyh-i mûmâ ileyh ümmî ise de tarîkatın usûl ü erkânını icrâya sa'î ve
ehlu'llâh nâmına gerçi hubb-ı câh u hubb-ı riyâsetten hâlî değilse de cehâlet ve
hod-bînliğiyle berâber tarîkatın âdâb u erkânına dikkati ve-dergâhının tezyîn ü
imârına gayreti de inkâr olunamaz. Zincîrî Alî Efen-di'ye inşâ ettirdiği türbede
kendisine mahsûs bir sanduka vaz etmiş, di-ğer zevât türbenin hâricinde bâ-husûs
tarîk-ı Sa'diyye'yi Bursa'da neşr eden ve usûl u âyîn-i Sa'diyye'yi o dergâhda
ibtidâ icrâ eden Şeyh Mus-tafa Efendi Hazretleri türbe kapısının eşiğinde kalmıştır.*

*Her şeyde mukaddim, sıkılmaz, çekinmez. Hükûmette her yere girer çıkar.
El takdığı şeyi yakalar. Kudemâvari etvârı sever. Veznedârlık münâsebetiyle
Dersââdet'de kibârlarla görüştüğünden onları taklîde çalı-şır. Hâsılı, hayra da
şerre de yorar ashâb-ı cerbezeden olup iktizâ-yı meşreb ü ahlâkı olmak üzere
aleyhinde bulunanlar sevenlerden ziyadedir. Maamâfih selefinin intikâmını almak
için de böyle bir zat-ı muktezâ idi.*

*Dergâh-ı mezkûrun yevm-i mahsûsı Perşembegünü iken mûmâ ileyh
Cum'a'ya tahvîl etmiş ve âsitânelerde olduğu gibi pîş-kadem istihdâm etmekte*

bulunmuştur. Tekâüdi icrâ olunduktan sonra ekser-i evkât Bur-sa'da ikâmet eder ve ara sıra Dersââdet'e gider gelir. El-yevm dergâh-ı mezkûrun mutasarrıfıdır. Bu terceme-i hâlini kendisine okuduğumda pek mahzûz olmuştur.

Sâlîfî'z-zikr Şeyh Mustafa Efendi Hazretlerinin silsilenâmesi mûmâ ileyh Hacı Nûrî Efendi merhûmda olmakla bir sûreti taraf-ı âciz-i yed-den istinsâh olunmakla işbu mahalle teberrûken dercini münâsib gör-düm: Şeyh Mehmed Nûreddîn Sa'dî ibn Şeyh Mustafa Haydar Sa'dî ibn Şeyh Mehmed Saîdi'l-Hüsni Sa'dî ibn Şeyh Mustafa Şükrî Sa'dî ibn Şeyh Ahmedî'l-Halebî Sa'dî ibn Şeyh Mehmedî'l-Halebî Sa'dî ibn Şeyh Saîdi'l-Halebî Sa'dî ibn Şeyh Hüseyini'l-Halebî Sa'dî ibn Şeyh Alî Sa'dî ibn Şeyh Bedreddîn Sa'dî ibn Şeyh Hasan-ı Cibâvî Sa'dî ibn Şeyh Mehmedî's-sanî Sa'dî ibn Şeyh Sadeddîn-i sanî ibn Şeyh Mehmed Şem-seddîn ibn Şeyh Sadeddîn-i Cibâvî Şeybânî kaddese'llâhu esrârahüm.

İşte bu şecere Alî Hulusî ki Karabıçak Velî demekle marûftur. Onun ve İbrâhîm'ül-Bâsî hazerâtının mühürleriyle musaddaktır. 19 Cemâzi-yelâhir 1332 târîhinde Şam Âsitâne-i Sa'diyye'si postnişini reşâdetlü Şeyh İbrâhîm Efendi Hazretlerinin Bursa'yı teşrîfinde bu mesele kendi-lerine arz olunmakla kendi ecdâd-ı kirâmlarından Şeyh Hüseyin Sa'dî Hazret-lerinde birleştiği yedlerinde bulunan şecereyi ibrâzla tasdik bu-yurmuş-lardır. Hasan-ı Cibâvî Hazretlerinin fevkinde bulunan esamîde bir iki isim yine de ziyade görülüyor ki müteaddid evlâdlardan münteşir olduğu anlaşılıyor. Tarîk-ı Sa'diyye'nin Şeybî şubesinde Ankaralı Şeyh Azîz merhûm ki ekser "ya hamî, şikâra" diye şayha etmesinden dolayı Ham-şeker lâkabıyla şöhret bulmuştur. Bir vakitler Dersââdet'de bulunarak haylice neşr-i tarîkat etmiş. Mesmûata göre Eyyûb Sultân Cami-i Şerîfi'nde bir Cuma günü mahfile çıkararak müezzinlerin muharrik sadâ ile okudukları nat-ı şerîften müteessir olarak kendisinde Sa'diyyelere mahsûs hâlin zuhûruyla aşığı atmış. Lutf-ı Hak'la bir zarar isâbet etme-miş.

Hoş bir zat idi. Kendisine evvelce intisâbla âhiren Bursa'ya gelen Şükrî Begzâde Attâr Hacı Mehmed Rıdvân Bey'e Bursa'da i'tâ-yı hilâfet etmekle mûmâ ileyh hânesinde usûl-ı Sa'diyye icrâ eder ve bazen fakîr de gider idim. Bir gece Üsküdar Rifâi Âsitânesi Şeyhi Ziyâ Efendi ile birlikte bulunduk. esnâ-yı sohbette Hazret-i Sadeddîn neslinden bulun-duğunu iddiâ ettiler. Gerçi elimizde bulunan şecerelerde, silsile-nâmelerde olanları beyân etmiş isem de iddiâlarında ısrâr ettiler.

Fi'l-hakîka Cenâb-ı Sadeddîn'de Şeybîlik var ise de silsilenâmede pederleri Yûnus-ı Şeybânî Hazretlerine Şeybî utlâk olunup onun fevkindeki esamîde Şeybîlafzı yazılmadığına bakılırsa Yûnus-ı Şeybân'in vâli-de cihetinden Şeybîlik intikâl ettiği anlaşılıyor. Lâkin davâmızı isbât müşkil. Çünkü Hacı Bey'in icâzesinde Hazret-i Sadeddîn'in pederinin vâlidesi cihetinden olan esamî yazılmış.

Bunun üzerine hulefâ-i Sa'diyye'den olup 10 Şevvâl 1312 ve 25 Mart 1312 târîhinde irtihâl eden Dersââdet'de Etyemez Dergâhı Şeyhi Hâsîrîzâdelerden Şeyh Ferîd Efendi merhûmdan istihlâfla cenâb-ı pîri ziyârete âzim olan Şeyh Hacı Râmiz Efendi'ye şu meselenin halli için âsitâne-i pîr postnişinliğinden ahz-ı malûmâtla tarafıma bildirmesini ricâ ettim.

Mûmâ ileyh Şam'a vusûlünde şeyh-i Âsitâne İbrâhîm Efendi Haz-retlerine nesl-i pîri suâl ederek Abdülganî Nablûsî Hazretlerinin Bahru'l-Ensâb'ından ihrâcla kendisine tevdî ve o vâsita ile Fakîr'e irsâl buyur-muşlardır. Bâlâda beyân olduğu gibi Bursa'yı teşrîflerinde bu mesele de ayrıca hall olunarak hattâ şu kıt'ayı sülûs hat ile tahrîr buyurarak dergâhımıza teberrük etmişlerdir:

*İnne Sadeddîn gavsün keyfe lâ
Ve bi aslîhi refi 'u'ş-şeref
Fe ebûhu ümmühü necmühümâ?
Kâzım Mûsâ el-Huseynî e'ref
Fehüve cedd-i Cami'-i e'kabihi
Caferu's-Sâdık fe'hfez ve'ktef*

Cenâb-ı Sadeddîn'in târîh-i vefatlarında da ihtilâf etmişlerdir. Lüğat-ı Târîhiyye ve Kâmûs'ul-Alâm, Mir'âtü't-Turukgibi eserlerde vefatı 700 târihi gösterilmiş. Ve Haleb muzâfâtından Birecik kazâsında medfûndur denilmiş ki ne kadar hilâftır. Orada medfûn olan Sadeddîn belki evlâd-ı Sa'diyye'den diğer bir Sadeddîn ola.

Çünkü Hazret-i Sadeddîn'e izâfe olunan Cibâvî lafzından anlaşıla-cağı üzere Cibâ, Şâm civarında Havrân muzâfâtından bir karyedir.

Velâdet-i âlileri "Câ'enâ eş-Şeybânî" lafzının medlülünce 460 ve "Kümile nûr-ı Sadeddîn" terkiбинin müfâdıncâ da vefatları 575'tir. Müddet-i ömrleri ise 115'tir. İşte bilâ-tahkîk yazılân şeyler bilâhire ahlâfa bir vesîka olup mûcib-i kil ü kâl oluyor. Silsile-i âlileri pederleri cihetinden İmâm Alî Rızâ'ya ve vâlideleri tarafından İmâm Mûsâ Kâzım'a müntehî olup pederlerinin vâlidesi tarafından sahib-i Miftâh-ı Beyt-i Mu'azzam Mes'ûdu'ş-Şeybî'yeve vâlidelerinin vâlidesi cihetinden de Siddîk-ı Ekber'e vâsil oluyor. İşte teberrüken yazıyorum:

Pederleri tarafından gelen silsile: İmâm Caferü's-Sâdık, İmâm Mûsâ Kâzım, İmâm Alî Rızâ, Seyyid Sadreddînü'l-Cevâdi'l-Muhammed, Seyyid Tâceddînü'l-Hasan, Seyyid İshak, Seyyid Abdullah, Seyyid Mu-hammed, Seyyid Alî, Seyyid Abdullah, Seyyid Şeybân, Seyyid Yahyâ, Seyyid Ahmed, Seyyid Yûnusu'l-Kebîr, Seyyid Şeyh Sadeddîn Cibâvî.

Vâlide-i muhteremeleri cihetinden gelen nesil: İmâm Caferü's-Sâdık, İmâm Mûsâ Kâzım, Seyyid İbrâhîmü'l-Murtazâ, Seyyid Mûsâ Rızâ, Seyyid Ahmed, Seyyid Hüseyin, Seyyid Mehdî, Seyyid Alî, Seyyid Hâzım, Seyyid Sâbit, Seyyid Yahyâ, Seyyid Abdülmuhsin, Seyyid Eyyûbu'l-Hüsni Medenî, Seyyidetü'ş-Şerîfe Âişe, Şeyh Sadeddîn Cibâvî

Pederlerinin vâlidesi cânibinden gelen: Sahibü'l-Miftah Mes'ûdu'ş-Şeybî Mekkî, Hanî Şeybî, Ömer Şeybî, Âmir Şeybî, Kusiyy Şeybî, Ab-dullah Şeybî, Mûsâid Şeybî, Salim Şeybî, Yûsuf Şeybî, Seyyidetü'ş-Şerîfe Şeyhatü Şeybiyye, Seyyid Yûnusu'l-Kebîr Şeybî, Şeyh Sadeddîn Cibâvî Şeybânî (kaddese'llâhu esrarahum)

Bazı eserlerde Hazret-i Sadeddîn'in pederleri Abdullah Mezîdü'ş-Şeybânî diye gösterilmiş ise de muvâfık-ı hakikat değildir. Çünkü evlâd-ı pîrden olup el-yeym postnişin-i âsitâne olanzattan aldığımız malûmat ve elde bulunan resâil ü silsilenâmeler yazdığımız vechile olmakla te-reddüde mahal yoktur.

Mûmâ ileyh Cemîl Efendi 10 Şabân 1335 ve 18 Mayıs 1333 târihinde Dersââdet'de mübtelâ olduğu dîk-ı sadr illetinden irtihâl etmiş. Seyyid Nizâm Dergâh-ı Şerîfi'nde defnolunmuştur. Gerçi Bursa'da kendisi için dergâh-ı şerîfte kabir hazırlanmış ve sanduka da vaz etmiş ise de "bi-eyyi arzın temûtü" (Lokman, 31/34) muktezâsınca nasibi öyle imiş.

Mûmâ ileyh'in terceme-i hâli hâl-i hayâtında yazılmış ve hattâ kendi-sine de okunmuş, memnûniyetini mûcib olmuştu.

Dergâh-ı şerîf muhtel kalmış. Gerçi kerîmezâdesi var ise de hafîde tevcîhi nizam olmadığı gibi, usûl-ı cedide üzre imtihâna da iktidârı ol-madığı ve şeyh-i

sâbık Hacı Nûrî Efendi'nin mahdûmu da taleb etmiş. Fakat kendisinin yüzbaşı olması husûsuyla dergâhın cüz'î olan maâş-ı maîşetini temîn edememesi dolayısıyla talebinden feragat etmiş. Maamâfih evlâda teâmüli var ise de vakfiyesi olmadığından diğer evlâd-lar da tâlib olmadıklarından Erzurum ulema-i benâmından Müftî-zâde İsmâil Efendi'ye 24 Zilkâde 1335 ve 20 Ağustos 1333 târîhinde tevcîh olunmuştur.”⁵⁰⁸

Nâil Efendi

Tarîk-i Bektâşî Babalarından Nâil Efendi hicrî 1341 senesinde Bursa'da vefat etmiştir. Terceme-i hâli *Bahâr-ı Şemsî*'de şöyle kayıtlıdır:

“Aslı Trabzon'dandır. 1263 târîhinde Dervîş Alizâde Haşim Efendi'nin sulbünden âlem-i vücûda gelmiş. Ba'de't-tahsîl mütenevvi memûriyetlerde bulunmuş, nihayet Reji (Tekel)'den tekâud olmuştu. 2 Zilkade 1341 ve 16 Haziran 1339 târîhinde vefat etmiştir. Emîr Sultân'da Kaşıkçioğlu husûsî kabristânında medfûndur. Tabîat-ı şiiiriyyesi olup Murad Emrî Efendi'nin Divan'ı bunun tashîhinden geçmiştir. Tarîk-i Nâzenîn (Bektaşiyye)'den mücâz ve müstahlef idi. Emrî Efendi'nin Dîvân'ı tab'ına şu târîhi söylemiştir:

Habbezâ Emrî Efendi bahş edip bir yâdigâr
İsr-i eslâf üzre yazdı böyle bir ra'nâ eser

Etti imdâd cârda ma'sûm-ı pâk târîhine
Tab' olundu Emrî'nin Dîvân'ı zîbâ muanber (1330)”⁵⁰⁹

Râgıb Efendi

Emir Sultan Dergâhı şeyhi Râgıb Efendi hicrî 1340 senesinde Bursa'da vefat etmiştir. *Yâdigâr-ı Şemsî*'de geçen terceme-i hâli şöyledir:

“Yirmi dördüncü postnişin Şeyh Tâhir Efendi'nin kerîmesi Dervîşe Fâtıma Hanım'dan Cemâziyelevvel sene 1278 târîhinde tevellüd eden Şeyh Mehmed Râgıb Efendi ibn Halîl Efendi'dir. Dayısı Saîd Efendi'nin irtihâlınden sonra dergâh-ı şerîfe birçok tâlib zuhûruyla davâyı kemâl ü irşâd etmişler ise de evlâda meşrûtiyyeti tahakkuk etmekle bir hayli zahmetler, meşakkatlerden sonra tevcîhine ve 20 Zilhicce sene 1330 târîhinde berât-ı âlişânın ahzına muvaffak olmuştur. Mûmâ ileyh Der-saâdet'de Neccârzâde Dergâh-ı Şerîfi şeyhi Rızâ Efendi'ye intisâbla 2 Şubat sene 1327 târîhinde istihlâf eylemiştir. Rızâ Efendi'nin silsile-i nesebi ise Şeyh Mehmed Kâmil Şehrî'den ve onlar da Şeyh İsmâil Hakkî Efendi'den onların da Neccârzâde Şeyh Mustafa Rızâeddîn Efendi Haz-retlerinin mahdûmu Hoca Sıddîk Efendi'ye muntehîdir. Mûmâ ileyh Râgıb Efendi el-yevm Dergâh-ı Hazret-i Emîr'in hizmetini îfâ ve it'âm-ı fukarâ ile âyîn-i ehlu'llâhı icrâ eylemektedir. Sellemehu'llâh.

Bi'l-münâsebe bâlâda yazıldığı üzre Cenâb-ı Sultân Emîr nâmına harem-i muhteremeleri Hundî Sultân el-yevm mamûr u âbâdân olan Cami-i nûr-ı lâmi'i ve zevc-i âlîlerinin merkad-ı muattaraları üzerine türbe-i şerîfeyi ve civarında

⁵⁰⁸ Mehmed Şemseddin Ulusoy, a.g.e., ss. 251-257.

⁵⁰⁹ Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Bahâr-ı Şemsî*, s. 166.

dershâne ile fukarâ ve dervîşân ve sâir hademeyi it'âm için bir imâret binâ ve inşâ buyurmuşlardır.

Mürûr-ı zamânla Cami-i şerîf harâb ve mesdûdü'l-bâb-ı şerîf olup şehîd-i mağfur ve hâkân-ı mağdûr Sultân Selîm-i Sâlis Hazretlerinin zamân-ı sa'd-iktirânlarında bin iki yüz on sekiz târîhinde müceddeden inşâ ve türbe-i şerîfeyi tamîr ile ihyâ buyurmuşlardır

Mûmâileyh Râgıb Efendi mübtelâ olduğu illetten rehâyâb olamayarak 17 Teşrînisânî 1340 târîhine müsâdîf olan Pazartesi gecesi irtihâl etmekle amcası Hacı Emîn Efendi'nin kurbunda vedâ-i rahmet-i ilâhiyye kılınmıştır... ”⁵¹⁰

Abdi Efendi

Seyyid Usul Dergâhı şeyhi Abdi Efendi hicrî 1343 senesinde Bursa'da vefat etmiştir. *Yâdigâr-ı Şemsî*'de kayıtlı olan terceme-i hâli şöyledir:

“Mûmâ ileyh, pederinin Nakşbendî-i Atîk Dergâhı Şeyhi Hâdî Efendi'nin kerîmesi Zehrâ Hanım ile izdivâcından 1277 târîhinde tevellüd edip biraz tahsîl-i ibtidâî görmüş. Vâlidesinin vefatıyla üvey vâlide elin-de kalarak bilâhire dâhil-i silk-i celîl-i askerî olup Bahriyyede bulunan pederinin vefatından sonra dergâha ta'yîn olunmuştur.

Dersââdet'de İsmâîl-i Rûmî Âsitâne-i âliyyesi postnişini esbak reîsü'l-meşâyih Şeyh Ahmed Efendi merhûmâ intisâb etmiş ve ahz-ı izn ü icâzete muvaffak olup el-yevm Pazar geceleri âyîn-i Kâdiriyye icrâ ve âyende verevende fukarâyı it'âm ile celb-i kulûb etmektedir. Selleme-hu'llâhu.

Şeyh Abdî Efendi, mübtelâ olduğu hastalıktan rehâ-yâb olamayarak 8 Receb 1343/2 Şabân 1340-1341 târîhine müsâdîf Pazartesi günü irtihâl etmekle Cami-i Kebîr'de namâzı ba'de'l-edâ dergâh-ı mezkûr hazîresin-de cedit Muhibbullah Efendi'nin kabrinde vedî'a-yı rahmet-i İlâhî kı-lınmıştır. ”⁵¹¹

Vahyî Efendi

Münzevî Dergâhı şeyhi Vahyî Efendi hicrî 1344 senesinde Bursa'da vefat etmiştir. *Yâdigâr-ı Şemsî*'de terceme-i hâline dair şu bilgiler kayıtlıdır:

“1260 târîhinde Bursa'da vaz-ı kadem-i âlem-i vücûd ve tahsîl-i ilm ü kemâle bezl-i meçûd ile Konyalı Hasan Efendi ve Dağıştânlı Hacı Tâhir Efendi gibi ulema-yı asrın ser-âmedânından tekmîl-i nüsah etmiş. Ve bu sırada pederinin irtihâliyle gâile-yi âile ve umûr-ı idâre kendilerine tevcîh ettiği gibi Dâire-i hükûmetin tevzi'i münâsebetiyle dergâhın sülüsânı zabt olunarak cüz'i bir meblağ verilmiş. Harikzedelik ile de telhkâm olmuş.

Maamâfih tab'ında olan sebât u metânet iktizâsınca cümlesine de sabr u tahammül ile müdâfaada bulunmuş, hasbe'l-icâb Hükûmet memûriyyetine dâhil olarak mehâkimde azâlık ve bazı komisyonlarda bâ-husus Evkâf Nukûd-ı Mevkûfe ve Maârif meclislerinde vazîfe-i riyâsetle istihdâm olunmuş, her birinde etvâr-ı müstakîmâne ve müsebbitânesi mukteziyyâtından olmak üzere vâlilere varıncaya kadar sözünü dinletmiş.

⁵¹⁰ Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Yâdigâr-ı Şemsî*, ss. 23-24.

⁵¹¹ Mehmed Şemseddin Ulusoy, a.g.e., s. 268.

1316 târihinde Bursa Meclis-i Meşâyih reisi Hazret-i Emîr Dergâhı postnişini Hacı Emîn Efendi'nin irtihâliyle meclis-i mezkûr riyâseti uh-de-i istihâllerine tevdî olunmakla her husûsta bî-kes kalan Bursa meşâyihına sâye-i himâyesini ibzâl ile hukûklarını muhâfazaya cidd ü ihtimâm eyleyerek makâm-ı riyâsete şeref-bahş olmuştur.

Her ulûmda, bâ-husûs tasavvufta sâhib-i yed-i tûlâ olup her vechile Bursa meşâyihının medâr-ı iftihârıdır. Meclis-i fezâ'il-enîsinden herkes alâ haddihi müstefiz olduklarının inkârı kâbil değildir. Hemân Cenâb-ı Rabbi'l-âlemîne çok vakitler post-ı reşâdette mekîn ve sırr-ı Cenâb-ı Şâh-ı Nakşbend'de mazhariyyetle kâm-bîn, onun himâye-i sûriyye ve ma'neviyyesiyle cümle Bursa tekâyâ ve meşâyihını dahl ve taarruz-ı erbâb-ı şikâk u nifaktan emîn buyursun.

Münzevî Dergâhı Şeyhi Vahyî Efendi'nin terceme-i hâli hayâtında yazılmış hattâ kendisine okumuştum. Mûmâ ileyh Meclis-i Meşâyih'in son reîsidir. Ondan sonra hâkimlerin, bilâhire müftilerin riyâset-i tahtında meclis teşekkül etmiş ve 2 Eylül 1341 târihinde Heyet-i Vekîle'nin son karârıyla da tekâyâ sedd ü bend edilmiş, tarîkat ilgâ edilmiştir. Hâlbuki dergâh-ı mezkûr müceddeden açılacak tarîka bilmem kaçınıc def'a tesâdüf etmekle hemen tamâmen yola münkalib olacaktır.

Şeyh-i mûmâ ileyh'in vukû-ı vefatıyla bunları görerek teessürâttan orada kalmıştır. Gerçi mesmû'u olduysa da görmemek bahtiyârlığına nâil olmuştur. İhtiyârlık münâsebetiyle müddet-i medîde râhatsızlığa dûçâr olduğu gibi bundan yedi-sekiz ay mukaddem hamâmda düşmekle artık taşraya çıkmamış, âhir vaktini dergâhında geçirmiştir. 16 Rebîulev-vel 1344/5 Teşrîn-i evvel 1341 târihinde Pazartesi gecesini irtihâl-i dâr-ı bekâ etmekle ferdâsı Cami-i Kebîr'de namâzı ba'de'l-edâ son defa ol-mak üzere zikr ü tevhîd ile Hazret-i Emîr'de mekâbir-i hulefâ denilen sağ cihetin ön tarafında vedî'a-yı rahmet-i ilâhiyye kılınmıştır.

Mûmâ ileyh âbid ü zâhid, bânî-i merhûm gibi ömrü olmuştu. Salâbe-ti taassub derecesinde mücâhid, maamâfih tasavvufta âşinâ ârif-i âgâh bir pîr-i vâcibi't-tevkîr idi.⁵¹²

Hüseyin Aşkî Efendi

Hulefâ-yı Uşşâkiyye'den Bosnalı Hüseyin Aşkî Efendi 1343 târihinde vefat etmiştir. Bahâr-ı Şemsî'de yeralan terceme-i hâli şöyledir:

“Mûmâileyh Bosna muhâcirlerinden olup meslek-i adliyye sülûk edip Bursa Dâire-i Adliyesi'nde a'zâ mülâzımı ve Karacabey'de müstantık olmuş, bilâhare Bursa Müddeî-i Umûmî Muâvenetliği'ne ve Gerede Müddeî-i Umûmîliği'ne tayîn olunarak 1343 senesi Receb-i Şerîf'inin ilk cuma gecesini leyle-i Regâib'de vefatı vuku bulmuştur. Mûmâileyh Tarîk-i Uşşâkiyye'den sâlifü't-terceme Destereci Ahmed Efendi'den mücâz ve müstahlef idi. Tabîat-ı şiiyyesi var ise de el-yevm Seyyid Usûl Tekkesi'nde şeyhinin taşında muharrer manzûmesinden başka eserini göremedim.

Mûmâileyh Bursa'da ikâmet ve kendisine vatan-ı sâni ittihâz ettiğinden ekser cuma günleri Dergâh-ı Mısri'ye gelirdi.⁵¹³

⁵¹² Mehmed Şemseddin Ulusoy, a.g.e., ss. 354-355.

⁵¹³ Mehmed Şemseddin Ulusoy, Bahâr-ı Şemsî, s. 26.

Hacı Ahmed Hamdi Efendi

Dağıstânî Hacı Ahmed Efendi er-Rukkâlî 1343 senesinde İstanbul'da vefat etmiştir. Terceme-i hâli *Yâdigâr-ı Şemsî*'nin Hamîdiyye Dergâhı faslında şöyle geçmektedir:

“Mûmâ ileyh bin iki yüz altmış dört târihinde Dağıstân'ın Rûkkâl karyesinde kadem-nihâde-i âlem-i şühûd ve şeref-bahşâ-yı mehd-i vücûd olup mukaddimât-ı ulûmu peder-i âlîlerinden tahsîl eyler. Farîza-i haccın ifâsı için birlikte bin iki yüz yetmiş yedi senesinde âzim-i Beyti'l-Harâm ve ziyârât-ı Ravza-i Mutahhara-i Seyyidi'l-enâm şerefine nâil olmuş, ikmâl-i ulûm u fûnûna sa'y u gayret ederek sâdât ricâlinden ve Şeyh Şâh Derbendî sülâlesinden Seyyid Mahmûd Hazretlerinden tekmîl-i nûsah etmiş ve pek çok fuzalâ ve ulema ve meşâyıha mülâkî olarak tevsi'i-i malûmât eylemiş.

Pederlerinin irtihâlinden sonra seyâhate devâmla pederlerinden ahz ettikleri usûl-ı Nakşbendiyye'yi Halîl Paşa demekle marûf Şeyh Halîl Hamdî Şirvânî'den ikmâl ile nâil-i izn ü icâzet olmuştur.

Arabistân, Rûmeli ve Anadolu kıtalarında neşr ü füyûzat-ı tarîkat ve bir müddet Anadolu'da Şerefhisâr kasabasında ikâmet buyurmuşlardır.

Kasaba-i mezkûrede bir zaviye ve medrese inşâsına muvaffak ola-rak ulûm-ı zâhire ve bâtına tadrîs ü ta'lîmiyle meşgul oldukları sırada muhibbân u tâlibânın kesretine mebnî iktizâ-yi zamân olmak üzere üç yüz iki târihinde Bursa'da ikâmete memûr olmuşlardır.

Bursa'da Arablar Mahallesi'nde bir zaviye ve medrese binâ ederek ulemadan, fuzalâdan bir hayli zevâta telkîn-i zikr ve itâ-yı bey'at u hilâfetle neşr-i füyûzat-ı sûrî ve ma'nevî etmişler.

Etrâf u cevânibden sît-i mürşidânelerini işiten erbâb-ı aşk âsitâne-i feyz-âşiyânelerine gelerek her biri istidâdı mikdârınca nâil-i feyz-i ser-medi olmakta Balıkesir, Bandırma gibi karyelere hulefâ irsâliyle neşr-i tarîkat buyurmakta iken bin üç yüz on üç senesi yine hakk-ı âlîlerinde bazı ashab-ı agrâzın isnâdât-ı hasûdesini bâ-husûs devr-i sâbıkta teksîr-i cemiyete mesâg olmadığından kesret-i ihvân u ahbâb dolayısıyla Trab-luşğarb'a i'zâm fakat orada Receb Paşa gibi kadîrşinâs bir zat vâlî ve kumandan olmaklaazîz-i mûmâ ileyh hakkında pek çok ihtirâm olun-muş, şehir-i mezkûr ahâlîsi kendilerinin fazl ü kemâline meftûn olarak meclis-i âlîlerinden müstefîd ve bir hayli zevât kendilerine intisâb ede-rek mürid olmuşlardır.

Maamâfih müsâid vakt oldukça zâyi etmeyerek birçok âsâr vücûda getirmişlerdir.

Ez-cümle Arabiyyü'l-'ibâre bir tefsîr-i şerîf yazmışlar, ulûm-ı garîbeye ve sanâyi-i Acemiyye ve esrâr-ı hurûfa dâir Lem'atü'l-Âfâk fî'z-Zuhûri ve'l-İşrâk. Ve Hakâyıku' t-Tecrîd fî Menâzili't-Tevhîd. Ve Zübde-tü'l-kâl fî'l-Kevni ve'l-Hayâl. Ve Tihûl-Hurûf alâ Cedveli'l-Ma'rûfnâm kitâblardan başka bazı suver-i celîlenin tefsîr ve maânî-i hakîkiyelerini müş'ir âsâr-ı ber-güzidelerinde bir taraftan te'lîfât-ı âliyyelerine ilâve eylemektedirler.

Bin üç yüz yirmi dört senesi Temmuz'unun onunda Meşrûtiyyetin ilânı üzerine Receb Paşa ile birlikte avdet buyurmuşlar, biraz müddet Dersâadet'de kalarak tekrâr Bursa'ya muâvedet eylemişler ise de bazen Dersâadet'e azîmet ve neşr-i ulûm u maârifeye gayret eylemektedirler.

Silsile-i neseb-i âlileri cenâb-ı sultânî 'ş-şühedâyâ peyveste olup sâdât-ı sâhihi'l-ensâbdân olduklarında ve meşreb-i siyâdetleri muhibb-i Âl-i Beyt-i Risâlet olduğu hâlde müntesibînin meşreb ü istidâdına göre terbiye ve ta'lîm buyurdıkları gerçi ibtidâ-yı emrde tarîk-i Nakşîyyeden iseler de iktizâ-yı tecelliyâtları olmak üzere ayrıca bir meslek ictihâd ettikleri cihetle sâlikânı yüz binlere vâsıl olmuştur.

İsm-i âlileri Ahmed Hüsâm olmakla berâber Sefer Teyfîk ve Hamdî esmâsını da lakab ittihâz buyurmuşlardır.

Neseb-i âlileri bir eserlerinde şu vechile manzûrum olmuştur:

Seyyid Şeyh Ahmed Hüsâmeddîn ibn Seyyid Muhammed Rûkkâlî ibn Seyyid Mücâhideddîn ibn Seyyid Hasan ibn Seyyid Kâsım ibn Sey-yid Muhammed ibn Seyyid Dâvûd ibn Seyyid Cafer ibn Seyyid Mu-hammed Zâhid ibn Seyyid Mûsâ Kâzımı's-Sânî Hazretleridir ki müşârun ileyh Sultân Pîr Mûsâ demekle marûftur.

Tabîat-ı şî'riyyeleri olup şu nat-ı şerîf zâde-i tab-ı reşatıdır:

*Sâ'ilem kapına geldim eyle ihsân Yâ Resûl
Tut elim kurtar beni halim perişan Yâ Resûl*

*Zahm-dâr etti dil-i mecrûhum emmâre nefsi
Bir devâsız derd imiş bu aşk-ı cânân Yâ Resûl*

*Sîne mecrûh dîde giryân âh u efgân eylerem
Aşkın bîmâriyâm kıl derde dermân Yâ Resûl*

*Kimde kim aşkın zuhûr etsebulur halimde kâm
Mahz-ı nûr-ı hikmet ve hem nûr-ı îmân Yâ Resûl*

*Tâ sabâvetten beri aşkın beni ettikce zâr
İsterem olsun bu cânım sana kurbân Yâ Resûl*

*Ey saâdet kevkebi kesme başımdan sâyeni
Bir garîbem mübtelâ-yı bi-ser ü sâmân Yâ Resûl*

*17 Ramazân 1343/10 Mayıs 1341 târihinde Cuma günü Der-saâdet'de irtihâl-i dâr-ı bekâ etmişlerdir. Edirne Kapısı hâricinde defnolunmuştur.*⁵¹⁴

Râsim Efendi

Hulefâ-yı Uşşâkiyye'den Râsim Efendi Bursa'da duyûn-ı umumiyye tahrîrât baş kâtibi iken 1339 tarihinde Bursa'da vefat etmiştir.

Şevket Efendi

Hulefâ-yı Uşşâkiyye'den Şevket Efendi Sivas duyûn-ı umûmiyye baş müdürlüğünden emekli olmuş ve 1344 senesinde Bursa'da vefat etmiştir. *Bahâr-ı Şemsî*'de geçen terceme-i hâli şöyledir:

⁵¹⁴ Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Yâdigâr-ı Şemsî*, ss. 218-219.

“Mûmâileyh Sofya’dan Bursa’ya hicret ve Duyûn-ı Umûmiye’ye müdâvemet ile Tahrîrât Başkitâbeti’ne irtikâ ve meslek-i felâsife ve sûfiyyûna mâil olmakla her ne kadar ümmî ise de birçok zevâtın intisâbına ve o tarîkte sebâtına bakarak, ‘Elbette bunda bir kuvve-i maneviye vardır’ diyerek Destereci Ahmed Hamdi Efendi’ye intisâb ve iktidâ eylemiştir. Filhakîka ikmâl-i sülûk ederek ahz-ı icâzete muvaffak olmuş ise de, mestûru’l-hâl olup kimseye izhâr-ı mâ-fi’l-bâl etmezdi. Dâimâ tettebbuâtı, ba’d-e’l-vefat bekâ-yı manevî husûsunda felâsife-i İslâmiye’nin ve Avrupa ulema-i rûhiyyûnun âsârı idi. Bilâhare Sivas Duyûn-ı Umûmiye Başmüdüriyeti’ne tayin olunup bir müddet sonra tekâudunu istid’â ve Bursa’ya avdetle hânesinde inzivâ etmişti. Bazen tekâyâyâ gider, meclis-i zikirde bulunurdu.

Mübtelâ olduğu hastalıktan kurtulamayarak 3 Şevvâl 1344 ve 3 Nisan 1342 (1925) târihinde vefat etmiştir. Pınarbaşı Kabristânı’nda evvelce vefat eden mahdûmu Enver Bey’in kabrinde defîn-i lahd-i mağfîret olmuştur. Ârif, ehl-i dil, mütevâzı idi. Sâlifü’-t-terceme pîrdaşı Hamâmî İsmail Efendi gibi hâl-i ihtizârında ism-i Hakk’a müdâvemet ve o sûretle bekâyâ rihlet etmiştir.”⁵¹⁵

Hacı Muhsin Efendi

Moralı Dergâhı şeyhi Hacı Muhsin Efendi hicrî 1333 senesinde dergâhın tevhid-hâne kapısının önündeki ağaca kendisini asarak intihâr etmiştir. Yâdigâr-ı Şemsî’de terceme-i hâli şöyle kayıtlıdır:

“Mûmâ ileyh bin iki yüz seksen dört târihinde tevellüd etmiş, mek-teb-i ibtidâiyyede okumuş, saatcilik sanatını tahsîl etmiş, SADIKÎA silk-i celîl-i askerîde bulunarak Yunan muhârebesine gitmiş, üç yüz on dokuzda pederiyle birlikte ifâ-yı hacc eylemiş, birâderinin irtihâlinden sonra da dergâhın meşihatı uhdesine tevcîh olunmuştur.

Garîbe: Birâderi ile araları açık olmakla dergâhın süknâsından çıkarılmak üzere hükümete mürâcaat etmiş, istidâsı muâmele görerek sahib-i tercemeye tebliğ olunmak üzere Evkâf idâresinden davet olunduğu gün müsted’inin vefatı vukû bulup techîz ü tekfîn masrafına medâr olmak üzere müterakim maâşâtından bir iki aylığını talep etmek üzere Evkâf’a mürâcaât etmesi herkesin hayretini mûcib olmuştu. Bununla beraber kendisi dergâha ta’yîn olunduktan sonra ber-mûceb-i şart-ı vâkıf edâ-yı hizmete muvaffak olamayarak ticâretle iştigâl, dergâh-ı mezkûr harâbe-zâre döner, hisset-i tab’ından herkes kendisinden teneffür eder, âkıbe-tü’l-emr idâre-i vakfiyyece müdâhale edilir; daha bir hayli sademâta dúcâr olur. Bu gibi ahvâlden mütenebbih olamayarak “ma’neviyyât beni harâb etti” diyerek maatteessüf 10 Safer sene 1333 ve 16 Kânûn-ı evvel sene 330 târihinde Pazartesi gecesi sûret-i fecî’ada ömrüne hâtîme verir. Pederinin kabri ittisâlinde medfûndur. Tecâveze’llâhu ‘an seyri’âtihi. Evlâd-ı vâkıftan büyük ve küçük birkaç zevât var ise de henüz dergâh-ı mezkûr kimseye tevcîh olunamayarak el-yevm mesdûd bulunmaktadır.”⁵¹⁶

⁵¹⁵ Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Bahâr-ı Şemsî*, ss. 42-43.

⁵¹⁶ Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Yâdigâr-ı Şemsî*, s. 170.

Şemseddin Mehmed Dede

Bursa Mevlevî şeyhi Şemseddin Mehmed Dede, Hicrî 1350 senesinde İstanbul'da vefat etmiş olup Bursa'ya defnedilmiştir. *Yâdigâr-ı Şemsî*'nin Mevlevîhâne faslında geçen terceme-i hâli şöyledir:

“Mûmâ ileyh Nizâmeddîn Efendi'nin mesnedine ferzend-i ercümendi Şeyh Mehmed Şemseddîn Dede Efendi kâim olmuştur. Henüz beş-altı yaşında olmakla kudemâ-yı Mevleviyye'den Aşçıbaşı Sabrî Dede, Çelebi Efendi'nin emriyle vekîl ta'yîn olunmuş, usûl-ı tarikat mûmâ ileyh Sabrî Dede tarafından icrâ, umûr-ı idâresi de vâlide-i muhteremelerinin birâder-i sâmi-kadrleri Şeyh Âgâh Efendi nezâretiyle ifâ olunarak 1284 târîhine kadar bu vechile idâre edilmiş, târîh- i mezkûrda Sabrî Dede irtihâl etmekle âyîn-i tarikat-ı aliyyenin icrâsı kendi taraflarından edâ edilmiştir.

Mûmâ ileyhin sülâle-i tâhireleri, peder-i cennet-makarları tarafından Seyyid Seyfullah ve Seyyid Nizâmeddîn hazerâtı vâsıtasıyla Sultânı 'ş-şühedâ aleyhi selâmu'llâhi'l-evfâ Efendimize müntehî olduğu gibi vâlide-i muhteremeleri cânibinden de el-yevm mahfûz-ı yed-i ihtirâm olan iki kıt'a-i musaddak şecere-i mübâreke mücibince “umdetü'l-meşâyıhı'l-vâsılîn Şeyh Emîn Efendi hazretlerinin vâlid-i mâcidleri cihetinden sıbt-ı nebiyyi'r-rahme İmâm Hüseyin ve vâlide-i mekrûmeleri tarafından Cenâb-i Ğavs-ı Geylânî Efendimiz vâsıtasıyla İmâm Hasan radiya'llâhu anhüma Efendilerimize mevsûldur. İşbu silsile-nâme müfredât vechile Emîniyye Dergâhı faslında münderic olmakla oraya mürâcaat buyurula.

Dayıları Emîniyye Dergâh-ı Şerîfi şeyhi Şeyh Burhâneddîn Efendi merhûm Bursa nakîbü'l-eşrâfi kâim-i makâmı olmakla mûmâ ileyhin 1313 târîhinde vukû-ı irtihâline mebnî hizmet-i nekâbet mücibu'l-mefhareti uhde-i siyâdetlerine tevcîh olunmakla el-yevm nakîbü'l-eşrâfi kâim-i makâmıdırlar. Cenâb-ı Hak çok zamânlar makâm-ı âlîlerinde mekîn ü fiyûzat-ı Cenâb-ı Mevlânâ'ya mazhariyetle kâm-bin buyursun.

1309 târîhinde vâlî bulunan merhûm Mahmûd Celâleddîn Paşa'nın arzı üzerine hakan-ı sâbık tarafından 500 lira ihsân olmakla dergâh-ı şerîfin semâhânesi tamîr ve matbah vesâir hucurâtı termîm edilmiş ve vâlî-yi müşârun ileyh tarafından söylenilen târîh de cümle kapısının üzerine mermere hâk olarak ta'lik edilmişti.

*Hazret-i şâhenşeh-i devrân-ı gerdûn-ı iktidâr
Etti ihyâ nev-be-nev âsârı hayr-ı bî-adîd*

*Pek harâb olmuş idi bu hânkâh-ı Mevlevî
Eyledi imârına ibzâl-i ihsân mezîd*

*Rûh-ı Mevlânâ'yı şâd etti o Hakan-ı kerîm
Zikr-i lutfuyla semâ etmekte hep şeyh u mürîd*

*Âşıkân gül-bang-ı ni'metini çekdikçe Hak
Eylesin eyyâm-ı ömr ü şevket ü şânın medîd*

*Cevherin târîhin vâli iken yazdı Celâl
Kıldı bak tecdîd bu dergâhı Hân-ı Abdülmecîd
1309*

Dergâhların insidâdından sonra selâmlık ciheti, askerî kışla ittihâz olunmuş, harem ciheti ise kendi mülkleri olduğu cihetle uhdelerinde kalmıştır. Refîkası müddet-i medîde dûçâr-ı eskâm u âlâm olup berây-ı tedâvî İstanbul'a götürülmüş, Tahtacı Müşîr İbrâhîm Paşa'nın oğlu Nûreddîn Paşa dâmâdı oğlu olmakla onun konağında ikâmet etmekte iken şeyh-i mûmâ ileyh ara sıra Bursa'ya gelir, bazı umûrunu tesviye ederek yine İstanbul'a giderdi. Artık âilesinin son zamânları gelmiş, bugün yarın ölecek derken kendisi bir sabah otururken fenâlık gelmiş, doktorun gelmesine meydân kalmadan 7 Rebûlâhir 1350/21 Ağustos 1931 târîhinde vefat etmiş, ferdâsı Cuma günü Bursa'ya getirilerek Mevlevîhâne'nin karşısında harem dâiresinin muhâzisinde tepeye defîn ve rahmet-i Hakk'a karîn olmuştur.

Mûmâ ileyh tarîkatın ricâlinden olup beş yaşında iken pederi mahlûlinden bi'l-vekâle tevcîh olunan dergâhda 75 sene hizmette bulunmuş, mesleğine vâkıf, esrar-ı Mesnevî'ye ârif, mevki ve şerefini muhâfaza eder, halûk bir zat-ı kemâlât-simât idi.

Refîkası vâlidesinin akrabâsından meşhûr Bursalı Sıdkızâde Alî Rızâ Efendi merhûmun mahdûmu Şükrî Bey'in kerîmesidir. Üç oğlu, bir kerîmesi olmuştur. Kerîmesi Nûreddîn Paşa merhûmun zevcesiydi. Küçük mahdûmu Fasîh Efendi dûçâr olduğu hastalıktan kurtulamayarak 1332 târîhinde İstanbul'da vefat etmiş, Üsküdar Mevlevîhânesi'ne defnolunmuştur. Ortanca mahdûmu Burhâneddîn Bey dayım Hızır Nûrî Efendi'nin kerîmesinden mütevellîd müşârun ileyh Sıdkızâde Alî Rızâ Efendi'nin mahdûmu Alî Bey'in kerîmesiyle izdivâc ederek evlâdları olmuştur. Alî Bey'in küçük birâderi Selâhaddân Bey ise dayım merhûmun küçük kerîmesinin kerîmesiyle tehhül etmiştir. Evlâdları olmuştur. Sahib-i tercemenin refîkasına gelince, zevce-i muhtereminden bir hafta sonra vefat etmiş, İstanbul'da defnolunmuştur.

Elli sekiz sene zevc ve zevcesiyle imrâr-ı hayat ettiklerinin târihe dercini dâmâdı Nûreddîn Paşa arzu etmekle bu iki beyt sonradan ilâve edilmişti. Fakat târîh kabir taşına yazılamamıştır.”⁵¹⁷

Mustafa Efendi

Mustafa Efendi, belediye reisi Hasan Sami Bey'in babası ve Medar köyünde tekkesi bulunan Şeyh Aziz Efendi'nin halifelerinden olup hicrî 1350 senesinde Bursa'da vefat etmiştir.

⁵¹⁷ Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Yâdigâr-ı Şemsî*, ss. 335-336.

Sâdık Efendi

Reisü'l-müderrişîn Bigavî-zâde Sâdık Efendi, Dua-gû Hacı Muhammed Efendi'nin oğlu olup Dağıstânî Hacı Ahmed Efendi'den icâzetlidir. Hicrî 1350 senesinde seksen yedi yaşında vefat etmiştir. *Bahâr-ı Şemsî*'de kayıtlı olan terceme-i hâli şöyledir:

“Hacı Mehmed Fakih Efendi'nin mahdûm-ı fazîlet-mevsûmudur. Ba'de't-tahsîl pederi gibi ekser kadınlara vaaz eder, Cami-i Kebîr'de Buhârî okutur idi. Dağıstânî Hacı Ahmed Efendi'den mücâz ve müstahlef olup Orhan Camii'nde cuma günleri Hatm-i Hâcegân'a maa-ihvân müdâvemet ederdi. Sahî, mükrim, mütevâzî idi. Ber-mutâd devr-i medâris ederek Yıldırım Müderrisliği'ne irtikâ ile reisü'l-ulema olmuştu. Mahdûmundan terceme-i hâlini her ne kadar istemiş, ruûslarını taleb etmiş isemde muvaffak olamadığımdan şu kadar yazabildim. 16 Rebûlâhîr 1350 ve 30 Ağustos 1931 Cumartesi günü sâat on buçukta vefat etmiştir. Her ne kadar tevhîd ile gitmesini vasiyet etti ise de evvelce bu gibi şeyler (törenler) memnû olduğundan bittab' yapılamamıştır.”⁵¹⁸

Hacı İsmail Efendi

Sâdi tekkesi şeyhi Erzurûmî Hacı İsmail Efendi hicrî 1350 senesinde Bursa'da vefat etmiştir. *Yâdigâr-ı Şemsî*'nin Zencirî Ali Efendi Dergâhı faslında terceme-i hâli şöyle kayıtlıdır:

“Mûmâ ileyh İsmâîl Hakkî Efendi 27 Zilhicce 1350 ve 2 Mayıs 1311/1932 târîhinde Salı günü irtihâl etmiştir. Hindîler Tekkesi karşısına defnolunmuştur. Terceme-i hâli ber-vech-i zîr tahrîr olundu.

Mûmâ ileyh Erzurum merkez müftüsü Hacı AlîAvnî Efendi'nin mahdûmudur. 1279 sene-i hicriyyesinde Erzurum'da tevellüd etmiştir. Gürcî Mehmed Paşa Cami'i civarındaki mektebde tahsîl-i ibtidâîsini bi'l-ikmâl, ulema-i mahalliyyeden Ahmed Tevfik ve Küçük Ahmed Hamdî ve birâderi Meclis-i Tedkikat-ı Şer'iyye azâsından Ahmed Hamdî ve pederi mûmâ ileyh Müftî Alî Efendilerden ulûm-ı âliye ve âliyyeyi tahsîl ve hüsn-i hat temeşşuk ederek ahz-ı icâzete muvaffak olmuş.

Erzurum'da Kağızmanî Medresesi'nde tadrîs ile meşgûl olup kerrâtle fenn-i hat ve ferâizden ve 1327 senesinde ulûm-ı âliye ve âliyyeden i'ta-yı icâzet ettiği gibi Mekteb-i Mülkiyye'de de Târîh ve Arabî muallimliğinde ve 1322 senesinde Yed-i emîn Mahkemesi azâlığında ve Mahkeme-i Şer'iyye baş kitâbetinde, mekteb ve kurra imtihânlarında azâ sıfatıyla bulunmuşlardır.

Tebeddül-i saltanat esnâsında Rûmeli'ye azîmet-i şâhâne münâsebetiyle her vilayetten gelen heyet-i tazîmiyyeden Erzurum'dan gönderilen heyet de mûmâ ileyhin riyâseti tahtında gelmiş ve Gümülçineye kadar gitmiş. Ba'dehu Bursa'ya nakl-i mekân eylemiştir.

Kendisinin fazl ü kemâline mebnî tarîk-ı âliyyeye olan mahabbeti dolayısıyla Morali Dergâhı'na vekâlet sûretiyle ta'yînini teklîf ettiğim ve ol zamân

⁵¹⁸ Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Bahâr-ı Şemsî*, s. 80.

merkez nâibi Erzurumlu Sırrı Efendi'nin mûcib-i memnûniyyeti olduğu gibi sahib-i terceme de kabûl etmiş iken o esnâda Sa'dî Dergâhı'nın inhilâlîne mebnî vekâletten asâlet daha musîb olmakla dergâh-ı mezkûr bâlâda yazdığım vechile 1335 târîhinde uhdesine tevcîh olunmuş ve Dersââdet'de Ahmed-i Buhârî Dergâhı meşihatını, sâbık Üsküdâr'da Hallâc Baba Şeyhi Alî Efendi'den ahz-ı hilâfet etmiştir. Cami-i Kebîr'de ise Cum'a vâizliğine ta'yîn olunmakla her iki cihetten de halkın maddî, ma'nevî terakkiyatına hizmet etmekte bulunmuştu.

Dergâh-ı mezkûrda âyîn-i Sa'diyye icrâ eder ve kable'z-zikr tarikatın âdâb u erkânından, evrâd-ı şerîfin manasını ta'lîm ile doğru okutmalıklarına çalışırdı Hattâ tilâvetlerden mâ'adâsını terceme ederek tab ettirmişti. (İstanbul, 1338)

4 Şevvâl 1340 târîhinde Hicâz'a âzim olup okunan Mevlûd-i Şerîf'te de duâsını Fakîr'e havâle etmişlerdi. Bursa'da ilmî encümenlerde ve Meclis-i Meşâyih'da azâlıkta bulunmuşlardı. Uhdesinde İzmir pâye-i mücerredi var imiş.

Vefatı zâyiâtandır. ”⁵¹⁹

Salih Bey

Vodinalı Salih Bey hicrî 1351 senesinde elli yedi yaşındayken Bursa'da vefat etmiştir. Terceme-i hâli Bahâr-ı Şemsî'de şöyle geçmektedir:

“Vodine eşrâf ve hânedânından olup, vâlidesinin birâderi Kara Hasan Bey nâm zatın Debre'deki hânesinde tevellüd etmiştir. Vazife-i askeriyesini îfâ için Yanya'ya gönderildiğinde orada Tarîk-i Halvetiyye meşâyihından meşhûr Şeyh Ali Efendi'ye intisâb eylemiştir.

Mûmâileyh mezanne-i kiramdandır. 1314 târîhinde Yunan'ın Yanya'ya hücumunda bu zatın himmetiyle defedildiği çok meşhûrdur. Sâhib-i terceme bu zatın teveccühüne mazhar olup bir müddet hâl-i cezbeye dûcâr olmuş ve bilâhare sahve gelerek Ulema faslında tercemesi muharrer Süleyman Efendi'nin dersine devâmla ahz-ı icâzet etmiştir. Ba'dehu îfâ-yı farîza-i hac ederek Medine-i Münevver'e de ziyâret-i Ravza-i Mutahhara şerefine nâil olmuş, bir aralık Selanik'e gelerek tevsî-i malûmâta himmet, Balkan Muhârebesi'nin zuhûruna mebnî memleketine avdet, ba'de'l-musâlaha, mübâdele sûretiyle Bursa'ya hicret etmiştir. Ekser evkât Cami-i Kebîr'de edâ-yı salât ile imrâr-ı hayât ederken 4 Muharrrem 1351 (1932), 28 Nisan 1348 Salı günü vefat etmekle, ferdâsı Cami-i Kebîr'de namâzı kılınarak cem'-i kesîr ile Emîr Sultân'da medfen-i mahsûsasında vedîa-i rahmet-i ilâhiyye kılınmıştır.

Mûmâileyh âbid ü zâhid, müteheccid, bakiyyetü's-selef bir zat-ı hucestesîfât idi. Rekâket-i lisâniyesi (kekemelik) olup acele söyler ve ekser sükûta mülâzemet ederdi. ”⁵²⁰

⁵¹⁹ Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Yâdigâr-ı Şemsî*, Bursa: Osmangazi Belediyesi Yay., 2021, ss. 375-377.

⁵²⁰ Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Bahâr-ı Şemsî*, s. 44.

Ali Osman Efendi

Dağıstânî Mustafa Efendi'den icâzetli Trabzonlu Ali Osman Efendi, hicrî 1352 senesinde Bursa'da vefat etmiştir. *Bahâr-ı Şemsî*'de geçen terceme-i hâli şöyledir:

“Trabzon'un Vakfikebir kazâsının Tonya nâhiyesinin Urna mahallesinde Kadızâde Mustafa Efendi'nin sulbünden 1285 târihinde dünyâyâ gelmiş. Mebâdî-i ulûmu memleketinde Hacı Ali Efendi nâm zattan, ba'dehû li-ecli't-tahsîl Bursa'ya gelerek Musallâ, nâm-ı diğeri Esediyye Medresesi'nde ikâmet ve hemşehrîsi Laz Ali Efendi'nin dersine müdâvemet etmiş. Ancak fâzıl-ı yegâne Dağıstanî Hoca Mustafa Efendi'den ikmâl-i tahsîl etmiş. İcâzet aldıktan sonra Cami-i Kebîr'de tadrîse başlayarak ... târihinde on beş kadar talebeye i'tâ-yı icâzet eylemiştir. Bazı mekâtibde muallim olmuş ve son demlerinde Duhterşeref Mescidi'nde vazîfe-i imâmeti îfâ ve ihtiyâr-ı uzlet ederek inzivâ etmekte iken, dūçâr olduğu hastalık dolayısıyla berâ-yı tebdîl-i havâ cebel kurâsından Hüseyinalan nâm karyeye gitmiş. Orada 16 Safer 1352 ve 1 Mart 1311 târihinde âzim-i bekâ olmuştur.

Mûmâileyh bidayet-i hâlinde emsâli gibi mutaassıb ise de nihayet-i ömrüne doğru tasavvufa meylederek oldukça evrâdında neşeyâb olmuştur. Ara sıra Fakîr'le görüşür ehl-i hakîkatin akvâlini tasdik ve o mesleğin erbâbını takdîr ederdi. Fakat ilmi, başka mürşide getmeğe mâni olurken ona da galebe çalmış, turuk-ı aliyeye intisâb etmişti. Bazen şiir de söylerdi ve Âcizî tahallus ederdi. Bir gün dört beyitten ibâret bir manzûmesini gösterdi. Dedim 'Makta yok mu?'. 'Kâfiye bulamadım'. Fakîr de kendisine hitâben bir beyit söylemiştim. Zevkine gitmiş. O manzûmesini bir beyit daha ilâve ederek beşe iblâğ etmişti. Gazel şudur:

*Var iken dilde musaykal vech-i zîbâ teşnesi
Âşîka tûl-i emeldir dâr-ı ukbâ neş'esi*

*Cennet-i ruhsâra sarkan zülf-i anber-fâma bak
Bulmak istersen günül bezminde tûbâ neş'esi*

*Bahşîş-i dest-i inayettir verilmez her dile
Kurs-ı şemse nasb-ı ayn etmekte hırbâ neş'esi*

*Terk-i serdir gâye-i endîşe-i ehl-i kemâl
Hisseder Mânsûr'u gör sehbâda sahbâ neş'esi*

*Bu dört beyte bir daha ilâve için kendisine şöyle söyledim:
Bâ-Ali Osman Efendi dest-i Haydar'dan içen
Kevseri gönlünde buldu hubb-ı kurbâ neş'esi*

Aman çok hoş benim hâtırına geldi, diyerek şu beyti ilâve etmiş ve ferdâsı getirdi verdi:

*Çektiği âlâm çoktan mahv ederdi âcizi
Vermeseydi kalbe kuvvet hubb-ı kurbâ neş'esi*

*Gazel tamamlanmış, Fakîr de bir nazîre söylemiştim ki dervîşânedir:
Zikr-i dâimden nasîbedâr olan Uşşâk-ı Hak
Zevk-i küllîden telezzüz buldu sahbâ neş'esi*

*Meclis-i zikr-i Hudâ'ya düştü cennet bahçesi
Hâsıl oldu âşıkînde zevk-i tûbâ neş'esi*

*Çeşm-i ibretle bakan eşyâya hayrette kalır
Ehl-i irfâna verir mahbûb-ı zîbâ neş'esi*

*Nefha-i rûh-ı hakîkiye sebebdır hubb-ı âl
Kâinâta feyz-i Haydar'dan gelir bâ neşesi*

*Şemsî-i Mısırî'ye vermiştir Hudâ-yı lem-yezel
Tâ ezelden Âl-i Ahmed hubb-ı kurbâ neş'esi"⁵²¹*

Arif Efendi

Sâdi Dergâhı şeyhi Erzurumlu İsmail Efendi'nin kardeşi Arif Efendi, Cizyedâr-zâde Zaviyesi'nde meşihat eylemiş ve hicrî 1354 senesinde Bursa'da vefat etmiştir.

1.1.4. Mutasavvıf Devlet Adamları

Musâ'id Paşa

Mekke-i Mükerreme şerîfi olan Musâ'id Paşa, Hz. Muhammed'in soyundan olup Şerif Abdülmuttalib Paşa'nın torunu ve Şerif Ahmed Rıza Paşa'nın oğludur. 1318 yılında kırk yaşında iken Bursa'da vefat etmiş.

Bâki Bey

Çetine sefir-i esbâkı el-Hâc Bâki Bey, 1345 tarihinde Bursa'da vefat etmiştir. Terceme-i hâli *Bahâr-ı Şemsî*'de şöyle kayıtlıdır:

“Mûmâileyh Abdülmecid Han'ın mâbeyncilerinden Ragıb Bey'in mahdûmu olup 1276 târîhinde İstanbul'da tevellüd etmiştir. Tahsilini ikmâlden sonra Bâbâlide Hâriciye Dâiresi'ne devâm ve mesleğinde terakkî ederek 1307'de Petersburg Sefâret Başkitâbeti'ne ve 1315 ve 1321'de Çetine Sefâreti'ne, 1328'de Hâriciye Evrâk Müdür-i Umûmîliği'ne tayîn ve 1330'da tekâudlûğü icrâ edilmişti. Bursa'da ikâmet ettiği esnâda büyük kerîmesinin ol vakit mekteb-i Sultânî (ve el-yevm Bursa maârif) müdüriyetine tayîn olunan Haydar Bey ile akdi icrâ ve bilâhare Haydar Bey'in Kütahya ve Edirne Müdüriyetleri'ne nakl-i memûriyet etmesi dolayısıyla sâhibü't-terceme de maa-âile azîmet ve avdet eylemiştir. Dâmâdının Bursa Maârif Müdüriyeti'ne tayîni üzerine birlikte Bursa'ya nakletmekle imrâr-ı evkât etmekte iken, evvelce dūçâr olduğu nüzûl hastalığının nüks etmesi üzerine füc'eten 10 Rebûlâhir 1345 ve 18 Teşrînievvel 1342 (1926) târîhinde vefat etmiştir. Pazar gecesi yatsı namâzlarında İrci'î emrine lebbeykzen-i icâbet olup ferdâsı

⁵²¹ Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Bahâr-ı Şemsî*, ss. 114-115.

Hazret-i Emîr'de, Mekâbir-i Hulefâ'da, sağ cihette, baş tarafta vedîa-i rahmet-i ilâhiyye kılınmıştır.

Mûmâileyhin mükerreren Bursa'da bulunduğu esnâda görüşülmüş ve kendisinin fazl u kemâlinden istifâde edilmişti. Tarîk-i Mevlevî'ye intisâb ve Kulekapısı (Galata) Mevlevî şeyhi Ahmed Efendi'den feyizyâb olmuştur. Ekser zamân tekâyâyâ devâm eder, mecâlis-i zikirde bulunur, bâhusus Muharrem'de Hadîkatü's-süedâ'nın istimâna müdâvemet ederdi. Fakîr'in kırâatini takdîr ederek, "Usûl-i hitâbete muvâfık sûrette okuyorsunuz" der ve naat-ı gayr-ı me'nûseden bazılarını tashîh ederdi. Vefatı hakîkaten zâyiâtandır. Kendileriyle olan samîmî muhabbetimiz zîrde dercettiğim târîhi söyletmiştir. Mahdûmu Hâriciye'de Umûr-ı Şehbenderiye Müdür-i Umûmîsi olup, büyük dâmâdı Bursa Maârif Müdürü, diğer dâmâdı Haydar Bey'in küçük birâderi Muammer Bey olup sıhhiyyeye mensûbdur.

Bâkî Bey şiir ü inşâda emsâli nâdir bulunur bir zat idi. El yazısıyla muharrer olan mecmûası bir dîvânçe kadar vardır. Bazı küberâyâ, vüzerâyâ tebrîki hâvî kasîdeler ve târîhler söylemiştir. Şarkılarının bazısı bestelenmiştir. Şu şarkısı nü hüft makâmında Azîz Efendi tarafından bestelenmiş imiş:

*İşte ney işte kemân
Meclis hafî işret nihân
Geçmez ele böyle zamân
Zevk edelim yârim hemân*

*Al sâzını mutrib ele
Ammâ yavaş al vur tele
Ağyâra verme velvele
Zevk edelim yârim hemân*

*Bu da bir şarkısıdır:
Bîkes ü bîçâreyim âh ağlarım
Hasret-i zülfünle şebgâh ağlarım
Yâd edip ruhsârın ey mâh ağlarım
Gurbet ilde kaldım eyvâh ağlarım*

Eniştesi Ferîk Şakir Paşa'nın vazîfe-i kitâbetini îfâyâ memûren Receb 1310 ve Kânûnisânî 1308 târîhinde Musul'da bulunduğu esnâda Habeş ziyâretinde Yunus (as) hakkında söylediği şu müseddesi, mecmuasından [165] yazmışım:

*Nebiyî-i efham-ı Rabbü's-samed yâ Hazret-i Yûnus
Gubâr-ı türbetin kuhl-i remed yâ Hazret-i Yûnus
Uluvv-i şânına var pek sened yâ Hazret-i Yûnus
Nuût-ı zatına bu kadar aded yâ Hazret-i Yûnus
Sözün nezd-i Hudâ'da mu'temed yâ Hazret-i Yûnus
Dil-i bîçâreye senden meded yâ Hazret-i Yûnus*

*Mezârın üzre kandîl esmânın mâh-ı tâbânı
Alemdir kubbe-i hadrâna çarhın mihr-i rahşânı
Bu iklimi vücûdudur Hudâ'nın özge ihsânı
Senin-çün ihtiyâr etti Irâk'ı Gavs-ı Geylânî
Senin-çün yağmada her şeb semâdan nûr-ı bârânî (Rabbânî)*

Dil-i bîcâreye senden meded yâ Hazret-i Yûnus

*Semâ-i izz iken câhın tevâzu‘ eyledin tercîh
İnip tâ ka‘r-ı bahre eyledin Subhân‘ını tesbîh
Eder sükkân-ı yem virdin ile evrâdını tashîh
Ahî Yûnus hadîsi eyliyor bu nükteyi telmîh
Garîk-ı ma‘siyet Bâkî‘ye lutfundur eden tefrîh
Dil-i bîcâreye senden meded yâ Hazret-i Yûnus*

Birkaç eseri vardır. Jan Jak Ruso’nun eserini Mukâvele-i İctimâiyye nâmıyla tercüme etmiş; ve Saâdet Yolları diye yazdığı eserler matbûdur. Birkaç romanı var ise de basılamamıştır. Kayınpederinin Medine mollalığı münâsebetiyle birlikte giderek îfâ-yı vecîbe-i hac etmiştir. Ûlâ evveli rütbesini hâiz Birinci Osmânî ve Birinci Mecîdiye nişânlarıyla altın madalya ve birkaç da ecnebi nişânlarını hâmil idi. Hüsn-i ahlâk ile mütehallık, mültefit, mükrim bir zat-ı huçeste-sifât idi.”⁵²²

1.1.5. Şeyhlerin Efrâd-ı Âilesi

Halil Efendi

Halil Efendi, Emir Sultan Dergâhı şeyhi Râgıb Efendi’nin babası olup 1335 tarihinde vefat etmiştir.

Ümmügülsüm Hanım

Dervîşe Ümmügülsüm Hanım Emîniyye Dergâhı bânîsi Şeyh Emîn Efendi’nin torunu, Şeyh Bahâüddin ve Âgâh Efendilerin kız kardeşi, Mevlevî Şeyhi Nizâmüddin Efendi’nin eşi ve Mevlevî şeyhi Muhammed Şemseddin Efendi’nin annesidir. Hicrî 1332 senesinde vefat etmiştir.

Enver Bey

Hulefâ-yı Uşşâkiyye’den Şevket Efendi’nin oğlu Enver Bey 1334 senesinde vefat etmiştir.

⁵²² Mehmed Şemseddin Ulusoy, a.g.e., ss. 163-164.

Şevket Emine Hanım

Sâdî şeyhi veznedâr Cemîl Efendi'nin eşi Şevket Emine Hanım hicrî 1345 senesinde vefat etmiştir.

Ali Efendi

Şeyh Sâdî Efendi'nin oğlu Ali Efendi hicrî 1334 senesinde vefat etmiştir.

Bahâüddîn Efendi

Üç Kozlar şeyhi Abdurrahman Efendi'nin oğlu Bahâüddîn Efendi hicrî 1335 senesinde vefat etmiş olup *Misbâr-ı Şemsî*'de geçen vefat tarihi babasının arzusu üzerine kaleme alınmıştır.

Şerefüddîn Efendi

Üç Kozlar şeyhi Abdurrahman Efendi'nin diğer oğlu Şerefüddîn Efendi yirmi yaşında iken hicrî 1336 senesinde Kudüs'te şehîd olmuştur.

Ahmed Bey

Arpacı-zâde Hacı İsmâil Efendi'nin yeğeni ve Yenişehir'de bulunan Celvetî şeyhi Visâlî Efendi'nin torunu Ahmed Bey divân reîs-i sâni olup hicrî 1343 senesinde vefat etmiştir.

1.1.6. Mutasavvıf Kadınlar

Hâce Cemile Hânım

Kütahyalı Şeyh İsmâil Efendi'nin münîbelerinden Hâce Cemile Hanım hicrî 1341 senesinde Bursa'da vefat etmiştir. Terceme-i hâli *Bahâr-ı Şemsî*'de şöyle kayıtlıdır:

“Mûmâileyhâ Bursa kurâsından Misi karyesinde Hacı Veyiszâde Hacı Emin Efendi'nin kerîmesi olup Bursa'da Hisar mahallesinden Nalbant Süleyman Efendi izdivâc etmişti. Beş sene sonra zevcinin vefatı vukû bulup başkasıyla izdivâc etmemiş, hânesinde ibâdet ü tâatle imrâr-ı hayât etmekte iken Kütahyalı Evliyazâde İsmail Hakkı Efendi'nin Bursa'da bulunduğu esnâda intisâb etmiş ve sâir kadınlara telkîn-i zikre ve âyîn-i tarîkiyye icrâsına mezûniyet verilmiş olmakla, hânesinde cuma günleri kadınlarla kuûden zikr ü tevhîd icrâ eder ve birçok kadınlar kendisinden inâbe ederek mezûn olmuşlardır. Beş defa âzim-i Beytullah ve

şerefyâb-ı ziyâret-i Ravza-i Resûlullah olmuştur. Hiçbir tarafa çıkmadığı hâlde birkaç defa Dergâh-ı Mısri'ye gelmişti. Vâlidemle muhâleseti var idi. Ara sıra selâm gönderir, istifsâr-ı hâtır-ı âcizîde bulunurdu.

16 Zilhicce 1341 ve 18 Temmuz 1339 (1922) irtihâl-i dâr-ı bekâ etmekle, ihtifâlât ile cenâze kaldırılarak Hazret-i Emîr'de çeşme arkasında defîn ve rahmet-i ilâhiyyeye karîn olmuştur. Âbide, zâhîde, sâime, sâlihât-ı nisvândan idi.”⁵²³

Hâce Fethiye Hanım

Emir Sultân'da mevlîd okumakla bayanlar arasında meşhur Hâce Fethiye Hanım hicrî 1344 senesinde vefat etmiştir.

1.1.7. Diğer Vefat Tarihleri

Mustafa Efendi

İstanbul'da Âsitâne-yi Uşşâkî şeyhi Mustafa Efendi 1344 tarihinde vefat etmiştir. Muhibbanından ve aynı zamanda Mehmed Şemseddin Efendi'nin de yakın dostu olan Hüseyin Vassaf Bey'in arzusu üzerine kendisine *Misbâr-ı Şemsî*'de yer alan vefat tarihi düşürülmüştür.

Şâkir Efendi

Mâliye müfettişliğinden emekli, mutasavvıfından Şâkir Efendi 1315 tarihinde vefat etmiştir. Kendileri Mehmed Şemseddin Efendi ile tanışıyor olmakla birlikte *Misbâr-ı Şemsî*'de geçen vefat tarihi, reîsü'l-meşâyih Vahyî Efendi vasıtası ile damatları Şükri Efendi'nin talebi üzerine yazılmıştır. Şâkir Efendi'nin *Bahâr-ı Şemsî*'de yer alan terceme-i hâli ise şöyledir:

“Tuna vilayetinin muhâsebe kaleminden neşetle, tülce Sofya muhâsebeciliğinde Ruscuk idâre-i nehriyyesi muhâsebeciliğinde bulunup, bilâhare Erzurum vilayetinin A'şâr nezâretlerine tayîn ve ikinci dâire-i mâliye müfettişi iken tekâudü icrâ edilmiştir. Bursa'da hânesinde inzivâ-güzîn olup 8 Cemâziyelevvel 1315 ve 22 Eylül 1313 târîhinde Pazartesi günü irtihâl etmiştir. Hazret-i Emîr rehğüzârında Kaşıkçioğlu husûsî kabristânının garb cihetinde defîn, rahmet-i ilâhiyyeye karîndir.

Mûmâileyh tarîk-i sûfiyyeye müntesib olup neşesinde tevhîd gâlib idi. Sırr-ı hurûfa vâkıf olmakla dâimâ oradan bahsederdi. Tabiat-ı şiiiryyesi olduğundan mükemmel bir Dîvân vücûda getirmişti. Vefatından sonra kayınbirâderi maârif muhâsebecisi Şükrü Efendi tarafından alınmış ise de ne oldu, nerede kaldı meçhûldür. Mora Dergâhı şeyhi Mustafa Lutfullah Efendi için şu beyti söylemişti:

Hakk'a tâlibsens eğer nokta-i Bismillâha gel

⁵²³ Mehmed Şemseddin Ulusoy, a.g.e., s. 17.

Tekke-i Mısrî içinde Şeyh Lutfullâh'a gel

*Kendisiyle görüşür idik. Vefatında dâmâdı Şükri Efendi bir târîh söylemekliğimi reîsü'l-meşâyih Vahyî Efendi'ye ricâ etmiş. Sekiz on beyit kadar kendi mesleğini imâ eder sûrette bir târîh söylemişim. Ol vakit mektûbcu bulunan Süleyman Nazîf Bey'e maârif müdürü Süleyman Paşazâde Sami Bey'in takdîr ve intihâbıyla dört beyti mezâr taşına yazılmıştır.*⁵²⁴

Hatice Fıtrat Hanım

Hatice Fıtrat Hanım, Bursa duyûn-ı umûmiyye baş müdürü Ali Rıza Bey'in kızı olup 18 yaşında iken hicrî 1331 senesinde vefat etmiştir.

Makbûle Hanım

Bursa Livâ Fırka kumandanı Necîb Paşa'nın manevî evlâdı olan Makbûle Hanım 22 yaşında iken hicrî 1314 senesinde vefat etmiştir.

Hacı Mustafa Ağa

Tarîk-i Bektâşîyye'den suyolcu Hacı Mustafa Ağa hicrî 1320 senesinde vefat etmiştir.

Hüseyin Efendi

Çalı köyünde Dervîş oğlu Sâlih Ağa'nın oğlu Hüseyin Efendi hicrî 1324 tarihinde vefat etmiştir.

Nezihe Zâhide Hanım

Yüzbaşı Abdullah Bey'in eşi Nezihe Zâhide Hanım hicrî 1342 senesinde vefat etmiştir.

Hatice Hanım

Vergi kâtiplerinden bir zatın annesi olan Hatice Hanım hicrî 1315 senesinde vefat etmiştir.

⁵²⁴ Mehmed Şemseddin Ulusoy, a.g.e., ss. 159-160.

Tâhire Hanım

Bursa Alay Beyi Câvid Bey'in kız kardeşi Tâhire Hanım hicrî 1318 yılında vefat etmiş olup *Misbâr-ı Şemsî*'de yazılı olan vefat tarihi Şeyh Sırrî Efendi'nin arzusu üzerine kaleme alınmıştır.

Fatıma Hanım

Çekirge taburu ikinci bölük mülâzımı Hasan Fahri Efendi'nin eşi Fatıma Hanım hicrî 1333 senesinde vefat etmiştir.

Muhammed ve Ahmed Beyler

Seyyid Usul Dergâhı şeyhi Abdi Efendi'nin bacanağı Rüstem Ağa'nın oğullarından Muhammed Bey şehîd olmuş Ahmed Bey ise aynı yıl hummâdan hicrî 1335 senesinde vefat etmiştir.

Nigâr Hanım

Seyyid Usul Dergâhı şeyhi Abdi Efendi'nin bacanağı Rüstem Ağa'nın kızı Nigâr Hanım hicrî 1348 senesinde vefat etmiştir.

Ömer Pehlivân

Enhör köyünde Dervîş Ahmed'in amcası Ömer Pehlivân hicrî 1344 senesinde vefat etmiştir.

Hasan Basri Bey

Koza tüccarlarından Hacı Abdurrahman Efendi'nin oğlu Hasan Basri Bey hicrî 1342 senesinde vefat etmiş olup *Misbâr-ı Şemsî*'de geçen vefat tarihi Dağıstânî Sâmi Bey'in arzusu üzerine kaleme alınmıştır.

Sâmi Bey'in Kerîme-zâdesi

Dağıstânî Mir Sâmi Bey'in torunudur, on üç yaşında iken hicrî 1345 senesinde Bursa'da vefat etmiştir.

Mürüvvet Hanım

Mürüvvet Hanım, Mehmed Şemseddin Ulusoy'un kayınpederinin hala-zâdesi olan Ferid Bey'in zevcesidir. Hicrî 1346 senesinde vefat etmiştir.

Zehrâ Hanımın Hafîdesi

Bu kişi, İsmail Efendi'nin kızı Zehra Hanım'ın kız torunudur. Hicrî 1349 senesinde vefat etmiştir.

Bahire Hanım

Bahire Hanım, Adana vergi müdürü Servet Efendi'nin kızı ve İstanbul vergi müdürü Rüşdü Bey'in eşidir. Yirmi sekiz yaşında iken hicrî 1313 senesinde Bursa'da vefat etmiştir.

Hacı İzzet Efendi

Nukûd-ı mevkûfe memuru Hacı İzzet Efendi, Külâhî-zâde Hacı İbrahim Efendi'nin oğludur. Bursa'da hicrî 1350 senesinde vefat etmiştir.

Melek Hanım

Belediye reisi Mora Yenişehirli Cemâl Bey'in eşi Melek Hanım, hicrî 1342 senesinde Bursa'da vefat etmiştir.

Hasan Efendi

Nakşibendiyye'den seyr ü sülûkunu tamam eden Bursa Yenişehirli tüccar Hasan Efendi, hicrî 1350 senesinde Bursa'da vefat etmiştir.

Müşerref Hanım

Torun-zâdeler diye meşhur olan İsmail Efendi'nin kızı Müşerref Hanım hicrî 1351 senesinde vefat etmiş olup kabri İstanbul'dadır.

Ahmed Hamdi Efendi

Rumelili tüccar Ahmed Hamdi Efendi hicrî 1354 senesinde vefat etmiştir. *Misbâr-ı Şemsî*'de vefatı için düşünülmüş tarih manzûmesi müftü Muhammed Ali Efendi'nin arzusu üzerine kaleme alınmıştır.

B. MİSBÂR-I ŞEMSÎ'NİN MANZUM VE MENSUR KISIMLARININ İNCELENMESİ

1. ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

1.1. Tertip Şekli

Edebiyat tarihimizde mensur, manzum ve manzum-mensur pek çok biyografik eser kaleme alınmıştır. *Misbâr-ı Şemsî* 79 şahsın terceme-i hâlinin yer aldığı manzum ve mensur yazılân biyografik bir eserdir. Eserin büyük çoğunluğunu terceme-i hâl niteliğinde olan manzum vefat tarihleri oluşturmaktadır. Eserde, ele alınan 79 şahısdan biri olan Eminiye Dergâhı şeyhi Âgâh Efendi'ye 3 adet, diğerlerine birer adet olmak üzere toplam 81 adet tarih manzumesine yer verilmiş olup, bu manzumelerle birlikte şahısların 10'u hariç hepsinin hayatına dair mensur olarak da birkaç cümlelik kısa bilgiler verilmiştir. Bu açıdan muhtevası yönüyle vefat bilgileri içeren *Misbâr-ı Şemsî*'yi manzum-mensur bir vefeyâtnâme örneği olarak kabul etmekteyiz.

Çalışmamızın giriş bölümünde belirttiğimiz üzere vefeyâtnâmeler gerek muhtevaları gerekse içerdikleri isimlerin sıralanış şekli açısından çeşitli bölüme ayrılmaktadır. Bir vefeyâtnâme içerisinde yer alan isimler, mensup oldukları zümrelere göre (padişahlar, vezirler, şeyhler, alimler, şairler, hattatlar vb.) tabaka tabaka tasnif edilebildiği gibi isimler kendi içerisinde kronolojik, alfabetik veya özel şekillerde sıralanarak da tertip edilebilmektedir. *Misbâr-ı Şemsî*'de ele alınan kişiler, Mehmed Şemseddin Ulusoy'un kendisinin bizzat tanıdığı, muhabbetle bağlı olduğu veya muhibbânının yakınları olan isimlerdir. Müellif bu isimler için özel bir sıralama yapmış, kronolojik ya da alfabetik bir tertip izlememiştir. Önce cediti Şeyh Hayder Efendi, babası Şeyh İsmail Nazif Efendi, vâlidesi Aliyye Hanım ve dayısı Şeyh Nuri Efendi'nin terceme-i hâlleri ile başlamış ardından kendi şeyhi Mustafa Lutfullah Efendi, Şerif Musâ'id Paşa ile yakın hukuku olan Üç Kozlar Dergâhı şeyhi Said Efendi ve Üftade Dergâhı şeyhi Mehmed Üftade Efendi gibi isimlerle devam etmiştir. Bu sıralama -kuvvetle muhtemel- gösteriyor ki müellif, isimlerin tertibi konusunda, şahısların kendisi ile olan yakınlıklarını baz almıştır. Önceliği yakın akrabalarına, mânevi eğitimini ikmâl ettiği, feyz aldığı şeyh efendilerine ve dostlarına vermiştir. Ve eserin mukaddimesinden önce kaleme aldığı fihristte isimleri sayfa numaraları ile birlikte listelemiştir.

Eser iki sayfalık fihrist ve ardından iki sayfalık mukaddime ile başlamaktadır. Her bir şahıs için kim olduğunu tanıtan isim veya soy bilgisi başlık olarak yazılmış olup, metindeki mensur kısımlara, çoğunlukla tarih manzumelerinden önce yer verilmiştir.

1.2. Nazım Şekilleri

Vezinli ve kafiyeli söylenen sözlere edebiyatımızda nazm, manzum veya manzume denilmektedir. Tarih düşürme sanatının kullanıldığı şiirler de genel itibarıyla “tarih manzumeleri” olarak adlandırılmaktadır. Bu manzumeleri şekilleri bakımından incelediğimiz zaman, nazm ve kıta olmak üzere iki nazım şeklinin sıklıkla kullanıldığını görmekteyiz. Haluk İpekten, kafiye örgüsü aa ba ca...düzeninde olan, mahlâs beytinin olmayışı ile gazel nazım şeklinden ayrılân ve iki beyitten 10-12 hatta daha çok beyte kadar uzayabilen nazım şeklidir diye tarif ettiği “nazm”⁵²⁵ ile sözlük anlamı olarak parça demek olan, nazım terimi olarak iki ya da daha çok, 9-10 beyte kadar olan, matla ve mahlâs beyti bulunmayan ve xa xa xa kafiyeli nazım şeklidir ifadeleriyle tanımladığı “kıta”ın⁵²⁶, tarih manzumelerinde sıkça kullanıldığını belirtmiştir.⁵²⁷

Bu tarifler çerçevesinde *Misbâr-ı Şemsî*'yi incelediğimizde 4'er mısralık 9 ve 13 bendli iki manzume hariç 80 manzumenin tümü beyitlerden oluşmaktadır. Beyitlerden oluşan manzumelere baktığımızda ise 3 tanesi hariç tüm manzumelerin 3-12 beyit arasında olduğu görülmektedir. Bu aralıkta olan manzumelerin 27'si nazm ve 51'i kıta nazım şekliyle yazılmış olup bu aralığın dışında kalanlardan biri tek beyitlik bir tarih, diğerleri ise 14 ve 29 beyitlik iki adet kıta-i kebire'dir. Bunlar içerisinde beyit sayısı, kafiye şeması, matla ve mahlâs beyitlerinin varlığı itibarıyla 21 manzume gazeli andırsa da gazeller muhteva yönünden vefat tarihlerinden ayrıldığı için *Misbâr-ı Şemsî*'de bu nazım şekline yer verildiği söylenemez. Bununla birlikte, bir nazım şekli olan nazım ve kıtalarda da mahlâs kullanıldığı kabul edilmiştir. Zira Mehmed Şemseddin Efendi toplam 80 tarih manzumesinin 61'inde mahlâs kullanmıştır.

⁵²⁵Haluk İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, İstanbul: Dergâh Yay. 1994, s. 57.

⁵²⁶Haluk İpekten, a.g.e., s. 52.

⁵²⁷Bkz. Haluk İpekten, a.g.e., s. 53, 58.

Beyit Sayısı	Şiir Adedi
1 Beyitliler	1
3 Beyitliler	1
4 Beyitliler	5
5 Beyitliler	16
6 Beyitliler	14
7 Beyitliler	21
8 Beyitliler	8
9 Beyitliler	2
10 Beyitliler	5
11 Beyitliler	2
12 Beyitliler	1
14 Beyitliler	1
29 Beyitliler	1

Tablo 3

1.3. Vezin

Mehmed Şemseddin Ulusoy divân sahibi mutasavvıf bir şairdir. Pek çok mutasavvıf şairde örneklerini gördüğümüz gibi o da şiirlerinde aruz ve hece vezinlerine yer vermiştir.⁵²⁸ *Misbâr-ı Şemsî*'de yer alan manzumelerini ise aruzun remel ve hezec bahirlerini kullanarak yazmıştır. Müverrih, manzumelerin büyük çoğunluğunda, bazı ihmalleri olsa da aruzu başarıyla kullanmıştır. Mevcut vezin ihmallerinin çoğu şahıs ve yer adlarının geçtiği beyitler ile tarih mısralarında bulunmaktadır. Bununla birlikte müellifin, anlamı veznin önünde tuttuğu kanaatindeyiz. Eserde geçen üç manzumenin vezni bozuk olup, problemlili olan manzumeler dipnot ile belirtilmiştir. Vezin tamirinin mümkün olduğu beyitlerde eklenen veya eksiltelen heceler, metnin içinde köşeli parantez [] içerisinde gösterilmiştir. Tamiri mümkün olmayan beyit ve manzumeler ise mevcut hâli ile bırakılmıştır.

⁵²⁸ Bkz. Mehmet Şemseddin Ulusoy, *Eş'ar-ı Şemsî*, haz. Mustafa Efe, basılmamış doktora tezi, Bursa: Uludağ Üniverstesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

Eserde, aruzun en çok kullanılan kalıbı, 63 manzumede tespit edildiği üzere, “Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün”dür. Misbâr-ı Şemsî’de yer alan diğer aruz kalıpları ve adetleri ise şu şekildedir:

Bahirler	Aruz Kalıpları	Şiir Adedi
1. Remel	Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün	63 adet
2. Remel	Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fa‘ lün	1 adet
2. Remel	Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün	1 adet
3. Remel	Fâ‘ ilâtün Fe‘ ilâtün Fe‘ ilâtün Fa‘ lün	1 adet
4. Remel	Fe‘ ilâtün Fe‘ ilâtün Fe‘ ilâtün Fe‘ ilün	3 adet
5. Hezec	Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün	8 adet

Tablo 4

1.4. Redif ve Kafiye

Divan edebiyatının aksine kulak için kafiye düşüncesini benimseyen tekke şairleri, şiirlerinde hafif ses benzerliklerini yeterli bulmuşlardır. Yarım, tam, zengin ve cinaslı kafiyeler ile redif çeşitleri halk edebiyatında olduğu gibi tekke edebiyatında da ses güzelliğini göstermek ve âhengini sağlamak için sıkça başvurulan unsurlardandır.⁵²⁹

Mutasavvıf şairlerden olan Mehmed Şemseddin Efendi *Misbâr-ı Şemsî*’deki tarih manzumelerinde şiirin veznini ve tarih düşürdüğü sayıyı koruyarak yarım, tam ve zengin kafiyeler ile redifleri ustalıkla kullanmış böylece hem tarih düşürmedeki hem de şairliğindeki mahâretini ortaya koymuştur. “aa, ba,ca, da...” ve “xa, xa, xa, xa...” kafiye şemalarıyla yazan şairin en çok kullandığı âheng unsuru zengin kafiye olmuştur. *Misbâr-ı Şemsî*’de görülen diğer ses benzerlikleri ve kullanıldıkları şiir adetleri şöyledir:

a) Ekten oluşan redifler:

Bursa’da Çeltik Köyü’nde Rüstem Ağa evlâdları
Muhammedle Aḫmed’i altı ayda te’essüf şoldı

⁵²⁹ Azmi Bilgin, “Tekke Edebiyatı”, *DİA*, c. 40, İstanbul: 2011, s. 383.

Ses Benzerliği	Redif			Kafiye		
	Ek ile	Tek bir kelime ile	Kelime grubu ile	Yarım	Tam	Zengin
Şiir Adedi	2	6	0	1	22	56

Tablo 5

Muħammed dest-i dūřmenden řehadet řerbetin iĉdi
Beş aydan řoñra Aħmed de ĥummādan cenneti buldı

57/1-2

řeyħ şemsüddin Efendi Bursa'da yetmiş sene
Post-nişindi Mevleviyye Dergeh-i vālāsına

Nūr-ı pāk-i Ĥazret-i Seyyid Nizām Seyyid Emīn
‘Aks-endāz olmuş idi cebhesi bālāsına

70/1-2

b) Tek bir kelimedden oluşan redifler:

Nesl-i pāk-i Faħr-i ‘ālem nüħbe-i āl-i ‘Alī
řeyħ-i Dergāh-ı Emīnī ‘ārif-i esrār-ı **Ĥaķ**

A‘ni řeyħ Āgāh Efendi řāhib-i ĥulķ-ı kerīm
Varımı itdi fedā hem cānını ĩřār-ı **Ĥaķ**

13/1-2

Sābıķan dīvān re‘is-i řānisi Aħmed Beg
Ĥüsn-i ĥidmet ile akrānını sebķat **eyledi**

Ceddi idi Celveti‘den řeyħ Viřālī Ĥazreti

Yeñişehir’de tekye inşasına himmet **eyledi**

55/1-2

Cihānda var mıdır hayfā dili mesrūr u şād gitmiş
Sa‘ādetle ‘aceb kimdir ki ol bahtı küşād **gitmiş**

Cihān bir köpridir herkes gelür andan geçerler hem
Gerek pīrdir gerek bernā gidenler bī-‘aded **gitmiş**

66/1-2

c) **Yarım kafiye:**

Bursa’da Çeltik Köyü’nde Rüstem Ağa evlādları
Muhammedle Aḥmed’i altı ayda te’essüf şoldı

Muhammed dest-i düşmenden şehādet şerbetin içdi
Beş aydan soñra Aḥmed de ḥummādan cenneti buldı

57/1-2

d) **Tam kafiye:**

Geçme zā’ir bu maḳāma dide-i ‘ibretle baḳ
Bu fenānuñ bī-vefālīgımı gör de al sebaḳ

Devrini tekmīl içün gönderdiler bu ‘āleme
Zevḳ-i şūrī şanma maḳḳab başḳa maḳḳad olacaḳ

11/1-2

Bende-i hünkâr-ı Bektâş çâker-i Âl-i ‘ Abâ
A‘ni kim Nâ’ıl Efendi tutdı Hak’dan yaña rû

Hânedân-ı Muştafâ’ya ‘ âşık-ı şeydâ idi
Hubb-ı Hayder’den meşâmı çünki almış idi bû

26/1-2

Gider her kim gelür fânî cihâna qalmayub hîç kes
Gelenler söylemez hikmet nedir gelmez gidenden ses

Yine zâyi‘ olub gitdi cihândan bir ferîdü’l-‘aşr
Hüseyn Vaşşâf gibi gelmez cihâna fâzıl u enfes

40/1-2

Hâce-i fâzıl ‘ Alî Osmân Efendi şad-hayf
Düşdi bir derde tabîbler bulmadılar bir devâ

Maskat-ı re’si Tırabzon’dan gelüb taşşîl için
Fâ’ikü’l-aqrân olub her ‘ilm ü fenne ‘âşinâ

77/1-2

e) **Zengin kafiye:**

Atinavî Şeyh ‘ Ali Rızâ Efendi Tekyesi
Şeyh-i fâzıldır Cenâb-ı Muştafâ Luţf-ı İlâh

‘Âlim ü fâzıl fazîlet-pîşe bir zât idi hayf
İntikâl itdi beqâyâ oldu Hakk’a rû-be-râh

5/1-2

Üsküb'den idüp hicret Bursa'ya kıldı mesken
Ġurbetde vefāt eyledi şeksiz olubdur şehīd

Şeyh Meḥmed Üskübī şeyhi idi bu zātın
Pīr-i Rufā'ī'den feyz almış olup müstefīd

17/1-2

Bü'l-ı acībdir bü'l-ı acībdir emr-i taḳdīr-i Kirdigār
Kimse idrāk eylemez künhüni ğāyet düşvār

Bānī-i Dergāh-ı Cenāb-ı Şeyh ı Aliyyü'l-Ḥalvetī
Necl-i Lüṭfullāh Efendi-zāde Muḥsīn nām-dār

46/1-2

Rūmili'nden Bursa'ya evvelce hicret eyleyüp
Ḳavl-i el-kāsibu Ḥabībullāh'la olmuşdı be-kām

Aḥz u i' ıāsında ğāyet müstekīm idi bu zāt
Kimseyi incitmez idi ḥüsn-i ḥulḳ ile benām

80/1-2

2. DİL VE ÜSLÛP ÖZELLİKLERİ

Edebiyat tarihimiz ile tasavvuf tarihimiz ruh ile beden gibi birbirinin ayrılmaz iki parçasıdır. Bu bakımdan Osmanlı şiirinin de ruhu tasavvuftur denilebilir.⁵³⁰ Tekke edebiyatı, Âmil Çelebioğlu'nun (ö. 1990);

“Halk, dîvân, tekke
Duvar, kemer, kubbe”

beyitlerinde ifade edildiği gibi halk ve divan edebiyatını kuşatan en zengin edebiyat sahası olarak kabul edilebilir.⁵³¹

Tekke edebiyatı olarak da adlandırılân dinî-tasavvufî edebiyatı anlamak için tasavvufu ve tasavvufî şiirin dili ile geleneğini bilmek gerekmektedir.⁵³² 19. – 20. yüzyılın mutasavvıf şairlerinden biri olan Mehmed Şemseddin Ulusoy'da eserlerinde klâsik üslûp ve tavrı devam ettiren, tekke edebiyatının son temsilcilerinden biridir.

Çalışmamıza konu olan *Misbâr-ı Şemsî* adlı eserin tarih manzumelerinden oluştuğunu söylemiştik; tarih manzumelerinde doğru tarihi verebilmek kolay bir iş değildir bununla birlikte şair vezin, kafiye, redif gibi ses uyumları ve söz sanatlarını da ustaca kullanarak eserini akıcı bir dille yazmıştır:

Şehr-i mâtemde Şehîd-i Kerbelâ'ya ittiba^ç
Eyleyüp terk-i siva'llâh oldı ^ç uqbâya revân

Şemsi-i Mışrî mücevher söyledi târihîni
Şeyh Sa^çîd Efendi kıldı cây-ı Firdevs'i mekân

(7/4-5)

Kimseyi rencide itmez tab^ç ı olmuşdı laîf
Bedr iken irdi hüsûfa böyle meh zulmet civân

İki gözüm yaş ile çıkdı bir târih Şemsi

⁵³⁰ Mahmud Erol Kılıç, *Sufi ve Şiir*, İstanbul: Sufi Yay., 2017, s. 38.

⁵³¹ Gürol Pehlivan, “Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları”, *Millî Folklor*, 2005, S. 66, s. 140.

⁵³² Bkz. Bilal Kemikli, *Şiir ve Hikmet*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2017, ss. 92-96.

Kuş gibi uçdı cināna oldı Firdevs-āşiyān

(42/4, 10)

Misbâr-ı Şemsi'nin dili, Türkçe'nin yanında çokça Arapça ve Farsça kelime ve terkiplerden müteşekkil olsa da oldukça sade ve anlaşılır bir dildir:

Sâlik-i rāh-ı cenāb-ı Nakşibend ü Aḥmedî

Mün' akis idi yüzünde **feyz-i nūr-i Müste' ān**

‘**Ābid** ü **zāhid tevāzū'** -pîşe bir **ehl-i kemāl**

Oldığını cümle **taşdik** eyliyor **ḥalk-ı cihān**

(20/6-7)

Muntazırdı **ḥalvetinde** da' vet-i **Ḥaḳḳ'**a **müdām**

İrci' emri gelince itdi ' **azm-i Kirdigār**

Şehr-i şavmîñ on yedisinde dindi **irci' i**

İttibā' itdi cenāb-ı **Ḥayder'e** ol **kāmkār**

(32/4-5)

Mehmed Şemseddin Ulusoy *Misbâr-ı Şemsi*'de yer alan tarih manzumelerini çoğunluğu mücevher tarih olmakla birlikte tarih sanatının hemen her çeşidinde kaleme almıştır:

Mu'cem ve mühmel tarih:

Çıkdı **mecmū'** -ı **ḥurūf ile** **tārîḥ-i tamām**

Oldı **Ḳuds'de** **Şerefüddīn Efendi** şehīd

(54 / 5)

Mu'cem tarih:

Şemsi-i Mıṣrî **mücevher** söyledim târîḥ añā
Şeyḥ İsmā'îl Efendi kıla Firdevs'de maḳām

(74 / 10)

Mühmel tarih:

Şağ u şoldan **bî-nuḳaṭ** didiler târîḥin
Bâhire Ḥanım olubdur kaşrû'l-' Adn'e rûberâh

(67 / 5)

Tam tarih:

Dâderi Şemsi-i Mıṣrî târîḥin **tām** söyledi
Eyle Yâ Rabbi Şerâfüddîn'e Firdevs'inde cā

(68 / 8)

Ta'miyeli Tarih:

Gitdi üçler söyleyüb târîḥini cevher Şemsi
Eyledi Râsim Efendi bâğ-ı Firdevs'de ḳarâr

(36 / 5)

Müverrih, tarih manzumelerinde bazen lirik bazen didaktik bir üslûp ile yazmıştır:

Şad dirîğ ü ḥayf elden gitdi Tâcüddîn'im âh
Sîne-i şad-pârem oldu fürḳatiyle âteşgâh

Yanmayım ya neyleyim derdine şabr itmez gönül

Her cefâdan başka gösterdi baña baht-ı siyâh

(41/1-2)

Bursa duyûn-ı ‘umûmîsinde başkâtib iken
Eyledi Râsim Efendi cânını Hakk’a nişâr

Maşkât-ı re’si Edirne Bursa’ya me’mûr olub
Hamdî-i ‘Uşşâkiyye’den olmuşdı ma’nen vâyedâr

Hüsn-i ahlâk ile mevşûf eylemiş seyr-i sülûk
Sırr-ı tevhîde vuķûfiyetle oldı kâm-kâr

(36/1-3)

Mehmed Şemseddin Efefendi’nin oğlu Muhammed Tacüddin ve hulefâ-yı Uşşâkiyye’den Rasim Efendi için yazmış olduğu bu beyitlerde de görüldüğü üzere, eserde ele alınan kişilerin hayatlarına dair tarihi malumatlar verildiği gibi vefatlardan duyulan derin ızdırap da sanatlı bir söyleyişle söze dökülmüştür.

Misbâr-ı Şemsî’de ayet ve hadislerden iktibaslar ile ayet ve hadislerle telmihler yapılmıştır:

İrci’î emri gelince vâsıl-ı bezm-i İlâh
Olmaq için terk idüp ol dem hayat-ı müste’âr

Hâiz-i ‘izz-i şehâdet olduğından şübhe yok
Çünkü “*men mâte ğarîben*” sırrı oldı âşikâr

(6/6-7)

Ya'lemūn sırrına mazhar m̄-şadaḡ kavlı-rasūl
Zū'l-cenāḡayn ehl-i dildir v̄ariş-i Faḡru'l-Enām

(74/6)

Mazhar-ı *m̄ate şehiden* oldu ġurbetde ḡalub
Şāfi' i olsun anıñ maḡşerde Faḡrū'l-Enbiyā

(77/4)

Zāhiri pāk ü nezihdi bāḡını ḡāhir nazīf
Sırr-ı simāhüm anıñ vechinde idi āşikār

(12/6)

Gitdi üçler didi cevher tāriḡin Şemsī anıñ
Şeyḡ Bekir Şidḡı olup *maḡ'ad-ı şidḡ*da mukīm

(9/5)

El-Faḡru faḡrī sırrına
Mazhar olup şābir idi
Ḥulḡ-i Muḡammed kendüde
Mevcüd idi bī-iştibāḡ

(2/5)

3. MUHTEVA

Misbâr-ı Şemsî'nin bir vefeyâtname olması dolayısı ile muhtevasının merkezinde ölüm ve ecel hakikati bulunmaktadır. Vefeyât gibi biyografik eserlerde “öldü” , “vefat etti” gibi basit ifadeler yerine süslü şiirsel ve muhayyel ifadeler kullanılmaktadır. Bu ifadelerden insanımızın ölüme bakış açısını da tespit edebilmek mümkündür.⁵³³ *Misbâr-ı Şemsî*'de geçen ifadelerden anlaşıldığı üzere, ölüm fani diyardan bâki olan asıl vatana göçtür, cennet bahçelerine ve sonsuzluğa kanat çırpmaaktır.

Eserde ecel ile ölüme dair yer alan ifadelerden bazıları şunlardır: Bâd-ı ecel ile solmak, hâr-ı ecel ile tebah olmak; Âzim-i dârü's-selâm olmak, âzim-i dârü'l-karâr olmak, azm-i Kirdikâr etmek, azm-i dergâh-ı İlâh etmek, Firdevs'i makam kılmak, lâhûta makam kılmak, behiştî makam kılmak, âlem-i âhirete gitmek, dâr-ı Adn içre karar kılmak, Firdevs'e sefer kılmak, canını isâr-ı Hak etmek, canını nisâr-ı Hak etmek, teslim-i can etmek, ukbaya hırâm etmek, terk-i vücud etmek, cismini ifna etmek, bekâya intikal etmek, bekâya rihlet etmek, irtihal etmek, ikmâl-i hayat etmek, Adn'i cây-gâh eylemek, İrci'î emrine râm olmak, ukbâya rû-be-râh olmak, ukbâya revân olmak, vâsıl-ı Perverdigâr olmak, fevt olmak, dünyadan el çekmek, cinâna uçmak:

Çâr tekbîr ile **terk itdi vücūdın varlığını**

Gitti lâhût bezmine Nâ'îl Efendi Hâk diyü

(26/5)

Zevcesi Dervîşe Hânımdan iki mâh sonra da

Kimseye bâr olmadan **oldı cinâna rû-be-râh**

Şemsiyâ üçler gelüb târihîni cevher didi

Eyledi rihlet bekâya Halîl Efendi nâgâh

(34/5-6)

⁵³³ Mahmut Kaplan, “Güldeste-i Riyâz-ı İrfân'da Vefâtlara Düşülen Notlar”, *Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 7/1 Winter 2012, s. 57.

Mehmed Şemseddin Efendi “Ölülerinizi hayırla anınız” prensibine uyarak vefatını ele aldığı her zatı hayırla ve güzel sözler ile anmıştır:

Ma‘ den-i cūd u semāhat hem melek-ḥaşlet idi
Bursa’da aña müşābih diyemem bir mişli var

Ḥāline meftūn olurdu kim görürse şübhesiz
Ḥüsn-i ḥulḳ u lütf u cūdla eylemişdi iştihār

Raḥm u şefkat merḥametle herkese lütf u kerem
Olur idi ‘ ādeti ‘ ācizlere şefkat-nişār

(12/11-13)

Meclis-i şeyḫāna olmuşdı re‘īs-i muḥterem
Fāzıl u kāmil idi ol ‘ ārif-i pūr-intibāh

Vākıf-ı ‘ ilm-i taşavvuf ‘ ārif-i sırr-ı me‘ ād
Mişli gelmez bir daha bu sözüme Ḥaḳdır güvāh

(29/3-4)

Manzumeler baştan sona kişilerin doğum yerleri, meslekleri, mensubu oldukları tarikatlar, vefat sebepleri, vefat yaşları, mezar yerleri ve ahlākî meziyetleri gibi hayatlarına dair bilgiler sunan manzum terceme-i hāllerdir. Bununla birlikte manzumelerin “tarih beyitlerinde” de:

a) Şahısların mensubu oldukları tarikat ile ilişkili ifadeler geçmektedir:

Söyledim cevher gibi Şemsī-i Mıṣrī tārīḫin
İrdi şeyḫü’l-mevlevī Şems ile Mevlānā’sına

(70/12)

b) Vefat yerlerini bildiren ifadeler bulunmaktadır:

Çıkdı mecmū' -ı ħurūf ile tārīḥ-i tamām
Oldı **Ḳuds'de** Şerefüddīn Efendi şehīd

(54/5)

c) Vefat zamanlarını bildiren ifadeler bulunmaktadır:

Şemsiyā imdād idüp Āl-i ' Abā tārīḥ didim
Leyle-i Mi' rac'da oldı vāşıl-ı dīdār-ı Ḥaḳ

(13/6)

d) Vefat vaktindeki vaziyetlerini bildiren ifadeler bulunmaktadır:

Eylemiş ifā şalāt-ı şubḥı soñra şıdḳ ile
Zıkr idüb ' Ārif Efendi Rabb'e vuşlat eyledi

(79/6)

e) Yaşları hakkında bilgi veren ifadeler yer almaktadır:

Çıkdım tārīḥ-i fevtin dü-çeşmim yaşı-veş Şemsi
Civān idi mü 'eyyed āh cihāndan nā-murād gitmiş

(66/5)

f) Memleketleri ile ilgili bilgiler yer almaktadır:

Nezr-i Mevlānā ile Şemsi didim tārīḥ-i güher
Fāzıla **Mekki'**ye itdi ' azm-i dergāh-ı İlāh

(64/9)

g) Vefat sebepleri ile ilgili ifadeler kullanılmıştır:

Fevtine tārīḥ-i tāmdir işbu mıṣrā‘ hemān
Ḥacī Muḥsin kendüni **ber-dār idüb** Manşūr-vār

(46/7)

Gelür bir cevherin tārīḥ vefātına bu mıṣrā‘ da
Vaz‘-ı ḥaml itmekte iken ‘Adn’e oldı rüberāḥ

(56/5)

Yediler geldiler tārīḥ didiler tām bu mıṣrā‘
Şehid oldı Muḥammed ḥarbde Aḥmed bunda fevt oldı

(57/4)

h) Dua ifadelerine yer verilmiştir:

Seb‘ a-i esmā ile cevher gibi tārīḥ olur
Ḳabrini pür-nūr ide Şeyḫ Nūrī’niñ Mevlā-yı Nūr

(4/7)

Oldı ‘Avnullāḥ Efendi’ye bu mıṣra‘ tārīḥi
Cennetü’l-Firdevs içinde eylesin Allāḥ muḫim

(15/4)

I) Vefat eden şahısların isimleri ile benzerlik gösteren ifadeler kullanılmıştır:

Du‘ā birle didüm Şemsi mücevherler gibi târiḥ
Na‘îm’i cilve-gāh itsün Na‘îm Efendi’ye Hudā

(10/7)

Bî naḳṭ bir çıḳdı târiḥ Şemsi-i Mıṣrî añā
İrci‘î emri gelince oldu Emri emre rām

(35/6)

Dü çeşmim yaş dür gibi gelüb târiḥini nazm itdüm
‘Azîmet itdi fâniden beḳāya Bâḳî Beg fi’l-hāl

(39/7)

Şemsi-i Mıṣrî mücevher gelgi bir târiḥ añā
Dergeh-i ‘İzzet’de ‘İzzet Hâcî Beg itdi qarār

(69/6)

Geldi üçler Şemsi-i Mıṣrî didi târiḥ añā
İt İlâhî Muştafâ’yı Muştafâ’ña hem qarîn

(71/6)

Misbâr-ı Şemsi’de dikkatleri çeken en önemi hususlardan birisi de Hazret-i Peygamber ve Ehl-i Beyt sevgisidir. Kendisi de tam bir Ehl-i Beyt âşığı olan müellif, pek çok manzumesinde hem vefat eden şahısların Ehl-i beyt sevgisine vurgu yapmış hem ele aldığı kişilerin adı Ali, Haydar, Hasan, Hüseyin, Fatıma ise onların Ehl-i Beyt’e nâmdaş olduklarını özellikle zikretmiştir. Başta Hazret-i Ali olmak üzere Âli Abâ’nın isimleri

anılarak vefat eden şahıslara dua edilmiş, Ehl-i Beyt'in himmetleri ve şefaatleri istenmiştir:

Nām-daşı **Hayder-i Kerrār**'a Haḡ itsün ḡarīn
Rūz-i maḡşer dest-i şıbtēynden ide nūş-ı müdām

(1/5)

Ḥāk-i pāy-i Muştafā
Bende-i **Āl-i 'Abā**
Ehl-i Beyt'e cān fedā
Eylerdi dā'im āh vāh

Ḥāmīsi olsun **Murtaẓā**
Hem şāfi'-i rūz-ı cezā
Aḡmed Muḡammed Muştafā
Aña Ḥudā ola penāh

(2/2, 6)

Himmet-i Āl-i Abā'la Şemsī tārīḡin didi
Ḥāce 'Aliyye Ḥanım'a Firdevs-i a'lā ola cā

(3/9)

Şāh-ı deşt-i Kerbelā'ya nām-daş olmuş aña
Şübhesiz yevm-i haşirde nice ihsānlar ide

(14/6)

Ehl-i Beyt'e 'āşık idi haste iken vird idüb
Haq **Muhammed**le 'Alī pīrim diyü ol bī-günāh

(41/5)

Eylesün Mevlā bi-ḥaqqı **Hamse-i 'Āl-i 'Abā**
Ḥazret-i **fahru'n-nisā**ya kurbiyetde ber-devām

(45/7)

Rāh-ı Sa' diyye'yi meslek iderek kılmış sülük
Ḥubb-ı **Ehl-i Beyt** ile eylerdi imrār-ı zemān

Nāmdaşı **Hayder-i Kerrār** olub rüz-ı haşr
Eyler elbette şefā' at **Şāh-ı Merdān** bī-gümān

(52/2, 5)

Cān virirdi **Ehl-i Beyt-i Muştafā**'ya bī-riyā
Bende-i **Āl-i 'Abād**ır 'āşık-ı şeydā **Hüseyn**

Şübhe yoqdur piri ḥāmī şāfi' idir **Ehl-i Beyt**
Dest-gīridir **Muhammed** Ḥazret-i Allāh mu'īn

(71/4-5)

Misbâr-ı Şemsî'de dinî- tasavvufî remiz ve ıstılahlardan; “tevhid”, “ilm-i şeriat”, “ilm-i ledün”, “şeriat-tarikat-marifet”, “tekke-dergâh”, “mürşid-i kâmil”, “pîr-şeyh-postnişin-derviş”, “mücâhid-âbid-zâhid”, “ârif-âşık”, “sır”, “zâhir-bâtın”, “fenâ-bekâ”, “irfân”, “zevk”, “feyz”, “manâ”, “gurbet-vuslat”, “masivâ”, “zikir”, “vahdet”, “kalp-gönül”, “mahabbet”, “terk”, “seyr-i sülûk”, “fakr”, “uzlet” gibi kelimeler çokça yer almaktadır:

Mürşid-i kâmil olup neşr eyler idi meslegin
Râh-ı ‘Uşşâkiyye üzre hem uyandırmış çerâk

Âb-ı **tevḥîd** ile tâhir ol diyü eylerdi pend
Külḥan-ı ‘aşqda vücûdın varını gel sen de yak

(11/4, 6)

Post-nişîn-i ḥânikâh-ı Ḥâzret-i Sulṭan Emîr
Ya‘ ni **Şeyḥ** Tâhir Efendi necli bu zât-ı kerîm

(15/1)

‘**Âbid** ü **zâhid mücâhid** mazḥar-ı **tevḥîd** zât
Ḥacc-ı şūrî ma‘ neviyyesinde îfâ eyledi

Mâsivâya raġbet itmez iftiḥâr-ı **fakr** idi
İḥtiyâr-ı ‘**uzlet** ile **terk-i dünyâ** eyledi

(16/2-3)

Sa' y idüp ikmāl için **seyr –i sülûke** rûz ü şeb
İtdi itmām luṭf-ı Hâḳla oldı **tevḥîd**-âşinā

Ḥayli demdir neşr-i envār-ı **ṭarîḳat** eyleyüp
Feyz-i ma' nā ile irşād eyleyordu dā'imā

Zâhir ü **bâṭın** sivâdan ḳalbini pāk eylemiş
Baḥr-i **tevḥîd** ile müsteḡraḳ idi ehl-i **fenā**

(22/2, 3, 5)

‘Ālim-i ‘ilm-i **şerî' at** vâḳıf-ı ‘ilm-i **ledün**
Feyz-i ḳudsîsiyle nâḳışlar olurdu çün tamām

(23/4)

İtdi icrâ-yı meşîḥat kırık sene bu **tekyede**
‘İrci' emri gelince oldı ol dem emre rām

(28/8)

Ḥüsn-i aḥlâḳ ile mevşûf eylemiş **seyr-i sülûk**
Sırr-ı tevḥîde vukûfiyetle oldı kām-kār

(36/3)

‘**Ārif** ü ‘**āşık** maḥabbet ehli şāhib-dīl idi
Hüsn-i aḥlāk ile esmāsın müsem mā eyledi

(37/3)

Genç yaşında geldi emr-i *İrci*‘*ī* ol dem hemān
Eyledi **terk-i sivallāh** oldu ‘uḡbāya revān

Zikr-i Ḥaḡ evrādı idi bi’ṭ-ṭab‘ vaḡt-i vefāt
‘Aşḡla Allah deyüb de virdi ma‘būdına cān

(52/3-4)

Cihān bir köpridir herkes gelür andan geçerler hem
Gerek **pīr**dir gerek bernā gidenler bī-‘ aded gitmiş

(66/2)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM (TRANSKRİPSİYONLU METİN)

A. METNİN KURULMASINDA İZLENEN YOL

1. TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ

Osmanlı Türkçesiyle yazılmış olan *Misbâr-ı Şemsî* Arap harflerinden oluşan eski alfabeye kaleme alınmış bir eserdir. Eski alfabede bulunup, bugünkü alfabede bulunmayan harfler için aşağıda gösterilen transkripsiyon sistemi işaretleri kullanılmıştır:

ء : ʾ	ب : B b	پ : P p
ت : T t	ث : Ṣ ṣ	ج : C c
چ : Ç ç	ح : H h	خ : Ḥ ḥ
د : D d	ذ : Z z	ر : R r
ز : Z z	ژ : J j	س : S s
ش : Ş ş	ص : Ş ş	ض : Ḍ ḍ / Ž ž
ط : Ṭ ṭ	ظ : Z z	ع : ʿ
غ : Ğ ğ	ف : F f	ق : K k
ك : K k	گ : G g, Ğ ğ	ڭ : Ñ ñ
ل : L l	م : M m	ن : N n
و : V v	ه : H h	ی : Y y

Arapça ve Farsça'daki med harfleri şu şekilde gösterilmiştir:

آ : Ā, ā و : Ū, ū ی : Ī, ī

2. TÜRKÇE KELİME VE EKLERİN İMLÂSİ İLE FARŞÇA VE ARAPÇA KELİME TERKİP VE EDATLARIN İMLÂSİ

a) *Misbâr-ı Şemsî*'nin elimizdeki yazma nüshasının müellif hattı olması sebebiyle metnin çeviri yazısı yapılırken Türkçe kelime ve eklerin imlâsında metne sâdik kalınmıştır.

- b) İle bağlaç ve edatı ile –idi ekinin yazımında vezin esas alınmıştır.
- c) –dır, -dir, -dur, -dür eklerinin yazımında metin imlası esas alınmıştır.
- d) –uñ,-üñ, -iñ, -iñ eklerinin diktesinde metin imlâsı esas alınmıştır.
- e) Farsça terkiplerde muzaf ve izâfet kesresi ile vasıf terkibi neticesinde oluşan birleşik isim ve sıfatlar, aralarına tire (-) konulmak suretiyle yazılmıştır: ilm-i tefsir, şefkat-nisâr, post-nişîn... gibi.
- f) Farsça edat ve ön ekleri, eklendikleri kelimelerden kısa çizgi ile ayrı yazılmıştır: ber-devâm, nâ-murâd... gibi.
- g) Yapım eki işlevi taşıyan Farsça ekler, sonuna geldikleri kelimelerden kısa çizgilerle ayrı yazılmıştır: kâm-kâr, Mansûr-vâr, mücevher-âsâ... gibi.
- h) Atıf vavı ayrı yazılmıştır: zahir ü bâtın, dünya vü mâ fi hâ... gibi.
- i) Arapça terkîpler ise şu şekilde yazılmıştır: şeyhü'l-Mevlevî, bi't-tab' ... gibi.

3. TEKNİK ÖZELLİKLER

- a) Metindeki vezin ve mânâ eksikliklerini tamamlamak üzere eklenen hece ve kelimeler [] içerisine alınmıştır. Okunamayan yerler de [...] şeklinde gösterilmiştir.
- b) Metin içerisinde ayet ve hadisler italik olarak yazılmıştır.
- c) Metin içinde karşılaşılan eser isimleri italik olarak yazılmıştır.
- d) Manzumelerin vezinleri tesbit edilip, manzumelerin başında koyu yazı tipiyle belirtilmiştir.
- e) Vezni bozuk olup düzeltilemeyen manzumeler ve beyitler dipnotta gösterilmiştir.
- f) Sayfa numaraları, metin içerisinde köşeli parantez içerisinde ve kalın yazı tipiyle belirtilmiştir.
- g) Gerekli yerlerde noktalama işaretleri kullanılmıştır.
- h) Metin içerisinde geçip müellifin kendi takdiri olmayan başlıklar köşeli parantez içerisinde verilmiştir.
- i) Manzumelerdeki beyitler numaralandırılmıştır.

B. TRANSKRİPSİYONLU METİN
MİSBÂR-I ŞEMSÎ

Fihrist-i Misbâr-ı Şemsi					
Äahife	Esâmî	Şahife	Esâmî	Şahife	Esâmî
850	Muğaddime	868	Emir Sultânı ‘Avni Efendi	880	Münzevî Şeyhi Vahyî Efendi
852	Ceddim Şeyh Hayder Efendi	868	‘Uşşâkiyye’den Hâcî Dede	880	‘Uşşâkî Muştafa Efendi
853	Babam Nazîf Efendi	869	Rufa‘iyye’den Sa‘id Efendi	881	‘Uşşâkî Hüseyin ‘Aşkı Efendi
854	Hâce ‘Aliyye Hanım Vâlidem	870	Kâdiriyye’den Neş’et Efendi	882	Dağistânî Şeyh Ahmed Efendi
855	Dâyım Şeyh Nûri Efendi	871	Sa‘diyye’den Râmiz Efendi	883	Mâliye Müfettişi Şâkir Efendi
856	Şeyh Muştafa Efendi	872	Dağistânî Hâcî Muştafa Efendi	884	Emir Sultân Şeyhinin Pederi Halîl Efendi
858	Şerîf Musâ‘id Paşa	873	‘Uşşâkiyye’den Şükrî Efendi	885	Gazeteci Murâd Emri Efendi
859	Üç Kozlar Şeyhi Sa‘id Efendi	874	‘Uşşâkiyye’den Yunus Dede	886	‘Uşşâkiyye’den Râsim Efendi
860	Üftâde Şeyhi Üftâde Efendi	874	Re‘isü’l-Müderresin Yûsuf Efendi	887	‘Uşşâkiyye’den Şevket Efendi
861	Midillili Şeyh Bekir Efendi	875	Hüsâmüddîn Şeyhi Ahmed Efendi	887	[Şevket Efendi’nin] Oğlu Enver Beg
862	Gülşeniyye’den Na‘im Efendi	876	Sa‘dî Şeyhî Cemîl Efendi	888	Çetenbe Sefîri Bâkî Beg
863	Hammâmî İsmâ‘il Efendi	877	Bektâşiyye’den Nâ‘il Efendi	889	Hüseyin Vaşşâf Beg
864	Hâcî Âgâh Efendi	878	Emir Sultân Şeyhi Râgıb Efendi	890	Oğlum Tacüddin
867	‘Uşşâkiyye’den Kenzî Dede	879	Seyyid Uşul Şeyhi ‘Abdî Efendi	891	Duyûn-ı ‘Umûmiyye Baş Müdiri Kerimesi

Fihrist-i Misbâr-ı Şemsi					
Äahîfe	Esâmî	Şahîfe	Esâmî	Şahîfe	Esâmî
892	Livâ Necîb Paşa'nın Evlâdlığı	905	Çeltik Köyli Aḥmed ve Muhammed'e	918	Biğavî-zâde'ye
894	Bektâşîyye'den Aḳmanoğlu	905	Çeltik Köyli Nigâr'a	919	Esbâḳ Belediye Re'isinin zevcesine
894	Mevlevî Şeyhîniñ Vâlikesine	906	Enḫurlı 'Ömer Pehlivân'a	920	Mora Yeñişehirli Muştafa Dede
895	Moralı'nın Muḥsin Efendi	907	Eşref-zâdelerden Ḥürrem Ḥanım	921	Erzurûmî İsmâ'îl Efendi
897	Çalı Karyesinde Ḥüseyin Ağâ	908	Ḥasan Başrî Beg	922	Vodinalı Şâlih Beg
897	'Abdullâh Beg'in Refîḳasına	908	Şeyḫa Cemîle Ḥanım	923	Yeñişehirli Tüccâr Ḥasan Efendi
898	Virgü Kâtibiniñ Vâlikesine	909	Ḥâce Fethiye Ḥanım	[924]	['Alî Osmân Efendi]
899	Alâyyeginiñ Hemşiresine	910	Sâmi Beg'in Kerîme- zâdesine	[925]	[Müşerref Ḥanım]
900	Şeyḫ Cemîl Efendi Zevcesine	912	Arpacı-zâde Ferîd Beg'in Refîḳasına	[925]	['Ârif Efendi]
901	Sa'diyye'den 'Alî Efendi	912	Mü'eyyed Ḥanım	[926]	[Tüccârândan Aḥmed Ḥamdî Efendi]
901	Üç Kozlar Şeyhîniñ Oğluna	913	Bâhire Ḥanım		
902	[Üç Kozlar Şeyhîniñ] Diger Oğluna	914	Birâderim Şerefüddîn Efendi		
903	Arpacı-zâde Aḥmed Beg	915	Küllâhî-zâde 'İzzet Efendi		
904	Mülâzım Hasan Efendi Refîḳasına	916	Mevlevî Şeyḫi [Şemsüddîn Meḫmed Dede Efendi]		

[850-851]

E'üzü bi'llâhi mine's-şeytâni'r-racım. Bismi'llâhi'r-Rahmâni'r- Raḥîm.

Misbâr-ı Şemsî

El-Ḥamdü-li'llâhi'llezî ḥalaḳa'l-mevte ve'l-ḥayâte ve's-şalâtü ve's-selâmü 'alâ seyyidini Muḥammedini'llezî kâne ḥâtemü'l-enbiyâ'i ve efdalü'l-maḥlûḳâti ve 'alâ âlihi ve 'izzetihi't-ṭayyibîne't-ṭâhirât.

Bu kitâbımıza *Misbâr-ı Şemsî* diye isim virdim. Çünkü misbâr, cerrâḥiñ yâralara şokup çıkardığı neştere dirler imiş. Bu da vefâtları mücib-i ıztırâb-ı derûn olan ve ba'zıları 'ilm ü fazl-ı kemâllerinden tolayı şınâyı'ât-ı 'azîmeden olup ve ba'zıları pek genç iken henüz dünyâsına toyamadan irtihâl eyleyen kimseler için söylediğim tevârîḥi müş'irdir. Gerçi bunları dîvânlar yazmak daha münâsib ise de dîvânlarımda bunlar için yer kalmamış gibidir. Birinci dîvânım müretteb dîvândır. İkincisini ise yedi şınafa ayırdım. Şırf Cenâb-ı Ḥaḳḳ'a niyaz ve istirhâma *Sırru'l-Esrâr*, yalnız Faḥr-i Kâ'inât Efendimiz'in nu'ût-ı şerîfesine taḥşîş itdigime *Nûru'l-Envâr*, cenâb-ı Şâh-ı Merdân İmâm 'Alî Efendimiz için söylediğim medḥiyelere *Şemsü'l-Aḥyâr*, Ḥazret-i Ḥaseneyn ve e'imme-i işnâ 'aşer efendilerimiz için yazılân medḥiye ve mersiyelere *Necmü'l-Eşḫâr*, Aşḫâb-ı Kirâm ve evliyâ-i 'ızâm[a] maḥşûş kısmına *Medḥu'l-Ebrâr*, taşavvufî nuṭuḳlarıma *Feyzü'l-Ezkâr*, kibâr-ı ümmete ve 'urefâ-yı ümmete 'âid ḡazeliyyâtı itdigim taḥmîslere de *Dürrü'l-Ebhâr* diye tevsîm itdim. Dîvân da bunlarla ṭoldı. Düşündüm bu *Ḳarâr-ı Şemsî* diye yazdığım kitâbiñ nüshası gibi olan bu târiḥleri de buraya yazmak ve ismini de *Misbâr* demek vârid-i ḥaṭ olduğundan terceme-i ḥâli kitâblarda geçmeyen kimseleriñ de muḥtaşaran terceme-i ḥâllerini yazmak da muvâfiḳ olacağından faḳîr de öylece yazmağa ḳarâr virdim. Tevfîḳ Allâh'dandır.

Fî 11 Şa'bân-ı mu'azzama sene 1349, fî 17 Kânun-i evvel sene 1346, ve fî 1 Kânun-ı şani sene 1931 yevm-i pençşenbe.

el-Faḳîr Meḥmed Şemseddîn el-Mışrî el-Ḳâdirî es-Sa'dî el-Ḥasenî el-Ḥüseynî el-Burusevî.

[852]

eş-Şeyh Hayder Efendi *Ḳaddesa'llāhü Sirrahü*

Gülzâr-ı Mısri ve *Yâdigâr-ı Şemsî*⁵³⁴ nâm eserlerimiñ ğayr-ı maṭbû' kısmında 244 ve 564 şaḥîfelerinde terceme-i ḥâli tafşîlen yazılan⁵³⁵ cedd-i mâderim Şeyh Hayder Efendi, evlād-ı Sa' dü'ddîn Cibāvî'den Ḥalebî Şeyh Muştafâ Şükrî Efendizâde Şeyh Sa' id Efendi'niñ maḥdûmıdır. 1237 târiḥinde tevellüd ve 1292 senesi Zilḥiccesiniñ üçüncü pençşenbe günü vefât itmişdir. Dergâhda medfûndur. Ḳırk sene soñra kendüsine zirdeki târiḥi söylemişdim. Mezkûr eserlerde terceme-i ḥâli yazıldığından buraya yazmadım.

1- Târiḥ-i Vefât⁵³⁶

Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün

- 1 Şeyh Sa' dî Ḥazret-i Hayder Efendi şad-ḥayf
Elli beş yaşında oldu 'âzim-i dârü's-selâm
- 2 Mesleginde mişli ender vâkıf-ı esrâr-ı Ḥaḳ
'Ârif-i bi'llāh mükemmel mürşid idi ol hümâm
- 3 Ḳırk yedi sâl dergehinde şeyh-i dervîşân olup
Ḥânedân-ı Ehl-i Beyt'e çok iderdi ihtirâm
- 4 Ehl-i ḥâl şâhib-kemâl ü hem zarîf ü hem nazîf

⁵³⁴ Bu eser basılmıştır, bkz. Mehmed Şemseddin, *Bursa Dergâhları Yedigâr-ı Şemsî I-II*, haz. Mustafa Kara, Kadir Atlansoy, Bursa: Uludağ Yay., 1997.

⁵³⁵ Hayatıyla ilgili bkz: Mehmed Şemseddin, a.g.e., s. 386-388. (Bu eser bundan sonraki dipnotlarda *Yedigâr-ı Şemsî* şeklinde kısaltılarak yazılacaktır.)

⁵³⁶ Misbâr-ı Şemsî'de yer alan tarihler müverrih tarafından tarih manzumelerinin baş kısmında numaralandırılmıştır. Ancak ilk iki tarihin numarası, ele alınan şahısların isimlerinin yanına yazılmış olup genel tertibe uyması açısından tarafımızdan bu numaralar da manzumelerin başına yerleştirilmiştir.

Hüb şadâsıyla olurdı mādih-i hayru'l-enām

- 5 Nām-daşı Hayder-i Kerrār'a Hâk itsün qarîn
Rûz-i maḥşer dest-i şıbteynden ide nûş-ı müdām
- 6 'Aşr-ı zilhicce içinde *irci'* emrin alub
'İd-i vaşla oldı kırbân eyledi ḥâşıl merām
- [853] 7 Rûz u şeb mu' tādı üzre kıldı imrâr-ı hayât
Zıkr u tevḥîd ism-i Hû'la itdi enfâsın tamām
- 8 Kıırk sene soñra ḥafîdi Şemsî bir târiḥ didi
Muştafâ Hayder Efendi kıldı Firdevs'i maḳâm⁵³⁷

Bâiş-i Hayâtım Pederim eş-Şeyḫ İsmâ'îl Nazîf Efendi *Ḳaddesa'llâhü Sirrahû*

Gülzâr-ı Mısrî niñ 557 ve *Yâdigâr-ı Şemsî* niñ 341'inci şaḫîfelerinde terceme-i ḫâli mufaşşalan yazılmışdır.⁵³⁸ 1253 Rabî' ü'l-evveliniñ yedisinde 'âlem-i dünyâya gelmiş ve 1305 senesi rabî' ü'l-evveliniñ yirmi altıncı şalı günü ğurûbla berâber 'âlem-i âḫirete gitmişdir. Dergâhda medfûndur. Vefâtına aḫîren şu târihi söylemişdim:

⁵³⁷ 2 Zilhicce, sene 1292 Târîḫin zuhûrî fi sene 1332. (Müellif tarafından her şiirin sonunda yazılmış olan bu târihler çalışmamızın bundan sonraki sayfalarında dipnot olarak gösterilecektir.)

⁵³⁸ Hayatı ile ilgili bkz. *Yadigâr-ı Şemsî*, s. 522-524.

2- Tārīḥ

(Bu manzumede aruz ve hece veznine dair muhte'lif kalıplar kullanılmıştır.)

1 Dergāh-ı Mıṣrī' de mekīn
Şeyḥ-i mürīd-i sālīkīn
Oldığı bī-reyb ü meyn
Ol 'ārif-i pūr-intibāh

2 Hāk-i pāy-i Muṣṭafā
Bende-i Āl-i ' Abā
Ehl-i Beyt'e cān fedā
Eylerdi dā'im āh vāh

3 ' Ālim ü fāzıl idi
Mürşid-i kāmīl idi
Ḳur'an'ı da ḥāmīl idi
' Uḳbāya oldı rū-be-rāh

4 Meşrebi ' ālī-cenāb
Tābī' -i işr-i bū-türāb
Feyz-i ' Alī'den kām-yāb
Olmuş ğidā zıkr-i ilāh

5 *El-Faḳru fāḥrī* sırrına
Maḫḫar olup şābir idi
Ḥulḳ-i Muḫammed kendüde
Mevcüd idi bī-iştibāh

- [854] 6 Hāmisi olsun Murtażā
Hem şāfi‘-i rŭz-ı cezā
Aḥmed Muḥammed Muştafa
Aña Ḥudā ola penāh
- 7 Bin iki yŭz elli ũç
De tevellŭd eylemiş
‘Ömri anıñ elli bir
Sene ile bir de māh
- 8 Şehr-i rabī‘ ũ’l-āḥiriñ
Yirmi altıncı şalı
Gŭni ğurŭb vaḳti
Oldı vāşıl-ı ilāh
- 9 Yazdı mücevher tārīḥin
Ferzendi nāciz Şems-i dīn
Bulsun Nazīf Efendi
Dārŭ’n-na‘im’de cāy-gāh⁵³⁹

Veliyyetŭ’n-ni‘ am Muhterem Vālidem ‘Aliyye Ḥanım *Raḥmetŭ’llāhi ‘Aleyhā*

Gŭlzār-ı Mışrī nām eşer-i ‘ācizide vālidemiñ de terceme-i ḥāli vardır. 1263 tārīḥinde Burusa’da Sa‘ dī Dergāhı’nda Şeyḥ Ḥayder Efendi ile 1280’de ḳal‘adan düşerek vefāt iden Zehrā Ḥanım’ıñ izdivācından dŭnyāya gelmiş, 1282 senesi pederimle izdivāc itmiş. Muhterem zevcemiñ irtiḥālinden şoñra küçük birāderim Ḥayder Efendi ile Medīne-

⁵³⁹ Fī 26 Rabī‘ ũ’l-āḥir, sene 1305, fī 29 Kānŭn-ı evvel, sene 1303, fī 21 Zī’l-kā‘de, sene 1333, fī 6 Eylŭl, sene 1332.

i Münevvere'ye gitmiş, iki üç def' a hacc itmiş, birkaç def' a da şıla-yı rahîmi îfâ eylemiş, 1331 târîhinde Medîne-i Münevvere'de irtihâl itmekle ârzûsı vechiyle Cennetü'l- Baķî' a defn olunmuşdur. Vefâtına şu târîhi söylemişdim:

[855] 3- Târîh

Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün

- 1 Şeyh Sa' dî Hâzret-i Hâyder Efendi duĥteri
Seyyide ' Aliyye Hânım itdi terk-i mâsivâ
- 2 Zevci MıŖrî Şeyh İsmâ' il Nazîf Efendi' niñ
İrtihâlinde Hicâz' a ' azm idüp buldı şafâ
- 3 Ka' betu' llah' ı ziyâret eylemiş üç def' a o
Arzusı vechiyle kıldı kendüye Allâh ' aâ
- 4 Şıla-i rahme ri' âyet eyleyüp üç kerre de
Bursa' ya kıldı ziyâret gitdi tekrâr ol yaña
- 5 Yirmi altı sâl soñra ' aynı mâh içre o da
Muĥterem zevci gibi âh eyledi azm-i beķâ
- 6 Yirmi beş sene mücavîr oldı Yeşrib' de meķîn
Şâfi' i olsun haşirde Hâzret-i Faĥrû' n-nisâ
- 7 Altmış altı sâldir aniñ ĥayâtı dünyede
Mâsivâdan el çeküp her şeyden itdi ittiķâ

8 ‘ Ākıbet Şehr-i Medīne Cennetü’l- Baķı’ a’ da
Bid’ a-i pāk-i nübüvvet hem-civār oldu aña

9 Himmet-i Āl-i Abā’la Şemsī tārīhin didi
Hāce ‘ Aliyye Hānım’a Firdevs-i a’ lā ola cā⁵⁴⁰

Sebeb-i Feyzim Dayım eş-Şeyh Nūri Efendi *Ḳaddesa’llāhü Sirrahū*

Mūmā ileyhiñ mufaşşal terceme-i hāli *Gūlzār-ı Mısrī* ve *Yādigārı Şemsī* nām eşerlerimde yazılmışdır. 1266 tārīhinde Burusa Sa’ dī Dergāhı’nda dünyāya gelmiş. [856] Pederiyle Hicāz’a gitmiş, pederiniñ vefātından şoñra cā-nişini olmuş. Berā-yı ziyāret Mekke, Medīne, Şām, Bağdād, Necef, Kerbelā gibi maħall-i muḳaddeseyi ziyāret eylemiş faķať bilāhıere ‘ āilece olan geçimsizlik tılayısıyla meşihātını İstanbul’da ātiyü’z-zıkr veznedār Şeyh Cemīl Efendi’ye ḳaşr-ı yed itmiş. 1321 senesinde Leyle-i Mi’ rāc’ da irtiḫāl itmekle Üsküdar’da Şeyh Cāmi’i ḫarīminde defīn ü ḫāk-i ğufrān olmuşdur. Şu tārīhi söylemişdim:

4- Tārīḫ

Fā’ ilātün Fā’ ilātün Fā’ ilātün Fā’ ilün

1 Ğamla memlūdur cihān sen şanma ki dārü’s-sürür
Her gelen gitmek muḳadder çāre yoḳdur bi’z-zārūr

2 Nesl-i Sa’ düddīn Cibāvīdir bu ḳabriñ şāḫibi
Bursa Sa’ dī Şeyhi iken tekyesinden oldu dūr

⁵⁴⁰ Fī 26 Rabī’ ü’l-āḫir, sene 1331, fī 21 Mart, sene 1329, fi 22 Zī’l-ḳa’ de, sene 1334, fī 7 Eylöl, sene 1332.

- 3 Hacc idüp Bağdād Necef’le Kerbelā’ya yüz sürüp
Pīrini itmiş ziyāret gönli olmuş pür-ḥubūr
- 4 İbtılā-amān-ı şedīde ile çekdi ıztırāb
Oldığında şübhe yokdur mazḥar-ı ism-i Şabūr
- 5 Çün mükāfātın virir elbette maḥrūm eylemez
Ḥamse-i Āl-i Abā’niñ ḥürmetine ol Ğafūr
- 6 İbn-i uḥti Mısrī şeyḫi söyledi tāriḫini
Eylesün Fātiḫa ihdā bunı her kim ki oḫur
- 7 Seb’ a-i esmā ile cevher gibi tāriḫ olur
Ḳabrini pür-nūr ide Şeyḫ Nūrī’niñ Mevlā-yı Nūr⁵⁴¹

**Sebeb-i Feyz-i Fütūḫum Şeyḫim Muştafā Lüṭfullāh Efendi Ḥazretleri’ne
Söylediğim Tāriḫdir**

[857] Mūmā ileyhiñ terceme-i ḫāli *Yādigār-ı Şemsī* nām eşer-i ‘āciziniñ maṭbū‘ kısmında Atina’lı ‘Ali Rızā Efendi Dergāhı faşlında muḥarrerdir. 1247 tāriḫinde tevellūd itmiş, 1321 senesi Şa’bānınıñ sekizinci günü irtiḫāl eylemişdir. Evvelce ḳabrini yaptırmış faḳaṭ kendüsinden evvel refīḳası vefāt itmekle kendüsi için tekrār bir ḳabir yaptıрмаğa mecbūr olmuşdı. Semā’ ḫāne ḳapusınıñ şol tarafında medfūndur. Pederimiñ irtiḫālinden

⁵⁴¹ Fī 26 Receb, sene 1321, Cum’ a-irtesi. Zuhūri fī 5 Muḥarrem, sene 1333.

şoñra kendüsine intisāb idüp on iki sene zarfında on iki esmā ile furū‘atı telkīn itmiş ve ilbās-ı tāc ü hırka ile izn ü icāzet virmişlerdir.

5- Tārīḥ

Fā‘ ilātün Fā‘ ilātün Fā‘ ilātün Fā‘ ilün

- 1 Atinavī Şeyḥ ‘ Ali Rızā Efendi Tekyesi
Şeyḥ-i fāzıldır cenāb-ı Muştafa luḥf-ı İlāh
- 2 ‘ Ālim ü fāzıl fazīlet-pīşe bir zāt idi ḥayf
İntikāl itdi beḳāya oldı Ḥaḳḳ’a rü-be-rāh
- 3 Vāḳıfıñ evlād-ı şānisi idi o muḥterem
‘ Ārif ü dānā taşavvuf-āşinā bi-iştibāh
- 4 Şāfi‘ i olsun Cenāb-ı Ehl-i Beyt-i Muştafa
Ḥazret-i Mışrī Niyāzī ola maḥşerde penāh
- 5 Meslek-i Āl-i ‘ Abā’da Şems reh-berdi saña
Ḳaddese’İllāhü Ta‘ālā sirrahû ḫā-be-şerāh
- 6 ‘ Ārifāna neşr iderdi meslek-i Mışriyye’yi
Güş idince irtihālını müridān itdi āh
- 7 Dür gibi iki gözüm yaşıyla çıḳdı tārīḫi
Şeyḫ Luḫfullāh Efendi ‘ Adn’i ḳıldı cāy-gāh⁵⁴²

⁵⁴² Fī 8 Şa‘bān, sene 1321, peñç-şenbe, Żuhūru fi 15 Muḫarrem, sene 1345.

Sābıķan Emāret-i Mekke-i Mūkerreme'ye Őeref-baķķā Musā' id Paŗa Hāzretleri

Ķaddesa'llāhū Sirrahū

Mūŗārūn ileyh Őerīf ' Abdūlmuţţalib Paŗa Hāzretleri'niñ maĥdūmı Őerīf Aĥmed Rızā Paŗa'niñ necl-i nec'ibidir. Bursa'da iķāmet itmek ũzre zuhūr iden cezbe-i İlāhī ũzerine me'mūriyetinden 'afv idilerek gōnderilmiŗ ve kırķ yaŗında iken 'ālem-i āhirete 'azīmet eylemiŗdir. İĥtifālāt ile na'ŗ-ı ğufrān-naķŗı Hāzret-i Emir'e gōnderilerek Ķapunun ũsol ũarafında iĥzār olunan maĥalde vedī'a-i raĥmet-i İlāhiyye Ķılınmıŗdır. O ğun zıkr ũtevĥīd ve du'ā ve ğulbank faķire muĥavvel idi. Bu da ĥānedān-ı Rasūlu'llāh'a olan muĥabbet-i ĥālīŗānem eŗeri olduğına ũbũhe itmem. Ēarībdir ki cemā'at iķinde mũftīden baŗķa 'ulemā ğurūhundan kimse yokdı. O da ũaraf-ı ĥũkũmetden me'mũr imiŗ. Fā' tebiran ũŗu tārīĥi ol zamān sōylemiŗ ve muĥterem vālidesine taĶdīm itmiŗdũm:

6- Tārīĥ

Fā' ilātũn Fā' ilātũn Fā' ilātũn Fā' ilũn

- 1 Nesl-i pāk-i Faĥr-i 'Ālem ol Mũsā' id Paŗa kim
Menba' -i fazl u kerem idi ũerīf-i kām-kār
- 2 Vālid-i Seyyid Rızā Paŗa-yı İbnũ'l-Muţţalib
Sābıķan Mekke ũerīfi idi ol 'ālī-tebār
- 3 Ceddi-veŗ Ķılmıŗ imāret ba' dehu ĥasbe'l-ķader
Bursa'da itdi iķāmet ĥayli dem Ķıldı Ķarār

- 4 Terk-i māl ü cāh idüp at[ ]-ı nazar bu fāniden
ılmamış ařlā cihāna meyl ü ubb ü i[ ] tibār
- [859] 5 ok zamāndır māsivā'llāhdan tecerrüd eylemiş
Aşlına ric[ ] at iun itmekde idi intizār
- 6 *İrci'ī* emri gelince vāřıl-ı bezm-i İlāh
Olma iun terk idüp ol dem ayāt-ı müste[ ] ār
- 7 ā'iz-i i[ ] izz-i řehādet oldığından şübhe yo
unki “*men māte ğarīben*” sırrı oldu ařikār
- 8 ır yaşında azm-i i[ ] ukbā kıldığıyun řād ayf
Furatiyle cümle mensübānı oldu dāđ-dār
- 9 Māderiyle iki ferzend-i necībine udā
şabr u ecriyle mükāfāt eyleye Perverdigār
- 10 āmi[ ] i řıbtēyn-i Amed melce'i Zehrā i Alī
řāfi[ ] i cecdi Muammeddir penāhı Kirdigār
- 11 řemsiyā uler deyüp kendi vefātı tārīhin
Cilve-gāh oldu Mūsā[ ] id Pařa'ya dār-ı arār⁵⁴³

⁵⁴³ Fī 5 zi'l-a[ ] de, sene 1318.

Üç Kozlar Dergâhı Şeyhi Sa'îd Efendi

Mümâ ileyhiñ terceme-i hâli *Yâdigâr-ı Şemsî* nâm eşer-i 'acizîniñ maṭbû' kısmında Üç Kozlar Dergâhı faşında muḥarrerdir. 'İlm-i zâhirden de me'zûn idi. Dergâhınıñ ḥazîresinde medfûndur.

7- Tārîḥ

Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün

- 1 Post-nişîn-i Dergeh-i Üç Kozlar bu zât kim
Mürşid-i râh-ı tarîḳat olmuş idi çok zamân
- 2 'Âlim ü 'âbid tevâzu' -pîşe bir kâmil idi
Oldı ṭoḳsan beş yaşında 'âzim-i sūy-i cinân
- 3 Zühd ü taḳvâya muvâzıḳ zıkr ü tevḥîde müdâm
Şoñ nefesde didi Allâh eyledi teslîm-i cân
- [860] 4 Şehr-i mâtemde Şehîd-i Kerbelâ'ya ittiba'
Eyleyüp terk-i siva'llâh oldı 'uḳbâya revân
- 5 Şemsî-i Mışrî mücevher söyledi târiḥini
Şeyḫ Sa'îd Efendi kıldı cây-ı Firdevs'i mekân⁵⁴⁴

⁵⁴⁴ Fî 23 Muḥarrem, sene 1333, yevm-i cum'a-irtesi.

Ḥazret-i Üftāde Dergāhı Şeyḫi Meḥmed Üftāde Efendi

Mūmā ileyhiñ terceme-i ḥālī *Yādigār-ı Şemsī* nām eṣer-i ‘ācizīniñ maṭbū‘ kışmında mufaşşalan muḥarrerdir. Seksen yaşını mütecāviz oldığı ḥālde vefāt idüp türbe-i Ḥazret-i Üftāde’de defīn-i raḥmet-i Ḥaḫḫ’a ḫarīndir.

8- Tārīḫ

Fā‘ ilātün Fā‘ ilātün Fā‘ ilātün Fā‘ ilün

- 1 Nesl-i pāk-i Ḥazret-i Üftāde’den bu zāt kim
Oldı yetmiş yıl maḫām-ı vālidinde müstedām
- 2 Ḥüsn-i ḫulḫ ile temeyyüz eylemişdi şübhesiz
Cedd-i pāki melce’idir şāfi‘ i Fahrü’l-enām
- 3 Tūl-i ‘ömr ü ‘āfiyetle oldı evḫātı güzār
Vaḫt-i riḫlet zıkr-i Hū’la itdi enfāsıñ tamām
- 4 Mazḫar-ı luṭf-ı Ḥudāvend-i ‘azimü’ş-şān olup
Rü’yet-i evlād u aḫfād ile mesrūr şād-gām
- 5 Cedd-i ‘ālisi idüp tesmiyye Üftāde aña
Görilen rü’yāya mebnī oldı kendüye bu nām
- 6 Şemsī-i Mıṣrī du‘ā ile didi tārīḫini
Olsun Üftāde Efendi’ye mesken dārü’s-selām⁵⁴⁵

⁵⁴⁵ Fī 2 Zi’l-ḫa‘ de, sene 1331.

[861]

Ḥulefā-yı Mıṣriyye'den Midillili Siyāhī Bekir Efendi

Mūmā ileyhiñ terceme-i ḥāli *Gūlzār-ı Şemsi*, *Dildār-ı Şemsi* nām eṣerlerimizde vardır. Kendisi Midilli atasınıñ Vigla cami' i ḥaṭībī ve imāmı olup uşul-i Mısrıyye icrāsına tarafımızdan me'zūn idi. Yunan işgālinde maskaṭ-ı re'si olan Ayazmend'e gitmiş ve gördüğü ḥaḳāretten müte'eşşiren ḳurbān bayramında ba'de'l-va'z ḥalkla vedālaşup aḳşam ḥānesinde irtihāl eylemişdir. Şu tāriḥi ol vaḳt söylemişdim. Şıddıḳī maḥlaşı tarafımızdan virilmişdir.

9- Tāriḥ

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

- 1 Mazḥar-ı nūr-ı siyāh 'āşık-ı vech-i kerīm
Şeyḥ Bekir Şıddıḳī Efendi şāhib-i ḳalb-i selīm
- 2 Ḥalvetiyye rāhınıñ Mışrī ḳolundan müstefīd
Olmuş idi bu ṭarīḳat içre dā'im müstaḳīm
- 3 'İd-i aḫḫāda olup cāmi' de kürsī-nişīn
İrtihālinden ḥaberdār eylemişdi 'an-şamīm
- 4 Ḥurmet-i nūr-i Nebī hem daḫi sırr-ı velī
Ḥaḳḳı için eyleye raḥmet aña Rabb-i Raḫīm

- 5 Gitdi üçler didi cevher târihin Şemsi anî
Şeyh Bekir Şıdkî olup *mağ^çad-ı şıdk*da mukîm⁵⁴⁶

[862]

Ṭarîk-i Gülşenî Hulefâsından Meḥmed Na^çîm Efendi

Terceme-i hâli ğayr-ı maṭbū^ç *Bahâr-ı Şemsi* nâm eşerimizde mündericdir. Mûmâ ileyh Ergiri kaçabasından olup birçok kazâlarda niyâbetde bulunup teḳâ^ç üd olduğdan soñra Burusa'ya hicretle iḳâmet itmekde iken fî 13 Muḥarrem sene 1334 târihinde irtihâl itmiş, Pınarbaşı kabristânında defîn ve Ṭağıstânî Hacı Ṭâhir Efendi'ye qarîndir. ^ç Āşık-ı bi'llâh ihtiyâr bir zât olup her cum^ç a günü dergâha gelir, ağlar, muḥabbetu'llâh ile göñlini ziyâ-dâr iderdi. Dâmâdı belediye merkez doḳtorı Süleymân Beg olup ^ç â'ilece muḥibb-i evliyâu'llâh idi. Şu târihi söylemişdim:

10- Târiḥ

Mefâilün Mefâilün Mefâilün Mefâilün

- 1 Ergiri'den idüp hicret muḳîm olmuşdı bir müddet
Beḳâya eyledi riḥlet Ḥudâ emrin idüp ıḣġâ
- 2 Niyâbetle kı lup devr-i bilâd bir ḥayli yer gezmiş
Teḳâ^ç üd ihtiyâr ile Burusa'yı kı lup me^çvâ
- 3 Ṭarîk-i Gülşeniyye'den sülûka sa^ç y u ğayretle
Selîmü'l-ḳalb olup ḥulḳ-i ḥasenle hem şeref-pîrâ

⁵⁴⁶ Fî 11 Zî'l-ḥicce, sene 1331, şali, fî 29 Teşrin-i evvel, sene 1329. Târihin zuhûri fi 23 Ḳanûn-i evvel, sene 1330, şali.

- 4 Hiṭāb-ı irci'î geldi añā şehr-i muḥarremde
İcābet eyleyüp 'azm-i ḥuzūr-ı Ḥālik-ı yeḳtā
- 5 Olup tābi' -i işr-i Ḥazret-i Şāh-ı şehīdāna
Fedā-yı cism ü cān itdi daḥi dünyā vü mā-fihā
- 6 Şehīd-i kürbet-i ğurbet olup 'azm-i cinān itdi
Ola yevm-i kıyāmetde şefī' Āl-i 'Abā añā
- 7 Du'ā birle didüm Şemsī mücevherler gibi tāriḥ
Na'īmi cilve-gāh itsün Na'īm Efendi'ye Ḥudā⁵⁴⁷

[863]

Ḥulefā-i 'Uşşākiyye'den Ḥammāmī İsmā'īl Rūşenī Efendi

Mūmā ileyhiñ terceme-i ḥāli *Gülzār-ı Mısrī*, *Yādigār-ı Şemsī* nām eşerimiziñ üçüncü cildi olan *Bahār-ı Şemsī*'de muḥarremdir. Min-ciheti'l-üm qarābetimiz vardır. Naḳībler dimekle ma' rūfdur ki anıñ da bizim de büyük amucamız naḳībü'l-eşrāf olup Üfttāde Dergāhı'na çıkarken diñlenme maḥallinde ḳabri vardır. İsmā'īl Efendi 'Uşşākiyye'den Destereci Şeyḥ Aḥmed Efendi'den müstaḥlefdir. Hoş şöḥbet, ḥalūḳ bir zāt idi. Fī 20 Şafer sene 1334 tāriḥinde vefāt itmekle Seyyid Uşul Dergāhı'na defīn ve şeyḥi Aḥmed Efendi'ye ḳarīn olmuşdur. Söylediğim şu tāriḥ taşında maḥkūkdür.⁵⁴⁸

⁵⁴⁷ Fī 13 Muḥarrem, sene 1334, Pazar-irtesi. Tāriḥiñ zuhūri kezā..

⁵⁴⁸ Tarih manzumesinin yer aldığı mezar taşının fotoğrafı için bkz. Ek 1.

11- Tārīḥ

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

- 1 Geçme zā'ir bu maḳāma dīde-i 'ibretle baḳ
Bu fenānuñ bī-vefālīgını gör de al sebaḳ
- 2 Devrini tekmīl için gönderdiler bu 'āleme
Zevḳ-i şūrī şanma maḳḻab başḳa maḳşad olacaḳ
- 3 İşte bu Şeyḫ Aḫmed Ḥamdī'ye intişāb idüp
Gördi seyr ile sülūki müşkilini kıldı şaḳ
- 4 Mürşid-i kāmīl olup neşr eyler idi meslegin
Rāh-ı 'Uşşāḳiyye üzre hem uyandırmış çerāḳ
- 5 Çāker Ağā Ḥammāmını itmişdi mesken kendüye
Anda ḫall-i müşkil eylerdi mürīdānuñ be-ḫaḳ
- 6 Āb-ı tevḫīd ile ṭāhir ol diyü eylerdi pend
Külḫan-ı 'aşḳda vücūdın varını gel sen de yaḳ
- 7 Gitdi üçler söyleyüp tārīḫini Şemsi' añā
İtdüñ İsmā'īl Efendi cānıñı ḳurbān-ı Ḥaḳ⁵⁴⁹

⁵⁴⁹ Fī 20 Şafer, sene 1334, Şalı. Tārīḫiñ zuhūri kezā.

[864]

Emîniyye Dergâhı Şeyhi Hâcî Āgâh Efendi

Mümâ ileyhın terceme-i hâliniñ bir kısmı maṭbū‘ ve diğ̃er kısmı ğayr-ı maṭbū‘ *Yâdigâr-ı Şemsi* nâm eşerimizde muḥarrerdir. Söylenilen târiḥ tereceme-i hâli gibidir. İfrâṭ tefriṭ yokdur. Bunuñ böyle olduğı mümâ ileyhi tanıyanlarca müsellemdir. 1334 senesi Recebiniñ yirmi altıncı günü vefât itmişdir. Hâzret-i Emîr’de meḳâbir-i ḥulefâda medfûndur.

12- Târiḥ

Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün

- 1 Post-nişîn-i ḥânikâh-ı Şeyh Emîn-i Naḳşibend
Hâzret-i Āgâh Efendi mürşid-i ‘ âlî-tebâr
- 2 K̇uṭb-ı ‘ âlem Şeyh Emîn ḳaddese’llâhü’l-Metîn
Necl-i meclidir anıñ sırrı yüzünde tâb-dâr
- 3 Seyyid-i ‘ âlî-nesebdir vâlideyninden bu zât
Hâḳlıdır her vechile ger eyler ise iftiḥâr
- 4 Bir ṭarafdan cedd-i pâk-i Hâzret-i Şâh-ı şehîd
Bir cihetden de Cenâb-ı Müctebâ-yı kâm-kâr
- 5 Muntehîdir nesl-i pâki Pîr-i ‘ Abdülḳâdir’e
Hem aşı̇l ü hem nesîl ü hem necîb-i baḥtiyâr

- 6 Zāhiri pāk ü nezihdi bāṭını ṭāhir nazīf
Sırr-ı sīmāhüm anıñ vechinde idi āşikār
- 7 Mazhar-ı ism-i ‘Azīz olduğına hiç şübhe yok
Müncelīdi her bir aḥvālinde luṭf-ı Kirdigār
- 8 Masiva’llāhdan mücerred bir mücessem nūr idi
Pāk gelüb gitdi tecerrüd eylemişdi ihtiyār
- 9 Hep rızā-yı māderi taḥşīle verziş eylemiş
Anıñ için oldı bī-şek feyz-i Ḥaḳ’dan behredār
- 10 Oldı hemşiresi ile ‘āzim-i sūy-i Ḥicāz
Ravza-yı pāke sürüp yüz buldı feyzin bī-şümār
- [865] 11 Ma’den-i cūd u semāḥat hem melek-ḥaşlet idi
Bursa’da aña müşābih diyemem bir mişli var
- 12 Hāline meftūn olurdı kim görürse şübhesiz
Hüsni-ı ḥulḳ u lüṭf u cūdla eylemişdi iştiḥār
- 13 Raḥm u şefḳat merḥametle herkese lüṭf u kerem
Olur idi ‘ādeti ‘ācizlere şefḳat-nişār
- 14 Hūlḳ-ı Aḥmed cūd-ı Ḥayder anda itmiş ictimā’
Hāşılı insān-ı kāmīl mişl-i nādīr bir kibār

- 15 Bî-kes ü bî-çâreler luḡfundan olmuş müstefîd
İrtihâlınden bilâ-şek oldı herkes dâğ-dâr
- 16 İftirâkınden mükedder oldı bî-kesler ḡazîn
Ağlayup birden didiler bizleri yaḡdı bu nâr
- 17 Seksen üç sâl ‘âfiyetle itdi imrâr-ı ḡayât
İsm-i Hû’la itdi ikmâl-i ḡayât-ı müste‘âr
- 18 İrci‘î emri gelince rûḡı pervâz eyledi
Leyle-i Mi‘rac’da oldı vâşıl-ı Perverdigâr
- 19 Kimseye bâr olmasın itmezdi aşlâ arzû
Oldı bir hafta içinde ‘âzim-i dârü’l-ḡarâr
- 20 Başlar üstünde götürdi na‘şını aḡbâbları
ḡüsni-i aḡlâḡ şâḡibi dâreynde bulur i‘tibâr
- 21 Melce’idir ḡazret-i Sulḡân Emîr-i Şemsidîn
Cism-i pâki oldı ol şâḡ-ı ḡüzîne hem-civâr
- 22 Şâfi‘idir rûz-i maḡşerde İmâmeyn-i ḡüzîn
ḡâmi’i Zehrâ ‘Alîdir hem ḡabîb-i Kirdigâr
- 23 Dest-i ḡayder’den iḡe Kevşer şarâbın rûz-i ḡaşr
Görmeye ‘atş-ı ḡıyâmet pîri olsun aña yâr

- 24 Sırr ile eyler taşadduk kimseye keşf eylemez
Çünkü hubb-i Ehl-i Beyt kalbinde oldu lem' a-dâr
- 25 Bursa zâyi' eyledi bir böyle zâtı şad diriğ
Kabrini pür-nür ide Rabb-i Kerîm leyl ü nehâr
- 26 Halk hoşnûd Hâk da râzî zât-ı pâkinden anıñ
Çünkü zâhir bâtınıñ ' unvânıdır bu âşikâr
- 27 Cümle hîşâvendine ömr-i tavîl ecr-i cezîl
Eyleye ihsân Cenâb-ı Hâlik-ı Âmirz-kâr
- [866] 28 Şemsî-i Mısrî yazup aḥvâlini kıldı beyân
Ola aḥlâfa bu târiḥ ' âcizâne yâdigâr
- 29 İrtihâline mücevher geldi bir târiḥ anıñ
Kıldı Şeyḥ Āgâh Efendi dâr-ı ' Adn içre qarâr⁵⁵⁰

Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün

- 1 Bu daḥi bir başka târiḥdir mücevher Şemsidîn
Şeyḥ Hâcî Āgâh Efendi kıldı Firdevs'e sefer

Bu da seng-i mezârına ḥakk olunmaḥ üzere söylenilmişdi. Me' a't-te'essüf şânıyla mütenâsib bir şüretde kabri yapılmamışdır.

⁵⁵⁰ Fî 26 Receb, sene 1334. Fi 12 Mayıs, sene 1332, Pazar-irtesi. Târiḥiñ zuhûri fi 1 Şa' bân, sene 1334.

13- [Tārīḥ]

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

- 1 Nesl-i pāk-i Faḥr-i 'ālem nüḥbe-i āl-i 'Alī
Şeyḥ-i Dergāh-ı Emīnī 'ārif-i esrār-ı Haḳ
- 2 A'ni Şeyḥ Āgāh Efendi şāḥib-i ḥulḳ-ı kerīm
Varını itdi fedā hem cānını iṣār-ı Haḳ
- 3 Kendüsinden bi'l-'ümüm rāzī vü şākir idiler
Hep şağır ile kebīr ü zāhid-i ebrār-ı Haḳ
- 4 Ḥātem-āsā lütf u ikrām eyler idi cümleye
Vech-i pākinde nümāyān idi hem envār-ı Haḳ
- 5 Ceddi pāki Ğavṣ-ı A'zām ile Pīr-i Naḳşibend
Şāfi' i olsun ḥaşrda Ḥayder-i Kerrār-ı Haḳ
- 6 Şemsiyā imdād idüp Āl-i 'Abā tārīḥ didim
Leyle-i Mi'rac'da oldı vāşıl-ı dīdār-ı Haḳ⁵⁵¹

[867]

Ḥulefā-yı 'Uşşākiyye'den Ḥüseyn Kenzī Dede

Terceme-i ḥāli *Yādigār-ı Şemsi*niñ üçüncü cildi olan *Bahār-ı Şemsi* nām eserimizde vardır. İki gün evvel pīr-daşı Ḥammāmī İsmā'īl Efendi'ye gelerek irtiḥālını

⁵⁵¹ Sene 1329+5= 1334

bildirmiş, cum‘a günde yürümüştür. Çekirge’de hıkk peydā itdiğimizden Şu tārīhi irticālen söylemişdim ki ma‘nīdārdir:

14- Tārīh

Fā‘ ilātün Fā‘ ilātün Fā‘ ilātün Fā‘ ilün

- 1 Şeyh Ahmed Hamdi-i ‘Uşşāķī’ye itmiş intisāb
Cān u başla virdi ikrār oldu teslīm mürşide
- 2 Hāyli demdir neşr iderdi meslek-i şūfiyyeyi
Rehnümā-yı sālīkāndır rāh-ı ‘Uşşāķiyye’de
- 3 Bak bu zāta⁵⁵² ümmī iken feyyāz-ı Hāķ’dan müstefīd
Oldı envār-ı tecelliyātla pür-nūr ef’ide
- 4 Üç gün evvel irtiḫālın söyleyüp ihvānına
Didiği vech ile vāķı‘ oldı yevm-i cum‘ada
- 5 Eylemez maḫrūm erenler himmetiñ kılmaz dirīğ
Gir yola ‘āşık iseñ ger sen de eyvallāh de de
- 6 Şāh-ı deşt-i Kerbelā’ya nām-daş olmuş aña
Şübhesiz yevm-i ḫaşirde nice iḫsānlar ide
- 7 Maḫzen-i ḫalbden mücevher çıķdı bir tārīh Şemsi
Oldı maḫfi kunc-i cennetde Hüseyn Kenzi Dede⁵⁵³

⁵⁵² M: Zāta; zāt olması vezne daha uygundur.

⁵⁵³ Fī 21 Cumade’l-evvel, sene 1332 ve fi 4 Nisan, sene 1330, cum‘a günü irtiḫāl itmekle Mevlūdī Süleymān Efendi civārında vedī‘a-i raḫmet-i ilāhiyye kılnmışdır.

[868]

Emîr Sulţan Şeyhî Tâhir Efendi-zâde ‘Āvnullâh Efendi

Mûmâ ileyh Şeyh Tâhir Efendiniñ maĥdûmı olup Ĥazret-i Emîr’de türbedâr iken 1325 târiĥinde vefât itmekle meĥâbir-i ĥulefâya defn olunmuştur.

15- Târîĥ

Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün

- 1 Post-nişîn-i ĥâniĥâh-ı Ĥazret-i Sulţan Emîr
Ya‘ nî Şeyh Tâhir Efendi necli bu zât-ı kerîm
- 2 Çoĥ zamânlar türbedârlık ile ĥidmet eyledi
Oldıĥında şübhe yoĥdur mazhar-ı lütf-ı ‘amîm
- 3 Ĥâk-pây-i evliyâya rûz u şeb yüzler sürüp
Ĥidmetini câna minnet bilir idi ‘an-şamîm
- 4 Oldı ‘Āvnullâh Efendi’ye bu mışra‘ târiĥi
Cennetü’l-Firdevs içinde eylesin Allâh muĥîm⁵⁵⁴

Peştemalcı Ĥâcî Muĥammed Dede’ye Târîĥdir

Bahâr-ı Şemsî’de terceme-i ĥâli muĥarrerdir. Târîĥ-i ‘Uşşâĥiyye’den Destereci Aĥmed Efendi’den mücâz olup 1331 târiĥinde irtihâl itmiştir. Deveciler’de ĥarb cihetinde medfûn olup ĥabir taşında işbu söylediĥim târiĥ maĥkûkdür.

⁵⁵⁴ Fî 12 Rabî‘ü’l-evvel, sene 1325. Fi 12 Mayıs, sene 1323, Cum‘a-irtesi.

16- Tārīḥ

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

- 1 Rāh-ı 'Uşşākiyye'ye sālİK olup Sa' diyye'den
Şeyḥ Ḥāmdī'den mücāzen zevk-i ma' nā eyledi
- [869] 2 'Ābid ü zāhid mücāhid mazḥar-ı tevḥīd zāt
Ḥacc-ı şūrī ma' neviyyesinde ifā eyledi
- 3 Māsivāya raġbet itmez iftiḥār-ı faqr idi
İḥtiyār-ı 'uzlet ile terk-i dünyā eyledi
- 4 Zevcesi Penbe Ḥanımla göçmeyi va' d eylemiş
Yirmi dört sâ' at içinde 'ahde vefā eyledi
- 5 Sırr-ı kemā te'İşün bunlarda da itdi zuhūr
Ḳabrini nezdinde iḥzār u müheyyā eyledi
- 6 Nāmdaşdır şāfi' i olsun anıñ Faḥr-i Rusül
Sünnet-i peygamberīyi çünki icrā eyledi
- 7 Çār eṭrāfa bu tārīḥini i' lān itdiler
Ḥacī Dede zıkr ile 'azm-i 'uḳbā eyledi⁵⁵⁵

⁵⁵⁵ Fi 21 Şevval, sene 1331, fi 10 Eylül, sene 1329. Tārīḥün zuhūrı fi 21 Şevval, sene 1331.

Üsküblü Hulefâ-i Rufâ' iyye'den Sa'îd Efendi

Bu zâtın terceme-i hâlini *Bahâr-ı Şemsî*'de yazdım. Her hafta dergâha müdâvim idi. Ehl-i hâl sâhib-i 'ilm ü kemâl bir zât idi. 1336 târîhinde vefât idüp Emîr Sulţân'da Toğuzserviler'e giden yoluñ sağ tarafında medfündür.

17- Târîh⁵⁵⁶

- 1 Üsküb'den idüp hicret Bursa'yı kıldı mesken
Ġurbetde vefât eyledi şeksiz olubdur şehîd
- 2 Şeyh Mehmed Üskübî şeyhi idi bu zâtın
Pîr-i Rufâ'î'den feyz almış olup müstefîd
- 3 'İlm ü kemâl ü hüsn-i hulq şâhibi idi bu şeyh
Lütf-ı İlâhî añâ şübhesiz olur resîd
- 4 Cevher gibi dü-çeşm yaşıyla târîhin didim
Yâ Hağ didi beķâya naql eyleyüp Şeyh Sa'îd⁵⁵⁷

[870]

Necmüddîn Efendi-zâde Neş'et Efendi'ye Târîhdir

Mümâ ileyhiñ terceme-i hâli *Yâdigâr-ı Şemsî*'niñ Nu' mâniyye Dergâhı faşında muharrerdir. Meşâhir-i meşâyıhdan Şafiyyüddîn Efendi-zâde Necmüddîn Efendi'niñ

⁵⁵⁶ Bu manzumenin vezni bozuktur.

⁵⁵⁷ Fî 18 Şa' bân, sene 1349, pençşenbe.

maḥdūmıdır. Düyün-ı ‘Umūmiyye’ye müdāvemēt ider, ḡāyet mütevāzı‘ ḫalīm selīm bir zāt idi. Fi 19 Receb sene 1336 tārīḫinde ḫānesinde ba‘ de edā-i ṣalāti’ş-şubḫ irtihāl itmişdir. Dergāhda medfūndur.

18- Tārīḫ

Fā‘ ilātün Fā‘ ilātün Fā‘ ilātün Fā‘ ilün

- 1 Āl-i Eşref-zāde’den bir pāk ṭinetdir bu zāt
Eyledi yetmiş yaşında ‘azm-i dergāh-ı İläh
- 2 Ḥüsn-i ḫulḫ ile temeyyüz eylemişdi şübhesiz
‘İnd-i Ḥaḫ’da oldu maḫbül istemez aslā güvāh
- 3 Kendüsinden rāzī vü ḫoşnūd idi bi’l-cümle ḫalk
Bir idi ‘indinde bāy ü hem faḫīr ü hem de şāh
- 4 Oldı aḫlāḫ-ı kerīme kendüsinde müctemi‘
Ba‘ iş-i ḡufrān olur bu şīmesi bi-iştibāh
- 5 Ceddi Şafīyyüddīn Efendi Bursa’da idi re’īs
Şeyḫ ü dervīşāna olmuşdı mu‘īn ü hem penāh
- 6 Rūz-i maḫşerde şefā‘ at eylesün Āl-i ‘Abā
Dest-gīr olsun Cenāb-ı Ġavṣ-ı A‘ zam ‘ālī-cāh
- 7 Şemsī-i Mıṣrī didi fevtine bir tārīḫ-i tām
Eyledi Neş’et Efendi dār-ı ‘Adn’i cāy-gāh⁵⁵⁸

⁵⁵⁸ Fi 19 Receb, sene 1336, çihārşenbe. Fi 1 Mayıs, sene 1334. Tārīḫüñ zuhūrı fi 1 Mayıs, sene 1336 ve fi 12 Mayıs, sene 1334, yevm-i pazar.

[871]

Muhallebici-zāde Hācī Rāmiz Efendi

Bahār-ı Şemsî nām eşerimizde terceme-i hāli vardır. Mümā ileyh evvelce ceddım Hācī Hāyder Efendi'ye intisāb idüp ba' de vefāt İstanbul'da Etyemez Dergāhı Şeyhi Ferīd Efendi'ye aḥz-ı icāzet eylemişdir. Rūmili, Anaṭolı, 'Irāk ve birçoğ memālikı seyr ü seyāhat idüp Kūtahya'da 'Arap Dede Tekyesi'ne şeyh olmuş fi 18 Ramāzan sene 1336 ve fi 27 Haziran sene 1334 tārīhinde vefāt itmişdir.

19- Tārīḥ

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

- 1 Şeyh Sa' dī Bursa'da ceddım Cenāb-ı Hāyder'e
İntisāb itmiş muḥaddem eylemiş bend-i kemer
- 2 Etyemez şeyhi Ferīdüddīn Efendi'den mücāz
Olmuş idi rāh-ı Sa' diyye'de şeyhi müsteḫar
- 3 Bursa'da olmuş Muhallebici-zāde şöḫreti
Mūsıḳīde ḫüb şadā ile olubdı mu' teber
- 4 Cümle dergāhlar şeref-yāb olur idi şevḳiyle
Sālikānı zikre terḡib ile zākırlık ider
- 5 Şarḳ u ġarbı gördi ḫacc itdi mükerrer Yeşrib'e
Oldı Bağdād u Yemenle Rumili'de cilve-ger
- 6 Ṭab' ı rind ü lā'übālī meşrebi serbest idi
Zātı deryā-dil olup çekmezdi bir şeyden keder
- 7 Mişli gelmez bir daha mānendi olmaz şübhesiz
Kendüsin her kim bilürse dir ki ṭoğrı bu ḫaber
- 8 Dergehinde oldı mürşid ol Siyāhī Dede'niñ
Germiyān iḳlīmıne 'azm eyleyüp ḫasbe'l-ḫader

- 9 *İrci'î* emri gelince eyledi teslîm-i cān
Terk idüp varın sivāya itmedi aşlā nazār
- [872] 10 Dest-gîr olsun cenāb-ı pîr añā rûz-i cezā
Nûş ide dest-i 'Alî'den Kevşer'i cāna deger
- 11 Harf-ı cevher-dârlarla çıkdı târîh-i vefāt
Şeyh Hâcî Rāmiz Efendi kıldı Firdevs'e sefer⁵⁵⁹

'Ulemā-yı Benāmdan Dağıstānî Hâcî Muştafā Efendi

Bu zātın da terceme-i hāli *Bahār-ı Şemsî*'de vardır. Dağıstānî Hâcî Aḥmed Efendi'den mücāzdir. 1337 târîhinde irtihāl itmekle Emîr Sulṭān'da meḳābir-i hulefāda defîn ve rahmet-i Ḥaḳḳ'a ḳarîndir.

20- Târîh

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

- 1 Nāmdaş-ı Faḥr-i 'Ālem Hâce Muştafā Efendi kim
'İlm-i tefsîrde olubdı ol müşārün bi'l-beyān
- 2 Eylemiş hicret Dağıstān'dan muḳaddem Bursa'ya
Müfteḥirdi Bursalılar varlığıyla bî-gümān
- 3 Eyledi neşr-i 'ulūm-ı āliye vü 'āliye
Müstefîd oldı 'ulūmundan anıñ çok ṭalibān

⁵⁵⁹ Fi 18 Şevval, sene 1336. Fi 27 Haziran, sene 1334.

- 4 *Ya‘lemūn* sırrına mazhārdır bu zāt-ı muḥterem
‘İlm ü faẓl ile o olmuş vāriş-i peygamberān
- 5 Müderris olmuş idi Sulṭān Murād-ı Şānī’ye
Himmeti maşrūf idi ta‘līm-i ‘ilme her zamān
- 6 Sālik-i rāh-ı cenāb-ı Naḳşibend ü Aḥmedī
Mün‘akis idi yüzünde feyz-i nūr-i Müste‘ān
- 7 ‘Ābid ü zāhid tevāzū‘-pīşe bir ehl-i kemāl
Oldığımı cümle taşdıķ eyliyor ḥalk-ı cihān
- [873] 8 Böyle bir dānāyı zāyi‘ eyledik eyvāh bugün
Mişli gelmez bir daha yoķdur ḥilāfım sen inan
- 9 Muntazırdı emr-i Ḥakk’a ḥalvetinde dā’imā
İrci‘ī emri gelince eyledi teslim-i cān
- 10 Eşik-i çeşmānımla yazdım tāriḥ-i fevtin Şemsī
Ḥacī Muşṭafā Efendi’ye Bāğ-ı İrem olsun mekān⁵⁶⁰

Ḳara ‘Abdürrezzāķ Dergāhı Şeyḫi Şükrī Efendi

Yādigār-ı Şemsī’de terceme-i ḥālī vardır. Mūmā ileyh bi’l-āḫire Destereci Aḥmed Efendi’ye intisāb etmiş 1337 tāriḥinde seksen yaşını mütecāviz oldığı ḥâlde vefāt etmiştir. Seyyid Uşul’de medfūndur.

⁵⁶⁰ Fi 22 Cemāziye’l-evvel, sene 1337. Fi 23 Şubat, sene 1335, Pazar. Tāriḥiñ zuhūri fi 9 Mart, sene 1335.

21- Tārīḥ

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

- 1 Yūnus Emrem Dergehi şeyḫi Şükri̇ Efendi'niñ
Ḳabrini pür-nūr ide her demde zāt-ı Müste'ân
- 2 Ḥüsn-i ḥulḳı herkesi meftūn iderdi kendüye
Cümle ḥalḳ ḥoşnūd idi zāt-ı Ḥudā' da bī-gümān
- 3 Vālidī Es'ad Efendi Şeyḫ Ḥayder'den mücāz
Kendisi de rāh-ı Sa' diyye'ye sālīk bir zamān
- 4 Ba' de 'Uşşāḳī Şeyḫ Ḥamdī'ye itdi intisāb
Eyleyüp ikmāl-i esmā oldı şeyḫ-i sālīkān
- 5 Sinni seksandan tecāvüz eylemişken İrc'ī
Emrini aldıḳda oldı sūy-ı cānāna revān
- 6 İstimā' itdikde çıḳdı Şemsī bir tārīḫ-i tām
Hū deyüp Şükri̇ Efendi ḳıldı Firdevs'i mekān⁵⁶¹

[874]

Ḥulefā-i 'Uşşāḳiyye'den Yūnus Dede'ye Tārīḫdir

Bahār-ı Şemsī'de terceme-i ḥālī vardır. Destereci Aḥmed Efendi'den aḥz-ı feyż itmiş Ḥamāmī İsmā'īl Efendi'den soñra 'Uşşāḳīleri terbiyeye me'mūr olmuşdı. 1340

⁵⁶¹ Fī 10 Receb, sene 1337. Tārīḫiñ zuhūri fī 11 Receb, sene 1337.

tārīhinde irtihāl itmekle Seyyid Uşul Dergāhı'na defn ve mürşidine qarın olmuşdur.
Söyledigim işbu tārīh seng-i mezārında maḥkūkdur.⁵⁶²

22- Tārīh

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

- 1 Sālik-i rāh-ı Hüsāmüddīn-i Uşşāķī olub
Aḥmed Ḥamdī Efendidir bu zāta rehnümā
- 2 Sa'y idüp ikmāl için seyr –i sülūke rüz ü şeb
İtdi itmām luḫf-ı Ḥaḫla oldı tevḫīd-āşinā
- 3 Ḥayli demdir neşr-i envār-ı tārīkat eyleyüp
Feyz-i ma'nā ile irşād eyleyordu dā'imā
- 4 Gerçi ümmī idi şüretde faḫaḫ Yūnus gibi
Ma'nevī 'ilm-i ledünden ḫalbi idi rūşenā
- 5 Zāhir ü bāḫın sivādan ḫalbini pāk eylemiş
Baḫr-i tevḫīd ile müstaḫraḫ idi ehl-i fenā
- 6 Aşlına ric'at için eylerdi dā'im intizār
İrci'ī emri gelince eyledi terk-i sivā
- 7 On iki esmāyı cāmi' Şemsī cevher tārīhin
Varlıḫın fānī idüp Yūnus Dede buldı beḫā⁵⁶³

⁵⁶² Tarih manzumesinin yer aldığı mezar taşının fotoğrafı için bkz. Ek 2.

⁵⁶³ Fī 7 Haziran, sene 1338. Fī 10 Şevvāl, sene 1340.

Re'isü'l- Müderrisîn Kırşehirli Yūsuf Efendi

[875] Mūmā ileyhiñ terceme-i ḥālī *Yādigār-ı Şemsî*'de mündericdir. 'Urefā-yı ümmetden bir kāmīl idi. 1339 tārīhinde vefāt itmekle Emīr Sulṭān'da meḳābir-i ḥulefāda defīn ü raḥmete ḳarīn olmuşdur.

23- Tārīḫ

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

- 1 İftihār-ı şehr-i Bursa Hazret-i Yūsuf Ziyā
'Ālim ü fāzıl mükemmel kāmīl idi ol hümām
- 2 Kırşehir maşḳaṭ Burusa meskeni olmuş idi
Nāşir-i feyz-i ilāhī vāriş-i fahrü'l-enām
- 3 Mişli gelmez Bursa'ya belki cihāna bir daha
Rūz u şeb olsun revān-ı pākine yüz biñ selām
- 4 'Ālim-i 'ilm-i şerī' at vāḳıf-ı 'ilm-i ledün
Feyz-i ḳudsīsiyle nāḳışlar olurdu çün tamām
- 5 Sālik-i rāh-ı cenāb-ı Naḳşibend-i Aḫmedī
Olmağla neşr iderdi feyz-i ma' nā şubḫ u şām
- 6 Baş müderris olmuş idi Bursa'da himmet idüb
Zāhir ü bāṭın 'ulūmun tā' līm iderdi müdām

- 7 Vākıf-ı esrār-ı vaḥdet ʿ ārif-i sırr-i meʿ ad
İrciʿî emri gelince itdi ʿ uḡbāya ḥırām
- 8 Didi ihvān Şemsî-i Mışrî mücevher târiḥin
Şeyḥimiz Yūsuf Efendi buldı Firdevsʼde maḳām⁵⁶⁴

Ḥüsāmüddin Dergāḥı Şeyḫi Aḥmed Efendiʼye Tāriḥdir

Mümā ileyhiñ terceme-i ḥāli *Yādigār-ı Şemsî* niñ maṭbūʿ kısmında Ḥüsāmüddin Dergāḥı faşlında muḥarrerdir. 1333 târiḥinde vefāt itmekle dergāḥıñ ḥaziresinde [876] defin ve duʿ ā-yı züvvāra ḳarindir.

24- Tāriḥ

Fāʿ ilātün Fāʿ ilātün Fāʿ ilātün Fāʿ ilün

- 1 Şeyḫ Ḥüsāmüddin Efendi Dergehiʼnde post-nişin
Olmuş idi yetmiş altı sāl ḥidmetle be-kām
- 2 Sālik-i rāh-ı Rufāʿî Ḥalveti idi bu zāt
Zāʼirine ḥürmet idüb eyler idi ihtirām
- 3 Şemsî-i Mışrî mücevher söyledim târiḥ añā
ḳıldı Şeyḫ Aḥmed Efendi dār-ı ʿ Adn içre maḳām⁵⁶⁵

⁵⁶⁴ Fî 28 Rabiʿ ul-evvel sene 1339. Fî 9 Ḳānūn-i evvel sene 1336, Pençsembe.

⁵⁶⁵ Fî 22 Zılkaʿde, sene 1333. Fî 20 Eylöl, sene 1331, pazar. Tāriḥin zuhürü fî 25 Şaʿbān, sene 1336, cumʿ ā.

Sa' dî Dergâhı Şeyhi Veznedâr Cemîl Efendi

*Yâdigâr-ı Şemsî*niñ Sa' dî Dergâhı faşında terceme-i hâli vardır. Kendüsi İstanbullu olub dayım merhûm Nürî Efendi tekyede buña kaçır-ı yed itmiş. Ma' a mâfîh müddet-i ikâmetinde dergâhı i' mâr ve süknâsını yeniden inşâ itdirmişdir. Her ne kadar mezârını şandukasını Burusa'da yaptırmış ise de 1335 târihinde İstanbul'da vefât itmekle Seyyid Nizâm Dergâhı'na defn olunmuşdur.

25- Târîh

Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün

- 1 Bursa Sa' dî Tekyesi'nde post-nişîndi bunca yıl
Sâlikân-ı râh-ı Sâ' düddîn'e olmuşdı delîl
- 2 Dergehüñ i' mârına gayret ile bir çok zamân
Varını şarf eyleyüb hem cismi olmuşdı ' alîl
- [877] 3 Medfenin evvelce ihzâr itmiş iken Bursa'da
Geldi kendüsine İstanbul'da baq emr-i Celîl
- 4 Meslek ü pîrine pek çok i' timâdı var idi
Tâ ezelden Şeyh Sâ' düddîn'e düşmüşdi daħîl
- 5 Dest-gîri ola maşerde cenâb-ı pîr añâ
Dest-i Hayder'den içe yevm-i cezâda selsebîl

- 6 Tekye-i Sa' diyye'de oldu otuz yıl post-nişin
İftirākından bütün ihvānı olmuşdı melil
- 7 Hāk deyüb Şemsi-i Mıṣrī çıkdı bir tāriḥ güher
Şeyḥ Cemil'i lāyık-ı bezm-i cemāl kılsun Cemil⁵⁶⁶

Ṭarīḫ-i Bektāṣī Babalarından Nā'il Efendi

Bahār-ı Şemsi'de terceme-i hāli vardır. Hālūḫ bir zāt idi. 1341 tāriḥinde vefāt itmekle Emīr Sultān'da Kaşıkçı-zāde Ḳabristānı'nda defin ve ḳā'in-pederine ḳarın olmuşdur.

26- Tāriḥ

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

- 1 Bende-i ḥünkār-ı Bektāṣ çāker-i Āl-i ' Abā
A'ni kim Nā'il Efendi tutdı Hāk'dan yaña rū
- 2 Hānedān-ı Muştafā'ya ' āşık-ı şeydā idi
Ḥubb-ı Ḥayder'den meşāmı çünki almış idi bū
- 3 *İrci'*emri gelince Allāh eyvallāh deyüb
Ḳıldı teslīm-i emānet itmedi hiç güft ü gū
- [878] 4 Müfredāt oldu tereküb eyleyen cism-i ḥurūf
Bīst [ü] heşt ḥarfı dağıldı ḳalmadı hem sī vü dū

⁵⁶⁶ Fī 10 Şa' bān, sene 1335. Fī 18 Mayıs, sene 1333, pençşembe. (1228+108= 1336-1=1335 Bir çıkdı.)

- 5 Çār tekbîr ile terk itdi vücûdın varlığını
Gitdi lâhût bezmine Nâ'îl Efendi Hâk diyü⁵⁶⁷

Emîr Sultân Dergâhı Şeyhî Râgıb Efendi

Yâdigâr-ı Şemsî'niñ maṭbû' ve ğayr-ı maṭbû' kısmında terceme-i ḥâli mûndericdir. Şeyh Tâhir Efendi'niñ kerîme-zâdesi olub 1340 sene-i sâlinde vefât itmekle Hâcî Emîn Efendi'niñ kabrine vedî'a-i ilâhiyye kılınmışdır. Ol vaqıt şu târiḫi söylemişdim:

27- Târiḫ

Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün

- 1 Hâniqâh-ı Hâzret-i Emîr'de post-nişîn
Şeyh Muhammed Râgıb Efendi idüp 'azm-i beḳâ
- 2 Hîdmet-i Sultân Emîr'de 'ömrini şarf eylemiş
Zâyi' olmaz itdigi hîdmet bi-lâ şek muṭlaḳâ
- 3 Sâlik-i râh-ı Bahâ'üddîn-i Şâh-ı Naḳşibend
Hânedân-ı Ehl-i Beyt'iñ bendesiydi bî-riyâ
- 4 'Âşık-ı şâdiḳ muḫibb-i evliyâullâh olub
Ḳâ'imen hem ḳâ'iden eyler idi zîkr-i Hüdâ

⁵⁶⁷ Fî 2 Zilka' de, sene 1341, cum'airtesi. Fî 16 Hazirân, sene 1339. Târiḫin zuhûri fî 5 Zilka' de, sene 1341.

- 5 Geldi üçler tārīhin Şemsi mücevher didiler
Hü deyüb Rāgīb Efendi dār-ı ‘ Adn’i kıldı cā⁵⁶⁸

[879]

Seyyid Uşūl Dergāhı Şeyhi ‘ Abdī Efendi

Mūmā ileyhiñ terceme-i hāli *Yadigār-ı Şemsi*’niñ ğayr-i maṭbū‘ kısmındadır. Kıırk senelik huḳūḳumuz vardır. Mükerrerem mültefit idi. 1343 senesi irtiḫāl itmişdir. Tekyesinde cümle ḳapusınıñ şol tarafında dedesi Muḫibullāh Efendi ḳabrindedir.

28- Tārīḫ

Fā‘ ilātün Fā‘ ilātün Fā‘ ilātün Fā‘ ilün

- 1 Post-nişīn-i dergeh-i Seyyid Uşūl ‘ ālī maḳām
Ya‘ nī Şeyḫ ‘ Abdī Efendi nīk-baḫt u nīk-nām
- 2 Bendedir Āl-i ‘ Ābā’ya hem de ‘ Abdülḳādir’e
Eyleyüb icrāy-ı āyīn-i ṭarīḳat şubḫ u şām
- 3 Ehl-i ḫidmet şāḫib-i cevdet ü semāḫat idi ol
Her şağīr ile kebīre ḫürmet eylerdi mūdām
- 4 Sa‘ y idüp kıldı mücedded dergehiñ bānīsidir
‘ İnd-i Ḥaḳ’da zāyi‘ olmaz itdiği ḫidmet tamām

⁵⁶⁸ Fī 17 Teşrīn-i şāni, sene 1340, pazar-irtesi. Tārīhin zuḫūrī fī 17.

- 5 Rind-i deryā-dil ḥaḳīḳü'r-rūḥ laṭīfe-gū idi
Meclisinde pür-ṭarab pür-neş'e idi ḥāş u 'ām
- 6 Maḥviyyet ehli tevāzu' -pīşe [vü] dervīş-nihād
'Āşīḳ-ı billāh muḥibb-i ḥānedāndı ol hümām
- 7 Vālidī Fāzıl Muḥibbullāh Efendi ceddīdir
Ḳādirī-ḥāne'den olmuş nā'il-i feyzi müdām
- 8 İtdi icrā-yı meşīḥat kırk sene bu tekyede
'İrci'ī emri gelince oldu ol dem emre rām
- 9 Şemsī-i Mıṣrī duyunca irtihālını didim
Şāfi' i olsun cenāb-ı pīr ile Faḥru'l-enām
- 10 Dür gibi iki gözüm yaşıyla çıḳdı tārīḫi
Ḳıldı Şeyḫ 'Abdī Efendi dār-ı 'Adn içre maḳām⁵⁶⁹

[880]

Münzevī Dergāhı Şeyḫi Vaḫyī Efendi

Yādigār-ı Şemsī niñ ğayr-i maṭbū' kısmında terceme-i ḥāli muḥarrerdir. Meḥākimde a'zā ve meclis-i meşāyīḫa re'īs olmuşdı. 1344 tārīḫinde vefāt itmekle Emīr Sulṭān'da meḳābir-i ḥulefāda ön şırada defīn ve raḥmet-i Ḥakk'a ḳarīn olmuşdur.

⁵⁶⁹ Fī 7 Receb, sene 1343. Fī 2 Şubat, sene 1340. Tārīḫin zuhūri fī 9.

29- Tārīḫ

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

- 1 Münzevî Dergâhı şeyḫi idi bu zât-ı kerîm
Naḫşibendî meslegini neşr iderdi sâl ü mâh
- 2 Sâlikânîñ ḫidmetine sa' y idüp altmış sene
Şeyḫ ü dervîşâna olmuş mâddeten ma' nen penâh
- 3 Meclis-i şeyḫâna olmuşdı re'îs-i muḫterem
Fâzıl u kâmil idi ol ' ârif-i pür-intibâh
- 4 Vâḫıf-ı ' ilm-i taşavvuf ' ârif-i sırr-ı me' âd
Mişli gelmez bir daha bu sözüme Ḥaḫdır güvâh
- 5 Seksan üç yaşında [geldi] İrci'î emri añâ
Maḫzar-ı ' afv-ı Ḥudâdır bunda yoḫdur iştibâh
- 6 ' Âfiyyet ile mu' ammer eyleyüp evlâdların
Eylesün Mevlâ-yı Ḳâdir ' ayn-ı luḫf ile nigâh
- 7 Söyledim Şemsî-i Mışrî añâ bir târîḫ-i tām
Oldı Şeyḫ Vaḫyî Efendi vâşıl-ı bezm-i İlâh⁵⁷⁰

⁵⁷⁰ Fî 1 Rabi'ül-evvel, sene 1344, Pazar-irtesi. Tārīḫin zuhûri fî 17.

İstanbul'da Āsitāne-yi 'Uşşākī Şeyhi Muştafa Efendi

Mūmā ileyh yed-i emīn hālinde berā-yı va'z u naşīhat ramazān-ı şerīfde Bursa'ya gelmiş, [881] ol vaqt görüşülmüş idi. Bi'l-āhire Hüsāmüddīn 'Uşşākī Dergāhı'na şeyh ta'c yin olunmuşdur. 1344 Tārīhinde irtihāl itmişdir. Muḥibbānından pek 'azīz aḥbābımız olan merḥūm Hüseyn Vaşşāf Beg'in ārzūsı üzre şu tārīhini söyledim:

30- Tārīh

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

- 1 Hāniqāh-ı Pīr Hüsāmüddīn'de olmuş post-nişin
Muştafa Şāfi Efendi itdi Firdevs'e ḥirām
- 2 'Ālim ü fāzıl mükemmel şeyh-i vālā-şān idi
Sālīki irşād iderdi Haqq'a dā'im şubh u şām
- 3 'Ārif-i esrār-ı eşyā vākıf-ı sırr-ı me'ād
Nāşir-i feyz-i ḥaḳīkāt vāriş-i Faḥru'l-enām
- 4 Mişli nādir idi gelmez aña beñzer bir daha
Cāmi'-i cümle kemālāt olmuş idi ol hümām
- 5 Zāhir ü bāṭın tefeyyüz eyler idi sālīkān
Himmet-i ḳudsiyyesiyle oldı nāḳışlar tamām
- 6 Ğusl idüp zāhir ü bāṭın muntazırdı riḥlete
İrci'ī fermānı geldi oldı derḥāl emre rām

- 7 Didi üçler Şemsi-i Mıṣrî añā tārīḥ-i tām
Muṣṭafā Şāfi Efendi kıldı lāhūta maḳām⁵⁷¹

Ḥulefā-yı ‘Uṣṣākiyye’den Bosnalı Ḥüseyin ‘Aṣḳî Efendi

Bursa ‘adliyyesinde müddet-i medīde me‘mūrinde bulunub Destereci Şeyḥ Aḥmed Efendi’den münīb ü mücāz olmuşdı. Bi’l-āḥire Gerede müdde‘î ‘umūmîsi iken 1343 [882] tārīḥinde orada vefāt itmişdir. Terceme-i ḥālî *Bahār-ı Şemsî*’de mündericdir. Çünkü maḥall-i hicreti Bursa idi.

31- Tārīḥ

Fā‘ ilātün Fā‘ ilātün Fā‘ ilātün Fā‘ ilün

- 1 Devr ile geldi cihāna kisve-yi insān geyüb
Sālîk-i rāh-ı Hüsāmüddîn-i ‘Uṣṣāki olub
- 2 Şeyḥ Ḥamdî’den sülük u seyrini itdi tamām
Oldı aḥlāḳı ḥāsen tezkiye-i nefis eyleyüb
- 3 Meslek-i ‘adliyyede olmuşdı ‘umūma müdde‘î
Her ḥuḳūḳımı şıyānet milleti mu‘ tād idüp
- 4 Bosna’dan hicretle Bursa añā olmuşdı vaṭan
Gerede nām beldede gitdi beḳāya çağrılıb

⁵⁷¹ Fî 24 Şevvāl, sene 1344, cum‘a. Tārīḥin zuhūri fî 5 zi‘l-ka‘de, sene 1344.

- 5 Leyle-i cum' a reğâ'ib idi ol dem irtihâl
Eyledi Rabbine vuşlaṭ *irci'î* emrin tıyub
- 6 İşidince Şemsî Mışrî didi târîḫi añâ
Ḥaḫḫ'a vâşıl oldı 'Aşḫî' aşḫ ile yâ Ḥayy deyüp⁵⁷²

Dâğıstânî Ḥacî Aḫmed Ḥamdi Efendi e'r-Rukkâlî

Mümâ ileyhiñ terceme-i ḫâlî *Yâdigâr-ı Şemsî*niñ ğayr-ı maṭbû' kısmında mufaşşalan muḫarrerdir. 1343 senesi İstanbul'da vefât itmekle ḫâric-i sūrda defîn-i ḫâk-i 'ıtırnâkdır.

32- Târîḫ

Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün

- 1 Nesl-i sādât-ı kirāmdan fâzıl-ı pür-iḫtidâr
Ḥazret-i Aḫmed Efendi mürşid-i 'âlî-tebâr
- [883] 2 'Ālim ü kâmil ledünnî 'ilmine vâḫıf idi
Himmetiyle feyz-i ma' nâ eyler idi intişâr
- 3 Çoḫ cefâlar gördi bu fâni cihānda vâḫı' an
Şümme emşel sırrı bunda çünki oldı âşikâr
- 4 Muntazırdı ḫalvetinde da' vet-i Ḥaḫḫ'a müdām
İrci'î emri gelince itdi 'azm-i Kirdikâr

⁵⁷² Fî receb, sene 1343. Târîḫin zuḫûrı fî 28 zi'l-ka' de, sene 1344.

- 5 Şehr-i şavmîñ on yedisinde dindi irci'î
İttibâ' itdi cenâb-ı Hâyder'e ol kâmkâr
- 6 Girip üçler bu cevher târihi Şemsi didi
Şeyhiñiz Aḥmed Efendi kıldı ' Adn içre qarâr⁵⁷³

Mâliye Müfettişliğinden Mütakâ'id Mutaşavvıfından Şâkir Efendi

Mümâ ileyhiñ terceme-i ḥâli *Bahâr-ı Şemsi* nâm eser-i ğayr-ı maṭbû' da yazılmışdır. Bu zâtla mu'ârefemiz olduğından re'îsü'l-meşâyıḫ Vaḫyî Efendi vâsıtasıyla dâmâdı Şükrî Efendi bir târiḫ istemiş. Süleymânzâde Sâmi Beg ol vaḫt ma'ârif müdiri idi. Mektûbçı da Süleymân Nazîf Beg olub işbu târiḫden dört beytini intihâb iderek Emîr Sulṫân rehğüzârında Kaşıkçıoğlı mezârlığına qarîb olan medfene rekz olunan ṫaşa yazılmışdır. 1315 Târiḫinde vefât itmişdir.

33- Târiḫ

Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün

- 1 Devrini ikmâl içün itdi taḫarri' sūbesū
Kisve-i insâni geydi kıldı taḫşîl nîḫḫū
- [884] 2 Vâkıf-ı 'ilm-i ledündür 'ârif-i mebde' me'âd
Sırr-ı tevḫîdden meşâmı çünki almış idi bû
- 3 Eyles elbette şefâ' at ḥamse-i Âl-i 'Abâ
Tutmuş idi anlarıñ dergâhına her demde rû

⁵⁷³ Fî 17 Ramâzan, sene 1343, cum'a. Târiḫin zuḫûri fî 1 Cemâziye'l-evvel, sene 1345.

- 4 Sem'ine vâşıl olunca *irci'î* emri anıñ
Oldı teslîm-i rızâda kılmadı hiç güft ü gû
- 5 'Arş-ı menkûş vech ile arz u semâsı târumâr
Oldı hâlik cümle eşyâ kalmadı illâ ki Hû
- 6 Baħr-i vahdet sırrına ħayrân u ser-gerdân olub
Sâhil-i keşretde cem' itmiş idi çok incü
- 7 Aşlına ric' at içün eylerdi dâ'im intizâr
Mâsivâdan el yudı vuşlat içün kıldı vuzû
- 8 Müfredât oldı tereküb eyleyen cism-i ħurûf
Bist ü heşt ħarfî dağıldı kalmadı hem sî vü dü
- 9 Bende-i Âl-i Muħammed mazħar-ı fazl-ı Ĥudâ
Feyz-yâb olmuşdı rûĥ-ı Ĥâcî Bektâşiyye'de o
- 10 Çâr tekbîr ile tefrîd oldı terkîb-i vücûd
'Azm-i Lâhût eyledi Şâkir Efendi Hû diyü⁵⁷⁴

Mümâ ileyh ħarf-i meslek-i Ĥurûfiyye'ye sâlik olub Bektâşî olmadığımı şoñradan añladım ma' mâfîh Ĥurûfîlik başqa Bektâşîlik başqa iken zamânımızda ikisi birleşmişdir. Bu târiĥiñ birinci, ikinci, yedinci ve şoñuncu beyitleri taşında maħkûkdur.

⁵⁷⁴ Fî 8 Cemâziye'l-evvel, sene 1310.

Emîr Sultân Şeyhi Râgıb Efendi'niñ Pederi Halîl Efendi

Fî 28 Şafer, sene 1335 târihinde vefât itmişdir. Hîin-i defninde zirdeki târihi söylemiş ve ol vaqt Emîr Sultân Dergâhı'na şeyh olan maḥdûmı Râgıb Efendi'ye virmiş idim.

[885] 34- Târiḥ

Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün

- 1 Tekye-i Sultân Emîr şeyhi Mehmed Râgıb'ın
Vâlidî dâru'n-Nâ'im'i eylemişdir cây-gâh
- 2 Sinn-i seksandan tecâvüz eylemişken dâ'imâ
Câmi'-i Sultân Emîr'de bulunurdu penc-gâh
- 3 'Âbid ü zâhid şehâvet-pîşe bir kâmil idi
Raḥmeti deryâsına ğarḫ eylesün añı ilâh
- 4 Hidmet-i Sultân Emîr'e vaqtini şarf eylemiş
Rûz-ı maḥşerde şefâ'at eylesün olsun penâh
- 5 Zevcesi Dervîşe Hânımdan iki mâh sonra da
Kimseye bâr olmadan oldu cinâna rû-be-râh

- 6 Şemsiyâ üçler gelüb târîhîni cevher didi
Eyledi riħlet beķāya Ĥalîl Efendi nāgāh⁵⁷⁵

Bursa Ėazetesi Şāħib-i İmtiyāzı Murād Emrî Efendi

Bahār-ı Şemsi eşerimizle *Ezhār-ı Şemsi*'de terceme-i ĥālî vardır. Vefāt itdiği gice yukarı oğada ĥafîdesiniñ velîmesi icrâ ve kendüsi aşâğıda 'âzim-i rāh-ı beķā olmuşdur. 1335 senesi vefāt idüb Emir Sulţān'da Ėaşıkçioğulları'na yakın ĥabristānda defindir.

35- Tārîħ

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

- 1 Küllü mevlūdin yemūtdür bunda itme iştibāħ
Küllü merzūķun yefūtdür dünyāda yokdur devām
- 2 İşte bu Emrî Efendi Yeñişehir Fenār'dan
Bursa'yı hicretle ĥılmış idi kendüye maķām
- [886] 3 Nāmına bir maţba' a itmiş küşād neşr-i funūn
Eylemek mu' tād idi hem ĥalışurdu şubħ u şām
- 4 Kendüsi ümmî iken bi'l-āħire himmet idüb
Sa' y ü ĥayretle mükemmel şā' ir olmuş ol hümām

⁵⁷⁵ Fî 28 Şafer, sene 1335, pazar.

- 5 Düşdi bir derde devāsın bulmadı doğtorlar
‘ Āķıbet gitdi beķāya ola cā dārū’s-selām
- 6 Bī-nuķat bir ıķdı tārīķ Şemsi-i Mışrı añā
İrci‘ī emri gelince oldu Emri emre rām⁵⁷⁶

Ĥulefā-yı ‘Uşşāķiyye’den Rāsım Efendi

Bursa düyün-ı ‘umūmiyye taķrīrāt başķatibi iken irtihāl idüb Pınārbaşı’nda Mevlevīĥāne’niñ ĥarem dā’iresi karşındaki tepededir. Söylediđim tārīķ seng-i mezārında menķüşdur.⁵⁷⁷

36- Tārīķ

Fā’ ilātün Fā’ ilātün Fā’ ilātün Fā’ ilün

- 1 Bursa düyün-ı ‘umūmisinde başķatib iken
Eyledi Rāsım Efendi cānını Ĥaķķ‘ a nişār
- 2 Maşķat-ı re’si Edirne Bursa’ya me’mūr olub
Ĥamdī-i ‘Uşşāķiyye’den olmuşdı ma‘nen vāyedār
- 3 Ĥüsn-i aĥlāķ ile mevşūf eylemiş seyr-i sülūk
Sırr-ı tevĥide vuķūfiyetle oldu kām-kār
- 4 Mesleğinde istikāmetle teşehhür eylemiş
Kimseyi incitmemiş andan da rāzī Kirdigār

⁵⁷⁶ Fī 6 Rebi‘u’l-evvel, sene 1335.

⁵⁷⁷ Tarih manzumesinin yer aldığı mezar taşının fotoğrafı için bkz. Ek 3.

- 5 Gitdi üçler söyleyüb tārīhini cevher Şemsi
Eyledi Rāsım Efendi bāğ-ı Firdevs'de qarār⁵⁷⁸

[887]

Hulefā-yı 'Uşşākiyye'den Şevket Efendi

Terceme-i hāli *Bahār-ı Şemsi* de muharrerdir. Evvelce Bursa düyün-ı 'umūmiyye taḥrīrāt başkātibi olub bi'l-āhire Sivas düyün-ı 'umūmiyye başmüdürligine ta'yīn ve ba'de teḳā'üd olarak Bursa'da iḳāmet itmekde iken 1344 tārīhinde vefāt itmişdir. Pınārbaşı'nda medfündür. Vefātını işidince söyledigim mışrā' tārīh teşādüf itmekle ba'de'l- ilāve buraya yazıldı.

37- Tārīḥ

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

- 1 Sābıқан şehr-i Sivas'da olmuş iken başmüdüir
Şonra teḳā'üd olub Bursa'yı me'vā eyledi
- 2 Pīr-i 'Uşşākiyye'ye mensüb Şeyḫ Aḫmed Ḥamdi'den
Aḫz-ı feyz ile sülük u seyrin ifā eyledi
- 3 'Ārif ü 'āşık maḥabbet ehli şāḫib-dīl idi
Ḥüsn-i aḫlāk ile esmāsın müsemmə eyledi
- 4 Varlığın maḫv eyleyüb cümle sivāyı terk ile
Ḥaḳḳ ile bāḳī olub lā'sını illā eyledi

⁵⁷⁸ Fī 9Receb, sene 1339. Tārīhin zuhūri fī 22 Ramazān, sene 1340.

- 5 İrticâlen söyledim Şemsi-i Mısrî târihî
Hâk diyü Şevket Efendi ‘azm-i ‘uqbâ eyledi⁵⁷⁹

Mümâ İleyhiñ Genc Maḥdûmı Enver Beg’e Târiḥdir

1337 senesi on üç on dört yaşında iken vefât itmişdir. Pınârbaşı’ndadır.

- [888] 38- Târiḥ
Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün
- 1 Küllü mevlûdin yemût ve küllü merzûkın yefût
Kimseler bâķî degildir bu cihânda bi-gümân
- 2 Baķ bu ķabriñ şāhibi ġāyet zekî bir genc idi
Oldı bu fānî cihāndan ‘āzim-i bâķî cinān
- 3 Vālideyni yandı nār-ı fūrķatiyle āh idüb
Şabrı ġüç çāre bulunmaz vire ecrin Müste‘ān
- 4 Ol tokuz yaşında düşdü bir devāsız derde kim
Ḥasretiyle yakdı eyvāh vālideyni nev-civān
- 5 Babası Şevket Beg’e hem māderine luḥf-ı Hâk
İrişüb şabr u taḥammül ile olsun kām-rān

⁵⁷⁹ Fî 3 Şevvāl, sene 1344. Târiḥiñ ikmāli fî 22.

- 6 Gerçi zîr-i hâkde medfûn nâzenî cismi anî
Lîk rûhî pür-çarabdır añâ me'vâdır cinân
- 7 Eyleyüb Âl-i 'âbâ himmet tamâm târîh didim
Oldı Enver Beg fenâdan dâr-ı Firdevs'e revân⁵⁸⁰

Çetenbe Sefîr-i Esbâkı el-Hâc Bâkî Beg

Terceme-i hâli ğayr-i maṭbû' *Bahâr-ı Şemsî*⁷ de mündericdir. Fâzıl şâ'ir bir zât idi. Dâmâdı ma'ârif müdürü Hayder Beg Burusa'da olmağ münâsebetiyle Burusa'yı vaṭan-ı şânî ittiḥâz itmişdi. 1345 târîhinde vefât itmekle Hâzret-i Emîr'de meḳâbir-i hulefâda ön sırada şağ cihetde servi altında defin ve du'â-yı züvvâra ḳarîn olmuşdur.

[889] 39- Târîh

Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

- 1 Sefîr-i esbâk-ı şehr-i Çetenbe Bâkî Beg nâgâh
Sefer kıldı beḳâ iḳlîmine devrin idüb ikmâl
- 2 Vaṭanla millete her dem şadâkatle idüb hîdmet
Mükâfâtın virir elbet Hudâ eyler añâ iḳbâl
- 3 Muḥibb-i Mevlevî idi mu'ammer oldı fânîde
Musâvî lafzatu'llâha ḥesâbda altmış altı sâl

⁵⁸⁰Fî 5 Şa'bân, sene 1349, Pazar.

- 4 Fazîlet-pîşe bir kâmil idi ehl-i tevâzû‘ hem
Maḥabbet eylemiş Āl-i ‘ Abāya oldu řāhib-ḥāl
- 5 Gelince *irci’i* emri vaḳit zāyi‘ itmeyüb ařlā
Hemān-dem eyledi emre iṭā‘ at ‘ arz-ı mā fī’l-bāl
- 6 Duyunca Şemsi-i Mışrı anıñ ol dem vefātını
Olub maḥzūn didi ḳalbim añā nādir olur emřāl
- 7 Dü çeřmim yařı dūr gibi gelüb tārīḫini nazm itdim
‘Azîmet itdi fāniden beḳāya Bāḳı Beg fi’l-ḥāl⁵⁸¹

Sirkeci Gümrük Başmüdir-i Sābıḳı Ḥüseyin Vařřāf Beg

Mümā ileyh tārīḳ-i ‘Uřřāḳıyye’den müstaḥlef ve tārīḳ-i Güleşniyye’den mücāz olduğı gibi Cenāb-ı Mışrı’ye dil-dāde anıñ āřārına üftāde idi. Kendüsiyle on sene evvel mu‘ārefe peydā itmiş, teřviḳimle birkaç nuṭḳ-ı Mışrı’yi řerḫ itmiş. Ve kırḳ ḳadar āřarı vardır. Ez-cümle beř cild Sefīne-i Evliyā’sı vardır. Ba‘z-ı eşerleri maṭbū‘dur. 1348 tārīḫinde İstanbul’da vefāt idüb Rūmili mezārında medfūndur.

[890] 40- Tārīḫ

Mefāilün Mefāilün Mefāilün Mefāilün

- 1 Gider her kim gelür fānı cihāna ḳalmayub ḫiç kes
Gelenler söylemez ḫikmet nedir gelmez gidenden ses

⁵⁸¹ Fī 10 Rebı‘ u’l-aḫire, sene 1345. Tārīḫin ikmāli fī 13.

- 2 Yine zāyi‘ olub gitdi cihāndan bir ferīdū’l-‘aşr
Hüseyn Vaşşāf gibi gelmez cihāna fāzıl u enfes
- 3 Tefeyyüz eylemiş rāh-ı Sezāyī Gülşeni’den ol
Hüsāmüddīn ü Mısrīler olurlar aña imdād-res
- 4 İdüb mevlūdini tavzīh Süleymān Dede’niñ aqdem
Yazub pek çok eşer manzūm gerek menşūr olub ecnes
- 5 O idi ‘ārif-i billāh murādı vuşlat-ı cānān
Ölüb el çekdi dünyādan diyor idi Hudādır bes
- 6 Çıkub Āl-i ‘Abā himmet idüb Şemsi didim tārīh
Hüseyn Vaşşāf Beg’iñ oldı mekānı cennetü’l-Firdevs⁵⁸²

İlk Evlādım Muḥammed Tācūddīn’e Tārīhdır

Fī 22 Receb sene 1306 ve fī 12 Mart sene 1305 tārīhinde tevellūd idüb pek naḥīf olduğından her raḥatsızlıqla muzṭarib olurdu. ‘Āqibet fī 4 Cemādiye’l-evvel sene 1314 ve fī 30 Eylül sene 1312 tārīhinde vefāt itdi. Ceddiniñ ḳabrine defin idildi. Pek zekī bir çocuk idi. Cenāb-ı Haḳ bāḳīlere ‘ömür virsün. Ol vaḳit şu tārīhi söylemişdim:

⁵⁸² Fī 18 Cemāziye’l-evvel, sene 1348. Fī 21 Teşrīn-i şāni, sene 1929, pençeşenbe. Tārīhin zuhūri fī 21 Teşrīn-i şāni, sene 1929.

41- Tārīḥ

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

- [891] 1 Şad dirîğ ü ḥayf elden gitdi Tācüddīn'im āh
Sīne-i şād-pārem oldı fūrḫatiyle āteşgāh
- 2 Yanmayım ya neyleyim derdine şabr itmez gönül
Her cefādan başka gösterdi baña baht-ı siyāh
- 3 Geldigi günden beri bu dehre çekdi çok cefā
Heşt sāle geldiğinde ' Adn'e oldı rü-be-rāh
- 4 Görmedi bir rüy-ı rāḫat olmadı hiç kām-yāb
Ol gül-i nevresteye ḥār-ı ecel kıldı tebāh
- 5 Ehl-i Beyt'e ' aşık idi ḥaste iken vird idüb
Ḥaḫ Muhammedle ' Alī pīrim diyü ol bī-günāh
- 6 ' Aḫl u fikri tām olub aḫlāḫı aḫsendi anıñ
Rūḫı ḡālib olmuş idi cismine bī-iştibāh
- 7 İtmediñ ḡaddār felek gözyaşına şefḫat-i raḫm
Nār-ı ḫasretle dil-i bī-çāremi kıldıñ siyāh
- 8 Dehre geldikten beri şād itmedin zālīm felek
Baḫr-ı ḡamda ḡarḫ idüb ḫaddimi itdün sen kūtāh

- 9 Āteş-i āh u enīnim çıkdı eflāke müdām
Yandı herkes Һasret ile hem daħi şems ile māh
- 10 Ne gelür elden ‘aceb olmuş mı hīç kimse Һalāş
Ecr ile şabrı ihsān eylesün Rabbi ilāh
- 11 Bir daħi göstermesün Rabbim baña aħbābıma
Eylesün ma‘şūmumu şāfi‘ bize Һayy u ilāh
- 12 İki çeşmim yaş ile tāriħin yazdım Şemsī
Kumrı-veş uçdı cināna vāh Tācüddīn’im vāh⁵⁸³

**Burusa Düyün-1 ‘Umūmiyye Baş Müdüri ‘Ali Rızā Beg’iñ Kerimesi Һadīce Fıtrat
Һanım’a Tāriħdir**

- [892] 42- Tāriħ
Fā‘ ilātün Fā‘ ilātün Fā‘ ilātün Fā‘ ilün
- 1 Başmüdir ‘Alī Rızā Beg duħter-i nevrestesi
‘İyd-1 fıtrıñ altısında oldı gözlerden nihān
- 2 Çāresiz bir derde düşdi altı günde şad Һayf
Gülsitān-1 ‘ömrünü kıldı Һarāb bād-1 Һazān
- 3 İsmi olmuşdı müsemmäya muvāķıf pek Һalūķ
Fıtratında raħm u şefķatle nezāket rāy-gān

⁵⁸³ 1314.

- 4 Kimseyi rencide itmez tab'ı olmuşdı laṭīf
Bedr iken irdi ḥusūfa böyle meh-ṭal' at civān
- 5 On sekiz yaşında iken olmadı hiç kām-yāb
Zīr-i ḥākde böyle bir nāzik beden tıtdı mekān
- 6 [Ḥadīce Fıṭrat]⁵⁸⁴ nāmı tāriḥdir anıñ mevlīdine
[Āh ü āh]⁵⁸⁵ lafzı da anıñ 'ömrünü eyler beyān
- 7 Vālideyni fūrḳatiyle olmasın mı dāğ-dār
Böyle gence hangi insān eylemez āh ü figān
- 8 Mazhar-ı ismi Şabūr olsun pederle māderi
Şabrı gücdür çāresi güç lütf ide Mevlā hemān
- 9 Ḥaḳ benāt-ı ṭāhirāt-ı Aḥmed'e itsün ḳarīn
Ḥacle-gāhıñ cennetü'l-Me'vāda ḳılsun Müste'ān
- 10 İki gözüm yaş ile çıḳdı bir tāriḥ Şemsī
Kuş gibi uçdı cināna oldu Firdevs-āşiyān⁵⁸⁶

Emir Sulṭān'da nerdubānıñ şağında Münir Paşa'nıñ ḳabrine muttaşıldır.

⁵⁸⁴ 1311.

⁵⁸⁵ 18.

⁵⁸⁶ Fī 6 Ramażan, sene 1331. Fī 25 Ağustos, sene 1329.

**Bursa Livā Fırka Kumandanı Necīb Paşa'nın Evlād-ı Ma'neviyesi Maqbūle
Hānım'a Tārīhdır**

[893] Mūmā ileyh Necīb Paşa büyük halamız Zā'ik Efendi kerimesi Kātibe Hānım'ın sūd-i hemşiresi Ğanīme Hānım'ın oğludur. Vālidesi 1306 tārīhinde vefāt itmekle vaşyyeti mūcibince Mevlevīhāne'niñ harem dā'iresi qarşusına defin olunmuşdur. Cum'a günleri hiṭābete giderken baña oqursun dirdi. Haḳīqaten de öyle oluyor; oradan geçdikce birer Fātiha oquyorum. Bi'l-āhire oğlu Beyrut'dan Bursa'ya geldi. Vālidesiniñ qabrini yaptırdı. Zırde tārīhi muḥarrer. Qızcağızı da çocukluqdan evlād olarak almış yanında büyütmişdü. 1312 Tārīhinde vefāt itmekle Ğanīme Hānım'ın yanına defin olundu. Ba' deḥü Necīb Paşa da vefāt itmekle o da onlarıñ civārına defin olunmuşdur.

43- Tārīḥ

Fe' ilātün Fe' ilātün Fe' ilātün Fe' ilün

(Fā' ilātün)

(Fa' lün)

- 1 Ma' nevī duḡterine Ḥazret-i Necīb Paşa'nıñ
İrci'ī emri gelince eyledi 'azm-i cinān
- 2 Kendisi yirmi iki yaşına girmişdi henüz
Bāğ-ı 'ömrine verem derdi gelüb irdi ḥazān
- 3 Ne şafā var gülüşünde ne vefādan şemme
Kimseye bāḳī degil lā-cerem fānī cihān
- 4 Eylesün fāḫrū'n-nisāya hem-civār Rabbi Ğafūr
Qıla 'uqbāda anı Ḥazret-i Mevlā şādān

- 5 Kilk-i cevher-dâr ile yazdı Şemsî târihin
İtdi Maḳbûle Hânım Firdevs-i a' lâ'yı mekân⁵⁸⁷

[894]

Ṭariḳ-i Bektâşiyye'den Aḳmanođlı Hâcî Muştafa Ağa

44- Târiḳ

Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün

- 1 Aḳmanođlı Hâcî Muştafâ Ağa
Kendisi Şu yolcıyidi mâh u sâl
- 2 Şâh-ı deşt-i Kerbelâ'nîñ ' aşḳına
Aḳıdırdı her eve âb-ı zülâl
- 3 Tâ ezelden ḥubb-i evlâd-ı Rasûl
İle bulmuş idi ma' nen vaḥîd ü ḥâl
- 4 Hem ṭariḳ-i nâzenîne müntesib
Ol ṭariḳde buldı çok feyz-i kemâl
- 5 *İrci'* emri gelince sem' ine
Hü çeküb ol demde ḳıldı intiḳâl
- 6 Şâhib-i Kevşer Şefâ' at eylesün
Dest-i Ḥayder'den içe yevmü's-sü 'âl

⁵⁸⁷ Fî 3 Şa' bân, sene 1314. Fî 26 Ḳânün-i evvel, sene 1312.

- 7 Yediler böyle didiler tārīhin
Hāḡ deyüb itdi beḡāya irtiḡāl⁵⁸⁸

Dervīşe Ümmügülsüm Hānım’a Tārīḡdir

Mūmā ileyhā Emīniyye Dergāhı bānisi meşāhir-i meşāyih-ı kirāmdan eş-Şeyḡ Emīn Efendi’niñ kerīme-zādesi Şeyḡ Emīn Efendi’niñ kerimesi Şeyḡ Bahāüddīn ve Āgāh Efendileriñ hemşiresi Mevlevī şeyḡi merḡūm Nizāmüddīn Efendi zevcesi ve el-yevm şeyḡü’l-Mevlevī [895] Muḡammed Şemseddīn Efendi’niñ vālidesidir. 1332 Tārīḡinde vefāt itmekle türbenin ḡāricinde maḡbere-i maḡşūşasında defin ve raḡmet-i Hāḡḡ’a ḡarīndir.

45- Tārīḡ

Fā’ ilātün Fā’ ilātün Fā’ ilātün Fā’ ilün

- 1 Nesl-i evlād-ı Muḡammed bende-i Mevlā-yı Rūm
Hāce Dervīşe Hānım eyledi ‘ Adn’e ḡirām
- 2 Şeyḡ Emīn-i Naḡşibendī nesl-i pākinden gelüb
Ümmü şeyḡü’l- Mevlevī dinmekle olmuşdur be-nām
- 3 Şeyḡ Nizāmüddīn Efendi zevce-i pākīzesi
Olmaḡıle ḡayli demler oldı muḡziyyü’l-merām
- 4 Zāhir ü bāḡın mücāhid şāḡib-i lüḡf u kerem
Maḡzar-ı sırr-ı Nebī Eyyüb-ı Şābirdi tamām

⁵⁸⁸ Fī 19 Zi’l-ḡicce, sene 1320.

- 5 ‘Ābid ü zāhid muḥibb-i Mevlevī vü Nakşibend
Ḥānedān-ı Ehl-i Beyt’e eyler idi ihtirām
- 6 Kendüsi deryā-yı rahmetde ğarīḳ olduḡça çok
Eyleye maḥdūm-ı ‘ālisiyle aḥfādīñ be-kām
- 7 Eylesün Mevlā bi-ḥaḳḳı Ḥamse-i ‘Āl-i ‘Abā
Ḥāzret-i faḥru’n-nisāya ḳurbiyetde ber-devām
- 8 Cevherin tārīḫ bu mıṣrā‘ Şemsiyā Ḥaḳ eyleye
Ümmügülsüm Ḥānım’a Firdevs-i A‘lā’da maḳām⁵⁸⁹

Moralı Dergāhı Şeyḫi Ḥācī Muḥsin Efendi

Mūmā ileyh ba‘z-ı esbāba mebnī fī 10 Şafer sene 1333 tārīḫinde tevḫīd-ḥāne ḳapusınıñ önündeki ağaca kendüsini şalb iderek intiḫār itmişdir. Pederiniñ [896] yanına iḫzār olunan ḳabre defin idilmişdir. Terceme-i ḫālī *Yādigār-ı Şemsi*’de vardır.

46- Tārīḫ

Fā‘ ilātün Fā‘ ilātün Fā‘ ilātün Fā‘ ilün

- 1 Bū’l-‘acībdir bū’l-‘acībdir emr-i taḳdīr-i Kirdigār
Kimse idrāk eylemez küñhüni ğāyet düşvār
- 2 Bānī-i Dergāh-ı Cenāb-ı Şeyḫ ‘Aliyyü’l-Ḥalvetī
Necl-i Lütfullāh Efendi-zāde Muḥsin nām-dār

⁵⁸⁹ Fī 24 Ḥaziran, sene 1330 Şalı.

- 3 Her ʔarafdan ızʔırāb virdi ʕ umūr-ı dūnyevī
ʕ Āķıbet oldı Һayātı kendūsine ʕoķça bār
- 4 İtmedi Şabr u taĥammül ʕ ömrine virdi Һitām
Cümleyi eyleye maĥfūz böyle Һālden Kirdigār
- 5 ʕ Āline evlādına dergāhına oldı mehīn
İŞte bu fiʕ liyle itdi cümlesini tār-mar
- 6 ʕ Afv ide taķŐirini Mevlā-yı Ğaffārüʕ z-zünüb
Raĥmeti deryāsına ğarķ eylesün Perverdigār
- 7 Fevtine tārīĥ-i tāmdir işbu mıŐrāʕ hemān
Ĥācī Muĥsin kendüni ber-dār idüb MaŐŐr-vār

Rivāyete nazaran Maķsem Maĥalleli Ballı Beg ʕ Alī nāmında birisini ķatl itmiŐ, baʕ deʕl-muĥākeme berāʕat ķazanmıŐ, pederinin vefātından Őoĥra birāderiniĥ ʕ aleyhine ķıyāmla evham getürmesine sebep olmuŐ ve vefātına bāʕ iŐ imiŐ. Daha Őoĥra birāderiniĥ kerimesi Nigārʕın nāmūsına Őöz Őöylediĝi iĕün ķızcaĝız intiĥār itmiŐ. Bununla berāber tekyeniĥ selāmıķ oĥalarını yıķmıŐ, icrā-yı āyini ve fuķarāyı iĕʕāmı terk itmiŐ, [897] Āekirgeʕdeki vaķıf-ĥāneyi mülke taĥvīle ķalkmıŐ, ĥisset-i ʔabʕ indan o ķadar Őervetden istifāde idememiŐ, olunan Őikāyet üzerine evķāf müdürü Niyāzī Beg maʕāŐını virmemiŐ. Ĥāneyi zabt itmiŐ daha bir ʔaķım meŐāʕib zuĥūr itmekle tebdīl-i meslek itmeyerek ʕ āķıbet kendi cānına ķıymıŐ. Fī 10 Őafer sene 1333 ve fī 16 Kānūn-i evvel sene 1330 tārīĥinde Pazar-irtesi gicesi neʕ ũzū billah kendüsini Őalb itmiŐdir.

47- Çalı Karyesinde Dervîş Oğlı Şâlih Ağâ'nın Oğluna Târîh

Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün
(Fâ' ilâtün) (Fa' lün)

- 1 Dervîş oğlı Şâlih'in nür-dîdesi hayf
Hükm-i ilâhî ile kıldı 'uqbâya sefer
- 2 Rûz-ı maşşerde ola şefî' i Âl-i ' Âbâ
Dest-i ' Alî' den içe şâfî şarâb-ı Kevşer
- 3 Nâmdaşdır anın Şâh-ı deşt-i Kerbelâ
Penâh olur şübhesiz şâh-ı velâyet Hayder
- 4 Vâlideynine Hudâ şabr-ı cemîl [ü] ' inâyet
Eyleye lütf u kerem ile anlara nazâr
- 5 Fevtine anın didim târîh-i tâmdır Şems
Rûh-ı Hüseyin eyledi cennet-i ' Adn'i maşâr⁵⁹⁰

Yüzbaşı ' Abdullâh Beg'in Refîkası Nezihe Zâhide Hânım'a Târîhdır

[898]

48- Târîh

Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün

- 1 Pişvâ-yı Halvetiyyân Pîr Hüsâmüddîn Velî
Mesleginden feyz-yâb olmuş idi vâyedâr

⁵⁹⁰ 1324.

- 2 Yüzbaşısıdır hem-seri Mîr ‘ Abdullâh kim
Feyz-i Pîr ile olub meslekinde kâm-kâr
- 3 Hâşıl idüb hüsn-i hâl tâhir olub ef’ide
Kıldı sülûkun tamâm kalbi olub pür-mesâr
- 4 Nice zamân mübtelâ oldı ‘ aceb derdlere
Şabr iderek varlığın itdi o dem târ-mâr
- 5 Hayy ile buldı hayât oldı kemâli ‘ ıyân
İtdi işbât-ı vücûd Haqq’a revânın tebâr
- 6 Gevher-i eşkim ile yazdım anıñ târihin
Rûh-ı Nezihe Hânım itdi cinânda qarâr⁵⁹¹

Virgü Kâtiblerinden Bir Zâtın Vâlidesine

Bu târih Pınarbaşı kabristânında Hâce Efendi türbesiniñ şarkında medfûn olan Hadice Hânım’ın kabir taşında şülüş hafla maḥkûdur.⁵⁹² Faqat yazan zâtın bizâ’a-i ‘ilmiyye ve kitâbeti olmadıgından pek çok yanlış yazmışdır.

49- Târiḥ

Fâ’ ilâtün Fâ’ ilâtün Fâ’ ilâtün Fâ’ ilün

- 1 Duḡter-i ‘Osmân Efendi Hadice Hânım Burusa’ya
Turhal şehrinden hicret eyleyüb olmuş muḡim

⁵⁹¹ Fî 8 Receb, sene 1342. Fî 14 Şubat, sene 1340.

⁵⁹² Tarih manzumesinin yer aldığı mezar taşının fotoğrafı için bkz. Ek 4.

- [899] 2 Yetmişi kılmış tecāvüz sinni olmuş iřtiyār
şübhesiz olmuşdur elbet lāyık-ı ‘afv-ı Kerīm
- 3 Hāzret-i Fahrü’n-Nisā’ya hem-civār kılsun Hudā
Raşmeti deryāsına ğarķ eylesün Hayy ü Qadīm
- 4 Geldi emr-i irci’i sem‘ine açdı per ü bāl
şehr-i mātemde añā oldı maķām bāĝ-ı Na‘īm
- 5 Nezr-i Mevlānā ile fevtine dūřdı tārīhi
Kařr-ı ‘Adn’i añā mesken eylesün Rabbi Rařīm⁵⁹³

Burusa Alāy Begi Cāvīd Beg’in Hemşiresine

Biñ üç yüz kırķ üç tārīhinde mūmā ileyh Cāvīd Beg de vefāt itmekle hemřiresiniñ kabrine defin olunmuřdur. řeyh Sırrı Efendi’niñ řařtıyla muřarrer olub mūmā ileyhiñ iltimāsıyla bu tārīh hemān sōylenilmiřdi:

50- Tārīh

Fā‘ ilātün Fā‘ ilātün Fā‘ ilātün Fā‘ ilün

- 1 Burusa zabtıyye alāy begi Cāvīd Beg’iñ āh
Kıldı hemşiresini çerh-i deni ğāk-i siyāh
- 2 On iki yaşına girmiş idi ol ĝonca henüz
Derd-i bi-dermān ile kıldı anı maşv ü tebāh

⁵⁹³ Muřarrem, sene 1315. Tārīhiñ zuhūri fı 3 řa‘ bān, sene 1318.

- 3 Ey felek insān degil ađlar dayanmaz cevriñe
İşte bu ma‘ şūmuñ itdiñ nāzenīn ömrün kūtāh
- 4 Düşdi fevtine toğuz eflākden bir tārīḥ⁵⁹⁴
Tāhire Ḥānım bu yılda ‘ Adn’i kıldı cilve-gāh⁵⁹⁵

[900]

Sa‘ dī Şeyḫi Cemīl Efendi’niñ Refīqası Ḥānım’a

Mūmā ileyhā ḥalūḳ kibār bir ḥānım idi. Dayım merḥūmuñ tekyesi Cemīl Efendi’ye aşr-ı yedi münāsebetiyle ḥuḳūḳ ḥāşıl idilmiş. Ḥaḳḳımda pek ođ iḥtirāmlarda bulunurdu. 1345 Tārīḥinde Anđara’da kerīmesi Vesīle Ḥānım’ıñ nezdinde iken vefāt itmişdir. Bu münāsebetle zīrdeki tārīḫi söylemiş damadı Ḥayri Beg’e göndermiş idim:

51- Tārīḥ

Fā’ ilātün Fā’ ilātün Fā’ ilātün Fā’ ilün

- 1 Bursa’da dergāh-ı Sa‘ dī şeyḫi merḥūm veznedār
Şeyḫ Cemīl Efendi’niñ pākīze zevcesiydi āh
- 2 Yā’ nī Şevket Emine Ḥānım nisānıñ meḥari
İrci’ī emrin alınca oldu Ḥaḳḳ’a rüberāh
- 3 Kendisi ḥüsn-i şiyem ‘ālī-cenāb ‘iffet-me’āb
Mültefit idi misāfir-perver [u] bīkes penāh

⁵⁹⁴Bu mısra “Şemsi-i Mışrı didim fevtine tārīḫ-i tām” şeklinde de okunabilir. Alternatif mısraè müellif tarafından bu mısraèın hemen yanına kaydedilmiştir.

⁵⁹⁵Fī 2 Cemāziye’l-evvel, sene 1318.

- 4 H zret-i H yr 'n-Nis 'ya H k  ar n itsün anı
Eyleye b g-ı behiŐti kendüsine c y-g h
- 5 Őems -i MıŐr  didim bir  h ile t rih-i tüm
Eylesin anı   ma amın cennet 'l-Firdevs  l h⁵⁹⁶

Şeyh Sa' d  Efendi'ni   Ma d mı ' Al  Efendi

M m  ileyh Sa' d  Efendi es sen Köstendil muh cirlerinden olub Üsküb'de i k met itmekde iken Balk n harbi tolayısıyla Burusa'ya hicret eylemiş. [901] ' Al  Efendi h l k ve saçı fu ar -perver imiş. Vef tına söyledigim t rih taşında men uŐdur.⁵⁹⁷ Pederi Sa' d  Efendi de 1338'de vef t itmekle o da ma d munu   medf n olduğı Pınarbaşı  abrist ni'nda tepede defin ve ra met-i H k  'a  ar n olmuşdur.

52- T rih

F  il t n F  il t n F  il t n F  ilün

- 1 Şehr-i Köstendil'den ol Üsküb'e hicret  ilub
Bir ikinci hicret ile Bursa'da t td  mek n
- 2 R h-ı Sa' diyye'yi meslek iderek  ilmiŐ s l k
H bb-ı Ehl-i Beyt ile eylerdi imr r-ı zem n
- 3 Genç yaşında geldi emr-i  rci'  ol dem hem n
Eyledi terk-i sivall h oldu ' u b ya rev n
- 4 Z kr-i H k evr dı idi bi't- tab' va t-i vef t
' AŐkla All h deyüb de virdi ma' b duna c n

⁵⁹⁶ F  22 Cem ziye'l-evvel, sene 1345. F  14 ünün-i evvel, sene 1342. F  27 ünün-i evvel, sene 1926.

⁵⁹⁷ Tarih manzumesinin yer aldığı mezar taşının fotoğrafı için bkz. Ek 5.

- 5 Nāmdaşı Hāyder-i Kerrār olub rûz-ı haşr
Eyler elbette şefâ‘ at Şâh-ı Merdân bî-gümân
- 6 Vālidî Şeyh-i tarîk-i Sa‘ diyye Hâk
Şabr u ecr-i bî-hesâbla anı kılsun kām-rân
- 7 Şemsi-i Mışrî didi târihîni cevher gibi
Bulsun ‘ Alî Efendi bâğ-ı Firdevs’de mekân⁵⁹⁸

Üç Kozlar Şeyhi ‘ Abdurrahmân Efendi’niñ Maḥdûmuna

‘ Askerde iken hastalanub berāy-ı tebdîl-i hevâ gelmiş ise de on sekiz gün soñra [902] vefât itmekle pederiniñ ârzûsı üzerine şu târihi söylemişdim:⁵⁹⁹

53- Târîh

Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün⁶⁰⁰

- 1 Şeyh-i Üç Kozlar Hâcî ‘ Abdurrahmân Efendi-zâde
Ya‘ nî Bahâ’üddîn Efendi olub Firdevs-nişîn
- 2 ‘ Âzim-i sūy-i cihād olmuşdı ammâ ki henüz
Yigirmi yaşında iken oldı behişt içre mekîn
- 3 Hâstelik ‘ âriz olub kendüsine ‘ avdet idüb
On sekiz gün soñra da çekdi fenâdan elin
- 4 Şehr-i mâtemde fedâ itdi cānı oldı şehîd
Şâh-ı deşt-i Kerbelâ’ya kıla Hüdâ’sı qarîn
- 5 Böyle nevrete civân itdi fenâya vedâ‘
Olmadı dünyâdan o kām-yâb [u] kām-bîn

⁵⁹⁸ Fî 5 Zî’l-ka‘ de, sene 1334. Fî 22 Ağustos, sene 1342.

⁵⁹⁹ Bu manzume mezar taşında mahkûktür. Tarih manzumesinin yer aldığı mezar taşının fotoğrafı için bkz. Ek 6.

⁶⁰⁰ Bu manzumenin vezni ağırlıklı olarak “Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün” olup “Fâ‘ ilâtün Fe‘ ilâtün Fe‘ ilâtün Fe‘ ilün”, “Fâ‘ ilâtün Fe‘ ilâtün Fe‘ ilâtün Fa‘ lün”, “Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ lün” vezinleri de kullanılmıştır.

- 6 Vâliyle māderi olur elbet muztarib
Eylemez taḥammül insân olsa cismi āhenīn
- 7 Hāḫ ecr u şabr ʿ ināyet ide lütf ile
Vālideyni ḫayf oldı firāḫıyla ḫazīn
- 8 Besmeylele çıḫdı mücevher gibi tāriḫ-i Şemsi
Eylesün Mevlā maḫāmın Bāḡ-ı Firdevs-i berīn⁶⁰¹

DİĞER MAḤDŪMI ŞEREFÜDDİN EFENDİ ḲUDŪS'DE ŞEHİD OLDIĞINA TĀRİḤDIR

54- TĀRİḤ

Fâʿ ilâtün Feʿ ilâtün Feʿ ilâtün Feʿ ilün

(Faʿ lün)⁶⁰²

- 1 Şeyḫ-i Üç Ḳozlar Ḥāci ʿ Abdurrahmān Efendi ḫayf
Yine mātem itmekle oldı bu ḫaber resīd
- [903] 2 Bir sene evvel büyük oḡlı vefāt eylemiş
Şimdi küçük maḫdūmı itdi yārasın cedīd
- 3 Hāḫ taḥammül vire vālid ile vālideye
Ḥürmet-i Āl-i ʿ Abā ecri oḡlı min-mezīd
- 4 Yigirmi yaşında civān ḫāke mübeddel olub
Māder ile pederin ḫalbi yanub pek şedīd
- 5 Çıḫdı mecmūʿ -ı ḫurūf ile tāriḫ-i tamām
Oldı Ḳuds'de Şerefüddīn Efendi şehīd⁶⁰³

⁶⁰¹ Fî 3 Muḫarrem, sene 1335, şalı. Tāriḫin zuḫūrı 23.

⁶⁰² Bu manzumenin vezni aḡırlıklı olarak “Fâʿ ilâtün Feʿ ilâtün Feʿ ilâtün Feʿ lün” olup yer yer “Fâʿ ilâtün Fâʿ ilâtün Fâʿ ilâtün Fâʿ ilün” vezni de kullanılmıştır.

⁶⁰³ Fî 2 Zî'l-Ḳaʿ de, sene 1336. Fî 8 Eylül, sene 1334.

Arpacı-zāde Hācī İsmā'īl Efendi'niñ Hemşire-zādesi Aḥmed Beg

Mūmā ileyhiñ pederi esāsen Burusalı olub me'mūriyetle taşralarda gezmiş bi'l-aḥire Bursa'da tebdīl-i hevāya geldiginde⁶⁰⁴ tārīḥinde vefāt iderek Pıñarbaşı'na defīn olunmuşdur. Aḥmed Beg ise mesleginde teraqqī iderek dīvān-ı muḥāsebāt riyāsetinde bulunmuş, ba' de't-teḳā'ūd Bursa'da bir ḥayli müddet bulunmuş, bi'l-aḥire İstanbul'a 'avdetle Maḳrıköyü'nde vefāt itmişdir. Ḥalūḳ, kibār, ḥalīm bir zāt idi. Yeñişehir'de Şeyḫ Vişālī Efendi büyük cedleridir.

55- Tārīḥ

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

- 1 Sābıḳan dīvān re'īs-i şānisi Aḥmed Beg
Ḥüsni-ḥidmet ile aḳrānını sebḳat eyledi
- 2 Ceddi idi Celveti'den Şeyḫ Vişālī Ḥazreti
Yeñişehir'de tekye inşāsına himmet eyledi
- 3 Vālidī naḳl eylemişdi Bursa'dan İstanbul'a
Kendüsi me'mūr olub anda iḳāmet eyledi
- 4 Ḥüsni-aḥlāḳ kendüsünde ictimā' itmiş idi
Māddeten ma'nen tamām tehzīb-i sīret eyledi
- [904] 5 Kendüye mevdū' olan herhangi ḥidmetde ise
İstikāmetle devāma sa'y ü ḡayret eyledi
- 6 Aḳrabāsı cümle aḥbābı olub ḥoşnūd tamām
Böyle zāta şübhesiz Allāh da raḥmet eyledi
- 7 Şemsi-i Mıṣrī didim fevtine bir tārīḥ-i tām
İrci' emri gelince Ḥaḳḳ'a vuşlat eyledi⁶⁰⁵

⁶⁰⁴ Müellif tarih kısmını boş bırakmıştır.

⁶⁰⁵ Fī 15 Rebī'ü'l-evvel, sene 1343. Fī 13 Teşrīn-i Şāni, sene 1340.

Çekirge Taburı İkinci Bölük Mülâzımı Hasan Faḫrî Efendi Refîkasına

56- Tārîḫ

Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

- 1 Çekirge taburı ikinci bölügi mülâzımı
Hasan Faḫrî Efendi'niñ 'afife zevcesi eyvâh
- 2 Cenâb-ı Fâtıma ḫayrû'n-nisâya nâmdaş olmuş
Şefî' olur añâ elbet kıyâmetde Resûlü'llâh
- 3 Meh-i mâtemde sultân-ı şehîdâna olub perver
Fedâ-yı cân idüb 'azm-i ḫuzûr-ı Hazret-i Allâh
- 4 Ḥudâ a' ḫâbına ecr-i cezîl şabr-ı cemîl virsün
İde merḫûmeye bâğ-ı cinân u 'Adn'i cây-gâh
- 5 Gelür bir cevherîñ tārîḫ vefâtına bu mışrâ' da
Vaz'-ı ḫaml itmekde iken 'Adn'e oldı rûberâḫ⁶⁰⁶

Seyyid Uşûl Şeyḫi 'Abdî Efendi'niñ Bacanağı Rüstem Ağa'niñ İki Oğlı İle [905] Kerîmesine Söyledigim

57- Tārîḫ

Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

- 1 Bursa'da Çeltik Köyü'nde Rüstem Ağa evlâdları
Muḫammedle Aḫmed'i altı ayda te'essüf şoldı
- 2 Muḫammed dest-i düşmenden şehâdet şerbetin içdi
Beş aydan soñra Aḫmed de ḫummâdan cenneti buldı
- 3 Pederle mâderi cedde yanub âteşlere eyvâh
Taḫammül şabr iderlerse ecirle defteri taldı
- 4 Yediler geldiler tārîḫ didiler tām bu mışrâ'
Şehîd oldı Muḫammed ḫarbde Aḫmed bunda fevt oldı⁶⁰⁷

⁶⁰⁶ Fî 23 Muḫarrem, sene 1333.

⁶⁰⁷ Fî 12 Ramazân, sene 1335.

Bu Da Kerimesi Nigâr'a Söyledim Ki Köyde Taşında Muharredir⁶⁰⁸

58- Tārīḥ⁶⁰⁹

- 1 Duḡter-i Rüstem Ağa
Nâzik Nigâr-ı pür-edâ
Geldi bir derd âh añâ
Bulmadı doḡtorlar devâ
- 2 Evvelce iki dâderi
Gitdi beḡâyâ her biri
Yandı peder mâderi
Ecrini virsün Hudâ
- 3 Kaldı faḡaḡ bir Nigâr
Ḥasta za' if ü nizâr
Şarf-ı nuḡûd-ı şad hezâr
İtdiler çâre yok añâ
- 4 Bâd-ı ecel ol teni
Şoldurdı o gül bedeni
Aḡlatdı zükûr u zeni
İtdi vedâ' -ı fenâ
- 5 Çok zamândır bu ' illet
İtmişdi selb-i râḡat
Gitdi zevcine ḡasret
Eyledi ' azm-i beḡâ
- 6 Cedde mâder pederi
Cümleten akrabâları
Çekdiler çok kederi
Ola mu' in Kibriyâ

⁶⁰⁸ Tarih manzumesinin yer aldığı mezar taşının fotoğrafı için bkz. Ek 7.

⁶⁰⁹ Bu manzumenin vezni ağırlıklı olarak sekizli hece ölçüsü olsa da oldukça problemlidir.

- [906] 7 Nāzik idi genç idi
Bulunmaz bir genc idi
Ne çāre pür-renc idi
İtmedi 'ömri vefā
- 8 Genç nāzik bir güzel
Ṭab'ı 'ālī bī-bedel
Maḥv itdi āh kim ecel
Yandı anayla baba
- 9 İrdi o māh zevāle
Yandı ciger bu ḥāle
Gelmez ġāye melāle
Güçdür buna şekībā
- 10 Nigār idi añā nām
Almadı dünyāda kām
Ḥatelikle şubḥ u şām
Oldı bī-çāre hebā
- 11 Muḥarrem oldı bedīd
İrci'ī emri resīd
Tābi' -i şāh-ı şehīd
Mülteḥik-i Kerbelā
- 12 Ḥükm-i Ḥudā-yı muṭlaḳ
Böyle yazmış mā-sebaḳ
Ecr ü şabr vire Ḥaḳ
Ola me'cūr aḳrabā
- 13 Şemsī mücevher-āsā
Geldi bir tāriḥ añā
Dünyā ġamından rehā
Bulub cinānda şafā⁶¹⁰

⁶¹⁰ Fī 3 Muḥarrem, sene 1348. Fī 17 Muḥarrem, sene 1348.

Anaḥor Karyesi'nde Dervîş Aḥmed'in 'Amucası Ömer Pehlivân'a

59- Tārîḥ

Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fa' lün⁶¹¹

- 1 Hâcî Aḥmed oğlu nâm şâhib-i şöhret ü şân
Dindi *İrci'* füc'eten itdi o teslîm-i cân
- 2 Eşrâf-ı karye idi halka iderdi ḥidmet
Eylesün rahmet Ḥudâ ola maḳâmı cinân
- 3 Nice kavî pehlivân bulmaz ecelden amân
Kimseye bâkî degil ancaḳ ḳalur Müste'ân
- 4 Cevher gibi târîḥin Şemsî-i Mısrî didi
Bâğ-ı Na'im'i maḳar ḳıldı 'Ömer Pehlivân⁶¹²

[908]

Dağıstânî Sâmi Beg Talebiyle Söyledigim

61- Tārîḥ⁶¹³

Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün

- 1 Gelen elbet gider yokdur vefâ dâr-ı fenâ dünyâ
Şaḳm aldatmasun 'ayn-ı cefâ dünyâ vü mâ fîhâ
- 2 Bu zât evvelce zâyi' itmiş 'afîf[e] zevcesin şad ḥayf
Te'eşşürden teverrüm eylemiş cismin idüb ifnâ
- 3 Henüz kâm almadan zevḳ ü şafâyı terk ile gitmiş
Te'eşşüf itmemek ḳâbil midir bu genclere âyâ
- 4 Muḳaddem zevcesi vaz' -ı ḥamlde irtihâl itmiş
Olub mâderle nevzâdı berâber 'âzim-i 'uḳbâ

⁶¹¹ Bu manzumenin vezni çoğunlukla "Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fa' lün" olup aruzun "Fâ' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fa' lün" kalıbı da kullanılmıştır.

⁶¹² Fî 10 Zî'l-Ḳa' de, sene 1344.

⁶¹³ *Misbâr-ı Şemsî*'de 60. manzumenin yer aldığı 908. sayfa elimizde mevcut olmadığından 59 numaralı manzumeden sonra 61 numaralı manzumeye geçilmiştir.

- 5 Üçü de müctemi' oldu bu müddetde ebed hayfâ
Bu fūrkat āteşi āhir bunı da eyledi imhâ
- 6 Şabırla ecrini ihsân ide Mevlâ mükâfâtın
Pederle mādere lütf-ı İlahîsin ide i' tâ
- 7 Düşüb Āl-i ' Abâ' nıñ himmetiyle Şemsî tām târih
Hasan Başrı Beg' iñ olsun maqâmı cennetü'l-Me'vâ⁶¹⁴

Çoza tüccârlarından Hâcî ' Abdurrahmân Efendi' niñ maḥdûmı olub Emîr Sultân' da mekâbir-i hulefâda üçü de bir kabirde medfûndurlar.

Kütahyalı Şeyh İsmâ' il Hâkî Efendi' niñ Münibelerinden Hâce Cemîle Hanım

Bahâr-ı Şemsî' de terceme-i ḥâli muharrer olan bu hanım Hişâr' da ḥânesinde müddet-i medîde kadınları ta' lîm-i tarîkat ider, ' âbide, zâhîde bir münevvere idi. 17 Zî'l-ḥicce sene 1341 târihinde vefât itmekle Emîr Sultân' da şol tarafda çeşme arkasında defîn rahmet-i Hâkî' a qarîndir.

[909] 62- Târih

- Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün**
- 1 Her toğan ölmek muḥadder buña yoḡdur iştibâh
Āhiret mezra' ası bu eyle artık intibâh
- 2 On toḡuz yaşında iken işbu kabriñ şâhibi
İntisâb itmiş ḥaḳîkat râhını kılmış penâh
- 3 Eyleyüb yetmiş sene ta' lîm-i nâsa meslegiñ
Ḥalveti râhını telḳîn ile beytin ḥâniḳâh
- 4 Zühd ü taḳvâ ile mevşûf idi gûyâ Râbi' a
İtmedi meyl ü maḥabbet mâsivâya hiç nigâh
- 5 Sinni toḡsandan tecâvüz eylemişdi şeyḫanıñ

⁶¹⁴ Fî 28 Şa' bân, sene 1342. Fî 3 Nisan, sene 1340.

- Beş kere olmuş idi sūy-i Hicāz'a rŭ-be-rā
- 6 'Ömri masrŭf-ı 'ibādet idi dā'im zikr idüb
'Aşq-ı Hāḡla rŭz u şeb eylerdi her dem āh vāh
- 7 *İrci'*emri gelince didi lebbeyk Rabbenā
Rāziye marziyye ol dem 'āzim-i bezm-i İlāh
- 8 Lütf idüb Āl-i 'Abā Şemsi-i Mısrī tārīḡin
Hāce Cemīle Hānım'a ola cennet cāy-gāh⁶¹⁵

Emīr Sultān'da Hāce Fethiye Hānım

Mŭmā ileyhā 'āriḡe, 'āşıḡa bir hānım olub bir müddet sālifü'z-zikr Hācī Rāmiz Efendi ile izdivāc itmiş bi'l-āḡire aralarına nifāḡ girmekle ayrılmışlardı. Dergāhlara gelür ilāhiler meşḡ ider ḡadınlar beyninde pek meşhŭre idi. Nerede mevlŭd olursa muḡlaḡā bunun bulunmasını ārzŭ iderlerdi. 1344 tārīḡinde vefāt itmekle Sancaḡdār Baba türbesiniḡ ḡarşusındaki tepeye defīn ve raḡmet-i Hāḡḡ'a ḡarīn olmuşdur.

[910] 63- Tārīḡ

Fā'ilātŭn Fā'ilātŭn Fā'ilātŭn Fā'ilŭn

- 1 Zŭmre-i nisvān içinde hāce-i ma'rŭfe kim
Fethiye Hānım dimekle müştahirdi bir zamān
- 2 Her ne gŭn cem'iyet olsa virir idi ol şeref
Hoş şadā ile oḡurdı mevlŭd-i Faḡr-i Cihān
- 3 Mişli yoḡdur bir daha gelmez Burusa ḡaldı boş
Altmış ŭç yaşında oldı 'āzim-i sŭy-i cinān
- 4 Meşrebi ḡāyet küşāde 'āşıḡ u 'ārif idi
Hangi meclisde olursa neşve-yāb idi zenān

⁶¹⁵ Fī 18 Zī'l-ḡicce, sene 1341.

- 5 Hayli müddet hastelikle çekdi zaḥmet şabr idüb
İtmedi ašlā şikāyet ḥamd iderdi ḥīn ü ān
- 6 Emr-i Ḥaḳḳ'a muntazırdı zıkr ile mu' tād idi
Meslek-i pīrāna sālīkdi muḥıbb-i ḥānedān
- 7 Fevtine gūş eyleyince itdi bu mışrā' zuhūr
İrticālen söyledim Şemsī-i Mışrī bī-gümān
- 8 İncü gibi virdi fer tārīḫe mecmū' -ı ḥurūf
Fethiye Ḥanım cināna Ḥū deyüb oldu revān⁶¹⁶

Sāmi Beg'in Kerīme-zādesine Söyledigim

64- Tārīḫ

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

- 1 Mir Sāmi'in kerīme-zādesi bu nev-civān
Düşdi bir derde devāsın bulmadı doḳtorlar āh
- 2 Bir sene evvel cihāndan geçmiş idi māderi
İtdi ta' ḳīb vālidesin oldu beḳāya rū-be-rāh
- [911] 3 Mekke'de itmiş tevellüd Bursa'da irdi ecel
Ḥaḳḳ'a vuşlat eyledi ma' şūmedir ol bī-günāh
- 4 On üçünci yaşına girmişdi eyvāh şad-dirīḡ
Şarşar-ı bād-ı ecel āh ḳıldı ' ömrini tebāh
- 5 Dād elinden āh felek feryād elinden āh felek
Nice ḳıydın yavruya topraḡı itdin cāy-gāh
- 6 Tālībe olub bizim mektebde ḥoşnūd idi hep
Fūrḳatiyle eyleyüb aḳrānları āh ile vāh

⁶¹⁶ Fī 6 Cemāziye'l-evvel, sene 1344. Fī 22 Ḳānun-i evvel, sene 1341. Fī 12 Cemāziye'l-evvel, sene 1344.

- 7 Kim anıñ hüznüyle maḥzūn oldı ise rūz-i ḥaṣr
Eyler elbette ṣefā' at anlara bī-iṣtibāh
- 8 Ced ü cedde ḥāher ü ḥāline Ḥaḳ virsün ṣabır
Ḥāzret-i Şāh-ı Şehīd-i Kerbelā olsun penāh
- 9 Nezr-i Mevlānā ile Şemsī didim tāriḥ-i güher
Fāzıla Mekki'ye itdi 'azm-i dergāh-ı İlāh⁶¹⁷

Mūmā ileyh Sāmi Beg Dağıstānlı ise de pederiyle Amasya'ya hicret itmiş meşhūr 'urefā-yı meşāyih'dan Mīr Nigārī Ḥāzretleri'ne intisāb eylemiş māliye me' mūriyetlerinde bulunub Ḥicāz, Bağdād, Kerbelā'da bulunmuş ba' de't-teḳā'ud Burusa'da ihtiyār-ı ikāmet eylemiş. Ḥalūḳ, muḥibb-i Ehl-i Beyt bir zāt olub kerīme ve kerīme-zādesiyle geçen sene büyük maḥdūmunuñ ğaybūbet-i eydiyesiyle müte'eşsir olmuş refīḳası ise daha ziyāde müte'eşsir olmaḳla gözlerine 'amā ṣārī olmuş. Bir iki seneden beridir İstanbul'da şehir-i emānetde bulunan küçük maḥdūmı Ḥāmī Beg'in nezdine giderek el-yevm orada ikāmet eylemekte bulunmuşdur. Faḳīre karşı ḥurmet-i maḥşūşada bulunurlar.

[912]

Ḳā'in Pederin Ḥāla-zādesi Ferīd Beg'in Zevcesine

65- Tārīḥ

Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün

- 1 Edirne başmurāḳıbı Ferīd Beg refīḳa-i pāki
Olub nāgāh cihān-ı bī-te'āvün 'āzim ü āfil
- 2 Ḳalur mı kimse bu fānī cihānda bāḳī vü dā'im
Gelen elbet gider bir gün bu ḥāle cümlemiz ḳā'il
- 3 Ḳapunda baş açık turduḳ Ḥudāya bir bölük mücrim
Seniñ ğufrānıñı ḫālib seniñ iḥsānıñı sā'il
- 4 Ḥabībini sevgili peygamber-i āḫir zamān için
'Umūm maḥlūḳa raḫmet ḳıl 'ināyetiñ ola bāzil

⁶¹⁷ Fī 17 Şafer, sene 1345. Tārīḥin zuhūri fī 18.

- 5 Tıyunca fevtini ıķdı du' ā birle tamām tārīh
Mürüvvet cāriyeñ olsun İlahī ' afvıñā nā 'il⁶¹⁸

Sālifü'z-zıkr Aħmed Beg'iñ birāderidir ki a'in pederimiñ pederi Arpacı-zāde Hācī İsmā'ıl Efendi'niñ hemşire-zādesidir. El-yevm Anara'da baş murāķıbdır.

Bu da İsmā'ıl Efendi'niñ Kerimesi Zehrā Hānım'ıñ Hafidesine

66- Tārīh

Mefā'ılün Mefā'ılün Mefā'ılün Mefā'ılün

- 1 Cihānda var mıdır ayfā dili mesrūr u şād gitmiş
Sa'ādetle ' aceb kimdir ki ol baħtı küşād gitmiş
- 2 Cihān bir köpridir herkes gelür andan geçerler hem
Gerek pirdir gerek bernā gidenler bī-'aded gitmiş
- [913] 3 Yine bir nev-civān derd-i veremle oldu pejmürde
Yazık bir gül beden gencdi dirigā bād-ābād gitmiş
- 4 Zāmīrinde añın da var idi dünyādan kām almak
Ne çāre olmadı yāver faa ma'şüm-nihād gitmiş
- 5 Çıķardım tārīh-i fevtin dü-eşmim yaşı-veş Şemsi
Civān idi mü'eyyed āh cihāndan nā-murād gitmiş⁶¹⁹

[İstanbul Virgü Müdiri Rüşdi Beg'iñ Refiķası Bāhire Hānım'a Tārīh]

āzī-'asker eşmī-zāde Muşafa Fevzi Efendi'niñ maħdūmı Aana virgü müdiri Muħammed Şervet Efendi'niñ kerimesi ve İstanbul virgü müdiri Rüşdi Beg'in refiķası Bāhire Hānım ve vālidesi Burusa'da iķāmet üzre iken vefāt vuķū' buldı. 'Ā'ilece pek iyi görüşürler idi. adıncāğız yegāne kerimesinden ayrılması te'eşşür-i 'azīmi mūcib oldu. Bir müddet bize getirdik. Aña tesellī vireceğiz deye altı ay biz de göz yaşı döküdük. Ol vat şu tārīhi söylemişdim ki aşında maħkūkdur. Ve bir aşında da Hūdāvendigār virgü

⁶¹⁸ Fī 2 Cemāziye'l-aħir, sene 1346. Fī 17.

⁶¹⁹ Fī 7 Cemāziye'l-evvel, sene 1349. Fī 17 Teşrin-i evvel, sene 1309. Fī 30 Teşrin-i evvel, sene 1930. Penembe gicesi, tārīhini bir gice soñra söyledim.

müdiri Hâcî Sırrî Efendi'nün tertibi üzre Hazreti 'Ömer'in bir nuḡkı ve hüviyeti yazılmışdır. Bi'l-âhire vâlidesi İstanbul'a 'avdet itmiştir.

67- Tārīḡ

Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün
(Fâ' ilâtün) (Fa' lün)⁶²⁰

- 1 Yine şoldırdı felek bir gül-i ra' nâyı ah
İrişüb bād-ı ecel anı idüb ḡāk-i siyāh
- 2 İrtihāl itdi ġarīb oldıġı ḡâlde o civān
Kim şehīde oldıġına yoġdur añın iştibāh
- 3 Şāfi' a olsun añā bintü Nebiyyi'l- muḡterem
Eylesün rūḡumı şādān ḡazret-i Rabb-i İlāh
- 4 Yirmi sekiz aññ sinni dirigā şad-ḡayf
Fūrḡatine oldı maḡzūn nūh felek şems ile māh
- 5 Şaġ u şoldan bī-nuḡaḡ didiler tārīḡin
Bāhire ḡanım olubdur kaşrū'l- Adn'e rūberāh⁶²¹

[914]

Birāderim Şerefüddīn Efendi'ye Tārīḡdir

1288 Senesi muḡarreminde tevellüd itmiştir. *ġülzār-ı Mışrī* nām eşerimizde terceme-i ḡālī vardır. (...) ⁶²² Tārīḡinde meslek-i 'askeriyye'ye dāḡil ba' de ikmālī'l- müddet tezkere terk itmiş. Mülāzim ba' deḡü ḡabur kitābetine naḡl ile 1324'de i' lān-ı meşrūḡiyetde İskilib'e gönderilmiş. Balḡan ve ḡarb-i 'umūmī'ye iştirāk itmiş. Ba' deḡü teḡā' üde sevḡ olunub tekrār Urla aḡz-ı ' asker şu' besine kātib ḡa' yīn olunmuş dūḡar oldıġı ḡastelikden ḡolayı berā-yı tebdīl-i havā Bursa'ya gönderilmiş. Fī 18 Zī'l-ḡicce sene 1349 ve fī 23 Nisan sene 1347 ve fī 6 Mayıs sene 1931 tārīḡinde aḡşam ezānında vefāt itmekle ḡazret-i Emīr'in ḡarb ḡapusu cihetindeki şol ḡarafında vedī' a-i raḡmet-i İlāḡiyye ḡılınmıştır. Vefātına şü tārīḡi söyledim:

⁶²⁰ Bu manzumenin vezni çoġunlukla "Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün" olup aruzun "Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün" kalıbı da kullanılmıştır.

⁶²¹ Fī 11 Cemāziye'l-evvel, sene 1313.

⁶²² Müellif tarih kısmını boş bırakmıştır.

[68-] Tārīḥ

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

- 1 Sa' dī şeyḫi Muştafā Ḥayder Efendi duḫteri
Ḥāce 'Āliye Ḥanım'dan vaz' idüb dünyāya pā
- 2 Vāli di dergāh-ı Mışrī şeyḫi Nazīf Efendi'niñ
Şāni-i ferzendidir bu eyledi 'azm-i beḳā
- 3 Kırk sene 'askerlik itdi oldı ṭabur kātibi
Ḥarb-i balkān ḥarb-i 'umūmide kıldı cān fedā
- 4 İskilib'de Urla'da heb istiḳāmetle tamām
Eyleyince tā teverrüm ḥidmetin itdi edā
- 5 Gönderildi maşkaṭ-ı re'sine kesb-i 'āfiyet
Eylemek çün Bursa'ya tebdīl-i āb ile havā
- 6 Vaqt-i mev'ūd-ı vefātı gelmiş idi çāre yok
Gerçi çok oldı tedāvī bulmadı ḥayfā şifā
- [915] 7 Eyledi teslīm-i cānın Ḥaḳḳ'a raḥmet eylesün
Çok severdi şāfi' i olsun anıñ Āl-i 'Abā
- 8 Dāderi Şemsī-i Mışrī tārīḫin tām söyledi
Eyle Yā Rabbi Şerāfuddīn'e Firdevs'inde cā⁶²³

*Zeyl-i Yādigār Olan Bahār-ı Şemsī Nām Eşerimizde Terceme-i Ḥāli Muḥarrer Olan
Külāhī-zāde Ḥācī İbrāhim Efendi-zāde Nūḳūd-ı Mevḳūfe Me'mūr
Ḥācī 'İzzet Efendi'ye Söyledigim*

[69-] Tārīḥ

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

- 1 Fāzıl u kāmil Külāhī-zāde-i 'ālī-tebār
Necl-i necīli Molla Beg dinmek ile şöhret-şi'ār

⁶²³ 1349.

- 2 Bursa evkâfında me'mûr-ı nuķûd olmuş idi
Kendüsi bi'l-aħire itdi teķâ' üd ihtiyâr
- 3 Hüsni-i ahlâkı anıñ meftûn iderdi herkesi
Fürkatinden cümle aħbâbı olubdur dâğ-dâr
- 4 Düşdi bir derde tedâvî itmedi doķtorlar
'Āķıbet itdi cihândan 'azm-i bezm-i Kirdigâr
- 5 'Āşık-ı şâdıķ muħıbb-i evliyâullâh idi
Rûz-ı maħşerde olurlar aña elbet sâye-dâr
- 6 Şemsi-i Mışrî mücevher geldi bir târiħ aña
Dergeh-i 'izzetde 'İzzet Hâcî Beg itdi ķarâr.⁶²⁴

[916] Kendüsine birkaç def â felç işâbet idüb ifâķât bulmuş idi. Fî 12 Şafer sene 1350 ve fî 15 Hâziran sene 1309 ve fî 28 Hâziran sene 1931 Pazar gicesi tekrâr nüzûl işâbetiyle vefât itmiş ve Pınârbaşı'nda Hindîler Tekyesi ķarşusına defîn olunmuşdur. O gün aķşam üzeri kendüsine teşâdüf itmiş ve va' d itdigi kitâb için de laṭıfe itmişdim. İrtesi günü vefâtını işiderek müte' eşsir olmuşdum. Ne çäre el-ħükmi li'llâh.

Mevlevî Şeyhi Şemsüddin Meħmed Dede Efendi'ye

[70-] Târiħ

Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün

- 1 Şeyh Şemsüddin Efendi Bursa'da yetmiş sene
Post-nişindi Mevleviyye Dergeh-i vâlâsına
- 2 Nûr-ı pāk-i Hâzret-i Seyyid Nizâm Seyyid Emin
'Aks-endâz olmuş idi cebhesi bâlâsına
- 3 Ĥubb-i evlâd-ı Rasûlullâh ile dem-sâz olub
Olur elbette muħarrer şafħa-i a' lâsına

⁶²⁴ 1350.

- 4 Māddeten mā' nen olub dūçār-ı envā' -ı mihen
Şabr ile irdi Huda'nıñ ni' met-i ' uzmāsına
- 5 Bursa'da olmuş idi sādāt u eşrāfa naķīb
Devrini ikmāl idüb kıldı vedā' dünyāsına
- 6 Çār tekbīr ile ric' at itdi aşla ' unşuru
Çarh urub kıldı semā' rūhı felek fersāsına
- 7 Şoñ nefesde zıkrı olmuşdı anıñ ism-i Celāl
Oldı vāşıl şübhesiz zıkr ile ol Mevlāsına
- 8 Hüsni-ahlāk ile mevşūf oldığıçün Hālik'ı
İtdi işāl anı şeksiz cennet-i ' ulyāsına
- 9 Altı gün sonra ' afīfe zevcesi ' İffet Hānım
Oldı peyrev kendüsine ' azm idüb me'vāsına
- 10 Oldılar elli sekiz yıl zevc u zevce kām-yāb
Gıbţaya bā' iş olur aħbābına a' dāsına
- [917] 11 Sırr-ı āyīn-i ʔarīķ-i Mevlevī'niñ ' ārifı
Olmuş idi Meşnevī'niñ remzine ma' nāsına
- 12 Söyledim cevher gibi Şemsī-i Mışrī tāriħin
İrdi şeyhü'l-mevlevī Şems ile Mevlānā'sına⁶²⁵

Mümā ileyhin terceme-i hāli *Yādigār-ı Şemsī* nām eşerimizde Mevlevīhāne faşlında muharrerdir. 1270 tariħ-i hicriyesinde tevellüd itmiş. Fī 7 Rabī' u'l-āħir sene 1350 ve fī 8 ' Ağustos sene 1309 ve fī 21 ' Ağustos sene 1931 Cum' a gicesi İstanbul'da vefāt itmekle ferdāsı cum' a günü Burusa'ya götürülmüş Pınarbaşı kabristānında dergāhın harem kapusu karşusındaki tepeye defīn olunmuşdur.

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün
Bursa'da sādāt u eşrāfa naķīb-i mefĥaret
Eyleyüb baħş-ı şeref pīrānına bernāsına

⁶²⁵ 1350.

‘ Ālem-i nāsūtda seksan yıl naşībe-dār olub
Devrini ikmāl ile kıldı vedā⁶²⁶ dünyāsına

[Esbak Belediyye Re’isi Hasan Sami Beg’in Pederi Muşafā Efendi’ye Tarih]

Rūmili Yeñişehirli olub İzmir’de vefāt ile Emīr Sulţān Tekyesi’ne defīn olan Şeyh Muḥammed Efendi’nin maḥdūmı Medar kıaryesinde tekye inşā iden ‘Azīz Efendi’den istihlāf iden ve esbak belediyye re’isi Hasan Sami Beg’in pederi olan Muşafā Efendi fī 2 Receb sene 1350 tārīhinde leyle-i Reḡā’ib’in ferdāsı cum’a günü vefāt itmişdir. Kıırk

⁶²⁶ Bu iki beyit tarih manzumesinin içinde değerlendirilmelidir zira manzume *Yâdigâr-ı Şemsî*’de şöyle geçmektedir:

“Şeyh Şemseddin Efendi Bursa’da yetmiş sene
Postnişindi Mevleviyye dergeh-i vâlāsına

Nūr-ı pāk-i Hazret-i Seyyid Nizām Seyyid Emīn
Aks-endāz olmuş idi cebhesi bālāsına

Hubb-ı evlād-ı Resūlullāh ile dem-sāz olup
Olur elbette muharrer safhası alāsına

Bursa’da sādāt u eşrāfa nakīb-i mefharet
Eyleyip bahş-ı şeref pîrânına bernāsına

Ālem-i nāsūtda seksen yıl nasībe-dār olup
Devrini ikmāl ile kıldı vedā dünyāsına

Maddeten ma’nen olup dūçâr-ı envâ’-ı muhsin
Sabr ile erdi Hudâ’nın ni’met-i uzmāsına

Çâr tekbîr ile ric’at etti asla unsuru
Çarh urup kıldı semâ rûh-ı fülk-i mersāsına

Son nefeste zikri olmuştu onun İsm-i Celāl
Oldu vâsıl şüpheşiz zikr ile ol mevlāsına

Hüsn-i ahlāk ile mevsûf olduğu için Hâlık’ı
Etti isâl onu şeksiz cennet-i ulyāsına

Sırr-ı âyîn-i tarîk-ı Mevleviyyetin ârifi
Olmuş idi Mesnevî’nin remzine manāsına

Altı gün sonra akabinde zevcesi İffet Hanım
Oldu peyrev kendisine azm edip me’vāsına

Oldular elli sekiz yıl zevce ü zevce kâm-yâb
Ġibtaya bâis olur ahhâbına a’dāsına

Söyledim cevher gibi Şemsî-i Mısrî tārīhin
Erdi şeyhu’l-Mevlevî Şems ile Mevlânâ’sına”
1350

seneden ziyāde hūkūmumuz olub faķire ķarķu hūrmet-i maķķūķası olduđından mūte’essiren irtesi gūni bir tārīķ sōylemiřdim. Mūmā ileyh ‘aķıķ-ı billāh, muķıbb-i hānedān-ı Rasūlūllāh bir cān idi. Bir mūddet ķehre yarım sā’atden ziyāde [920]⁶²⁷ mesāfesi olan Őođanlı ķaryesinden Hādīķatū’s-sūedā diñlemek ūzre Yerķapu’daki Sa’ dī Tekyesi’ne gelir ve gece ‘avdet iderdi. Bu muķabbet de kemāline delīl-i kāfīdir. ‘Ulūm-ı ğarbiyyeye de merāķı var idi. Őeyķiniñ pederi olan řāķıb-i dīvān Őeyķ Muķammed Efendi’den ‘ilm-i cıfr ve ‘ilm-i āfāķ gibi ‘ulūma vāķıf idi. Burusa’da bulunduķca her cum’a dergāhımıza mūdāvim idi. Pıñarbaşı’nda Mevlevīhāne ķarķusunda vasata tođrı defīn ve raķmet-i Hāķķ’a ķarīn olmuřdur. Hattā faķir o gūn raķatsız oldum. Ve ķaylice imtidād itdi. Defīn gūnine ķadar devām itmiřdi. Sōylediđim tārīķ řudur:

[71- Tārīķ]

Fā’ ilātūn Fā’ ilātūn Fā’ ilātūn Fā’ ilūn

- 1 Yeñiřehir’den eylemiş hicret muķaddem Bursa’ya
İřtirā itmiş arāzī oldı kōyde hem-niřīn
- 2 Ba’ de Burusa’ya naķl-i hāne itmiş ise de
Hānesinde olmuř idi mūnzeviyyāne meķīn
- 3 Pīri Sa’ dūddīn Cibā’ya ‘aķķ ile bende olub
Ba’ de ikmāl-i sulūk ol Hāķķ’ı bilmiřdir yakīn
- 4 Cān virirdi Ehl-i Beyt-i Muřtafā’ya bī-riyā
Bende-i Āl-i ‘Abādır ‘aķıķ-ı Őeydā Hūseyn
- 5 Őūbhe yokdur pīri hāmī řāfi’idir Ehl-i Beyt
Dest-gīridir Muķammed Hāzret-i Allāh mu’īn
- 6 Geldi ūçler Őemsī-i Mıřrī didi tārīķ añā
İt İlāhī Muřtafā’yı Muřtafā’ña hem ķarīn⁶²⁸

⁶²⁷ Müellif 917. sayfanın sonuna denk gelen bu yerden sonra “Baķisi (920)inci řāķīfede” ibaresini koyarak cūmlenin devamını 920. sayfadan devam ettirmiştir. Metin 920. Sayfanın ardından 918. sayfaya dōnölerek devam edecektir.

⁶²⁸ Tārīķiñ zuhūri fī 3 Receb sene 1350 yevm-i cum’a irtesi. Ķuddise sirruhu.

[918]

Re'îsü'l- Müderrisîn Bigavî-zâde Şâdık Efendi'ye Târîhdir

Mûmâ ileyhın terceme-i hâli *Gülzâr-ı Mısrî*, *Yâdigâr-ı Şemsî* nâm eserimiziñ üçüncü cildi olan Bahâr-ı Şemsî'de tafşilen yazılmışdır. Meşhûr Bigavî-zâde Du'â-gû Hâcî Muhammed Efendi'niñ maḥdûmıdır. 'İlm ü fazîletiyle berâber meslek-i şūfiyyeye sâlik olub Dağistânî Hâcî Aḥmed Efendi Hâzretlerinden mücâzır. Fî 16 Rabî'ul-âḥir sene 1350 târiḥinde vefât itmişdir. Fî 17 Ağustos sene 1309, fî 30 Ağustos sene 1931Cum'a-irtesi sâ' at 10:00.

[72-] Târîḥ⁶²⁹

Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün

- 1 Bursa'da olmuş re'îsü'l-müderris kâm-kâr
Ya' nî Bigavî-zâde Şâdık Efendi nâmdâr
- 2 Cümle zükûr u inâş meftûn idi va' zına
Fazl u kemâli anıñ şanki güneş âşikâr
- 3 'Âbid ü zâhid olub 'âşık idi Rabbine
Oldı seksan yedi yıl bu cihânda pâyidâr
- 4 Sâlik-i râh-ı Bahâüddîn Muhammed Naḫşibend
Meslek-i Aḥmediyye'den feyz alub bî-şümâr
- 5 'Âkıbet geldiği dem *irci'* emri añâ
'Aşık ile Allâh deyüb cânını itdi nişâr
- 6 Mişli gelmez bir daha Bursa'ya itme gümân
Nûra müstağraḫ ide meşhedini Kirdigâr
- 7 Şemsî-i Mısrî didim fevtine târiḥ-i tām
Kıla Muhammed Şâdık maḫ' ad-i sıdḫda ḫarâr⁶³⁰

⁶²⁹ Bu tarih mezar taşında mahkûktür. Tarih manzumesinin yer aldığı mezar taşının fotoğrafı için bkz. Ek 8.

⁶³⁰ Fî 17 Rabî'ul-âḥir sene 1350. Târîḥin zuhûrı 1350.

[919]

[Mora Yeñişehirli Cemāl Beg'in Refiķası Melek Hıanım'a Tārīh]

Belediyye re'īs-i esbaķı Mora Yeñişehirli Cemāl Beg'in refiķası Melek Hıanım'a işbu tārīhi söylemişdim. Faķat Emīr Sulţān'da çeşme ittışālindeki ķabre biñ liradan ziyāde para şarf itmiş süsli bir ķabir yaptırmış ise de tārīhi yazacak maħal bulunamamışdır.

[73-] Tārīh

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

- 1 Yoķ beķası 'ālemiñ kimse olmaz pāy-dār
Vefāsızdır bu cihān kimdir olmuş behre-dār
- 2 Gelen cihāna gider itmez vefā kimseye
Miħneti zevķ eylesen itme şaķın āh ü zār
- 3 'İbret al sen bu ķabriñ şāhibesin fikr idüb
Olmuş idi bir zamān zevci ile baħtiyār
- 4 Hiçret idüb Bursa'ya zevci Cemāl Beg ile
Esbāķ-ı belediyye re'īs-i olubdı kām-kār
- 5 Devāsı yoķ bir derde düşdi çāre bulmadı
'Āciz ķalub heķimler yerde ķaldı bī-mār
- 6 Āħir gelüb *irci'* emri Hudā'dan añā
İtdi iķā' at o dem ķıldı beķā iħtiyār
- 7 Hıayrū'n-nisā'yı şefī' eyleye merħūmeye
Zevcine ķılsun 'aķā 'āfiyyet Perverdigār
- 8 İtdim nişār dūr gibi bir āh ile tārīh Şems
İtdi Melek Hıanım'ın cānı cinānda ķarār⁶³¹

⁶³¹ Fī 18 Şevvāl sene 1342. Fī 21 Mayıs sene 1340. 1336+6 = 1342 Āh. Çıharşenbe gicesi sa' at 6.

[921]

[Erzurūmī Hācī İsmā'īl Efendi'ye Tārīh]

Erzurūmī Hācī İsmā'īl Efendi'niñ terceme-i hāli Yādīgār-ı Şemsī nām eşerimiziñ Zenciri 'Alī Efendi Dergāhı faşında yazılmışdır. Mūmā ileyh Burusa'da emşāline fā'ik 'ilm ü fażlı hūsn-i ahlākı cem' iyyetce müselleme idi. Vefātı erbāb-ı 'ilm ü 'irfān için zāyi' ātdandır. Mūmā ileyh Sa' dī Tekyesi'ne şeyh olmazdan evvel Moralı Tekyesi'ne vekīl olmasını teşvīk ve terğīb itmişdim. Faķire hürmet-i maḥşūşası olub ḥattā Hicāz'a 'azīmetinde dergāhda okutduğı Mevlīd-i Şerīf' iñ du' āsını 'abd-i 'ācize icrā itdirmişdi. Te' eṣşürümden zīrdeki tārīhi söylemişdim.⁶³² Bunda ifrāt-ı şā' irāne yoķdur. Cenāzesini teşyī' idenler bir iki biñ kişi namazında ise muşallādan Cāmi' -i Kebīr' iñ cum' a-irtesi kapusına kadar ṭolmuşdı. Derūn-ı cāmi' dekiler başka. Faķir bu kadar cemā' at yaķın vaķte kadar görmemişdim. Raḥmetu'l-lāhi 'aleyh.

[74-] Tārīh

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

- 1 Erzurūm'dan hicret ile Bursa'ya virdi şeref
Şeyh İsmā'īl Efendi iftiḥār-ı ḥās u 'ām
- 2 Maşkaṭ-ı re'sinde müftī-zāde dinmekle şehīr
Fāzıl ibn-i fāzıl idi fażl ile oldı benām
- 3 Sa' dī Dergāhı'nda oldı mürşid-i rāh-ı Ḥudā
Va' z u nuşḥ eylerdi Cāmi' -i Kebīr'de ol hümām
- 4 'Ālim u 'āmil fażīlet şāhib-i ḥulķ-ı ḥāsen
Enbiyāya vāriş oldı āmir u nāhī müdām
- 5 Reh-ber olmuş sālīkāna gösterir rāh-ı şavāb
Himmet ü fażliyle nāķış kim gelür olur tamām
- 6 *Ya' lemūn* sırrına mazḥar mā-şadaķ kavlı-i rasūl
Zü'l-cenāḥayn ehl-i dildir vāriş-i Faḥru'l-Enām
- 7 'Ābid ü zāhid ü murtāz nāşih-ı şādık-maķāl
'Ümmet-i merḥūmeye ḥidmet iderdi şubḥ u şām

⁶³² Bu tarih mezar taşında mahkūktür. Tarih manzumesinin yer aldığı mezar taşının fotoğrafı için bkz. Ek 9.

- 8 Mişli nâdir idi gelmez añā beñzer bir daha
Oldı yetmiş bir yaşında ‘âzim-i dâru’s-selâm
- 9 Na‘ şı gitdi başlar üzre oldı mağmûm u münkesir
Kadrini taqdîr idenler eylediler ihtirâm
- 10 Şemsi-i Mısrî mücevher söyledim târih añā
Şeyh İsmâ‘îl Efendi kıla Firdevs’de maqâm⁶³³

[922]

[Vodinalı Şâlih Beg’e Târih]

Vodinalı Şâlih Beg zamânımızda nev‘i şahşına münhaşırlardan idi. Kıyâfet-i zâhidânesiyle teferrüd itmiş ‘âbid ü zâhid bir zât olub Erzurûmî İsmâ‘îl Efendi ile pek sevişirler idi. Bir hafta şoñra bu da vefât itdi. Faqat kabirleri berâber olamadı. İsmâ‘îl Efendi Hindîler Tekyesi karşusunda, Şâlih Beg ise Emîr Sultân’da medfûndurlar. Terceme-i hâlini *Yâdigâr-ı Şemsi*’niñ üçüncü kısmı olan *Bahâr-ı Şemsi*’ye yazdım. Vefâtında şu târihi söylemişdim. Cenâzesi hemen hemen İsmâ‘îl Efendi’ye yakın idi. Raḥmetu’l-lâhi ‘aleyh.

[75-] Târih

Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün

- 1 Maskaṭ-ı re’si Vodina’dan muḳaddem Bursa’ya
Hicret ile kıldı iskân böyle emr-i Kirdigâr
- 2 Yanya’da şâhib-kerâmet Şeyh ‘Alî’den müstefîz
Olmağile mesleginde buldı feyzi bî-şümâr
- 3 ‘Âbid ü zâhid murtâz mü’min-i kâmil idi
Zühd ü taqvâsıyla oldı Bursa’da şöhret-şî‘âr
- 4 Sırr-ı *men mâte ğarîben* eyledi anda zuhûr
Virir elbette şehâdet ecrini Perverdigâr

⁶³³ Fî 27 Zî’l-ka‘ de sene 1350 yevm-i Şâli. Fî 20 Nisan sene 1310. Fî 3 Mayıs sene 1932.

- 5 Sinni elli yediye irmişdi hayfâ şad-dirîğ
Düşdi bir derde şabībān olmadılar sâzkār
- 6 Lütf-ı Haqq'a mazhar olsun şāfi' i Fahr-i cihān
Eyleye mahşerde imdād ola yāver Çār-yār
- 7 Bir mücevher geldi târiḥ Şemsi-i Mısrī añā
Kıldı Şeyḫ Şāliḫ Efendi dār-ı Firdevs'de qarār⁶³⁴

[923]

[Yeñişehirli Tüccār Ḥasan Efendi'ye Tāriḥ]

Aksarāy Vālide Cāmi' i imāmı Ḥācī Kāmil Efendi'niñ Burusa'ya her sene geldikçe misāfir oldığı Burusa Yeñişehri'nden tüccār Ḥācī Ḥasan Efendi misāfir-perver fuḫarāya sehāvet irāz ider bir zāt oldığı cihetle mezār taşına yazılmaḫ üzre bir târiḥ söylemekligimi arzū itmiş. Esāsen Ḥācī İsmā' il Efendi'ye söyledigim târiḥ hoşuna gitmiş evlād u 'ā'ilesine anlatmış olmaḫla şu târiḫi 'ale'l-'acele söyledim ve taşına da ḥakk idildi:⁶³⁵

[76-] Tāriḥ

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

- 1 İşbu ḫabrin şāḫibi el-Ḥāc Ḥasan Efendi
Yeñişehir'den gelüb Bursa'da buldı kām
- 2 Cūd u semāḫat ile meşhūr idi Bursa'da
Eylardi 'ālimlere heb her vech ile iḫtirām
- 3 Kimi severse kişi anıñ ile ḫaşr olur
Ḥadīşinde buyurmuş Ḥazret-i Fahrü'l-enām
- 4 Meslek-i Naḫşiyye'den seyr u sülük eylemiş
Şāḫib-i ḫulḫ-ı ḫasen oldı o nā'il-i merām
- 5 *İrci'* emri gelüb itdi hemān ittibā'
Dosta vuşlatla olub mäh-ı şıyāmı bayram

⁶³⁴ Fī 4 Muḫarrem sene 1351. Fī 27 Nisan sene 1311. Fī 10 Mayıs sene 1932 şāli günü vefāt itmişdir.

⁶³⁵ Tarih manzumesinin yer aldığı mezar taşının fotoğrafı için bkz. Ek 10.

- 6 Olur şâfi' i anîñ rûz-ı haşrde Rasûl
Sıbt-ı Nebî ile ol çünki olubdı hem-nâm
- 7 Şemsî-i Mısrî didi añâ bir târih-i tām
El-Hâc Hasan Efendi kıla behiştî maķâm⁶³⁶

[924]

[' Alî Oşmân Efendi'ye]

[77-] Târîh

Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün

- 1 Hâce-i fâzıl ' Alî Oşmân Efendi şad-hayf
Düşdi bir derde tabîbler bulmadılar bir devâ
- 2 Maska-ı re'si Tırabzon'dan gelüb taşşıl için
Fâ' ikü'l-aķrân olub her ' ilm ü fenne ' aşinâ
- 3 ' Âlim ü kâmil olub hem vâ' iz ü nâşih idi
Meclisinden müstefiddi sâmi' ini muṭlaķâ
- 4 Mazhar-ı *mâte şchiden* oldı ğurbetde ķalub
Şâfi' i olsun anîñ mahşerde Faḫrû'l-Enbiyâ
- 5 Şemsî-i Mısrî mücevher geldi bir târih añâ
' Azm idüb semt-i beķâyâ itdi terk-i mäsivâ⁶³⁷

Mümâ ileyhiñ terceme-i ḫâli *Bahâr-ı Şemsî* nâm eşerimizdedir. Kendisi Tırabzonlu olub berâ-yı taşşıl Burusa'ya gelmiş. Dağistânî Hâce Muştafâ Efendi'den ikmâl-i taşşıl ile icâzet almış. Aķrânına fâ' ik tabî' at-ı şî' riyyesi de olub ara şıra manzûmeler yazardı. Hastalığı ṭolayısıyla Hüseynalanı ķaryesine giderek fî 16 Şafer sene 1352 ve fî 10 Haziran sene 1311, 1933 târihinde irtihâl itmiş ve ber-mücib-i vaşiyet Burusa'ya cenâzesi getirilmeyerek mezkûr köyde defîn idilmiştir. Bâlâdaki târihi ķabir taşına ḫakk olunmaķ üzre aḫibbânı tarafından ârzü idilmiş. Esâsen kendisiyle aḫbâb olduğımızdan

⁶³⁶ Vefâta fî Ramazân 1350. 1349+1 = 1350. Târîhin söylenildiği fî 16 Cemâziye'l-aḫir sene 1351 pazar sâ' at 10.

⁶³⁷ 1352.

evvelce bu tārīhi söylemişdim. Bu da Burusaca zāyi'ātdandır. Fī 8 Rabi' u'l-aħir sene 1352.

[925]

[Müşerref Hıanım'a]

[78-] Tārīh

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

- 1 Şöhretleri Bursa'da dindi Torun-zâdeler
İsmâ' il Efendi duħteri pek genc idi ol nigâr
- 2 Gitdi o genc diriġa loħusa iken ħayf
Akrabası oldılar fūrkatinden dâġ-dâr
- 3 Şehidedir şübhesiz Ĥayrū'n-nisâ şefa' at
4
Eyleye raħmet añâ rüz-i ħaşr Kirdigâr
- 5 Mâder ile pederi evvelce itmişler vefât
Mazħar-ı ġufrân kıla anları Perverdigâr
- 6 Sırrı *men mâte ġariġ* eyledi bunda zuħūr
Câmi-i Eyyüb Sultân oldu ħabri hem-civâr
- 7 Cevher gibi dü çeşmim yaşıyla çıkdı tārīh
Rūħ-ı Müşerref Hıanım kıldı cinânda ħarâr⁶³⁸

[Sa' dī Dergāhı Şeyħi Erzurūmlı İsmâ' il Efendi'niñ Birâderi Ārif Efendi'ye] Tārīh

Az yukarıda ismi muħarrer Sa' dī Dergāhı Şeyħi Erzurūmlı İsmâ' il Efendi'niñ birâderi olub Burusa'ya naħl itmiş. Cizyedâr-zâde Zâviyesi'niñ inħilâliline mebnî ...⁶³⁹ tārīhinde oraya ta' yin olunmuş ve ... tārīhinde de Balıħpazarı'nda Ġâzī Timurtaş Paşa Câmi' i imâmet ve ħiġâbet ciheti 'uhdesine tevciħ olunmuşdı. Ĥüsn-i aħlâķ şâħibi olub vazîfesiyle meşġul olur 'âbid ü zâhid bir zât idi. Fī 28 Rebi' u'l-evvel sene 1354 ve fī 17

⁶³⁸ Fī 28 Zi'l-ka' de sene 1351 ve fī 25 Mart sene 1933.

⁶³⁹ Müellif tarafından boş bırakılmıştır.

Ḥaziran sene 1313, fī 30 Ḥaziran sene 1935 Pazar günü şabāh namāzını ba‘ de’l-edā evrād u ezkā̄r ile meşğūl iken teslīm-i rūḥ itmiş. Pınarbaşı’nda birāderiniñ civārına defīn olunmuşdur. Maḥdūmunuñ ārzūsı [926] üzerine şu tāriḥi söylemiş isem de yeñi ḥarflerle bilmem ne ḳadara ḳadar muvaffaḳ olacaḳ:

[79- Tārīḥ]

Fā‘ ilātūn Fā‘ ilātūn Fā‘ ilātūn Fā‘ ilūn

- 1 Erzurūm müftī-zāde dinmekle müştehir
Bursa’ya ḥasbe’l-ḳader evvelce hicret eyledi
- 2 Cum‘alarda Cāmi‘-i ‘Ālī Kebīr’de va‘z idüb
Cizye-zāde’ye ta‘yīnle meşīḥāt eyledi
- 3 İnḥilāl itmekle tevcīḥ olunub ehli idi
Cāmi‘-i Ġāzī Timurtaş’da imāmet eyledi
- 4 ‘Ābid ü zāhid olub hem şāḥib-i ḥulḳ-ı ḥasen
Ḥaḳ Ta‘ālā şübhesiz lütf ile raḥmet eyledi
- 5 Şemsī-i Mıṣrī anıñçün söyledi tāriḥini
Maḳta‘-ı mıṣrā‘ da cevher gibi meyyit eyledi
- 6 Eylemiş ifā şalāt-ı şubḥı soñra şıdḳ ile
Zikr idüb ‘Ārif Efendi Rabb’e vuşlat eyledi⁶⁴⁰

[Tüccārāndan Aḥmed Ḥamdī Efendi’ye]

Tüccārāndan Aḥmed Ḥamdī Efendi’ye müftī Muḥammed ‘Ālī Efendi’niñ ārzūsı üzerine şu tāriḥi söylemişdim.

[80- Tārīḥ]

Fā‘ ilātūn Fā‘ ilātūn Fā‘ ilātūn Fā‘ ilūn

- 1 Rūmili’nden Bursa’ya evvelce hicret eyleyüb
Ḳavl-i el-kāsibu Ḥabībullah’la olmuşdı be-kām

⁶⁴⁰ Fī 6 Cemāziye’l-aḥir sene 1354 şāli. Fī 30 Ağustos sene 1935 zuḥūrı.

- 2 Aḥz u i' ʔāsında ğāyet müstaḳīm idi bu zāt
Kimseyi incitmez idi ḥüsn-i ḥulḳ ile benām
- 3 Hangi muḥtāc ' arz-ı ḥāl itse olurdu dest-gīr
Birr u taḳvā zühd ü ʔā'āt şāḥibiydi ol hümām
- 4 Mazhar-ı lüḥf-ı ilāhī oldığında şübhe yoḳ
Zıkr ü tevḥīd çünki itdi enfāsın tamām
- 5 Eyleye anı ğarīḳ-i baḥr-i raḥmet Müste'ān
Cennet ü didār ile olsun şefī' Faḥrū'l-enām
- 6 Bir du'ā ile didim Şems-i Mıṣrī tārīḥin
Aḥmed Ḥamdī'ye Ḥudāyā eyle Firdevs'iñ maḳām⁶⁴¹

⁶⁴¹ Zuhūrı 27 Zi'l-ka' de sene 1354. 7 Şubaḳ sene 1314. 21 Şubaḳ sene 1931cum'a sâ'at 8.

SONUÇ

Mehmed Şemseddin Ulusoy, eserleri ile tarihimize ve tarihten günümüze ışık tutan mühim bir münevverdir. Niyâzî-i Mısrî Dergâhı'nın son postnişini olan ve Mısrî mahlâsıyla tanınan müellifimiz iki divan sahibi mutasavvıf bir şairdir. Yaşadığı şehir olan Bursa'ya dair en çok eser veren müellif olma vasfına sahip, toplam altmış iki eser sahibi velûd bir müelliftir. Şahidi olduğu dönemin tarihî ve kültürel değerlerini zabt eden eserleriyle, bir devrin hafızası ve kültürümüzün manevî muhafızlarındandır. İlim ve irfanı ile kaleme aldığı bu eserler incelendiğinde anlaşılmaktadır ki: müellifimiz Hak dostu bir gönül ehli, hakikate âşinâ bir arif, dinî ilimlere vâkıf bir alim, mutasavvıf bir şair, bilge bir müverrih ve terceme-i hâl yazarıdır. Çalışmamızda öncelikli gayemiz, garip bir tecelli ile eserleri yakın zamana dek neşredilmemiş bu kıymetli müellifin *Misbâr-ı Şemsî* adlı eserinin metnini kusursuz bir şekilde ortaya çıkarmak olmuştur.

Çalışmamıza konu olan *Misbâr-ı Şemsî* adlı eser, -pek azı istisnâ çoğu Bursa'da yaşamış ve Bursa'da vefat etmiş, müellifin bizzat kendisinin ahab olduğu, mukaddimede bahsettiği üzere vefatlarından derin ızdırıp duyduğu, şeyh efendiler ve onların yakınları ile vazifesi paşalık, reisü'l-müderreslik, belediye reisliği, düyûn-ı umûmiyye müdürlüğü, sefirlik, kâtiplik, maliye müfettişliği, veznedarlık, vergi müdürlüğü, alaybeyliği ve suyolculuk gibi devlet memuriyeti olan kişiler ve gazeteci yahut tüccârândan zatlar gibi sivillerden oluşan- toplam 79 şahsın vefatına düşürülen tarih manzumeleri ve kısa terceme-i hâllerden müteşekkil bir vefeyâtnâmedir.

Mehmed Şemseddin Efendi'nin yakın dostlarından ve aynı zamanda son devrin önemli terceme-i hâl müelliflerinden olan İbnülemin Mahmud Kemal İnal'ın *Kemâl'ül-İsmet* adlı eserinde geçen "Terceme-i hâl-i dünya nâmıyla tavsifi münâsib olan "târîh" in en mühim şu'besi -şübhe yok ki- terâcim-i ahvâl-i meşâhirdir."⁶⁴² sözleri, terâcim-i ahvâl eserlerinin tarihin en mühim şubesini oluşturduğunu ifade etmektedir. Buradan hareketle diyebiliriz ki Mehmed Şemseddin Efendi tarihin bu en mühim şubesinde kaleme aldığı -*Misbâr-ı Şemsî*'nin de içinde bulunduğu- vefeyât külliyyatıyla şeyh, alim, şair, devlet adamı,

⁶⁴² İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Kemâl'ül-İsmet*, Ruşen Matbaası, İstanbul: 1328, s. 3.

mûsikîşinâs, hattat gibi meşâhirînden meczubân-ı ilâhîlere varana dek pek çok şahsın hayatını kayda geçmiş önemli bir tarihçi ve düştüğü tarih manzumeleriyle usta bir müverrihtir. Bilindiği üzere müverrih hem genel olarak tarihçiler hem de tarih düşüren kişiler için kullanılan bir ifadedir. Bu bakımdan *Misbâr-ı Şemsî* kelimenin her anlamıyla Mehmed Şemseddin Ulusoy'un usta bir müverrih olduğunu gözler önüne seren bir eserdir.

“Ölülerinizi hayırla anın” sözü mûcibince yazılmış eserde, vefatları ele alınan kişilerin hayatlarına dair tarihî malumatlar verilmiş olup hüsn-i ahlâklarından övgüyle bahsedilmiş ve onlara karşı duyulan mahabbet ile firkatlerinden doğan hüznün ve hasret tasavvufî remizlerle ve edebî bir üslup ile dile getirilmiştir.

Müellifin yaşadığı devrin tasavvufî hayatı, edebî ve sosyo-kültürel tarihine dair bir belge olma niteliği taşıyan *Misbâr-ı Şemsî*'nin ilim dünyasına kazandırılmasının klâsik Türk edebiyatı tarihi ve Dinî-Tasavvufî Türk edebiyatı tarihinde olduğu gibi Türk tasavvuf tarihi açısından da mühim olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

YAZMALAR

Ahmed Câvid Efendi, *Vefeyât-ı Kibâr*, Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmaları, nr. H. 1295.

BAKIRCI Râşid Mehmed, *Zübdetü'l-Vekâyi der-Belde-i Celîle-i Burusa*, Millet Yazma Eserler Ktp., Ali Emiri Koleksiyonu nr. 89.

Eşrefzâde Ahmed Ziyâeddin Efendi, *Gülzâr-ı Sulehâ ve Vefeyât-ı 'Urefâ*, Millî Kütüphane, FB, nr. 176. (Not: Kütüphane kaydında eserin ismi *Gülzâr-ı Subhâ ve Vefeyât-ı 'Urefâ* olarak hatalı yazılmıştır).

Gazzîzâde Abdüllatif Efendi, *Hulâsatü'l-Vefeyât*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, nr. 0224.

Gazzîzâde Abdüllatif Efendi, *Hulâsatü'l-Vefeyât*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, nr. 1325.

Gazzîzâde Abdüllatif Efendi, *Hulâsatü'l-Vefeyât*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, nr. 3712.

Gazzîzâde Abdüllatif Efendi, *Hulâsatü'l-Vefeyât*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Bölümü, nr. 2257.

Gazzîzâde Abdüllatif Efendi, *Ravzatü'l-Muflihûn*, BEEK Orhan Bölümü nr. 1041.

Süleyman Hâlis, *Vefeyât-ı Hâlis*, Mustafa Kara Özel Kütüphanesi.

Mehmed Fahreddin Efendi, *Gülzâr-ı İrfân*, Millet Yazma Eserler Ktp., Ali Emiri Koleksiyonu nr. 1098.

Mahmud Nâsıh, *Sübhâtü's-Sâlikîn*, Bursa Eski Eserler Kütüphanesi, Genel Bölümü, nr. 1700.

ULUSOY Mehmet Şemsettin, *Gülzâr-ı Mısırî*, Mustafa Kara Özel Kütüphanesi.

....., *Eş'âr-ı Şemsî*, Mustafa Kara Özel Kütüphanesi.

....., *Güftâr-ı Şemsî*, Mustafa Kara Özel Kütüphanesi.

....., *Ezhâr-ı Şemsî*, Ahmet Erdönmez Özel Kütüphanesi.

....., *Bahâr-ı Şemsî*, Ahmet Erdönmez Özel Kütüphanesi.

....., *Devvâr-ı Şemsî*, Ahmet Erdönmez Özel Kütüphanesi.

....., *Medâr-ı Şemsî*, Ahmet Erdönmez Özel Kütüphanesi.

....., *Hâkisâr-ı Şemsî*, Ahmet Erdönmez Özel Kütüphanesi.

....., *İntizâr-ı Şemsî*, Ahmet Erdönmez Özel Kütüphanesi.

-, *İ'tisâr-ı Şemsî*, Ahmet Erdönmez Özel Kütüphanesi.
....., *Karâr-ı Şemsî*, Ahmet Erdönmez Özel Kütüphanesi.
....., *Misbâr-ı Şemsî*, Ahmet Erdönmez Özel Kütüphanesi.

KİTAP, TEZ VE MAKALELER

- ABDÜLKADİROĞLU Abdülkerim, “Baldırzâde Mehmed Efendi”, *DİA*, c. 5, İstanbul 1992, ss. 8-9.
- ABDÜLKADİROĞLU Abdülkerim, “Güldeste-i Riyâz-ı İrfân”, *DİA*, c. 14, İstanbul 1996, ss. 237-238.
- AHATLI Erdinç, “Terceme”, *DİA*, c. 40, Ankara 2011, ss. 483-484.
- AHISHALI Recep, “Reisülküttâb”, *DİA*, c. 34, İstanbul 2007, ss. 546-549.
- Ahmet Cevdet Paşa, *Belâgat-ı Osmâniye*, haz. Turgut Karabey, Mehmet Atalay, Ankara: Akçağ Yay., 2017.
- AK Coşkun, “Rûhî-yi Bağdâdî”, *DİA*, c. 35, İstanbul 2008, ss. 205-206.
- AKARSU Kamil, TATÇI Mustafa, “*Mehmet Şemseddin Efendi'nin Makaleleri: Vahdet-i Vücut*,” Yedi İklim (Bursa Özel Sayısı) c.V, S.40, 1993.
-, “*Mehmet Şemseddin Efendi'nin Makaleleri: Tekâyâ*,” Yedi İklim c.V, S.42, 1993.
-, “*Mehmet Şemseddin Efendi'nin Makaleleri: Osman Gazi ile İlgili Bir Nutuk*,” Yedi İklim c.V, S.43, 1993.
-, “*Mehmet Şemseddin Efendi'nin Makaleleri: Din-Vatan*,” Yedi İklim c.VI, S.46, 1993.
-, “*Mehmet Şemseddin Efendi'nin Makaleleri: Kur'an*,” Yedi İklim c.VI, S.47, 1993.
- AKSOYAK İsmail Hakkı, “Emînî, Alaybeyi-zâde Mekkî Mehmed Emîn Efendi”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/emini-alaybeyizade-mekki-mehmed>, (23.01.2021).
- AKÜN Ömer Faruk, “Divan Edebiyatı” *DİA*, c. 9, İstanbul 1994, ss. 389-427.
- AKÜN Ömer Faruk, “İbnülemin Mahmud Kemal”, *DİA*, c. 21, İstanbul 2000, ss. 249-262.
- AKÜN Ömer Faruk, “Kilisli Rifat Bilge”, *DİA*, c. 26, Ankara 2002, ss. 18-22.
- ALPARSLAN Ali, “Habib Efendi”, *DİA*, c. 14, İstanbul 1996, ss. 370-371.
- ARMAOĞLU Fahir, *19. Yüzyıl Siyâsi Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997.
- ARSLAN Mehmet, “Mehmed Bahâeddin, Dâye-zâde” *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/mehmed-bahaeddin-dayezade>, (25.01.2021)

- ATLANSOY Kadir, “Ravza-i Evliyâ’da İki Şair: Kani’î ve Va’dî”, *Milli Folklor*, S. 89, 2011, ss. 193-199.
-, *Bursa Şairleri*, Bursa: Asa Kitabevi, 1998.
- AVCI Casim, “Şeyh”, *DİA*, c. 39, İstanbul 2010, s. 49.
- AYAZ Fatih Yahya, “Vezir” *DİA*, c. 43, İstanbul 2013, ss. 79-82.
- AYDİNER Mesut, *Ravzatü’l-küberâ: Tahlil ve Metin*, Ankara: TTK Basımevi, 2003.
- AYVANSARÂÛÛ Hâfız Hüseyin, *Vefeyât-ı Selâtin ve Meşâhir-i Ricâl*, haz. Fahri Ç. Derin, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1978.
- AYVANSARÂÛÛ Hâfız Hüseyin, *Vefeyât-ı AyvansarâÛÛ (İnceleme-Tenkitle Metin)*, haz. Ramazan Ekinci, ed.: Adem Ceyhan, İstanbul: Buhara Yay., 2013.
- AZAMAT Nihat, “Osman Şems Efendi”, *DİA*, c. 33, İstanbul 2007, ss. 473-475.
- BAKIRCI Naci, *Mevlevi Mezar Taşları*, İstanbul: Rumi Yayınları, 2005.
- BAŞ Gülsen, BEKMEZ Ayşegül, vd., *İstanbul Davut Paşa Külliyesi Haziresi ve Mezar Taşları*, İstanbul: Hiper Yayınları, 2020.
- BATUR Atilla, *Sürûri Dîvânı: Hayatı, Edebi Kişiliği ve Dîvânı’nın Tenkitli Metni*, (Doktora Tezi), Malatya: İnönü Üniversitesi, 2002.
-, “Sürûri”, *DİA*, c. 38, İstanbul 2010, ss. 172-173.
- BAYKAL Kâzım, “Bursa Hakkında Etütler”, *Uludağ Dergisi*, S. 79-80, Bursa 1946, ss. 25-32.
- BEKTAŞOĞLU Mustafa, “Mezar Taşları”, *Diyanet Dergi*, <https://dergi.diyanet.gov.tr/makaledetay.php?ID=24164>, (05.06.2021).
- BELİĞ İsmail, *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*, Bursa: Hüdâvendigâr Vilâyeti Celîlesi Matbaası, 1302.
- BERK Süleyman, *Zamanı Aşan Taşlar* (cilt I-II), İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yay., 2016.
- BİLGİLİ Hamiyet, *Söğüt Osmanlı Mezar Taşları ve Kitabeleri*, İstanbul: Tunç Yay., 2019.
- BİLGİN A. Azmi, “Tekke Edebiyatı”, *DİA*, c. 40, İstanbul 2011, ss. 381-384.
- BİLGİN Orhan, “Ferâğ Kaydı” *DİA*, c. 12, İstanbul 1995, ss. 354-356.
- BİLİCİ Faruk, “Şehrîzâde Mehmed Said” *DİA*, c. 38, İstanbul 2010, ss. 472-473.
- BOSTAN İdris, “Kapudan Paşa”, *DİA*, c. 24, İstanbul 2001, ss. 354-355.
- BOZKURT Nebi, “Mezarlık”, *DİA*, c. 29, Ankara 2004, ss. 519-522.
- BURSALI Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul: Matba‘a-i ‘Âmire, 1342.

- CANIM Rıdvan, “Klâsik Türk Edebiyatında Tarih Düşürme Sanatı ve Bir Ebced Ustası: Adanalı Sürûfî”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2009, ss. 105-120.
- COŞKUN Menderes, “Maraşlı Bir Şair Şem‘î’nin İlâveli Esmârü’t-tevârih Ma‘a-Zeyl Adlı Biyografik Tarihi”, *Kahramanmaraş Sempozyumu 6-8 Mayıs 2004*, c. 1, Kahramanmaraş 2005, ss. 155-156.
- ÇAĞLAYAN Nagehan, *Mehmed Hafîd Ed-Dürerü’l-Müntehabâtü’l-Mensûre Fî-İslâhi’l-Galatâtî’l-Meşhûre (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.
- ÇAVUŞ Fatih, *Osmanlı Mezar Taşlarının Sırları*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yay., 2019.
- ÇAVUŞOĞLU Halime, “19. Yüzyıl Sosyal Siyasal Olaylarına Bir Bakış: Bir Tarih Üstadı Nâfi ve Tarih Manzumeleri”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum 2014, ss. 84-105.
- ÇETİN Atilla, YILDIZ Ramazan, *Sultan İkinci Abdülhamit Han: Devlet ve Memleket Görüşlerim*, İstanbul: Çığır Yayınları, 1976.
- ÇETİNSAYA Gökhan, II. “Abdülhamid’in İç Politikası: Bir Dönemlendirme Denemesi”, *Osmanlı Araştırmaları / The Journal of Ottoman Studies*, XLVII, 2016, s. 402.
- ÇILGIN Alev Sinar, “Bursa’nın İlk Edebiyat ve Sanat Dergisi: Nilüfer” *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl:7, S.10, Bursa 2006/1.
- ÇOBAN Ahmed, *Hadikatü’l-vüzerâ Adlı Eserin Tenkitli Transkripsiyonu*, (Basılmamış YL Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005.
- DAĞLIOĞLU Hikmet Turhan, “M. Şemseddin Ulusoy”, *Ülkü Halkevleri Dergisi*, S. 53, c. IX, Bursa 1937, s. 385.
- DANIŞMEND İsmail Hami, *31 Mart Vak’ası*, İstanbul: İstanbul Kitabevi, 1961.
- DEMİR Fehime, *Türk Hat Sanatı İçin Kaynak Gülzâr-ı Savâb (İncelemeli Metin Çevirisi)*, (Basılmamış YL Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004.
- DEMİREL Mustafa, *Mecmua-i Vefeyat-ı Meşayih Osmanlı Meşayih ve Alimleri*, İstanbul: Cinius Yay., 2019.
- DERMAN M. Uğur, “Hat”, *DİA*, c. 16, İstanbul 1997, ss. 427-437.
-, “Hattat”, *DİA*, c. 16, İstanbul 1997, ss. 493-499.
-, “Tuhfe-i Hattâtîn” *DİA*, , c. 41, İstanbul 2012, ss. 351-353.
- DEVELLİOĞLU Ferit; *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi, 1996.

- DOĞAN Ayşe, *İbnülemin Hat Koleksiyonundaki Sülüs-Nesih Kıt'aların İçerik ve Sanat Yönünden İncelenmesi*, (Basılmamış YL Tezi), İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, 2015.
- DOĞAN D. Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, (cilt I-II) Ankara: Yazar Yayınları, 2020.
- DOĞAN Muhammet Nur, "Esad Efendi, Ebûishakzâde", *DİA*, c. 11, İstanbul 1995, ss. 338-340.
- DONUK Suat, *Nev'izâde Atâyî – Hadâiku'l-Hakâik fî Tekmileti'ş-şekâik (İnceleme-Metin)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2015.
-, "Bilinmeyen Bir Eser: Ahmed Câvid'in Vefeyât-ı Kibâr'ı", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, c. 3, S. 7, Kasım 2016, ss. 13-29.
-, *Türk Edebiyatında Vefeyâtnâme ve İsmail Belîğ'in Güldeste-i Riyâz-ı İrfân'ı*, Ankara: Gece Kitaplığı, 2016.
- DURMUŞ İsmail, "Tabakat", *DİA*, c. 39, Ankara 2010, ss. 288-290.
- EFE Mustafa, "Mehmed Şemseddin Ulusoy'un *Güftâr-ı Şemsî* Adlı Dîvân'ı", *TYB Akademi Dergisi* (24), Ankara 2018, ss. 165-182.
-, *Mehmet Şemseddin Ulusoy'un Eşâr-ı Şemsî Adlı Divânı, İnceleme-Metin* (Doktora Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.
-, *Hâfız Mahmûd Kemâlüddin Fenârî Hayatı-Eserleri-Şiirleri*, Bursa: Bursa Yıldırım Belediyesi Kültür Sanat Basımevi, 2021.
- EFENDİOĞLU Mehmet, "Vefeyât", *DİA*, c. 42, Ankara 2012, ss. 603-605.
- EKİNCİ Ramazan, *Uşşakîzâde Hasîb'in Zeyl-i Şakâ'ik'ı (İnceleme-Metin-Dizin)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.
-, "Uşşakîzâde Hasîb Efendi'nin Zeyl-İ Şakâ'ik'ı İle Şeyhî Mehmed Efendi'nin Vekâyi'Ü'l-Fuzalâ'sının Mukayesesi" *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, c. 3, S. 5, Mart 2016, s. 25.
- ELAL Melih, "Dünden Bugüne Bursa'da Yayımlanan Edebiyat Dergileri", *Bursa Defteri*, S. 26, Haziran-Ağustos, Bursa 2006.
- ELDEM Edhem, KUT Günay, *Rumelihisarı Şehitlik Dergahı Mezar Taşları*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yay., 2011.
- ELKER Salahaddin, "Kitabelerde Ebced Hesabının Rolü", *Vakıflar Dergisi*, S. 3, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1956.
- ERKAL Mustafa E., "Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu", *DİA*, c. 13, İstanbul 1996, ss. 28-30.

- ESAD Mehmed, *Şahidü'l- Müverrihin*, haz. Rıza Oğraş, “Esad Mehemed Efendi'nin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Şahidü'l- Müverrihin Adlı Eserinin Metni”, Edirne: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 1995.
- EYİCE Semavi, “Hüseyin Ayyansarâyî”, *DİA*, c. 18, İstanbul 1998, ss. 528-530.
- FAYDA Mustafa, “Siyer ve Meğâzi” *DİA*, c. 37, İstanbul 2009, ss. 319-324.
- FINDIKOĞLU Z. Fahri, “Bursa Müverrihlerinden Mehmet Şemseddin'in Hayatı ve Eseri”, *Uludağ Dergisi*, S. 34, Bursa 1941, ss. 36-45.
- GALİTEKİN Ahmet Nezh, *Hadikatü'l-Cevâmi' / İstanbul Camileri ve Diğer Dinî-Sivil Mimarî Yapılar*, İstanbul: İşaret Yayınları, 2001.
- GAZZİZÂDE Abdüllatif Efendi, *Hulâsatü'l-Vefeyât (Bursa'da Medfun Meşâyihin Kısa Hayatı)*, haz. Mustafa Demirel, Bursa: Bursa Kültür A.Ş. Yay., 2014.
- GELİBOLULU, Mustafa Âlî, *Menâkıb-ı Hünerveran Hattatların ve Kitap Sanatçılarının Destanları*, haz. Müjgan Cunbur, Ankara: Büyüyen Ay Yayınları, 2012.
- GENÇ Akife Berat, *Hüseyin Vassaf'ın Lücec-i Asrî Şerh-i Kelâm-ı Mısırî adlı eseri*, (YLTezi), Konya: Necmettin Erbaakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
- GİRAY Halim, *Gülbün-i Hânân*, haz. İbrahim Gültekin, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 2019.
- GÖKYAY Orhan Şaik, “Kâtip Çelebi”, *DİA*, c. 25, Ankara 2002, ss. 36-40.
- GÜLTAŞ Serhat, “Niyâzî-i Mısırî'nin İzinde: Gülzâr-ı Mısırî”, *Niyâzî-i Mısırî Dönemi ve Tesirleri Sempozyumu Bildirileri*, ed. Mustafa Efe-Olcay Kocatürk, Bursa: Osmangazi Belediyesi Yay., 2019, ss. 203-210.
-, “Bir Biyografik Kaynak Olması Bakımından Bahâr-ı Şemsî”, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD)*, c. 7, S. 17, Mart 2020, ss. 87-118.
- GÜVELİOĞLU İshak Güven, *Osmanlı Mezar Taşları*, İstanbul: Türkiye Anıtlar Derneği Yay., 2008.
- GÜVELİOĞLU İshak Güven, HİÇYILMAZ Ümit Murat, GÜRDAL Mustafa, *Rize Hemşin İlçesi Tarihi Mezar Kitabeleri*, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2010.
- GÜZEL Bilal, “Tezkiretü'l-Müteahhirîn'in yeni bir nüshası: Ba'z-ı Menâkıb-ı Meşâyih-i Sâlife”, *Rumeli'de Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, Mart 2020, ss. 303-309.
- GÜZELLER Özlem, *Sürûrî Dîvânı'ndaki Manzum Tarihler (sayfa 250-322)*, (YL Tezi), Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, 2007.
- HALVETÎ Enfi Hasan Hulûsi, *Veliler ve Deliler-Tezkiretü'l-Müteahhirîn*, haz. Mustafa Tatçı, Musa Yıldız, İstanbul: H Yayınları, 2014.

HANİOĞLU M. Şükrü, “Meşrûtiyet”, *DİA*, c. 29, İstanbul 2004, ss. 388-393.

HIZLI Mefail, YURTSEVER Murat, *Ravza-i Evliyâ*, Bursa: Arasta Yay., 2000.

- *Hüdâvendigâr Vilâyeti Salnâme-i Resmisi*, Bursa: Matbaa-i Vilâyet, 1316 (1898).

- *Hüdâvendigâr Vilâyeti Salnâme-i Resmisi*, Bursa: Matbaa-i Vilâyet, 1303 (1886).

İNAL İbnülemin Mahmud Kemal, *Tuhfe-i Hattâtîn Mukaddimesi*, İstanbul: Türk Tarih Encümeni, 1928.

....., *Hoş Sadâ Son Asır Türk Musikişinasları*, İstanbul: Maarif Basımevi, 1958.

....., *Son Sadrazamlar*, İstanbul: Dergâh Yay. c. I-IV, 1982.

....., *Kemâl’ül-İsmet*, İstanbul: Ruşen Matbaası, 1328.

....., *Son Asır Türk Şairleri*, İstanbul: Dergah Yayınları, 1988.

....., *Son Hattatlar*, İstanbul: Ketebe Yayınları, 2021.

İPEKTEN Haluk, “Atâî, Nev’îzâde”, *DİA*, c. 4, İstanbul 1991, ss. 40-42.

....., *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, İstanbul: Dergâh Yay., 1994.

İPŞİRLİ Mehmet, “İlmiye” *DİA*, c. 22, İstanbul 2000, ss. 141-145.

....., “Şeyhülislâm” *DİA*, c. 39, İstanbul 2010, ss. 91-96.

İŞLİ H. Necdet, KÖKREK Mehmet, *Yeniçeriler & Remizleri ve Mezar Taşları*, İstanbul: Dergah Yay., 2017.

KABADAYI Hayriye, *1908-1923 Yılları Türk Şiiri ve Şiir Teorisi*, (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994.

KABAKÇI Yusuf, *Mehmet Şemseddin Ulusoy; Dildâr-ı Şemsî*, (YL Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.

KAPLAN Mahmut, “Güldeste-i Riyâz-ı İrfân’da Vefâtlara Düşülen Notlar”, *Turkish Studies*, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/1 Winter 2012, ss. 57-80.

KAPLANOĞLU Raif; “Mehmet Şemseddin Ulusoy’un Kitapları: Hâkisâr-ı Şemsî”, *Bursa Araştırmaları Kent Tarihi ve Kültürü Dergisi*, S. 2, Bursa 2003, ss. 56-57.

KARA İsmail, *Din İle Modernleşme Arasında: Çağdaş Türk Düşüncesinin Meseleleri*, 2. Basım, İstanbul: Dergâh Yay., 2005.

KARA Mustafa, “Bursalı Bir Tarihçi Mehmed Şemseddin (Ulusoy) Efendi”, *UÜ İFD*, S. 3, c.3, Bursa 1991, ss. 99-105.

-, “Bir Şeyh Efendi’nin Meşrutiyet ve Cumhuriyete Bakışı”, S. 134, İstanbul: *Dergâh*, 2001, ss. 1-5.
-, “Mehmed Şemseddin Ulusoy”, *Bursa Araştırmaları Kent Tarihi ve Kültürü Dergisi*, S. 2, Bursa 2003, s. 50.
-, *Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları*, İstanbul: Dergâh Yay., 2005, ss. 294-310.
-, *Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri*, İstanbul: Dergâh Yay., 2008.
-, *Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul: Dergâh Yay., 2008.
-, “Cemâl ile Celâl Arasında Geçen Bir Ömür: Mehmed Şemseddin Ulusoy”, *Dergâh*, S. 246, İstanbul 2009, ss. 16-21.
-, *Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları*, İstanbul: Dergâh Yay., 2010.
-, “Tekke”, *DİA*, c. 40, İstanbul 2011, ss. 368-370.
-, *Bursa’da Dinî Kültür*, Emin Yayınları, Bursa 2011.
-, *Dervişin Hayatı Sufinin Kelâmı*, İstanbul: Dergâh Yay., 2012.
-, “Cumhuriyet Türkiye’inde Tarikâtlar”, *Türkiye’de Tarikatlar, Tarih ve Kültür* ed.: Semih Ceyhan, İstanbul: İsam Yay., 2015.
-, *Şemseddin Ulusoy, Saklı Tarihin Muhafızı*, Bursa: Osmangazi Belediyesi Yay., 2016.
-, “Bursa’nın Son Tezkiresi: Ezhâr-ı Şemsî”, *İpek Dili*, S. 16, Bursa 2018. s. 4.
- KARA Selime, *Mehmed Şemseddin Ulusoy’un “Diyâr-ı Şemsî” Adlı Yazma Eserindeki Mûsikîşinâslar*, (Basılmamış YL Tezi), Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- KARABAŞOĞLU Cemal, *Salim Ve Safayi Tezkireleriyle Vakayiu'l-Fuzala'daki Musikişinâslara Dair Bilgiler*, (Basılmamış YL Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003.
- KARABEY Turgut, “Tarih Düşürme”, *DİA*, c. 40, İstanbul 2011, ss. 80-82.
-, *Türk Edebiyatında Tarih Düşürme*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yay., 2015.
- KARABUÇAK Kemal, *Sürûrî-i Müverrih'in Manzum Tarihleri (İnceleme-Trankripsiyonlu Metin s. 51-150)*, (Basılmamış YL Tezi), Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, 2007.
- KARAHAN Abdülkadir, “Nâbî”, *DİA*, c. 32, İstanbul 2006, ss. 258-260.
- KARAKOYUN Engin, *Zaik Divanı (Metin 1a-65a)*, (Basılmamış YL Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

- KARATÜRK Mehmet, *Zaik Divanı (Metin 65a-135a)*, (Basılmamış Yıl Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.
- KARPAT Kemal, *Kısa Türkiye Tarihi*, İstanbul: Timaş Yay., 2012.
- KASAP İsmail, *Hüseyin Vassâf ve Dîvânı*, (YL Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996.
- Kâtib Çelebi, *Takvîmü't-tevârih*, haz. Semiha Nurdan, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 2009.
- KAYA Bayram Ali, "Taşlıcalı Yahyâ", *DİA*, c. 40, İstanbul 2011, ss. 156-157.
- KAYA, İ. Güven, "Divan Şiirinde Tarih Düşürme Geleneği ve Yahya Bey'in Bir Kasidesi", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 30, Erzurum 2006, ss. 39-56.
- KAYACIOĞLU İsmail, *Şakaiku'n-Numaniye Zeyillerinden Vekayii'l-Fudala'daki Şair Biyografileri*, (Basılmamış YL Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998.
- KAYSERİLİ Alperen, *Erzurum Şehrindeki Mezar Taşlarının Kültürel Coğrafya Bakış Açısıyla İncelenmesi*, Erzurum: Fenomen Yay., 2017.
- KEMİKLİ Bera, "Hattatlara Vefâ: Ketebe Duası", *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. XLIII, Sivas 2019, ss. 91-114.
- KEMİKLİ Bilal, *Şiir ve Hikmet*, İstanbul: Kitabevi Yay., 2017.
- KEPECİOĞLU Kâmil, *Bursa Kütüğü*, haz.: Komisyon, Bursa: Bursa Kültür A. Ş. Yay., 2009
- KILAVUZ Mehmet, İGİT İlter, *Tunceli'deki Mezarlıklar ve Mezar Taşları*, İstanbul: Hiper Yay., 2018.
- KILIÇ Mahmud Erol, *Sufi ve Şiir*, İstanbul: Sufi Yay., 2017.
- KOCATÜRK, Olcay, "Mehmed Şemseddin Efendi'nin *Ezhâr-ı Şemsî* Adlı Bursalı Şairler Tezkiresi", *The Journal of Turkic Language and Literature Surveys (TULLIS)*, 2019 4 (2).
- KOCATÜRK, Olcay, "Niyâzî'nin Yolunda: Ezhâr-ı Şemsî ve Halvetî-Mısırî Miras", *Niyâzî-i Mısırî Dönemi ve Tesirleri Sempozyumu Bildirileri*, ed. Mustafa Efe, Olcay Kocatürk, Bursa: Osmangazi Belediyesi Yay., 2019, ss. 185-192.
- KOYUNOĞLU Arif Hikmet, *Kitâbe-i Seng-i Mezar*, İstanbul: Turkuaz Yay., 2016.
- KURMUŞİN, Igor, *Yenisey Eski Türk Mezar Yazıtları*, çev. Rysbek Alimov, Türk Dil Kurumu, Ankara: 2017.
- KURNAT, Cemal, TATCI, Mustafa, "Hüseyin Vassaf" mad., *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 19, İstanbul: 1999.
- KUT Günay, "Ahmedî", *DİA*, c. 2, İstanbul 1989, ss. 165-167.
-, "Lâmîî Çelebi", *DİA*, c. 27, Ankara 2003, ss. 96-97.

- KUTLU Hüseyin, *Kaybolan Medeniyetimiz/ Hekimoğlu Ali Paşa Camii Haziresi'ndeki Tarihi Mezar Taşları*, İstanbul: Damla Yay., 2005.
- KÜÇÜK Cevdet, "Millî Mücadele", *DİA*, c. 30, İstanbul 2005, ss. 76-83.
- KÜTÜKOĞLU Bekir, "Ahmed Resmî", *DİA*, c. 2, İstanbul 1989, ss. 121-122.
-, "Âlî Mustafa Efendi", *DİA*, c. 2, İstanbul 1989, ss. 414-416.
- LAQUEUR Hans Peter, *Hüvel Baki/ İstanbul'da Osmanlı Mezarları ve Mezar Taşları*, çev. Selahattin Dilidüzgün, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997.
- LEVEND Ağâh Sırrı, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988.
- MERMUTLU Bedri, ÖCALAN Hasan Basri, *Tarihi Bursa Mezar Taşları 1 Bursa Hazireleri*, Bursa: Bursa Kültür A.Ş. Yay., 2011.
-, *Tarihi Bursa Mezar Taşları-2, Emir Sultan Mezarlığı*, Bursa: Bursa Kültür A.Ş. Yay., 2012.
-, *Tarihi Bursa Mezar Taşları-3 Pınarbaşı Mezarlığı* (cilt I-II), Bursa: Bursa Kültür A.Ş. Yay., 2016.
- MÎRZÂDE, Mehmed Sâlim Efendi, *Tezkiretü'ş-Şuarâ*, haz. Adnan İnce, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2018.
- Muallim Naci, *Istilahat-ı Edebiyye*, haz. M. A. Yekta Saraç, İstanbul: Risale Yay., 1307.
- Muallim Naci, *Lugat-ı Naci*, University of Toronto Library, 19__.
- Mustafa Lutfi Efendi, *Tuhfetü'l-Asrî Fî-Menâkıb-ı Mısrî*, Bursa: Mabaa-i Emrî, 1892.
-, *Bir Mısrî Şeyhinin Kaleminden Hazret-i Niyâzî-i Mısrî*, haz. Aliye Uzunlar, İstanbul: Revak Kitabevi, 2013.
- NAMLI Ali, "İsmail Hakkı Bursevî", *DİA*, c. 23, İstanbul 2001, ss. 102-106.
- NEFES Eyüp, *İlkadım Seyyid Kutbiddin Mezarlığı Tarihi Mezar Taşları*, Samsun: Etüt Yayınları, 2009.
- NİZAM Elif Ayan, "Sürûrî'nin Hezliyyât'ının 'Tevârih' Bölümünden Tarihî Yansımalar", *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 5, S. 2, Aralık 2012, ss. 67-86.
- OĞRAŞ Rıza, "Türk Edebiyatında Kitap Yazımına ve Basımına Tarih Düşürme Geleneği", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 2/4 Fall 2007, ss. 647-669.
- OKAY Orhan, "Millî Edebiyat Akımı", *DİA*, c. 30, İstanbul 2005, ss. 72-74.
-, *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*, İstanbul: Dergâh Yay., 2005.
- OKÇU Naci, "İzzet Molla, Keçecizâde", *DİA*, c. 23, İstanbul 2001, ss. 561-563.
- OKUYUCU Cihan, "Cinânî", *DİA*, c. 8, İstanbul 1993, ss. 11-12.
- OKYAY Ercan, *Senih-i Mevlevî Divanı*, (Basılmamış YL Tezi), Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005.

- ORTAYLI İlber; *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul: Hil Yay., 1987.
- ÖKÇESİZ Mahmut, *Kuşadası Adalızade Osmanlı Mezar Taşları*, İstanbul: Kitap Matbaacılık, 2013.
- ÖZ Yusuf, “Tezkire”, *DİA*, c. 41, İstanbul 2012, ss. 68-69.
- ÖZAYDIN Abdülkerim, “İbn Hallikân”, *DİA*, c. 20, İstanbul 1999, ss. 17-19.
- ÖZCAN Abdülkadir, “Ahmed Câvid”, *DİA*, İstanbul 1989, ss. 52-53.
-, “Osmanzâde Ahmed Tâib”, *DİA*, c. 34, İstanbul 2007, ss. 2-4.
-, “Tabakat”, *DİA*, c. 39, İstanbul 2010, ss. 299-301.
-, “Eş-Şakâiku’n-Nu‘mâniyye”, *DİA*, c. 38, İstanbul 2010, ss. 485-486.
- ÖZCAN Ali Rıza, *İstanbul’un 100 Mezar Taşı*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yay., 2013.
- ÖZCAN Nuri, “Atrabü’l-Âsâr”, *DİA*, c. 4, İstanbul 1991, ss. 85-86.
- ÖZERGİN M. Kemal, “Ahmed Paşa’nın Tarih Manzumeleri”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, c. 10, 1960, ss. 161-184.
- ÖZTAHTALI İbrahim İmran, *Bursalı Murat Emrî Efendi ve Dîvânı*, Bursa: Yıldırım Belediyesi Yay., 2017.
- PALA İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: Kapı Yay., 2004.
- PEHLİVAN Gürol, “Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları”, *Millî Folklor*, S. 66, 2005, s. 140.
- PEKTAŞ Kadir, *Bitlis Tarihi Mezarlıkları ve Mezar Taşları*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 2001.
- Râmiz Paşazâde Mehmed İzzet Efendi, *Harita-i Kapudanân-ı Deryâ*, Ceridehâne Matbaası, 1285/1868-69.
- REDHOUSE James William, *Müntehabat-ı Lugat-ı Osmaniye*, University of Toronto Library, 1852.
- RODOSÎZÂDE Mehmed, *Tercüme-i Vefeyâtü’l-a’yân*, Tabhane-i Amire, 1280.
- SAMSAKÇI Mehmet, *Ölüme Açılan Estetik Kapı Türk Mezar Taşları*, İstanbul: Kitabevi Yay., 2017.
- SARICAOĞLU Fikret, “Üsküdârî Seyyid Hasîb ve Vefeyât’ında Üsküdar İle İlgili Bilgiler”, *Üsküdar Sempozyumu IV Bildiriler*, ed. Coşkun Yılmaz, c. 2, İstanbul: Üsküdar Belediyesi Yay., 2006, ss. 545-553.
- SEVİM Nidayi, *Medeniyetimizin Sessiz Tanıkları Eyüp Sultan’da Osmanlı Mezar Taşları ve Ebedi Eyüp Sultanlılar*, İstanbul: Kitap Dostu Yay., 2009.
-, *Osmanlı Mezar Taşlarında Manzum Metinler*, İstanbul: Kitap Dostu Yayınları, 2015.

- SEYİRCİ Musa, TOPBAŞ Ahmet, *Afyon Karahisar Yöresi Türkmen Mezar Taşları*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yay., 1983.
- SÖYLEMEZ Yavuz, *Es-Seb' u's-seyyâr fî Ahbâri Mülûki't-tatar (Tenkitli Metin Neşri, İnceleme)*, (Basılmamış Doktora Tezi), İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.
- ŞAHİN Haşim, “Menâkıbnâme”, *DİA*, c. 29, Ankara 2004, ss. 112-114.
- ŞAMER Aliye Deniz, *XVIII. Yüzyıl Tarih Manzumelerinde Toplumsal Yaşam*, (Basılmamış YL Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.
- ŞEYBAN Lütfi, *Osmanlı Dönemi Taraklı Mezar Taşları ve Kitabeleri*, Sakarya: Sakarya Büyükşehir Belediyesi Yay., 2008.
- ŞİMŞEK Serdar Sezer, *Türk Düşünce Tarihinde İbnülemin Mahmud Kemal İnal*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul: , İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.
- Tahir'ül- Mevlevî, *Edebiyat Lügati*, haz. Kemal Edib Kürkçüoğlu, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1973.
-, *Şair Anıtları ve Şair Ali İffet Merhum Hakkında Hatıralar*, haz. Mehmet Atalay, Büyüyenay Yayınları, İstanbul: 2021.
-, “Şemseddin Efendi'nin İrtihali ve Tarihi”, *Mahfil*, II, İstanbul 1340.
- TANPINAR Ahmet Hamdi, *19. Asır Türk Edebiyatı*, İstanbul: Çağlayan Kitabevi, 2003.
- TARAKÇI, Betül, “Âyine-i Diyâr-ı Şemsî üzerine Bazı Mülâhazalar”, *Niyâzî-i Mısrî Dönemi ve Tesirleri*, ed. Mustafa Efe, Olcay Kocatürk, Bursa: Osmangazi Belediyesi Yay., 2019.
- *Tarihî Edebî ve Kültürel Açından Osmanlı Mezar Taşları*, Ankara: DİB Yay., 2020.
- Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, *Eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye Fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye – Osmanlı Âlimleri*, haz. Muhammet Hekimoğlu, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., 2019.
- TATCI Mustafa, “Mehmed Şemseddin Efendi'nin Makaleleri”, *Yedi İklim Dergisi*, S. 70, Ocak 1996.
-, “Mehmed Şemseddin Efendi'nin Makaleleri”, *Yedi İklim Dergisi*, S. 40, Temmuz 1993.
-, “Mehmed Şemseddin Efendi'nin Makaleleri”, *Yedi İklim Dergisi*, S. 41, Eylül 1993.
-, “Mehmed Şemseddin Efendi'nin Makaleleri”, *Yedi İklim Dergisi*, S. 42, Ekim 1993.
-, “Mehmed Şemseddin Efendi'nin Makaleleri”, *Yedi İklim Dergisi*, S. 45, Ocak 1994.
-, “Mehmed Şemseddin Efendi'nin Makaleleri”, *Yedi İklim Dergisi*, S. 46, Şubat 1993.

-, “Mehmed Şemseddin Efendi'nin Makaleleri”, *Yedi İklim Dergisi*, S. 62, Mayıs 1995.
- TATCI, Mustafa, ÖZTÜRK, Mehmet Cemal, “Ulusoy, Mehmet Şemsettin” *DİA*, c. 42, İstanbul 2012, ss. 135-136.
- TEK Abdürrezzak, “TasavvufTarihine Kaynaklık Teşkil Etmesi Bakımından Vefeyatnâmeler ve Gazzizade Örneği”, *Osmanlı'da İlm-i Tasavvuf*, İstanbul, Aralık 2018, ss. 117-174.
- TEKİN Hakkı, *Şeyhülislam Esad Efendi ve Atrabü'l-Asar fi Tezkiret-i Urefail-Edvar*, (Basılmamış YL Tezi), Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1993.
- TOLASA Harun, *16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi*, Akçağ Yay., 2002.
- TOSUN Necdet, “Silsile”, c. 37, *DİA*, İstanbul 2009, ss.206-207.
- UÇAR Zeynep, *İstanbul Çorlulu Ali Paşa Külliyesi Mezar Taşları*, İstanbul: Yalın Yay., 2019.
- UÇMAN Abdullah, , “Ali Suâvi”, *DİA*, c. 2, İstanbul 1989, ss. 445-448.
- ULUSOY Can, *Taşrada Kent ve Aydın: Bursa Örneği (1930-1950)*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul: Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
- ULUSOY Mehmed Şemseddin, *Bursa Dergâhları Yedigâr-ı Şemsî I-II*, haz. Mustafa Kara, Kadir Atlansoy, Bursa: Uludağ Yay., 1997.
-, *Mevlid*, haz: Mustafa Kara, Bursa: Uludağ Yay., 2007.
-, *Dildâr-ı Şemsî*, haz. Mustafa Kara, Yusuf Kabakçı, İstanbul: Dergâh Yay., 2010.
-, “*Gamgüsâr-ı Şemsî*”, haz. Mustafa Kara, *Bursa'da Dinî Kültür*, Bursa: Emin Yay. 2011, ss. 129-135.
-, *Âsâr-ı Şemsî, Cuybâr-ı Şemsî, İğbirâr-ı Şemsî / Hakikatperest Olalım*, haz. Arzu Meral, İstanbul: Revak Yay., 2019.
-, *Yâdigâr-ı Şemsî / Bursa Dergâhları*, haz. Mustafa Kara, Kadir Atlansoy, Bursa: Bursa Osmangazi Belediyesi Yay., 2021.
-, *Bahâr-ı Şemsî / Bursalı Mutasavvıflar Âlimler ve Meşhurlar* haz. Mustafa Kara, Serhat Gültaş, Olcay Kocatürk, Bursa: Bursa Osmangazi Belediyesi Yay., 2021.
-, *Medâr-ı Şemsî, Devvâr-ı Şemsî / Bursa Camileri ve Medreseleri*, haz. Mustafa Kara, Betül Tarakçı, Selime Terzioğlu, Bursa: Bursa Osmangazi Belediyesi Yay., 2021.
-, *Gülzâr-ı Mısri / Niyâzî-i Mısri ve Bursa Mısri Dergâhi* haz. Mustafa Kara, Serhat Gültaş, Sedat Akay, Bursa: Bursa Osmangazi Belediyesi Yay., 2021.
- UNAT Faik Reşit, *İkinci Meşrutiyet'in ilanı ve Otuz Bir Mart Hâdisesi*, Ankara: TTK Yay., 1960.

- USLU Ahmet, *Sürûrî-i Müverrih'in Manzum Tarihleri (İnceleme-Trankripsiyonlu Metin s. 151-250)*, (Basılmamış YL Tezi), Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.
- USLU Şenay, *Sürûrî-i Müverrih'in Manzum Tarihleri (İnceleme Trankripsiyonlu Metin s.1-50)*, (Basılmamış YL Tezi), Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- UZUN Mustafa İsmet, "Ebced", *DİA*, c. 10, İstanbul 1994, ss. 68-70.
....., "Tezkire", *DİA*, c. 41, İstanbul 2012, ss. 69-73.
....., "Hilye", *DİA*, c. 18, İstanbul, 1998, ss. 44-47.
- ÜLGEN Muhammed, "Abdülkerim Çelebi'nin Şeyhülislam Yahya Efendi'ye Gönderdiği Bir Şefaatname Örneği", *Külliyat Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, S. 7, Nisan 2019 ss. 15-22.
- ÜNVER İsmail, "XIX. Yüzyıl Divân Şiiri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, c. XXXII, S. 1-2, Ankara 1988.
....., "Aynî, Ayıntablı", *DİA*, c. 4, İstanbul 1991, ss. 270-271.
- VASSAF Hüseyin, *Kemalnâme-i İsmail Hakkî*, haz. Murat Yurtsever, Bursa: Arasta Yay., 2000.
....., *Sefîne-i Evliyâ-yı Ebrâr Şerh-i Esmâr-ı Esrâr*, haz. Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz, İstanbul: Kitabevi Yay., 2006.
- VATANSEVER Nazlı, *Sürûrî'nin Tarih Mecmuası (Metin Tesisi-İnceleme)*, (Basılmamış YL Tezi), İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.
- VIRMİÇA Raif, *Kosova Tekkleri Türbeleri ve Kitabeli Mezar Taşları*, İstanbul: Sufi Kitap Yay., 2010.
- YAKIT İsmail, *Türk İslam Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme*, İstanbul: Ötüken Yay., 4. Baskı, 2017.
- YAMAN Ayşe Peyman, *Hat Sanatı İçin Kaynak Devhatü'l-Küttâb İncelemeli Metin Çevirisi*, (Basılmamış YL Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003.
- YAVUZ Nilay, *XVII. Yüzyıl Tarih Manzumelerinde Toplumsal Yaşam*, (Basılmamış YL Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.
- *Yeni Fikir gazetesi*, Bursa, no. 475, Bursa 1932.
 - *Yeni Fikir gazetesi*, Bursa, no. 482.
 - *Yeni Fikir gazetesi*, Bursa, no. 483.
 - *Yeni Fikir Gazetesi*, Bursa: 10 Mart 1932, Nu: 477.
- YILDIRIM Alper, *Müstakimzade Süleyman Saadeddin'in Devhatü'l-Meşâyih Osmanlı Şeyhü'l-İslamlarının Biyografileri Adlı Eserinin Transkripsiyon Ve*

Değerlendirilmesi, (Basılmamış YL Tezi) , Hatay: T. C. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.

YILMAZ Ahmet, *Müstakîmzâde Süleyman Sâdeddin Hayatı, Eserleri ve Mecelletü'n-Nisâb'ı*, (Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991.

....., "Müstakîmzâde Süleyman Sâdeddin", *DİA*, c. 32, İstanbul 2006, ss. 113-115.

YURTSEVER, Murat, *İsmail Hakkı Bursevî Dîvânı*, Bursa: Arasta Yayınları, 2000.

....., "İsmail Hakkı Bursevî", *DİA*, c. 23, İstanbul 2001, ss. 107-108.

YÜCEDAĞ İsmail, *Osmanlı Epigrafisi Kitabeler ve Mezar Taşları*, İstanbul: İdeal Kültür Yay., 2017.

YÜCEER Rıza Rûşen, "Mehmed Şemseddîn Ulusoy", *Türkün Halkevi Dergisi*, S. 9, Bursa 1937, ss. 38-41.

YÜCEİŞİK Zeynep Sema, *Şeyhülislâm Esad Efendi Atrabü'l-âsâr fi Tezkireti Urefâi'l-Edvâr (Giriş-Metin-Tercüme-Terimler-Dil Notları)*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1990.

YÜCEL Ahmet, *Hadis Tarihi*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., 2012.

EKLER

EK: 1.



EK: 2.



EK: 3.



EK: 4.



EK: 5.



EK: 6.



EK: 7.





EK: 8.



EK: 9.





EK: 10.



